

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Els viatges per Orient i Occident de Şaşon Hay de la casa de Yehuda Castiel, jueu istambuliota dels s.XVII-XVIII

Jordi Casals i Parés

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- NoComercial – SenseObraDerivada 3.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - NoComercial – SinObraDerivada 3.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0. Spain License.**

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Universitat de Barcelona
Facultat de Filologia
Departament de Filologia Grega, Filologia Llatina, Filologia Romànica i Filologia Semítica
Programa de doctorat «Estudis lingüístics, literaris i culturals»
Línia de recerca «Cultures i llengües del món antic i la seva pervivència»

Els viatges per Orient i Occident de
Şaşon Hay de la casa de Yehuda Castiel,
jueu istambuliota dels s.XVII-XVIII

Tesi presentada per optar al títol de doctor, 2016

Doctorand
Jordi Casals i Parés

Directors
Dra. Meritxell Blasco Orellana
Dr. José Ramón Magdalena Nom de Déu

Tutor
Dr. Ernest Emili Marcos Hierro

RESUM DE LA TESI

La tesi que ara lliurem, *Els viatges per Orient i Occident de Şaşon Hay de la casa de Yehuda Castiel, jueu istambuliota dels segles XVII-XVIII*, parteix de l'estudi a tres nivells del llibre *Ma'ase Nissim* que va ser escrit per Şaşon Hay. El primer, és la primera vegada que el llibre de *Ma'ase Nissim* apareix editat de forma completa, i ho fa en aquesta tesi. El segon, també en aquesta tesi oferim per primera vegada l'única traducció que s'ha fet del text hebreu del *Ma'ase Nissim*, i que en el nostre cas és al català. El tercer, pel fet de tenir a disposició tota l'obra per primera vegada, s'ofereix una visió global i molt més ample de tot el llibre del que fins ara s'havia fet i que ha permès eixamplar els seus temes d'estudi. Així, per mitjà d'aquests tres característiques, s'han obert uns camps d'investigació que fins ara no havien cridat l'atenció, entre els quals la lingüística, l'alteritat, el pensament cabalístic i els viatges de l'autor.

Les característiques d'aquesta obra que la fan única entre la literatura hebrea dels segles XVII i XVIII parteixen primer de tot del seu caràcter popular, lluny d'aquella literatura que té com a objectiu el gust estètic. És una obra única en el seu gènere perquè hi relata les experiències del jueu sefardita Şaşon Hay en els seus viatges on fixà la seva atenció en tot allò que li resultava estrany. Així, les seves impressions en qualitat de jueu oriental sobre els costums europeus el converteixen en un personatge únic en la literatura hebrea del moment. La visió de l'alteritat en el *Ma'ase Nissim* és un dels temes que no havien estat estudiats encara. L'autor reflecteix aquesta visió a causa dels seus nombrosos viatges fruit del seu negoci del comerç de pedres precioses i de perles, i això és perquè Şaşon Hay viatjà per mig món conegut: des d'Istanbul fins a la costa oriental atlàntica a Amsterdam, el Mediterrani a Venècia i Tunis, el Golf Pèrsic i l'oceà Índic fins a Myanmar. A través del seu llibre l'autor ens relata els costums dels llocs, la història local, les rutes, etc., però el que ens torna a fer únic aquest llibre és que és l'única font d'un comerciant jueu que ens explica d'on s'extreia la matèria primera pel seu negoci, com es duia als mercats, com es venia i el preu. Així és que ens parla de les joies, de les perles i del mercuri.

Lluny de les seves experiències comercials, el llibre *Ma'ase Nissim* conté diferents relats i conceptes que pertanyen al món de la mística jueva, la càbala, centrant el seu focus d'atenció en la figura de Yişhaq Lúria Asquenazi. A través de la càbala es pot veure com el remordiment, la penitència i la redempció tenen un paper especial en l'autor, i això el torna a fer únic, és fins ara l'únic viatger que intentà justificar la seva salvació per mitjà de termes cabalístics.

Per tant, Şaşon Hay i el seu llibre poden ser definits com una obra única dins la literatura hebrea i l'objectiu d'aquesta tesi ha estat la seva edició, traducció i estudi de tots els temes que acabem de citar.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	1
2. AUTOR I OBRA: <i>ŚAŚON HAY I EL MA 'AŚE NISSIM</i>	7
2.1 <i>ŚAŚON HAY</i>	7
2.1.1 ANTECEDENTS FAMILIARS	7
2.1.2 VIDA DE L'AUTOR DEL <i>SEFER MA 'AŚE NISSIM</i>	21
2.2 EL <i>MA 'AŚE NISSIM</i>	25
2.2.1 ESTUDI CODICOLÒGIC I PALEOGRÀFIC	25
2.2.1.1 Descripció codicològica	25
2.2.1.2 Descripció de la foliació	27
2.2.1.3 Disposició formal del llibre	31
2.2.1.4 Estudi paleogràfic	31
2.2.2 ESTUDI LINGÜÍSTIC	34
2.2.2.1 Característiques de l'hebreu de <i>Śaśon Hay</i>	34
2.2.2.2 Errors morfològics i sintàctics	35
2.2.2.3 La riquesa lingüística de l'autor	37
2.2.2.4 Fonologia	39
2.2.2.5 Sintaxi	40
2.2.2.6 Morfologia	42
<i>Allargament vocàlic</i>	42
<i>Preposicions</i>	44
<i>Terminacions</i>	45
<i>Concordança de gènere i de nombre</i>	45
<i>Morfologia verbal</i>	47
<i>Semàntica verbal</i>	49
2.2.2.7 Vocalització	52
<i>Vocalització en grafia hebraica</i>	53
<i>Préstecs lingüístics vocalitzats</i>	55
<i>Vocalització en grafia àrab</i>	56
2.2.2.8 Préstecs lingüístics	57
<i>Arameu</i>	57
<i>Àrab</i>	60
<i>Italià o europeisme</i>	63
<i>Sociolecte de base castellana</i>	63
<i>Persa</i>	64

<i>Turc</i>	65
<i>Grec</i>	67
2.2.2.9 <i>Raše-tevot</i> : els acrònims.....	67
2.2.3 EL MA 'AŠE NISSIM COM A LITERATURA POPULAR	69
2.2.3.1 Destinatari de l'obra.....	69
2.2.3.2 Estil.....	70
2.2.3.3 Temàtiques i estructura del text.....	72
2.2.3.4 Fonts literàries	74
<i>Fonts primàries</i>	74
<i>Fonts canòniques i clàssiques</i>	75
<i>Altres fonts</i>	78
3. EL SEFER MA 'AŠE NISSIM COM A LLIBRE DE VIATGES	79
3.1 ELS LLIBRES DE VIATGES	79
3.2 ELS VIATGES DE ŠAŠON ĦAY.....	81
3.2.1 OBJECTIUS DELS SEUS VIATGES	83
3.2.2 EL SENTIT DE L'ORIENTACIÓ DE L'AUTOR	86
3.2.3 ELS PAÏSOS VISITATS PER ŠAŠON ĦAY	89
3.2.3.1 Istanbul: punt de partida.....	92
3.2.3.2 L'Europa atlàntica: Amsterdam, Anglaterra i Portugal.....	94
3.2.3.3 El Magreb.....	95
3.2.3.4 L'Europa meridional: Venècia	96
3.2.3.5 El Mar Roig i la terra de Cuix	99
3.2.3.6 Les ciutats de l'Imperi Otomà	101
3.2.3.7 El Golf Pèrsic	103
3.2.3.8 El sud-est asiàtic.....	104
3.2.3.9 La ciutat de Balkh: el final dels seus viatges.....	108
4. PERCEPCIONS DE L'ALTERITAT	111
4.1 JUEUS.....	111
4.1.1 AFAITAT DE LA BARBA I ALTRES COSTUMS EUROPEUS	113
4.2 NO JUEUS.....	114
4.2.1 ELS CRISTIANS	115
4.2.2 ELS MUSULMANS	117
4.2.3 ALTRES POBLES	119
4.3 LES DONES	120
4.4 LA FIGURA DE L'HEROI	124

4.4.1 LA INVIOLABILITAT DE LA FIGURA DEL MONARCA	128
4.5 LA VISITA DELS JUSTOS EN ELS SOMNIS.....	129
5. LA CÀBALA DE YIŞĦAQ LÚRIA EN EL <i>MA 'AŞE NISSIM</i>	131
5.1 LA VIDA DE YIŞĦAQ LÚRIA ASQUENAZI EN EL <i>MA 'AŞE NISSIM</i>	131
5.1.1 HAGIOGRAFIA DE YIŞĦAQ LÚRIA EN EL <i>MA 'AŞE NISSIM</i>	132
5.1.1.1 <i>Toledot ha-Ari</i> en el <i>Ma'aşe Nissim</i>	134
5.2 PRINCIPIS DE LA CÀBALA LURIANA EN EL <i>MA 'AŞE NISSIM</i>	137
5.3 ASPECTES DE LA SALVACIÓ EN EL <i>MA 'AŞE NISSIM</i> I OBJECTIUS DEL LLIBRE: POSSIBLE JUSTIFICACIÓ EN CLAU CABALÍSTICA DE LA SALVACIÓ DIVINA	140
6. CONCLUSIONS	145
7. EDICIÓ I TRADUCCIÓ DEL <i>MA 'AŞE NISSIM</i>	151
8. BIBLIOGRAFIA	403

1. INTRODUCCIÓ

Després de finalitzar els cursos del Màster Oficial en Cultures Medievals de la Universitat de Barcelona i haver de triar un tema pel Treball Final de Màster, gràcies al suggeriment de la meua directora, la Dra. Meritxell Blasco, vam escollir una àrea de recerca que consistia en l'estudi de les sinagogues en els territoris de l'anomenada Corona d'Aragó a través dels *responsa* del rabí barceloní Yişhaq bar Šešet Perfet. A partir d'aquell moment es va constatar que els meus interessos d'investigació tindrien les fonts hebrees com a principal font de recerca. Una vegada defensat el Treball Final de Màster, la Dra. Blasco, juntament amb el Dr. José Ramón Magdalena, em van acceptar com a doctorand, i amb ells vaig poder gaudir d'una beca de Formació de Professorat Universitari (FPU) entre els anys 2010-2014. Del gran ventall de temes susceptibles a ser la tesi doctoral que em van proporcionar, sabia que els meus interessos estarien vinculats als textos hebreus i a la vida quotidiana, així com a la literatura popular. D'aquesta manera, el Dr. Magdalena em va suggerir que durant els primers mesos del doctorat estudiés un article de Yitzhak Ben Zvi publicat a *Mehqarim u-meqorot*¹, que era ni més ni menys que l'edició del *Sefer Ma'ase Nissim* de Šašon Hay de la casa de Yehuda Castiel, en el qual el Dr. Magdalena havia apuntat, anys enrere, la possibilitat que d'aquell article sorgís una tesina o fins i tot una tesi doctoral. En aquesta publicació es podia llegir els viatges d'un jueu istambuliota dels segles XVII i XVIII que es dedicà al comerç de les gemmes, per la qual cosa el negoci l'empenyí a viatjar per les costes d'Àsia i Europa. Davant la possibilitat de recórrer els anys de doctorat descobrint mars, poblacions, boscos i muntanyes a través dels escrits d'aquest autor, no va passar massa temps que la resposta als meus directors va ser afirmativa, el *Ma'ase Nissim* m'havia captivat.

A mesura que vaig entrar en profunditat en l'obra de Šašon Hay, es veia clar que el document estava incomplet i que altres dos investigadors s'havien encarregat d'editar la part del llibre que faltava². Així doncs, una vegada localitzades les edicions del

¹ BEN ZVI, Yitzhak, «*Massa'ot Šašon Hay le-vet Qašti'el*», en: *Mehqarim u-meqorot*, ed. de Yitzhak ben Zvi, Jerusalem, Yad Ben Zvi, 1966, p. 421-471. El fragment publicat, però, correspon només a una part del llibre de Šašon Hay, concretament dels ff. 24v-62r i dels 80r-86v, que pròpiament dit és la part dels viatges de Šašon Hay.

² BEN MENAHEM, Naftali, «*Ma'ase Nissim 'al Abraham ibn 'Ezra mesupar 'al yede Šašon le-vet Qašti'el*», en: *Maḥberot la-Sifrut* [Tel Aviv], núm. 5 (1952-3), p. 60-80. Ben Menahem publicà la seva transcripció amb poques notes. El seu fragment parla del personatge Abraham ibn 'Ezra, i es desenvolupa en els ff. 62r-80r. El tercer investigador fou AVIDA, Yehuda, «*Ma'ase Nissim le-Šašon Hay le-vet*

Ma'ase Nissim, eren clars quins havien de ser els primers objectius de la tesi doctoral. L'obra de Šašon Hay no podia romandre dividida i no ser entesa en la seva totalitat, per la qual cosa tots els tres textos serien units. Les edicions de què disposàvem van ser escrites als anys 60 i tots i cada una d'elles havia de ser revisada realitzant una nova edició. Igualment, les anotacions de les edicions sovint fan referència a conceptes difícils d'entendre i algú que llegís el llibre no hauria arribat a desxifrar els missatges que volia transmetre l'autor. Per altra banda, volia fer arribar aquesta obra al públic especialitzat i també als no avesats en la matèria mitjançant la traducció del text al català. Juntament amb això, cal un estudi de l'obra i del seu autor que fins ara no s'havia fet.

Així doncs, el pla de treball fixat consistiria en:

1. Unir tots els relats del *Ma'ase Nissim* en un de sol
2. Reedició del llibre
3. Anotacions acurades que permetessin facilitar la lectura del llibre
4. Traducció del llibre al català
5. Estudi del *Ma'ase Nissim* des de totes les vessants possibles

D'aquesta manera, per assolir aquests objectius s'han marcat unes pautes metodològiques que ofereixen el millor resultat de la tesi doctoral.

A fi de reunir tota l'obra en una sola investigació, s'obrí la porta a dues possibilitats. La primera era viatjar a Israel, al Ben Zvi Institute de Jerusalem, on es conserva l'únic manuscrit que es coneix del *Ma'ase Nissim* sota la signatura ms.926 i fer una transcripció acurada i científica de l'obra. La segona possibilitat era aconseguir els tres articles i poder fer així una edició preliminar a l'espera de poder contrastar-la amb el llibre original del Ben Zvi Institute o del microfilm del mateix conservat a la Biblioteca Nacional d'Israel a Givat Ram, Jerusalem. Em vaig decantar per la segona opció, realitzar una edició preliminar amb l'ajuda dels tres articles, les seves notes i els seus breus estudis per poder crear una primera idea de l'obra i al mateix temps aprofundir ja en el tema de l'estudi de la tesi.

Qašti'el», en: *Sefunot* [Jerusalem], núm. 2 (1957-8), p.103-127. Avida s'ocupà de la introducció del llibre, la part de la infantesa del cabalista Yišhaq Lúria Asquenazi.

Així doncs, iniciada l'edició del text hebreu abans de viatjar a Israel, vaig buscar tota la informació possible que fes referència a Šáson Ḥay. De mica en mica el llistat va anar creixent i guanyant noms d'investigadors que d'una o altra manera havien fet referència al nostre autor. No obstant això, la majoria de les informacions que es donava no aportaven més material que la que els tres investigadors principals de l'obra ja havien introduït en les seves edicions³.

Finalment el 2014 vaig poder fer una estada de tres mesos i mig a Israel, gràcies al Dr. Boaz Huss de la Universitat de Beer Sheva, a Israel, contacte aconseguit a través de la mediació dels meus directors, per la qual cosa vaig poder avançar en la investigació des dels següents punts:

1. Accedir al llibre al Ben Zvi Institute
2. Disposar sempre que fos necessari del microfilm
3. Accés a la Biblioteca Nacional d'Israel amb el buidatge de les obres més especialitzades sobre els temes d'estudi de la tesi, com són els jueus als països orientals i la càbala luriana en la Col·lecció Gershom Scholem.

Pel que fa a la reedició del llibre, sempre s'ha tingut en compte que ja hi havia tres investigadors que havien fet la mateixa feina, per la qual cosa, per no caure en la imitació o el plagiat, es va decidir utilitzar les informacions més rellevants i que podrien servir d'ajuda per desxifrar els fragments més obscurs del text, sempre posant per davant que la pròpia recerca abastés totes les idees del text.

Quant a la traducció del text hebreu, i a la resta de l'estudi, s'ha triat la llengua catalana com a vehicle per difondre l'experiència i les idees de Šáson Ḥay. Primer de tot, s'ha pres una decisió sobre el sistema de transcripció de l'hebreu al català. Abans d'optar per un mètode propi, s'ha posat damunt de la taula els sistemes que utilitza la

³ ALEXANDER, «*Demut-o šel ha-Ari*», cita en les primeres pàgines l'autor; AVIDA, «*Ma'ase Nissim*»; BENAYAHU, «*Piyyut we-te'udot*», p. 29, n. 40; BENAYAHU, «*Šivḥe ha-Ari*», p. 145, 147 i 159; BENAYAHU, *Sefer Toledot ha-Ari. Gilgule*, p. 22, n. 2, p. 106, n. 5, i p. 114, n.8; BEN-MENAHM, «*Ma'ase Nissim*»; BEN-NAEH, «*We-hayta leḳa*», p. 74, n. 28; BEN-NAEH, «*Ir tora we-ha-limmud*», p. 195; BEN-NAEH, «*Oni we-hitmodedut*», p. 234, n. 128; BEN-NAEH, *Jews in the Realm of the Sultans*, p. 71, 76, 218, 421 i 489; BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966; BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1956-7; EMMANUEL, «*Seluḥe Ereš Yišra'el*», p. 77; FAROQHI (ed.), *The Cambridge History*, p. 258, n. 6 i p. 269; FAROQHI, *The Ottoman Empire*, p. 201; FISCHEL, *Ha-Yehudim be-Hodu*, p. 96, n. 23; KASHANI, *The Jews of Afghanistan*, p. 29; NETZER, *Kitve ha-yad*, p. 82, doc. 926; SCHOLEM, «*Levuš ha-nešamot*», p. 238. núm.13.

revista *Sefarad* del CSIC de Madrid, el sistema de la *Encyclopaedia Judaica*, el sistema que parteix a l'article de Tessa Calders i Maria Esperança Barjau, i per últim el sistema de transcripció de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. El sistema *Sefarad* el vam deixar de banda en un principi ja que disposàvem de dos sistemes específics per a la llengua catalana. Finalment, després de moltes proves, s'ha triat la transcripció rigorosa de l'hebreu modern presentada per la Societat Catalana d'Estudis Hebraics, ja que aquesta té més similituds amb les transcripcions científiques internacionals, com ara la *Encyclopaedia Judaica*.

Així, per a les paraules hebraïques transrites s'utilitzaran sempre els diacrítics en les consonants que ho necessitin i la paraula —si no és un nom propi— anirà sempre en cursiva. Quant a les vocals, el sistema rigorós de l'hebreu modern presentat en la proposta per a textos escrits en català simplifica les cinc vocals sense diacrítics i sense accent. Per tant, el *şere*, el *segol*, el *şewa*, així com el *şere* llarg acompanyat amb una *yod*, tots es representaran per la mateixa grafia “e”⁴.

Per a l'estudi del *Ma'ase Nissim*, una vegada editat, anotat i traduït el text, s'ha procedit a fer un buidatge sistemàtic dels continguts del llibre. Així, primer de tot, ha calgut fer una anàlisi del personatge i de la seva obra. En altres paraules, contextualitzar la vida de Şason Hay dins la seva societat jueva otomana, investigar sobre els seus orígens i els seus trets característics. Igualment, l'estudi del *Ma'ase Nissim* ha comportat fer un estudi codicològic i paleogràfic del llibre, així com de la llengua amb què està escrit mitjançant una rigorosa anàlisi lingüística. A la vegada, s'analitza el llibre com una obra literària tot cercant qui podrien ser els seus destinataris, els gèneres literaris que s'hi troben, els estils, l'estructura del text, així com les fonts sobre les quals es basa el nostre autor per escriure el seu llibre.

Els temes més prominents i que Şason Hay explica amb més coneixement són els viatges que féu pel mar Mediterrani, el Golf Pèrsic, l'oceà Índic, així com el nord d'Europa i Àsia central. S'estudia quins van ser els objectius dels seus viatges que el tingueren tant de temps fora de casa seva a Istanbul. Igualment s'analitza la percepció del viatger quant al seu trajecte i al sentit de l'orientació. Per últim, es realitza un estudi exhaustiu de cada indret on el nostre autor afirmà haver estat i examinem si el seu destí

⁴ Veure INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, Secció Filològica, «Proposta de transcripció de l'hebreu en textos escrits en català», en: ídem, *Documents de la Secció Filològica*, IV. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 41-71.

estava condicionat a les causes que el portaven a viatjar, és a dir, si depenia de les rutes de comerç des d'Amsterdam a Myanmar, passant pel nord d'Àfrica, l'imperi Otomà, el mar Roig, i altres indrets que l'autor relatarà. Veiem que no és un viatge erràtic, sinó que els itineraris de Śaṣon Ḥay entren perfectament dins les estructures del comerç internacional de gemmes i perles.

A la vegada que els relats de viatges, s'examina la perspectiva que Śaṣon Ḥay tenia de les diferents poblacions, així com diversos elements que poden definir la vida quotidiana dels jueus. L'autor ens ha ofert la visió de l'alteritat cap a aquelles cultures de les quals tenia alguna cosa a dir, ja fos positiva o negativa. L'autor descriu a jueus rics, a pietosos i a gent els costums dels quals no li agrada, a cristians, a musulmans i a cultures subdesenvolupades. La seva visió s'ha centrat sobretot en les grans figures, savis i monarques, i aquesta perspectiva li donarà un sentit a l'obra que s'hauria deixat de banda si només penséssim en el *Ma'ase Nissim* com un simple llibre de viatges.

A més, en els objectius enfocats en l'estudi del llibre també s'hi compta el fet d'esbrinar el perquè hi apareixen conceptes relacionats amb el corrent místic i esotèric del judaisme, la càbala. Aquesta doctrina juga un paper molt important en la redacció del llibre i podem introduir que es tracta de la matèria que amalgamarà tots els diferents seccions del *Ma'ase Nissim*. La importància de la càbala la destaquem en un capítol a part i demostrarà en quina mesura els conceptes que s'hi troben donen sentit als objectius de l'obra. Per finalitzar, s'aprofundeix en el tema de la càbala luriana que apareix en el *Ma'ase Nissim*, sobretot gràcies a les descripcions que l'autor realitza sobre la vida de Yiṣḥaq Lúria Asquenazi, el gran místic de Safed. A partir d'ell veurem com l'hagiografia vers aquest personatge —així com les fonts que inspiraren el nostre autor—, permeté que els principis més bàsics de la càbala podessin incloure's en aquest llibre. D'aquesta manera, la redempció i la salvació segons les doctrines lurianes poden arribar a jugar un paper molt important en la vida d'un personatge com el que escriu el llibre i que fins ara l'havien arribat a considerar com un home mancat d'aptituds literàries i de poc bagatge cabalístic.

Així doncs, l'objectiu que volem assolir amb aquest treball és oferir a la comunitat científica un testimoni que ha quedat relegat a segona línia mitjançant l'edició i la traducció que aporta un primer contacte amb el text i el personatge, i l'estudi que presentem. L'estat de la qüestió sobre aquesta obra i del seu autor no havia

interessat fins ara més que a aquells que necessitaven omplir alguna fitxa biogràfica per tenir controlat algun testimoni documental de comerciant jueu, o per alguna dada molt puntual que es pogués citar en el llibre. Per aquest motiu demostrarem que l'autor que tractem en aquesta tesi aporta coneixements de tot tipus i això li permet opinar i escriure sobre totes les coses. Hom pot considerar que el *Ma'ase Nissim* és com una cistella de cireres, que en voler-te centrar en una, te'n poden sortir tres o quatre. I de fet és així, una de les dificultats que ens hem trobat a l'hora de fer aquest estudi no ha estat identificar les grans línies del relat, sinó el continu d'anades i vingudes de l'autor d'un tema cap a l'altre. A partir d'aquí, i cada vegada més, les trames esdevenen més complexes i serà necessari recordar els punts de partida i tornada del relat. El fet que Şaşon Hay volgués parlar de tot en el poc temps que tenia per fer-ho, ocasionà que unes idees es cavalquessin amb les altres. A través de l'anàlisi deslliguem les trames que anem trobant per, finalment, veure quines són les seves vivències, els ideals de l'autor a través dels seus relats, etc. En definitiva, l'objectiu d'aquesta tesi és descodificar el *Ma'ase Nissim* en fragments per separat i observar la relació que cada relat guarda amb l'altre.

CAPÍTOL 2. AUTOR I OBRA: ŚAŚON ḤAY I EL *MA 'AŠE NISSIM*

En aquest capítol analitzarem l'obra que tenim a les mans, el *Ma 'aše Nissim*, i Śaśon Ḥay de la casa de Yehuda Castiel, el seu autor. Primer de tot, partirem de l'estudi d'aquelles fonts que ens han donat testimonis del seu cognom, des de l'Edat Mitjana fins a l'Edat Moderna, per identificar i relacionar els possibles orígens i lligams familiars d'aquest personatge, i tot seguit analitzarem què diuen les fonts biogràfiques de l'autor, és a dir, què diu el mateix Llibre de Miracles¹ i qui era Śaśon Ḥay. En segon lloc ens ocuparem de la descripció del llibre, des del material sobre el qual està escrit, les seves característiques, l'anàlisi codicològica i paleogràfica, passant per l'estudi lingüístic del text, les principals característiques del llenguatge de Śaśon Ḥay, la seva riquesa, les seves mancances i el ventall dels manlleus d'altres idiomes, per finalitzar amb l'estudi literari del text del *Ma 'aše Nissim*.

2.1 ŚAŚON ḤAY

2.1.1 ANTECEDENTS FAMILIARS

El llibre de *Ma 'aše Nissim*, sobre el qual es basa aquesta tesi, va ser escrit per Śaśon Ḥay le-vet Yehuda Castiel, el nom del qual podríem traduir a la nostra llengua com a “Gaudi Vital de la casa de Judà Castell”. A partir d'ara, presentat ja l'autor de l'obra, per fer-hi referència citarem el seu nom compost en hebreu, obviant el cognom familiar, és a dir, tant sols usarem Śaśon Ḥay. No obstant això, no volem oblidar-nos del seu cognom i dedicarem part d'aquest capítol a la família Castiel.

Al llarg del *Ma 'aše Nissim* trobem variants de la forma en què Śaśon Ḥay escriu el seu cognom: קשתיאל, *Qašti'el*, en tres ocasions, i קשטיאל, *Qašti'el*, en dues². L'autor escriu deu vegades el seu nom al llarg de l'obra, bé que alguna d'elles no de forma

¹ Anomenarem el títol de l'obra de Śaśon Ḥay de dues maneres juntament amb la seva traducció: *Ma 'aše Nissim* —Llibre de Miracles— i *Sefer Ma 'aše Nissim* —Llibre d'Obres Miraculoses—.

² Veure els testimonis amb consonant *taw*: ff. 41r, 55r i 85r, i amb consonant *jet*: ff. 24v i 30v. La confusió dels sons d'aquestes dues consonants es reportava ja en la pronúncia de l'hebreu dels jueus de la península Ibèrica durant l'Edat Mitjana i es posà en relleu pels gramàtics dels segles XIV i XV. Vegeu GARBELL, «The Pronunciation», p. 657. Quant a la confusió de l'ús d'aquests dos caràcters al sociolecte castellà dels jueus sefardites, veure PASCUAL, *Ortografia*, p. 12 i 189.

completa: ששון, *Šáson*³; ששון חי, *Šáson Hay*⁴; ששון לבית קשטיאל ׀ קשטיאל, *Šáson le-vet Qašti`el / Qašti`el*⁵; ששון חי לבית קשטיאל, *Šáson Hay le-vet Qašti`el*⁶; ששון פלטרין, *Šáson Paltrin*⁷, i ששון חי לבית יהודה קשטיאל, *Šáson Hay le-vet Yehuda Qašti`el*⁸. Són les formes ששון, *Šáson*, i ששון לבית קשטיאל, *Šáson le-vet Qašti`el*, les que més apareixen, tres vegades cadascuna, i tots els testimonis sempre s'escriuen amb lletres *qof* i *šin*. Cal destacar també que en tots els casos aquest nom apareix amb les lletres *yod-alef*. Aquesta última observació ens indica la presència d'un diftong /ie/ i és el motiu pel qual no podem parlar d'un cognom Castell o Castel. De la mateixa manera, hem escollit escriure'l d'aquí en endavant amb la forma Castiel (amb lletra “c” enlloc de “q”, que correspondria a la *qof* de l'hebreu⁹) pel fet que l'origen d'aquest cognom prové clarament d'un substantiu d'una llengua romànica¹⁰. En el llibre trobem també un nom que comparteix la mateixa base semàntica amb aquest cognom: Castella —en el text, קסטיליא, *Qašilya*¹¹—, que pel mateix motiu no l'escrivim amb la lletra “q”.

Pel que fa a l'origen del cognom Castiel ens hem de remuntar a l'Edat Mitjana. Diversos investigadors li atribueixen un origen castellà¹² —segurament pel fet de desconèixer fonts documentals d'altres territoris i llengües peninsulars com són ara el

³ Veure els ff. 41v, 56r, 56v i 63v.

⁴ Veure els ff. 40v i 80r.

⁵ Veure els ff. 24v i 30v amb *jet* i 85r amb *taw*.

⁶ Veure el f. 41r.

⁷ Veure el f. 43v. Traducció a l'hebreu de *Šáson* “Palau”.

⁸ Veure el f. 55r. El nom sencer només apareix aquesta vegada.

⁹ Només tenim tres testimonis que facin referència a *Šáson Hay* en un idioma que no sigui l'hebreu. La investigadora Suraya Farohqi l'escriu “Qastiel” en les dues obres: FAROHQI, *The Ottoman Empire*, p. 201 i FAROHQI (ed), *The Cambridge History*, p. 258, n. 6 i p. 269. Evidentment no l'escriurem “Kashtiel”, que és la forma amb què el cita Reuben Kashani a KASHANI, *The Jews of Afghanistan*, p. 29.

¹⁰ Sobre les transcripcions de les paraules romàniques dels textos hebreus, la Societat Catalana d'Estudis Hebraics de l'Institut d'Estudis Catalans recomana “restituir a aquests noms propis la grafia que tenen en la llengua originària”, és a dir, que només si fos una paraula d'origen hebreu s'escriuria amb la lletra “q”, però si és un manlleu d'una llengua romànica, s'escriurà segons la morfologia del català. «Proposta de transcripció de l'hebreu en textos escrits en català», *Documents de la secció filològica, IV*, Institut d'Estudis Catalans - Secció Filològica, Barcelona, 2003, p. 66.

¹¹ Veure el f. 56r.

¹² Oferim els fragments dels qui el relacionen amb un origen castellà: BEN ZVI, «*Massa`ot*», 1966, p. 423, i també en BEN ZVI, «*Massa`ot*», 1956-7, p. 143: [traducció de l'hebreu] “La procedència de la família és de Castella, a Espanya. El nom deriva, sense cap mena de dubte, de la paraula *Castell* –fortificació–, en llatí, *castellum*”; FAROHQI, *The Ottoman Empire*, p. 201: “Qastiel: probably meaning Castilia”; LUZZATO, *La comunità ebraica*, pàg. 313: “Castiel: cognome derivato dalla città di Castiello in provincia di Oviedo, in Spagna”; PETERSON, *Frontera y Lengua*, p. 396, n. 73 crea un nexa entre el cognom Alcastiel i Castellano: “Sospechamos que el *cognomen* hace referencia en origen al papel militar tantas veces encargado por la corona a esta minoría, y sobre el cual en nuestro espacio tenemos varias noticias: por ejemplo, de Belorado [...], Briviesca [...] y Haro [...] entre otros muchos lugares, incluyendo Nájera y su *castellum christianorum et iudeorum*. Asimismo notamos que en varias ocasiones se ubican asentamientos llamados *Castellanos* en las afueras de algunos importantes centros: Salamanca; Toro; Carrión; Castrojeriz; Oña; Burgos. ¿Qué sentido tiene esta ubicación extramuros de barrios *castellanos*? Máxime cuando se hallan en Castilla, y por tanto el sentido *natural* se vuelve redundante”.

català o l'aragonès— i també hi ha qui directament el relaciona amb el Regne de València¹³. En un primer cop d'ull s'observa que té un origen romànic, el sentit etimològic del qual és el terme llatí *castellum*, “castell”, com bé indicava Ben Zvi¹⁴. L'autor del *Sefer Ma'ase Nissim* és conscient del significat semàntic del seu cognom i fins i tot arriba a traduir-lo a l'hebreu per a aquells que no coneguessin les llengües romàniques, en aquest cas el sociolecte vernacle de l'autor de base castellana: de Castiel a פלטרין, *paltrin*, “palau”¹⁵. Aleshores, podria ser que es tractés d'un cognom castellà tal com proposa Ben Zvi i Luzzato¹⁶? De ser així, des de l'origen llatí de la paraula fins a la forma Castiel de la documentació i del text hauria hagut de patir moltes modificacions ja en els estadis més primerencs de la llengua castellana. Si realment fos un cognom castellà, per què no va evolucionar a Castillo. Una hipòtesi d'aquesta última formulació podria ser que els cognoms parteixen de dos moments diferents de la llengua castellana. No obstant això, desconfiant de la proposta que tingui un origen castellà, proposem un origen català i aragonès. Tal vegada derivi de Castell, Castiell, Castel o Castiel. Si fos català, en quin moment experimentaria la diftongació del so /e/ a /ie/, que per altra banda és un fenomen que succeeix tant en castellà com en aragonès? A tall d'exemple, en l'aragonès trobem mots com ara fierro, tiempo, puent, fuent, dient, etc. A més, és l'únic entre aquests tres idiomes que ha diftongat algunes paraules del llatí, com ara *casëlla*: casilla (castellà), casella (català) i casiella (aragonès). Com aquest últim exemple troben el mot d'on prové el cognom de Śáson Ḥay: del llatí *castellum*, castillo (castellà), castell (català) i castiello (aragonès). Aquests darrers exemples de diftongació són la informació consistent que ens calia per afirmar que el nom Castiel —com a mínim en última instància— ha estat pacient de la llengua aragonesa¹⁷. D'aquesta manera apareixen també els municipis de l'àrea d'influència d'aquest idioma:

¹³ GUTWIRTH, «De Castellnou a Tlemcen», p. 172, n. 2, on escriu: “[...] Samuel bar Yom Tov Aspar y Buena hija de Ishaq Alcastiel y hermana de Salomón Alcastiel [...]. Puede que sea de cierto interés notar la resonancia valenciana del nombre de la novia [Alcastiel] en el contrato matrimonial que firma Shem Tov cuya crónica lo relaciona con Valencia”.

¹⁴ BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 423, i també en BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1956-7, p. 143.

¹⁵ Veure f. 43v. Val la pena observar la redundància d'aquesta traducció, perquè que el terme utilitzat en hebreu és un manlleu del grec que, ahora, és un manlleu del llatí: *praitōrion* (grec), de *praetārium* (llatí). És a dir, que tant el cognom, Castiel, com la traducció a l'hebreu, *paltrin*, deriven etimològicament del llatí. Veure KLEIN, *Etymological Dictionary*, p. 510.

¹⁶ BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 423, i també en BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1956-7, p. 143; LUZZATO, *La comunitat ebraica*, pàg. 313. Cal no oblidar que “castellano” és adjectiu tant de Castilla com de “castillo”, però “castiel”, en totes les seves formes, és un substantiu, no un adjectiu. Per aquest motiu, la hipòtesi que Castiel sigui un cognom castellà provinent de “castellano” sembla no tenir prou pes.

¹⁷ És a dir, que el cognom Castiel podria provenir de l'aragonès, o bé del català i que hagués migrat a l'Aragó, modificant-se segons l'estructura d'aquesta llengua quant a diftongació.

Aracastiello¹⁸ —de l'antic partit judicial de Jaca a l'Aragó—, Tramacastiel —a Terol— i el municipi valencià de Castielfabib, o Castellfabib en català, conquerit als musulmans pels aragonesos durant el 1210, i que tot i ser un poble castellanoparlant encara té una forta influència de l'aragonès¹⁹. Etimològicament podem afirmar, per tant, que el cognom no és d'origen castellà ni tindria el significat de Castilla, com a regió o regne, sinó que en un sentit morfològic i semàntic provindria directament del terme “castell”.

Després d'aquesta exposició etimològica sobre l'origen del cognom Castiel, tot seguit veurem quins són els testimonis documentals d'aquest nom en les comunitats jueves peninsulars. A hores d'ara ja podem formular dues hipòtesis: o bé ha estat sempre un cognom aragonès, o bé que ha estat un cognom català que s'ha “aragonitzat”.

Ara per ara no disposem de testimonis documentals identificables com a avantpassats de Šáson Hay en època medieval i per tant és impossible establir-ne una línia familiar continua. El que sí que podem assegurar és que els jueus que tenien aquests cognoms estaven a cavall entre Catalunya i el regne d'Aragó, així com el de València, llevat d'un Castell que provenia de Castella²⁰.

De la llista de testimonis d'aquest nom que aportem tot seguit, les primeres fonts documentals de què disposem són del segle XIII i només apareixen a Catalunya²¹, concretament jueus de Tarragona a la ciutat de Tàrraga, amb les formes Castell i Castel. Al segle XIV trobem Castell a Catalunya i un altre a l'Aragó. Al mateix segle, l'any 1353, apareix un jueu de Lleida que porta el cognom Alcastell, i el 1372, un jueu castellà Castell a Barcelona. Cal observar que a partir de la segona meitat del segle XIV la forma majoritària en què apareix aquest cognom és Alcastiell, a Lleida, a Osca i a Saragossa. Al segle XV el cognom ha pres les variants de Castell, Castiell, Alcastiel i Alcasti, a Anglesola²², Jaca, Osca, Ayerbe, Biel, Tudela, Saragossa, Belchite i Calatayud, a més de Castell i Alcastiel de la ciutat valenciana de Xàtiva, i קסטיל —Castell?— a la ciutat nord-africana d'Alger.

¹⁸ Veure *Nomenclátor o Diccionario de las ciudades, villas, lugares, aldeas, granjas, cotos redondos, cortijos y despoblados de España, y sus islas adyacentes*, Imprenta Real, Madrid, 1789. Entrada: Aracastiello, p. 47.

¹⁹ Per veure les influències de l'aragonès en el castellà local i el context dialectal del Racó d'Ademús, comarca on pertany el nucli de Castielfabib, veure GARGALLO, *Habla y cultura popular*, p. 17.

²⁰ Veure el llistat de testimonis a continuació en aquest mateix subcapítol.

²¹ Fet que recolzaria un possible origen català del nom i la posterior “aragonització”.

²² Val la pena comentar que els jueus d'Anglesola de 1415-1417 Abraham Castell i Vidal Castell són els darrers jueus amb aquest cognom documentats en territori català.

En definitiva, segons la documentació consultada, sembla ser que el cognom podria tenir el seu origen a Catalunya, desplaçant-se cada vegada més cap a l'oest, de Tarragona cap a Lleida a la meitat del segle XIV i a partir d'aquest moment ja el trobaríem a Osca i a les seves rodalies, tot apareixent el diftong /ie/ característic que encara perdurarà amb Śáson Hay. És però al segle XV que trobem el personatge amb aquest cognom que tindrà més rellevància en la història del pensament jueu. Es tracta de Yosef Alcastiel de Xàtiva, rabí i cabalista.

Llistat dels testimonis a l'Edat Mitjana²³

s.XIII

- 1282/3: Castell, jueu de Tarragona²⁴
- 1283 i 1285: Castell, jueu de Tarragona²⁵
- 1286: Castell, jueu de Tarragona²⁶
- 1297: Jucef Castel de Tarragona²⁷

s.XIV

- 1353: Jacob Alcastell de Lleida en un document reial de València²⁸
- 1364: Senton Alcastiell d'Osca²⁹
- 1367: Abraham Alcastiel, a Saragossa³⁰

²³ Les dates que acompanyen els personatges llistats a continuació no són dates ni de naixement ni de mort, són la data del document on apareixen citats. Paral·lelament als testimonis que hi apareixen, hi ha d'altres que són citats en mitjans de divulgació, com ara pàgines web i altres mitjans, la font de la qual no ha pogut ser verificada. Per tant, no podran ser incorporats en aquesta llista, però paga la pena citar-los en aquesta nota: Mayl Alcastiel de Luna, Açac Alcastiel de València, Simuel i Hayim Alcastriel de Montsó el 1445. Observem, però, que no s'allunya d'allò que hem exposat més amunt, ja que es troben en el Regne d'Aragó i, cap a finals del segle XV, també al Regne de València.

²⁴ RÉGNÉ, *History of the Jews*, doc. 1033, p. 185.

²⁵ RÉGNÉ, *History of the Jews* doc. 1080, p. 195 i també doc. 1332, p. 241. A part d'aquest jueu, Régné també cita en els registres un "Vidal de Castell de Burros" en el primer document i Vidal de Castellazo, en el segon. Tant el primer document com el segon (Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancilleria, Registres, núm. 61, f. 168v, i núm. 56 f. 57r), aquest personatge apareix com a *Vitalis Castro Asinorum*, és a dir, Vidal de Castellàsens.

²⁶ RÉGNÉ, *History of the Jews*, doc. 1520, p. 277.

²⁷ MUNTANÉ, *Regest*, doc. 117, p. 34, vol.1.

²⁸ BAER, *Die Juden*, doc. 250, p. 345.

²⁹ BAER, *Die Juden*, doc. 270, p. 386.

- 1372: Mahir Castell de Castella, a Barcelona³¹
- 1393: Gentó Al-Castiel d'Osca³²
- 1393: Abraham/Abrayme Alcastiel d'Osca³³

s.XV

- 1401: Sentó Alcastiel d'Osca³⁴
- 1402: Ananyas Al-Castiel d'Osca³⁵
- 1405-1415: Abram Alcastiel i Fahim Alcastiel de Jaca³⁶
- 1415-1417: Abraham de Castelli d'Anglesola³⁷
- 1417: Vidal de Castelli d'Anglesola³⁸
- 1429: Açach Alcastiel, a Saragossa³⁹
- 1435: Yehuda Alcastiel, àlies Leon, d'Osca⁴⁰
- 1441: Abraham Al-Castiel, possiblement d'Osca⁴¹
- 1444-1467: Šelomo Castel (קסטיל), a l'Alger⁴²
- 1446-1456-1463: Açach Alcastiel, a Calatayud⁴³
- 1454: Açach Alcastiel de Saragossa⁴⁴

³⁰ BLASCO, «Los judíos de Zaragoza», p. 228 i BLASCO, «Judíos Zaragozanos», p. 593 i 594.

³¹ BAER, *Die Juden*, doc. 285a, p. 412.

³² DURAN, *La Judería de Huesca*, p. 155, 157, 158 i 181.

³³ Ídem, p. 112 i 159.

³⁴ DEL ARCO; BALAGUER, «Nuevas noticias», p. 360.

³⁵ DURAN, *La Judería de Huesca*, p. 181.

³⁶ MOTIS, «Aproximación», p. 627.

³⁷ MUNTANÉ, *Regest*, vol. 2, doc. 4926, 4929, 4930-32, 4934-36, 4942-45, 4947, 4954, 4956 i 4965.

³⁸ Ídem, doc. 4957, p. 1312.

³⁹ BLASCO, «Presencia y discriminación», p. 77.

⁴⁰ GÓMEZ, «La actividad mercantil», doc. 12, p. 122.

⁴¹ BENEDICTO, «Últimas voluntades», p. 451 i 468.

⁴² *Responsum* núm.162 del rabi Šelomo ben Šim'on Duran.

⁴³ LÓPEZ, *Sabiduría Judía*, doc. 30, 36 i 45 a les p. 358, 362 i 368; LÓPEZ, *La judería de Calatayud*, p. 171.

⁴⁴ BLASCO, «La contratación», p. 81 i 99.

- 1461: Jucé Alcastiel d’Osca⁴⁵
- 1465: Simuel Castiel, a Calatayud⁴⁶
- 1466: Huda Castiel, a Calatayud⁴⁷
- 1467: Hayim Alcastiel (אלקשתיל) i el seu pare, Gentó, de Jaca⁴⁸
- 1471: Dauí Alcastiel d’Osca⁴⁹
- 1471: Baruch Al-Castiel/Alcasti d’Osca⁵⁰
- 1472: Haym Al-Castiel de Ayerbe⁵¹
- 1472: Abraham Alcastiel d’Osca⁵²
- 1475: Gento al-Castiel, Mossé Al-Castiel, Abram Al-Castiel d’Ayerbe⁵³
- 1480: Salomon Alcastiel, Buena Alcastiel i Ishaq Alcastiel, a Tudela⁵⁴
- 1480-1482: Yehudà Alcastiel=Yehudà Castiel=Simuel Castiel (?), a Calatayud⁵⁵
- 1482: Yosef Alcastiel de Xàtiva⁵⁶
- 1484: Brahem Alcastiel, àlies Cabrito, de Belchite⁵⁷

⁴⁵ BENEDICTO, «El asesinato en 1465», doc. 6, p. 308.

⁴⁶ LÓPEZ, *La judería de Calatayud*, p. 422.

⁴⁷ LÓPEZ, *Sabiduría Judía*, doc. 8 i 9 a les p. 341 i 343.

⁴⁸ CASTAÑO, «Ketubbot en-cubiertas», p. 70-73.

⁴⁹ BENEDICTO, «Documentos acerca», p. 317 i doc. 4 en la p. 331.

⁵⁰ DURAN, *La Judería de Huesca*, p. 181. El testimoni citat ha de ser el mateix Baruch Alcasti d’Osca que apareix el 1471. Veure DEL ARCO, «La aljama judaica de Huesca», p. 295. Segons això, la notícia que dóna Ben Zvi sobre la identificació d’un Casti a Salònica com un possible Castiel, podria ben ser certa. Veure BEN ZVI, «*Massa’ot*», 1966, p. 423.

⁵¹ BENEDICTO, «Últimas voluntades», p. 448 i 466.

⁵² DURAN, *La Judería de Huesca*, p. 164 i 181.

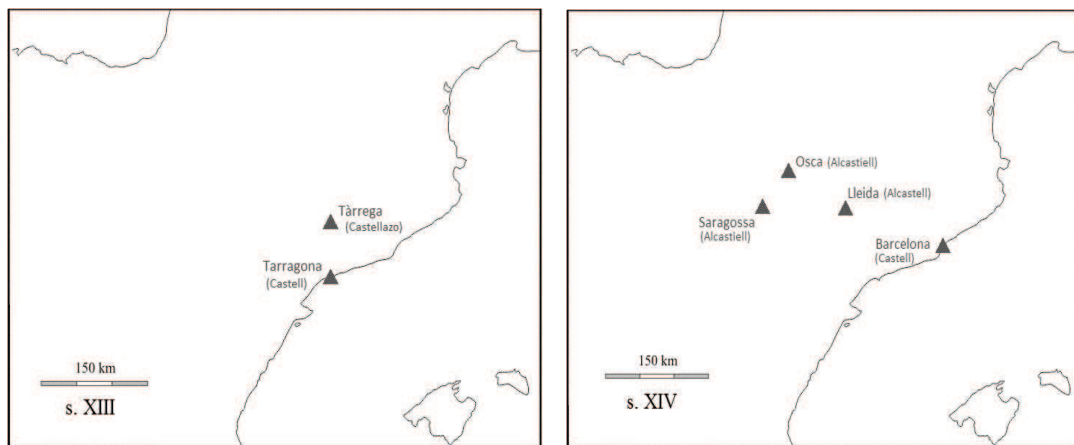
⁵³ Ídem, p. 91-92.

⁵⁴ LACAVE, «Importante hallazgo», p.177; GUTWIRTH, «De Castellnou a Tlemcen», p. 172, n. 2; PETERSON, *Frontera y Lengua*, p. 396, n. 73.

⁵⁵ LÓPEZ, *La judería de Calatayud*, p. 93 n. 362 i p. 417; MARÍN, «La villa de Arándiga», p.133, n. 536.

⁵⁶ MEYERSON, *A Jewish Renaissance*, p. 215, n. 109. Val la pena copiar el que escriu: *Mossé del Castillo... and the Kabbalist Rabbi Yosef Alcastiel (or “del Castillo”) of Xàtiva*. L’autor considera que pertany a la família “del Castillo” i el seu pare s’anomenava Gentó del Castillo. Tal vegada el cognom apareix en castellà, perquè el document a què fa referència és un judici de la inquisició Castellana a València contra el convers Guillem d’Esplugues. Per veure els testimonis del cognom Castillo a Xàtiva, HINOJOSA, «La judería de Xàtiva», p. 400. Per veure més informació de Yosef Alcastiel, veure *Encyclopaedia Judaica*, Segona Edició, 2007, vol. I, p. 511; OGRAN, Brian, *Renaissance and Rebirth: Reincarnation in Early Modern Italian Kabbalah*, Leiden, Brill, 2009; SCHOLEM, Gershom, *Le-Yediat ha-Qabbala bi-Sefarad ‘Erev ha-Gerus*, en *Tarbis*, núm. 24 (1955), p. 167-206.

- 1485: Jehuda Castiel, a Calatayud⁵⁸
- 1492: Samuel Castell de Biel⁵⁹
- 1492: Samuel del Castillo de Xàtiva⁶⁰
- s.XV: Samuel del Castillo i Mossé del Castillo (germà d'Alcastiel?), tots dos de Xàtiva però residents a Alzira⁶¹
- 1492: Jacob Castell=Salamó Castelli, procurador de l'aljama de Xàtiva⁶²

⁵⁷ MOTIS, «Mudéjares, judíos y cristianos nuevos», p. 109.

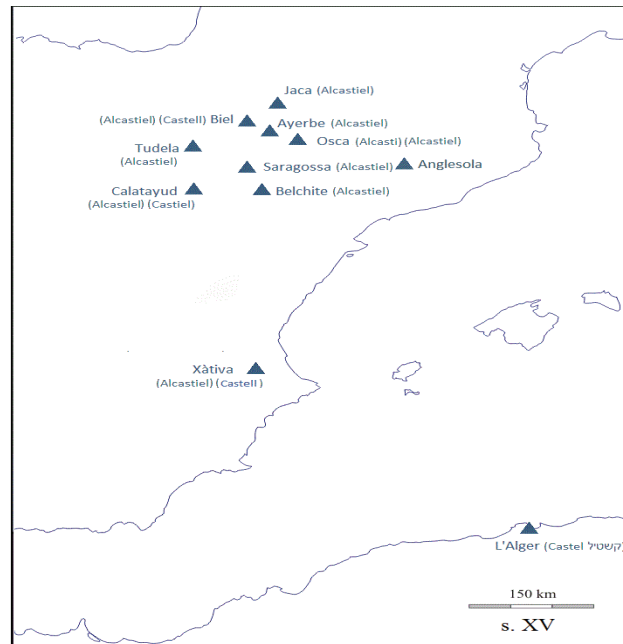
⁵⁸ LÓPEZ, *Sabiduría Judía*, doc. 73, p. 387.

⁵⁹ BAER, *Die Juden*, doc. 567, p. 917; Veure també l'entrada de *Alcastiel*, *Simuel* en el diccionari del projecte de filologia hispànica de la Universitat de Barcelona *Diccionario general y etimológico del castellano del siglo XV en la Corona de Aragón* (<http://stel.ub.edu/diccxv/>).

⁶⁰ HINOJOSA, «La judería de Xàtiva», p. 401.

⁶¹ Ídem, p. 403.

⁶² HINOJOSA, «Solidaridad judía», p. 111; HINOJOSA, «La judería de Xàtiva», p. 405. Segons aquest article, aquest personatge és l'únic nexa que hem pogut trobar en la documentació que ens enllaça els Castiel com a jueus peninsulars amb els Castiel de la península italiana i l'Imperi Otomà. Juntament amb altres procuradors de l'aljama de Xàtiva i els de Morvedre, aquests representants de la comunitat jueva van firmar en nom de tots el contracte de travessia el dia 7 de maig a València amb els mariners genovesos Bernardo de Franquis i els seus germans, i el mercader valencià Jaime Marga, davant del notari Francisc Monfort, per aplicar-se el 5 de juliol. En aquest vaixell genovès hi podrien embarcar fins a 1500 persones, a més dels 100 tripulants. El destí seria la ciutat de Pisa, sense fer cap escala, i després, Nàpols. En el cas que els genovesos no deixessin entrar el vaixell al port de Pisa, la primera escala seria a Civitavecchia. El nombre de jueus de Xàtiva que van embarcar en aquest vaixell va ser de 248. Per més detalls veure les p. 405-407.

Sobre l'expulsió dels jueus als territoris de l'anomenada Corona d'Aragó, en termes generals podem dir que els jueus aragonesos agafaren el camí de l'exili a través de Catalunya i els que provenien de Xàtiva, per Morvedre. No tenim documentada una llista de cognoms dels jueus que sortiren de Catalunya en què hi consti el de Castiel. No obstant això, Hinojosa Montalvo aporta informació del procurador de l'aljama de Xàtiva, Jacob Castell, que juntament amb els jueus de Xàtiva i els de Morvedre van sol·licitar els serveis dels genovesos el 7 de maig de 1492 per embarcar entre el 20 de juny fins el 10 de juliol del mateix any, primer cap a Pisa (o Civitavecchia si els genovesos no permetien l'entrada a Pisa) i després cap a Nàpols⁶³. Així doncs, com a mínim apareix documentat un membre de la família Castiel que partí del regne de València cap a les ciutats italianes, i tal vegada el seu destí fóra Pisa, Nàpols o Civitavecchia, i s'hi arribessin a establir. Però el que és ben cert és que no passarien gaires anys que d'aquests regnes italians el cognom cotinuà el seu camí cap a l'est, cap a l'Imperi Otomà, com veurem a continuació, essent l'autor del *Sefer Ma'ase Nissim* el nostre focus d'interès.

Com apuntàvem, Şaşon Hay de la casa de Castiel no va néixer a la península Ibèrica a l'Edat Mitjana, sinó a la capital de l'Imperi Otomà, Istanbul, cap a l'últim terç del segle XVII. No tenim cap constància ni referència sobre com ni quan va arribar

⁶³ Veure les obres de Hinojosa Montalvo citades en la nota anterior.

aquest cognom a l'est del mar Mediterrani, segons el que s'ha dit més amunt. Tenint en compte les referències als punts de destí dels jueus expulsats el 1492, tal vegada es justifica l'afirmació de Moshe Idel⁶⁴ —i que també recull Brian Ogran⁶⁵— en què un membre d'aquesta família, el rabí cabalista Yosef Alcastiel de Xàtiva hagués arribat a trepitjar terres italianes i s'hi hagués establert entre els anys 1490 i 1500, com feren altres cinc cabalistes originaris de la península Ibèrica. Així i tot, Idel puntualitza que en el cas d'Alcastiel aquesta teoria encara s'hauria de confirmar, perquè el que està corroborat és només la correspondència que va mantenir Yosef Alcastiel amb Yehuda Hayyat, aquest últim establert a Itàlia⁶⁶. Amb absència de proves que verifiquin l'estada dels Castiel als diferents regnes italians en el segle XVI, caldrà buscar altres fonts que evidencin aquest cognom de la península Ibèrica al món otomà.

Una d'aquestes fonts és el gènere epistolar dels rabins. Aquests *responsa* són textos de caràcter legal i es poden considerar com a principis de jurisprudència de la llei jueva. Serveixen com a font històrica pel fet que constitueixen un testimoni fidedigne de la forma de vida dels jueus, de les seves problemàtiques i de la intervenció de diferents personatges vinculats amb la comunitat. En aquest aspecte, a tall d'exemple, són nombrosos els investigadors que han estudiat els *responsa* com a font per a la història medieval⁶⁷.

En aquest àmbit, al llarg del segle XVI disposem de *responsa* de rabins repartits al llarg del Mediterrani que ens aporten el testimoni de diferents individus de la família Castiel. Per a l'Edat Moderna, els *responsa* com a font històrica han estat estudiats per

⁶⁴ IDEL, *Kabbalah in Italy*, p. 212; Idem, «Encounters Between Spanish», p. 198-202 i n. 5 en la p. 198.

⁶⁵ OGRAN, *Renaissance and Rebirth*, p. 26.

⁶⁶ SCHOLEM, *Le-Yediat ha-Qabbala*, p. 167-206.

⁶⁷ ISAAC LAREDO, Abraham, «Las 'Še'elot u-Tešubot' como fuente para la historia de los judíos españoles», en: *Sefarad* [Madrid], núm. 5:2 (1945), p. 441-456; ROMANO, David, «Responsa y repertorios documentales», en: *Sefarad* [Madrid], núm. 26:1 (1966), p. 47-52; ASSIS, Yom Tov, «Responsa Rabínicos y cartas reales: fuentes para el estudio de la historia de los judíos en la Corona de Aragón», en: *Espacio, Tiempo y Forma* [Madrid], sèrie III: *Historia Medieval*, núm. 6 (1993), p. 363-376; MAGDALENA, José Ramón, «Aspectos de la vida de los judíos valencianos reflejados en los "responsa" de Rabi Yišḥaq ben Šešet Perfet (segunda mitad del siglo XIV)», en: *Juderías y sinagogas de la Sefarad medieval*, coord. de A. López Alvarez i R. Izquierdo Benito, Cuenca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2003, p. 145-157; MAGDALENA, José Ramón, «Sinagogas, Madrazas y oratorios de la aljama de Calatayud», en: *Anuari de Filologia de la Universitat de Barcelona* [Barcelona], secció E, núm. 1 (1991), p. 117-123; BLASCO, Meritxell i MAGDALENA, José Ramón, *Fuentes para la historia de los judíos de la Corona de Aragón: los Responsa de Rabi Yišḥaq bar Šešet Perfet de Barcelona, 1368-1408*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2004; ORFALI, Moisés, «Los responsa rabínicos y la vida interna en las aljamas aragonesas», en: *Aragón-Sefarad* [Saragossa], núm. 1 (2005), p. 161-175.

un gran nombre d'investigadors⁶⁸. D'aquesta documentació podem extreure els següents testimonis:

Testimonis de l'Edat Moderna

s.XVI

- 1526: Rabí Yosef Alcastiel (אלקשטיל i אלקשטאל), possiblement a Alep⁶⁹
- Rabí Ya'aqov Alcastiel [אלקשטיל] a Damasc⁷⁰
- Rabí Moše Alcastiel [אלקשתיל] ha-Levi i rabí Yosef Castiel [קשתיאל]⁷¹.
- Rabí Yom Tov Alcastiel (אלקסטיל) a Alep⁷²
- Castiel (קסטיאל) possiblement a Safed⁷³

⁶⁸ ZSOM, Dora, «Converts in the Responsa of R. David ibn Avi Zimra: an analysis of the texts», en: *Hispania Judaica Bulletin* [Jerusalem], núm. 6 (2008), p. 267-292; BENAÏM, Annette, «Le dixo tomado por Quiduixín: la validez de este fenómeno según se refleja en alguna de las “responsa” sefardies del siglo XVI», en: *Jewish Studies at the Turn of the Twentieth Century*, núm. 2 (1999), p. 457-463; BAER SOLOVEITCHIK, Hayyim Ben Joseph, «Responsa: literary history and basic literacy», en: *AJS Review*, núm. 24:2 (1999), p. 343-357; ANGEL, Marc, «The responsa literature in the Ottoman Empire as a source for the study of Ottoman Jewry», en: *The Jews of the Ottoman Empire*. Ed. de Avigdor Levy. Princeton, The Darwin Press, 1994, p. 669-685; LANDAU, Jacob, «Hebrew Sources for the Socio-Economic History of the Ottoman Empire», en: *Der Islam* [Hamburg], núm. 54, (1977), p. 205-212; BENATAR, Jacqueline, «Le judéo-espagnol de Salonique à travers les Responsa de Samuel de Medina et Isaac Adarbi au 16e siècle», en *Yod*, núm. 33-34 (1993), p. 95-98; MEVORAH, Barouh, «A collection of rabbinical responsa from Balkan countries (16th and 17th centuries) published in communist Bulgaria», en: *East European Quarterly*, 16:2, 1982, pp.249-255; ZIMMELS, Hirsch Jakob, «The contributions of the Sephardim to the responsa literature till the beginning of the 16th century», en: *The Sephardi Heritage*, ed. de Richard Barnett. Nova York, Ktav, 1971, p. 367-401; QUINTANA RODRÍGUEZ, Aldina, «“Responsa” testimonies and letters written in the 16th century Spanish spoken by Sephardim», en: *Hispania Judaica Bulletin* [Jerusalem], núm. 5 (2007), p. 283-301; BERGER, Ruth, «Mental and bodily malfunctioning in marriage : evidence from sixteenth- and early seventeenth-century responsa from the Ottoman Empire and Poland», en: *The Jewish Body*, ed. de Giuseppe Veltri i Maria Diemling, Leiden i Boston, Brill, 2009, p. 215-248; EPSTEIN, Isidore, «The story of Ascama I of the Spanish and Portuguese Jewish Congregation of London with special reference to responsa material», en: *Studies and Essays in Honor of Abraham A. Neuman*, ed. de Meir Ben-Horin, Philadelphia, Brill for the Dropsie College, 1962, p. 170-214.

⁶⁹ *Responsum* núm.134 de rabí Leví ben Ḥabib, de Salònica i Terra Santa.

⁷⁰ *Ha-Ḥadašot, responsum* núm.161, de Yom Tov ben rabí Moše Ṣahalon de Safed.

⁷¹ *Heleq* 3, *responsum* núm.12 de Yosef ben David ibn Lev, de Salònica i Constantinoble. No es pot precisar amb seguretat en quin lloc se situen aquests dos personatges, però tal vegada estarien establerts entre les ciutats d'aquest rabí, és a dir, entre Salònica i Constantinoble.

⁷² *Bet Yosef* de rabí Yosef Caro, *Dine Qiddušin*, núm.4.

⁷³ [HAYIM VITAL], *Sefer ha-ḥezyonot*, p. 86-87.

s.XVII-XVIII

En aquests dos segles ja no queda rastre del cognom Castiel amb l'article de l'àrab *al-*, malgrat que tots els testimonis documentats del segle XVI conservaven aquesta marca. Probablement es deu al fet que mentre que aquest últim segle la majoria de Castiel recollits es trobaven en terres sirianes, als segles XVII i XVIII, llevat del Castiel d'al-Mansura —a Egipte— i a Terra Santa, tots els Castiel documentats es localitzen en zones no arabòfones com són Salònica i les seves proximitats, i Kochi a la costa sud-oest de l'Índia.

- Família Castel (קאשטיל), coneguda a Hebron i Gaza⁷⁴
- 1667, Eli'ezer Casti[-el?] (קשתי) a Esmirna⁷⁵
- A Kochi: 1567, Samuel Castiel⁷⁶; 1640, Samuel Castoel i David Castoel⁷⁷; 1663, ShemTob Castiel⁷⁸; David bar Ya'aqov Castiel (קשטיאל), Ya'aqov Castiel

⁷⁴ Citat de BEN ZVI, «*Massa'ot*», 1966, p. 423.

⁷⁵ Ídem, p. 423. Ben Zvi es pregunta si aquest personatge seria temeros de Déu i no gosés posar el nom de Déu (*El*) en el seu cognom i per això va escriure Casti. Cal recordar que un nom com aquest apareixia el 1471 a Osca, Baruch Alcasti. Veure DEL ARCO, «La aljama judaica de Huesca», p. 295.

(קשטיאל), Šelomo Castiel (קשטיאל) i Šelomo Ḥayim bar David Castiel (קשטיאל)⁷⁹.

- 1627: Jacob Castiel i Sara Castiel, a Venècia⁸⁰
- 1672: Avraham Castiel, a Venècia⁸¹
- 1673: Abraam Castiel, a Venècia⁸²
- 1695: Ester Castiel, a Venècia⁸³
- 1701: Jacob Castiel, a Venècia⁸⁴
- 1702: Ya‘aqov Castiel (קשטיל), a al-Mansura, Egipte⁸⁵.
- Rabí Castiel (הר״א קשטיל), possiblement a Salònica⁸⁶

⁷⁶ WOLFF, *Missionary Labours*, p. 473, on s’apunta com un dels quatre fundadors de la comunitat sefardita a Kochi.

⁷⁷ De l’obra de 1652, *Miqwe Isra’el* de Menasseh ben Israel. Veure [MENASSEH BEN ISRAEL], *Mission to Oliver Cromwell*, p. 85: “I will only speake briefly of the two Tribes Judah and Benjamin. These in India in Cochin have 4 Synagogues, one part of these Jews being there of a white colour, and three of a tawny; these being most favoured by the King. In the year 1640 dyed Samuel Castoel, Governour of the City, and Agent for the King, and David Castoel his sonne succeeded in his place”; WOLFF, *Missionary Labours*, p. 474: “[c.1663], a Prince of renown lived among them, Castiel by name, and by the grace of God, blessed be his name for ever. The Jews found grace and favor in the eyes”. Cal remarcar que Kochi és una ciutat on viatjarà Šašon Ḥay, però no en fa cap referència, només escriu la distinció de jueus blancs i jueus negres.

⁷⁸ Reformador de la sinagoga Pardesi de Kochi. FISCHER, «Exploration of the Jewish», p. 237.

⁷⁹ Ben Zvi remarca que es tractava d’una família de reputats poetes litúrgics, dóna una llista de noms però no especifica els anys. Cita l’obra de *Ohel David* de David Šašon. Veure BEN ZVI, «*Massa ‘ot*», 1966, p. 423, n. 3.

⁸⁰ LUZZATO, *La comunità ebraica*, p.521; MALKIEL, *Stones Speak*, p.160, n. 122.

⁸¹ LUZZATO, *La comunità ebraica*, p.415.

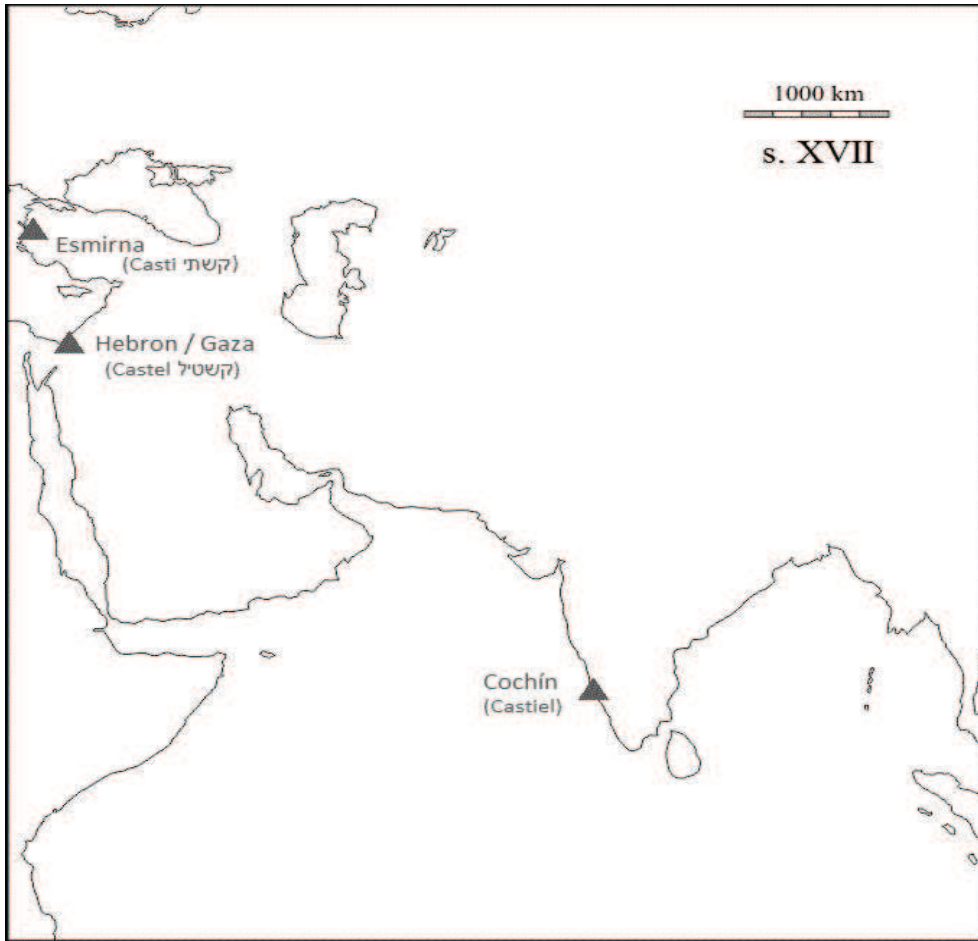
⁸² Ídem, p. 521.

⁸³ Ídem, p. 415.

⁸⁴ Ídem, p. 444.

⁸⁵ *Ginnat Weradim* de rabí Abraham ben Mordeḳai ha-Levi, *Ḥeleq Even ha- ‘Ezra, kelal 3, siman 25*.

⁸⁶ És l’autor del llibre autor del llibre *Peney Yišḥaq*. Veure l’obra *Yišḥaq Yerannen, Hilakot Šabbat, pereq 5*, de Elyaqim ben Yišḥaq Gatenyo.

Segons la documentació de l'Edat Moderna que acabem d'oferir podem veure que durant els primers anys després de l'expulsió de 1492 dels regnes dels Reis catòlics, el cognom es va estendre per la riba oriental del Mar Mediterrani, tant al Mar Egeu com a Síria. Arribats al segle XVII la dispersió geogràfica del cognom comporta dificultats per determinar quin va ser cada un dels itineraris que van seguir els diferents Castiel. És prou segur que deurien fer escala temporal a la península italiana abans d'arribar a les costes orientals del mediterrani per prosseguir el seu camí cap a l'Índia de la mateixa manera que hi ha testimonis Castiel que decidiren no seguir endavant, com són el cas de la família del segle XVII i XVIII a Venècia.

2.1.2 VIDA DE L'AUTOR DEL *SEFER MA'ÁSE NISSIM*

Les fonts bibliogràfiques de Şaşon Háy es troben exclusivament en el seu llibre, així que ell mateix és l'únic mitjà de què disposem si volem saber les característiques de la vida d'aquest personatge. Ell és l'autor de l'obra i el seu protagonista principal, però el llibre s'allunya del que es podria descriure com una obra autobiogràfica, ja que la seva intenció principal no és explicar els seus viatges i la seva vida, sinó explicar com és el món a tots aquells que no hagin tingut la sort de veure tres continents com ell. No ens parla dels seus orígens, ni de la seva vida familiar, ni com vivia a Istanbul, ni els detalls més íntims durant el viatge. En definitiva, només sabem de la seva vida a través de petits detalls que l'autor escriu quan creu convenient en la seva obra, el *Sefer Ma'áse Nissim*, que repetim, és l'única font bibliogràfica en què apareix el nostre autor⁸⁷.

El text d'aquest llibre ens fa entendre que Şaşon Háy és originari de la ciutat d'Istanbul, però tot i això, segons hem vist en l'apartat anterior 2.1.1 a hores d'ara no hi ha cap constància documental que ens permeti confirmar aquesta dada. Tampoc disposem de cap referència de famílies Castiel a la capital de l'Imperi otomà, tret d'un *responsum* escrit entre Salònica i Istanbul al segle XVII, en què aquest cognom apareix en un context sense la determinació de l'any ni la localització⁸⁸. A més, quan estudiem la relació entre Şaşon Háy i l'antiga Constantinoble mitjançant el *Ma'áse Nissim* com a

⁸⁷ No obstant això, Şaşon Háy ha estat estudiat en el món acadèmic a tres nivells diferents. Primer, l'edició anotada de la seva obra de: Avida, Ben Zvi i Ben Menahem. Segon, esporàdicament per fer referència a petits fragments relacionats amb la infantesa de Yişhaq Lúria: Tamar Alexandre; la població de Salònica en el segle XVII-XVIII, per Yaron Ben Naeh, i l'afaitat de la barba, per Meir Benayahu. Tercer, aquells que citen a peu de pàgina la referència a Ben Zvi sobre un viatger jueu otomà a tall d'exemple. Veure la llista detallada a la Introducció, capítol 1.

⁸⁸ *Heleq 3, responsum* núm.12 de Yosef ben David ibn Lev, de Salònica i Constantioble.

única font biogràfica, tot i la profunda estima que sent l'autor per aquesta ciutat califal, en cap moment del llibre se'ns explicita que hagi nascut a Istanbul. Emperò, com direm tot seguit, tenim prou proves per afirmar que l'escriptor del llibre era istambuliota.

Şaşon H̄ay va passar la seva infantesa a la casa del seu pare a la ciutat d'Istanbul, a un dels barris jueus que estaven tocant a la riba del Corn d'Or i no massa lluny del palau del sultà otomà⁸⁹. Els seus pares hi seguien vivint l'any 1703⁹⁰, moment en què l'autor del llibre va tornar d'un llarg viatge per assistir i fer-se càrrec de les despeses de la cerimònia de casament del seu germà Aharon H̄ay i de la compra d'una casa per a la seva mare⁹¹. Gràcies en aquesta data, sabem que Şaşon H̄ay deuria néixer entre els volts de 1670 i 1680. Si l'anterior referència al palau del sultà no fos prou clara per determinar de quina ciutat era originari, en els ff. 40r-40v se'ns relata el fragment d'una història en què un jueu venecià es dirigeix a Şaşon H̄ay i a uns altres socis seus com a “comerciants de la ciutat de Constantinoble”. Queda palès, doncs, que efectivament es tractava d'un jueu istambuliota, orgullós tant de la seva submissió al sultà com dels seus conciutadans jueus que interactuaven amb aquest governant⁹².

Així mateix, sabem que Şaşon H̄ay era sefardita per dos motius. Per una banda el propi cognom que portava i que hem descrit en l'anterior punt⁹³, i per l'altra, la llengua que parlava. Com veurem en el capítol dels préstecs lingüístics de l'obra⁹⁴, l'autor utilitza al llarg del text diferents termes del seu sociolecte de base castellana. Però no només això, sinó que en un d'aquests testimonis s'explicita que són paraules en “la nostra llengua no hebrea”, בלשון לעז שלנו, *be-lašon la 'az šelanu*⁹⁵. Pels altres casos, només utilitza לעז, *la 'az*, “llengua no hebrea”.

Pel que fa a l'ocupació de Şaşon H̄ay, no hi ha dubte que qui llegeixi el llibre de *Ma'ase Nissim* veurà de seguida que la seva principal font de riquesa va ser el comerç, en concret el negoci de les gemmes, tant perles com diamants. Els seus viatges són definits per Souraya Farohqi com una de les històries més apassionants dels jueus

⁸⁹ Veure f. 32v. La referència al text és “palau del rei”, entès com el palau imperial de Top Kapi d'Istanbul.

⁹⁰ Veure f. 43r.

⁹¹ Veure ff. 43r-45r.

⁹² Veure ff. 81r-81v.

⁹³ Veure el punt 2.1.1.

⁹⁴ Veure punt 2.2.2.8.

⁹⁵ Veure f. 37r. Pels casos implícits, veure ff. 8v, *Perla*, 32v, *sirena de_mar*, 82v, *búfalo*, 61r, *borregar* i 80v, *gueregos*.

viatgers en el món otomà⁹⁶. Aquesta activitat econòmica és el motiu pel qual es va veure empès a viatjar per tres continents diferents⁹⁷ i, segons el seu entendre, la visió que tenia d'ell mateix era la d'un bon comerciant⁹⁸. A la vegada, sabem que en algun moment deuria exercir l'ofici de *šoheť*, sacrificador d'animals segons el costum de la *kašrut*, i que va ensenyar aquesta professió en altra gent⁹⁹. El que sí és segur és que durant els anys 1709-1712 no va tenir èxit en el negoci de les perles a la ciutat portuària de Hormuz a l'actual Iran¹⁰⁰, per la qual cosa es va dirigir a la ciutat de Pegu on anteriorment havia guanyat una gran fortuna en el negoci dels diamants.

Són molts els països descrits per l'autor, i hi ha ocasions que relata explícitament la seva estada i en canvi n'hi ha que en parla sense que sapiguem si realment hi ha estat. Els països que van ser trepitjats pels peus de Šašon Ĥay són, per ordre d'aparició en l'obra: la terra de Cuix —que són les dues ribes del sud del Mar Roig¹⁰¹—, Amsterdam¹⁰², el Magreb i la ciutat de Tunis¹⁰³, i Venècia¹⁰⁴. Aquestes ciutats semblen ser els indrets on el nostre comerciant venia la seva mercaderia, tot i que no relata res sobre aquest tema. Del que sí que parla és on anava a buscar i a comprar les perles i els diamants: a la ciutat de Pegu —a Myanmar, considerada per Šašon Ĥay com la capital de la regió de Bengala¹⁰⁵—, Bàssora¹⁰⁶, Hormuz¹⁰⁷, Kochi —a la costa occidental de l'Índia¹⁰⁸—, Colombo¹⁰⁹ i Bengala¹¹⁰. No obstant això, els seus viatges també foren marcats per la infortuna i es va veure empès a viure a l'exili¹¹¹ després de patir un atac de la pirateria a les costes de l'Índic, fet que el va portar a viure durant uns anys a la ciutat afganesa de Balkh¹¹². A partir d'aquest moment va perdre la seva fortuna¹¹³ i ja

⁹⁶ FAROHQI, *The Ottoman empire*, p. 201.

⁹⁷ En el f. 30v s'explicita que els viatges que realitzava tenien el propòsit de realitzar activitat comercial: “vaig viatjar per comerciar en tots aquells països”.

⁹⁸ Veure ff. 40r-40v, en què es defineix per boca d'una altra persona: “erudit comerciant d'Istanbul”.

⁹⁹ Veure el f. 52r per veure'n el seu alumne, i el f. 41r pel seu interès especial en el tema del sacrifici d'animals.

¹⁰⁰ Veure ff. 53r-53v i 83r.

¹⁰¹ Veure f. 25v.

¹⁰² Veure f. 30v.

¹⁰³ Veure ff. 32r i 33v, i 34v, respectivament.

¹⁰⁴ Veure ff. 35r i 38r.

¹⁰⁵ Veure ff. 41v-42r i 53v.

¹⁰⁶ Veure ff. 45r i 52r.

¹⁰⁷ Veure f. 53v.

¹⁰⁸ Veure f. 54r.

¹⁰⁹ En el text escriu “la ciutat de Ceilan”, forma antiga amb què es coneixia l'illa de Sri Lanka. Veure f. 54r.

¹¹⁰ Veure f. 54v.

¹¹¹ En el f. 63v s'introdueix aquest tema.

¹¹² Veure f. 85r.

¹¹³ Veure ff. 53r-53v.

no sabem què va ser d'ell la resta de la seva vida, quins són els últims països on deuria viatjar i en quina ciutat va morir i ser enterrat.

En definitiva, és gràcies al *Ma'aše Nissim* que coneixem els detalls de la biografia de Şaşon H̄ay: sabem dels seus orígens, de la seva cultura, del seu negoci i dels llocs on va viatjar. A part de tot això, també podem atribuir-li una faceta d'escriptor. Paral·lelament als objectius del llibre que veurem en uns capítols més endavant¹¹⁴, cal remarcar la competència de Şaşon H̄ay com a autor: *L'essència del meu propòsit i la meva voluntat són desvetllar el meu esperit per trobar coneixement [...] i Déu ens lliuri que l'escrivà s'equivoqui d'escriure algun tema que no sigui com hauria de ser, o alguna cosa que no sigui cospada pel seu intel·lecte o coneixement, o d'alguna manera que no sigui l'apropiada [...]. Per això, sàpigues que el motiu pel qual el càlam em va motivar a escriure [...] va ser per escriure un fet verídic de cada territori i els seus trets distintius perquè el lector d'aquest llibre corri per cada territori i les seves característiques com si ell mateix els veiés amb el seu propi ull [...] i que cada lector esbossi un somriure i em recordi favorablement*¹¹⁵.

És a dir, l'autor és empès a transmetre fets i coneixements que endolceixin els ulls de tots aquells que llegeixin aquest Llibre de Miracles¹¹⁶, fets per suposat verídics a parer de l'autor¹¹⁷, però deixa clar que només parlarà d'aquells temes que sap de primera mà, verídics i que recorda haver-los estudiat i haver-los llegit¹¹⁸. No obstant això, hi ha molts temes que relatarà que en voldria parlar més endavant, al final del llibre, però no arribarà a explicar-los¹¹⁹. Respecte això, sorprenen les referències directes a la pròpia manca de memòria de Şaşon H̄ay¹²⁰, sobre la qual cosa ell mateix diu: *no puc escriure-ho àmpliament [...] per la curtedat de la meva memòria [...]. Per això no escric res que no recordi bé, tan sols allò que he estudiat unes quantes vegades, fins que hagi quedat gravat amb un estilet de ferro i plom a la tauleta del meu cor, a fi que no ho oblidés*¹²¹.

Per últim, gràcies al llibre també podem esbrinar alguns trets de la personalitat de l'autor. Şaşon H̄ay es mostra com un personatge educat en els pilars fonamentals del

¹¹⁴ Veure l'apartat 3.2.1 dels objectius dels seus viatges i el 5.3 de l'objectiu del llibre.

¹¹⁵ Veure f. 55r.

¹¹⁶ Veure f. 41r.

¹¹⁷ En diferents folis del llibre se'ns emfasitza la veracitat d'allò que escriu: veure ff. 25v i 26r.

¹¹⁸ Veure ff. 34v, 59v i 63v.

¹¹⁹ Veure ff. 32r, 38v-39r, 69v, 72v i 81r.

¹²⁰ Veure ff. 3r, 56v-57r i 81r.

¹²¹ Veure ff. 63v.

judaisme, disposava de coneixements i instrucció religiosos, cosa que li va permetre adquirir una gran fe en Déu, exaltar el caràcter pietós de la condició humana i voler exercir com a fidel testimoni de la fe davant dels lectors del seu llibre¹²². Malgrat tot, sembla ser que els seus arguments religiosos són extrets de la pràctica diària dels llibres de lectura comuna de la Torà, del *Šulḥan ‘Aruḳ*, dels *piyyuṭim* religiosos i d’altres, i a simple vista no destaca com a teòleg. D’aquesta manera, tenint en compte que no té un bagatge extraordinari, no sorprendrà que Śaśon Ḥay es consideri “servent” dels cabalistes¹²³, sobretot quan els principals dogmes d’aquest corrent místic i esotèric es mantenen indesxifrables al seu intel·lecte¹²⁴. A més, l’autor demostra un profund sentit de transformació espiritual al llarg de la l’obra: de considerar-se humiliat i desprestigiat per tots els països¹²⁵, i de viure la cruesa de la solitud en un país estranger¹²⁶, finalment admet la culpa dels seus pecats comesos durant tota la seva vida, que li venien per l’acumulació de riqueses¹²⁷. Així, un dels caràcters més forts de l’autor és el penediment —tema que tractarem en un capítol apart— que deriva del punt d’inflexió que representa la fi del seu estil de vida amb la captivitat a què el van sotmetre els cristians al sud-est asiàtic. No debades, en tota l’obra es respira un sentiment d’animadversió cap als cristians¹²⁸ i als grups religiosos heterogenis, com són el zaidisme i el xiisme¹²⁹.

2.2 EL MA ‘AŠE NISSIM

2.2.1 ESTUDI CODICOLÒGIC I PALEOGRÀFIC

2.2.1.1 Descripció codicològica

Catalogada a l’Institut Ben-Zvi de Jerusalem sota la signatura ms.926, l’obra del *Ma ‘aše Nissim* va ser portada a Israel per A. Ben-Dov des de l’Iran¹³⁰. El llibre està tot ell escrit en caràcters hebraics en escriptura quadrada persa, redactat per tant per la mà

¹²² Veure ff. 38r, 38v, 39r, 40v i 80r.

¹²³ Veure ff. 31v, 41r, 55r i 63v.

¹²⁴ Veure f. 29v.

¹²⁵ Veure ff. 24v, 30v, 33v i 55r.

¹²⁶ Veure ff. 10r i 85r.

¹²⁷ Veure ff. 2r, 31v, 81v, 85r i 85v. Souraya Farohqi ens explica que l’autor reconeix haver desapropiat la seva vida per no haver aprofundit més en la Torà i no haver tingut fills. Aquestes afirmacions, val a dir, no apareixen en cap lloc del llibre i no semblen ser les causes del penediment de Śaśon Ḥay. Veure FAROHQI (ed.), *The Cambridge History*, p. 258, n. 6, i p. 269.

¹²⁸ Veure ff. 27r, 39r i 75v.

¹²⁹ Veure ff. 45v i 46r.

¹³⁰ BEN ZVI, «*Massa ‘ot*», 1966, p. 426.

d'un copista d'aquesta cultura i no per la mà d'un jueu de cultura sefardita d'Istanbul com el seu autor¹³¹. La influència del món cultural persa es deixa notar fins i tot en la confecció del llibre i la seva enquadernació, a final del segle XVIII¹³². És a dir, tot apunta que és una còpia de finals de segle d'un suposat original escrit per la mà de Şaşon Háy als primers anys del segle XVIII. Tanmateix, avui dia l'enquadernació original ja no és perceptible perquè tot el llibre ha estat relligat amb cobertes dures modernes per l'Institut Ben Zvi. En altres paraules, tot i que s'aprecien restes de fils i de papers, aquestes no ens donen prou informació sobre els quaderns, i és gràcies a la foliació escrita en els marges que ens permet de saber quants folis tenia l'obra.

La coberta anterior del llibre protegeix les guardes —un full de guarda i un de guarda volant— amb un full de respecte en blanc abans del començar el cos de l'obra, i a la part posterior, hi ha un full de guarda volant entre el cos del llibre i aquesta coberta en el *recto* del qual té escrit un número de foli (י"ז, f. 87) amb la resta del full en blanc. En el *verso* d'aquest mateix full apareixen traces de caràcters hebraics que bé podrien ser proves cal·ligràfiques de l'escrivà. En aquesta mateixa pàgina es poden observar les marques de tinta que podrien haver estat caràcters d'una pàgina posterior, un possible full י"ז, f. 86, que no ha romàs. Tal vegada es podria haver tractat d'un colofó on tal vegada hauria estat escrit el nom de l'autor Şaşon Háy o fins i tot del copista. A més, entre aquest full i el cos del text hi ha les restes d'un altre full enganxades a la relligadura, que podria haver estat el f. 86.

Quant al material del llibre, tot ell és de paper i es troba en molt bon estat de conservació llevat dels darrers fulls, en què destaca l'activitat dels paràsits però per sort no afecta a la lectura del text. Els folis són rectangulars i de mida uniforme, 11x19 cm, i gràcies a alguns d'ells que són una mica més curts i que no arriben a la mida estàndard, es pot veure que les puntes originals eren angulars i és amb el pas del temps que les puntes dels folis s'han anat arrodonint.

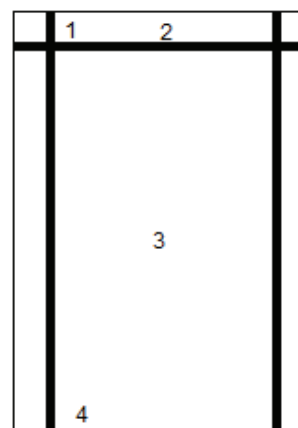
En tots els folis, en *recto* i *verso*, des del primer fins a l'últim, apareix un capçal de pàgina en l'espai creat mitjançant la intersecció del traç de tres línies de marge que

¹³¹ Hem de tenir en compte que la zona d'influència de la cultura persa s'estén també per les zones d'Afganistan, on precisament Şaşon Háy va passar alguns anys a la ciutat de Balkh —aparentment els últims de la seva vida, però segurament no és així, perquè si explica que hi va estar alguns mals anys, és senyal que en el moment de redacció del llibre ja no es trobava a Balkh, qui sap si a Afganistan o a Pèrsia. Veure f. 85r.

¹³² Així ho diu BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 426; AMNON, *Kitve ha-Yad*, p. 82.

van d'una banda a l'altra del paper i que fan la funció de marge. En aquest capçal trobem el nom de l'obra, *Ma'ase Nissim*¹³³, en escriptura plena, מעשה ניסים, i només en les pàgines senars (*recto*) hi ha escrit el número de foli¹³⁴ en caràcters hebraics, començant pel foli número א fins el פ"ו (ff.1-87). En la il·lustració número 1 es mostra la distribució de les parts del text del *recto*: 1) la foliació; 2) el títol de l'obra; 3) el cos del text, i 4) la crida. La mida del caixetí del cos del text és de 9x15 cm. La diferència amb el *verso* és simplement que no hi apareix el número de foliació.

La tinta del text és extremadament negra i el traç del càlam defineix perfectament els caràcters i són escassos els casos amb lletres poc indefinides. Cal destacar que la tinta negra utilitzada reflecteix de forma molt exagerada la llum, per la qual cosa, a causa d'aquest llambreig, la lectura de vegades se situa al llindar de la incomoditat.

Il·lustració 1, Disposició del text

2.2.1.2 Descripció de la foliació

Si fixem l'atenció en cada una de les edicions parcials que s'han fet d'aquesta obra¹³⁵, a l'hora d'unir-los per fer la primera edició completa, veiem que Avida acaba la seva secció al foli 24v, que és el foli amb què Ben Zvi reprèn la seva part, però no com a foli 24v sinó com a 23v, i igualment, la història de d'Abraham Ibn Ezra estudiada per Ben Menahem (ff. 61r-79r) segueix la foliació de Ben Zvi. És evident que alguna característica paratextual va induir a error a Avida o Ben Zvi.

Els números de foliació en escriptura hebraica segueixen una seqüència continua, i segons Amnon Netzer¹³⁶, van ser escrits de posteriorment al text. Sovint trobem la marca de la tinta dels caràcters d'un foli al full confrontat, per exemple als ff. 50 i 49, en què l'escrivà passà de pàgina abans que s'assequés. No obstant això, entre el foli 20 i el 22 hi ha un full que no té foliació, és a dir, hauria d'haver estat marcat com a

¹³³ Amb l'excepció del f. 66r, en què es descuida del capçal i no escriu res, i al f. 22v hi ha escrit משה en comptes de מעשה.

¹³⁴ També hi ha una foliació paral·lela més tardana feta en llapis i en números llatins.

¹³⁵ Veure en el capítol 1, Introducció, els estudis de Avida, Ben Zvi i Ben Menahem.

¹³⁶ AMNON, *Kitve ha-Yad*, p. 82.

f. 21 (כ"א), però precisament aquest és el número de foli que conté el full següent, que correspondria segons l'ordre al f. 22. Per aquest motiu, en l'edició d'Avida, a partir d'aquest foli s'ha esmenat amb la foliació que hauria d'haver estat, mentre que en la de Ben Zvi —que comença tres folis més endavant— s'ha pres allò que està escrit, sense parlar esment en el full que no té foliació i que es troba a la secció que no li pertocava editar. Per aquest motiu, haurem de fixar-nos que en la nostra edició d'estudi, a partir del foli 20, foliarem no segons el que està escrit en el capçal del full ni les edicions prèvies, sinó el que correspondria realment—f. 20, f.21, f.22 (f. כ"א), etc.—. Potser per aquest motiu tant Ben Zvi com Netzer quan descriuren el llibre contenen 85 folis, que és el número que apareix escrit al final, però en realitat n'hi hauria 86. Però no només això, sinó que, a més, el foli 78 (el ז"ח, f. 77 en el llibre) va desaparèixer després d'haver-se numerat i per tant hi ha un salt pel que fa a la foliació. Igualment, entre els folis 83 i 85 (פ"ג i פ"ד, ff. 82 i 84 en el llibre) es conserva fragmentat el foli 84 (פ"ד, f. 83 en el llibre), en molt mal estat, tant sols resta la part superior esquerra sense la relligadura. Així mateix, el foli final del text, f. 86 (פ"ה, f. 85 en el text) presenta un estrip a la punta del paper que no permet de llegir el final de les dues primeres línies del *recto*.

Una curiositat pel que fa a la foliació és que els folis 82 i 83 contenen la història que correspon a la continuació dels folis 52. És a dir que llegint el manuscrit hauríem de fer els següents salts: f. 1r-52v, f. 82r-83v, f. 53r-81v i f. 84r-86v. La causa d'això és prou evident, abans que la mà que va foliar el llibre numerés els folis, alguna altra mà deuria haver trobat el llibre estripat i capgirat i el deuria enquadrar de nou pel seu mal estat, sense fixar-se en el lloc on cosia el quadern, ja que no hi havia números. Més tard, una mà foliaria sense tenir en compte el contingut del text, qui sap si la mateixa que va enquadrar-lo. Com que l'enquadració actual és d'època contemporània, no podem saber res del detall del cosit d'aquests dos folis, 82 i 83. No obstant això, fixant-nos bé en el lloc on es pot apreciar que els quaderns són de 4 folis, i en el quadern on pertanyen els ff. 51 i 52 només n'hi ha dos, els dos restants són els que es van col·locar al final del llibre numerant-los amb 82 i 83 (en el text פ"א i פ"ב, ff. 81 i 82 en el llibre). És per aquest motiu que en aquest estudi s'ha proposat seguir el fil narratiu del llibre enfront de la numeració de la foliació escrita a l'obra i de la dels investigadors que han tractat el Llibre de Miracles. Així, no ens hem d'estranyar dels salts en la numeració dels folis que trobarem en l'edició. És només amb Avida amb qui la foliació d'aquest estudi coincideix completament. En la següent taula es pot veure la correspondència entre les

diferents edicions (Llibre: *Ma'asé Nissim*; Estudi: la nostra edició; Obra1: Avida, Obra2: Ben-Zvi, i Obra3: Ben-Menahem):

Correspondència entre les foliacions de les diferents edicions

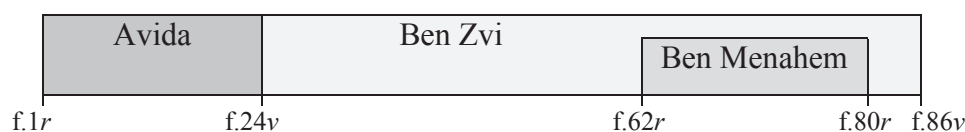
<u>Llibre</u>	<u>Estudi</u>	<u>Obra1</u>	<u>Llibre</u>	<u>Estudi</u>	<u>Obra2</u>	<u>Llibre</u>	<u>Estudi</u>	<u>Obra3</u>
א	1	1	כ"ג	24	23	ס"א	62	61
ב	2	2	כ"ד	25	24	ס"ב	63	62
ג	3	3	כ"ה	26	25	ס"ג	64	63
ד	4	4	כ"ו	27	26	ס"ד	65	64
ה	5	5	כ"ז	28	27	ס"ה	66	65
ו	6	6	כ"ח	29	28	ס"ו	67	66
ז	7	7	כ"ט	30	29	ס"ז	68	67
ח	8	8	ל	31	30	ס"ח	69	68
ט	9	9	ל"א	32	31	ס"ט	70	69
י	10	10	ל"ב	33	32	ע	71	70
י"א	11	11	ל"ג	34	33	ע"א	72	71
י"ב	12	12	ל"ד	35	34	ע"ב	73	72
י"ג	13	13	ל"ה	36	35	ע"ג	74	73
י"ד	14	14	ל"ו	37	36	ע"ד	75	74
ט"ו	15	15	ל"ז	38	37	ע"ה	76	75
י"ו ¹³⁷	16	16	ל"ח	39	38	ע"ו	77	76
י"ז	17	17	ל"ט	40	39	—	78	77
י"ח	18	18	מ	41	40	ע"ח	79	78
י"ט	19	19	מ"א	42	41	ע"ט	80	79
כ	20	20	מ"ב	43	42			
—	21	21	מ"ג	44	43			
כ"א	22	22	מ"ד	45	44			
כ"ב	23	23	מ"ה	46	45			
כ"ג	24	24	מ"ו	47	46			
			מ"ז	48	47			
			מ"ח	49	48			
			מ"ט	50	49			
			נ	51	50			
			נ"א	52	51			
			נ"ב	53	52			
			נ"ג	54	53			
			נ"ד	55	54			
			נ"ה	56	55			
			נ"ו	57	56			
			נ"ז	58	57			
			נ"ח	59	58			
			נ"ט	60	59			
			ס	61	60			
			ס"א	62	61			
			ע"ט	80	79			
			פ	81	80			
			פ"א*	*82	*81			
			פ"ב*	*83	*82			
			—	84	81			
			פ"ד	85	84			
			פ"ה	86	85			
			פ"ז	—	—			

¹³⁷ En comptes de ט"ז.

* En la nostra edició es llegiran darrere del f. 52v.

2.2.1.3 Disposició formal del llibre

A grans trets, pel que fa al contingut del *Ma'asé Nissim*, el text es divideix en tres grans seccions: del f. 1r al f. 24v es parla de la història de Yişhaq Lúria Aşkenazi, del f. 24v al f.62r i del f. 80r al 86v dels viatges de Şaşon Hıy, i del f. 62r al f. 80r de la història d'Abraham ibn 'Ezra. És important recalcar que aquestes tres parts coincideixen amb les parts que van ser editades pels tres investigadors citats més amunt¹³⁸:

- Avida, ff. 1r-24v: proeses de la infantesa de Yişhaq Lúria.
- Ben Zvi, ff. 24v-62r i 80r-86v: viatges de Şaşon Hıy.
- Ben Menahem, ff. 62r-80r: proeses d'Abraham ibn 'Ezra a Roma.

Sobre la distribució del cos del text, es pot veure una distinció clara de dues seccions ben diferenciats: una és del f. 1r al 2r —un panegíric a Yişhaq Lúria—, i l'altra del f. 2r al 86v, és a dir la resta del text. Tot i que s'aprecien alguns punts i a part en el text del llibre no hi ha cap canvi de bloc tan exagerat com en aquests dos casos. Al llarg de tota l'obra hi ha folis que contenen una lletra molt més atapeïda que d'altres, sobretot a la primera meitat del llibre, i en altres, l'autor s'esplaia amb una lletra molt més generosa, gran i espaiada. En general, el nombre de línies per pàgina fluctua entre 19 i 30 —la majoria no arriba a les 25—, amb un nombre de 20 a 35 caràcters per línia. Una excepció d'això és el f. 86v on tant sols hi ha una línia de text, que és la última de tot el llibre.

2.2.1.4 Estudi paleogràfic

Quant als caràcters hebraics utilitzats en el text, destaca a la vista la cal·ligrafia típicament persa¹³⁹. A més, apareixen altres caràcters fora de les lletres, com són grafies

¹³⁸ Veure el capítol d'Introducció.

¹³⁹ Veure la il·lustració a continuació.

auxiliars i diacrítics. Igualment, és una constant al llarg del llibre que determinades lletres en posició final de línia s'allarguin més del que és normal en altres posicions, però que no és un fet aïllat en la literatura hebrea. Aquestes lletres són la *mem*, *reš*, *he*, *dalet*, *lamed*, *taw* i *kaf*. Pel que fa als símbols de puntuació, se'n poden trobar tres: el primer, el punt volat (·), per indicar el final d'una oració i que és el punt i seguit que fem servir al dia d'avui; el segon, els dos punts (:), que apareixen només en dues ocasions, però que no semblen tenir cap funció particular més enllà del punt i seguit; i el tercer, tres punts en forma de triangle ascendent (∴) que el copista utilitza per canviar el tema de la narració. Igualment, apareixen diacrítics com el *gereš* (') o els *šene gerašim* (") per a abreviatures i numerals, per marcar noms propis i comuns que no pertanyen a la llengua hebrea, o fins i tot per emfatitzar la paraula enmig del seu entorn; i així mateix també trobem el *rafe* (̄) com a senyal de fricatització. De la mateixa manera, hi ha alguns caràcters especials la finalitat del qual no podem interpretar, com és el cas d'un caràcter en forma de llaç a final d'algunes línies i que no hem escrit en l'edició.

Il·lustració 2, exemple de la cal·ligrafia hebrea del copista del llibre

També cal destacar la forma de les esmenes i de la correcció dels possibles errors que pot cometre el copista. Aquest corrector esmena el text amb lletres i paraules sobrevolades i amb anotacions al marge, però no tan sols això, sinó que aparentment també observem alguna manipulació lèxica, com en el foli 25v en què una lletra pot haver estat tranquil·lament canviada per una altra per qualsevol lector que hagi tingut accés al llibre, i que en aquest cas es tractaria de l'addició d'un traç vertical en la lletra *reš* per convertir-la en una *qof* (ר > ק): רבים כשרצים > רבים כשקצים (“es barallen com unes bestioles” > “es barallen com uns animals immunds”). Tant les notes dels marges com les lletres i paraules sobrevolades corregeixen el text, comenten, expliquen i afegeixen significat. Val a dir que les notes al marge del text estan escrites amb un traç

molt més fi i les lletres estan més elaborades, els caràcters tenen un nivell més alt de detall i són molt més acurades, però tanmateix l'estil i la cal·ligrafia semblen ser de la mateixa mà que la del cos del text —tan sols el cos de lletra de les anotacions marginals és considerablement més petit—. Tan alt és el nivell de precisió en la correcció i l'explicació, que fins i tot en el llibre hi ha un cas en què la correcció s'ha convertit en censura. Efectivament parlem de la censura cultural ja que en el text haurien d'aparèixer dos fragments escrits en caràcters àrabs i vocalitzats, i tant sols n'apareix un —que per la seva poca extensió deuria passar desapercebut—. El primer es troba en el foli 19v, ¹⁴⁰عليه السلام, *'alayhī al-salām*, “la pau reposi sobre ell”, que és el que ha romàs; en canvi, en el foli 24v hauria d'aparèixer escrit *لا إله إلا الله وإبراهيم خليل الله*, *lā 'ilah 'illā al-Lah wa-'Ibrahīm ḥalīlu l-lāhi*, “no hi ha déu tret de Déu i Abraham és l'amic de Déu”, però d'aquest últim només tenim la transcripció en caràcters hebreus perquè tota la frase en àrab ha estat esborrada i raspada intencionadament¹⁴¹.

A més de la grafia dels caràcters hebraics comptem amb una sèrie d'il·lustracions i sanefes al llarg del text¹⁴². Aquest és l'exemple del primer foli del text, en què al capdamunt i al bell mig de la pàgina es troba el títol del llibre, però amb la paraula *מעשה* *Ma 'aše* tota sola en la primera línia emmarcada per uns bonics i elaborats traços d'una filigrana. A més, enmig del text del llibre trobem altres il·lustracions, la funció dels quals és descriure visualment el relat que l'autor està narrant. Així, per ordre d'aparició trobem al foli 48v la representació del sultà otomà envoltat dels noms de les unitats militars del seu exèrcit; dues cloïsses —ostres— en els folis 52v i 82v en la descripció de la recol·lecció de perles en el Golf Pèrsic, i en la mateixa escena també es dibuixa una àncora utilitzada en aquesta última activitat, al foli 81r. Són il·lustracions fetes amb el mateix tipus de tinta i amb el mateix càlam, llevat del f. 48v de la marxa de l'exèrcit del sultà, que està fet amb un càlam més bast.

¹⁴⁰ Es troba en la secció d'Avida, però en la seva edició aquest investigador ha deixat un espai en blanc per escriure-la, però ha oblidat afegir els caràcters àrabs tal vegada esperant escriure-la a posteriori. Veure AVIDA, «*Ma 'aše Nissim*», p. 123.

¹⁴¹ Veure Comentari Lingüístic, Vocalització

¹⁴² Veure les il·lustracions del llibre al final de l'edició i la traducció.

2.2.2 ESTUDI LINGÜÍSTIC

2.2.2.1 Característiques de l'hebreu de Śaśon Ḥay

En l'hebreu que trobem reflectit en el llibre de *Ma'ase Nissim* es conserven pel cap baix quatre característiques lingüístiques anteriors al context lingüístic de l'autor: l'hebreu bíblic, l'hebreu misnaic, l'hebreu medieval dels *piyyuṭim* i els models d'obres literàries que han inspirat l'autor, a més de l'estil propi del llenguatge de Śaśon Ḥay. El bagatge de l'autor en quant a l'hebreu demostra tenir un domini suficient per expressar qualsevol tipus de temàtica¹⁴³. Quant al llenguatge de l'obra, a tall d'exemple, conservem elements típics de cada estrat de l'hebreu: l'ús del *waw* convertiu i dels sufixos pronominals d'objecte directe sufixats als verbs —no exclusivament de l'hebreu bíblic— eleven el registre, la importància i la veracitat del missatge que es transmet en aquesta obra; les formes típiques de להרב (ל-ה-רב, al rabí) o להשם (ל-ה-שם, a Déu) testimonien la presència de l'hebreu rabínic, un hebreu posterior a la Bíblia, però que a la vegada dóna autoritat al text per provenir de la literatura de les escoles rabíniques i mestres destacats; de la mateixa manera trobem calcs lingüístics d'altres obres i que només apareixen i coincideixen en determinades escenes del text del *Ma'ase Nissim*¹⁴⁴; i per últim i per això no menys important, el bagatge lingüístic de l'autor serà l'amalgama de tots els elements anteriors i que ens disposem a tractar tot seguit en aquest apartat, ja que no pretenem descriure les etapes de la història de la llengua hebrea¹⁴⁵.

¹⁴³ No és estrany el coneixement de l'hebreu entre els jueus de totes les condicions possibles, perquè és el llenguatge de la pregària, i pel fet que sigui obligatori resar tres vegades, sempre hi haurà una competència mínima en aquest llenguatge. Veure RABIN, *A Short History of Hebrew Language*, p. 42.

¹⁴⁴ Aquest és el cas del possessiu, entre els ff. 35r-37v, sobre el descobriment de la pedra filosofal a la ciutat de Venècia, en què aquesta categoria gramatical només apareix en la forma באצל (באצלם, באצלם), com si hagués redescobert aquesta forma i li hagués fet gràcia, i tant és així que l'usa reiteradament, i desapareix tan ràpid com havia aparegut. D'aquest fet se'n pot extreure que la composició de l'obra del *Ma'ase Nissim* no va ser escrita d'una sola vegada, sinó que va ser un procés que va anar creant a poc a poc, en diferents estadis. Veure Estudi literari.

¹⁴⁵ El llenguatge de la literatura durant l'Edat Mitjana, i també es pot dir de l'època moderna, al costat dels *piyyuṭim*, l'idioma hebreu segueix essent el de la misnà i dels midraixim, amb complement de vocabulari de diferents fonts. És un hebreu popular en què es van escriure obres matemàtiques, enciclopèdies i obres exegètiques i bíbliques. L'hebreu misnaic s'utilitzava per la prosa, mentre que el bíblic, per la poesia, i això és un reflex també de la literatura del *Ma'ase Nissim*, veure RABIN, *A Short History of Hebrew Language*, p. 54-56.

2.2.2.2 Errors morfològics i sintàctics

El llibre de *Ma'ase Nissim*, com a testimoni de la literatura hebrea dels primers anys del segle XVIII a Orient, hauria de complir amb tot una sèrie d'expectatives quant al nivell lingüístic que no sempre es donen. La competència lingüística de Šašon Ḥay, que en aquells casos que clarament es desvia de la norma gramatical de la llengua hebrea i els podríem classificar de badades i d'errors, com veurem està molt sovint influïda per elements que no sempre van més enllà dels processos interns de la llengua hebrea.

A grans trets, quan el text del llibre s'allunya dels passatges bíblics, misnaics i talmúdics, és llavors quan es fa sentir l'estil propi de l'autor. En aquest cas les característiques més importants són l'absència dels את introductoris del complement directe determinat, una utilització exagerada de *matres lectionis*, una vaga concordança de gènere entre els substantius femenins i els seus complements —fins i tot a nivell verbal—, accidents gramaticals que recorden una més que probable contaminació del sociolecte vernacle de l'autor de base castellana, el titubeig dels temps verbals en hebreu amb l'excés de participis en detriment de perfectius, etc. Encara més, el ritme de la lectura de vegades s'alenteix i esdevé feixuc en circumstàncies de repetició de sintagmes en dues oracions consecutives, com en el f. 63v: ודע כי מזמן טיטוש הרשע, שהוליד כל השבי של זרע ישראל, וכשהוליד אותם אל ארצו שם complement directe—bé que en la segona oració aquest complement apareix en forma sufixada—.

Un dels possibles errors que destaquen a simple vista ja de bon començament és la fluctuació de la concordança dels substantius femenins. És una constant que es produirà fins al final del llibre. El fenomen que es produeix aquí no només afecta adjectius i partícules, i no sembla seguir un patró, com el següent exemple¹⁴⁶: והיא קמה במרוצה ומטהרת עצמה והולכת אל החדר ומביאה [ה] והיא קמה במרוצה ומטהרת עצמה והולכת אל החדר ומביאה [ה] Igualment, el pronom demostratiu masculí singular “זה” apareix sovint quan s'està referint a una paraula adjacent en femení¹⁴⁷, com: והיתה זה הצדקת¹⁴⁸, així com la terminació del plural -ים de

¹⁴⁶Veure f. 2v.

¹⁴⁷ En l'hebreu rabínic la forma més comuna pel pronom demostratiu singular femení és זו i זאת que apareix en menor mesura, però algunes vegades també es pot trobar la partícula זה, zo. Veure KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 124. Aquesta forma de femení ja es remunta entre el segon i el primer mil·lenni abans de la nostra era en l'arameu antic en les formes consonàntiques zh, z', z't, i z.

determinades paraules de gènere femení (com “dones”, נשים), que externament es podria pensar que són de gènere masculí i, efectivament, l'autor les concorda en masculí¹⁴⁹: ושם מתפללים הנשים ומביטים.

Així mateix, l'autor del llibre és el compositor d'algunes de les oracions més excel·lents des d'un punt de vista literari i que podria fer competència a alguns fragments bíblics, però tanmateix, també és capaç d'imitar aquest últim estil i cometre en aquest intent els errors més bàsics de la llengua hebrea. Seguint un estil bíblic, escriu¹⁵⁰: ולא ימיתוני בארץ לא לי, on el primer element ressaltat realitza funció d'acusatiu i el segon també la té i hauria de tenir la mateixa estructura morfològica, però ha estat introduïda per una preposició, que crea un símil amb l'inici del llibre dels Salms 115,1: לא לנו יהוה, לא לנו כי לשמך, “no ens doneu a nosaltres la glòria, no ens la doneu Senyor, doneu-la al vostre Nom”. De vegades la intenció d'imitar l'estil bíblic sufixant pronoms el porta a fer aparèixer un complement que no té cap antecedent en les oracions anteriors i que en la nova estructura no hi té cap sentit: כולם הוציאום מספר עץ החיים¹⁵¹. En aquesta línia, tot i voler crear una imatge visual amb el text, sovint construeix un estat constructe la cadena del qual es veu interrompuda per una preposició, com: גלי-ממימי-הים¹⁵².

Algunes vegades sembla ser que l'autor no sàpiga diferenciar paraules que tenen la mateixa arrel i confon unes amb les altres, com en el cas del substantiu חיים, *hayyim*, “vida” amb l'adjectiu חי, *hay*, “viu”. Šašon Ḥay escriu al f. 33r: אם מת אם חיים, “ja sigui mort (*adj.*) o en vida”, i hauria d'haver escrit amb substantius o adjectius, però no una combinació: אם מת אם חי, “ja sigui mort o viu”, o אם מות אם חיים, “ja sigui *en* mort o *en* vida”, si el que volia escriure tenia un sentit similar al que apareix a la Bíblia: אם לְמֹת אִם לְחַיִּים (2Sa 15,21). No es tracta d'un fenomen aïllat, sinó que apareix més endavant en el text al f. 33r: חושבת שהוא חיים, “ell creu que *es troba en* vida”, on hauria d'haver escrit חי חושבת שהוא, “ella creu que és viu”.

¹⁴⁸ Veure f. 3r.

¹⁴⁹ Veure f. 3r.

¹⁵⁰ Veure f. 15v.

¹⁵¹ Veure f. 30v.

¹⁵² Veure f. 14r.

2.2.2.3 La riquesa lingüística de l'autor

El llibre no és tot ell un conjunt de suposats errors gramaticals, sinó que també s'hi reflexa la riquesa lingüística de l'autor a través de metàfores, d'imatges i de simbolisme. Tot i que no sempre siguin construccions originals seves, les sap utilitzar en el moment adequat. A tall d'exemple, amb la mateixa base construeix diferents maneres de dir “l'un amb l'altre”, “l'un després de l'altre”, etc., —recurs que ja s'utilitzava a l'hebreu extra bíblic, com la inscripció de Siloè¹⁵³— permutant els següents elements:

איש + {ל-, לפני, אל, ב-, בפני, מעל, אחר} + {חבירו, רעיהו, אחיו}

o “cadascú per la seva banda”, “cadascú a casa seva”, etc.:

□ איש לאהלו, איש אל ביתו, איש לדרכו

Un dels recursos utilitzats per l'autor ha estat ampliar la semàntica del lèxic, i no només de forma puntual, sinó reiteradament al llarg del text. Un d'aquests casos és el la partícula ben comuna de בין “entre”, però que en el *Ma'ase Nissim* adopta un ventall de significats:

Ex.1: [f. 66v] ובינה (פאדובה) עיר רומה דרך י' ימים

Ex.2: [f. 66v] בין מלכות איטלייה והוא מנהג טלייאני שאנו מזכירים בהפטרות. ובין רומה והנה בשנה א'

Ex.3: [f. 21r et altri] בין ביים ובין היבשה

Els בין de la primera oració fan referència a “entre una cosa i una altra”, preposició que denota una situació en l'espai que separa dues persones o dues coses, sinònim de “en mig de”: “Entre Pàdua i la ciutat de Roma hi ha deu dies de camí”. En canvi, els בין del segon exemple tenen un significat que també vol dir “entre” però en l'accepció que fa referència a la inclusió d'alguna persona o cosa en el nombre d'un conjunt de persones o de coses que participen en una distribució, difusió, etc., i es pot traduir com “en el si”, “a”, “en” o també com “quant a”, “pel que fa a”: “en el si del regne d'Itàlia, que és de costum italià com mencionem en les *haftarot*. Pel que fa a Roma, heus aquí que en el primer any...”. En canvi, els בין del tercer exemple són un cas que podria substituir-se

¹⁵³ Veure DRIVER, *Notes on the Hebrew Text*, p. viii-xi (The Siloam Inscription), línia 2 (אש אל רעו, “un a l'altre”), l. 2-3 (אש קרא אל רעו, “un va cridar l'altre”) i l. 4 (אש לקרת רעו, “un per trobar l'altre”).

fàcilment per la partícula גם וגם i que significa “tant ... com ...”: “tant per mar com per terra”.

Com a curiositats semàntiques podem aportar algunes de les perífrasis que més apareixen en el text: ים המלח, no referida com a “mar de la sal”, és a dir la Mar Morta, sinó com a nom genèric per referir-se a qualsevol mar¹⁵⁴. És curiós el fet que l'autor no relacioni aquest nom hebreu amb la Mar Morta. Tal vegada podria ser que Şaşon Ḥay hagués associat la idea de la blancor del Mar Mediterrani amb la sal? De ser així cal destacar que una de les formes més comunes amb què es coneix el Mar Mediterrani en persa i en turc és per la Mar Blanca¹⁵⁵. Però també podríem relacionar-ho amb מַלְחָה, llavors no com a “sal” sinó com a “mariner”, entès que és el mar per on solien navegar (accepció de “mar” per a מַלְחָה¹⁵⁶) com bé diu a f. 32r: הים הזה שאנו הולכים בו בסחורה: “aquest mar per on naveguem per comerciar”. Una altra de les curiositat semàntiques és el fet d'atribuir una unitat de longitud a una unitat de temps, en què els dies compten de referent de distància, sobretot per aquells que acostumen a viatjar llargues distàncies¹⁵⁷: ימים [היא] מאירה דרך כמה ימים, “il·lumina a una distància de diverses jornades”.

Però aquestes no són les úniques curiositats semàntiques que podem trobar en el *Ma'ase Nissim*, sinó que a més hi apareixen les metàfores en què es deixa constància de la rica imaginació de Şaşon Ḥay. A tall d'exemple podem aportar alguns casos. Per expressar la importància, la riquesa i la prepotència de les nacions europees enfront dels otomans, descriu la forma en què un opulent europeu compararia un ric otomà amb ell mateix¹⁵⁸: כיתוש לפני הרוח, “com un mosquit davant del vent”. Igualment, trobem la mateixa expressió quan es refereix per descriure la humilitat¹⁵⁹. Altres metàfores en el text no necessiten de més explicacions i el propi autor en defineix el context: ואשמע קול: מתחת הקרקע כעכבר המנקר את הלחם היבש, “vaig sentir un so a sota terra com un ratolí que rossegava el pa sec”¹⁶⁰, תלמיד שלמד לפניו לא שכח תלמודו מעולם אלא הוא כמעין נובעו, “cap alumne que ha estudiat amb ell no ha oblidat mai el seu estudi, sinó que és com

¹⁵⁴ Veure també la nota 3 en l'edició de Ben Zvi, BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 428, n. 3.

¹⁵⁵ Amb aquest significat, en turc otomà tenim la paraula híbrida entre l'àrab i el persa, بحر سفید *Bahr Safid*, i genuïnament turca آق دڭیز *Akdegiz* (com en el turc actual Akdeniz).

¹⁵⁶ KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 50-51.

¹⁵⁷ Veure f. 25v.

¹⁵⁸ Veure f. 49v.

¹⁵⁹ Veure f. 30v.

¹⁶⁰ Veure f. 21r.

una font que flueix”¹⁶¹. En altres casos, però, vol expressar amb cruesa fins a quin punt corren risc els vaixells quan passen per determinades zones perilloses¹⁶²: כאשה מעוברת, “com una dona embarassada, o bé parirà i ho sobrepassarà o morirà en estat”. No obstant això, *Śáson Hay* també té mostres de sensibilitat, sobretot davant les desgràcies, com en el cas en què un grup de persones mor quan intentava ajudar a un altre: כי הנשמה מתוקה בגוף האדם, “perquè l’ànima és dolça a l’interior del cos de l’home”¹⁶³. Però són les metàfores i comparacions amb bagatge religiós les que tenen més presència en el *Ma‘ase Nissim*, sobretot com a reprensió pels pecats del poble d’Israel i les seves conseqüències, com ara la de quedar perduts i errants: תעינו כשה אובד מדרך הישר, “ens vam perdre com un xai que s’esgarria del camí ral”¹⁶⁴, o bé מפששים למצוא את בדרך כעור המפשפש בכותל, “escorcollant per trobar el camí, com un cec que furga per la paret”¹⁶⁵.

2.2.2.4 Fonologia

Esdevé difícil saber de quina forma pronunciava l’hebreu l’autor del *Ma‘ase Nissim* més enllà de la pronunciació de l’hebreu en el seu context sefardita en ambient turcòfon¹⁶⁶, però s’observen algunes característiques que permeten recrear una aproximació de la pronúncia d’alguns caràcters. Els mecanismes a través dels quals es pot determinar aquesta afirmació és gràcies a la confusió en l’escriptura de fonemes semblants, és a dir, els errors ortogràfics ens poden mostrar de quina manera l’autor pronunciava determinades grafies: l’assimilació de /k/ i /q/ (ק=כ) en el f. 31r סמוכה (סְמוֹקָה) i ניקר (נִקְרַר), o en els ff. 35v-37r הקימייא (אלכימיה); l’emmudiment en determinats contextos de /d/ a /t/ (ד=ת) en el f. 29v שנתפסו (שֶׁנִּדְפְּסוּ)¹⁶⁷; assimilació de

¹⁶¹ Veure f. 29v.

¹⁶² Veure f. 27r.

¹⁶³ Veure f. 34v.

¹⁶⁴ Veure f. 28r.

¹⁶⁵ Veure f. 26r en el context presentat o també els ff. 1v i 81v en el context de la pèrdua del guia i mestre de la càbala, Yişhaq Lúria.

¹⁶⁶ No disposem d’un estudi exhaustiu de la pronunciació de l’hebreu en el món otomà en els segles que ens interessen, però per saber de la pronúncia dels jueus sefardites en general, veure LEONI, Aron di Leone, «The Pronunciation of Hebrew in the Western Sephardic Settlements (XVIth-XXth Centuries). First part: Early Modern Venice and Ferrara», en: *Sefarad* [Madrid], núm. 66:1 (2006), p. 89-142. Si consideréssim la pronúncia de l’hebreu dels jueus sefardites com a successora de la pronúncia de l’hebreu a l’Edat Mitjana a la península Ibèrica, veure GARBELL, Irene, «The Pronunciation of Hebrew in Medieval Spain», en: *Homenaje a Millás-Vallcrosa*, vol. I, Barcelona: CSIC, 1954, p. 647-696.

¹⁶⁷ L’autor ha pronunciat i escrit la paraula segons la fenomen fonètic de l’assimilació regressiva del so sord de /p/: נתפסו > נידפסו (*nid-pe-sú* > *nit-pe-sú*). A principi del segle XVII el so /d/ i el /t/ es confonen, i la lletra *taw* també representa el so /d/, veure LEONI, «The Pronunciation of Hebrew», p. 134.

/s/=/s/ (ס=ש) en els ff. 31r i 32v (מִסְרִיקוֹת (מִסְרִיקוֹת) i מִשְׁרִיקוֹת (מִסְרִיקוֹת); confusió de /n/=/m/ (נ=מ) en posició final el en f. 31v (רָסַם (רָסַם); emmudiment de /h/ (א=ה) en f. 66r (הַצְנֵאָה) i f. 68r (הַקְבִּי"ה (שְׁהֲרָאָה) וְנָס שֶׁאֵרָאָה). També destaca a nivell vocàlic l'assimilació dels grups de *yod* semiconsonàntica a *yod* vocàlica לְחִים > לְחִים , on ya > ia, segurament pronunciada *le-hi-am*, enlloc de *leḥ-yam*¹⁶⁸.

Sembla ser, doncs, que la pronunciació de l'hebreu per part dels jueus sefardites en zones no arabòfones no havia patit influències fonètiques de cap més llengua, perquè tant en els estudis d'Irene Garbell i d'Aron di Leone Leoni¹⁶⁹ es pot arribar a la conclusió que aquesta pronúncia no havia evolucionat gaire des de l'Edat Mitjana, amb l'excepció d'alguns caràcters ja a finals de l'Edat Moderna: l'assimilació del so de la lletra *qof* al so /k/, la pronunciació de la lletra *šin* amb el so /s/, la confusió i pronunciació indiscriminada de la *mem* i la *nun* en posició final de paraula i el fet d'ignorar el so de l'*alef*, *'ayin* i *he*.

2.2.2.5 Sintaxi

Molt sovint el discurs indirecte del *Ma'ase Nissim* no està ben formulat. L'autor sap situar els protagonistes de l'oració en el directe però en l'indirecte no sempre hi sap veure-hi la relació¹⁷⁰: וְהֵם אוֹמְרִים לוֹ כִּי נִצָּא לְחוּץ, “li van dir que sortiríem a fora”, en un context en què Šáson Ḥay no intervé en la història. El discurs hauria d'haver estat formulat com: וְהֵם אוֹמְרִים לוֹ כִּי יִצְאוּ לְחוּץ, “li van dir que sortirien a fora” o també de la següent manera, transformant el discurs indirecte en directe: וְהֵם אוֹמְרִים לוֹ: נִצָּא לְחוּץ, “li van dir: «sortirem a fora»”, sense la conjunció *כי*.

Pel que fa a la concordança morfosintàctica, en les oracions que comencen amb un verb —generalment amb un *waw* versiu i un imperfectiu— i amb un subjecte compost de dos o fins i tot tres sintagmes sembla ser que l'autor imita un estil que no és propi de l'hebreu i sí, per exemple, de l'àrab, que consisteix a conjugar en singular el verb que inicia l'oració encara que el subjecte aparegui en plural o sigui un compost¹⁷¹. No obstant això, fugint de les hipòtesis d'estils forans en l'hebreu, el més probable que

¹⁶⁸ Veure apartat de vocalització en grafia hebrea més endavant en aquest capítol.

¹⁶⁹ Vegeu la nota 166.

¹⁷⁰ Veure f. 34r.

¹⁷¹ WRIGHT, William, *A Grammar of the Arabic Language*, traducció de l'alemany, Beirut, Librairie du Liban, 1996, vol. 2, p. 290.

hagi succeït és que en el moment que Śaśon Ḥay comencés a escriure, només pensés en el primer membre de la cadena del subjecte i fes concordar el verb en aquest nombre i gènere, i després afegís el segon element del subjecte. Vegem els casos: **ויצעק הרב** והחברים, “el rabí i els amics va[n] cridar”¹⁷², o **ויען המלך וכל עבדיו**, “el rei i tots els seus servents va[n] respondre”¹⁷³, o **ויבוא מלך רומה וכל שריו וחכמיו**, “el rei de Roma i tots els seus ministres i savis va[n] venir”¹⁷⁴, o **וישמח המלך והעם**, “el rei i tot el poble es va[n] alegrar”¹⁷⁵. En canvi, no sempre ho escriu d’aquesta manera i trobem també oracions que concorden com cal: **ויצעקו לפניו המלך והעם**, “el rei i el poble van cridar davant seu”¹⁷⁶.

De tota manera, el fenomen més destacat en el llibre *Ma‘aše Nissim* ha estat la repetició i duplicitat, concretament en la sintaxi, de la introducció innecessària de paradigmes. Sovint trobem que l’autor ens introdueix complements abans d’assignar-los una funció sintàctica en l’oració principal. D’aquesta manera, el ritme de lectura es fa més feixuc perquè de bon principi el lector creu que l’element en qüestió és part de l’oració principal. Un dels motius pels quals es comet aquest tipus de fenomen és que hi ha d’haver una influència d’una altra llengua, que en aquest cas casa molt bé amb les llengües romàniques, i per proximitat, seria el sociolecte de base castellana de l’autor:

[f.30v]	nosaltres tenim	אנחנו יש לנו
[f.9r]	el rabí que el va agafar tenia	הרב המחזיק בו היה לו
[f.30r]	a qui li toqui la sort	למי יפול לו הגורל
[f.15v]	i jo, encara no se m’havia recobrat el seny	ואני עדין לא נתישב דעתי
[f.16v]	ell té l’ànima lligada amb la d’ell	והוא נפשו קשורה בנפשו
[f.24v]	el rei [...] tenia per nom	המלך שהיה בעיר הנז”ל היה שמו

Un altre fenomen sintàctic peculiar en l’obra de Śaśon Ḥay és la forma que té l’autor d’intentar evitar les repeticions de preposicions mitjançant la distribució d’aquestes partícules al llarg de l’oració. A l’autor no li agrada repetir els elements que acompanyen els substantius o sintagmes nominals —una sintaxi no distributiva—, per

¹⁷² Veure f. 70v.

¹⁷³ Veure f. 76v.

¹⁷⁴ Veure f. 72r.

¹⁷⁵ Veure f. 73r.

¹⁷⁶ Veure f. 73r.

la “a” llarga, el *qamaš gadol*). El fenomen aquí exposat és l’allargament vocàlic dels timbres /e/ i /i/. A tall d’exemple aportem un cas que resulta curiós: (מִימֵי הַיָּם) מימיי הים, “de les aigües del mar”¹⁷⁹, o els allargaments de les vocals del sufixos pronominals de primera persona del plural נו- i de tercera persona singular masculí en la forma הו-. Aquests últims casos els trobem fins i tot en els substantius singulars: הו- esdevé יהו-, נו- esdevé ינו- i כם- esdevé יכם :

תפארתינו (תְּפָאֲרַתְנוּ)	עיניינו (עֵינֵינוּ)	לקראתינו (לְקָרָאתְנוּ)	לבינו (לְבִינוּ)
אדונינו מלכינו (אֲדוֹנֵנוּ מְלָכְנוּ)	דעתינו (דַּעְתְּנוּ)	אשריהו (אֲשֶׁרְהוּ)	אדוניכם (אֲדוֹנֵיכֶם)

En relació a l’últim fenomen suara comentat però enclítics als verbs, en general el sufix de primera persona singular נִי-, el de tercera persona singular masculina הו- i el de primera persona del plural נו- s’uneixen darrere el verb sense afegir res més (per exemple 1Sa 18,4: (וַיִּתְּגַהֵּוּ)). No obstant això, Śáson Hay ha pres les formes יהו- i ינו- amb una *yod* epentètica també com a norma pels verbs: (וַיִּנְשָׁקְהוּ) “el besà”¹⁸⁰, (וַיַּחְלִצְהוּ) “m’envià”¹⁸², (וַיִּשְׁלַחֵנִי) “el donà”¹⁸¹, (וַיִּתְּנֵהוּ) “l’alliberà”¹⁸³, (שִׁיעֲזָרְהוּ) “que l’auxilià”¹⁸⁴.

L’allargament del timbre /e/ mitjançant *mater lectionis* generalment arriba a l’exageració fins i tot en qualsevol tipus de vocal “e”, amb allargament de *šere* (ē) i *segol* (e) i ultra allargament del *šewa* mòbil (ĕ) a través d’un *šere* llarg amb *yod*:

זינות (זִינוּת) [f. 21v]	ביני (בִּינִי) [f. 1r]
תימה (תִּמְהָ) [f. 18r]	נקיבה (נְקִיבָה) [f. 73v]
רישעה (רִשְׁעָה) [f. 22v]	חבירים (חֲבִירִים) [f. 8r]

¹⁷⁹ Veure f. 14r.

¹⁸⁰ Veure f. 68v.

¹⁸¹ Veure f. 7r.

¹⁸² Veure f. 77v.

¹⁸³ Veure f. 77r.

¹⁸⁴ Veure f. 10r.

També en aquest cas, el plural es veu contaminat per la sonoritat /e/ del singular i com és característic en aquesta obra, s'allarga la vocal: עגל-עגילים (עגל-עגלים), “vedell-vedells”¹⁸⁵.

En relació amb l'allargament de les vocals de timbre /e/, freqüentment també apareix una *yod* epentètica a final d'una paraula en singular que no té un sentit de plural constructe, sinó que indica simplement que hi ha un estat constructe. A més, en el cas que citem ara i relacionat amb aquesta funció de genitiu, l'article no hauria d'existir quan la paraula està determinada per una sufix pronominal: על צוארי האביו (על צנאר), “al coll del seu pare”¹⁸⁶). De la mateixa manera que l'autor confon la quantitat vocàlica, constantment també mescla al llarg del text les diferents vocals llargues de timbre /e/ (ē) a final de mot: הַ-, הֶ-, וַ-, per exemple f. 64v מתקנה (מתקני) נחושת, “reparadors de coure”.

Preposicions

Quant a l'ús de les preposicions en el *Ma'ase Nissim* s'ha de comentar la seva fluctuació, és a dir, que tant pot utilitzar unes com altres en un mateix context, i fins i tot quan estan regides per un verb amb regència preposicional: שאלו ממנו (שאלו אותו), “li van preguntar”¹⁸⁷, [הוא] משרת לבחור ([הוא] משרת את הבחור), “ell serveix el noi”¹⁸⁸, o àdhuc dues preposicions diferents sota la regència d'un mateix verb: מתחננים לפני אלהי אברהם שיזכור להם כאשר זכר את אברהם, “suplicaven al Déu d'Abraham que els recordés com havia recordat Abraham”¹⁸⁹. En l'hebreu de Sàson Ḥay, de la mateixa manera que en l'hebreu rabínic, s'usa un gran nombre de preposicions i partícules per expressar oracions adverbials i circumstancials¹⁹⁰. Igualment, en l'ús de les preposicions és ben sabut que l'expressió לעולם, en context negatiu “mai”, apareix en situacions de futur, i לעולם לא o מעולם en contextos de passat. No obstant això, en el f. 25v apareix en un context de present, tot i que tant pot fer referència al passat, com al present o al futur: לעולם אינם יודעים מה הוא הקור, “mai no sabran què és el fred” o “mai no han sabut què és el fred”.

¹⁸⁵ Veure f. 28r.

¹⁸⁶ Veure f. 72r.

¹⁸⁷ Veure f. 67r.

¹⁸⁸ Veure f. 72r. En el context del text és un verb, però tot i que també hauria estat possible entendre el text com “ell és un servent del noi”, on la preposició seria usada correctament, però no lligaria amb el discurs anterior del text en què tot són verbs.

¹⁸⁹ Veure f. 3r.

¹⁹⁰ Veure SAENZ-BADILLOS, *Historia de la llengua hebrea*, p. 196.

El darrer punt sobre les preposicions que paga la pena comentar és l'ús del comparatiu i del superlatiu, en què els uns els crea mitjançant la preposició *מן* amb la funció de partícula que introdueix el segon element comparat, i els altres amb la partícula de relatiu *ש-אשר* que és un superlatiu semàntic: מתוק מנופת צופים, “més dolç que la bresca de mel verge”¹⁹¹, i עני שבעניים, “el més pobre dels pobres”¹⁹².

Terminacions

Com es pot veure al llarg del text, l'autor fa servir l'arameu per donar més legitimitat als seus escrits pel fet que també una llengua bíblica. Però a més, Šašon Ḥay usa, bé que en contades ocasions, paraules híbrides entre l'hebreu i l'arameu, agafant del primer el substantiu o el verb, i de l'arameu, la morfologia, que generalment és la terminació del plural masculí *-ן* o la introducció del relatiu *-ד*, fenomen molt pròpi de l'hebreu rabínic¹⁹³. A tall d'exemple en el f. 25v apareix tant en un nom com en un verb: (שטין (שטים), “naveguen” i מזד[ד]ינין (מזדנינים), “copulen”.

Concordança de gènere i de nombre

Constantment en el text s'han hagut de fer retocs sobre la matèria de la concordança de gènere pel fet que Šašon Ḥay sembla no tenir massa cura en aquest aspecte. Hi ha paraules de gènere femení en l'hebreu que no tenen marca i són susceptibles de patir un error en la concordança: אבן מרגלית שנית כזה, “una segona pedra preciosa com aquesta”¹⁹⁴; sobretot aquelles paraules de gènere femení que marquen el plural amb terminació masculina: והנשים בוכים (בוכות), “i les dones ploren”¹⁹⁵. Però encara que les paraules de gènere femení tinguin una clara marca de femení mitjançant *he* o *taw*, tot i així l'autor no manté la concordança: מביאים הספינות (מביאות הספינות), “els vaixells transporten”¹⁹⁶. No obstant això, al mateix temps trobem que sí que hi ha concordança precisament en aquells mots que no tenen marca: מאבן שיש גדולה, “d'una

¹⁹¹ Veure f. 32r. Inspirat en מתוק מדבש ונופת צופים de SI 19,11.

¹⁹² Veure f. 69r.

¹⁹³ Veure SAENZ-BADILLOS, *Historia de la llengua hebrea*, p. 189.

¹⁹⁴ Veure f. 71r. Aquest זה, *ze*, “aquest”, és el pronom demostratiu masculí singular. No obstant això, en l'hebreu rabínic també apareix la forma זאת, *zot*, “aquesta”, el pronom demostratiu femení singular amb les formes זה i זאת. És a dir, que aquesta segona forma en el femení en l'escriptura consonàntica és exactament igual a la forma en masculí. Davant la incertesa de saber si Šašon Ḥay utilitza aquesta forma femenina o simplement comet un error de concordança, ens hem inclinat a pensar que es tracta d'aquest últim cas. Veure KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 124.

¹⁹⁵ Veure f. 72v.

¹⁹⁶ Veure f. 25r.

gran pedra de marbre”¹⁹⁷. A més, si la marca de femení no és prou visible perquè l’autor realitzi bé la concordança de gènere, en els casos d’aquells masculins que realitzen el seu plural amb terminació de femení tipus חלון-חלונות, כסא-כסאות, etc., sí que els marca amb la terminació en femení amb què s’han d’escriure però no sempre concorda els seus adjectius amb el gènere que correspon: שתי שמות (שני שמות), “dos noms”¹⁹⁸.

Tal vegada, alguns d’aquests errors en la concordança del femení són casos promoguts per la contaminació de la morfologia del sociolecte de base castellana¹⁹⁹. Així, podem veure alguns exemples: צאת השמש בגבורתו, “la sortida del sol amb tota la seva força”²⁰⁰, והשמש חם מאד, “el sol escalfava molt”²⁰¹, בית המלך שכולה מרגלית, “la casa del rei que tota ella és de pedra preciosa”²⁰² או היו שותים מים במסורה והם כולה, “bevien aigua estancada i estava tota plena de cucs”²⁰³.

Però no tot és sempre error en Šáson Ḥay, sovint escriu correctament la concordança en adjectius i partícules amb el femení, però quant als verbs l’autor acostuma a escriure’ls en masculí, així que en una mateixa oració trobarem alternança pel que fa a la concordança de gènere: רוח דרומית נפח (נפחה), “bufà un vent del sud”²⁰⁴ או הספינה שנופל (שנופלת) שם אין לה... כי שם היא קבורתה, “el vaixell que cau allí no té... perquè allà hi ha la seva tomba”²⁰⁵.

Quant a la concordança de nombre, l’autor no acostuma a sortir-se de la norma gramatical. L’única peculiaritat són els noms als quals l’autor dóna un sentit col·lectiu, paraules que morfològicament tenen un significat tant singular com plural, però ja apareguin en el llibre amb marca de singular o no, la seva concordança sempre es fa en plural, com és el cas de אדוני הרב, “poble”, “congregació” o “comunitat”: עם, קהל, צבור, “poble”, “congregació” o “comunitat”.

¹⁹⁷ Veure f. 72v.

¹⁹⁸ Veure f. 24v.

¹⁹⁹ Carmen Caballero sempre ha adduït la discordança en el gènere de substantius, adjectius i sufixos pronominals a diversos factors, entre els quals destaca per damunt de tots la influència de gènere que tenen els substantius en la llengua romanç dels escrivans i a una tendència a l’ús del masculí com a un suposat genèric. Veure CABALLERO, «El Libro de Amor de Mujeres», p. 80-81.

²⁰⁰ Veure f. 18v.

²⁰¹ Veure f. 68v.

²⁰² Veure f. 32v.

²⁰³ Veure f. 33v.

²⁰⁴ Veure f. 33v.

²⁰⁵ Veure f. 33v.

ויריחו כל העם, “rabí i senyor meu, al poble no li queda...”²⁰⁶, i alhora, העם לא נשאר בהם ריח, “tot el poble va sentir una olor”²⁰⁷.

Morfologia verbal

La concordança temporal dels verbs, les seves conjugacions i el valor semàntic que l'autor atribueix a cada un d'ells són un dels fenòmens més característics de l'orba del *Ma'aše Nissim*. Quant a l'ús dels temps verbals, el discurs narratiu es veu condicionat pel continu canvi d'aspecte, de cas i de temps: futurs —o imperfectiu— en lloc de passats —o perfectiu—, presents —o participis— en lloc de passats, etc. Només a tall d'exemple sobre aquest ús veiem com en un context narratiu en passat Šáson Ḥay escriu: והוא נס כי כל מין כלי זין לא ישלוט בה, “és un miracle que cap tipus d'armament no la dominés”²⁰⁸, que en les llengües romàniques usen un subjuntiu, però en hebreu en aquest cas caldria utilitzar un passat²⁰⁹. O casos en què infinitius i perfectiu casarien millor en oracions en què s'usa el participi de forma abusiva com: ויהי בשמוע, “succeí que quan la comunitat va sentir aquest afer, els jueus van quedar confosos i van anar a trobar el rabí i van comparèixer davant seu”²¹⁰, ויבואו כל הרופאים הנמצאים בכל גבול מלכותו, “van arribar tots els metges que es trobaven a dins de tots els límits del seu regne”²¹¹.

Quant a les conjugacions podem veure la gran influència que té l'hebreu rabínic i misnaic en l'hebreu de l'autor. L'existència de la forma passiva *nitpa'el* ja denota una construcció postbíblica²¹², i sobretot el de l'arrel .י.ש.ב. és especialment freqüent en aquesta obra. נתישבת, que pot posseir un significat de “asseure's”, “ser establert”, la seva semàntica varia segons el context i l'ús combinat amb diferents elements, com per exemple דעת נתישב, “recobrar el seny” en el f. 65r o “reposar” en el f. 15v, o מלכותא מלוכה נתישב, “consolidar un regne” en el f. 27v.

²⁰⁶ Veure f. 76r.

²⁰⁷ Veure f. 18v.

²⁰⁸ Veure f. 33r.

²⁰⁹ Kutscher indica que mentre que en l'hebreu misnaic el perfectiu sempre indica passat, el participi un present o un futur, l'imperfectiu crea un futur subordinat o desitjos. Veure KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 131. En canvi, Sáez-Badillos opina que el temps de narració per excel·lència és el perfectiu, i el participi té una relació descriptiva amb els fets. Veure SAENZ-BADILLOS, *Historia de la lengua hebrea*, p. 192-193. En qualsevol cas, l'imperfectiu no escauria en la redacció de Šáson Ḥay.

²¹⁰ Veure f. 69r.

²¹¹ Veure f. 64r.

²¹² Veure KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 126.

Quant a la forma *nif'al*, la característica que trobem en el text és la regularització del seu infinitiu, amb la simplificació de les dues primeres síl·labes, és a dir que *lehi-* esdevé a *lī-* com en els casos següents:

לימלט (לְהַמְלִיט)	ליפרד (לְהַפְרִיד)
ליכנס (לְהַכְנִיס)	לינצל (לְהַנְצִיל)
	ליפקע (לְהַפְקֵעַ)

De forma anàloga a tots els infinitius de *nif'al* del text —que segueixen aquest patró—, tots els verbs de la forma *qal* que tenen l'infinitiu de tipus לְ-וּ-תָ o לְ-וּ-תָ (generalment de primera radical *yod* com לְשַׁבֵּת o altres com לָלַכַת “anar”, לָקַחַת “agafar”, etc.) estan regularitzats sota el patró corresponent לְ-וּ-תָ:²¹³

לידע (לְדַעַת)	לישב (לְשַׁבֵּת)	ליקח (לָקַחַת)	לילך (לָלַכַת)	לירד (לָרַדַת)
----------------	------------------	----------------	----------------	----------------

Quant a la conjugació, trobem irregularitats i peculiaritats que l'autor comet de forma continuada i per tant podem parlar també de regularització en la conjugació verbal. Els casos que destaquen més a simple vista són de la tercera radical *yod-waw* i els de tercera radical gutural (לִיִּי i לִיִּי – לִיִּיה-). En el pla general, però, les peculiaritats amb què ens trobem provenen de distraccions i errors: algun participi del femení de formes regulars que ha pres terminació femenina de les formes irregulars, [היא] חושקה, “a ella li agrada”²¹⁴, o alguna nova forma verbal híbrida entre *pi'el* i *hif'il*, [היא] ממשריקת (מְסַרְקַת), “ella es pentina”²¹⁵. Paral·lelament a això, també s'observa que els verbs en imperfectiu de forma *qal* conjugats en la tercera persona del plural, sovint conserven la mateixa vocalització que la tercera persona del singular masculí, és a dir, conserven la *waw* infixada:

ויספרו (וַיְסַפְּרוּ) [f. 64r] ²¹⁶	וישתקו (וַיִּשְׁתַּקּוּ) [f. 68v]	שישרפו (שִׁישְׂרְפוּ) [f. 75v]
ויפולו (וַיִּפְּלוּ) [f. 15r]	תחזורו (תַּחְזְרוּ) [f. 77v]	ותכתבו (וַתִּכְתְּבוּ) [f. 79r]

²¹³ Els verbs de primera radical *yod* (פ"י) i de primera *nun* (פ"נ) en hebreu rabínic realitzen un infinitiu equivalent a la forma que tenen en l'imperfectiu: ליתן > לתת o לילך > ללכת, לירד > לרדת. Veure KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 127 i també SAENZ-BADILLOS, *Historia de la llengua hebrea*, p. 192.

²¹⁴ Veure f. 33r.

²¹⁵ Veure f. 32v.

²¹⁶ En aquest cas, tot i que el *holam* tampoc hi hauria de ser, un dels motius pels quals el copista l'ha escrit és possiblement per diferenciar entre els verbs לספור “comptar, tallar cabells” en *qal* i לספר “explicar” en *pi'el*, i en aquest context vol emfatitzar el primer.

Quant als verbs defectius —de tercera radical dèbil—, constantment apareixen verbs en què la segona persona del masculí singular l’escriu amb una *he* final epentètica, i no només amb verbs que tenen alguna irregularitat, sinó que aquest ús també influeix verbs totalment regulars:

[75v] קריתה (קראת)	[79v] לקחתה (לקחת)
[75v] נתתה (נתת)	[8r] זכיתתה (זכית)
[76r] עשיתתה (עשית)	[8v] ביקשתתה (ביקשת)

La conjugació d’altres tipus de verbs irregulars tampoc no segueix ben bé la gramàtica ni els patrons d’aquests verbs, sinó que sembla que *irregularitzi* verbs ja de per si irregulars, com l’imperatiu de la segona persona del femení singular del verb לתת, “donar”: תנה (תני), “dóna”, en el f. 12r.

Pel que fa a les terceres radicals guturals, encara que es tracti de conjugacions de persones de gènere masculí, Šáson Ḥay afegeix una *he* als participis i imperfectius amb tercera consonant *‘ayin* per reforçar el timbre /a/ que ja dóna el *pataḥ* furtiu. Cal observar que sembla que al copista/autor no li agradi que les guturals siguin la lletra que acabin la paraula:

[הוא] מתנענעה, [הוא] שיזיעה, [הוא] שומעה, [היא] יגיעה (תגיע), [הוא] בולעה

i per distingir aquest masculins que tenen una *he* epentètica, el femení adquireix un sufix *taw* que marca sempre el femení, com és el cas: [הספינה] מגעת (מגיעה), “el vaixell arriba” en el f. 26r²¹⁷.

Semàntica verbal

Quant als verbs emprats en el *Ma ‘ase Nissim*, una de les característiques que destaquen en l’hebreu de l’autor és l’ambigüïtat de les arrels, és a dir la dualitat de verbs fonèticament similars i que s’usen indistintament per dir el mateix. Entre aquests verbs trobem la parella תפש-תפס —on primer apareix en ויתפס després d’un ותפש—, צחק-צחק, etc. Però és la parella קרה i קרא la que té un comportament més interessant.

²¹⁷ En el text apareix sense subjecte, només מגעת, que també podria interpretar-se com un infinitiu constructe amb la preposició מן prefixada, però no li donaria sentit a l’oració.

Es produeixen confusions entre el verbs קרא “llegir, anomenar, i també succeir” i קרה “succeir” i se solen conjugar igual, com el segon²¹⁸. No obstant això, hi ha una mostra que l’autor és ben conscient de la confusió entre els dos verbs —fet que podria demostrar que el fenomen de confusió és un estàndard en la literatura hebrea i no és fruit d’errors particulars— i per distingir quin és quin, en cada cas realitza el següent: קרהו לו (קרו לו), “li van succeir”, en f. 34v, en què la conservació de la lletra *he* és simplement és un error inintencionat de l’autor o bé és un afegit intencionat per marcar clarament que no es tracta del verb קרא sinó del קרה. Tanmateix, el verb קרא té una segona accepció amb el mateix significat que קרה, “succeir” —però no al revés, קרה mai no ha tingut cap accepció que signifiqui קרא—. El fenomen de confusió d’aquestes dues arrels ja apareix a la Bíblia i sembla que Šáson Ḥay l’imita literalment: פן יקראנו אסון, “que no li passi cap desgràcia”, Gn 42,4; davant de: לא יקרא אסון, “que no succeeixi cap desgràcia”²¹⁹. Altres casos sense intentar imitar la bíblia són: לא קריתי קורין או לקרות (לקרוא)²²², והיה קורי (קורא)²²¹, ואתה לא קריתה (לא קראת)²²⁰, (קראתי) קורין או לקרות (לקרוא)²²³. No obstant això, en dues ocasions en què apareix קרא és difícil apreciar la diferència semàntica entre els dos verbs: קרא מה שקרא, “va passar el que va passar” o bé “va anunciar el que va anunciar”²²⁵.

Al mateix temps, en el llibre apareixen verbs que en les seves diferents formes —simple, intensiva i causativa— signifiquen el mateix i és una oportunitat per a l’autor d’utilitzar variants, com és el cas del verb “alletar”, que trobem totes les formes possibles de l’arrel ינק, en forma *qal* o *hif’il*:

ויניקהו, אניק, מניקים, והניק (*hif’il*)

לינק, לינוק (*qal*)

Igualment, hi ha verbs que adopten diferents significats al llarg del text, prenent les accepcions que podem trobar al diccionari. De forma especial destaquem els verbs לבוא, להגיע i לילך (ללכת) que adopten sentits sinònims entre ells. Veiem sobretot una

²¹⁸ En l’hebreu misnaic i rabínic, generalment els verbs de tercera consonant *alef* (ל״א) esdevenen verbs de tercera radical *yod* (ל״י) que són també coneguts com ל״ה, per la qual cosa no es estrany trobar verbs que signifiquen “llegir” amb la forma לקרות, que en bíblic hauria de ser לקרוא. Veure KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 127-128.

²¹⁹ Veure f. 15v.

²²⁰ Veure f. 75r.

²²¹ Veure f. 75v.

²²² Veure f. 2v.

²²³ Veure ff. 2v i 16v.

²²⁴ Veure f. 32v.

²²⁵ Veure f. 68v.

confusió constant entre לבוא i לילך: לבוא adopta el significat de “venir”, “anar” i “arribar”, com ויבואו כל האנשים לפני הקהל, “tota la gent va *acudir* davant la comunitat”²²⁶. A més, aquest últim no només es limita al sentit de verb de moviment: אי שקלו אותו במאזנים ובא ליטרה א' el van pesar en uns balances i *arribava* a una lliura”²²⁷.

Al mateix temps, el verb לשבת apareix en moltes ocasions amb el sentit de “trobar-se en algun lloc”, no el sentit literal de “seure” ni “d’assentar-se en un indret”, sinó tant sols de localització en un punt concret de l’espai, similar al verb להצמא, com en: אברהם בן עזרא יושב בביתו, “Abraham ibn ‘Ezra *es trobava* a casa seva”²²⁸ o דעו יושבים, “sapigueu en quin lloc ens *trobem*”²²⁹.

Sovint en les llengües romàniques existeixen matisos que en hebreu no existeixen perquè no calen, i el fet que apareguin en el text mostren una imitació quant a l’estil i a l’estructura que no fa sinó forçar el text. Aquest és l’exemple del verb להיות, “ser, estar”, en el següent exemple: ויוליכוהו אל בית העבודה הזרה במשבר שם מ' ימים, “el conduïren al temple de la idolatria perquè hi estigués vigilat quaranta dies”²³⁰. Sembla ser que Šašon Ḥay ha volgut donar un èmfasi de valor causal amb aquest infinitiu. De vegades quant més simples siguin les coses gramaticalment parlant, millor, i podria haver escrit aquesta oració sense aquest element amb el mateix significat: ויוליכוהו אל בית העבודה הזרה במשבר מ' ימים.

En aquest sentit també apareix relacionat el verb “tenir” amb להיות. No obstant això, no hi ha un infinitiu per aquest verb en hebreu com en les nostres llengües i té per tant un ús diferent. Tenim però restes bíbliques, per exemple en Jr 34,16, on apareix להיות לכם לעבדים ושפחות (“que tingueu com esclaus i esclaves”, que també es pot traduir “que siguin per vosaltres com esclaus i esclaves”) i en Šašon Ḥay apareix també una construcció idèntica a aquesta cita bíblica: להיות לכם לזכרון²³¹, “que ho tingueu com a record” o “tingueu-ho com a record”, o fins i tot, “per tenir-ho (vosaltres) com a record”.

²²⁶ Veure f. 69r.

²²⁷ Veure f. 64v.

²²⁸ Veure f. 67v.

²²⁹ Veure f. 68v.

²³⁰ Veure ff. 66v-67r.

²³¹ Veure ff. 79r-79v.

Un darrer verb que resulta sorprenent pel que fa al recorregut semàntic que ha pres a l'obra de Šašon Ḥay és לרוץ, en què la primera accepció vol dir “córrer” o “recórrer”, i en el text del *Ma'ase Nissim* també se li pot donar un significat ben diferent, com el de “explorar, resseguir, seguir”, i fins i tot “acomplir, observar, practicar”, etc. Cal observar que a més s'usen en infinitiu quan ho hauria de fer en imperfectiu. Per exemple, entre els ff. 13v i 14r: ומי לרוץ בהלכה, “i qui segueixi/recorri/practiqui la *halacà*”, ומי לרוץ בפרדס התורה, “i qui recorri el *jardí* de la Torà” לרוץ אחרי מצוותיו, “perseguir/observar els seus manaments”.

2.2.2.7 Vocalització

La vocalització en les llengües semítiques és un sistema gràfic addicional al text consonàntic la funció de la qual és ajudar al lector a pronunciar correctament el text. Com veurem, en el text hi ha dos sistemes d'escriptura i dues formes diferents de vocalitzar, és a dir dos tipus de vocalització diferent: el primer és el sistema de vocalització masorètica tiberienca de l'hebreu²³² que consisteix en l'addició de punts i altres signes auxiliars, i el segon és el sistema de vocalització que utilitza la llengua àrab. La qüestió que ens ocupa aquí no és tant sols aportar els casos de vocalització per curiosos que siguin, sinó esbrinar per quin motiu Šašon Ḥay vocalitza determinades paraules i, per tant, esbrinar quina és la funció que té la vocalització en el text. Els diferents tipus de vocalització —marcar vocals llargues i breus i determinar l'accent tònic de la paraula— no depenen ja de la llengua hebrea, sinó de la llengua que estigui transcrivint a l'hebreu, és a dir, aljamiant. Igualment, cal recordar que el sistema consonàntic no es basa en una transliteració, és a dir, lletra per lletra de la paraula de l'idioma d'origen a la de recepció, sinó una aproximació a la realització fonètica de l'hebreu, per tant una transcripció.

²³² Per a un bon estudi dels sistemes de vocalització masorètica tiberienca vegeu ORNAN, Uzi, *Diqduq ha-Pe we-ha-Ozen*, Tel Aviv, Bronfman, 1981. Per a un compendi de la vocalització hebrea, tant de substantius com de verbs, veure BARKALI, Shaul, *Luaḥ ha-šmot ha-šalem*, Jerusalem, Reuben Mas Ltd., 2000, i BARKALI, Shaul, *Luaḥ ha-pe'alim ha-šalem*, Jerusalem, Reuben Mas Ltd., 2000.

Vocalització en grafia hebreaica

לְחַנֵּם (לְחַנֵּם) [3r]	לֹא עֵלָא אֵלָא [25v]	מורנארי [45r, 45v]
תָּחַד (תפחד) [5r]	חֵלִיל אֵלֶּהוּ [25v]	מְסִיב [45v]
כָּחַד [5v]	גִּידָה ׀ גִּידָה [26r]	עֲשׂוּיִם (עֲשׂוּיִם) [46v]
יְהִלֵּם [7r, 53r]	מִלְאוֹת [28v]	בְּצָרָה [49r]
יבֵּא [7v]	מִמִּימֵי [29v]	הַסִּדְף [82v]
חֲרָדִים [8r]	וְהַמוֹסְרִים (מוֹסְרִים) [29v]	הַסִּדְף [83r x2, 53r]
מִמִּימֵי (מִמִּימֵי) [14r]	בְּעֲשׂוּיִם [31r]	סִדְף [83v]
מִצְרִיִּים [15v]	תֵּאֲנִתִּי (תֵּאֲנִתִּי) [31v]	הַסִּדְף [83v, 53v]
פִּשְׁעֵינוּ (פִּשְׁעֵנוּ) [17r]	אֲנִה (אֲנִה) [31v]	אֵינְאָר גּוֹטֵי בִּיכּוֹרְדָם דּוּרֵי בְּכָף
פִּיגְאָנְבֵּר [18v]	מֵאֲנִלָּה [31v]	נְרִיסִיד [53r]
אֲחִי[וֹתֵי] [19r]	הֵינְנִים (הֵינְנִים) [32r]	אֲטָתָאר [54r]
לְמִצָּא [19r, 25r, 26r]	סוּאִיס [32r]	פִּסְפִּסָּה [54r]
מְעִי (מְעִי) [19r]	עֲשׂוּי [33v]	בִּיהִי [54v]
שְׂמַח [19r]	וּמִים זֶה (וּמִים זֶה) [35r]	הִיל [54v]
בַּחֲק [19r, 22r, 35v]	שְׂכָבִים [35r]	לְלַמְדָּד (לְלַמְדָּד) [59r]
פְּרָסָם (פְּרָסָם) [22r]	וִיאַבַּד [36v]	מֵאֲדִין [60v]
חִיק [22r]	וּנְתָן [38v]	סִמְאָב [60v]
וִיצַחֲק [22v]	אֲחִי [38v]	שָׁם [62v]
מַחֲק [22v]	וּנְאָמַר [39r]	שְׂמָנִים (שְׂמָנִים) [64r]
חִילֵי [23r]	קִדְשׁוֹת [39v]	וִיסְפִרוּ (וִיסְפִרוּ) [64r]
בְּעַמִּי [23r]	יְנַדַּע (יְנַדַּע) [40r]	הַעֲשׂוּיִם (הַעֲשׂוּיִם) [66v]
יַחֲזִי [23v]	גִּירִידָאר [42r]	יֵשֵׁב [67v]
אֲחִיד (אֲחִיד) [23v]	אֵם [42r]	מִלְשָׁנָת (מִלְשָׁנָת) [77v]
וּמִשְׁשָׁה [23v]	הֵנְנִנִי (הֵנְנִנִי) [43r]	מִיל [86r]
יִנּוּ (יִנּוּ) [24v, 27r]	מִי [45r, 83v, 86r]	
הַרְשַׁעָה (הַרְשַׁעָה) [24v]	מִימֵי [45r]	

La vocalització de l'hebreu en aquesta obra té unes característiques que es poden resumir en els següents punts:

1. la funció de la vocalització no té la finalitat de determinar la pronunciació sinó de caracteritzar una paraula per no confondre-la amb una altra. És a dir, que no és que no es coneguin les paraules, sinó que se l'utilitza per diferenciar-les unes de les altres, i tal vegada per aquest motiu el *dageš* tampoc apareix en el text. Uns exemples poden ser: נתן “es va donar” per diferenciar-lo de נתן “va donar”

Préstecs lingüístics vocalitzats

En aquest punt podem veure l'adaptació fonètica de les paraules estrangeres al sistema consonàntic de l'hebreu i sobretot al vocàlic. No podem saber si Šašon Ḥay va estar realment en contacte amb aquests idiomes o si li van arribar a través d'un tercer, però segons el que s'explica en el llibre, és plausible que estigués directament en contacte amb ells perquè durant la seva vida es va relacionar amb turcs otomans, perses, àrabs, indis, europeus, etc. No obstant això, com veurem, dels préstecs lingüístics del llibre del *Ma'ase Nissim* només han estat vocalitzades aquelles paraules que provenen de l'àrab i del persa, la funció de les quals és ajudar als lectors del llibre a saber com es pronuncien. A l'apartat dels préstecs lingüístics ens ocuparem més profundament d'elles, ara en aquest subapartat tan sols ens interessa l'adaptació d'un sistema fonològic a un altre de vocàlic, sempre tenint present que la llengua de procedència podrien haver estat dialectes i per tant amb una pronúncia lleugerament diferent dels estàndards àrabs o perses que oferim a continuació.

<u>àrab</u>	
[25v] <i>(lā 'ilahu 'illā 'ilāh)</i>	[45v] <i>(madāhib)</i>
[25v] <i>(ḥalīlu llahi)</i>	[49r] <i>(al-bašra)</i>
[26r] <i>(jidda)</i>	[54r] <i>(basbāsa)</i>
[31v] <i>(mawlā)</i>	[42v i 60v] <i>(ma'ādin)</i>
[32r] <i>(al-suways)</i>	[82v, 83r, 83v, 53r, 53v] <i>(šadaf)</i>
[54r] <i>('aṭṭār)</i>	[54v] <i>(ḥil)</i> ²⁴¹
<u>persa</u>	
[45r, 45v] <i>(marwārīd)</i>	[18v] <i>(piyāmbār)</i>
[60v] <i>(sīmāb)</i>	[42r] <i>(ḥarīdār)</i>
	[54v] <i>(bihi)</i> ²⁴²
אֶיזָאָר גּוּטִי בִּיכּוֹרְדָם דּוּרִי בְּכֶף נְרִיסִיד هزار غوطه بخوردم دري بكف نرسيد [53r] <i>hazār ġota biḥordam durrī bekef narsīd</i>	

²⁴¹ Tot i que l'autor diu que procedeix de l'arameu, el seu origen sembla ser persa o àra: *al-hil* o *al-hāl*.

²⁴² En el text f. 54v apareix la seva definició: *בלשון ארמית היל, ובלשון ישמעאל קאקולי, ובלשון פרסי לאגין* “en llengua arameu *hel*, en llengua ismalieta *qaqulle* i en llengua persa *lagin dane*”. Vegeu cada un dels préstecs a continuació més endavant.

Quant a la vocalització dels mots en àrab, se'ns mostren quatre característiques que podem exposar a continuació —les característiques del text consonàntic es tracten a l'apartat dels préstecs lingüístics—.

1. les vocals finals típiques de cas —/u/ pel nominatiu, /i/ pel genitiu i /a/ per l'acusatiu— com en els dialectes no es representen, senyal que no deuriem existir en l'àrab que hauria escoltat o sabia l'autor. No es pronuncien llevat la paraula Déu, *al-lahu*. En el text, f. 25v, aquesta paraula fa la funció de genitiu perquè ocupa un segon element de l'estat constructe i per tant hauria d'haver escrit אלהי (الله) *al-lahi* en comptes de la declinació en nominatiu del text: אלהו, *al-lahu*.
2. el so de la vocal *fatha*, de timbre /a/, en els dialectes sovint tendeix a pronunciar-se com una /e/, igual que la realització del difong -ay a “ē”. Aquest és el cas que recull Śāson Ḥay: صَدَف *ṣadaf*, al llarg de tot el text, per exemple f. 53r, en apareix de la forma סדף *sedef*, o per exemple també el topònim السُّوَيْس *al-Suways* com veiem en el f. 32r סואיס *Su'ēs*.²⁴³

Pel que fa a la vocalització de les paraules que provenen de la llengua persa, cal destacar que mostren un clar dialectalisme en la variant del persa emprada per l'autor del *Ma'āse Nissim*. Śāson Ḥay marca les vocals breus i àtones de timbre /a/ del persa amb la realització /e/-/i/ i fins i tot /o/: پیامبر *piyāmbar* per פיغانبر *pīgānber* del f. 18v, خَرِيدَار *ḥarīdār* per ג'ירידאר *jīrīdār* del f. 42r, هزار *hazār* per אַיזאר *ezār* del f. 53r, بخوردم *biḥordam* per ביכורדם *bīḥordem* del f. 53r o مَرَوَارِيد *marwārīd* per מורנארי *mōrvārī* del f. 45r.

Vocalització en grafia àrab

Sabem que en el text hi havia dues inscripcions escrites en caràcters àrabs²⁴⁴, però tant sols ha romàs una d'elles. L'única cosa que es pot dir és que el copista tenia bona cal·ligrafia en àrab i coneix la vocalització en aquesta llengua (coneix el *sukku* - absència de vocal-, *fatha* -timbre /a/- i *kasra* -timbre /i/-), així com altres símbols diacrítics, en aquest cas el *šadda* -símbol de geminació-. No obstant això, podem observar un fenomen que també es dóna en altres textos àrabs, i es tracta de representar

²⁴³ Amb una clara i típica contracció del diftong -ay- a -ē-.

²⁴⁴ En els ff. 19v i 25v.

mitjançant l'escriptura plena la vocal de cas de la primera paraula *'alayhī* enlloc de *'alayhi* (en aquest cas *kasra* per contaminació sonora de la consonant anterior *ya*)²⁴⁵:

[19v] La pau sigui amb ell *'alayhi al-salām* (عَلَيْهِ السَّلَام)

2.2.2.8 Préstecs lingüístics

La activitat comercial de Šašon Ḥay el va dur a viatjar per diferents països i mars, a l'Índia, Pèrsia, el Pròxim Orient, Anatòlia, el nord d'Àfrica, el sud i el nord d'Europa, etc. Lingüísticament, el món del comerç es considera un món sense fronteres on persones, matèries i productes alimentaris transcorren geogràficament per una àmplia via de comunicacions a través de la qual viatgers i comerciants locals absorbeixen vocabulari d'altres llengües: noms d'utensilis, productes, tècniques, però sobretot també idees²⁴⁶. Prova d'això és tot el vocabulari que l'autor del llibre ha deixat escrit al *Ma'aše Nissim* i que no pertany a la llengua hebrea²⁴⁷. Això és el que trobem: un ampli camp d'idees abstractes en arameu que es refereixen a la filosofia mística, el Zóhar i la càbala; proverbis en llengua persa; processos de transformació de la matèria com l'alquímia; instruments i eines de fabricació especialitzades en àrab i turc; termes d'economia i de comerç en persa; productes d'alta qualitat manufacturats en altres països, i espècies, sobretot botàniques la procedència de les quals es troba al sud-est asiàtic. A través de tots aquests termes podem fer una visió general dels àmbits lingüístics i fins i tot esbrinar a quin dialecte pertany una determinada paraula. Evidentment, el vocabulari no és l'única característica que es manlleua, hi ha calcs de construccions europees, sobretot, i també de l'àrab que no discutirem aquí.

Arameu

No podem situar en un mateix nivell els préstecs de l'araméu amb els d'altres llengües pel fet que es tracta d'una de les llengües de les Sagrades Escripures. Fins al dia d'avui i des de mitjans del primer mil·lenni abans de la nostra era, l'araméu ha anat

²⁴⁵ Gramaticalment és una desviació de les normes ortogràfiques, però apareix amb *mater lectionis* en documents en llengua àrab però en grafia hebrea, el judeoàrab, en què l'escriptura durant l'edat mitjana conservava l'escriptura defectiva, però en els escrits posteriors el més freqüent és l'escriptura plena. El motiu ja sigui en grafia àrab o hebrea pot ser deguda a la realització d'una tradició de representar una vocal llarga davant d'un *alif wasla*. Veure BLAU, *Studies in Middle Arabic*, p. 381.

²⁴⁶ KUTSCHER, *A History of the Hebrew Language*, p. 46.

²⁴⁷ No hem tingut en consideració aquelles paraules que ja van ser absorbides per l'hebreu en èpoques anteriors, com ara vocabulari grec adquirit durant l'època de l'hebreu misnaic.

adquirint l'estatus de segona llengua del judaisme, creant-se una simbiosi entre les dues fins al punt que aquesta llengua ha estat el modelador principal de la llengua hebrea, la primera llengua sacra. Així, l'hebreu està farcit de manlleus de l'arameu, sobretot en l'hebreu rabínic²⁴⁸. No obstant això, els préstecs a què fem referència no són els termes que van entrar al corpus de la llengua hebrea bíblica o misnàica, sinó d'aquell vocabulari i expressions que ho han fet per altres vies. Com veurem, gairebé la meitat del vocabulari arameu que s'utilitza en el text prové del llibre del Zóhar, i no és estrany, perquè un dels temes fonamentals d'aquest llibre *Ma'ase Nissim* està estretament relacionat amb la càbala de l'escola de Yişhaq Lúria, que es fonamenta precisament en la interpretació del llibre del Zóhar. També hi ha testimonis de l'arameu talmúdic, sobretot del Talmud de Babilònia. A part d'aquestes dues fonts, hi ha altres construccions en aquesta llengua que estan repartides en el text i que poden ser de tradició literal dels *Targumim* o de producció morfològica pròpia, com és el cas de la inserció davant d'alguns substantius hebreus de la partícula de relatiu -ר ("de", "què", "el qual", etc.) i que no cal que traslладem en aquest estudi. Tampoc no sorprèn gaire que les fonts principals de l'arameu en aquesta obra siguin el Talmud i el Zóhar, ja que juntament amb els *Targumim* són la literatura aramea judaica més important. En la llista que presentem a continuació, oferim entre les claus que marquen la foliació la inicial de l'obra on està inspirada la paraula: Z (Zóhar) o T (Talmud). Les paraules que els manqui la lletra inicial significa que provenen de l'arameu bíblic, targúmic o rabínic.

²⁴⁸ L'hebreu rabínic no només ha manllevat de l'arameu el vocabulari, sinó casos morfològics com el plural masculí ר-, etc. i altres manlleus l'origen dels quals ja es troben en època bíblica i que s'exposen en KUTSCHER, *A History of The Hebrew Language*, p. 71.

דגניזין ודטמירין [1r, Z]	ניצוצא קדישא בטיש בטישו ונהר עלמא [f. 1r, Z]
בוצינא קדישא [1v, Z]	רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן [2v, Z/T]
חלוקא דרבנן [1v, Z]	דעלמא <i>הדין</i> [8r]
אוריין בר אוריין [1v, T]	כדכתיבנה לעיל [10r, 25r]
אבהן בר אבהן [1v, T]	דכתיב [11v]
מרנא ורבנא [1v]	מקדמא דנא [15v]
חמורתה [22r]	וארכובותיו נקשן דא לדא [17r, Z]
זעירא מכל אנשא ושפל מארעא [24v, Z]	דכתיב [28r]
כדכתיבנה לעיל [25v]	כתיב [28r]
דוכתא [29r, Z/T]	שלמה מלכא דישראל [28v]
מוחא דראשינו [29r]	מלכי דעלמא [28v]
רוזין עילאין [29r, Z]	רוזין עמיקין [29r, Z]
דקנה עילאה [29r, Z]	<i>הרמחן</i> לשזבינן [33v, Z]
והא <i>סחורה</i> דשוה א' תרין [43v]	<i>הרמחן</i> ליצילן [34v, Z]
בשעתא דבנה שלמה בית מקדשא ואשתלים עלמא תתאה כגוונא דעלמא עילאה ישראל כולהו הוו זכאין [27v-28r, Z]	
ביד ימינא ימינא עילאה ופתחא ופתחא דזוהר קדישא ואזיל ליה מאתר לאתר ומדרגא לדרגא מתתא לעילא ומעילא לתתא [29r, Z]	
<i>השמש</i> נהירו דקלסתר פניו שכינה דהוה נהיר בכל יומא ומההו' נהירו עלמא אתקיים וישראל שראן על ארעא ו האור אור שברא <i>הקב"ה</i> במעשה בראשית דהוה נהיר מסייפי עלמא לסייפי עלמא ואתגניז בטמירו עליהא [56v, Z]	
מנקירא דפרזילא [64v]	
עלמי עלמיא [69r]	
שיפחא בישא [72v]	

Àrab

La tercera i última llengua semítica que utilitza Šáson Ḥay en aquest llibre. El seu ús no és el d'una llengua literada, és a dir, com una llengua de gran producció literària en què es van escriure centenars de llibres de ciències, filosofia i poesia, sinó el d'una llengua viva de carrer que té un vocabulari pràctic tal i com es pot veure a continuació:

<i>foli</i>	<i>traducció</i>	<i>transliteració</i> ²⁴⁹	<i>àrab</i>	<i>text</i>
7r	torxa	<i>maš'ala</i>	مَشْعَلَةٌ	משעלה
18v	guia de Moisès ²⁵⁰	<i>al-ḥidr</i> o <i>al-ḥadr</i>	الْحَضِر, الْخَضِر	חידיר
25v	no hi ha déu tret de	<i>lā 'ilah 'illā</i>	لَا إِلَهَ إِلَّا	לא עילא אלא
25v	l'amic de Déu ²⁵¹	<i>ḥalīlu l-lāhi</i>	حَلِيلُ اللَّهِ	חליל אללהו
26r	Jiddah	<i>jidda</i>	جِدَّة	ג'ידה \ ג'ידה
31v	senyor, protector	<i>mawlā</i>	مَوْلَى	מאולה
31r	arbre del campetx	<i>biqām</i>	بِقَام, بَقَم, بَقْم, بَقْم	בקאם
32r	Suez	<i>al-Suways</i>	السُّوَيْس	סואיס
33v	Magrib	<i>al-Mağrib</i>	المَغْرِب	מאגריב
35v-37r	alquímia ²⁵²	<i>al-ḥīmiyā'</i>	الْحِيْمِيَاء	קימייא ²⁵³
41v, 54r	nou moscada	<i>jawz buwā</i>	جَوْز بُوَا	ג'וז ביבה
45v	escoles legals ²⁵⁴	<i>maḏāhib</i>	مَذَاهِب	מָסִיב
45v	hanafi	<i>ḥanaḥfi</i>	حَنَفِي	חאניפי
45v	maliquí	<i>mālikī</i>	مَالِكِي	מאליקי
45v	hanbalí	<i>ḥanbalī</i>	حَنْبَلِي	אמבילי
45v	xaïfi	<i>šāfi'ī</i>	شَافِعِي	שאפי
45v	l'Alcorà	<i>qur'ān</i>	قُرْآن	קורעאן
45v	el Iemen	<i>al-yamān</i>	اليَمَان	ימאן

²⁴⁹ Oferim la transliteració de la grafia àrab, no l'hebrea del text.

²⁵⁰ Alcorà 18,65-82.

²⁵¹ Abraham.

²⁵² Veure més endavant els préstecs de la llengua grega.

²⁵³ Alquímia apareix en el text amb article de l'hebreu amb la forma הקימייא *ha-qimiya*, que en hebreu la forma més correcta seria אלכימיה *alkimya* com a paraula en ella mateixa —com en la nostra llengua— i seguint la forma àrab que anteposa l'article al davant, *al-ḥīmiyā'*, “la química”.

²⁵⁴ Les tradicionals quatre escoles de jurisprudència islàmica, les escoles hanafita, maliquita, xafïita i hanbalita.

46r	el Gran imam	' <i>imām</i> 'a'z'am	إِمَامٌ أَكْبَرُ	אימאם עזאם
46v	rafidí, heretge	<i>rāfiḏī</i> ²⁵⁵	رَافِضِي	רפאזי
49r	Bàssora	<i>al-bašra</i>	الْبَصْرَة	בַּצְרָה
49v	l'amic, el compassiu	<i>al-ḥalīl al-raḥman</i>	الْخَلِيلُ الرَّحْمَنُ	חליל ורחמן ²⁵⁶
17v, 46v, 50v	sultà	<i>ṣultān</i>	صُلْطَان	שולטאן
52v	bussos	<i>ḡaṭās</i>	عَطَّاس	גתאסים
53r-v, 82v-83v	petxina	<i>ṣiḏf / ṣadaḑ</i>	صِذْف / صَدَف	הסדף ²⁵⁷
54r	macís	<i>basbāsa</i>	بَسْبَاسَة	פספסה
54r	grosella ²⁵⁸	<i>kišmiš</i>	كَيْشْمِش	קישמישי
54r	perfumer	<i>'aṭṭār</i>	عَطَّار	אַטְתָּאָר
54r	nou	<i>jawz</i>	جَوْز	ג'וז
41v, 54v	clau d'espècia	<i>qaranful</i>	قَرْنُفُل	קורונפול
54v	cardamom	<i>al-hil / al-hāl.</i>	الْهَال / الْهَل	היל
54v	cardamom	<i>qāqulla</i>	قَاقِلَة	קאקולי ²⁵⁹
3r, 60r	fonda	<i>funduq</i> ²⁶⁰	فُنْدُق	פונדק
60v	minerals ²⁶¹	<i>ma'ādin</i>	مَعَادِن	מאדין
68v	ganivet	<i>sikkīn</i>	سِكِّين	סיכין ²⁶²
76r	pilota	<i>kura</i>	كُرَة	קורה
40v, 80v	arabitzat	<i>musta'rabī</i>	مُسْتَعْرَبِي	מסטערבי

²⁵⁵ Aquesta paraula va entrar en el turc otomà en forma de *rafizi*, i podria ser la forma amb què ho reflecteix l'autor del llibre.

²⁵⁶ Referint-se a Abraham. *Al-ḥalīl* és l'epítet d'aquest patriarca com es pot llegir en les notes dels ff. 23 i 24 del text.

²⁵⁷ En hebreu, petxina és צִדְפָה. En canvi, פְּדָף és “nacre”. En el text la trobem en les formes סידף, סידף i סדיף.

²⁵⁸ Tot i que aquesta paraula té l'accepció de “pansa”, pel context del relat la comparació amb la forma del fruit és millor l'accepció de “grosella”.

²⁵⁹ Amb la forma en què està escrit, si no és té en compte la *imala*, sembla que es refereixi no al cardamom, que és originari de l'Índia i és el que s'està definint al text, sinó al siscall mediterrani, قَاقِلِي *qāqullā*. A més, Joshua Blau indica que en el judeo-àrab “the *alif maqūra* is, of course, marked with *aleph* not with *yod*”, BLAU, *Studies in Middle Arabic*, p. 214.

²⁶⁰ Alhora és un manlleu del grec πανδοχείον, “alberg”.

²⁶¹ En el text, però, és un terme del turc *maden*, que significa “mina”, però que clarament prové de l'àrab.

²⁶² En comptes de fer servir סכין en hebreu, en tot el text escriu “ganivet” d'aquesta manera.

Aquestes són algunes conclusions sobre la transcripció de l'àrab en l'hebreu del *Ma'ase Nissim*:

1. el sistema consonàntic del tronc de les llengües semítiques es diferencia del de les llengües indoeuropees, entre d'altres, per les consonants guturals *het* /ħ/ i 'ayin /ʕ/. Tot i que Šašon Ḥay és escriptor en llengua hebrea, sembla vacil·lar a l'hora de reproduir-les en aquelles llengües que no siguin l'hebreu o l'arameu — és a dir l'àrab—. En aquest últim idioma hi ha tres casos que justifiquen aquesta sentència. La paraula معادن *ma'ādin*, “minerals” la trobem escrita מאדין *ma'adēn* en el f. 60v on no es realitza la lletra 'ayin. O també trobem el cas contrari, إله *'ilahu*, “déu”, “divinitat”, apareix amb la forma אלה *'ilā* en el f. 25v en què l'alef s'ha substituït per un 'ayin. Al costat d'aquests casos amb aquesta gutural també existeixen el de la lletra *het*, que l'autor confon amb el so del caràcter transcrit per “ħ”: خليل *ħalīlu*, “amic”²⁶³ que escriu חליל *ħalīl*, f. 25v. Tal vegada ho ha escrit així per representar un so aproximat i no escriure כליל amb *rafé* perquè en hebreu no sonés com *kalīl*²⁶⁴.
2. la interdental fricativa /d̪/ apareix poc, però la seva presència és suficient per veure que l'autor no la pronunciava: en el cas de مذاهب *maḏāhib*, “les escoles de jurisprudència islàmiques” al f. 45v es realitza en aquest llibre com a מסיב *meseib*. En aquest exemple podem veure el fenomen que ja hem tractat en la vocalització sobre el pas del timbre /a/ a /e/, i a més, es pot apreciar l'evolució d'aquest so: /d̪/ > /z/ > /s/ en què la interdental en comptes de perdre el seu caràcter fricatiu i fer-se oclusiu²⁶⁵ evoluciona primer en sibilant alveolar que conserva la sonoritat —fenomen que no sorprèn, ja que és així com aquesta lletra s'acostuma a pronunciar a Egipte—, però destaca el darrer pas de pèrdua de sonoritat de /z/ a /s/.
3. la pronunciació de /a/ per /e/ que ja havíem estudiat en la vocalització dels termes provinents de l'àrab, ara es pot veure confirmada per l'escriptura consonàntica, concretament en dos casos: el primer cas, la *imala* de קאקולי *qaqule* enlloc de قاقلة *qaqulla* en el f. 54v²⁶⁶, que segurament va passar a Šašon Ḥay a través de la llengua dels turcs otomans (“kakule” en el turc actual), i el

²⁶³ En el context del text fa referència a l'epítet amb que es coneix a l'islam a Abraham: “l'amic de Déu”.

²⁶⁴ El judeoàrab marcava el so fricatiu de la lletra *kaf* amb un punt sobre la lletra, com el diacrític del caràcter àrab que representa el so del caràcter /ħ/, خ. Veure BLAU, *Studies in Middle Arabic*, p. 382.

²⁶⁵ Veure BLAU, *The Emergence and Linguistic*, p. 76.

²⁶⁶ El diccionari de la Real Academia Española defineix el terme àrab de *l'imela* (o *imala*) com el fenomen fonètic en què el so /a/ —generalment ā— es pronuncia segons el context com /e/ o /i/. En el món arabòfon aquesta característica es produeix sobretot a l'àrea sirio-llevantina.

segon cas, la pronunciació de חידיר *ħedir* o *ħidir* enlloc de خضر *ħaḍir* o *ħiḍr* en el f. 18v.

Italià o europeïsmes

Sobretot predominen els noms de monedes, puix cal recordar que els motius pel qual Šašon Ḥay viatjava d'un indret a l'altra era per motius de comerç.

[37v, 42v] rúpia רופייה, רופייה

[37r] ruspido²⁶⁷ רוסיפדו

[37r] ducat venecià ויניציאנו²⁶⁸ דובוטי

[33v] Berberia (*Barberia*) ברבירייה

[72v] Carbuncle (*Carbuncal*) קארבונקאל

Sociolecte de base castellana

La llengua de l'autor del llibre de *Ma'ase Nissim*, que malgrat tot, escriu menys paraules en aquest idioma que el nombre de dits d'una mà. La poca importància que juga el vocabulari d'aquesta llengua romanç en aquesta obra de la literatura hebrea és un fet sorprenent que només pot tenir relació amb els destinataris de l'obra: no són parlants d'aquesta variant del romanç.

[8v] Perla (nom propi)²⁶⁹ פירלה

[32v] sirena de_mar דימר סירינה

[61v] borregar (de borrego)²⁷⁰ בורגאר

[80v] *gueregos* (greecs) גיריגוס

[82v] búfalo בופלו

²⁶⁷ En castellà, “rípido” és “bast, aspre”. El ducat venecià també era conegut com a *zecchino*, on de vegades apareix en la documentació com a *zecchino veneziani ruspidi*. [GIANRINALO CARLI-RUBBI], *Delle monete e dell'instituzione*, p. 122-127.

²⁶⁸ Enlloc de la paraula “ducat”. Veure la paraula בוט f.37r dels préstecs del persa per la seva etimologia popular.

²⁶⁹ En el text f. 8v apareix: פירלה רוצה לומר מרב'ארי והיא מרגלית, “*Perla*, que significa *marvārī[d]*, que significa *margalit*”, el primer terme en la modalitat castellana, el segon en persa i el tercer en hebreu (un manlleu del grec que alhora prové del persa).

²⁷⁰ Al f. 82v ja ens apareixia una altra pell d'animal, בופלו, de búfal, i tal vegada el que es refereix és a la pell de borrego, borrega o borregada. Ben Zvi proposa llegir ברגר i el fa venir del persa amb el significat de “fort”, “pesat”, “sòlid”, BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 467.

Persa

Com a llengua persa no estem referint-nos al conjunt de la literatura dels dialectes perses escrits en caràcters hebreus, sinó a aquells manlleus del persa oficial o dels seus dialectes presos per a l'hebreu de Šašon Ḥay, que alhora també recull tot aquell vocabulari que ja va entrar a l'hebreu en període bíblic i rabínic (*pardes*, *gizbar*, etc.) i que no citarem en aquest apartat de préstecs. Tampoc disposem de les eines i del coneixement necessari per determinar si el dialecte del persa que recull l'autor és de la zona de Balkh, el persa dari, (quan va residir uns anys a l'Afganistan, f. 85r), de la zona de l'estret de Hormuz (en la recol·lecció i compra de perles al Golf Pèrsic, f. 83r), o de la part més propera al Cauques (zona d'interferència amb els dialectes turcs).

<i>foli</i> ²⁷¹	<i>traducció</i>	<i>transliteració</i>	<i>persa</i>	<i>text</i>
8v*	margalida, perla	<i>marwārīd</i>	مرواريد	מורב"ארי, מורנארי
17r	cap religiós, patriarca	<i>pīr</i>	پير	פיר
18v	profeta	<i>payāmbar</i>	پیامبر	פיגאנבר
37r	ídol, imatge	<i>but</i>	بت	בוט ²⁷²
41v*	gemma, rubí, jacint, etc.	<i>yākūt</i>	ياقوت	ילקוט ²⁷³
42r	client, comprador	<i>ḥarīdār</i>	خریدار	ג'ירידאר
46r	monarca	<i>šāh</i>	شاه	שעא
46r	dervix	<i>darwīš</i>	درویش	דירווישים
53r	diamant	<i>almās</i>	الماس ²⁷⁴	אילמאס
54v	fulles del petit cardamom	<i>lajīn eldāna</i>	لجين ايدانه	לאג'ין דאני

²⁷¹ El folis amb la marca * significa etcétera, que ja aparèixen al llarg de tot el text.

²⁷² En el text apareix *dobuti* com una moneda amb una imatge a cada una des les cares, així és que l'autor entén “dues imatges”: el prefix דו- de l'hebreu (“dos, dues”) més “imatge, ídol” en persa: *do + but, dobuti*. Per aquest motiu no s'ha de corregir com a *ducat*.

²⁷³ En hebreu, ילקוט (*yalquṭ*) significa “bossa” i també “antologia literària”. No obstant això, en el text se'ns mostra com un equivalent de pedra preciosa. No semblaria estrany ja que l'hebreu també significa “recol·lecció, extracte”. Per la qual cosa podríem pensar que el *yalquṭ* del text podria ser pols de joia com sembla ser en el fragment de la ciutat de Pegu (עפר ילקוט), “pols de *yalquṭ*”, f. 42r). No obstant això, en altres punts del text es pot veure que no es tracta de pols (ילקוט עצמו), “propi *yalquṭ*”, f. 42r), sinó de pedres precioses com a tals. Aquesta acceptió no existeix en hebreu i el fenomen que aquí ha succeït ha estat una confusió d'arrels del persa *y.q.t* amb les de l'hebreu *l.q.t* per la proximitat consonàntica i vocàlica, com en el cas del f. 42v: עפר ואבנים וחול: “i hi recol·lecten el *yalquṭ* a dins d'uns sacs: pols, pedres i sorra”.

²⁷⁴ També la podem trobar en altres idiomes com l'àrab (*almās*), el turc (*elmas*), en altres dialectes perses com el tadjik (*alamaz*), o el rus (*almaz*). La pronunciació del text sembla tenir més vinculació amb el turc.

54v	pruna vermella	<i>allūcha surkhak</i>	الوجه سرخك	אלוגי סורחאק
54v	codony	<i>bihī</i> ²⁷⁵	به	ביהי
60v	mercuri	<i>sīmāb</i>	سیماب	סימאב
82r	àncora	<i>langar</i> ²⁷⁶	لنگر	לינגייר
53r	Mil vegades he fet capbussades i no he pres cap perla amb la mà ²⁷⁷	<i>hazār gōtā</i> <i>bihōrdam durrī</i> <i>bikaf narsīd</i>	هزار غوطه بخوردم دري بکف نرسيد	אַיזאַר גוטִי ביכורדִם דורי בקִף נקיסיד

Com a fenòmens que destaquen en el text, cal remarcar en primer lloc un canvi consonàntic que ha de ser un error de Śaṣon Ḥay. Es tracta la paraula “client” del f. 42r, גירידאר, *jīrīdār* per خَرِيدَار *ḥarīdār* en què l’autor ha interpretat el so de /ḥ/ pel de /j/. Tal vegada ha comès l’error perquè en algun lloc deu haver llegit la paraula escrita originalment en persa i ha confós el diacrític de l’escriptura àrab خ /ḥ/ pel de ج /j/.

En segon lloc, sobresurt la pronunciació del grup -iya-, que en llibre l’autor l’ha recreat com a -iga-, així com la parella -mb-, que es realitza -nb- en פיגאַנבֶר *pīgānber* del f. 18v de پیامبر *piyāmbar*. També es perd el so /d/ a final de paraula, per exemple en f. 45r מורנארי *mōrvārī* de مرواريد *marwārīd*. El so /h/ que seria l’equivalent a la *he* de l’hebreu no la pronuncia, sinó que la substitueix per una *alef* en el f. 53r אַיזאַר *ezār* de هزار *hazār*.

Turc

El turc és una de les fonts més importants pel que fa als manlleus en el vocabulari del sociolecte de base castellana en el món otomà, en canvi, en el llibre de Śaṣon Ḥay el seu pes no ha estat tant important en quant a nombre de mots manllevats

²⁷⁵ La pronunciació de Śaṣon Ḥay, no obstant això, reflecteix clarament *behi* que és precisament com s’anomena aquest fruit en el dialecte persa a l’Afganistan, el *persa dari*. Això lligaria molt amb la seva estada a la ciutat afgana de Balkh, d’on pressumptament podria venir el dialecte persa del nostre autor.

²⁷⁶ La diferència de timbre vocàlic i de la palatal medial entre Śaṣon Ḥay i el persa pot deure’s al fet que en el context del relat s’està parlant de cadenes i d’àncores, essent cadena en turc, *zincir* (zinjir). Tal vegada és una contaminació entre les dues paraules.

²⁷⁷ Perla o tresor, el sentit figurat d’aquesta frase és “he buscat el coneixement i no he aconseguit res malgrat tots els intents”. Podem trobar la cita en persa gairebé exacte a la de Śaṣon Ḥay escrita en caràcters àrabs en el llibre MUSAYI HUSSAINÍ i ABBÁS IBN ALÍ, *Nuzhatu l-jalīsi wa-munyatū l-’adībi l-’anīsi* (“El passeig del contertulià i el desig de l’home de lletres confident”), Meca, *Al-maktabatu l-ḥaydariyyati*, any 1976, p. 33.

com ho són l'àrab, l'arameu i el persa. El turc és l'idioma que es parla a la ciutat natal del l'autor del *Ma'ase Nissim*, per la qual cosa se li suposa una competència de nadiu en aquesta llengua, tot i no ser la seva llengua materna²⁷⁸. Com en altres llengües, l'autor no realitza cap so pel fonema /h/ del turc i hi escriu una *alef*.

<i>foli</i>	<i>traducció</i>	<i>transliteració</i>	<i>turc</i>	<i>text</i>
13r, etc.	sobirà (el Sultà)	<i>hünkār</i>	خنگار	אונקאר, אונקאר
34r	barca, gavarra, barcassa	<i>şandal</i>	صندل	סנדאל ²⁷⁹
48v	batalló	<i>tabur</i>	طابور	טאבורים
54r	clavell d'espècia o clau	<i>karanfīl</i>	قرنفل ²⁸⁰	קורונפיל
54r	espècies	<i>attar</i>	عطار ²⁸¹	אַטאַר
54v	préssec	<i>şiftālū</i>	شفتالو ²⁸²	שיפטאלי
54v	albercoc	<i>zerdālū</i>	زردالو ²⁸³	זירדאלו
60v	mina	<i>māden</i> ²⁸⁴	معدين	מאַדן
82r, 83r	bossa	<i>torba</i> ²⁸⁵	طوربا	טורבה ׀ טרבה
82v	búfal	<i>jāmūs</i> ²⁸⁶	جاموس	גיאמיש

²⁷⁸ En el f. 37r, apareix לעז שלנו, “en la nostra llengua *loaz*” referint-se al seu sociolecte de base castellana per dir que a la moneda del ducat ells l'anomenen *ruspido*.

²⁷⁹ De fet prové de l'àrab, i després al turc. Diferent de l'arbre del sàndal, que l'autor escriu סאנדאל al f. 31r. Tant el *sàndal* entès com a barca, com la fusta de l'arbre del sàndal s'escriuen igual en àrab.

²⁸⁰ Clarament prové de l'àrab, que és com apareix en el f. 54v.

²⁸¹ L'arrel d'aquesta paraula prové de l'àrab, no obstant això es pot trobar en la majoria de dialectes del turc i del persa (*itr*, *attor*).

²⁸² És un préstec del persa, *şaftālū*. En turc modern *şeftali* que és com apareix en l'obra de Şaşon Hay.

²⁸³ *Armeniaca vulgaris*. Prové del persa, *zerdālū*, *zerdali* en turc modern.

²⁸⁴ Vegeu més amunt el seu origen àrab.

²⁸⁵ Avui és paraula d'ús corrent del turc modern.

²⁸⁶ No obstant això, la paraula d'on prové la variant de Şaşon Hay és dels diferents dialectes del turc, *camış*. En el turc modern, *camız*.

Grec

No tenim en compte les paraules que van entrar a l'hebreu ja en època de finals del primer mil·lenni abans de la nostra era i de l'inici del primer mil·lenni, i que ja formen part de l'hebreu, com per exemple *aspakleria*. Això no obstant, hi ha altres paraules que entraren posteriorment a través d'altres llengües, un exemple de les quals són les paraules que trobem en el llibre de Śašon Ḥay.

[f. 64v] una lliura de pes (*litra*) ליטרה

[33r] carta (*khartis*) קרתה

[35v] química (*khimia*) קימיא (כימיה)

2.2.2.9 Raše-tevot: els acrònims

Els acrònims en hebreu, com els d'altres idiomes, són fruit de la necessitat d'economitzar recursos de paper o qualsevol altres tipus de suport i tinta. En hebreu, i més concretament en l'hebreu de Śašon Ḥay, apareixen tres tipus d'abreviatures: les primeres se'n diuen תיבות אמצעי *emtsa 'e tevot* “les medials de les lletres”, en què es pren una de les lletres medials de la paraula (per exemple el nom propi de Déu, ה' per יהוה); les segones són les abreviatures anomenades תיבות מוגזרות *tevot mugzarot* “lletres escapçades”, on es prescindeix del final de la paraula (per exemple מקוי per מקום); i les terceres, les ראשי תיבות *raše tevot*, literalment “caplletres”, en què s'utilitza la lletra o lletres inicials de cada paraula (per exemple שו"ת per שאלות ותשובות)²⁸⁷. La majoria de les abreviatures del segon tipus, com ara תפאר' (תפארת), בית הכנס' (בית (ה)כנסת), או מחט' (מחטים) en les quals només manca la terminació, com ara la *mem* de plural masculí i la *taw* de marca de femení, no les hem recollit en la llista que oferim a continuació:

²⁸⁷ Veure ASHKENAZI, Shmuel; YARDEN, Dov, *Ošar Raše Tevot ba-lašon u-va-sifrut mi-yeme qedem we-'ad yamenu*, cinquena edició, Jerusalem, Reuben Mass, 1973.

א"ה : אומות העולם	זצ"ל : זכר צדיק לברכה
א"ה : אלה	זצלה"ה : זכר צדיק לחי העולם הבא
אח"ך : אחר-כך, אחרי-כן	ח"ו : חס וחלילה, חס ושלום
ב"ד : בית דין	כה"ר : כבוד הרב
ב"ה : בית הכנסת	כי"ר : כן יהי רצון
בג"ה : בגזירת האל	כמוהר"ר : כבוד מורנו ורבנו הרב רבי
בעו"ה : בעונותינו הרבים	למעכ"ת : למעלת כבוד תורתו
ג"כ : גם כן	לשהע"ה : לשלמה המלך עליו השלום
האר"י : אדוננו רבי יצחק ²⁸⁸	מ"מ : מכל מקום
ה"ה : הלא הוא	[משה] רע"ה : רבינו עליו השלום, רועה הצאן
ה' : אלהים, יהוה, השם	ע"ה : עליו השלום
הנז"ל : הנזכר למעלה, הנזכר לעיל	עכ"ז : עם כל זאת
הע"ז : העבודה הזרה	על אכו"כ : על אחד כמה וכמה
הקב"ה : הקדוש ברוך הוא	רשב"י : רבי שמעון בר יוחאי
וכ"ו : וכולה	ש"ץ : שירות ציבור
ז"ל : זכרו לברכה, זכרונו לברכה	תוב"ב : תבנה ותכונן במהרה בימינו
זלה"ה : זכרונו לחי העולם הבא	

A més, gaudim dels acrònims pròpis de l'autor, centrats en països, costums i tradicions:

[27r] כח"ת : כוש חבש תימן

[40v] סמא"טי : ספרדי מסטערבי אשכנזי טלייאני יוני

[45v] ח"ם א"ש : חאניפי מאליקי אמבילי שאפיי

[56r] קלפ"א ג"ם פ"ץ : קשטיליא לשבונה פורטוגאל אישפאנייה גינוביז מלטיס פרנסיס ציציליה

²⁸⁸ Veure totes les possibles formes desenvolupades en la nota 7) de l'edició del text hebreu.

2.2.3 EL MA 'ÁSE NISSIM COM A LITERATURA POPULAR

Qui llegeix el Llibre de Miracles de Şaşon H̄ay de seguida veurà que ens trobem davant d'una obra que és difícil de catalogar. Per una banda, la temàtica general va canviant segons la conveniència de l'autor fins al punt que no sempre és perceptible la linealitat general de l'obra i dels seus objectius. Continuant en aquest àmbit, la multiplicitat de diverses històries i llegendes va creant una atmosfera literària que no es pot classificar en un sol gènere. Per altra banda, la gran quantitat de cites directes i indirectes d'altres fonts en el llarg del text sobre assumptes tan heterogenis demostra clarament que no ens trobem davant d'un autor amb poc bagatge literari. Així, estudiarem en aquest capítol els destinataris del llibre, les fonts, l'estil i l'estructura del text.

2.2.3.1 Destinataris de l'obra

Şaşon H̄ay no explicita en cap moment a qui va dirigit el llibre. No obstant això, en dos casos ens descriu quina hauria de ser la disposició del lector. En el primer cas, i estretament relacionat amb un dels propòsits essencials del llibre, l'autor veu necessari interpel·lar i recordar al lector que tots els fets prodigiosos d'aquest món són accions directes de la mà de Déu, com són els miracles que creà a través de la figura de Yişhaq Lúria:

[...] que cada lector d'aquest Llibre de Miracles cregui de tot cor que Ell, beneït sigui, és el Senyor dels miracles i de les meravelles. [f. 7r]

En el segon cas, en canvi, la intenció de l'autor amb el lector canvia i es desvia completament de l'àmbit religiós, relacionant-se amb una de les finalitats de la literatura, el gaudi de la lectura. Però no només busca que el lector passi un bon moment, sinó que s'immergeixi en el llibre, com si es convertís en el mateix protagonista, i que pensi en les seves vivències d'una forma positiva per així poder-lo recordar per a la posteritat:

[...] perquè el lector d'aquest llibre recorri cada territori i les seves característiques com si ell mateix els veiés amb els seus propis ulls [...] i que cada lector esbossi un somriure i em recordi favorablement [f. 55r]

Fora d'aquestes referències directes pel que fa al lector, podríem pensar que els seus destinataris són tots els jueus, independentment del territori al qual pertanyen, però creiem que Šáson Ḥay va escriure el llibre del *Ma'áše Nissim* per a les comunitats de jueus de cultura persa. En primer lloc, com dèiem en l'estudi paleogràfic²⁸⁹, el llibre està escrit tot ell en lletra hebraica quadrada persa, per la qual cosa sembla improbable que el llibre fos escrit pel mateix puny i lletra de Šáson Ḥay. Això comportaria que hi hagués hagut un interès per l'obra del nostre autor per part d'un copista persa i del seu entorn. En segon lloc, quant a les descripcions dels diferents països i territoris, trobem una manca de descripcions de Pèrsia i de l'Afganistan, tan sols s'exposa una descripció de les seves activitats comercials de la ciutat d'Hormuz i una cita a la ciutat de Balkh²⁹⁰. Suposant que l'autor passés els seus últims dies en aquest territori, de què serviria descriure aquest país a la gent que hi vivia? Així, trobem un sense fi de descripcions i d'explicacions de costums dels països àrabs, els països del sud-est asiàtic, la ciutat d'Istanbul i els estats europeus, *com si el mateix lector els veiés amb els seus propis ulls*²⁹¹. En tercer i últim lloc, el vocabulari emprat en aquest text apareix ple de manlleus d'altres idiomes, entre ells el persa. Això no suposaria per si sol un punt suficient per resoldre la discussió sobre els destinataris, però sí que és rellevant que les oracions que apareixien en àrab les transcriu i les tradueix a l'hebreu²⁹², tanmateix, del proverbi persa del f. 53r no n'ofereix cap traducció, precisament perquè els lectors entendrien perfectament aquesta llengua.

2.2.3.2 Estil

El text del *Ma'áše Nissim* pertany al gènere narratiu, en el sentit que imita el fluir del discurs oral mitjançant la prosa, la forma més natural d'escriure. Šáson Ḥay es caracteritza per ser un narrador protagonista que conta en primera persona relats, esdeveniments, fets i històries organitzats a través d'una estructura de plantejament, nus i desenllaç. No obstant això, aquest fet no defineix l'obra en la seva globalitat, perquè no és un relat continu. L'autor mostra un estil que podríem definir com a interromput i només les històries independents al llarg del llibre mostren un discurs amb aquest tres elements, mentre que a la línia general de l'obra hi manquen²⁹³.

²⁸⁹ Veure apartat 2.2.1.4.

²⁹⁰ Veure ff. 52r-53r i 85r.

²⁹¹ Veure f. 55r.

²⁹² Les dues oracions escrites en caràcters àrabs, una al f. 19v i l'altra al f. 25v.

²⁹³ Veure l'apartat següent, 2.2.3.3 de les temàtiques i l'estructura del text.

Yehuda Avida va descriure l'obra del *Ma'ase Nissim* com una obra d'estil popular²⁹⁴. Lluny del que s'entén per literatura popular com aquella creació literària destinada a ser llegida en un públic, s'ha de comprendre la referència d'Avida com aquella que produïen i consumien les classes més humils de la societat, que no eren lectors avesats als escrits més sofisticats de temàtiques filosòfiques, teològiques, etc. La literatura popular hebrea s'ha construït, en línies generals, combinant dos tipus de fonts: dels relats religiosos de les fonts clàssiques —que serien els escrits fundacionals del judaisme, els escrits canònics bíblics, sobretot dels períodes del segon Temple mitjançant la literatura mixnaica i midràxica— i del que es defineix com la tradició literària folklòrica i popular²⁹⁵ —com la literatura hagiogràfica— a base de panegírics dedicats als savis i rabins de l'antigor fins al dia d'avui. L'autor utilitza aquests elements i també els gèneres literaris com el mite, la llegenda i els relats, a través dels quals queda reflectit el seu pensament sobre els temes tractats²⁹⁶.

L'estil que es manifesta en el llibre es de composició lliure, expressant les seves opinions de forma esporàdica i subjectives, sobretot dels temes susceptibles a ser comentats, així com les vivències de l'autor en moments que la línia narrativa del text tracta d'un tema diferent. No obstant això, l'autor no utilitza mecanismes exhaustius per argumentar un determinat tema o idea, sinó que, en aquest aspecte, el seu bagatge teològic es manifesta molt bàsic. Conscient d'aquesta mancança, utilitza el mecanisme de deixar els relats oberts, és a dir, introdueix tota una sèrie d'elements explicatius, però al no poder escriure més sobre el tema en qüestió, explica que ja els escriurà al final del llibre. D'aquesta manera, en determinats moments es pot percebre que Şaşon H̄ay està escrivint un esborrany enlloc d'escriure una obra de lloança a Yişhaq Lúria.

L'exaltació de les virtuts i la vida dels diferents personatges que apareixen en aquesta obra és un dels objectius principals de l'autor. No és tan sols a Yişhaq Lúria a qui dedica un llarg panegíric²⁹⁷, sinó també en menor mesura a H̄ayyim Vital²⁹⁸. El seu discurs és plenament literari, amb ornaments estilístics, amb molts jocs de paraules, expressions bíbliques, comparacions i metàfores, preguntes retòriques, amb un ritme adequat però fingit, fins al punt que l'autor exagera els personatges a través del seu to.

²⁹⁴ Veure AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 103.

²⁹⁵ Veure HASAN-ROKEM, «Textualizing the Tales», p. 329-330.

²⁹⁶ Veure subcapítol de les fonts 2.2.3.4, l'apartat de la figura de l'heroi 4.4 i l'hagiografia de Lúria 5.1.1.

²⁹⁷ Veure ff. 1r-2r. Veure en detall el seu panegíric en el capítol de la Càbala, 5.1.1.

²⁹⁸ Veure ff. 29r-29v.

Aquests dos panegírics sobresurten en el text per un estil completament artificial que desentonen en comparació amb la forma en què Šáson Ḥay escriu la resta dels relats, amb un ritme molt més ágil i adequat a les descripcions.

2.2.3.3 Temàtiques i estructura del text

Com ja s'ha dit en l'apartat de l'estudi codicològic i paleogràfic, el text del llibre mostra dos blocs visualment ben diferenciats: el panegíric a Yiřhaq Lúria i la resta de l'obra²⁹⁹. El que ressalta més pel que fa a l'estructura del Llibre de Miracles és la figura retòrica de l'encadenament temàtic, és a dir, l'inici de discurs a final de paràgraf—o final de bloc temàtic— a mode d'exordi, per seguir-lo a continuació en el paràgraf següent. L'autor utilitza aquest sistema a mode de parèntesis literaris que li permeten parlar d'un tema i tornar al punt on havia deixat l'anterior una vegada ha finalitzat el segon. Una de les oracions més utilitzades en aquest llibre és: “però tornem al nostre tema”. Tant és així, que sovint s'oblida de reprendre discursos que havia començat, com l'objectiu principal del llibre: la vida i miracles de Yiřhaq Lúria, de qui només explica la seva infantesa, tot i remarcar que vol parlar de tota la seva vida³⁰⁰. D'aquesta manera es van encavalcant les diferents històries fins al final de l'obra: un anar i tornar sense arribar al propòsit desitjat.

D'aquest estudi es pot observar quins són els grans blocs temàtics del *Ma'áše Nissim*. Primer de tot el panegíric de Yiřhaq Lúria amb el seu elogi, el relat de la seva infantesa, la relació amb el seu deixeble Ḥayyim Vital i amb el llibre de *‘Eš Ḥayyim*, i un epíleg sobre el personatge de Lúria que amb tota possibilitat deuria ser censionat per un lector, puix manca tot el foli 84. En segon lloc, els relats descriptius de Constantinoble i les ciutats de tots els països coneguts per l'autor, i que en gran mesura són les ciutats europees. En tercer lloc, el tema de l'afaitat de la barba, que anirà ajornant una vegada i una altra per anteposar les seves experiències dels viatges. Altres descripcions no menys importants, però no tan rellevants com els dos primers blocs, són les batalles entre els otomans i els perses, altres temes com l'alquímica, el relat de rabí Gamaliel, les llegendes sobre el Mar Roig, etc. Els temes referents a la càbala, els viatges i l'alteritat, així com altres temes literaris, els veurem en capítols diferents³⁰¹. Així, vegem l'esquema de l'estructura del temes de l'obra en ordre d'aparició:

²⁹⁹ Dels ff. 1r-12 i dels ff. 2r-86v.

³⁰⁰ Veure totes les cites de les històries que voldrà explicar més endavant: ff. 32, 38v-39r, 69v, 72v i 81r.

³⁰¹ Veure Capítol 3, capítol 4 i capítol 5.

Estructura³⁰²

- Panegíric d'exaltació a Yişhaq Lúria [ff. 1r-2r]
- Història de la infantesa de Yişhaq Lúria: naixement i circumcisió [ff. 2r-11v]
- Miracle de Yişhaq Lúria als banys, història de l'esclava i el ministre [ff.11v-24v]
 - Descripció de Constantinoble [ff. 24v-25v]
 - Definició dels ismaelites [f. 25v]
 - Cuix, Abissínia, la Meca i el Iemen [ff. 25v-26r]
 - Magnetisme i remolins en el Mar Roig [ff. 26r-27r]
 - Egipte, destrucció d'Israel i de Judà i diàspora [f. 27r]
 - Abraham ibn 'Ezra [f. 28v]
- Càbala, Yişhaq Lúria, Ḥayim Vital i 'Eş Ḥayyim [ff. 28v-29v]
 - Descripció d'Amsterdam, edició del 'Eş Ḥayyim, afaitat barba [ff.29v-31v]
 - El Magreb i els costums dels jueus [ff. 31v-32r]
 - Mar Mediterrani i Ocea Atlàntic [f. 32r]
 - Carta marina i sirenes [ff. 32r-33r]
 - Tunis i descripció de la illa dels ciclops [ff. 33r-34v]
 - Europa i tema de l'afaitat [f. 34v]
 - Situació del Magreb i d'Europa. [f. 35r]
 - Descripció de Venècia [f. 35r]
 - Obres d'alquímia i descripció de la ciutat [ff. 35r-38r]
 - Tema de l'afaitat de la barba i litigi [ff. 38r-40v]
 - Descripció de les ciutats europees [f. 40v]
 - Costum sefardita [ff. 40v-41r]
 - Les ciutats de l'imperi otomà [f. 41r]
 - Anglaterra i el sud-est asiàtic [f. 41v]
 - Comerç de diamants a la ciutat de Pegu [ff. 41v-43v]
 - Retorn a Istanbul [ff. 43v-44v]
 - Despeses familiars [ff. 44v-45r]
 - Bàssora [ff. 45r-46r]
 - Guerra: Murad i Abbàs [ff. 46r-52r]
 - Bàssora, perles a Hormuz [ff. 52r-53v]
 - Negoci de perles fallit [f. 53v]
 - Pegu, Kochi [ff. 53v-54r]
 - Arbres fruiters [f. 54r]
 - Sri Lanka, Bengala [f. 54v]
 - Europa [f. 55r]
 - Descripció del món [ff. 55r-56r]
 - Món com una esfera [ff. 56r-56v]
 - Història de rabí Gamaliel i l'heretge [ff. 56v-59v]
 - Descripció dels regnes europeus [f. 59v]
 - Pegu (Portugal), Amsterdam, Amèrica, Anglaterra, Espanya, França, Itàlia, Gènova, Livorno, Florència i Roma [ff. 59v-62r]
 - Roma: el miracle d'Abraham ibn 'Ezra [ff. 62r-80r]
 - Europa i ritu sefardita [f. 80r]
 - Roma, Pàdua, Venècia, Raguza i Imperi Otomà [ff. 80r-80v]
 - Imperi Otomà: Salònica, Istanbul, etc. [ff. 80v-81v]
 - Yişhaq Lúria [f. 81v]
 - Captiveri de Şaşon Ḥay, fuga i salvament [f. 85r-86v]

³⁰² Les sagnies de les entrades no corresponen a subcapítols, sinó a la derivació d'un tema a un altre.

2.2.3.4 Fonts literàries

Šáson Ḥay disposava de molta imaginació pel que fa a molts dels temes suara exposats, com ara els relats fantàstics de les sirenes al Mar Egeu, els ciclops de l'illa volcànica, els miracles de Yiṣḥaq Lúria i d'Abraham ibn 'Ezra, etc. No obstant això, els seus relats no partien del no-res, sinó que en major part derivaven d'obres conegudes en el seu temps. Així, hem dividit l'estudi de les fonts literàries en subcapítols segons la importància que l'autor dóna a un argument determinat del text: les fonts primàries que han ajudat i inspirat la major part del llibre; fonts canòniques per totes les referències dels escrits de la religió jueva, com la Bíblia, el Talmud, etc., i les fonts *clàssiques* per aquells relats que tenen un origen en llegendes del període clàssic hel·lenístic; i altres fonts com tractats o llegendes que apareixen esporàdicament.

Val a dir que sovint el text es mostra inspirat en un determinat passatge literari d'una obra específica, però no per això podem dir que l'autor citi directament d'aquest llibre, sinó que una de les possibilitats més plausibles és que s'inspirés en altres obres que alhora estiguessin influïdes per aquella.

Fonts primàries

Les principals fonts amb què l'autor ha construït la major part de l'estructura d'aquest Llibre de Miracles —els relats dels ff. 1r-24v amb la història de la infantesa de Yiṣḥaq Lúria i els dels ff. 62r-80r dels miracles d'Abraham ibn 'Ezra a Roma— tenen la seva base en històries ja conegudes. La característica d'aquestes fonts reflectides en aquest obra és que l'autor només n'agafa una part, la que li és convenient, i l'embolcalla amb tot un seguit d'elements imaginatius propis de la ficció de les *ma'asiyot* que converteixen el llibre de Šáson Ḥay en un llibre únic.

Sense cap mena de dubte, la secció més important des del punt de vista de l'autor, és la història de l'anunciació, naixement i circumcisió del petit Yiṣḥaq Lúria, que prové precisament de les llegendes sobre la vida d'aquest personatge anomenades *Šivḥe ha-Ari*, “panegírics al diví rabí Yiṣḥaq”, o *Toledot ha-Ari*, “Història del diví rabí Yiṣḥaq”. Meir Benayahu va ser l'investigador que va recopilar i estudiar totes les versions conegudes fins al moment sobre la vida d'aquest cabalista³⁰³, i de totes les fonts exposades en aquell estudi és precisament la versió en hebreu de Constantinoble

³⁰³ BENAYAHU, Meir, *Sefer Toledot ha-Ari. Gilgule nusha'otaw we-'arḳo mi-beḥinat historit. Nosfu 'alaw hanhagot ha-Ari we-azkarot ri'šonot*, Jerusalem, 1967.

amb la seva traducció al *ladino* la que més s'assembla al relat del nostre autor³⁰⁴, i de fet les primeres línies del relat són gairebé idèntiques quant al text i al contingut.

Quant a la història del Llibre de Miracles sobre els prodigis que Déu féu a la ciutat de Roma a través del personatge d'Abraham ibn 'Ezra, de la mateixa manera que en el relat de Lúria, tan sols una petita secció de la narració prové d'una font documentada i la resta es manifesta com a producte de la imaginació i la floritura de l'autor. Les llegendes d'Abraham ibn 'Ezra en el llibre *Ma 'ase Nissim* no fan referència a les obres científiques, religioses, filosòfiques o lingüístiques d'aquell jueu nascut a Tudela en el segle XI, sinó a les seves vivències llegendàries i a la seva imatge a través del qual Déu obra meravelles. Existeixen només dues fonts que parlen d'aquest esdeveniment a la ciutat de Roma, una escrita a Itàlia i editada per Naftali ben Menahem³⁰⁵, i l'altra al Iemen, editada pel mateix investigador³⁰⁶.

Fonts canòniques i clàssiques

A grans trets podem dir que la literatura hebrea —especialment la literatura rabínica— ha configurat el judaisme. En aquests escrits es troba l'essència de la pràctica religiosa, allò que dóna sentit a la vida i cohesió comunitària. Tot aquest material, però, parteix d'unes mateixes fonts. En el *Ma 'ase Nissim* trobem algunes referències directes en aquestes fonts com a conjunt, com són ara els escrits bíblics, la Mixnà, els dos Talmuds, la Tossefta, el Zóhar, el Zóhar *Ḥadaš*, els *Tiqqune Zóhar* i els midraixim que contenen tot tipus de llegendes i folklore; però són sobretot les cites indirectes d'aquestes fonts les que abunden en aquest tipus d'obra. La cita d'aquest elements no és necessària en un públic instruït que ja coneix d'on provenen les cites i estan estretament vinculats al *remez*, la part de l'exegesi hebraica que consisteix en la insinuació d'un element sense fer-lo explícit. Així, és sobretot en el panegíric dels ff. 1r-2r i en els fragments cabalístics que es mostra en més aquests elements. Cal recordar que el gust estètic de la literatura recau precisament en la identificació que fa el lector d'aquests passatges i que el transporten d'un context a un altre.

³⁰⁴ La versió es troba recollida en les p. 238-240 de la següent publicació: BENAYAHU, Meir, «*Sefer Toledot ha-Ari. Nusah Qušta we-tirgumaw ha-ri šonim be-ladino*», en *Sefunot* (Jerusalem), núm. 10, 1966, p. 211-298.

³⁰⁵ Aquesta llegenda està recollida a BEN MENAHEM, «Abraham ibn 'Ezra», p. 34-37.

³⁰⁶ A BEN MENAHEM, «*Aggadot 'am*», p. 149-150.

Com hem apuntat en el subcapítol de l'estil de l'obra, el *Sefer Ma'aše Nissim* presenta una diversitat notòria de recursos literaris, alguns dels quals són un clar model que procedeixen de la combinació de les fonts clàssiques amb altres relats populars. A tall d'exemple, tres de les llegendes que es poden llegir en el Llibre de Miracles contenen elements d'aquestes històries amalgamades amb elements imaginatius de l'autor i, no obstant això no es pot determinar amb exactitud l'obra a la qual l'autor hi fa referència.

En primer lloc, de la tradició clàssica hel·lènica l'autor pren les figures fàntàstiques dels ciclops i de les sierenes per recrear les pors dels navegants en un món marítim ple de perills³⁰⁷. Tant el primer relat com el segon, parteixen del llibre de l'Odissea d'Homer. Quant a les sierenes, Şaşon Hay admet haver-ne vist a Istanbul quan era petit. La seva descripció fluctua entre l'admiració i l'horror. Per una banda les descriu com unes criatures belles, radiants, però per l'altra, especifica que és un animal antropòfag. No dista massa lluny del que Homer explica: "Arribaràs de primer a les Sierenes, que encisen tots els humans, quisvulla que siguin que arriben a elles. Que per follia amaina i al so de la veu dona orella de les Sierenes, ja mai la muller ni els fills criatures no el sortiran a rebre, tornant a casa, joiosos: no, les Sierenes l'encisen amb llur cançó prima i clara, des del punt on s'estan; i entorn blanqueja una rima d'ossos de gent que es corromp; i la pell que els cobreix va enxiquint-se"³⁰⁸. Pel que fa als ciclops, Şaşon Hay fa coincidir amb Homer l'arribada dels navegants en una illa obscura, en una nit fosca, en què després d'una sèrie de desventures alguns dels tripulants van ser devorats per criatures d'un sol ull com si fossin lleons. En canvi, la imaginació de Şaşon Hay afegeix al relat més elements nefastos: una illa volcànica, cremada, incendiada i negra, on no es podia trobar ni menjar ni aigua, a diferència de l'Odissea, que explica que l'illa estava plena de tota mena d'ordi, forments, vinyes, prats i dolls d'aigua que sorgien de la roca³⁰⁹.

En segon lloc, el relat de la difícil travessa dels vaixells pel Mar Roig el condueix a explicar les singularitats magnètiques característiques de les seves illes i l'origen dels remolins que es troben en aquest estret³¹⁰. Segons l'autor, aquests vòrtexs són originats per una batalla ancestral entre el fons del mar i les aigües, en què el primer

³⁰⁷ Veure un relat després de l'altre en els ff. 32r-34v.

³⁰⁸ [HOMER], *L'Odissea*, poema XII, p. 215.

³⁰⁹ Ídem, poema IX, p. 159-165.

³¹⁰ Veure ff. 26r-27r.

intenta pujar a veure el sol com aquell dia que les dotze tribus dels hebreus van creuar el mar, però les aigües, per designi de Déu, no li permeten pujar. En el llibre se'ns explica que aquesta llegenda es basa en les preguntes que la reina de Saba li féu al rei Salomó. Si bé aquesta llegenda no està recollida en cap obra sobre aquests prodigis, com podrien ser el *Me'am Lo'ez* i les antologies sobre els enigmes que la reina de Saba li va formular a Salomó³¹¹, sí que ens permet comprovar que l'autor era conscient d'aquestes fonts llegendàries, i per tant el seu relat o bé citaria una de les moltes llegendes que s'han perdut en el temps, o bé podria ser la seva reelaboració mitjançant la imaginació de l'autor.

Com a últim exemple, en la narració sobre la ciutat de Venècia l'autor explica que va ser fundada després de la pràctica de l'alquímia per part de dos pescadors³¹². Es tracta d'un relat ric en detalls sobre l'arribada d'aquests a l'illa —que en un futur seria Venècia— sobre la troballa d'un llibre d'alquímia dels deixebles d'Aristòtil i d'unes herbes per realitzar la transformació del coure i el ferro en or, i sobre la posterior riquesa dels pescadors i fundadors de la ciutat. Šáson Ḥay aporta un relat desconegut fins el moment, però citant Aristòtil com a creador de l'alquímia³¹³. L'autor, en canvi, no menciona aquest personatge com a referència de la filosofia i del pensament jueu medieval, o per haver assolit el grau més elevat de perfecció intel·lectual que és possible entre els humans, com creia Maimònides³¹⁴, sinó com a part d'un tòpic de la literatura hebrea³¹⁵. Per una banda, la literatura judaica hel·lenística considerava que els filòsofs grecs estaven influenciats pel judaisme³¹⁶. Per l'altra, segons la literatura rabínica, en l'encontre entre Šim'on bar Yoḥa'i i Alexandre el Magne —considerat deixeble d'Aristòtil en aquesta literatura—s'acusa aquest filòsof de plagiar els escrits del rei Salomó³¹⁷.

³¹¹ ROMERO, *La ley en la leyenda*, p. 447-452.

³¹² Veure ff. 35r-38r.

³¹³ Així ho creia també Ḥayyim Viṭal, veure BUCHMAN, *Refu'a ma'asit le-Ḥayyim Viṭal*, p. 54.

³¹⁴ MARX, «Text by and about Maimonides», p. 380.

³¹⁵ Veure "Aristotle in Jewish Legend", en *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, p. 462.

³¹⁶ En el *Contra Apió* de Flavi Josep se cita un alumne d'Aristòtil, Clearc de Soli, en què es diu que el seu deixeble va tenir una conversa amb un jueu sobre temes filosòfics: Aristòtil va aprendre més del jueu que no pas al revés. (FLAVI JOSEP, *Contra Apió*, llibre I, vol. XXIII, vv.176-182).

³¹⁷ TB, Yoma, 69a.

Altres fonts

Entre les referències del text que apareixen de forma puntual podem destacar alguns passatges molt similars als comentaris de rabins com rabí Nissim ha-Gerundi, del deixeble de ben Adret rabí Yehošua' ibn Šu'a'ib, de rabí Yehuda Moscato, de Menaḥem Recanati, de rabí Šelomo Yišḥaḳi (Raši). El que no sabem fins el dia d'avui és si l'autor del *Ma'ase Nissim* coneixia i havia llegit aquestes obres o simplement citava d'algun llibre d'antologies literàries. Igualment, trobem fragments del text que s'engloven en les benediccions que formen part dels diferents *siddurim* sefardites.

Així mateix, apareixen referències de l'Alcorà, del *'Eš Ḥayyim* de Ḥayyim Vital, del *Šulḥan 'Aruḳ* de Yosef Caro, del *Hobot ha-levavot* de Baḥya ibn Paquda, del *Mišne Tora* de Maimònides, de diverses poesies litúrgiques, *piyyuṭim*, del *Sefer Yešira* i de diferents obres cabalístiques com els *Zohare Ḥama* d'Abraham ben Mordeḳai Azula'i, el *Me'il Šemu'el* de Šemu'el Gotolingo, el *Sefer ha-Gilgul* d'Abraham bar Ḥiyya, el *Yad Yosef* de Yosef ben Ḥayyim Šarfati, el *Bet Yosef* de Yosef Caro i el llibre *Yosipon* atribuït a Yosef ben Gurion³¹⁸.

Com a fonts de literatura fantàstica, segons Y. Avida³¹⁹, a partir del foli 85v fins al final del llibre Šašon Ḥay escriu influït per les històries de *Les Mil i una Nit* que escoltava en els cafès, en el seu temps lliure a Istambul o bé en els seus viatges per terres àrabs i perses. Aquest acadèmic destaca sobretot els viatges de la figura de Simbad, creant un possible model literari de viatger per a Šašon Ḥay, malgrat que el to del relat del nostre autor dista molt de l'estil d'aquesta obra.

³¹⁸ Veure les referències bibliogràfiques de totes aquestes fonts en les notes de la traducció del llibre.

³¹⁹ Veure AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 104.

CAPÍTOL 3. EL *SEFER MA'ÁSE NISSIM* COM A LLIBRE DE VIATGES

Entre totes les característiques destacables que podem trobar en el llibre de Śaśon Ḥay cal fer un especial esment, en primer lloc, al fet que el *Ma'áse Nissim* és una obra que va ser escrita a Orient per un jueu pertanyent al món otomà, territori a cavall entre Àsia i Europa. En segon lloc, està escrita per un jueu sefardita que utilitza l'hebreu a l'hora d'elaborar el seu text a diferència de molts altres que es decantaren pel la seva variant dialectal de base castellana. En tercer lloc, el llibre és particularment interessant pel fet que recull el testimoni d'un comerciant de gemmes que escriu les seves vivències al llarg dels seus viatges i ens descriu diferents països, xarxes comercials i rutes. En darrer lloc, és una obra d'allò més enriquidora pel fet que hi conté la visió i l'opinió d'un jueu oriental a través dels seus viatges sobre determinats costums dels països occidentals que va visitar.

Fins al segle XVII no era freqüent veure llibres de viatges escrits per jueus que pertanyien al món oriental. Durant tota l'Edat Mitjana i principis de l'Edat Moderna molts viatgers jueus i també cristians van viatjar a Orient, sobretot a Terra Santa, conduïts per un sentiment religiós, o simplement comercial. Aquesta atracció anà evolucionant fins a arribar al simple interès d'allò exòtic, fins a arribar al segle XX, en què comptem amb una extensa producció no només literària sobre Orient, sinó sobre els diferents àmbits de les arts¹. Aquests testimonis sempre han ajudat a Occident a fer-se una visió sobre Orient, però el que no és tan clara és la visió que té Orient sobre Occident. Cobrint aquesta mancança, el testimoni de Śaśon Ḥay aporta diverses visions de la societat europea que resultaven curioses per un jueu otomà dels segles XVII-XVIII. Així mateix, conscient que la terra és rodona, en el seu llibre es proposa fer una descripció de tot el món conegut².

3.1 ELS LLIBRES DE VIATGES

Com a gènere literari, la literatura de viatges sempre s'ha cultivat i ha format part dels temes més freqüents de la literatura. El que interessa al lector és, a través d'uns altres ulls, descobrir nous mons, altres realitats, cultures, religions, etc. El lector d'aquest tipus de literatura s'enriqueix i es nodreix de les diferents perspectives i punts

¹ La concepció que Europa es va fer d'aquests territoris queda reflectida en l'obra d'Edward Said, traduïda al castellà: SAID, Edward, *Orientalismo*, Barcelona, Penguin Random House, 2013.

² Veure el relat de rabí Gamali'el dels ff. 56r-59v en què es demostra que la terra és rodona mitjançant mecanismes teològics.

de vista dels viatgers. Els jueus sempre han recorregut el món i han estat grans consumidors de literatura d'aquest gènere. Dir que els jueus sempre han estat un poble en moviment és una sentència que per si sola és una obvietat, però si tenim en compte mites com el del jueu errant, tal vegada entendrem que de vegades les llegendes s'inspiren en la realitat motiu pel qual cal destil·lar la part real de la ficció.

Les necessitats que empenyen l'individu a escriure les seves experiències durant els viatges són tan heterogènies i nombroses com els mateixos motius que dugueren al viatger a iniciar la seva travessia. De motius no en falten: viatge comercial, pelegrinatge,... Perquè un llibre de viatges sigui considerat com a tal ha de tenir un requisits mínims, com són la descripció d'uns itineraris i la dels diferents punts de les rutes. En aquest sentit entendríem el llibre de viatges com un dietari, etapa rere etapa, ja fossin computades cronològicament o per fites geogràfiques. Durant l'Edat Mitjana hi ha nombrosos viatgers jueus europeus que van recórrer la riba sud del Mediterrani i el Pròxim Orient, per ja no parlar dels viatgers musulmans i cristians que arribaren fins a la Xina en els viatges oficials descrivint tot el que veien els seus ulls. Però tornant al nostre tema i centrant-nos en els viatgers jueus, podem trobar-hi paral·lelismes amb el nostre autor, per la qual cosa haurem de cercar els testimonis de l'Edat Mitjana com són Benjamí de Tudela³, que va realitzar els seus viatges entre 1165-1173; rabí Petaḥya de Regensburg⁴, entre el 1170-1187; rabí Eliyah de Ferrara⁵ el 1434; rabí Mešullam ben rabí Menahem de Volterra⁶ el 1481; Obadiah de Bertinoro⁷, entre 1486-1489. Ja en Edat Moderna disposem dels testimonis orientals de David ha-Re'uvei⁸, entre 1523-1527; Moše Bassola⁹, entre 1521-1523; Eliyah de Pesaro¹⁰, el 1563, i Jemsel el caraïta¹¹ el 1641. Igualment caldria afegir en aquesta llistat el llibre de viatges de *Sefer ha-Mussar*

³ Veure [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa 'ot. Libro de viajes de Benjamín de Tudela*, versió castellana, ed. i anot. de José Ramón Magdalena, Barcelona, Riopiedras, 1982.

⁴ Veure MAGDALENA, José Ramón, *Palestina y Eurasia a finales del siglo XII (Viajes de Rabi Yaa'qob bar Netane'el ha-Kohen y Rabi Petahyah de Regensburg)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1989.

⁵ Veure ADLER (ed.), *Jewish Travellers*, p. 151-155.

⁶ Veure BENAYAHU, Meir, «Massa ' Mešullam mi-Volterra be-ereš Yišra'el», en: *Davar*, 1949. Crítica de YAARI, Abraham, «Massa 'ot Mešullam mi-Volterra», en: *Massa 'ot ereš Yišra'el*, Tel Aviv, 1946, p. 114-125.

⁷ Veure [OBADIAH BERTINORO], «Tres epístolas de R. 'Obadyah da Bertinoro (1488-1489)», trad. i anot. de José Ramón Magdalena, en: *Relatos de viajes y epístolas de peregrinos judíos a Jerusalén (1481-1523)*, Sabadell, AUSA, 1987, p. 101-149.

⁸ Veure ADLER (ed.), *Jewish Travellers*, p. 251-328.

⁹ HARBOUN, Haïm, *Les voyageurs juifs du XVIIe siècle: R. Moïse Bassola, Elie de Pesaro*, Aix-en-Provence, Massoreth, 1994.

¹⁰ MAGDALENA, José Ramón i SHATZMILLER, Joseph, «De Venecia a Famagusta, viaje de 'Eliyah de Pesaro-1563», en *Hispania Sacra* [Madrid], núm. 48 (1996), p. 67-94.

¹¹ Veure ADLER (ed.), *Jewish travellers*, p. 329-244.

de Zeḳarya al-Ḍāhirī del Iemen¹². A més a més, paga la pena incloure el viatger otomà Evliya Çelebi¹³, que malgrat no ser jueu era contemporani del nostre autor.

A part de les obres d'aquests viatgers, trobem altres relats i descripcions de jueus orientals que escriviren sobre els costums occidentals, però no en la forma d'aquest gènere literari, sinó en formula d'epístola i de notes. Malauradament, aquest tipus de literatura no va ser freqüent a Orient fins el segle XVIII. Aquestes cartes foren enviades pels emissaris de les diferents comunitats orientals —coneguts com *šeliḥe šibbor*— que viatjaren sobretot a Europa amb la finalitat de recaptar fons per a la subsistència de les petites comunitats jueves de Terra Santa. Així, com a destacats representants comunitaris quant a nombre de publicacions trobem Ḥayyim Yosef ben David Azula'i¹⁴ de la primera meitat del segle XVIII fins el XIX i a rabí Natan 'Amram¹⁵ al segle XIX.

En tots aquests viatgers, així com en Śaśon Ḥay, es pot apreciar la disposició de no jutjar en excés allò que no es coneix. Allò nou que es descobreix s'apunta i la valoració moral quedarà en un segon pla. Sembla ser que el que predominava en aquests casos era aportar nova informació al lector, més que no donar opinions sobre un determinat tema.

3.2 ELS VIATGES DE ŚAŚON ḤAY

Yehuda Avida definia Śaśon Ḥay en relació amb els seus viatges tot comparant-lo amb un dels personatges de les Mil i una nit, Sindbad el mariner¹⁶. El lligam entre aquests dos personatges rau en el fet que en els moments d'oci el nostre autor hauria sentit per boca dels rapsodes dels locals de cafè les diferents històries d'aquest personatge llegendari, un viatger que es féu set vegades a la mar a la recerca de riquesa¹⁷. Avida es pregunta si tal vegada Śaśon Ḥay també hauria volgut escriure les seves experiències a imitació d'aquest personatge llegendari. El cert és que tot i que les narracions de l'autor del *Ma'ase Nissim* contenen elements fantàstics, a l'hora de narrar

¹² Veure [ZEḲARYA AL-ḌĀHIRĪ], *Sefer Ha-Mūsar*, ed. de Mordechai Yitzhari, Benei Barak, 2008.

¹³ Veure DANKOFF, Robert, *An Ottoman Mentality. The World of Evliya Çelebi*, Leiden, Brill, 2004.

¹⁴ Conegut amb l'acrònim *ha-Ḥida*. Veure BENAYAHU, Meir, *Rabbi Ḥayyim Yosef David Azula'i*, Jerusalem: Ben Zvi Institute i Mosad ha-Rav Kook, 1959.

¹⁵ Veure TURGEMAN, Lilach, «*Ha-rav Natan 'Amram, ŠaDa"R Ḥevron*», treball de fi de màster, Universitat Bar-Ilan, 2011.

¹⁶ Veure AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 104.

¹⁷ En el segon viatge, Sindbad retornarà a Bagdad per viure una vida amb opulència, fruit dels tresors acumulats. Avida destaca que després del seu viatge a Pegu, Śaśon Ḥay torna a casa carregat de riquesa i finançà totes les despeses familiars. Veure op. cit.

les seves vivències durant els diferents viatges, Şaşon Hay utilitza uns atributs molt propers a la realitat, lluny de la imaginació que li podrien proporcionar les llegendes que podria haver sentit.

Així doncs, lluny de l'imaginari de les històries i les llegendes, val a dir que els viatges que realitzà el nostre autor provenen de les seves experiències i no es produïren segons l'ordre escrit en el llibre. L'estil de narració de Şaşon Hay de saltar d'un tema a un segon, de reprendre'n un per deixar de parlar d'un altre, crea una estructura complexa a l'hora de determinar l'itinerari general segons un ordre cronològic. De l'obra, en podem extreure que a Pegu¹⁸ —a Myanmar— hi deuria viatjar abans d'arribar a Istambul per assistir a la boda del seu germà¹⁹, un esdeveniment que precedeix el seu recorregut des de Bàssora a Hormuz²⁰ previ a un segon viatge amb destinació a Pegu²¹, per finalitzar els seus itineraris a Balkh²². En el text, no obstant això, les seves estades a Amsterdam, Tunis i Venècia, així com el seu pas pel Mar Roig i pel Mar Mediterrani, no apareixen vinculades a una referència temporal, per la qual cosa tant podria ser abans de la seva primera estada a Pegu —anterior al 1703—, com després de la seva arribada a Istambul.

Paral·lelament a les descripcions dels països en què l'autor escriu explícitament que hi va viatjar o s'hi va estar, hi ha altres narracions de terres que Şaşon Hay mai no deuria trepitjar²³. Ens estem referint a les terres del continent americà descrites en els ff. 60r-61r. El text ens parla de les travessies d'un any sencer que realitzaven les naus holandeses que creuaven el *Gran Mar*, és a dir, l'Oceà Atlàntic, i arribaven a un gran continent en una gran ciutat costera²⁴. De les colònies neerlandeses en el continent americà pels volts de 1700, la més important sense cap mena de dubte fou Surinam, la capital de la qual, Paramaribo, podria ser la gran ciutat a la qual es refereix Şaşon Hay. Era tal la riquesa d'aquest país —fusta, plata, mercuri— que l'autor l'equipara amb el

¹⁸ Veure ff. 41v-43v.

¹⁹ Veure ff. 43v-45r. El 1703 l'autor tornava a Istambul havent fet una gran fortuna.

²⁰ Veure ff. 45r-46r i ff. 52r-53v.

²¹ Veure ff. 53v-55v.

²² Veure f. 85r. No es pot afirmar amb seguretat que la ciutat de Balkh fos l'última ciutat de residència de Şaşon Hay. El que sí podem confirmar és que els últims dies de l'autor els passaria en territoris d'influència persa, ja fos en aquesta ciutat afganesa o a l'actual Iran.

²³ No comptem en aquest subcapítol la descripció en clau de fantasia del viatge del vaixell que va perdre's per l'Oceà Atlàntic i arribà a una illa habitada per ciclops. Veure ff. 33r-34v.

²⁴ L'autor tal vegada fa referència a la flota de vaixells de la Companyia Neerlandesa de les Índies Orientals, que van establir colònies al continent americà i al sud-est asiàtic, sobretot a Indonèsia.

país de l'Ofir, el país bíblic d'on provenien l'or i els productes naturals més preuats²⁵. A causa d'aquests recursos naturals, els holandesos i els britànics van disputar-se el control d'aquesta regió durant la primera meitat del segle XVII, i no va ser fins el 1667 amb el tractat de Breda que no va quedar permanentment en mans holandeses²⁶.

3.2.1 OBJECTIUS DELS SEUS VIATGES

Segons tot el que s'explica en el *Ma'ase Nissim*, no podrem arribar a saber totes les professions a què es va dedicar l'autor al llarg de la seva vida. El cert és que ja de ben jove Şaşon Hāy tenia el desig d'abandonar la ciutat d'Istanbul per recórrer món i per aquest motiu escollí convertir-se en comerciant: *des de petit tenia l'ambició de viatjar per veure els fenòmens d'aquest món obscur, ja fos per mar com per terra. El meu mal instint ho ambicionava tot*²⁷. La forma negativa amb què escriu aquest anhel està estretament vinculada als contratemps i a les desgràcies econòmiques que li succeïren a la ciutat persa d'Hormuz i Pegu²⁸, així com al captiveri en l'embarcació on va estar pres²⁹. Sabem que l'autor tenia prou coneixements sobre el sacrifici dels animals pel mètode de la *kaşrut*³⁰, i tal vegada aquest fos el seu ofici fins que finalment es decidís a provar una altra professió que el conduís a les seves ambicions de la infantesa. D'aquesta manera, deuria canviar el seu mode de vida per fer-se comerciant per tal de poder veure els diferents països i els seus costums. L'autor testimonia ja en el f. 30v la vinculació dels seus viatges amb les seves activitats: *quan vaig viatjar per comerciar a tots aquells països...* Fruit d'aquest negoci Şaşon Hāy afirma que *aquest [comerç de gemmes] va ser la principal font de la meua riquesa, en contra meua*³¹, perquè tot i que *a les ciutats de l'Hindistan, a la ciutat de Pegu, lloc del robí, hi vaig guanyar tota aquesta fortuna*³², en darrer terme i en els moments de necessitat *els meus diners bastards al final no m'han servit de res*³³.

²⁵ Veure 1Re 9,28; 10,11; 22,49, 1Cr 29,4 i 2Cr 8,18.

²⁶ En aquest tractat els britànics renunciaven al control total d'aquesta colònia, i a canvi, els holandesos cedien Nova Amsterdam, l'actual Nova York. En un primer moment pensàvem que la gran ciutat d'aquest continent podria ser aquesta ciutat, però per la cronologia i les riqueses que se n'extreien hem arribat a la conclusió que es tractaria de la colònia de Surinam.

²⁷ Veure el f. 31v.

²⁸ Veure els ff. 52r-54v.

²⁹ Veure els ff. 85v-86v.

³⁰ Veure els ff. 41r, 52r i 82v.

³¹ Veure el f. 41v.

³² Veure el f. 53v.

³³ Veure el f. 85v.

Sembla, doncs, que Şaşon H̄ay no va emprendre aquests viatges estrictament amb la finalitat de comerciar, sinó que es va dedicar al negoci de les gemmes per poder rodar món i adquirir coneixement. Una de les qüestions que ens podem plantejar arran d'aquest fet és si l'autor ja tenia de bon principi la intenció d'escriure un llibre de viatges durant les seves travessies tot explicant les seves vivències, els països que va visitar, les seves cultures i els seus costums. Tot sembla indicar que no, que aquesta no era la seva intenció inicial. És només quan Şaşon H̄ay es va trobar desvalgut en terres de domini persa i aparentment d'edat avançada que es va proposar escriure aquesta obra amb la finalitat de deixar testimoni de les seves experiències. De no ser així, n'hauria creat una com el d'altres viatgers que escrivien llibres de viatges, com ara els testimonis medievals de Benjamí de Tudela, Petaḥya de Ragensburg, 'Ovadiya de Bertinoro, o d'Edat Moderna com Evliya Çelebi i tants altres, en què hi destaquen la precisió dels detalls dels seus recorreguts, dels llocs descrits, de les històries locals, dels seus costums i de les personalitats més eminents, així com les dates i les jornades de viatge entre un punt i un altre dels diferents destins.

Pel que fa a la narració dels seus viatges, en el llibre queda palès que tot el que Şaşon H̄ay va escriure ho feia de memòria, transcorregut molt de temps des de les seves primeres travessies i tenia la intenció de no redactar res que no recordés bé: *jo, el servent dels coneixedors de la Torà, Şaşon, no puc [escriure-ho] àmpliament per dos motius. El primer és per la pressa i la pressió del temps, i el segon és per la curtedat de la meva memòria [...] Per aquest motiu no escric res que no recordi bé*³⁴. L'autor deuria ser un home d'edat avançada quan es va proposar escriure la seva obra, perquè sigui quin sigui el relat que expliqui es cuida bé d'anotar qualsevol detall —encara que desorganitzat—abans no acabés d'escriure-la. A tall d'exemple, al final del llibre en el f. 86r, arriba fins i tot a tallar la narració del moment dramàtic del seu captiveri per deixar constància d'una de les seves metàfores, és a dir, de la forma amb què veia el món: *el Sant –beneït sigui- em va donar forces i vaig nedar per sota l'aigua, submergit durant dues hores amb una sola respiració —perquè ningú no pot nedar per la superfície de l'aigua durant la nit a causa de l'ombra [que li faria la llum] de les estrelles a l'aigua, que és aigua salada i quan a la nit algú toca l'aigua sembla com si fos mercuri, i si agafes aigua de mar i la llences a terra, veuràs com unes estrelles a terra—. Per això, quan vaig sortir a la superfície [...].* Com hem vist, fins a l'últim moment l'autor té la

³⁴ Veure el f. 63v.

necessitat d'esplaiar-se en el seu imaginari malgrat ser l'última oportunitat de narrar un dels seus últims punts de vista, en detriment d'aportar més informació sobre com va arribar a la ciutat de Balkh després del seu captiveri precisament quan el llibre s'acaba precipitadament al f. 86v³⁵.

Partint de la premissa que l'autor deuria tenir una edat avançada en el moment de redacció del llibre i que no volia escriure res que no recordés bé, la seva experiència com a comerciant l'ajudarà a recordar i escriure sobre els diferents països per on va viatjar, pel fet que els tenia ben presents a la memòria, a diferència de moltes cites de contingut teològic que podem trobar al llarg de l'obra. Així, en nombroses ocasions, l'autor descriu quin era l'objectiu del *Ma'ase Nissim* —en aquest cas considerant-lo com a llibre de viatges—, fer una descripció del món i dels diferents costums de la seva gent: *tot el que vull explicar-te en aquest llibre són els costums, com estan disseminats pels diferents països, territoris i climes, tant del regne d'Esau com del regne d'Ismael*³⁶. És a dir, l'autor pretén fer una descripció dels països cristians i islàmics, centrant-se sobretot en els costums dels jueus que viuen en aquests territoris.

En aquest Llibre de Miracles l'autor no només pretén donar el seu punt de vista sobre tot el que va veure, sinó que a més a més té la intenció que tot allò que escriu serveixi com una eina d'educació i d'ensenyament per a tots aquells que no podien recórrer món com ell i saber de quina manera es realitzaven els viatges: *vaig deixar que el meu cor escrivís en aquest sant Llibre d'Obres Miraculoses cada fet miraculós que van veure els meus ulls, i comentaré cada un dels llocs, els seus límits i els seus costums, ciutat rere ciutat que van ser trepitjades per la planta dels meus peus, a fi que els fets verídics endolceixin els ulls de tots aquells que llegeixin aquest Llibre de Miracles*³⁷. I no només això, sinó que ho vol escriure d'una forma que tothom qui tingués accés a la seva obra pogués entendre aquests fets amb facilitat i d'una manera didàctica: *t'explicaré de forma general aquest tema per tal que l'entenguis amb l'ull del teu intel·lecte i s'endolceixi en el teu cor, com si tu mateix estiguessis a l'interior del vaixell veient amb l'ull del teu intel·lecte com i de quina manera ho fan*³⁸. Són nombrosos aquests tipus de cites al llarg del text, però cap d'elles es pot comparar amb la declaració de Šašon Ḥay en el f. 55r, en què queden reflectits els objectius del *Ma'ase*

³⁵ Veure aquest relat als ff. 86r-86v en el context de les tres últimes oracions del llibre.

³⁶ Veure f. 55v i les cites similars dels ff. 56r i 59v.

³⁷ Veure f. 41r.

³⁸ Veure f. 52v.

*Nissim*³⁹: per això, sàpigues que el motiu pel qual el càlam em va motivar a escriure extensament sobre cada ciutat, cada territori, els fruits i l'arbre, i altres coses, va ser per escriure un fet verídic de cada territori i els seus trets distintius perquè el lector d'aquest llibre recorri per cada territori i les seves característiques com si ell mateix els veiés amb el seu propi ull. Per aquest motiu vaig decidir descriure cada un dels llocs, l'arbre, el seu fruit i la seva dolçor, per endolcir les paraules d'aquest Llibre de Miracles i que cada lector esbossi un somriure i em recordi favorablement.

Com dèiem, però, l'autor és conscient de la seva manca de memòria pel que fa al nom i característiques de diferents de ciutats i països⁴⁰. En moltes ocasions podem observar que *Śāṣon Ḥay* s'hauria pogut esplaïar molt més sobre un fet o una determinada circumstància, donant més informació sobre la història o la descripció d'un indret i la seva vivència en aquest lloc, però ja preveient-ho, l'autor aprofita l'avinentesa per canviar de tema o es justifica amb una cita inspirada en el Talmud de Babilònia, *Šabbat 11a: no m'hi puc allargar perquè no tinc forma de fer-ho, perquè si volguéssim descriure tots aquests territoris i països amb els seus signes i el que hi va passar, encara que el cel fos paper, el mar tinta i tots els arbres càlams, res no seria suficient per escriure allò que van veure els meus ulls*⁴¹.

3.2.2 EL SENTIT DE L'ORIENTACIÓ DE L'AUTOR

És sabut que des d'antic tant els viatgers que navegaven pels mars com els que emprenien grans travessies per terra creuant deserts i muntanyes, havien d'utilitzar diferents mecanismes per interpretar el medi en què vivien a fi d'orientar-se i arribar a bon port. Ja fos per la lectura dels astres elaborada pels astrònoms a través de l'observació i de la confecció d'instruments com ara astrolabis, o per la recreació i representació dels continents i dels oceans per mitjà de mapes i cartes nàutiques, en qualsevol dels casos l'enginy va permetre a la humanitat sobrepassar les fronteres naturals i arribar a qualsevol dels indrets desitjats. En referència en aquest punt, *Śāṣon Ḥay* explica de quina manera es viatjava a través del mar i ens aporta una definició de les cartes nàutiques i el coneixement de les estrelles com a mitjà d'orientació: *els antics astrònoms grecs van trobar una via per viatjar d'un lloc a l'altre per mitjà del coneixement de les estrelles. Sabien i coneixien les estrelles de cada una de les ciutats, i*

³⁹ Veure el capítol 5.

⁴⁰ Com per exemple les dues ciutats del litoral de Síria el nom de les quals no recorda. Veure f. 81r.

⁴¹ Veure ff. 62r. Veure la nota 833 de la traducció del text.

guiaven el vaixell amb el sol, per l'ombra del vaixell que navegava pel mar [...] Tenien un llibre nàutic [...] il·lustrat. És un dibuix del mar [...] Al voltant de la il·lustració del mar hi ha un dibuix de cada un dels països, tal com sonen, i el dibuix d'una infinitat d'illes, petites i grans, animals i grans peixos que s'empassen vaixells, i sirenes⁴².

Més encara, lluny de voler entendre a fons la forma a través de la qual el moviment dels astres de la volta celeste podia auxiliar els navegant, o de quina manera i per mitjà de quins instruments es confeccionaven els diferents mapes amb els seus contorns, és a dir, les costes, Şaşon Hay queda meravellat pels detalls més pintorescos de les il·lustracions de les cartes nàutiques. És així que els monstres marins i les sirenes li creen un interès especial⁴³.

Però deixant de banda les referències als mitjans de navegació, cal fer un incís per als lectors del *Ma'ase Nissim* sobre el sentit de l'orientació del nostre autor. Şaşon Hay coneix els quatre punts cardinals, i de fet els cita de Gn 28,14⁴⁴: ימה וקדמה וצפונה ונגבה, “oest, est, nord i sud”, literalment “cap al mar, cap endavant, cap al país de Şafon, cap al Negev”. Ara bé, la forma de referir-s'hi canvia al llarg de tot el text i també utilitza paràmetres subjectius —presos sota el prisma de l'autor—, com למעלה, “amunt”, למטה, “avall”, הימנה, “a la dreta”, מזרח, “orient” i מערב, “occident”. A més, aquestes paraules prenen un sentit completament diferent segons quin sigui el context dels diferents relats. D'aquesta manera apareix *le-maṭa*, “avall”, una única vegada amb el sentit de “sud” en el f. 45v: *cada indret que parteix des del país d'Egipte cap al nord i a orient per terra, i al sud fins la Meca dels gentils*⁴⁵. A més, la paraula *le-ma'la*, “amunt”, quan apareix sense cap altra referència de direcció sorprenentment només pot significar “sud”: *[els ismaelites] estaven disseminats des d'Egipte cap al sud, fins a la Meca*⁴⁶; o *Allí es troba la ciutat de Pegu, que es troba al sud de Bengala*⁴⁷; o *Des de la ciutat de Bàssora i cap al sud es barregen les aigües del riu Tigris amb les del mar*⁴⁸; o *Bàssora es troba al sud de la ciutat de Babilònia*⁴⁹, o *De Babilònia se'n va anar més al*

⁴² Veure ff. 32r-32v.

⁴³ Veure la descripció de les sirenes i del cas de la sirena a Istanbul en els ff. 32v-33r.

⁴⁴ En tot el text del *Ma'ase Nissim* apareix la cita bíblica sense la conjunció copulativa de la tercera paraula, ימה וקדמה וצפונה ונגבה, veure ff. 80v, 11r i 48r.

⁴⁵ כל מקום שמתפרד מארץ מצרים למעלה דרך מזרח ביבשה ולמטה עד מיכה של גוים.

⁴⁶ Veure f. 25v: והישמעאלים היו מפוזרים ממצרים למעלה עד מכה.

⁴⁷ Veure f. 41v: ושם עיר פיגום ההיא מבאנגלה ולמעלה.

⁴⁸ Veure f. 45r: מעיר בצרה למעלה מזדווגים מי נהר חדקל עם מימי ים המלח.

⁴⁹ Veure f. 45r: בצרה והיא למעלה מעיר בבל.

*sud cap a la ciutat de Bàssora*⁵⁰. En canvi, quan el terme *le-ma'la* va acompanyat per altres referències direccionals, els seus significats fluctuen d'un sentit a l'altre i prenen tota mena de matisos de “sud”, “nord”, de la mateixa forma que מזרח, “orient”, i הימנה, “a la dreta”, poden significar “est” o “oest”: *El territori d'Anglaterra arriba fins al principi de la terra de Cuix, i el començament del regne de Cuix es troba al sud-est*⁵¹; o *Cada indret que parteix dels país d'Egipte cap al nord i a orient per terra, i al sud fins la Meca dels gentils*⁵²; o *Il·lustra't i sàpigues que des del país de Pegu cap al nord i a occident tot són regnes d'Edom fins a la ciutat de Venècia*⁵³, o *És una terra extensa on hi ha una gran ciutat a la costa, i al sud-oest hi ha un sense fi de viles i pobles*⁵⁴.

Una de les possibilitats que podrien definir l'atribució del terme *le-ma'la* a “sud” és el sistema de referència del context islàmic en què vivia Šāṣon Ḥay. Com és sabut, el terme “orientació” significa la posició d'algú o d'alguna cosa respecte els punts cardinals, l'arrel etimològica de la qual prové de “orient”, el punt de referència amb què situar el rumb geogràfic. A l'Alta Edat Mitjana es concebia l'orient com el punt de referència per ser el punt cardinal des d'on naixia el sol i on es trobava el Jardí de l'Edèn⁵⁵. Aquesta concepció no era una innovació del moment, sinó que era hereva de la tradició del món antic, en què el poble d'Israel també adoptà l'orient com a principal punt cardinal. Així no és estrany veure l'arrel hebrea *q.d.m.* en el sentit de Gn 28,14 o Js 19,13: קדמה, *qedma*, “cap endavant”, o traduït d'una altra forma, “est”; de Ex 10,13 – entre d'altres— רוח קדים, *ruah qadim*, “vent de llevant”; de Ez 18,8 i 47,18 els termes קדמונה i קדמוני, *qadmona* i *qadmoni*, com a “est”. Així doncs, ens podem preguntar en quin moment l'autor va concebre la idea que el punt de referència fos el sud. Com hem introduït en aquest paràgraf, el sistema de referència del món islàmic hauria influït en aquest autor. La *qibla*, la direcció cap a la Meca on s'orienten els musulmans a l'hora de l'oració, varia d'un país a un altre a causa de la ubicació de les diferents ciutats respecte

⁵⁰ Veure f. 49r: וילך [מבבל] עוד למעלה עד עיר בצרה.

⁵¹ Veure f. 41v: והיא [אינגליטירה] מגעת גבולה עד ראש גבול ארץ כוש, ראש מלכות כוש ממזרח למטה.

⁵² Veure f. 45v: כל מקום שמתפרד מארץ מצרים למעלה דרך מזרח ביבשה ולמטה עד מיכה של גוים. En aquest cas la Meca està al sud (*le-ma'la*) d'Egipte, per la qual cosa *le-ma'la* ha de ser “nord”.

⁵³ Veure f. 55v: השכל ודע כי מארץ פיגום ולמעלה דרך מזרח כולם הם מלכויות אדום עד עיר ויניציא. És a dir, s'entén que ha de ser el contrari que el f. 41v en la nota anterior i en aquest cas hauria d'haver escrit *ma'arav*, “occident”.

⁵⁴ Veure f. 60r: ארץ רחבת ידים ומדינה גדולה על שפת הים, ולמעלה הימנה כפרים ועירות אין להם מספר. A l'estar exposant la costa atlàntica del continent americà, només pot ser que “a la dreta” es refereixi a “occident”.

⁵⁵ Veure per exemple el mapa del s.VII de descripció del món físic d'Isidor de Sevilla, a la seva obra *Etymologiae*, cap.14: *de terra et partibus*, en què l'est apareix com a punt de referència amb Àsia a la secció superior del mapa.

a aquesta ciutat santa. Així, a la ciutat de Medina i Jerusalem la *qibla* coincidiria amb el sud, però països com el Marroc o la Xina, correspondria amb l'est o l'oest⁵⁶. La *qibla* des d'Istanbul, la ciutat que ens ocupa per ser la ciutat de Şaşon H̄ay, es dirigiria al sud, bé que amb una certa component est. Així, la relació entre la direcció a la Meca i el sud com a punt de referència ja apareix com a fenomen recurrent durant els primers temps de l'islam i a l'Edat Mitjana, fent-se explícit a través de la representació de mapes⁵⁷. D'aquesta manera, l'autor del *Ma'ase Nissim* seguiria aquesta tradició islàmica malgrat que molts mapes de l'Edat Moderna d'origen otomà, a causa de la influència occidental, ja tenien el nord com a punt de referència⁵⁸.

Les paraules en hebreu *mizrah* i *ma'arav* tenen el significat de “orient” i “occident”, però Şaşon H̄ay els afegeix, a més a més, una altra accepció ben al contrari del que entenem avui en dia per aquests conceptes. L'autor no entén Europa com a Occident i els països llevantins com a Orient, sinó al revés. Considera que Orient està oposat a Occident, que en llengua hebrea aquest últim és *ma'arav* i en àrab, *magrib* — que tant vol dir “occident” com “el Magreb”, *al-Magrib*—. Així, l'autor utilitza aquests termes antònims de la següent manera: el Magreb entès com a Occident seria la riba del Mediterrani oposada a Europa, per tant encarada Orient. D'aquesta forma, el terme emprat en la traducció per *mizrah* de vegades serà “nord” o “Europa”. En el text trobem els següents exemples: [*Amsterdam,*] *i en aquests llocs, que són al nord del món*⁵⁹; o *Són les ciutats del francs —mencionades més amunt— i són aquelles on s'afaiten la barba —com s'ha dit més amunt— i es troben al nord del món*⁶⁰, o l'últim exemple que ens confirma el que acabem d'exposar: *Portugal, Anglaterra i Amsterdam es troben a Europa, i aquest mar [Mediterrani] es troba entre Europa i el Magreb, cara a cara, un davant de l'altre*⁶¹.

⁵⁶ Pels càlculs, la dificultat, els problemes i els errors en la determinació de la direcció vers la Meca —i conseqüentment la paret que la determina a la mesquita, el *mihrab*— a les ciutats de l'Andalus a l'Edat Mitjana, veure JIMÉNEZ MARTÍN, Alfonso, «La qibla extraviada», en: *Cuadernos de Medinat al-Zahra* [Còrdova], núm. 3 (1991), p. 189-209.

⁵⁷ Veure per exemple el mapa d'Al-Idrissi amb aquestes característiques a DUCÈNE, Jean-Charles, «Les coordonnées géographiques de la carte manuscrite d'al-Idrisi», en: *Der Islam* [Hamburg], núm. 86 (2011), p. 271–285. Veure també un recull de les teories del càlcul per a la determinació de la *qibla* amb exemples de mapes a KING, David, *World-Maps for Finding the Direction and Distance to Mecca: Innovation and Tradition in Islamic Science*, Leiden, Brill, 1999.

⁵⁸ Aquest és el cas de l'arxiconegut cartògraf otomà Piri Reis, que va elaborar mapes tant en un sentit de referència com en l'altre. Veure els seus mapes a l'estil islàmic al “Llibre de Matèries Marines” a PIRI REIS, *Kitab-i Bahriye*, TTK Yayınları, 2002.

⁵⁹ Veure f. 31r: **היא מזרחו של עולם**, במקומות הללו, [אמסטרדם].

⁶⁰ Veure f. 80v: **הם ערי פרינק הנז"ל והם הם שמשחיתים את הזקן כנז"ל והם מזרחו של עולם**.

⁶¹ Veure f. 59v: **פורטוגאל איגליטיירה מסטרדאם, והוא מזרח, וים זה ממזרח למערב והם פנים בפנים זה לפני זה**.

3.2.3 ELS PAÏSOS VISITATS PER ŞAŞON HAY⁶²

Les diferents descripcions del món que el nostre autor va escriure en el *Ma'ase Nissim* són fruit de les seves experiències com a comerciant. Cal observar el fet que Şaşon Hay no va arribar en aquests països de forma casual, sinó que les regions que va visitar —el Mar Roig, el nord i el sud d'Europa, el nord d'Àfrica, el Golf Pèrsic i l'Índia— estaven totes emmarcades en el context del comerç internacional —entre d'altres, el de les gemmes, tant dels diamants com de les perles—, sobretot entre el nord-oest europeu i l'Índia. No li deuria ser difícil a Şaşon Hay embarcar-se i emprendre una empresa en un àmbit de negoci al qual molts correligionaris seus també s'hi dedicaven. Cal remarcar que la ciutat d'Istanbul era el destí de moltes de les joies que provenien d'orient, on posteriorment les gemmes es manufacturen per crear diferents articles de luxe⁶³.

El prestigi dels comerciants jueus en l'Era Moderna queda reflectida en la visió que proporciona el rabí holandès d'origen portuguès Menasseh ben Israel del segle XVII en la seva carta apologètica dels jueus⁶⁴. En aquest elogi, l'autor considerava que els jueus eren bons en el comerç i bons coneixedors de la moneda, dels diamants, d'olis i de vins; d'un lloc a un altre feien ús de missives amb els jueus d'altres indrets en un llenguatge comú que els facilitava una bona entesa, i a través del seu comerç col·laboraven en l'enriquiment dels països on residien. Per tot això, la seva contribució principal al comerç internacional eren les constants taxes de viatge que pagaven en les seves anades i vingudes, el fet de transportar i proveir a determinats països de mercaderies de terres remotes, l'aportació de materials i productes de tot tipus com ara llana, pell, vi, diamants, perles, etc., la venda i exportació de tota mena d'articles manufacturats, i el comerç i les negociacions bilaterals entre les diferents nacions, la qual cosa aportava tractats comercials i de pau entre els països veïns, fet que beneficiaria els seus conciutadans.

Els jueus van prendre part activa en la introducció del comerç de diamants a Europa des de l'Índia, així com en la creació dels mercats de diamants a Londres i als

⁶² L'ordre en què apareixeran els diferents viatges no corresponen a l'ordre en què apareixen citats en el text, sinó que els hem disposat de nord-oest a sud-oest.

⁶³ Veure [MOSEH BEN BARUK ALMOSNINO], *Crònica de los reyes otomanos*, p. 219-222.

⁶⁴ [MENASSEH BEN ISRAEL], *To his Highness The Lord Protector of the Commonwealth of England, Scotland and Ireland*, Amsterdam, 1651, p.3. Aquest pamflet va ser escrit en relació a l'acceptació dels jueus per poder tornar a residir a Anglaterra el 1655.

Països Baixos. El motiu de tenir un paper tan destacat en aquest negoci es devia al fet que les comunitats jueves estaven repartides al llarg de les rutes que connectaven el sud-est asiàtic i Europa: venint d'Amsterdam i del nord d'Europa, passant per les ciutats italianes, per les de l'Imperi Otomà —tant les del nord d'Àfrica com les del Pròxim Orient— i arribant a l'Oceà Índic. La majoria de diamants a partir del segle XVIII provenien de les rutes comercials de l'Índia, i els jueus hi havien establert centres de comerç d'aquesta gemma —i també de les perles— a Egipte i al nord d'Àfrica, així com el sud i el nord d'Europa⁶⁵.

La comunitat jueva d'Amsterdam —en gran part formada per jueus sefardites d'origen portuguès— va adquirir un paper important en aquest comerç en el moment que aquesta ciutat va esdevenir el centre europeu del negoci dels diamants en el segle XVI. De fet, en el segle XVII el comerç d'aquest producte es trobava majoritàriament en mans jueves. En aquest últim segle, amb la possibilitat dels jueus de poder tornar a residir a Anglaterra l'any 1655, Londres va esdevenir també un centre destacat del judaisme sefardita, que juntament amb Amsterdam esdevindrien un sector clau en les importacions de les gemmes al nord d'Europa. Més encara, la Companyia Britànica de les Índies Orientals, que disposava del monopoli en tot el que feia referència al comerç amb l'Índia, va permetre que els jueus, en tant que comerciants independents i amb llicència, poguessin importar diamants en brut cap a Europa —principalment a Londres— i que serien enviats a Amsterdam per ser tallats⁶⁶. Com a resultat d'això, la majoria d'importadors d'aquest material eren jueus i van imperar en aquest comerç durant decennis.

A diferència de Şaşon Hay, que havia adquirit a la ciutat a Myanmar diferents tipus de joies mitjançant uns diners que no sabem com havia obtingut⁶⁷, la majoria de comerciants jueus exportaven plata i corall del Mediterrani —expedit principalment de Livorno— cap a l'Índia⁶⁸, la venda dels quals seria invertida en la compra de diamants⁶⁹. Les transaccions es realitzaven mitjançant un agent comercial, i és de

⁶⁵ Vegeu el llibre de BLOOM, Herbert, *The Economic Activity of the Jews of Amsterdam*, Williamsport, Bayard Press, 1937. Vegeu també LIBERMAN, Kopel, *L'Industrie et le commerce diamantaires belgues*, Brussel·les, Duchatel, 1935.

⁶⁶ Veure CHAUDHURI, *The Trading World of Asia*, p. 209.

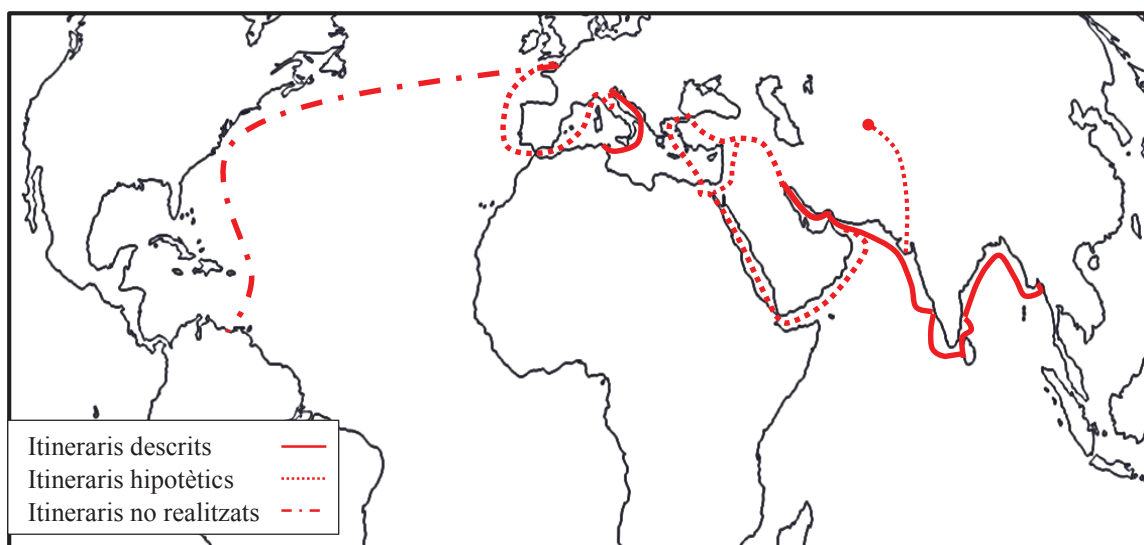
⁶⁷ Veure ff. 41v-43v.

⁶⁸ CHAUDHURI, *The Trading World of Asia*, p. 216.

⁶⁹ Tal vegada les perles que Şaşon Hay obtenia del Golf Pèrsic serien venudes en aquests països i obtindria així la suma necessària de diners per poder comprar els diamants.

destacar que a la ciutat de Madràs⁷⁰, citada en el text del *Ma'ase Nissim* com a Chennaipattinam⁷¹, a meitats del segle XVIII hi havia uns deu agents jueus supervisant el comerç de brillants.

En definitiva, la similitud dels diferents itineraris de Şaşon Hıy amb el que suara acabem d'exposar és molt notòria. En el mapa que aportem a continuació es poden observar les rutes descrites en el Llibre de Miracles. Les hem diferenciat per mitjà de línies contínues i discontinües, segons es tracti d'un viatge citat explícitament, no realitzats o d'un viatge hipotètic, és a dir, aquells relats en què es contenen diferents trets i característiques dels països però en aquests casos no es diu res de la travessia en si, ni de l'origen ni del destí del viatge.

Il·lustració 1: Viatges i itineraris de l'autor

3.2.3.1 Istambul: punt de partida

Tot i que Istambul és la ciutat on probablement va néixer Şaşon Hıy, no és fins a la seva tornada del seu viatge de les ciutats de l'Oceà Índic que hi fa referència com a la ciutat on vivia la seva família a finals de la primavera de 1703⁷². Quant a la descripció d'aquesta ciutat, Şaşon Hıy ja n'havia parlat anteriorment després de la narració de la infantesa de Yişhaq Lúria als ff. 24v-25v. L'autor es refereix a la ciutat tant per

⁷⁰ FISCHER, *Ha-Yehudim be-Hodu*, p.41 i p.150-175. També FISCHER, Walter, «The Jewish Merchant-colony in Madras "(Fort St. George)" During the 17th and 18th Centuries», en: *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, núm.3:2 (1960), p. 175-195.

⁷¹ Veure f. 55v.

⁷² Veure la seva estada a Istambul en els ff. 43v-45r.

Constantinoble —construïda per Constantí sobre set turons a imitació de Roma— com per Istanbul, la ciutat del tron del rei *hünkār*, el sultà otomà i califa dels musulmans, sota el poder del qual vivien nombroses nacions⁷³. De la seva narració destaca l'orgull que sentia de pertànyer en la capital de l'Imperi Otomà mitjançant les descripcions de la riquesa que s'hi troba, de les seves construccions, del palau del sultà, etc⁷⁴. Les muralles de la ciutat les defineix exageradament totes fetes de marbre, exalçant la seva magnitud com a ciutat infranquejable, amb portes de ferro tot al llarg del seu perímetre amb fonts i jardins. El cert és que trobem un paral·lel literari d'aquesta descripció en el viatger otomà del segle XVII Evliya Çelebi⁷⁵, que també va descriure les muralles de la ciutat, però de forma molt més detallada. Per una banda, Şaşon H̄ay escriu que Istanbul tenia quaranta-sis portes de ferro repartides per les muralles i entre cada una d'elles hi havia una hora de camí flanquejat de fonts i d'arbres fruiters. A més, cada porta era coneguda per un nom que derivava de l'activitat que es duia a terme en les seves rodalies, com la Porta del Blat, on s'hi feia tot tipus de comerç amb el blat, l'arròs, farina, etc., la Porta de la Llet, amb tot tipus de productes làctics i olis, la Porta de la Fusta i la Porta del Carbó. Per altra banda, Evliya Çelebi descriu les muralles amb un perímetre de trenta-mil passes, amb un nombre de vint-i-set portes exteriors i altres interiors, sumant un total aproximat de quaranta portes, similar a la descripció de Şaşon H̄ay. En el nom de les portes, n'hi ha una en la qual coincideixen els dos escriptors, la Porta del Blat, segons la transcripció de Joseph von Hammer de l'obra de Evliya Çelebi, *Un-Kapání-Kapû*, en turc modern, *Unkapani Kapısı*, “la Porta del mercat de farina”.

La casa on va viure Şaşon H̄ay quan era petit estava situada en un barri jueu, segurament a la riba del Corn d'Or —com gairebé tots els barris jueus de la ciutat—, tal com es descriu en el passatge de la descoberta d'una sirena a la costa davant del palau del sultà⁷⁶. Més tard, el 1703 el nostre viatger tornà a la ciutat i va fer-se càrrec de la compra d'una casa pels seus pares, que inicialment volia pagar la seva mare⁷⁷, així com de les despeses que va causar la boda del seu germà Aharon H̄ay. No sabem quants anys

⁷³ Veure per exemple f. 13r.

⁷⁴ Per una exaltació de la ciutat en època de Solimà I el Magnífic, veieu [MOSEH BEN BARUK ALMOSNINO], *Crónica de los reyes otomanos*, p. 207-234.

⁷⁵ Veure [EVLIYA ÇELEBI], *Narrative of travels*, p. 13-16.

⁷⁶ Veure ff. 32v-33r. Pels barris jueus de la ciutat vegeu HEYD, «The Jewish Communities», p. 309.

⁷⁷ En el text es fa referència dues vegades al pare de Şaşon H̄ay, la primera quan va aparèixer la sirena a Istanbul al f. 32v i la segona als ff. 43v-45r, juntament amb la mare de l'autor. No es diu res sobre l'estatus econòmic de la figura paterna de Lúria, però pel que fa a la mare, sembla ser que era un personatge amb diners, ja que no només es volia comprar una nova casa, sinó que, a demés, volia fer una donació a la sinagoga.

va estar-se en aquesta ciutat, però a partir d'aquest moment se'n va anar a comerciar i se'l troba de 1709-1712 buscant perles al Golf Pèrsic per no tornar més a la ciutat d'Istanbul⁷⁸.

3.2.3.2 L'Europa atlàntica: Amsterdam, Anglaterra i Portugal

Als Països Baixos i a Anglaterra, Şáson Háy hi deuria arribar segurament empès pel comerç dels diamants en un vaixell provinent del Mediterrani —l'autor no ens diu el tenor exacte de la seva visita comercial en aquests països—, perquè no hi ha cap indicatiu de ruta terrestre en el text, però sí una numeració dels països europeus atlàntics i mediterranis segons l'ordre en què els trobaríem des d'Amsterdam fins a Roma⁷⁹. Són el que l'autor anomena com l'extrem nord del continent europeu⁸⁰, les ciutats dels francs, els regnes d'Edom, el regne d'Esau, la malvada Grècia. Sembla ser que la ciutat que va visitar va ser Amsterdam, i tot i que parli d'Anglaterra o Portugal, només ho fa per delimitar els seus territoris prenent com a referència Holanda, i per explicar que Londres era una ciutat molt cèlebre en riquesa i opulència amb molts jueus sefardites⁸¹. Quant als límits, tant en la descripció dels límits de Portugal com d'Anglaterra sorprèn que l'autor citi el sud-est asiàtic. Així per Portugal: *sàpigues que de la ciutat de Pegu cap amunt és l'inici del regne de Portugal [...] i el seu regne s'estén fins a tocar el territori d'Anglaterra*⁸²; i per Anglaterra: *el seu territori s'estén fins a l'extrem del territori de la terra de Cuix, al sud-est, que és el principal regne de l'Hindistan, l'indret de les espècies [...] i a la costa s'hi troba una gran ciutat anomenada Pegu, al sud de Bengala, que és el lloc de les joies*⁸³. Sense cap mena de dubte, s'està referint al domini de les Companyies de les Índies Orientals d'aquests dos països en l'Oceà Índic.

Sobre Amsterdam, l'autor queda meravellat per la seva riquesa. Tant és així que escriu que els jueus d'aquesta ciutat no resen perquè els vingui a ells el Messies, sinó pels altres correligionaris que es troben en la diàspora, perquè ells ja són prou rics, fins al punt que els jueus rics d'Istanbul no s'hi poden comparar⁸⁴. No obstant aquestes presumpcions, Şáson Háy escriu que cada mes la comunitat jueva d'Amsterdam elegia

⁷⁸ Veure f. 45r en endavant.

⁷⁹ Veure ff. 59v-62r.

⁸⁰ Veure f. 31r.

⁸¹ Veure f. 59v.

⁸² Veure f. 59v.

⁸³ Veure f. 41v.

⁸⁴ Veure f. 30v.

un representant escollit entre setanta-dos rics de la ciutat i un d'ells, Šabbeta' i Curiel, va finançar l'edició del llibre de Ḥayyim Vital, *Eš Ḥayyim*, "l'Arbre de vida"⁸⁵, i el va enviar per tot el continent com a regal. Un altre aspecte de la ciutat d'Amsterdam que va atraure l'atenció del nostre autor va ser la forma de transport de la gent de la ciutat: *mai van a peu, només a dins de casa, i a fora tothom va en carruatges de dotze cavalls, els de classe mitja de sis cavalls i fins i tot als pobres no els falta el seu carruatge de dos cavalls*⁸⁶. Amb aquest fet, li sorprèn el color dels cavalls i que el material dels carros siguin de cristall, d'or, de plata, de gemmes, i fins i tot els pobres tinguessin carros construïts amb la fusta del campetx, un arbre provinent d'Amèrica.

Com hem dit en la introducció dels viatges de Šašon Ḥay⁸⁷, l'autor ens parla del continent americà administrat per Holanda, Surinam⁸⁸, i sobretot de la magnífica flota de vaixells de la gent d'aquest país. No hi ha dubte que s'està referint a les embarcacions de la Companyia Neerlandesa de les Índies Orientals que operaven a Surinam pels volts de l'any 1700. L'autor parla dels seus tres-cents tripulants com a gent experta, professionals en qualsevol ofici, i tot i que l'autor diu que tenen dos-mil soldats valents a bord, els augura una mort segura a alta mar.

3.2.3.3 El Magreb

Šašon Ḥay va viatjar per les ciutats del nord d'Àfrica, tal vegada provinent d'Amsterdam o d'Istanbul, però no sabem si va arribar a fer port en alguna altra ciutat que no fos Tunis. El motiu de la seva parada en aquesta ciutat i al Magreb no ens és conegut. Cal recordar, però, que tot i que la població d'aquest territori fos majoritàriament àrab, estava sota el poder del sultà otomà d'Istanbul, i això li oferiria moltes facilitats comercials i econòmiques com a súbdit d'aquest imperi. L'autor defineix el Magreb com un territori molt ample, amb un sense fi de ciutats, els jueus del qual són tots arabitzats i la capital del qual és la ciutat de Fes⁸⁹. L'autor veu adient fer un incís sobre el lloc on es barrejaven les aigües del Mar Mediterrani amb les de l'Oceà Atlàntic, l'estret de Gibraltar: [*el territori del regne del Magreb*] *té un cap a la costa del*

⁸⁵ Veure ff. 29v-30r. No hem trobat cap referència d'això, però el cognom està documentat en aquesta ciutat i en aquesta època. Veure nota 448 de la traducció del text.

⁸⁶ Veure f. 30v.

⁸⁷ Veure subcapítol 3.2.

⁸⁸ Veure ff. 60r-61r.

⁸⁹ Veure f. 31v. Com veiem, l'autor no diferencia entre la regió nord-africana del Magreb del regne del Marroc. Mentre que la majoria del Magreb estava sota el poder d'Istanbul, el Marroc, que també forma part del Magreb, no pertanyia a la Sublim Porta.

*Gran Mar, un indret on s'uneix aquest mar amb el gran i meravellós mar Oceànic [...] és per això que el mar per on naveguem per fer negocis s'anomena petit en front d'aquell mar*⁹⁰. Com diu l'autor, el Magreb i Europa estan separats per dotze jornades de travessia en vaixell⁹¹, i escriu que allí a la ciutat de Tunis va pujar en un vaixell amb uns companys per arribar a la ciutat de Venècia. Probablement aquest dotze dies de viatge facin referència en aquesta ruta.

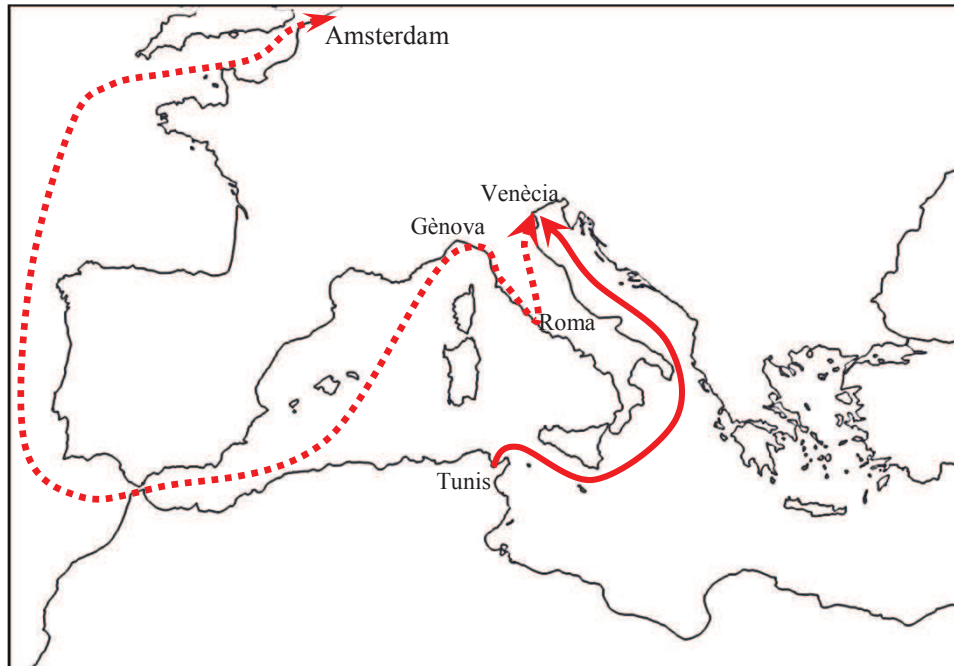
3.2.3.4 L'Europa meridional: Venècia

La República de Venècia apareix citada en dos itineraris diferents en l'obra de Şaşon Hay. Com és costum, en el llibre no es fa referència al motiu de la seva estada, simplement que es diu que hi arriben com a comerciants⁹². Per una banda, en el f. 35r l'autor fa explícit que de la ciutat de Tunis va embarcar-se en un vaixell per viatjar en aquesta ciutat del Mar Adriàtic, i per l'altra, en els ff. 59v-60r, 61r-62r i 80r Şaşon Hay vol descriure els principals regnes d'Europa, però realment el que acaba fent és una descripció de només aquells regnes europeus que tenen mar, és a dir, d'aquells que podria haver vist o possiblement fer estada en les seves travessies. L'ordre de descripció comença a Amsterdam, Anglaterra, Portugal, seguint per Espanya, França, per continuar amb les ciutats de Gènova, Livorno, Florència, Roma, Pàdua i per acabar a Venècia. Al tractar-se d'un itinerari lineal, suposem que l'autor el deuria conèixer de primera mà, però no fa referència que el fes. A continuació, en la *il·lustració 2* podem veure aquests dos itineraris en un mapa: en línies discontinües la ruta hipotètica, i en línia contínua la ruta descrita en el llibre.

⁹⁰ Veure f. 32r.

⁹¹ Veure f. 35r.

⁹² Veure f. 40r. "Comerciants de la ciutat de Constantinoble" és com es refereix al nostre autor i als seus companys el litigant venecià davant del tribunal per motiu d'un *geç* que li vol demanar la seva dona pel fet que ha arribat a la ciutat afaitat de cap i amb barba. Veure l'afaitat de la barba al capítol 4.1.1.

Il·lustració 2: Venècia com a centre comercial de l'Europa meridional

Venècia, així com totes les ciutats italianes, són descrites per l'autor amb paraules d'admiració per la riquesa que contenen, per les seves construccions de marbre, per les pintures, etc. Però aquesta primera ciutat és la que Şaşon Hıy descriu en el f. 37r com *el sımum de la bellesa*⁹³. I és que una ciutat tan excepcional com aquesta també hauria de tenir uns orígens fora del comú. Així, l'autor veu apropiat atribuir-li una fundació basada en la pràctica de l'alquímia, i explica: tres homes havien descobert unes herbes necessàries per transformar qualsevol tipus de metall en or, però per la seva avarícia, no volgueren compartir la troballa els uns amb els altres i es traïren entre si i van morir. Dos pescadors que van trobar els cadàvers dels primers, a diferència de l'actitud d'avarícia dels primers, van decidir compartir-ho tot entre ells, el secret, l'or, la fortuna i el govern de la ciutat de Pàdua que estaven a punt de fundar⁹⁴. Contractaren obrers a Pàdua i es feren una ciutat de marbre, erigiren escultures i feren pintar frescos excel·lents i van encunyar moneda. Amb el temps es feren poderosos en riquesa i població i foren tan forts en la guerra que fins i tot gosaven declarar la guerra contra el rei *hünkiar*, rei de Constantinoble.

Şaşon Hıy no parla, doncs, de com van arribar els jueus a establir-se en aquesta ciutat. No obstant això, indica que la ciutat conté tres mil caps de família de jueus

⁹³ Apuntàvem en la nota 522 de la traducció, f. 37r, la falsa etimologia popular de relacionar la ciutat de Venècia amb bellesa (Venezia-Belezza).

⁹⁴ Veure el relat dels ff. 35r-37v.

sefardites, tots rics. L'autor també fa referència a l'important objectiu de difusió del coneixement judaic que es transmetia per mitjà de la impremta dels jueus de Venècia: *Venècia, la capital, és la ciutat de la impremta citada en tots els llibres*⁹⁵. Malgrat la riquesa de la ciutat i de l'activitat de la impremta, l'autor hi veu un costum que a parer seu és abominable. De res serveix que Venècia representés el centre de coneixement i ensenyament judaic per molts sefardites, que des d'allí sortissin erudits per crear noves comunitats a Londres i Amsterdam, o que fos un centre cabalístic amb Moše Zacuto com màxim exponent —que el nostre autor no va arribar a conèixer—, sinó que primer se centra en el costum que tenen els jueus de beure vi *neseķ* amb els cristians, és a dir vi dedicat als ídols; segon, en l'existència entre ells de prostitutes joves, i tercer, en l'afaitat de barba i bigoti i deixar-se créixer el cabell i pentinar-se'⁹⁶. Aquest últim tema serà treballat més a fons en el capítol de l'Alteritat.

Desconeixem com arribà d'aquesta ciutat fins a la capital de l'Imperi Otomà. Podríem suposar que en vaixell, ja que tant els otomans com els venecians disposaven d'una bona flota marítima, però com és costum, l'autor no ens indica de quina forma va tornar a casa seva. A més, quan anuncia les ciutats italianes i les jornades que hi ha entre cada una d'elles, acaba amb Venècia i Ragusa⁹⁷, l'actual Dubrovnik com a última ciutat dels regnes cristians europeus, i després d'aquesta ciutat l'autor escriu que comença el regne de Rum, l'Imperi Otomà, amb Salònica i Istambul, ambdues ciutats portuàries, per la qual cosa no seria estrany que la primera fos una escala del seu viatge entre Venècia i Istambul. Fos quina fos la ruta, s'ha de tenir en consideració que tot i les guerres que hi va haver entre les dues ciutats, les relacions comercials sempre havien estat bones des de meitats del segle XV. De fet, Istambul representava per als venecians una de les bases més importants en el seu comerç cap a Orient: Venècia oferia productes de vidre, paper i articles de luxe com diamants, perles, gemmes, etc., així com formatge, mentre que els otomans oferien llana, sedes, teles, cuirs, etc.⁹⁸. Sembla ser que en el segle XVII i principis del XVIII el comerç internacional a mans dels jueus es trobava ja en crisi, i precisament és l'època que li va tocar viure a Šašon Ḥay, en què el trobem

⁹⁵ Veure f. 80r. Un segle més tard, Ḥayyim David Yosef Azula'i en el seu llibre de viatges, *Ma'agal Tov*, escriu que va visitar la casa d'impremta Bragadin, fundada el 1550, utilitzaven la lletra *raši* i quadrada, i tenien molts treballadors. Veure [HAIM YOSEF DAVID AZULAI], *The Diaries of Rabbi Ha'im Yosef David Azulai*, p. 93. Sobre l'activitat impressora dels jueus en el segle XVII veure: HELLER, Marvin, *The Seventeenth Century Hebrew Book: An Abridged Thesaurus*, Leiden, Brill, 2010.

⁹⁶ Veure ff. 37v-38r.

⁹⁷ Veure ff. 80r-80v.

⁹⁸ Veure ARBEL, «Venice and the Jewish», p. 39-56.

fent comerç precisament amb allò que oferien els venecians. Fins al moment és una incògnita saber tots els productes amb què comerciava el nostre autor i a on els venia. Benjamin Arbel⁹⁹ apunta que en el segle XVI l'increment de la participació dels jueus istambuliotes en el comerç internacional no significa més informació sobre les seves transaccions. De la mateixa manera que Şaşon H̄ay, els comerciants preferien escriure en els seus llibres les seves impressions més que apuntar els números dels seus càlculs comercials. Igualment, els arxius de la República de Venècia sembla que no han conservat massa material documental per poder fer una idea general sobre la història econòmica dels jueus. És a dir, tant a la ciutat de Venècia com en els diferents punts de la ruta que unia Amsterdam amb l'Índia encara no es té prou informació per poder establir unes teories sòlides sobre la intervenció jueva en la vida econòmica dels diferents països.

3.2.3.5 El Mar Roig i la terra de Cuix

L'estret que separa Àfrica de la península aràbiga va ser vist per Şaşon H̄ay, però no sabem ni l'any, ni l'itinerari seguit, ni per a quin motiu va escollir aquella ruta. Com escriu el mateix autor en el f. 25v, va poder arribar a veure ismaelites a les ciutats de Cuix. Aquest territori s'identifica amb "el país dels negres", el territori de Núbia a Abissínia, Etiòpia, són els qui la Bíblia anomena descendents de Cam¹⁰⁰. En aquest Llibre de Miracles, Cuix pot fer referència tant a la zona d'Àfrica oriental com també a les ciutats de l'Índia, tal vegada s'hagi creat una confusió amb el terme Hindocuix. Per no barrejar termes, Şaşon H̄ay també utilitza H̄abaş per referir-se a les ciutats de Cuix del Mar Roig, la capital de les quals és segons ell Bender Şurit, "el port de Surat", possiblement Mogadiscio¹⁰¹. L'autor situa el riu Fison i el país d'Havilà a prop d'aquest mar, dos conceptes que estan relacionats amb el riu que flueix de l'Edén i que rega el país de l'Havilà¹⁰². De fet, Benjamí de Tudela va escriure que a vint dies al sud d'Assuan, s'arribava a Saba a través del riu Fison —Nil—, que fluïa des del país de Cuix. Els cuixites havien instaurat un regne, el sultanat de H̄abaş, i quant al país de l'Havilà, Benjamí el situava al sud de Trípoli de Líbia, a Fezzan, al territori de Gana¹⁰³.

⁹⁹ Ibid, 47.

¹⁰⁰ Gn 10,6 i la resta del capítol bíblic.

¹⁰¹ Aquesta ciutat ja comptava amb relacions comercials amb la costa occidental de l'Índia des del segle XV.

¹⁰² Gn 2,10-12.

¹⁰³ Veure [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa'ot*, p. 114, i també ADLER (ed.), *Jewish Travellers*, p. 61.

Un tret curiós de les descripcions del Mar Roig són les explicacions amb detall de les ciutats de Jiddah i de la Meca, així com diferents conjunts monumentals que s'hi troben. L'autor coneix la distància entre una ciutat i l'altra i el mitjà de transport que es necessita per fer el viatge, un dia a camell¹⁰⁴ després de fer parada a l'únic port on poden amarrar els vaixells en el Mar Roig des del Iemen fins a Egipte, Jiddah. No parla en detall de la Meca, segurament pel fet que com a jueu hi tenia l'entrada prohibida. No obstant això, segons el viatger Ovdia de Bertinoro, a dins del temple de la Meca, és a dir la *Ka'aba*, hi havia alguna obra d'artesanía elaborada per mans jueves¹⁰⁵.

En aquest territori també situa l'arca de Noè a la muntanya de l'Ararat i l'errònia tomba d'Adam¹⁰⁶. Com apuntava Ben Zvi¹⁰⁷, Şaşon Hıy és l'únic testimoni que situa el mont Ararat al Mar Roig. De fet, les tradicions islàmiques, judaiques i cristianes situen clarament aquesta muntanya on avui se situaria la frontera entre Armènia i Turquia. Tal vegada l'autor volia fer referència al mont 'Arafât, a l'est de la Meca, on el profeta Mahoma va fer el seu últim discurs davant dels companys que l'havien seguit en el seu pelegrinatge. Igualment, l'autor parla d'un monòlit i un tomba on s'hi prosternen els musulmans, que diuen que és la tomba d'Adam, i ell discerneix sense aportar una hipòtesi. Tot sembla indicar que els musulmans s'hi referien com a la tomba d'Eva¹⁰⁸.

Segons l'autor, la travessia pel Mar Roig estava plena de perills fins que el vaixell no arribés a Suez. Primer de tot les embarcacions es trobarien amb unes illes magnètiques que atraurien qualsevol metall, com ara claus, que es trobés a dins, per la qual cosa tancaven tot el ferro en caixes magnètiques i "moria", motiu pel qual ja no hi havia poder d'atracció¹⁰⁹. Però no només això, que aquell que superés aquest obstacle es trobaria amb els remolins que van ser creats per la lluita entre el terra del fons marí en voler pujar a veure el sol —com el dia que les dotze tribus hebrees van passar per damunt seu escapant del faraó—, però les aigües no li permeten per imperatiu diví. A causa d'aquesta lluita, el vaixell que caigui a dins del remolí ja no veurà mai més el sol¹¹⁰.

¹⁰⁴ Veure f. 26v.

¹⁰⁵ ADLER (ed.), *Jewish Travellers*, p. 239.

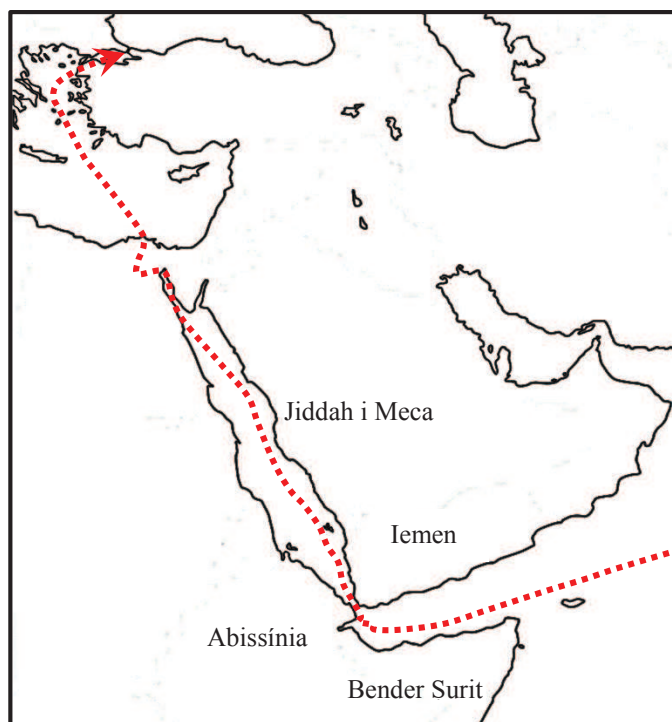
¹⁰⁶ Veure f. 26r. L'autor mateix creu que els musulmans s'equivoquen quan diuen que és la tomba d'Adam.

¹⁰⁷ BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 430.

¹⁰⁸ Veure GAUTIER, *Moeurs et costumes*, p. 65-68. En aquesta obra s'hi detalla la mida i hi apareix una il·lustració del monument.

¹⁰⁹ Veure ff. 26r-26v.

¹¹⁰ Veure ff. 26v-27r.

Il·lustració 3, possible itinerari des de l'Oceà Índic al Mediterrani

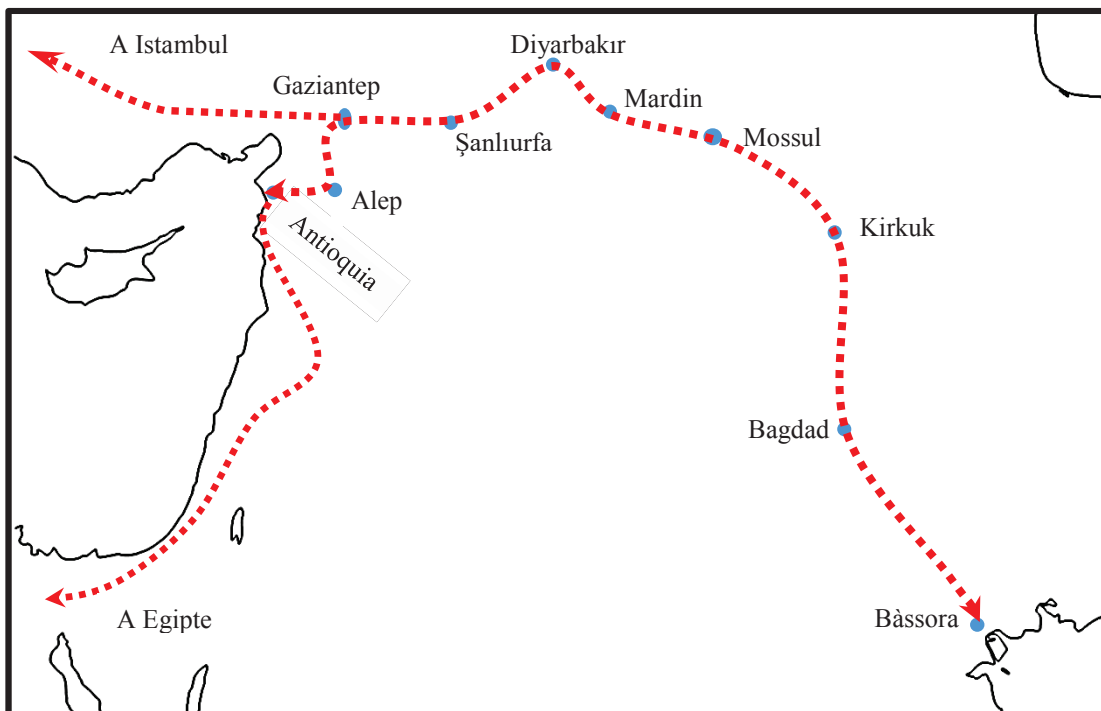
3.2.3.6 Les ciutats de l'Imperi Otomà

Una de les preguntes que ens podem formular és: quines eren les rutes més transitades de l'Imperi Otomà, o quines eren les vies més usuals per anar d'un lloc a l'altre. Així per exemple, sabem que un comerciant que vingués de l'Índia i viatgés pel Mar Roig, hauria de fer una travessia de tres dies entre Suez i el Caire, per després continuar en vaixell Nil avall fins a desembocar en el Mediterrani per arribar a Istanbul. Ara bé, els itineraris per terra i riu també eren importants i vitals, sobretot a la Mesopotàmia. Aquesta era la via del fèrtil creixent. No sabem amb seguretat si Şaşon Hıy va utilitzar la ruta terrestre cap al Golf Pèrsic, però destaca el fet que el nostre autor coneix el nom de les ciutats. Aquesta ruta seria la utilitzaria Murad IV quan va tornar de combatre contra els perses a Bagdad, relatada en el llibre en els ff. 46r-52r.

Aquesta primera ruta seria una hipòtesi derivada del que apareix escrit als ff. 80v-81r, en què s'enumeren les principals ciutats que pertanyen al sultà otomà en el Pròxim Orient. Casualment, Şaşon Hıy les escriu en ordre, com si seguís un itinerari continu, per la qual cosa es podria pensar que l'autor coneixia la zona o que era d'ús freqüent pels viatgers del comerç internacional, i més tenint en compte que la ruta de la

seda finalitzaria a Istanbul. Aquest primer itinerari doncs partiria de la ciutat de Bàssora per seguir cap a Bagdad, Kirkuk, Assur —avui en dia Mossul, la nova Nínive¹¹¹—, Mardin, Diyarbakır, Aram Nahrayim —l’antiga Urfa, actual Şanlıurfa turca—, Petor¹¹², Antep —l’atual Gaziantep turca—, Aram Şoba —Alep— i Antioquia.

En aquesta regió, un camí hipotètic de l’autor seguiria cap a Egipte i l’altre cap a Istanbul. El primer es descriu en el f. 81r travessaria Terra Santa: partint de Trípoli, passant per Damasc per l’interior o per Sidó, Tir, Beirut per la costa fins a Terra Santa, l’Alta Galilea, Safed, Jerusalem, Jaffa, Hebron, Gaza i vint jornades fins a la ciutat d’Egipte, és a dir, el Caire. El segon recorregut d’anada cap a Istanbul del f. 80v és difícil de precisar perquè tenim quatre ciutats de l’Anatòlia repartides sense formar un itinerari: Bursa, Esmirna, Tokat i Kütahya. Igualment tampoc podem fer un mapa amb itinerari des d’Istanbul cap a Europa per terra amb només les ciutats de Salònica, Sofia i Belgrad descrites en el f. 41r.

Il·lustració 4: possible itinerari entre la ciutat d’Istanbul i Bàssora

¹¹¹ [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa’ot*. p. 87.

¹¹² No identificada. Tal vegada seria l’antiga Birtha o la nova Birecik. Benjamí de Tudela li diu Balis, veure [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa’ot*. p. 86.

3.2.3.7 El Golf Pèrsic

Amb el propòsit de comerciar amb les perles, Śaśon Ḥay va partir de la ciutat d'Istambul cap a la ciutat de Bàssora després d'assistir a la boda del seu germà Aharon Ḥay celebrada entre la primavera i l'estiu de 1703¹¹³. El motiu de la seva expedició era trobar fortuna seguint la fama que tenia el Golf Pèrsic —anomenat per l'autor Mar de l'Hindistan— en la recol·lecció i la manufactura d'aquestes gemmes¹¹⁴.

A partir de la festivitat de *Pesaḥ* de l'any 1709 el nostre viatger deixava la ciutat de Bàssora i arribava amb els seus socis Ya'aqov d'Aram Şoba, el seu company Še'alti'el i Abraham d'Alexandria a la ciutat persa d'Hormuz, on no es coneixia cap altra artesania que no fos recol·lectar les perles del fons marí¹¹⁵. Ràpidament contractaren embarcacions amb seixanta bussos i disset mariners que els alimentaven, tot pagat pel comerciant que contractava el vaixell¹¹⁶. S'estigué tres anys en aquesta ciutat fins el 1712, perquè els bussos només treballaven a la primavera¹¹⁷. Després d'una mala inversió, en què durant tot aquest temps no aconseguiren trobar prou perles per tirar endavant el seu negoci, i després d'haver perdut un quaranta per cent de la seva inversió¹¹⁸, Śaśon Ḥay encoratjà el seus socis a emprendre el camí cap a la ciutat de Pegu a Myanmar, on prèviament havia tingut un èxit econòmic extraordinari¹¹⁹.

Una mica anterior al nostre autor, el viatger Yosef Sambari¹²⁰ relata que havia arribat en aquesta mateixa ciutat d'Hormuz, una gran ciutat a la vora de l'Índia, on hi havia molts jueus. Tenia la intenció d'integrar-se en un grup, però va veure que tots eren malvats, per la qual cosa per no caure en estat d'impuresa espiritual decidí marxar cap a Gaza¹²¹. Aquest lloc també és citat en l'obra de Benjamí de Tudela, on descriu l'illa de Qeshm, al davant de la costa de Bandar-Abbas —Hormuz—, i explica que allí feien parada els comerciants que venien de l'Índia, i que d'altres llocs hi portaven tota mena de comestibles i de lleguminoses. No obstant això Benjamí no diu res de perles a

¹¹³ Veure la seva estada a Istambul en els ff. 43v-45r.

¹¹⁴ Veure ff. 45r-45v.

¹¹⁵ Veure ff. 52r-52v

¹¹⁶ Veure f. 82r.

¹¹⁷ Veure f. 83r.

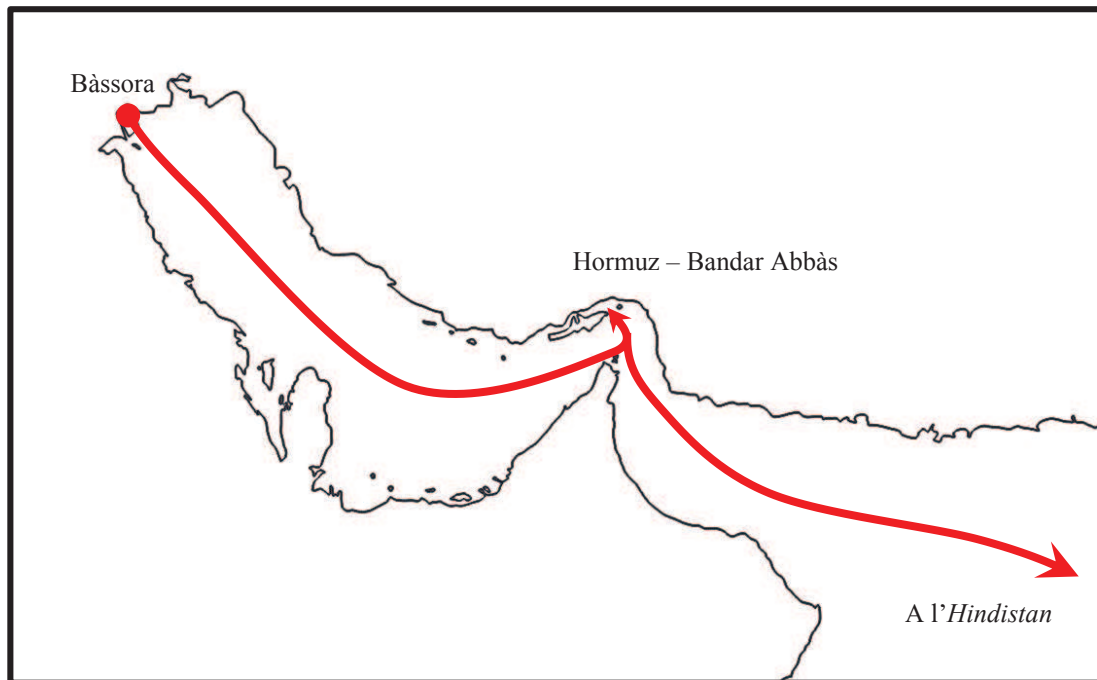
¹¹⁸ Veure f. 53v, de les seixanta-vuit mil rúpies invertides, en tres anys n'havien perdut vint-i-vuit mil.

¹¹⁹ Veure ff. 41v-44v.

¹²⁰ [YOSEF SAMBARI], *Divre Yosef le-rabbi Yosef Sambari*, ed. i anot. de Simon Shtober, Jerusalem, Ben Zvi Institute, 1994.

¹²¹ *Ibid.*, p.352.

Hormuz, sinó que és al país àrab de la costa oposada, Bahrein, on es troben les perles¹²². El sistema que utilitzaven els recol·lectors de perles és similar al descrit per Šaṣon Ḥay al f. 82r-82v: els homes es lligaven cordes per baixar al fons del mar i recollien les ostres del fons. Šaṣon Ḥay, a més a més, explica com es feien una pel·lícula d'oli a dins l'aigua per mitjà de l'alliberament d'una glopada d'aquest líquid a fi de poder-hi veure.

Il·lustració 5: les ciutats descrites en el Golf Pèrsic i Hormuz com a lloc de cacera de perles

3.2.3.8 El sud-est asiàtic

Šaṣon Ḥay va viatjar més d'una vegada en aquest punt tant llunyà del continent europeu. La primera es descriu en els ff. 41v-43v, i la segona en el ff. 53v-55r i 85r-86v. En qualsevol dels dos casos el seu propòsit era ben clar: anar a buscar robins i joies¹²³.

La participació dels jueus en el comerç entre l'Índia i Àfrica apareix ja a l'Edat Mitjana, especialment pel que fa a les espècies i a les perles. Així ho demostren els documents dels segles XI-XII de la Guenizà del Caire¹²⁴, en què es posen al descobert les relacions entre el món mediterrani, el món àrab, el món jueu i el subcontinent indi. El segle d'or del comerç internacional de l'Imperi Otomà es produí en el segle XVI, en

¹²² [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa'ot*. p. 109-110.

¹²³ Veure f.53v.

¹²⁴ Veure FRIEDMAN, Mordechai Akiva i GOITEIN, Shlomo Dov, *India Traders of the Middle Ages: Documents from the Cairo Geniza "India Book"*, Leiden, Brill, 2008.

què Istanbul posseïa les costes del Mar Roig, i la major part de la riba sud del Mediterrani, per la qual cosa des d'aquesta posició estratègica entre l'Oceà Índic i el Mediterrani ningú li podia fer ombra en el comerç amb l'Índia. En aquell mateix segle, els portuguesos ja havien obert les rutes cap a aquell país, cosa que provocà que els jueus tornessin a fer de mitjancers entre orient i occident, abans que de ser reemplaçats pels cristians, primer en el segle XVI pels armenis, i el XVII, pels venecians. A més, en el segle XVII, segle del nostre autor, els portuguesos i anglesos havien establert els seus centres comercials en les costes africanes i sud-asiàtiques, motiu pel qual l'activitat comercial del món otomà va anar minvant. Així doncs, podríem dir que el context comercial amb què es trobava Şaşon Hıy era d'estancament en l'economia de l'Imperi en aquest segle, un segle més tard al de l'edat daurada del comerç a què es dedicava.

El que resulta curiós és que quan l'autor parla d'Anglaterra i de Portugal, a l'hora de descriure els seus límits sempre cita aquest territori asiàtic. Curiós però no estrany, perquè com hem dit anteriorment les principals companyies de les Índies Orientals d'aquests dos països havien establert enclavaments comercials que més tard estarien relacionats amb el govern colonial, com en el cas de la Companyia Britànica de les Índies Orientals.

Així, la primera vegada que Şaşon Hıy viatjà al sud-est asiàtic, amb anterioritat al 1703, no sabem d'on provenia i quina ruta hauria pres. El nostre autor no en parla, i tampoc no es focalitzarà en les espècies de l'Índia, que tan sols enumera, com el pebre, el clau, la canya de sucre, la canyella, la nou moscada, etc., sinó que és a la ciutat de Pegu, a l'antiga Birmània, on es trobaven les joies, on l'autor centrarà tota la seva atenció. En aquella ciutat, l'activitat que hi va dur a terme era la de comprar diamants als miners i altres venedors. El nostre autor hi va arribar associat amb un altre jueu i un grec, la qual cosa semblava que les diferències religioses no fossin importants per a les associacions de caire econòmic en el comerç internacional. I diem semblava, perquè de fet, els nostres jueus van estafar al grec. El servent de Şaşon Hıy va posar-se en contacte amb una proveïdora que els va oferir els diamants en brut, sense estar barrejats amb sorra, que és com se solia vendre¹²⁵. Així és que van comprar les gemmes més cares però amb un factor de risc molt menys elevat. D'aquesta manera i estafant el grec,

¹²⁵ Veure ff. 41v-43v.

no resulta estrany que escrigui que *jo, Śaśon, confesso que aquesta va ser la principal font de la meua riquesa*¹²⁶.

Apartant-nos de judicis morals sobre l'activitat del nostre autor, la segona vegada que Śaśon Ḥay viatjà al sud-est asiàtic ho féu provinent de la ciutat persa d'Hormuz a partir de 1712. Aquesta vegada però se centrà en la descripció de les espècies, de les ciutats costeres, de la seva gent, així com dels diamants. Enumerarà la ciutat de Kochi, de Sri Lanka —Colombo—, Chennaipattinam —Madràs— i Pegu¹²⁷. Efectivament, a la costa Malabar ja hi havia comunitats jueves abans que hi arribés el nostre autor. De fet, durant el segle XVI i van arribar jueus sefardites que es trobaren amb comunitats de jueus autòctons, descrits pels primers com a “jueus negres” i així també ho fa Śaśon Ḥay¹²⁸. En l'apartat dels antecedents familiars del capítol 2 vèiem que apareixien Castiel en aquest punt tan llunyà de la península ibèrica i havíem trobat un gran nombre de testimonis¹²⁹. El sorprenent del cas és que arribant-hi com diu que va fer, no hagués explicat res dels possibles lligams familiars, ni de gent que compartís el mateix cognom que ell en aquella part del món tan allunyada d'Istanbul, i més quan el cap de la comunitat de Kochi havia estat un Castiel. Més que narrar aquests tipus de fets, l'autor es veu empès per la necessitat d'explicar tots els tipus diferents d'espècies i fruits que poguessin resultar estranys als seus lectors. Així ens explica el pebre, la nou moscada, el macís, la canya de sucre, el clavell d'espècia i el cardamom, tot això amb les variants de tots les llengües que coneix l'autor¹³⁰. Igualment vol parlar dels diferents tipus de joies, i parla del fals robí que és el *ceilan* que prové de l'illa de Sri Lanka, a diferència del bon robí de la ciutat de Pegu. No obstant això, sembla ser que l'associació comercial que es va crear a Bàssora per fer front a les despeses del viatge va poder arribar al seu destí, però no en va sortir molt ben parada. És així que l'autor, després de fer referència a això acabem de dir, canvia de tema, i no sabrem mai com va acabar aquest viatge pel sud-est asiàtic¹³¹, llevat del darrer destí de Śaśon Ḥay a Balkh.

¹²⁶ Veure f. 41v.

¹²⁷ La ciutat de Kochi apareix també en el capítol 2 d'aquesta tesi sobre els possibles antecedents familiars de Śaśon Ḥay.

¹²⁸ Veure f. 54r. Sobre els jueus negres, tenen un nom, *anjuvannam*, un títol honorífic dins la comunitat jueva de Kochi.

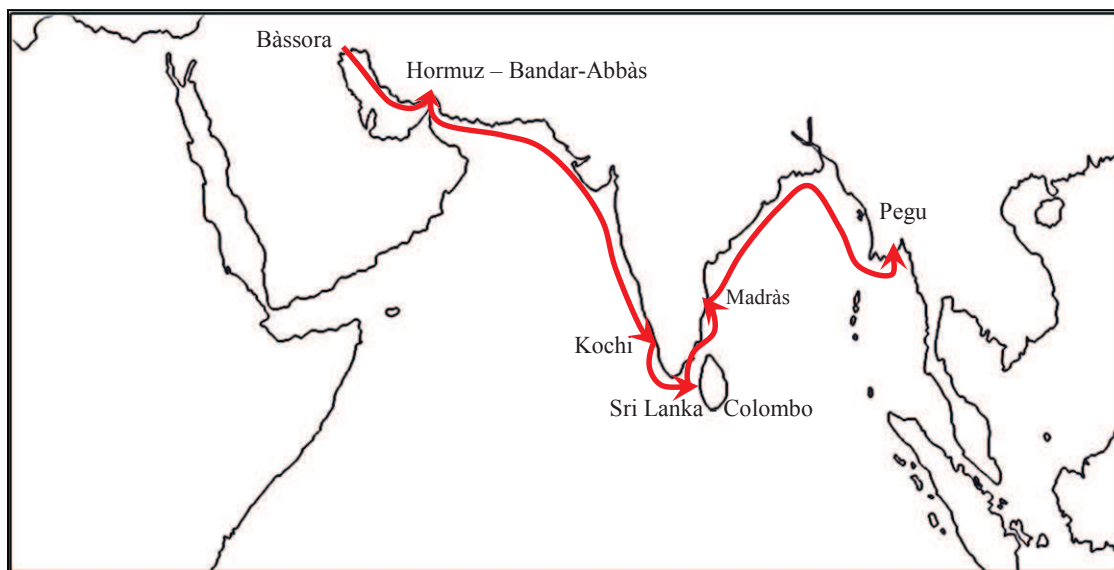
¹²⁹ Veure WOLFF, *Missionary Labours*, p. 473 i 474; [MENASSEH BEN ISRAEL], *Mission to Oliver Cromwell*, p. 85; FISCHER, «Exploration of the Jewish», p. 237; BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 423, n. 3.

¹³⁰ Veure els préstecs lingüístics del capítol 2.2.2.8.

¹³¹ Veure f. 55v. Un dels estudis imprescindibles pel que fa al tema dels jueus a l'Índia i al sud-est asiàtic és l'obra de Walter Fischel, “Els jueus a l'Índia”, *Ha-yehudim be-Hodu*, en què s'analitzen els diferents procediments legals, així com les espècies amb que es comerciaven i el testimonis d'altres viatgers. Per exemple, el procediment que seguien determinats comerciants, en aquest cas Salvador Rodrigues, el

Desconeixem la tramitació de serveis comercials a càrrec d'agents de les companyies de comerç, ni l'allotjament on s'allotjava el nostre autor. Aquest és un punt interessant de recerca, perquè tal com apunta Kirti Chaudhuri, els albergs dels comerciants del Pròxim Orient a l'Índia, especialment els armenis i els jueus, no han estat estudiats en profunditat per poder arribar a unes hipòtesis generals¹³², i malauradament el Llibre de Miracles de Şaşon Hıy tampoc ofereix nova informació sobre el tema.

Ignorem si Şaşon Hıy va formar part d'una societat comercial com aquestes. Tal vegada els seus viatges a Amsterdam hi tinguessin alguna relació. Però pel que sabem de la seva vida és que simplement s'associava amb pocs comerciants i no estava al servei de ningú. Tampoc ens parla dels agents jueus que actuaven a la ciutat de Chennaipattinam, o Madràs, en la mateixa època¹³³.

Il·lustració 6: segon viatge amb destinació a la ciutat de Pegu, a partir del 1712.

negoci fonamental del qual eren els diamants, les pedres precioses, ambre, etc. Es feia comprar articles de Bengala, de Pegu, de Xina, i les venia a la ciutat de Madràs a les companyies de comerç per després ser exportades a Anglaterra i ser manufacturats. És a dir, aquest tipus de comerç requeria d'enviar sovint un o dos socis a aquests indrets llunyans, uns negocis que requerien grans sumes de diners en efectiu i de seguretat en el viatge per mar.

¹³² CHAUDHURI, *The Trading World*, p. 581, n.16.

¹³³ FISCHER, «The Jewish Merchant-colony», p. 175-195.

3.2.3.9 La ciutat de Balkh: el final dels seus viatges

Després del fracàs de l'empresa creada per Şaşon H̄ay i els seus tres companys en el Golf Pèrsic, en què no van trobar prou perles per seguir amb el seu negoci¹³⁴, van decidir embarcar-se en un vaixell a Hormuz en direcció a Myanmar per comprar diamants, tot parant en diferents ports de l'Oceà Índic¹³⁵. A partir d'aquest moment ja desconeixem si va arribar per segona vegada a la ciutat de Pegu. En el Golf de Bengala, després d'abandonar la ciutat de *Bengala* —segurament la ciutat de Madràs i citada en un altre moment del llibre com a Channaipattinam¹³⁶— l'autor escriu: *D'aquesta ciutat vam anar a la ciutat de Pegu, la ciutat del robí. La qüestió és que en aquest mal viatge comercial nostre ens vam extraviar, vam perdre els nostres diners, vam caure presoners i ens vam separar els uns dels altres fins al dia d'avui*¹³⁷. Com diu a continuació en el text, totes les ciutats on va parar, pertanyien als europeus. De fet, els principals ports es trobaven sota poder de les companyies comercials de diferents països cristians, dites de les Índies Orientals, com la Companyia Britànica de les Índies Orientals, la Companyia Neerlandesa de les Índies Orientals, la Companyia Francesa des les Índies Orientals, la Companyia Portuguesa de les Índies Orientals, i tantes altres, que en un principi eren simples unions comercials, però més tard esdevingueren centres de poder polític. Aquest és el cas de la Companyia Britànica de les Índies Orientals, que va ostentar el poder de la Índia fins que va esdevenir colònia britànica.

Així, Şaşon H̄ay escriu que tots els membres de la seva associació van caure presoners en aquest viatge, però al moment no explica quins van ser els seus segrestadors. És només al final del llibre, en el f. 85r, que l'autor ens parla d'aquest captiveri. Malauradament, aquest relat comença en el f. 84, que casualment és un dels folis que manquen en aquest llibre. Del que se'n pot extreure, és que els tripulants del vaixell eren europeus: *vaig escapar del captiveri en el vaixell on estava pres, entre un poble que no era el meu, genealogia del malvat Esauí, enemics de la genealogia de Jacob*¹³⁸. Segons l'autor, el que succeí posteriorment és que es va llençar del vaixell i va arribar nedant a la costa després de bussejar durant més de dues hores per recórrer una

¹³⁴ Veure el subcapítol 3.2.3.7, del Golf Pèrsic.

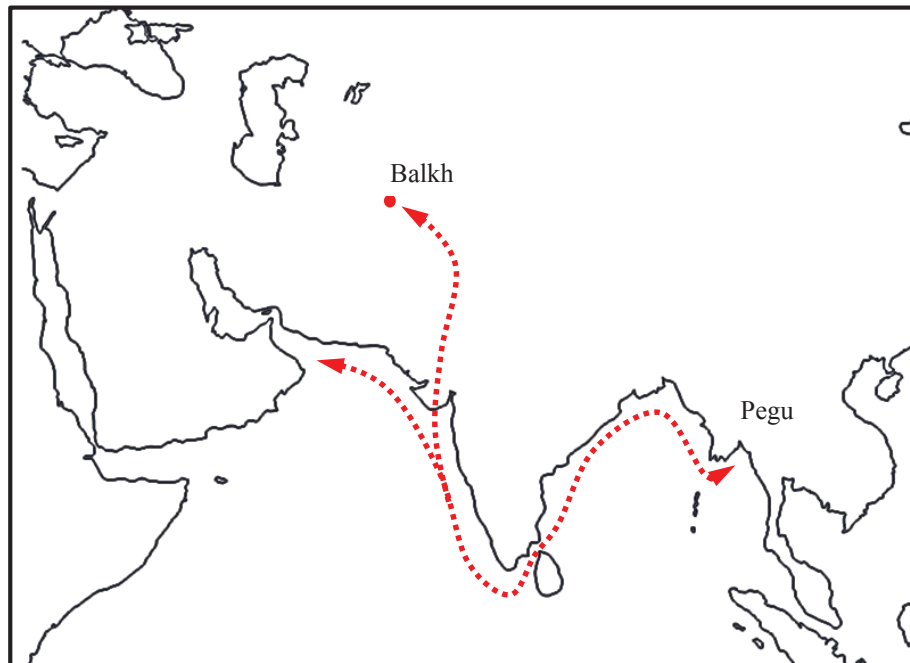
¹³⁵ Veure el subcapítol 3.2.3.8, del Sud-Est Asiàtic.

¹³⁶ Veure ff. 55r i 55v. Si fes referència a la regió de Bengala, tal vegada també podria tractar-se de Calcuta, on els britànics van establir-se a través de la Companyia Britànica de les Índies Orientals.

¹³⁷ Veure ff. 54r-55r.

¹³⁸ Veure f. 85v.

milla¹³⁹. Tampoc se sap en quin punt del litoral de l'Oceà Índic va fer peu. Fos com fos és que arribà a la ciutat de Balkh, al nord d'Afganistan, sol, sense amistsats i desposseït de riqueses¹⁴⁰.

Il·lustració 7: Hipòtesi del lloc del captiveri naval i de la seva fugida a Balkh

Desconeixem per quin motiu els seus passos el conduïren precisament en aquesta ciutat. Balkh, l'antiga capital del regne grec de Bactriana i en el centre de la ruta de les espècies entre Occident i Orient, ja va ser visitada per Ibn Baṭṭūṭa i va tenir el seu moment àlgid durant l'Edat Mitjana¹⁴¹, però a principis del segle XVIII, moment en què hi arribaria Şaşon Ḥay, era una ciutat totalment en decadència, i avui dia la ciutat antiga està despoblada i en ruïnes, no és més que una petita ciutat afganesa poblada majoritàriament per tadjiks i paixtus, de llengüatges irànics, en una àrea predominantment de població uzbeka, de llengüatge altaic¹⁴². Tal vegada la seva intenció era fugir ben lluny del perill de les ciutats portuàries de l'Oceà Índic i utilitzar la ruta de la seda per trobar alguna caravana que viatgés a Istanbul. El cas és que es va

¹³⁹ Veure f. 86r. Si entenem que es tractava d'una milla marina, llavors hauria nedat entre uns 1,5 i 2 km.

¹⁴⁰ Veure f. 85r.

¹⁴¹ Veure el llibre AZAD, Arezou, *Sacred Landscape in Medieval Afghanistan, Revisiting the Faḡā'il-i Balkh*, Oxford, Oxford University Press, 2013.

¹⁴² Podria ser possible que l'autor viatgés tan amunt per trobar-se amb els uzbeks, amb qui tindria més facilitat de negociació per estar emparentats lingüísticament amb la llengua turca que parlaria el nostre autor. La qüestió que queda damunt la taula és per quin motiu no va seguir el seu camí cap a Bàssora —a l'oest de Balkh en línia recta— per poder tornar a Istanbul, o fins i tot des del Mar Roig.

establir uns anys a Balkh, i des d'aquest lloc no sabem si va partir en direcció a Istanbul cap a l'oest o definitivament va començar una nova vida entre el que avui és l'Afganistan i Iran.

CAPÍTOL 4. PERCEPCIONS DE L'ALTERITAT

Com en molts altres llibres de viatges escrits durant l'Edat Mitjana, el llibre de *Ma'ase Nissim* barreja elements de la realitat amb la fantasia. Paral·lelament als itineraris que el nostre autor va portar a terme al llarg de la seva vida i que hem vist detallats en el capítol anterior, l'obra de Şaşon Hay conté elements descriptius dels llocs que va trepitjar, així com d'aquells que en deuria sentir parlar en els diferents indrets dels seus viatges, entre els quals també racons geogràfics remots on mai no hi havia arribat cap home. Entre els elements fantàstics podem observar l'aparició de sirenes en el mar de Màrmara en el f. 32v-33r, així com l'arribada d'una nau errant a una illa habitada per ciclops, al més pur estil dels mites grecs, al f. 33v-34v. El que ens interessa en aquest capítol, però, és el relat realista de l'autor davant de tots aquestes meravelles, és a dir, la realitat viscuda enfront de la floritura literària del llibre que va compondre. A través dels elements descriptius dels països que realment va trepitjar ens podem fer una idea dels costums de la gent que hi habitava, així com del coneixement de Şaşon Hay sobre la seva cultura i història. En definitiva, entre els seus relats podem observar quina era la visió que tenia el nostre autor respecte l'altre —aquell individu d'una cultura diferent a la seva— gràcies a l'anotació de certs trets i característiques que li resultaven estranys o dignes de ser comentats.

Entre els diferents temes de la visió de l'alteritat que van sorgint en els relats del llibre i al voltant dels quals gira l'obra de *Ma'ase Nissim*, hi ha sense dubte la descripció dels seus coreligionaris jueus dels diferents països europeus, africans i asiàtics, així com els integrants d'altres religions, com són el cristianisme i l'islam. A més d'aquesta divisió geogràfica i religiosa, també podem veure quina era la seva concepció de determinats personatges, com són ara els herois dels seus relats i la figura dels monarques, on els esquemes que aplica a uns els va repetint en la descripció dels altres al llarg de tota la seva obra.

4.1 JUEUS

Com ja s'ha dit, els destinataris d'aquesta obra sembla ser que serien els jueus que habitarien les àrees de l'Àsia central i que serien de cultura persa¹. Per tant, no es fa

¹ Veure capítol 2.

referència als elements que tenen en comú els jueus de les diferents nacions, sinó ben al contrari, es ressalta les diferències culturals, i tant és així que és de destacar que Šašon Ḥay ni tant sols no posà cap èmfasi en les diferències referents al culte sinagoga dels diferents països on viatjà. Tenint en compte que el nostre autor és un comerciant, que va creuar el mar Mediterrani i l'Oceà Índic —un fet que li suposaria conèixer tot un ventall de diferents costums i de formes de fer—, és sorprenent que l'autor no dediqui ni mitja línia del seu llibre per parlar, a tall d'exemple, de les diferents melodies a l'hora de recitar el text bíblic, o la diferència de pronunciació de l'hebreu entre els jueus orientals i occidentals, o de la mateixa escriptura, per no anar més lluny.

El que el nostre autor sí que destaca són les diferències ètniques i culturals dels diferents tipus jueus en funció del seu lloc de residència. Així, l'autor percep una clara barrera de costums entre els jueus que viuen en territori cristià —segons les paraules de l'autor: les ciutats dels francs, els països d'Edom, ciutats d'Esau— d'aquells que viuen en territori islàmic —sense detallar si es tracta d'àrees arabòfones, turcòfones o persòfones—. Una de les altres diferències entre els jueus que l'autor veu necessari d'explicar és l'afiliació a un determinat costum, ja sigui sefardita, asquenazita, mustarabí, italià o grec. Malgrat que aquests costums només apareixen citats i no es defineixen, l'autor en limita geogràficament la seva distribució i extensió. A més, el costum que Šašon Ḥay es deté més a comentar en el *Ma'ase Nissim* és sense dubte el sefardita².

Caldria no oblidar, però, que a banda dels costums jueus que habiten al voltant del Mediterrani, l'autor també ens parla dels jueus que estaven assentats a la ciutat índia de Kochi³, on el relat només ens dona el detall que en aquesta ciutat hi havia jueus negres. De fet, quan els jueus sefardites arribaren al llarg dels segles XV i XVI a Kochi, es crearen dues comunitats, la dels jueus blancs —els sefardites— i els jueus negres —els jueus nadius indis—⁴. Com hem dit anteriorment, com a dada curiosa, que un dels quatre fundadors de la comunitat sefardita de Kochi el 1567 va ser Samuel Castiel⁵. Malauradament, no disposem a hores d'ara de prou dades que puguin relacionar-lo amb Šašon Ḥay, i el que ens pot resultar curiós és que després d'haver escrit que va estar-se

² Veure ff. 40v-41r i f. 80r

³ Veure f. 54r.

⁴ Veure WOLFF, *Missionary Labours*, p.473-474 i les obres de FISCHER, Walter, «Exploration of the Jewish Antiquities of Cochin», en: *Journal of the American Oriental Society*, [Ann Arbor], núm. 87 (1967), p. 230-48; i IDEM, *Ha-Yehudim be-Hodu*, Jerusalem, Ben Zvi Institute, 1960.

⁵ Veure WOLFF, *Missionary Labours*, p. 473-474.

en aquesta ciutat, no expliqués el fet que un dels fundadors d'aquella comunitat jueva *blanca* de Kochi tingués precisament el mateix cognom que l'autor d'aquest llibre. Del tot segur, d'haver-ne sabut la seva existència, hauria escrit unes línies de text en el seu honor.

Quant al Mediterrani i al continent europeu, la línia que separa la cristiandat amb l'islam és el tret que tindrà més rellevància en les percepcions de Şaşon Hıy, i no només ens estem referint al Mediterrani com a límit d'aquestes dues civilitzacions, sinó a l'eix nord-sud en els límits de la part europea l'Imperi Otomà amb els altres països cristians europeus.

Des del punt de vista de l'autor —recordem que és nadiu de l'Imperi Otomà—, un dels contrastos de les formes de vida entre els jueus europeus amb els del món otomà prové precisament de la riquesa i opulència amb què es vivia a Europa, concretament a Amsterdam i Venècia. La majestuositat i la bellesa d'aquestes dues ciutats —producte de la seva emprenedoria econòmica— també repercutia al dia a dia dels jueus, no debades ells també utilitzen els carros exuberants de la ciutat holandesa, o utilitzen perruques d'allò més cares en el si de Venècia. Segons el nostre autor, els jueus que vivien en aquestes metròpolis eren tots ells de costum sefardita, eren grans savis, produïen llibres mitjançant la impremta en ambdues ciutats i tenien el control de cercles polítics, però malgrat tot, tenien el mal costum de conviure amb els cristians.

4.1.1 AFAITAT DE LA BARBA I ALTRES COSTUMS EUROPEUS

Quan llegim el *Ma'ase Nissim* es pot apreciar que la bonesa d'aquestes ciutats no amaguen les faltes comeses pels jueus, com ara beure vi *neseḵ* i tenir prostitutes en els seus barris, i no obstant això, aquestes queden rellevades al pla de les faltes lleus quan l'autor les compara amb l'afaitat de la barba.

En diferents passatges del text —ff. 29v-31v i 34v— se'ns introdueix la línia temàtica de l'afaitat de la barba que l'autor anirà posposant fins als ff. 38r-40v, en el si del relat d'un comerciant jueu que torna a la seva ciutat de Venècia des de Tunis, acompanyat per Şaşon Hıy i altres companys de viatge. Es tracta d'un costum, segons l'autor, pres per imitació dels cristians, que s'afaiten la barba amb navalla i es deixen créixer el cabell i se'l pentinen. Fins i tot, aquells que no en tenien, es compraven perruques per poder lluir el cabell com tots els altres. Ben al contrari que els seus

correligionaris venecians, Šáson Ḥay exposa que els jueus d'Istambul s'afaitaven el cap i es deixaven créixer la barba, i en el cas que un comerciant jueu europeu arribés a Istambul, la comunitat l'obligaria a deixar-se créixer la barba, tot i que la decisió de rapar-se el cabell era tota seva.

L'autor ens desenllaça aquest fil temàtic amb la història d'un jueu venecià que s'afligeix per haver-se d'afaitar la barba en contra de la seva voluntat quan arribi a la seva ciutat pel fet que el costum dels venecians és com el que s'ha dit més amunt. Havia tornat a la fe, és a dir, havia acceptat els preceptes religiosos sota una visió ortodoxa, sota el mestratge de Yosef Nawi, jueu de Damasc que s'instal·là a la ciutat cabalística de Safed i propagà els coneixements de la mística partint d'aquesta ciutat⁶. Contraposant la llegenda amb la realitat, el fet és que fins el dia d'avui no es coneix cap escrit de Yosef Nawi que tracti aquest tema, tret del *Ma'aše Nissim*.

Un altre viatger del segle XVIII, el conegut Ḥayyim Yosef David Azula'i, quan escrivia sobre els jueus italians, concretament dels de Livorno, sentia el mateix rebuig que Šáson Ḥay quan veia aquest costum fruit del contacte entre cristians i jueus. Azula'i percebia amb un desgrat profund que els jueus d'aquesta ciutat anessin a gaudir el dia del dissabte en diversos llocs d'esbargiment, en els parcs de la ciutat, a les ribes dels rius, i altres, on fins i tot en un dia sagrat com aquest utilitzaven diners per comprar menjar i tampoc no tenien remordiments en beure vi fet pels cristians i, a més, si això no era prou, s'afaitaven la barba amb navalla⁷.

4.2 NO JUEUS

Com hem vist, un dels punts que preocupa a Šáson Ḥay és el relaxament de les normes del judaisme entre els jueus que viuen en territori cristià pel fet que estaven molt influenciats pels costums d'aquests últims. Aquesta inquietud de l'autor, en canvi, no es percep tan clarament quan el text parla de la influència del món islàmic en el judaisme. De fet, sobre aquest punt no veurem cap observació de l'autor, tal vegada per considerar que els costums dels musulmans i dels jueus eren més propers els uns dels altres que no pas amb el cristianisme, o tal vegada pel fet que tant ell com els destinataris de la seva obra vivien en països islàmics i qualsevol crítica als seus propis costums equivaldria a llançar-se pedres sobre la teulada. Com veurem, la relació que Šáson Ḥay té amb les

⁶ Veure BENAYAHU, *Leqūtot le-Toldot qešare-hem*, p. 59; BENAYAHU, «Sefer Toledot ha-Ari», p. 114.

⁷ BENAYAHU, *Rabbi Ḥayyim Yosef David Azula'i*, p. 59.

diferents religions és ben desigual, possiblement influït per les seves vicissituds al llarg de la vida més que no per una qüestió teològica.

4.2.1 CRISTIANS

Dels cristians en general i dels seus costums en particular, Śaśon Ḥay només en parla quan se sent a disgust veient que els jueus imiten les seves formes de vida. Les referències que tenim en el text són escasses, però per damunt de tot hi destaquen les perruques, l'afaitat de la barba, el deixar-se créixer el cabell i pentinar-se'l —que hem vist en el punt anterior—, i veure vi *neseḳ*. Alhora, una de les percepcions que més caracteritza a l'autor al llarg de tota l'obra del *Ma'ase Nissim* és l'animadversió cap els seguidors del cristianisme i els seus símbols. Que el judaisme no hagi considerat la religió cristiana com una religió ferma no és res de nou. Ara bé, en aquest llibre qualsevol referència als europeus i a la seva religió ve acompanyada d'un adjectiu pejoratiu. Considerem que un dels motius d'aquesta actitud de Śaśon Ḥay, a banda del que s'espera en el marc de la confrontació entre les diferents religions, és l'episodi del captiveri a què el sotmeteren els cristians en les costes de l'oceà Índic⁸ —segurament portuguesos o anglesos—. No podem saber amb detall l'episodi d'aquest segrest ni el patiment que l'autor deuria sofrir ja que manca el foli 84, i fins al dia d'avui s'ha perdut el desenvolupament d'aquest relat. No obstant això, el rancor i el ressentiment que aquell esdeveniment crearia en l'autor quedarien reflectits més tard a l'hora d'escriure el *Ma'ase Nissim*. Així, Europa és no només tractada de Terra d'Edom, o Terra dels francs, o Regne d'Esaú —estirp enemiga dels descendents de Jacob—, sinó que també s'hi refereix com a la “malvada Grècia”. L'autor expressar la seva pròpia antipatia vers les ciutats europees en les paraules que dirigeix a un jueu venecià: *per què vols viure en una ciutat d'incircumcisos com aquesta?*⁹, i podríem seguir el fragment escrivint el que deuria pensar l'autor: podent viure tranquil·lament entre els musulmans sota el poder del sultà d'Istanbul.

El màxim exponent d'aquesta animadversió és el relat d'Abraham ibn 'Ezra a la ciutat de Roma¹⁰. En les diferents versions que avui en dia es conserven d'aquesta llegenda¹¹, tant el text que procedeix del Iemen com el d'Itàlia, tot i que la trama del

⁸ Veure f. 85v-86v.

⁹ Veure f. 39r.

¹⁰ Veure ff. 62v-80r.

¹¹ Veure BEN MENAHEM (ed.), «Abraham ibn 'Ezra», p. 34-37; Ídem, «Aggadot 'am», p. 149-150.

relat sigui molt similar, no trobem els adjectius pejoratius amb els quals l'autor es dirigeix a Jesús i a Maria, com ara l'ús de la paraula "maleïts". A aquest últim Śaśon Hay el tracta literalment de bastard i a la seva mare, de prostituta. Més encara, Ibn 'Ezra humilia aquests dos personatges fent-los preparar un guisat per al seu propi delit de l'escena tot rebaixant la categoria d'aquestes dues figures exponents del cristianisme. Primer, Jesús ha d'assegurar-se que el ganivet compleixi amb les normes de la *kašrut*, ha de degollar un pollastre, i Maria, l'ha de cuinar. A més a més, Jesús i les diferents estàtues dels sants que es trobaven a la basílica del Vaticà són els responsables de les morts de tots els romans que es localitzaven a la basílica i a les seves rodalies, i a Śaśon Hay no sembla saber-li greu incorporar nens entre les víctimes per fer encara més crua la revenja contra els cristians. Aquesta antipatia cap els cristians, com dèiem, no pot ser gratuïta, i ha de respondre algun moment traumàtic de la seva vida, que pensem que va ser el seu segrest a les costes de l'Índia.

Des d'un punt de vista teològic, l'autor posa en boca d'Ibn 'Ezra i dels capellans del Vaticà la visió que té del cristianisme. En els ff. 74v-76r aquests apareixen com els principals artífexs de l'edecte de l'emperador Titus on manava que anualment es cremés un jueu al bell mig de la basílica del Vaticà. Quan Ibn 'Ezra envià els soldats del rei al Vaticà perquè els capellans li donessin explicacions sobre aquesta llei, després de totes les calamitats que les estàtues havien infligit als ciutadans romans, la cúria eclesiàstica només els quedava clamar que ja no els queda ni religió, ni rei, ni divinitat ni imatges, ja que les estàtues davant les quals es prosternaven s'havien aixecat en contra del poble. És a dir, que segons el nostre autor, la religió cristiana se sostenia per uns pilars molt dèbils. Més encara, Ibn 'Ezra parla de l'estàtua de Jesús literalment com el déu dels cristians. Clarament Śaśon Hay està fent referència a l'acte d'idolatria que segons el judaisme cometen els cristians quan es divinitza un ser humà com Jesús i s'adoren estàtues¹². Ibn 'Ezra recorda als capellans que la religió cristiana, així com el decret que havien dictat, no era més que una il·lusió i que no tenia consistència, és a dir, sense fonament. Tal vegada, el càstig que rebrà la cúria eclesiàstica del Vaticà manifesta tota l'antipatia de l'autor contra els representants del cristianisme mitjançant un dels relats més violents de tot el *Ma'ase Nissim*, i que com hem dit anteriorment, pot ser influïda

¹² Maimònides definia els cristians com a idòlatres precisament per aquest fet i pel dogma de la trinitat. Veure *Mišne Tora*, llibre *ha-Mada'*, *'Avoda Zara*, 9,4. En canvi, rabí Nissim ben Re'uben Gerondí opinava que només es podia considerar idolatria en el cas que la persona davant la qual es prosternessin fos divinitzada. Així, les figures dels sants no formarien part dels actes d'idolatria, però sí el culte a Jesús. Veure els *Hiduše Sanhedrin* atribuïts a rabí Nissim Gerundí.

per la seva experiència en el captiveri de l'oceà Índic. Així, les mateixes estàtues dels sants —aquelles a qui segons l'autor veneraven els capellans— són les que s'encarregaran d'executar la seva sentència de mort: agafaren amb la mà grups de religiosos, de cinc en cinc, i els llençaren contra el terra com si fossin simples pilotes. I no només això, sinó que el seu líder, i aquí s'ha d'entendre el cap de la cúria vaticana, és a dir el papa, va ser colpejat i malvat com era fou llençat a la foguera enlloc del jueu que volien sacrificar anteriorment.

4.2.2 MUSULMANS

Una de les religions més importants quant al nombre de practicants en l'època de Şaşon Hıy és sense dubte l'islam, la religió professada per la majoria dels habitants sota domini de la Sublim Porta. És per aquest motiu que els seus seguidors no podrien ser oblidats per l'autor en les diferents narracions del *Ma'ase Nissim*. A diferència del subapartat anterior on parlàvem de la percepció que l'autor té dels cristians, amb l'islam es pot observar una diferència qualitativa respecte el cristianisme, i és que Şaşon Hıy hi té una relació més estreta, en posseeix un coneixement més ampli i fins i tot parla de les diferents branques d'aquesta religió. El que destaca per damunt de tot de la forma de pensar de l'autor és que, si bé tot aquells que no professen la religió dels jueus ja van de per si errats, aquells musulmans que no segueixen la religió del sultà de Constantinoble encara van més errats. Aquesta darrera afirmació es pot comprovar en les descripcions del llibre que veurem tot seguit sobre el xiisme i el zaidisme —sempre negatives—, en canvi no expressarà cap crítica contra el sabisme així com res pejoratiu sobre l'islam sunnita professat per la Sublim Porta.

D'aquesta manera, el sabisme, una religió preislàmica situada sud de la península aràbiga que poc a poc va ser absorbida per l'islam, és citat indirectament pel nostre autor com la religió que seguien els ismaelites¹³ abans de la vinguda del profeta Mahoma i per tant prèvia a l'islam¹⁴. Şaşon Hıy els descriu com una gent que no tenia una religió establerta, però que professaven la seva creença en la unitat de Déu, en Abraham i el seu fill Ismael. D'aquesta manera l'autor escriu que proclamaven que *No hi ha déu fora de Déu i Abraham és l'amic de Déu*¹⁵, a imitació de la professió de fe de

¹³ En el text i en la literatura hebrea s'utilitza aquest terme per fer referència als àrabs.

¹⁴ Veure f. 25v.

¹⁵ Veure f. 25v.

l'islam, la *šahāda*, en què es diu que *No hi ha més déu que Déu i Mahoma és el seu profeta*.

f. 25v: לֹא עִלְמָא אֱלֹהָ אַלְלָהוּ וְאַבְרָהִים חֲלִילַי אַלְלָהוּ

Šahāda: لا إله إلا الله ومحمد رسول الله

L'islam sunnita és només citat en l'obra de Šašon Ḥay de forma indirecta per la contraposició amb les altres branques de l'islam. És a dir, de la mateixa manera que del judaisme otomà no coneixem gairebé res fora de la denuncia dels mals costums dels jueus europeus, els costums musulmans només es troben descrits quan es comparen uns amb els altres. Així, el nostre autor cita les quatre escoles canòniques de dret islàmic — hanefita, maliquita, hanbalita i xaafita¹⁶— en el context del relat de l'atac ideològic vers als seguidors del zaidisme, la majoria dels quals es trobaven en el país del Iemen. Šašon Ḥay relata que els zaidites resen com ho fan la resta de musulmans i segueixen les directrius de l'Alcorà, però reneguen d'aquestes quatre escoles. Els seguidors d'aquest corrent islàmic, que forma part del xiisme, constituïen vora el 75% de la població del Iemen i es van revoltar nombroses vegades contra els governants sunnites, a qui consideraven il·legítims¹⁷. Nogensmenys, la crítica del nostre autor vers aquesta branca de l'islam no prové d'un rerefons teològic, sinó per l'oposició política que van mantenir amb Murat IV, ja que el governant sunnita per excel·lència en el Pròxim Orient era al sultà de Constantinoble. Les guerres que dugué a terme el sultà contra la població d'aquest territori, en especial contra els xiïtes, es veuen reflectides amb l'episodi de la guerra entre l'Imperi otomà i l'Imperi persa safàvida descrita en el llibre de Šašon Ḥay¹⁸. Els perses, en gran majoria seguidors del xiisme, són descrits per l'autor com a *rāfiḍī*, heretges, renegadors de la sunna¹⁹, i no només això, sinó que en el relat a més havien profanat a Bagdad la tomba del Gran Imam Abu Ḥanīfa²⁰ i hi lligaven gossos negres. Com a rerefons teològic per iniciar aquesta guerra, val a dir que Šašon Ḥay no era del tot ignorant quant als costums dels musulmans del seu país, ja que els otomans sunnites seguien l'escola de dret islàmic que havia fundat aquest personatge, l'escola

¹⁶ Veure f. 45v.

¹⁷ Veure *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, Brill, 2002, vol.11, p. 447-481.

¹⁸ Veure ff.46r-52r.

¹⁹ Veure per exemple f. 46v i altres. Veure els préstecs àrabs en el subcapítol 2.2.2.8.

²⁰ La tomba d'Abu Ḥanīfa és una de les mesquites més importants de la ciutat de Bagdad. Aquest personatge va ser el fundador de l'escola hanefita de dret islàmic i va ser un gran refutador de les tesis dels xiïtes.

hanefita, motiu pel qual el sultà Murat pren com a causa personal la lluita contra els xiïtes.

Un altre dels punts de vista de l'autor pel que fa al món islàmic és sense dubte la forma amb què descriu l'exèrcit del sultà otomà en els ff. 46r-52r. El descriu com un exèrcit potent que no té rival, bé que les nacions europees i els perses li feien la guerra a tota hora. És ben palès d'observar com Şaşon H̄ay, jueu otomà, considera l'exèrcit del sultà com a propi. En el text sempre apareix com una força imponent que venç a tota hora, temible en la batalla i sota les ordres del sultà Murat, que alhora representava el poder califal islàmic. La magnificència de les seves arts marcial només són superades per la descripció de la seva organització militar i que en el text apareix descrita amb tot tipus de militars abillats amb tota mena de colors segons la funció que hi realitzen²¹.

4.2.3 ALTRES POBLES

Un tret que crida l'atenció en el Llibre de Miracles és que Şaşon H̄ay descriu totes les cultures que no són jueves, islàmiques ni cristianes, com unes cultures subdesenvolupades formades per gent nua que habita en terres caloroses. Així, entre aquestes poblacions es troben els esclaus negres, els cuixites, els indis i birmans, i molt possiblement els amerindis. La primera vegada que ens parla d'un d'ells és en el relat de la infantesa de Yişhaq Lúria, on la dona del governador desitja tenir relacions sexuals amb un esclau negre que veu en el jardí. Un fet destacable és que l'autor vol realçar per damunt de tot el color de la pell, els llavis i el seu òrgan sexual: *vam veure un esclau negre que s'ajeia per orinar. El seu membre era com el membre d'un ase i ell mateix també era diferent de tots els homes: era negre com el carbó i els seus llavis, un cap amunt i un cap avall, no distaven dels llavis d'un camell. Aquella bagassa va desitjar aquell home-ase amb cos i ànima*²². Una altra explicació de població de pell negra la trobem en una descripció de la terra de Cuix. Els cuixites, *són tots negres i no saben què és el fred, sols la calor. Són el fills de Cam, pare de Canaan. Van tots nus i copulen com si fossin gossos. No tenen cases, només forats i més forats sota terra [...] Cada any els egipcis, a través del riu Nil, s'apropen a la seva terra i s'emporten un abundant botí i*

²¹ Veure la il·lustració 1 al final de l'edició i la traducció del text. Per observar gravats del segle XVII on apareixen els principals caps de l'exèrcit amb els seus vestits, turbants i armament, veure RYCAUT, Paul, *The Present State of the Ottoman Empire*, Londres, 1868. Una selecció d'aquests gravats han estat recollits per ROZEN, Mina, *Ha-qehilla ha-yehudit b-Iruşalayim ba-mea ha-Y"Z*, Tel Aviv, University of Tel-Aviv, 1984, cap. 3.

²² Veure f. 21v.

*un nombre incomptable de personnes*²³. Aquest relat coincideix en gran part amb allò que descriu Benjamí de Tudela quan descriu el territori de Cuix:

“hay entre ellos unas gentes que son como bestias: comen hierbas que hay en la orilla del Nilo y en los campos, andan desnudos y no tienen conocimiento como los demás hombres: yacen con sus hermanas y con quien encuentran. Es una tierra muy cálida. Cuando los hombres de Assuán van a pillar botín a su país llevan consigo pan y trigos, pasas e higos y los arrojan a aquéllos; vienen tras la comida y se traen con ellos muchos cautivos. [...] son los esclavos negros hijos de Cam”²⁴.

De la lectura dels dos textos es desprèn molt probablement que Šáson Ḥay coneixia bé l’obra de Benjamí de Tudela.

Igualment, per l’autor la nuesa és equiparada amb una conducta animal quan descriu la gent de Myanmar i els amerindis. Parla d’ells com gent despullada, però a la vegada amb peces de vestir, és a dir, les justes: *[Pegu] és una terra molt calorosa i tota la gent va despullada com bèsties, excepte que duen un drap al davant, i llevat d’això no porten res, tant homes com dones*²⁵. Dels nadius del que molt probablement deu ser Surinam diu bàsicament el mateix que les impressions recollides fins ara sense aportar més novetat, tret de la seva poca disposició al treball: *cap al sud s’hi troben un sense fi de pobles i ciutats, però la seva gent són com bèsties, mai han sabut res del treball, sinó que mengen com si fossin bèsties i s’ho empassen com bèsties. Tots van despullats i les seves vestidures són de pell de bestiar*²⁶.

4.3 LES DONES

Una de les impressions que xoquen més a un lector occidental és el punt de vista de l’autor del Llibre de Miracles pel que fa a la seva percepció de les dones. Un segle abans que nasqués Šáson Ḥay, el jueu de Salònica Moše ben Baruk Almosnino escrivia que les dones virtuoses romanien tancades a casa, no es deixaven veure en públic, no sortien a parlar amb les veïnes als balcons de les cases; si es deixaven veure és que no eren dones virtuoses, com aquelles que acompanyaven els seus marits al mercat a

²³ Veure f. 25v.

²⁴ Veure [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa ’ot*, p. 114.

²⁵ Veure f. 41v.

²⁶ Veure ff. 60r-60v.

comprar²⁷. De fet, aquesta percepció no canviarà en aquests cent anys que separen els dos autors. Şaşon H̄ay recorda al lector que a Istanbul cap dona no podia deixar-se veure en els mercats, només homes²⁸. Igualment, l'aparença dels homes havia de ser ben viril i amb una bona barba, perquè si no, *cap jueu no podria fer cap tipus d'activitat comercial amb gent com aquesta [que s'afaiten], perquè tots els seus actes serien simplement com si fossin fets per dones*²⁹. D'aquesta manera, en el text observem quin seria l'ideal de dona per Şaşon H̄ay quan descriu el personatge femení de la mare de Yişhaq Lúria, citada en el text com una *dona virtuosa, dona justa i dona pietosa*. En cap moment el text fa referència que es deixi veure en públic, sempre la trobem a casa³⁰, llevat del moment de la circumcisió del seu fill³¹ —i que no apareix de forma explícita— i en els esdeveniments dels banys públics en que l'infant Yişhaq va obrar aquells prodigis contra la dona del governador egipci i la seva esclava³².

Sobre l'aparença femenina, ja hem dit que Şaşon H̄ay anunciava que s'havia de diferenciar un home d'una dona, però és durant els seus viatges a les ciutats europees de Venècia i d'Amsterdam que el nostre autor quedà consternat sobre aquest tema. Va observar que a Venècia els homes s'afaitaven i *vestien gorres de cabells*, és a dir perruques, i que les compraven sense dificultat. Şaşon H̄ay apunta que *no reconeixeries un home d'una dona si no fos pel vestit i per la parla*³³. Més encara, sobre l'aspecte i tonalitat de pell de les dones venecianes no té res a dir —tal vegada per la tonalitat bruna de la seva pell—, ben al contrari que les dones holandeses: *les seves dones no semblen dones, excepte per la forma de la seva figura. La blancor del seu cos és com la neu que cau del cel al capdamunt de la teulada, que no ha estat tocada, i enmig de la cara hi tenen una mena de rosa roja, com si un home hagués sacrificat un pollastre i espargís la sang damunt la neu. Què semblaria la sang vermella sobre la neu blanca? Doncs així és l'aparença del seu rostre. Si no fos pels vestits, no es distingiria una dona d'un home, perquè els europeus no tenen barba ni bigoti*³⁴. La metàfora de la neu i de la sang d'un pollastre degollat per fer referència als llavis pintats de les dones mostra amb

²⁷ Veure [MOSEH BEN BARUK ALMOSNINO], *Crónica de los reyes otomanos*, p. 229.

²⁸ Veure f. 25r.

²⁹ Veure f. 40r. Veure també el tema de l'afaitat de la barba en el subcapítol 4.1.2.

³⁰ En més d'una ocasió apareix el fragment: “[El pare] va agafar el nen, se'n va anar a casa i el va donar a la seva mare”.

³¹ Veure f. 9v.

³² Veure l'esdeveniment als ff. 11v-12v.

³³ Veure f. 38r.

³⁴ Veure ff. 31r-31v.

cruesa fins a quin punt el gust i l'estètica occidentals xocaven amb la perspectiva de l'ideal femení que tenia un jueu otomà dels segles XVII-XVIII.

Juntament amb les característiques de la dona virtuosa i de l'aparença de les dones europees, Şaşon H̄ay ens descriu sovint les característiques de les dones impures. Un fet que li crida l'atenció i que posa en un mateix nivell d'impuresa és el costum que en diferents ciutats europees els jueus beguin vi *neseḵ* amb els cristians i hi hagi prostitutes jueves³⁵. Sobre actes de fornicació i adulteri l'autor s'esplaia en la figura de la dona del governador egipci que va voler besar el petit Yişḥaq Lúria. Şaşon H̄ay no només li atribueix un comportament obscè —que per aquest motiu rep l'adjectiu de *maleida*³⁶—, sinó que en el mateix foli se li dóna el nom de *bagassa*, que no és un insult gratuït, sinó com es veurà en el text, és merament una definició. L'esclava de la dona del governador explicarà davant de la cort del rei que aquesta dona cometia tot tipus de fornicació i d'adulteri contra el seu marit, i fins i tot els havia comès una estona abans de voler besar Yişḥaq Lúria³⁷. Així, el text deixa clar a través de les paraules del rei que aquests actes no suposarien per si sols un càstig amb pena de mort simplement per ser bagassa, perquè podria haver-se'n penedit³⁸, com l'esclava, que després de voler agafar el petit Yişḥaq es va penedir del seu pecat i Yişḥaq la va guarir davant de tota la cort reial³⁹.

Una figura que mereix un tractament especial és la mare de Jesús de Natzaret, Maria. Els atributs que l'autor li dóna són tan exagerats que quan Ben Zvi va editar per primera vegada la seva secció corresponent del llibre, va censurar algunes d'aquestes paraules. Així, en el f. 37r quan Şaşon H̄ay descriu el ducat venecià, explica que en una cara de la moneda hi veu Maria amb Jesús al pit⁴⁰ i no s'està de dir-li “bagassa”, però Ben Zvi no ho escriu, només ho indica amb uns punts suspensius. Igualment, en el relat d'Abraham ibn 'Ezra a dins de la basílica del Vaticà⁴¹, constantment i sense treva es refereix a l'estàtua de Maria com a “puta”, i no només això, sinó que quan aquesta cobra

³⁵ Veure ff. 37v i 61v.

³⁶ Veure f. 12r.

³⁷ Veure el relat de l'esclava als ff. 21r-22r.

³⁸ Veure ff. 22v-23r.

³⁹ Veure f. 22r.

⁴⁰ Realment es tractaria de Jesús amb un llibre a la mà. Veure nota 530 de la traducció del text.

⁴¹ Veure ff. 72r-80r.

vida, la fa cuinar públicament⁴². Si aquest tractament encara no mostra l'animadversió de l'autor cap a aquest personatge femení, Šáson Ḥay fa parlar només una única vegada a aquesta estàtua per pronunciar una oració mal construïda a fi de fer-la passar per beneïta⁴³. És molt possible que l'autor li fes dir aquesta frase intencionadament per exagerar la peculiaritat d'aquest personatge femení.

L'autor considerava clarament que l'home estava per damunt de la dona, i es pot veure així en el moment que Šáson Ḥay va formar part dels testimonis en una querella a Venècia a causa d'un *geṭ*, el repudi⁴⁴. El tenor de la querella era la reclamació d'una jueva veneciana contra el seu marit a fi que li donés el *geṭ* perquè aquest home s'havia rapat el cabell i s'havia deixat créixer la barba després d'haver "tornat a la fe", és a dir, després d'haver-se convertit en jueu practicant⁴⁵. L'autor del *Ma'aše Nissim* va intervenir en aquesta querella dient: *és que en el vostre país la llei és que una dona sigui repudiada del seu marit a parer d'ella? O és l'home qui ha de rebutjar-la a parer o no d'ella?*⁴⁶. En aquest fragment podem observar que per una banda, les jueves europees disposarien aparentment de més llibertat que no pas les jueves d'altres territoris pel fet que públicament pugui demanar el repudi per unes circumstàncies tan especials, i per l'altra, l'afirmació implícita de l'autor que la dona a Orient no té ni veu ni vot en assumptes com el *geṭ*, en què exclusivament tot depèn del criteri de l'home. Més encara, en aquest mateix relat es poden veure quines eren les preferències de Šáson Ḥay quant al compliment de les normes rabíniques, ja que res no es pot interposar al compliment de les lleis de Déu. Així, en el f. 39r en què el jueu venecià temia que l'obliguessin a afaitar-se la barba, l'autor afirma: *que mil dones com la teva es perdin i siguin repudiades, que ni un pèl de la teva barba no es perdrà ni serà repudiat [...]. Tem Déu i no tinguis por pel fet d'observar els seus preceptes.*

⁴² En les versions italiana i iemenita del relat d'Abraham ibn 'Ezra, aquest els fa cuinar també un pollastre i a anar a buscar pa. Veure BEN MENAHEM (ed.), «*Abraham ibn 'Ezra*», p. 34-37; Ídem, «*Aggadot 'am*», p. 149-150.

⁴³ Veure f. 74r. "Senyor meu, no tinc fusta per fer foc" en el text apareix: אדוניי, עצים לא יש לעשות אש. Malgrat l'estil que té l'autor, que pot ser més o menys acurat als cànons gramaticals, en el text no hi ha una oració que es pugui equiparar en quant a estructura amb la frase que fa dir a Maria, la traducció literal de la qual es: "Senyor meu, fusta no haver-n'hi per fer foc".

⁴⁴ Veure els ff. 39r-40v.

⁴⁵ Veure en aquest capítol el tema de l'afaitat de la barba.

⁴⁶ Veure f. 40v.

4.4 LA FIGURA DE L'HEROI

Per mitjà de la paraula heroi, com indica la pròpia definició del mot, fem referència per una banda al personatge principal d'una obra literària i per l'altra, a aquella persona que es distingeix per la seua alt coratge i per la seua fortitud en el sofriment⁴⁷. Les figures del *Ma'ase Nissim* que es poden analitzar sota aquest prisma en els diferents relats del llibre són el petit Yişhaq Lúria, el sultà Murat IV i Abraham ibn 'Ezra. El model d'heroïcitat que es va repetint en cada un d'aquests personatges de l'obra està estretament vinculat a la concepció que es tenia ja en els relats de ficció de l'Edat Mitjana⁴⁸: l'heroi és aquell que salva la vida de les persones arriscant fins i tot la seua pròpia, realitza esdeveniments extraordinaris, té habilitats que no tenen la resta i realitza bones obres pel proïsme. Així mateix, quant a l'estructura literària, l'autor atorga a les vicissituds d'aquest personatge l'efectuació d'un viatge que el canviarà profundament. Una altra característica també comuna amb els herois de les novel·les de cavalleria de l'Edat Mitjana és la profunda espiritualitat d'aquests personatges. D'aquesta manera, la figura de l'heroi en el llibre de Şáson Háy recorre el camp comprès entre els fets històrics del personatge i el mite. Igualment, els herois que apareixen en aquesta obra tenen elements comuns amb diferents personatges que obraven miracles en les llegendes i mites grecs clàssics⁴⁹. Per una banda, l'obrador de miracles té l'habilitat de controlar la naturalesa segons les seues necessitats; té la capacitat de la profecia; posseeix una força sobrehumana; pot transformar la seua figura a voluntat; serà sotmès a processos judicials, i es veurà obligat a partir cap a l'exili. Més encara, els relats de Yişhaq Lúria i Abraham ibn 'Ezra corresponen perfectament al gènere hagiogràfic⁵⁰.

El primer heroi que tractarem sota aquesta anàlisi, per ordre d'aparició en el *Ma'ase Nissim* és el petit infant Yişhaq Lúria. El relat que fa referència a la figura del jove Yişhaq Lúria està contingut entre els ff. 1r-24v. Aquest fragment és una adaptació del relat de la infantesa de Lúria continguda en l'obra que es coneix com a *Toledot ha-Ari*⁵¹ amb una posterior llegenda fruit de la imaginació del nostre autor. Podria semblar inversemblant que un infant de poques setmanes es pogués emmotllar als patrons de

⁴⁷ Veure definició que dóna el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans.

⁴⁸ Cançons de festa, novel·les de cavalleria, romans, entre d'altres.

⁴⁹ Veure GRAU, *La imatge del filòsof*, p. 342-353.

⁵⁰ En el capítol següent analitzarem el relat hagiogràfic de Yişhaq Lúria més detalladament, en el subcapítol 5.1.1.

⁵¹ Veure l'edició de BENAYAHU, «*Sefer Toledot ha-Ari*», p. 238-239.

definició d'heroi, però considerem que els seus actes el poden definir com a tal. Primer de tot, en el petit pròleg dels ff. 1r-2r, se'ns presenta a Lúria com una autoritat esplendorosa que il·lumina els creients, pare en la fe, guia espiritual que morí abans d'hora. El seu engendrament ja va ser per si un fet miraculós, recompensa per la devoció dels seus pares vers Déu. Igualment, la presència del profeta Elies durant la concepció i el naixement de Lúria dóna un paper de notorietat i preeminència al petit infant. Ara bé, ja entrant en la llegenda de la vida de Yişhaq Lúria que només es troba recollida en l'obra *Şaşon Hıy*, aquest personatge patirà una seguit d'esdeveniments que finalment el faran sortir victoriós i heroi salvador dels jueus egipcis. A causa de la seva bellesa —tant física com moral— i tenir una aparença més gran del que era, va ser víctima d'assetjament per part de la dona del governador egipci en els banys públics, moment en què Déu li concedí una força sobrehumana de lleó per fer front a aquesta amenaça⁵². Per aquest motiu la seva vida perillà i va ser perseguit pel governador egipci, moment en què s'ha d'ocultar⁵³, però gràcies a la intervenció d'un jueu vingut d'Istanbul que aconsellava al nou virrei egipci es va aconseguir establir un litigi en què una de les parts la constituïen els jueus amb l'infant, i el governador i la seva dona la part acusadora⁵⁴. Durant el litigi Yişhaq Lúria obrarà miracles amb l'esclava de la dona del governador que es penedí dels seus pecats, l'infant li desfeu i guarí tot el mal que li havia causat i gràcies a la seva intercessió l'esclava quedà absolta de la seva culpa. És així com Yişhaq Lúria destapà una trama del governador egipci motiu pel qual el virrei egipci el condemnà a mort, salvaguardant així la vida de tots els jueus egipcis.

La segona figura que interpretem amb els atributs d'heroi és el sultà Murat pel seu paper en la guerra contra el xa Abbàs de Pèrsia⁵⁵. El fet que més destaca en aquesta concepció d'heroi és que es tracta d'un musulmà, i a més és el màxim governant de l'Imperi otomà. Com a sultà ostenta el poder califal, és a dir, és el successor del profeta Mahoma, guia de la fe i en el text es mostra com a guardià de la fe sunnita davant dels atacs dels perses xiïtes⁵⁶. És per aquest motiu que s'aixecà en armes i dirigí el seu exèrcit contra la presència de les tropes del xa Abbàs a les terres de Mesopotàmia,

⁵² *Şaşon Hıy* justifica així el sobrenom de Yişhaq Lúria, *ha-Ari*, “el lleó”, que també són les sigles — entre d'altres— de *ha-elohi rabi Yişhaq* “el diví rabí Isaac”. Veure la nota 7) de l'edició del text per totes les seves formes desenvolupades.

⁵³ Veure f. 13r.

⁵⁴ Veure ff. 18v-23r.

⁵⁵ Es tracta de la guerra de Murat IV contra els perses, on el personatge d'Abbàs en el text és la unificació de dos personatges històrics, els xas safàvides Abbàs I i Abbàs II. Veure nota 636 de la traducció del text.

⁵⁶ Veure tot l'episodi en els ff. 46r-52r.

viatge necessari per a la figura de l'heroi per realitzar les seves proeses. S'hi presentà com un gran guerrer a l'auxili per alliberar Bagdad i la tomba de l'imam A'zām (Abú Hanīfa) tal i com aquest li havia demanat en somnis. A través de les seves obres, es mostrarà compassiu i benigne perdonant la vida del xa i demostrant així la superioritat moral davant els altres monarques.

Quant a Abraham ibn 'Ezra, el gran savi de l'Edat Mitjana, es compta entre els personatges més prominent de la hagiografia hebrea⁵⁷. Segons el llibre de Šáson Ḥay, es tracta del personatge que representa millor el paper d'heroi. Els seus prodigis comencen en el moment que es posa en camí, des de Pàdua fins a Roma, cridat per la comunitat jueva romana per salvar la vida d'un jueu que havia de ser llençat al foc per complir la tradició que provindria de l'emperador Titus⁵⁸. Gràcies a la seva perspicàcia, a la facultat de saber què s'ha de fer en tot moment i al poder de transformació, substituí el fill del rabí de la ciutat en el seu captiveri i que havia de ser sacrificat, i es posà en el seu lloc, arribant així a estar en perill de mort. No obstant això, gràcies a la seva fe en Déu és capaç de controlar la naturalesa escurçant la distància entre la ciutat de Pàdua i Roma, i fer que les estàtues de l'església cobressin vida a fi d'alliçonar els romans cristians. Finalment, gràcies a la seva intervenció, els jueus de Roma són alliberats de l'edecte de Titus per sempre més, i com a heroi Abraham ibn 'Ezra ha d'emprendre el camí de l'exili, el motiu pel qual no es pot saber atès que en el llibre manca el f. 78 sencer. En l'article publicat per Tamar Alexander es pot veure l'enorme similitud entre les característiques hagiogràfiques d'Abraham amb les exposades més amunt: es converteix en el clàssic heroi viatger sense que ningú el pugui reconèixer fins que reveli la seva identitat en l'últim moment; se'l considera un home ric que ajuda als pobres i als que es troben en perill⁵⁹, característiques heroiques dels mites grecs i dels relats de ficció medieval com les que hem explicat més amunt.

⁵⁷ Per a una biografia d'Abraham ibn 'Ezra i els seus relats hagiogràfics, veure ALEXANDER, Tamar, «Hagiography and biography: Abraham Ibn Ezra as a character in the Hebrew folktale», en *Abraham Ibn Ezra y su tiempo, actes del simposio internacional*, ed. de Fernando Díaz Esteban, Madrid, Asociación Española de Orientalistas, 1990.

⁵⁸ Veure el relat en els ff. 62r-80r.

⁵⁹ Veure els relats paral·lels d'Abraham ibn 'Ezra en: BEN MENAHEM (ed.), «*Abraham ibn 'Ezra*», p. 34-37; Ídem, «*Aggadot 'am*», p. 149-150.

	Yiřhaq Lúria	Murat	Abraham ibn ʿEzra
<i>Salvador</i>	- espiritual judaisme - jueus egipcis	- la fe sunnita	- jueus de Roma
<i>Perill</i>	- perseguit pel governant		- perill de mort
<i>Proeses</i>	- força de lleó - restauració i curació	- alliberador d'Iraq	- estàtues
<i>Habilitats</i>	- com nen crescut - llum de la presència divina	- gran guerrer	- perspicàcia
<i>Bones accions</i>	- absolució esclava - llum jueus	- alliberador de l'islam	- canvi de lloc amb el fill del rabí
<i>Fe</i>	- pare en la fe	- guia de la fe	- exemple de la fe en Déu
<i>Viatge</i>	- Banys	- Mesopotàmia	- de Pàdua a Roma
<i>Control de la naturalesa</i>			- camí a Roma - estàtues
<i>Capacitat profètica</i>		- somni	- sap què passarà en tot moment
<i>Força sobrehumana</i>	- com un lleó	- gran guerrer	
<i>Transformació</i>	- aparença de nen de tres anys		- canvi de forma
<i>Exili</i>	- s'ha d'ocultar		- no pot romandre molt de temps en el mateix lloc
<i>acusacions</i>	- dona del governant		- decret de Titus

Taula comparativa que mostra els tres herois amb els diferents atributs

4.4.1 LA INVIOLABILITAT DE LA FIGURA DEL MONARCA

Un dels punts que podem extreure dels relats del *Ma'ase Nissim* és la concepció de l'autor sobre la figura dels monarques. Ja sigui l'emperador romà, en el relat d'Abraham ibn 'Ezra⁶⁰, com el xa persa, en el relat de la guerra amb Murat IV⁶¹, són personatges negatius que han causat grans danys i als quals la figura de l'heroi protagonista no tractarà de la mateixa manera que a la resta del seu poble: els segons seran condemnats i massacrats, i els primers seran perdonats dels seus pecats. Cal observar en el relat de Yişhaq Lúria que el governador egipci mor⁶², i precisament aquest fet dóna valor a aquesta hipòtesi, ja que no era monarca, sinó un simple governant sota el poder del sultà otomà. Aquest fet probablement es deu a la creença popular que el monarca governava per designi diví⁶³. Malgrat que en ambdós relats és un rei el qui inicia tot el mal que l'heroi haurà de reparar, és el poble i els membres del govern els qui en patiran les conseqüències. Per una banda, els perses morts per l'exèrcit otomà descrits en el text, i per l'altra els cristians que moriren sota el pes de les estàtues, ja fossin al carrer, a l'església o a l'interior de les seves cases.

En el cas de la guerra entre el monarca otomà Murat i el persa Abbàs, el sotsgovernant de Pèrsia és executat perquè havia vist de quina forma s'havia castigat el seu rei i no el veuria de la mateixa manera⁶⁴. En canvi, Abbàs, que amb els seus actes havia desencadenat les hostilitats de l'Imperi Otomà, serà perdonat, i aquesta idea està estretament relacionada amb la visió de l'autor: la figura excelsa i intocable de la monarquia. En el cas del relat d'Abraham ibn 'Ezra, els sotsgovernants susceptibles de ser executats són els escriptors que van redactar l'última voluntat de l'emperador Titus, la de triar a sorts un jueu cada any i cremar-lo. Finalment aquests escriptors resultaran ser la cúria vaticana i que juntament amb el papa seran esclafats i enviats a la foguera per les estàtues dels sants i de Jesús.

⁶⁰ Veure ff. 62r-80r.

⁶¹ Veure ff. 46r-52r.

⁶² Veure la mort del governador en els ff. 23r-23v.

⁶³ Per no anar més lluny, en la tradició bíblica és Déu qui fa governar Saül després que el poble l'hi demanés. Veure 1Sa 8-12.

⁶⁴ Veure f. 51v.

4.5 LA VISITA DELS JUSTOS EN ELS SOMNIS

Una de les formes que Šáson Ḥay utilitza en el text per donar autoritat moral i religiosa als esdeveniments i als personatges que hi apareixen és l'ús de la visita dels homes més prominents en la fe a través dels somnis dels justos. En el *Ma'áše Nissim* hi trobem dos casos: el primer, l'aparició del profeta Elies en el somni del pare de Yišḥaq Lúria⁶⁵, i el segon, la de l'imam *A'zām* (Abu Ḥanīfa) en el del sultà Murat⁶⁶.

Si el somni de Murat fos un relat que l'autor hagués pres de la literatura àrab o islàmica, hauríem de tenir en compte que la literatura hagiogràfica àrab conté freqüentment l'aparició dels santons musulmans difunts al voltant de les seves tombes o fins i tot ben lluny en somnis per anunciar la seva defunció⁶⁷. En canvi, en la literatura hebrea la visita en somnis és un fet recurrent des de la literatura bíblica. Així, en el *Ma'áše Nissim* no hi ha cap vinculació amb la literària àrab, per la qual cosa podem afirmar que és un text de pròpia invenció, en què l'acció es realitza a casa dels protagonistes, a través dels somnis i no hi ha la finalitat d'anunciar la imminent mort de ningú. La finalitat de les dues aparicions en somnis és d'anunciar bones noves o manifestar una queixa per motivar una reacció en el personatge que produirà grans canvis en el transcurs del relat.

Com veiem en l'obra del nostre autor, la visita es produeix tant entre els jueus com en els musulmans. Šáson Ḥay explica molt breument la visita de l'imam *A'zām* (Abu Ḥanīfa) en el somni del sultà Murat, on l'imam denuncia el maltractament —del seu cos i de la seva tomba— a què és sotmès sota els governants perses, i per tant demana una intercessió del monarca, a la qual respon positivament declarant a la guerra al xa.

Quant al somni del pare de Yišḥaq Lúria amb el profeta Elies, té per finalitat donar la bona nova com a recompensa de Déu per haver-lo servit bé malgrat la seva vellesa i no tenir fills. Així, es pot observar que Šáson Ḥay veu en l'aparició d'aquests personatges en els somnis de la gent piadosa i devota una clara visió profètica. Més tard,

⁶⁵ Veure f. 5r.

⁶⁶ Veure ff. 51r-51v.

⁶⁷ Es tracta de la figura retòrica del *ziyarat al-qubūr*, “la visita a les tombes”, del santó musulmà. Agraïxo a Virginia Vázquez Hernández per l'interès i l'ajuda en aquest tema. Per veure quina era la normativa sobre aquests esdeveniments, veure FIERRO, Maribel, «El espacio de los muertos: fetuas andalusíes sobre tumbas y cementerios», en: *Urbanismo musulman*, ed. de Cressiera i Van Staevel, Madrid, CSIC, 2000, p. 153-189.

Elies s'apareixerà davant del pare ja no en forma de somnis sinó despert, i el sentit dels seus missatges seran donar-li les pautes que caldrà fer durant els primers dies de la vida de l'infant, com és la circumcisió i la seva alimentació⁶⁸.

⁶⁸ El paper que juga el profeta Elies en la vida de Yişhaq Lúria serà estudiat en el següent capítol.

CAPÍTOL 5. LA CÀBALA DE YIŞHAQ LÚRIA EN EL *MA 'ÁSE NISSIM*

En aquest capítol volem parlar de la vida de Yişhaq Lúria des del punt de vista de Şaşon H̄ay relatada en el *Ma 'ase Nissim*, així com de les diferents doctrines cabalístiques que s'hi troben. Com bé hem pogut observar anteriorment¹, queda palès que tot i que Şaşon H̄ay tenia una vida entregada al comerç, posseïa un ric bagatge literari que provenia de diferents fonts, des de la halacà fins a les llegendes que podria haver sentit de rapsodes en qualsevol lloc dels viatges que va emprendre. Per aquest motiu es pot assegurar que Şaşon H̄ay tenia coneixements religiosos fruits d'una formació prèvia a embarcar-se a recórrer el món i que li permeteren adquirir una gran fe en Déu, exaltar el caràcter pietós de la condició humana i voler exercir com a fidel testimoni de la fe a través del seu llibre, així com adquirir un ric ventall d'inventiva en la literatura de ficció. Alhora, possiblement hagués estudiat diferents obres cabalístiques durant la seva joventut i en el transcurs de la seva vida, tot i que pel seu escrit sembla que no va arribar a dominar en profunditat aquest darrer tema. En efecte, les cites que trobem en el *Ma 'ase Nissim* referents a qüestions de la càbala són escasses i estan emmarcades en un context molt específic que veurem al llarg d'aquest capítol. Per una banda, l'autor coneix les fonts que parlen de la vida de Yişhaq Lúria, el gran renovador de la càbala i mestre de Safed, i per l'altra, utilitza termes típics de l'escola luriana que mai no arriba a desenvolupar. Tot això serà analitzat per arribar a deduir que la salvació mitjançant els coneixements cabalístics és l'objectiu final del *Ma 'ase Nissim*.

5.1 LA VIDA DE YIŞHAQ LÚRIA ASQUENAZI EN EL *MA 'ÁSE NISSIM*

La importància d'aquest personatge ressalta ja des de la primera línia del primer foli del llibre. En els ff. 1r-2r l'autor dedica un panegíric d'exaltació a Yişhaq Lúria utilitzant constantment cites bíbliques, del Talmud de Babilònia, del Zóhar i dels *midrašim*². El tenor del panegíric és enaltir-lo tot emfatitzant el seu caràcter únic, eminent, sense mancances de cap tipus i capaç de trobar explicació als misteris més recòndits de la creació a partir de la seva pròpia experiència. Şaşon H̄ay destaca que Lúria dedicà part de la seva vida a descobrir les meravelles d'aquest món ocultes a la resta de la humanitat i que després de la seva mort prematura, aquestes van quedar ocultes altra vegada a causa

¹ Capítol 2, que ens parla de la vida i de l'obra de Şaşon H̄ay.

² Veure les notes corresponent a la traducció del text, de la nota 1 a la 29.

dels nombrosos pecats dels creients. No debades, l'autor considera que és per mitjà d'aquestes faltes que Yişhaq Lúria morí als trenta-set anys³. Així, es compagina al mateix temps el panegíric amb una lamentació, és a dir, l'autor celebra que la humanitat podria haver aconseguit el coneixement de totes les coses creades gràcies a l'excelsa figura de Lúria, però finalment es plany per la seva desaparició i per la pèrdua de l'oportunitat de què disposava.

Veiem en aquesta primera part, doncs, un dels pilars místics de la càbala reflectit en les accions de Yişhaq Lúria: obtenir el coneixement de l'origen diví de la creació. Cal apuntar que s'ha definit la càbala com un moviment místic del judaisme, i de fet els acadèmics consideren que la càbala és un vast camp entre la mística, l'esoterisme i la teosofia. Mística no entesa amb la finalitat de la unió amb la divinitat i la desaparició del propi ser, sinó entesa com el mètode per arribar al coneixement de Déu i de la creació a través de la contemplació i la il·luminació, uns coneixements que per altra banda només podien ser transmesos mitjançant el simbolisme i la metàfora⁴. En aquest punt, doncs, Şaşon Hşay entendria el personatge de Yişhaq Lúria com un místic l'objectiu del qual era ser mestre dels homes mitjançant les ensenyances de les revelacions dels secrets místics.

Els fets de la seva vida, segons apareixen redactats en l'obra de Şaşon Hşay, es troben entremesclats amb el mite i la llegenda: l'exageració de les característiques físiques i morals de Yişhaq Lúria i un cúmul d'esdeveniment innovadors que la historiografia definiria com a producte de la imaginació d'un autor sense rigor històric. És així que la vida i obres d'aquest místic en el *Ma 'aşe Nissim* entrarien a formar part del gènere hagiogràfic.

5.1.1 HAGIOGRAFIA DE YIŞHAQ LÚRIA EN EL MA 'AŞE NISSIM

L'hagiografia jueva —de forma paral·lela a la cristiana, que se centra en els relats biogràfics dels sants— recull la vida i els fets de les personalitats jueves més prominents. Per una banda, podem trobar escrits referents a personatges bíblics i de l'època de la Mixnà i el Talmud, i per l'altra, les obres que fan referència a la vida de mestres i rabins il·lustres a partir de l'Edat Mitjana. Per no anar més lluny, un exemple d'això és el

³ Les fonts acadèmiques estan d'acord en què l'edat de Lúria al morir era de trenta-vuit. Veure [ABRAHAM MIGUEL CARDOZO], *Selected writings*, p. 30.

⁴ Veure el terme "Kabbalah" en la Encyclopaedia Judaica, segona edició, 2007, vol.11, p. 587.

panegíric que l'autor dedica a Ḥayyim Vital⁵ i el tractament d'heroi a Abraham ibn 'Ezra en el llibre de *Ma'ase Nissim* i en altres obres que ja hem vist en el capítol anterior⁶.

De la mateixa manera que Abraham ibn 'Ezra, Yiṣḥaq Lúria també comptarà amb una quantiosa literatura hagiogràfica relatada per mitjà dels seus deixebles⁷. Els mestres cabalístics gaudiren d'un subgènere hagiogràfic propi i absolutament innovador ja a l'Edat Mitjana, en què s'explicava, entre altres, la transmigració de l'ànima dels seus mestres, el *gilgul*, així com el fet de viatjar ràpidament d'un punt a un altre en casos d'urgència⁸. Entre l'hagiografia medieval mística també s'hi troben els personatges del llibre del Zóhar, com Šim'on bar Yoḥa'i⁹ i els miracles que se li atribueixen juntament amb els seus deixebles. És però, a partir del desesper produït per l'expulsió dels jueus de 1492 dels territoris dels reis catòlics que l'hagiografia jueva prendrà una nova transformació, també associada amb la càbala, i se centrarà en la redempció i les expectatives messiàniques¹⁰.

Així, doncs, els relats hagiogràfics referents a la vida de Yiṣḥaq Lúria foren els primers del seu tipus en ser compilats en un llibre. Aquests foren escrits pels seus deixebles, que preservaren les seves vivències i el descriueren amb poders sobrehumans. La vida d'aquest cabalista es troba en dues compilacions que alhora, representen dues versions de la seva activitat. Per una banda, l'anomenat *Šivḥe ha-Ari*, un recull de cartes escrits pel rabi Šelomo Šlumil de Dreznitz, on s'expliquen les generacions de cabalistes de Safed i les seves obres, entre els quals hi apareix Yiṣḥaq Lúria¹¹. Per altre banda, l'obra que es dedica gairebé exclusivament a aquest cabalista és l'anomenada *Toledot ha-Ari*, la qual Šašon Ḥay pren com a literatura bàsica pel seu llibre ja que és l'única de les dues versions que parla de la infantesa de Lúria¹². Ens centrarem doncs en aquest darrer llibre.

⁵ Veure f. 29v.

⁶ Veure el subcapítol 4.4.

⁷ Veure ALEXANDER, Tamar, «*Demut-o šel ha-Ari be-sifrut ha-sefaradi-yehudi*», en: *Pe'amim*, 26 (1986), p. 87-107. També veure BENAYAHU, Meir, «*Šivḥe ha-Ari*», en: *Arešet* [Jerusalem], 3 (1960-1), p. 144-165.

⁸ Aquest darrer exemple es pot aplicar perfectament al personatge d'Abraham ibn 'Ezra en el *Ma'ase Nissim*, que per mitjà de pràctiques esotèriques viatjà de Pàdua a Roma en un instant. Veure els ff. 68v.

⁹ En el *Ma'ase Nissim* ens apareix freqüentment aquest personatge, veure ff. 2v, 8r-9v, 13v, 27v, 29r, 48v, 56v. En aquest cas, però, no tenim cap llegenda de Šašon Ḥay relacionada amb ell, tret del fragment de la circumcisió de Yiṣḥaq Lúria on es necessitava oli de les oliveres de bar Yoḥa'i i de la muntanya de Meron, a Safed. Les altres cites sobre aquest personatge són de caire místic i fins i tot se li dona l'autoria del llibre del Zóhar.

¹⁰ Veure Encyclopaedia Judaica, segona edició, vol. 8, pp. 225-226.

¹¹ Veure BENAYAHU, «*Šivḥe ha-Ari*», p. 144-165.

¹² Veure BENAYAHU, *Sefer toledot ha-Ari*.

El *Toledot ha-Ari* remarca les habilitats de Yişhaq Lúria per adquirir el coneixement que transcendia les normes humanes —gairebé de forma sobrenatural—, l'habilitat de conèixer què succeeix a qualsevol lloc i en qualsevol moment, ja fos passat o futur, així com la mestria de poder llegir els cors de l'altra gent. Com a personatge que té accés il·limitat a la veritat i al coneixement, no només té una intel·ligència més vasta que els altres protagonistes de relats hagiogràfics, sinó que també comprèn i entén els esdeveniments del món des d'una perspectiva elevada, gairebé celestial. A més a més, en el *Toledot ha-Ari* ressalta la descripció del cabalista com obrador de miracles, malgrat que els relats giren al voltant del seu coneixement sobrenatural i no posen tant èmfasi en la capacitat de Lúria de fer prodigis¹³. El fet és que tant el *Šivḥe ha-Ari* com el *Toledot ha-Ari* van jugar un paper decisiu en la difusió de la càbala luriana pel món jueu i hi tindria una gran influència durant segles. La clau de l'èxit de la propagació de les idees de l'escola de Safed, i en particular les obres hagiogràfiques de Lúria, es deuen en gran part al moment històric que vivia el judaisme, un moment propici en el qual existia una fervent expectació messiànica¹⁴, que com hem dit es va accentuar a partir de l'expulsió dels jueus dels regnes dels reis catòlics el 1492.

5.1.1.1 *Toledot ha-Ari* en el *Ma'aše Nissim*

Partint de la idea de l'expectació messiànica, en el *Ma'aše Nissim* trobem dos personatges que ens exemplifiquen a la perfecció el sentiment de l'exili. Es tracta de la figura paterna i la figura materna de Yişhaq Lúria. Ambdós han dut sempre una vida exemplar, recta, pietosa, temorosos de Déu, s'allunyaven sempre del mal i intentaven arreglar les animositats que hi podria haver entre els veïns¹⁵, i malgrat això, no tenien fills, cosa que els afligia. No obstant això, no havien perdut la fe en Déu i el lloaven perquè sabien que si seguien el Seu camí, Déu els proveiria. Aquest passatge és un exemple perfecte de l'ideal del jueu, el devot que malgrat haver complert sempre els manaments, la recompensa només la decideix Déu i la dóna quan Ell vol, encara que el pietós hagi de patir el sofriment de no veure's recompensat. Aquests detalls en el relat

¹³ Llevat del panegíric dels primers folis del *Ma'aše Nissim* de Šašon Ḥay, la resta de referències a Lúria són sobretot la part del material concernent als miracles, malgrat que els prodigis que aquest cabalista realitza en el llibre no són recollides en el *Toledot ha-Ari*.

¹⁴ Veure WINEMAN, Aryeh «*The Dialect of Tikkun in the Legends of the Ari*», en: *Proof texts* [Bloomington], núm. 5:1 (1985), p. 33-44.

¹⁵ Veure ff. 2r-5r.

apareixen només en el llibre de Šašon Hay, de forma molt rica, plena de fets quotidians, mentre que al *Toledot ha-Ari* es limita a informar de l'existència d'un home pietós, recte, temorós de Déu i defugia del mal¹⁶. A tall d'exemple, en el *Ma'ase Nissim* apareix la figura materna, que era tan pietosa com la figura paterna, mentre que en el *Toledot ha-Ari* no se l'esmenta més que una vegada per informar que el pare de Yišhaq Lúria va jaure amb ella i va infantar un nen.

L'esdeveniment en el qual coincideixen totes dues versions és la visita del profeta Elies al pare de Yišhaq Lúria¹⁷. En la versió del *Ma'ase Nissim* Elies s'apareix tot tranquil·litzant el que ha de ser el pare, que no tingués por perquè Déu se n'havia apiadat. La gran nova que anuncia és que Yišhaq *il·luminarà els ulls de molts cecs amb [l'obertura de] les portes de la càbala i dels seus secrets*¹⁸. En canvi, la versió de *Toledot ha-Ari* Elies anuncia el naixement de Yišhaq Lúria profetitzant que salvarà Israel de les *qelipot*¹⁹ gràcies al qual algunes ànimes transmigrades seran rescatades²⁰. Els dos relats ens aporten informació valuosa sobre el destí d'aquest cabalista: per una banda, està cridat a ser el mestre més gran de tota l'escola de Safed i instruirà els seus deixebles, i per l'altra, el caràcter messiànic de Lúria, l'alliberador d'Israel. És a dir, segons les dues versions, Yišhaq Lúria no és només una recompensa a dos esposos pietosos que no podien concebre cap fill, sinó que aquests dos representen Israel i per tant és una recompensa per a tot el poble sant.

Després de l'anunci d'Elies, la figura paterna té el mateix comportament: plora de la por i de l'emoció i no entén què ha fet per merèixer un favor tan especial. De fet, el seu estupor és tan gran que encara no gosa informar la seva dona de l'embaràs i manté el secret tancat en el seu cor.

El següent nexa entre les dues històries és el mandat d'Elies per a la circumcisió de l'infant Yišhaq. Elies mana en el *Toledot ha-Ari* que no circumcidin l'infant fins que no es torni a aparèixer i pugui exercir de *sandaq* —és a dir, el padrí de l'infant que el sosté en el moment de la circumcisió—, però finalment és Elies qui circumcidarà al nen.

¹⁶ Veure BENAYAHU, «*Sefer Toledot ha-Ari*», p. 238-239.

¹⁷ És important remarcar el paper que juga el profeta Elies en l'anunciació de la redempció en aquesta obra i en altres escrits de la literatura hebrea.

¹⁸ Veure f. 5r.

¹⁹ Són les restes materials de la primera creació produïdes després del trencament dels vasos de les deu *sefirot*, "emanacions divines".

²⁰ La transmigració de les ànimes és el que es coneix com a *gilgul*, i la càbala luriana la relaciona amb la realitat de l'exili, i per mitjà del *tiqqun* –restauració– les ànimes perdudes podrien ser rescatades.

En canvi, al *Ma'ase Nissim*, Elies deixa estipulat com haurà de ser la circumcisió davant la seva presència: ningú el podrà veure, ell guiarà la mà del pare de Yişhaq mentre aquest circumcida el nen, i on el *sandaq* serà el rabí de la comunitat²¹ utilitzant exclusivament oli de les oliveres de Šim'on bar Yoḥa'i i de la muntanya del Meron. A més, Elies mateix serà qui alletarà el nen, a través de la llengua, fet pel qual la comunitat podrà dir, mitjançant la metàfora, que Yişhaq Lúria es nodrí directament de les paraules que provenien de la boca del profeta Elies.

Segons la investigadora Tamar Alexander, que ha estudiat les diferents obres hagiogràfiques de Lúria, el cicle de la seva vida al *Toledot ha-Ari* es sintetitza en: l'anunci del naixement, el naixement, la infantesa, els estudis, el trasllat a Safed, les llegendes hagiogràfiques i la mort²². Només els dos primers punts coincideix amb el *Ma'ase Nissim*. En efecte, els pilars bàsics del *Toledot ha-Ari* que també apareixen de forma més explotada en el *Ma'ase Nissim* són: el caràcter pietós d'almenys una de les figures paternes de Yişhaq Lúria, l'anunci mitjançant el profeta Elies, el naixement i la circumcisió de l'infant. Fora d'aquests elements no hi ha cap similitud més entre les llegendes de l'infant Lúria en les *Toledot ha-Ari* amb les que apareixen en el llibre de Šašon Ḥay.

La infantesa de Yişhaq Lúria és relatada per Šašon Ḥay a partir del f. 11v fins el f. 24v i no té cap element comú amb les altres llegendes hagiogràfiques. La trama d'aquest fragment —desposseït del clima místic que oferiria la presència del profeta Elies i la santedat del naixement— ens parla de l'episodi dels banys públics on la dona del governador egipci va voler besar el petit infant²³ i el nen va alçar-se com un lleó i la va atacar. Les escenes són: la persecució del nen per part dels egipcis, l'arribada d'un jueu ric istambuliota entre la cort del nou virrei que el sultà envià a Egipte, el judici entre el nen i el governador, el sanament de l'esclava i la mort del governador i la seva muller. Malgrat que la trama no té res a veure amb la primera part del relat de la infantesa de Lúria, i que no té tantes cites directes de fonts cabalístiques així com explicacions de diferents conceptes, també podem trobar algunes idees que ens lliguen aquest personatge amb la càbala i que veurem en el següent punt.

²¹ Veure f. 9r.

²² ALEXANDER, «*Demut-o šel ha-Ari*», p. 87-107

²³ Veure capítol 4.4, La figura de l'heroi.

5.2 PRINCIPIS DE LA CÀBALA LURIANA EN EL MA'ÁŠE NISSIM

Com havíem apuntat més amunt, Šašon Hay està més familiaritzat amb la vida de Lúria i els seus deixebles, com per exemple Hayyim Vital, que no pas amb la teologia luriana i el seu simbolisme. Prendrà de les fonts allò que necessita i no seguirà indagant en els continguts de les obres. Després de l'expulsió dels jueus el 1492 dels regnes dels reis catòlics, la càbala passà de ser un moviment esotèric de caire individual a una doctrina popular gràcies a la interpretació del messianisme, i així adquirí un lloc dominant en l'espiritualitat jueva. Abans de l'expulsió, la càbala havia anat evolucionant des del segle XII fins el 1391, moment de les grans persecucions i conversions²⁴, fet pel qual la literatura hebrea durant el segle XV no recuperà la riquesa que havia mostrat anteriorment en quant a pensament i religió. Fins al moment de l'expulsió, els cabalistes — eminentment esotèrics — no compartiren els seus coneixements per millorar la societat en la qual vivien i així millorar-la, sinó que tot allò que adquirien només era per al seu propi benefici, dit en altres paraules, els cabalistes eren els privilegiats que coneixien un camí directe cap a la comprensió dels misteris de Déu. Aquells cabalistes que van intentar de fer arribar els resultats de les seves especulacions al gruix del poble van fracassar²⁵.

Paral·lelament i com hem dit, l'expulsió de 1492 tingué un gran ressò en el messianisme i donà el caràcter redemptor quan el món arribés a la seva fi. Ben al contrari, la nova càbala veia en la catàstrofe la llavor que podia fer germinar a través de la propagació dels seus ensenyaments²⁶. Els primers cabalistes de després de l'expulsió encara veien en les escriptures un clar testimoni apocalíptic amb senyals sobre l'exili i la redempció.

Amb les idees d'exili i redempció volem exposar breument els principis sobre els quals es fonamenta la càbala de l'escola de Lúria. El patiment i sobretot el mal han estat una constant que ha atemorit sempre la humanitat. Segons l'escola de Safed, la creació del mal i la seva influència estan directament relacionades amb el concepte de “trencament dels vasos”, *ševirat ha-kelim*, el trencament dels vasos contenidors de la llum de la primera emanació divina, el *En-sof*, “sense límit”, “ser infinit”, referit a la divinitat,

²⁴ Aquests fets contra els jueus s'originaren en una revolta popular incitada per l'ardiaca de Écija, Ferrán Martínez.

²⁵ Un exemple d'aquests que no van reeixir és l'autor de les obres *Re'aya Mehemna* i *Pe'liya*.

²⁶ Després de la destrucció dels vasos (*ševirat ha-kelim*) s'espera que per mitjà de la pràctica del *tiqqun*, “reparació del món”, es pugui separar el mal i el bé i poder tornar totes les espurnes de llum divina a la pròpia font d'emanació, amb la qual cosa la creació quedaria restaurada.

en el moment de crear el món²⁷. L'*En-sof* va haver de retraure's per poder crear el món. Aquest acte de generositat és el conegut sota el concepte de *šimšum*, l'acte de concentració i contracció de la divinitat. El primer acte de Déu va ser de recollida, de limitació, i només després d'això envià la llum i començà la revelació com a Déu creador. Cada acte diví es veurà precedit d'un *šimšum*²⁸. Si tot era ocupat per Déu, la creació no hi hauria tingut cabuda. El primer ésser que sortí de l'emanació de la llum divina fou l'Adam primordial, *Adam qadmon*. Fou la primera i més elevada forma amb què es va començar a manifestar la divinitat. A partir d'aquí les llums de les *sefirot* emergiren dels seus ulls, orelles, nas i boca d'aquest ser creat i se'ls donà forma de vasos, però esclataren, tot restant les *qelipot*, que són les forces del mal, i la llum residual de la divinitat que va caure al buit i que ja existia abans de les *sefirot*. Per purificar la llum de les *qelipot* les *sefirot* havien de ser trencades. A partir d'aleshores, el mal tindria presència pròpia en el món. Malgrat que el món material sigui el món de les *qelipot*, les llums divines que van quedar atrapades en els fragments dels vasos poden ser tornades cap a l'*En-sof* a fi de restituir i reparar la creació mitjançant el concepte de *tiqqun*.

Ara bé, després d'aquest brevíssim resum de la teoria del trencament dels vasos, la profunditat de raonament de Šašon Hay sobre la càbala no arriba tan lluny i les referències del text tenen un caire diferent. Cita aquests conceptes, però no els desenvolupa i fonamentalment s'ocupa de la relació entre la càbala i els seus personatges més eminents —bàsicament Lúria— amb el llibre del Zóhar. Si llegim el fragment del text des dels ff. 28v-31v, veiem que l'autor altra vegada torna a escriure un panegíric a Yišhaq Lúria, principalment i per damunt de tot, per haver estat capaç d'entendre el llibre del Zóhar. Així, aquest cabalista no apareix en cap moment desvinculat d'aquesta obra. Igualment, en aquest relat, ens parla dels experts en màgia a l'hora de construir el Temple de Jerusalem. Clarament és una referència als cabalistes, que també remarcaren la relació entre el Temple de Salomó amb la càbala²⁹. A continuació Šašon Hay ens parla de l'existència de dos tipus de Zóhar, el que es mostra, *ha-negale*, i el que s'oculta, *ha-nistar*. El primer fa referència, segons les paraules de l'autor, als coneixements d'aquest llibre que Yišhaq Lúria va poder desxifrar amb l'ajuda de Déu i *va obrir el seu cor* als canals

²⁷ Veure TISHBI, *Torat ha-ra' we-ha-qelipa*, p. 21-28.

²⁸ Veure SCHOLEM, Gershom, *Major Trends in Jewish Mysticism*, Nova York, Schocken, 1995, cap. «Isaac Luria and His School», p. 244-286. Es considera que Déu també es troba en l'exili, ja que no ocupa tot l'espai que havia ocupat.

²⁹ Veure DAUBER, Jonathan «Image of the Temple in 'Sefer ha-Bahir'», en Steven Fine (ed.), *The Temple of Jerusalem: from Moses to the Messiah*, Ledien, Brill, 2011, p.199-235.

d'influència de les *sefirot* ocultes en el Zóhar. Així mateix, el text diu que el cabalista va fer fluir d'una banda a una altra l'entrada d'aquesta obra. D'aquesta manera escriu que Lúria va desvetllar secrets i va obrir la càbala perquè el Zóhar *ha-nistar* fos accessible a tothom³⁰, perquè com ell mateix diu, les paraules es troben en simbolisme, en insinuacions³¹. D'aquesta manera cita conceptes cabalístics com els sis dies del Gènesi (el sisè dia de la creació és el dia en què es va completar l'obra de Déu, en què va ser creat l'home, i el setè és quan l'home va haver de començar a corregir la creació, és a dir, mitjançant el *tiqqun*), la mort dels deu reis (al·legoria de les deu *sefirot*) i per damunt de tot els *secrets* del trencament dels vasos que suara acabem d'exposar breument en el paràgraf anterior. També apareix l'eclosió de les llums (el vessament de l'emanació de l'*En-sof* en els vasos de les *sefirot*), la barba suprema (de Déu, oculta als humans), els cabells de Raquel (els cabells de la dona de rabí 'Aqiva que es va vendre per pagar els estudis del seu marit), i la consolidació de l'obra de Yişhaq Lúria en el llibre del seu deixeble Hayyim Vital, *'Eş Hayyim*, "l'arbre de la vida", on Vital va escriure centenars de detalls sobre la vida del seu mestre.

Un dels aspectes de la càbala que encara no hem tocat és la relació que hi ha entre aquesta i l'alquímia. En el *Ma 'ase Nissim* hi ha una secció del llibre que l'autor ens parla de com va ser construïda la ciutat de Venècia³². Segons Şaşon Hay, uns homes van aconseguir un llibre del savi i filòsof Aristòtil on hi havia escrita la fórmula amb els tipus d'herbes necessàries per convertir els metalls en or. El coneixement sobre aquest art prové de les ciències naturals, que converteix qualsevol cosa en el material més preciós del nostre món. El coneixement de l'alquímia va interessar als cabalistes per dos motius ben diferents: primer, volien amagar els seus coneixements de la resta de gent, per aquest motiu no van escriure res en versions fixes i definitives, sinó que tot estava escrit en una llengua emboirada plena de símbols d'altres religions i d'altres parts del món; i segon, l'alquímia no era només per ells unes instruccions pràctiques per transformar metalls, sinó que era una al·legoria de la neteja i purificació de l'ànima de l'home, és a dir del procés interior on l'home abandona totes les limitacions i impureses fins que la seva ànima brilli com l'or³³. Per tant, els cabalistes, a través dels seus sistemes i ideologies, no

³⁰ Veure f. 29r.

³¹ Com hem vist és la reacció contrària dels místics esotèrics de l'Edat Mitjana que eren un moviment de caire individual.

³² El relat de la construcció de Venècia a partir de l'alquímia es troba en els ff. 35r-38r.

³³ Veure Gershon, *Şedim, ruhot we-nešamot*, p. 183-185.

varen veure en l'or el símbol de la cosa més preuada del món, sinó que els servia com un element de simbologia. De fet, l'element més preuat per a la simbologia cabalista era la plata i per aquest motiu no era assenyat que un cabalista dedicés els seus esforços en la recerca de la producció de l'or i el realitzés per damunt dels seus desitjos, llevat del seu simbolisme de la perfecció humana. Per aquest mateix motiu, l'alquímia ha influït mínimament en la càbala i en canvi en el seu sentit de purificació aquesta l'ha influït notòriament en els darrers quatre segles³⁴.

5.3 ASPECTES DE LA SALVACIÓ EN EL *MA'ÁSE NISSIM* I OBJECTIUS DEL LLIBRE: POSSIBLE JUSTIFICACIÓ EN CLAU CABALÍSTICA DE LA SALVACIÓ DIVINA

L'agreuament de la situació dels jueus entre els segles XIV-XV, sobretot als regnes hispànics, va donar lloc a un nou tipus de messianisme que també va tenir una aplicació en el camp cabalístic. Els cabalistes a partir d'ara s'haurien d'esforçar a donar una resposta a quin seria l'origen de l'univers, perquè anteriorment s'havien centrat en la mística de l'apocalipsi i el final dels dies. La redempció, doncs, no s'aconseguiria amb el fet que els esdeveniments històrics catastròfics arribessin més d'hora, sinó per la via primordial a través de l'origen del món³⁵. La càbala doncs, té com a objectiu aconseguir l'estat unitari i de puresa del món que existia abans de l'engany del diable³⁶, absorbint en el seu si els elements messiànics del judaisme. El mètode mitjançant el qual es vol arribar en aquestes condicions és la voluntat del col·lectiu fins que finalment s'arribi al final dels temps. D'aquesta manera el *tiqqun* ajudarà a reparar la creació fent fora el diable i la reiniciarà. Per tant el messianisme i el *tiqqun* tenen aspectes en comú quant a la redempció.

A l'escola cabalística de Yişhaq Lúria la tendència messiànica hi és explícita. Al poble jueu en els darrers dos mil anys l'ha acompanyat al mateix temps l'exili i la redempció. El temps de la salvació segons aquesta doctrina arribà quan les llums que havien quedat atrapades en les *qelipot* (*nişoşot*) retornin a la font de la primera llum d'on

³⁴ La càbala va ser coneguda pels cristians a meitat del segle XVI i hi van veure el fonament del cristianisme. Només coneixien llibre traduïts al llatí, com el *Ša're Ora*, de rabí Yosef Chiquitilla, imprès a Augsburg el 1516. L'alquímia cristiana va veure en el cristianisme i la mística el símbol del pensament interior de l'home. L'alquímia es va poder identificar, doncs, amb la càbala cristiana. Op. Cit.

³⁵ Veure SCHOLEM, *Major Trends*, p. 245.

³⁶ Entre les *qelipot* s'hi creà el món material i el mal formava part d'ell.

van emanar. Per ser més clars, quan l'última de les ànimes que van quedar atrapades en el món de les *qelipot* realitzi el *tiqqun* llavors arribarà el temps de la redempció³⁷, i el messiès fill de David no vindrà fins que totes les ànimes no aconseguixin un cos³⁸.

La redempció còsmica de les *qelipot* consolidarà la salvació nacional del poble d'Israel. De la mateixa manera que s'han d'ajuntar totes les llums disseminades pel món de les *qelipot*, també s'han de reunir les comunitats jueves que viuen presoneres a l'exili³⁹. Així doncs, la càbala de Lúria emfatitza que el *tiqqun* s'haurà de realitzar abans de la vinguda del messiès. És a dir, d'aquí ve la idea innovadora que el *tiqqun* no és efecte del messiès, sinó al revés, aquest només vindrà quan tota la generació de jueus sigui innocent i neta de pecats⁴⁰. La redempció és l'acompliment de la missió del poble d'Israel a través del *tiqqun 'olam*, "la regeneració del món", on la finalitat és exterminar qualsevol element d'impuresa, això és en altres paraules: la salvació no vindrà fins que Israel no es purifiqui de la impuresa que té a causa de la proximitat amb altres pobles⁴¹. A més, la *ge'ula*, "redempció", no purificarà els pecadors que es trobin entre les *qelipot*, sinó que seran exterminats.

Podem dir, doncs, que la *ge'ula* de l'escola de Lúria és sobretot el triomf del bé sobre el mal, la transformació de totes les matèries de l'existència en bondat. La redempció nacional és fonamentalment la salvació de les ànimes d'Israel del jou de les *qelipot*, l'alliberament de les injustícies. Per tant, en les doctrines de Lúria no hi ha apocalipsi, hom podria considerar que hi ha una mostra d'indiferència cap a les calamitats del món abans de l'arribada del messiès i les guerres que hi puguin haver.⁴² Els processos divins des del *šimšum* fins al trencament dels vasos succeeixen per explicar l'existència del mal en l'àmbit diví, i els processos espirituals i històrics des del trencament dins a la redempció fan referència a la refutació total del mal.

Atenent la forma més teòrica i simbòlica del que acabem d'explicar, no hi ha cap teoria explícita sobre la redempció en l'obra de Šašon Ḥay que segueixi els patrons de la càbala luriana. Com hem estat veient al llarg del llibre, l'autor mostra un esperit intranquil per la vida de pecat que diu haver viscut. Nogensmenys, al final del *Ma'ase Nissim* viu

³⁷ Veure *Eš Ḥayyim*, 333, *deruš alef*, 65-74.

³⁸ TB Yevamot 62a.

³⁹ Veure TISHBI, *Torat ha-ra' we-ha-qelipa*, p. 137.

⁴⁰ Clarament és una idea oposada al Sabbetaisme, que opinen que és Déu qui realitzarà el *tiqqun*. Ibid., n.1.

⁴¹ Ibid., p. 138. És l'anomenat *harisat ummot ha-'olam*.

⁴² Ibid. p. 142.

en pròpia persona un segrest que el portà a perdre tots els seus béns, així com amics, i aparentment segons tenim constància en el dia d'avui, Śaśon Ḥay no tornà mai a la seva ciutat d'Istanbul. No és estrany, en conseqüència, veure'l constantment com una ànima sola, abatuda i humiliada que la única cosa que desitja és que Déu el tingui en compte, s'apiadi d'ell i li arribi a perdonar els pecats comesos⁴³. Més encara, disposem d'una informació més sobre la seva personalitat i la càbala, i és que s'autoanomena en el llibre *servent dels cabalistes*⁴⁴. Per tant, no és fruit de la casualitat que Śaśon Ḥay hagi escrit tant sobre la vida de Yiṣḥaq Lúria. El motiu principal és, segons el nostre parer, que el nostre autor necessitava d'una font vàlida d'autoritat que li pogués justificar els miracles que Déu havia fet amb ell de la mateixa manera que havia fet amb Lúria. No debades, el títol del la seva obra, Llibre d'Obres Miraculoses, tant pot referir-se als prodigis que el cabalista va crear al llarg de la seva vida, com el miracle que Déu obrà en Śaśon Ḥay després que aquest hagués tingut una vida plena de luxes i s'hagués apartat del camí que manava la Llei, on en un últim moment va invocar la pietat de Déu i aquest va fer que se salvés d'una mort segura en l'embarcació on havia estat segrestat.

Així doncs, la salvació de Śaśon Ḥay només es va produir, segons podem llegir en el llibre, després que es penedís de tots els pecats comesos durant la seva vida. Un punt que s'ha de tractar, doncs, és el paper que juga el penediment per a aconseguir la salvació de l'ànima, i com hem vist la redempció en l'escola luriana només arribarà a través del *tiqqun*. Efectivament, en les doctrines de la càbala luriana existeix el concepte de *tiqqun tešuva*, la primera matèria que es va estendre més enllà del cercle dels deixebles de Lúria i ja fou un conjunt d'obres impreses en el segle XVI i que són un conjunt de normes a través de les quals s'ha de regir l'home pecador si el seu objectiu és corregir (*tiqqun*) el dany que va causar contra la divinitat⁴⁵. Juntament amb aquesta teoria hi intervé el *gilgul*, la transmigració de les ànimes, per reparar els pecats, complir els manaments i que ja apareix en el llibre del Zóhar. Per últim, val la pena apuntar que el *gilgul* apareix en l'escola luriana com un mètode efectiu de *tiqqun*.

Moše Cordovero, mestre de Lúria, definí el penediment com una eina capaç de trencar les *qelipot* després que aquestes últimes s'enfortissin pel pecat causat per

⁴³ Per a humiliació, ff. 24v, 30v, 33v, 55r. Per sentiment de culpa, 2r, 31v, 81v, 85r, 85v. Com a testimoni de fe en Déu, 80r, 38r-v, 39r, 40v.

⁴⁴ Veure 31v, 41r, 55r, 63v.

⁴⁵ Veure NAVARRO, *Tiqqun: mi-qabbalat ha-Ari*, p. 36.

l'home⁴⁶. De ser així, Śáson Ḥay podria haver utilitzat aquests mètodes per quedar net de les seves culpes. Cal dir, però, que manca un dels folis més importants del llibre, el f. 84. En ell hi hauria explicat més conceptes sobre Lúria i el Zóhar, que és com finalitza el f. 83v i se'ns hauria d'explicar de quina forma els pecats de la humanitat van causar la mort de Yişhaq Lúria. Més encara, en aquest mateix foli 84 hi hauria descrit el nexa entre aquest relat amb el rapte de Śáson Ḥay en el vaixell. No sabem —pels documents que tenim ara— quin és el mètode que féu servir l'autor per demanar perdó pels pecats, però sí que és significativament important que el fragment que parla de Lúria i el relat del seu captiveri es trobaven en el mateix foli. Tal vegada Śáson Ḥay hauria escrit algun concepte massa heterodox per alguna censura cabalística. Juntament amb altres motius exposats més amunt, creiem que tot i que no és explícit que l'autor utilitzés les doctrines de Lúria i dels seus deixebles per penedir-se dels pecats i ser mereixedor de la redempció, sí que és prou evident que la intencionalitat de Śáson Ḥay és d'explicar la seva vida, els seus viatges i les seves vicissituds a l'empara dels relats de Lúria, i això no pot ser un fet fortuït. Estaríem parlant, doncs, d'una de les poques obres literàries, si no l'única, que utilitzen conceptes cabalístics per justificar la salvació d'un viatger que tenia totes les esperances perdudes. Que els viatgers s'encomanin a Déu per tenir un viatge segur o que donin accions de gràcies després d'haver patit un greu perill no és nou en la literatura hebrea, però sí que ho és el fet que un exemple de la literatura popular hebrea —tal i com s'ha definit el llibre de Śáson Ḥay— exposi d'aquesta manera la salvació de l'ànima en moment de perill. Ansiosament esperarem que algun dia aparegui el f. 84 per poder justificar aquestes sentències.

⁴⁶ MOŠE CORDOVERO, *Pardes Rimmonim*, vol.31, cap. 10, f. 77.

6. CONCLUSIONS

Les anàlisis que hem fet al llarg d'aquesta tesi arriben per fi als seus resultats més rellevants. De forma resumida exposarem els aspectes que es poden destacar gràcies a l'estudi complet de l'obra de Śáson Ḥay i que ens permeten afirmar la seva vàlua com un testimoni literari de l'època. Per això mateix, cal que ressaltem la importància d'aquesta font i del seu autor pels tres motius següents.

Primer de tot, Śáson Ḥay, un jueu istambuliota de posició econòmica benestant, escriví tot allò que els seus ulls van veure en els viatges per on el va dur el seu negoci de comprador de diamants i perles. Hem destacat per damunt de tot que la seva condició de jueu oriental li va permetre registrar tots els costums dels jueus europeus que el sorprengueren i que en altres fonts jueves locals haurien passat desapercebudes. De la mateixa manera, els costums orientals en el *Ma'áse Nissim* no hi tenen cabuda per no suposar-li cap estranyesa ni meravella. Gràcies al seu llibre, la comunitat acadèmica disposa d'un cas molt especial que no es tornaria a repetir fins anys més tard que els viatges del nostre autor¹, i és que els personatges orientals que viatjaren a Europa no deixaren constància de les seves impressions en cap tipus d'obra de la literatura popular, i per tant, el cas de Śáson Ḥay suposaria una estranyesa que el convertiria en una de les poques veus orientals jueves que descriviren costums dels seus coreligionaris europeus.

Segon, com hem repetit en més d'una vegada, el negoci de l'autor del llibre d'Obres Miraculoses consistia a comprar diamants al sud-est asiàtic i revendre'ls al nord d'Europa, negoci focalitzat a Amsterdam. A més dels diamants també comerciava amb les perles que trobaria en el Golf Pèrsic, malgrat que la única vegada que relata la seva experiència com a comerciant a les aigües d'aquest mar, no obtingué cap guany. En el capítol 3 de la tesi, en què preniem l'obra del *Ma'áse Nissim* com un llibre de viatges, hem sintetitzat els seus viatges en mapes i rutes, i hem pogut veure clar que Śáson Ḥay no viatjava errant a l'aventura, sinó que aprofitava les grans rutes de navegació de l'oceà Índic per anar als centres més importants de la compra-venda de diamants del Golf de Bengala. Davant d'això, ens trobem amb un altre cas únic. Tenim documentació referent als jueus que viatjaven a l'Índia per fer negoci amb les gemmes, però el que fa aquesta obra encara més especial és el fet que fins llavors cap comerciant jueu havia descrit

¹ Per exemple Ḥayyim Yosef David Azula'i, que sempre s'interessà per les coses d'aquest món, els costums dels altres pobles, etc.

literàriament els seus viatges cap a la font de producció de les pedres precioses i perles, i no només això, sinó que l'autor il·lustra al lector amb les diferents formes d'extracció dels productes, els subministradors, el lloc on les venen, els preus, —i tot un munt d'interessantíssims detalls—. Els tres exemples del llibre són les perles del Golf Pèrsic, els diamants de la ciutat de Pegu i el mercuri en el suposat país de Surinam.

Tercer, l'atmosfera de penediment que es respira al llarg de l'obra no podia sinó acabar amb un episodi de salvació. Efectivament, hem vist com Şaşon H̄ay parla d'ell mateix com un pecador seduït pels plaers del món, que conduït pel seu mal costum d'utilitzar la riquesa pel seu benefici, tot, al final, va fer que la fortuna se li girés en contra. A causa de la desaparició del f. 84 només podem especular sobre les causes i les conseqüències del segrest a l'oceà Índic. El que sí que es desprèn d'aquest ambient de recança pels pecats comesos és que tot i el miracle que féu Déu salvant-lo de morir a l'embarcació o ofegat, cal considerar que el sentiment de compungiment domina en tot moment de redacció del llibre, segurament a la ciutat de Balkh, lluny del seu cercle d'amistats i de família. Déu ja el va salvar en el seu moment mitjançant un gran miracle, però ara és ell qui ha de fer l'esforç per merèixer la recompensa de l'última redempció. Per aquest motiu l'home penedit torna a la fe. I aquí és on volíem arribar, el *Ma'ase Nissim* és tot ell una al·legoria de la penitència per poder ser mereixedor dels miracles de Déu: l'esclava del governador egipci, el xa persa, el rei de Roma, el mateix Şaşon H̄ay, el venecià que tornava a la seva ciutat amb barba, etc. Els conceptes de salvació i redempció dels que hem parlat en el capítol 5 sobre la càbala podrien avenir-se amb el pensament del nostre autor, sobretot el *tiqqun tešuva*, pel qual el penitent ha d'evitar la impuresa per optar a ser salvat. Pel fet que l'autor es consideri servent de cabalistes i alhora esperi la redempció, tot fa pensar que el *Ma'ase Nissim* tornaria a ser una obra única de literatura popular que utilitzés els conceptes cabalístics pel mereixement de la salvació.

Així doncs, podem afirmar amb gairebé tota seguretat que el llibre de *Ma'ase Nissim* de Şaşon H̄ay de la casa de Yehuda Castiel representa un triple *unicum* dins la literatura hebrea. Una font d'una importància així no podria deixar-se caure en l'oblit i per aquest motiu l'edició i la traducció del llibre, juntament amb l'estudi, són els pilars forts de la tesi suara presentada. Alhora, som conscients que no hem pogut abastar tots els temes que anaven sorgint en els relats i aquests seran l'objectiu en la nostra recerca futura.

Quant a l'edició i a la traducció, s'ha de dir que *Ma'ase Nissim* no havia estat traduït a cap llengua, i per tant, la traducció que oferim avui té el privilegi de poder-se definir com la primera que veu la llum, i esperem que aquest primer pas pugui animar a altres traductors o historiadors a interessar-se per l'obra. Pel que fa a l'edició, també és la primera vegada que el text sencer del *Ma'ase Nissim* apareix en una sola obra. La traducció i l'edició del text, les dues completament anotades, han tingut l'objectiu de facilitar la lectura i d'enriquir el text en aquells fragments amb possibles ambigüitats. Així, per no sobrecarregar d'informació en les notes, vam introduir els comentaris lingüístics que majoritàriament feien referència a la llengua hebrea a l'edició del text, i les notes explicatives o de context, a la traducció. D'aquesta manera el qui no sàpiga hebreu podrà llegir el text català a la vegada que les notes explicatives li donaran un punt extra d'informació sobre el context del relat del llibre.

Pel que fa al text, hem realitzat una minuciosa anàlisi lingüística que ens ha permès entendre tots els relats del text incloent les expressions pròpies de l'autor. Així, hem descrit les principals característiques de l'hebreu de Šašon Ḥay, hem vist els principals errors que cometia a l'hora d'escriure, així com la seva riquesa estilística. Igualment hem posat a la llum els seus principals trets morfològics, sintàctics i fonològics. Per últim lloc volem posar en relleu la identificació i l'estudi dels préstecs lingüístics en l'hebreu que utilitza Šašon Ḥay. La majoria de la vuitantena de paraules no hebrees són, quan a nombre, principalment d'origen àrab, seguides per les perses, del turc i en menor mesura, el grec, el sociolecte de base castellana de l'autor i l'italià. Gràcies a aquest estudi estem segurs d'haver aportat una font imprescindible per als lingüistes o qui vulgui traduir l'obra.

En relació a l'estudi literari, hem pogut demostrar que el fet d'identificar una obra com a literatura popular no l'exclou del cercle literari. En efecte, a Šašon Ḥay ja el van tractar d'escriptor de segona categoria i en aquest estudi hem volgut posar el seu nom en un lloc més rellevant. Estem d'acord que no formarà part dels il·lustres i eminents literats de les lletres hebrees, però fins i tot un comerciant que només pensà en el guany de la venda de les seves mercaderies també posseeix una riquesa estilística, de vocabulari, de bagatge intel·lectual, religiós i literari que no li desmereixen cap error que pugui cometre en el text. Ans al contrari, que no es dediqués a escriure i ens hagi deixat el *Ma'ase Nissim* demostra fins a quin punt és important el missatge que vol fer arribar.

Per altra banda, el *Ma'ase Nissim* mai no havia estat tan estudiat des de tants punts de vista diferents com en aquesta tesi. Això no s'haguera produït si no haguéssim unit les tres seccions de text corresponents als textos de Ben Zvi, Ben Menahem i Avida. A través de diferents enfoc, com la lingüística, la literatura, el llibre de viatges, l'alteritat, la càbala, etc., hem pogut comprovar que els esdeveniments que succeïen en el *Ma'ase Nissim* no estaven tan aïllats els uns dels altres com podríem pensar, sinó que darrere el desordre que de vegades impera en els relats, el text està sòlidament construït al voltant d'unes idees o figures respectades com són la mística i el personatge de Lúria.

Amb l'esperança que en aquesta tesi els encerts superin en escreix els errors, la millor recompensa per aquest estudi seria la recuperació de la memòria de Şáson Háy i que pogués ser conegut per aquells acadèmics que treballen temes afins que fins ara desconeixen el contingut del *Ma'ase Nissim*. Esperem, doncs, haver pogut col·laborar a que la seva memòria sigui recordada: *per aquest motiu vaig decidir descriure cada un dels llocs, l'arbre, el seu fruit i la seva dolçor, per endolcir les paraules d'aquest Llibre de Miracles i que cada lector esbossi un somriure i em recordi favorablement*².

² Veure el f. 55r.

Nota sobre l'edició i la traducció del Llibre d'Obres Miraculoses

A continuació oferim l'obra del *Ma'ase Nissim* editada, traduïda i anotada. Hem escollit oferir l'edició del text hebreu encarada a la traducció catalana per poder comparar cada un dels seus passatges. A la part esquerra hi trobem el text hebreu i a la dreta, el català. Hem escollit presentar el text català a la dreta per l'ordre amb què es giren els fulls, i hem considerat que aquesta opció seria la més còmode pel lector. Els paràgrafs dels textos en els dos idiomes intenten estar enfrontats els uns amb els altres, i en aquells casos que això no s'ha assolit és degut a la relació entre el text hebreu i el català, que proporcionalment el primer ocupa menys espai que el segon. Igualment, les notes a peu de pàgina condicionen el caixetí del text, per la qual cosa de vegades podrem observar que hi ha pàgines que contenen només la meitat escrita.

Quant a les notes, hem preferit aportar un tractament independent en els dos textos. Així, el text hebreu tindrà les seves notes —marcades amb un tancament de parèntesi -) —, i el català tindrà les seves pròpies. Les notes referents a l'edició del text són sobretot de caire lingüístic així com tot allò que fa referència a la codicologia i la paleografia del manuscrit. En canvi, les notes que oferim al text català estan relacionades amb les cites literàries i històriques, tot i que també en trobem d'altres àmbits, com ara la lingüística.

ספר מעשה ניסים

לששון חי לבית יהודה קשתיאל

Llibre d'Obres Miraculoses

de Šáson Ḥay de la casa de Yehuda Castiel

1r מעשה ניסים להרב הגדול מביני עליה והם מועטים הנכנסים לפני ולפנים לבית קדש הקדשים גם לדורשי רשומות ורומזי רמזים. כלי עץ עץ החיים והדעת, עץ עושה פרי למעלה, פרי עץ הדר טעם עצו ופריו שוה, פרדס אשר לא יחסר כל בו, אור העולם המאיר לארץ ולדרים עליה, ניצוצא קדישא, בטיש בטישו ונהיר עלמא¹, ביקש במחבואות, במערות ובמצודות ובנקיקי הסלעים, ובא אל גנזי המלך מלך מלכו של עולם ברוך הוא דגניזין ודטמירין² נתגלו לו, ואפילו הגנוזים באפילה פשפש ומצא פלאי פלאות, ברוך אלהי אדני אברהם, אברהם הוליד את יצחק, | הלא הוא³ בוצינא קדישא, כתונת בד קדש ילבש, חלוקא דרבנן, מנה בן מנה, מזה בן מזה, מזרע קדש, זרע אברהם אוהבו של מקום, למד תורה מפי אליהו הנביא זצלה"ה⁴, אוריין בר אוריין, אבהן בר אבהן⁵ יצחק אב בחכמה רך בשנים, החסיד ועניו כבוד מרנא ורבנא הרב רבי⁶ יצחק לוריאי אשכנזי⁷ זכר צדיק לחיי העולם הבא⁸.

בן שלושים ושבע שנים יצחק ונתבקש בישיבה של מעלה, הלך לו אל המנוחה ואל הנחלה ועזב אותנו אל החרדה ואל האנחה, ונשארנו בלא תיקון, חשכו עינינו מלראות בסתרי סודות הקבלה, ואין אנו יכולים למצוא בם אחד מאלף ושנים ממשפחה כי נסתם המעין אשר היינו שותים מים חיים ונשארנו כלנו צמאים, וניטלה מאור עינינו

¹)Fragment inspirat en el Zóhar *Šemot* 34b-35a. | ²)És la combinació de dues expressions recurrents en el llibre del Zóhar: טמירא דטמירין i גניזא דגניזין. | ³)Al reclam apareix en abreviatura ה"ה. | ⁴)ה"ה לחיי העולם הבא, la forma desenvolupada del qual apareixerà al final d'aquest paràgraf. | ⁵)TB *Menahot* 33a: בר אוריין ובר אבהן. | ⁶)Forma desenvolupada de כמוהר"ר, però amb inserció d'aramaïsmes. | ⁷)La forma més usual amb què es cita el nom de Yiṣḥaq Luria Aškenazi en la literatura hebrea és האריי ha-Ari, la forma desenvolupada de la qual és אדון רבי יצחק, Aškenazi rabí Yiṣḥaq, o bé, האלהי רבי יצחק, el diví rabí Yiṣḥaq, o bé אדון רבי יצחק, el senyor rabí Yiṣḥaq. Similar en aquesta última forma és la que apareix en aquest llibre de *Ma'ase Nissim*, f. 12r: זצלה"ה. | ⁸)Forma desenvolupada de אדונינו רבי יצחק.

Llibre de Miracles del gran rabí que pertanyé als homes eminents -dels pocs que 1r
van entrar a la part més íntima de la sala del Sant dels Sants¹-, als exegetes i als
al·legoristes. Instrument de fusta de l'arbre de la Vida i del Coneixement². Arbre que fa
fruit a dalt³. Fruit d'un arbre formós, la fusta i el fruit del qual tenen un gust similar⁴. Jardí
on no manca de res. Llum del món que il·lumina la terra i els que l'habiten⁵. Sant
esplendor, cop que va arremetre, llum del món⁶. Va indagar pels amagatalls, les coves, els
llocs inaccessibles i les esquerdes de les roques. Va arribar als tresors reials⁷ del Rei, rei de
l'Univers⁸ -que sigui beneït-, i al qual es van mostrar secrets i misteris⁹, fins i tot furgant
aquells que estaven amagats a la foscor, i hi va trobar admirables meravelles¹⁰. Beneït sigui
el Déu del nostre senyor Abraham¹¹. Abraham va engendrar Isaac¹². | En efecte, ell és sant 1v
esplendor, vestit amb una túnica sagrada de lli¹³, amb una camisa de rabins¹⁴, fill distingit
de pare digne¹⁵, sacerdot fill de sacerdot¹⁶, d'estirp santa¹⁷, del llinatge d'Abraham -
l'estimat de Déu¹⁸-. Va aprendre la Llei per boca del profeta Elies -sigui beneïda la
memòria del just a la vida de l'altre món-. Autoritat, fill d'autoritat. Pare respectable fill de
pare respectable¹⁹. Yišhaq, pare en saviesa, tendre en edat²⁰, el pietós, humil i honorable, el
nostre mestre, el nostre rabí, senyor rabí Yišhaq Lúria Aškenazi, beneïda sigui la memòria
del just a la vida de l'altre món.

Trenta-set²¹ anys tenia Yišhaq quan el van requerir a la congregació de dalt²². Se'n
va anar cap al repòs i la seva heretat²³, i ens va deixar amb la desesperació i el plany. Vam
quedar-nos sense el *tiqqun*²⁴. Els nostres ulls van quedar massa entelats²⁵ per veure els
secrets misteriosos de la Càbala que cap entre mil ni dos de cada clan²⁶ no vam poder

¹2Cr 3,8. | ²Adaptació de Gn 2,9. | ³Is 37,31. | ⁴TB *Sukka* 35a. | ⁵Aquesta cita apareix en moltes fonts, la primera de les quals del s.IX, el *Seder Rav 'Amram Ga'on, a Qeri'at Šema* i a *Šaħarit* dels dissabtes. | ⁶Fragment inspirat en el Zóhar *Šemot (Bo)* 34b-35a: ונהיר נהירו דלעילא ובטש על גבי רוחא דנשיב. | ⁷Est 3,9. | ⁸Apareix en TB *Megilla* 15b i 16a i *Soṭa* 15a i 15b. | ⁹És la combinació de dues expressions recurrents en el llibre del Zóhar: גניאן ודגניאן ודגניאן ודגניאן. | ¹⁰TB *Beraġot* 56b. | ¹¹Gn 24,12. | ¹²Gn 25,19. | ¹³Lv 16,4. | ¹⁴Camisa amb què els homes es vesteixen al dissabte i que es transmet de pares a fills. Apareix, entre altres llocs, al llibre del Zóhar *Berešit (Noah)* 66a. | ¹⁵TB *Ta'anit* 21b. | ¹⁶TB *Beraġot* 28a. | ¹⁷Is 6,13. | ¹⁸Variant en tercera persona d'Is 41,8: זרע אברהם אהובי. | ¹⁹TB *Menaħot* 33a. | ²⁰Del *Midraš de Berešit Rabba* 90,3, però amb còpula: אב בחכמה ורך בשנים. | ²¹Segons les fonts acadèmiques, Yišhaq Lúria tenia trenta-vuit anys quan va morir. Tal vegada la xifra que dóna l'autor s'ha calculat restant l'any de defunció -5 d'Av de 5332, 25 de juliol de 1572- i la data de naixement -de la qual només es coneix l'any, el 5294, és a dir el 1534-. Veure per exemple [ABRAHAM MIGUEL CARDOZO], *Selected writings*, p. 30. | ²²TB *Bava Mešj'a* 86a. Forma elegant de referir-se al món futur, la vida més enllà de la mort. | ²³Dt 12,9. | ²⁴Un dels preceptes místics de la càbala consisteix a guarir i reparar el món de la creació des que els Vasos -*sefirot*- no van poder contenir la llum de l'emanació divina i es van trencar. És la idea del Trencament dels Vasos, *ševirat ha-kelim*. Veure el Capítol 5. Per la idea del Trencament dels Vasos i les idees de la càbala luriana en general, veure WEINSTEIN, Roni, *Šivru et ha-kelim. Ha-qabbala we-ha-moderniut ba-yahadut*, Tel Aviv, University of Tel Aviv, 2011. | ²⁵Lm 5,17. | ²⁶Coh 7,28 i Jr 3,14. És una construcció que s'anirà repetint al llarg del text. És interessant veure el paral·lelisme que té amb les doctrines cabalístiques i l'ordre invers del títol de l'article de IDEL, Moshe, «*Eħad me-ir u-šenayim mi-mišpaħa*», en: *Pe'amim*, núm. 44 (1990), p. 5-30.

2r בע"וה⁹ כי נשארנו עורים מפשפשים בכותלי הזוהר הקדוש | ונלאינו
למצוא הפתח מיום שלקחו את¹⁰ אבינו מאצלינו, אב החכמ' דעת
ותבונה, ונשארנו יתומים בלא אב, בלא ח"כמה בלא ד"עת ובלא
ת"בונה. והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום. יצחק אדונינו מלכינו¹¹,
נסתלק ממנו בלא זמנו, בל"ז שנים, בעונותינו, בכסלינו הרגנו את
אדונינו, כאשר אבאר בסוף הניסים בגזירת האל יתברך.

איש¹² היה בארץ מצרים והיה האיש ההוא¹³ תם וישר ירא אלהים
וסר מרע, עניו וחסיד במאד מאד ושמו כמוהר"ר¹⁴ משה לוריא¹⁵
אשכנזי ז"ל¹⁶, אוהב שלום ורודף שלום כל ימיו. וזה היה אומנתו
ומעשיו מיום שיצא מבטן אמו עד יום שנפתר¹⁷ לבית עולמו. וזה הם
מדותיו ומעשיו אשר היה עושה מעולם: היה קם בחצות הלילה ומטהר
עצמו וקורא הברכות עד ואני אברכם, מלבד ב' ברכות, שהם הנותן
לשכבי¹⁸ | וכ"ו¹⁹ שצריכה לומר בעת עלות עמוד השחר. וה"ב עוטר
2v ישראל בתפאר' שצריכה לומר בעת הנחת תפילין. ואחר שהיה קורא
ברכותיו בכונה אצל הפתח בצד המזוזה בתיקון חכמי האמת, והיה
מתחיל לקרות²⁰ תפלת אליהו הנביא זצ"ל²¹ המובא בהקדמת התיקוני'
לרש"י²² [ב] ע"ה, והיא רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן וכ"ו,
והיה קוריא²³ כל מה שהיה רגיל לקרות, ואח"כ היה מקיץ את אשתו
משנתה והיא קמה במרוצה ומטהרת עצמה והולכת אל החדר
ומביא²⁴ [ה] את ספר שולחן ערוך וס' חובת הלבבות ונותנת ביד בעלה

⁹ בעונותינו הרבים | ¹⁰ En el marge del text. | ¹¹ De les lletres *yod* addicionals, ja n'hem parlat a l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ¹² La lletra d'inici està marcada amb una mida diferent per indicar l'inici del relat. | ¹³ Sobrevolat. | ¹⁴ כבוד מורנו ורבנו הרב רבי¹⁴. | ¹⁵ Sobrevolat. | ¹⁶ Sobrevolat, i a més, és l'abreviatura de זכרו לברכה. | ¹⁷ Hauria d'haver escrit שנפטר. | ¹⁸ Hauria d'haver escrit לשכוי. | ¹⁹ וכולי¹⁹. | ²⁰ Hauria d'haver escrit וכולי¹⁹. | ²¹ זכרו צדיק לעולם²¹. | ²² Hauria d'haver escrit l'acrònim de רבי שמעון בר יוחאי, i no de רש"י, acrònim de רבי שלמה יצחקי. | ²³ Hauria d'haver escrit קורא. Vegeu l'estudi lingüístic del Capítol 2 l'intercanvi de *he-alef*. | ²⁴ Sobrevolat.

atènyer, perquè la font de la qual bevíem l'aigua viva va quedar obstruïda i tots vam quedar assedegats. Se'ns va arrabassar el sentit de la vista²⁷ per culpa dels nostres nombrosos pecats. Vam quedar cecs recorrent a les palpentes les parets del sant Zóhar. | Vam perdre 2r l'esperança de trobar-hi l'entrada d'ençà del dia que ens van prendre el nostre pare: pare de la saviesa, el coneixement i l'enteniment²⁸. Vam quedar orfes de pare, sense saviesa, sense coneixement i sense enteniment. D'on obtindràs la saviesa, de quin lloc? El nostre senyor, rei nostre, Yišhaq, ens va ser apartat pels nostres pecats prematurament als trenta-set anys. Amb les nostres estupideses vam matar el nostre senyor, tal com aclariré al final dels Miracles [de Yišhaq Lúria], per decret de Déu -beneït sigui-²⁹.

A la terra d'Egipte³⁰ hi havia un home que era íntegre, recte, reverenciava Déu, s'apartava del mal³¹ i era extremadament humil i piadós. El seu nom era -el nostre honorable mestre i professor rabí- Moše³² Lúria Aškenazi -beneïda sigui la seva memòria-, amant de la pau i cercador de pau³³ durant tota la seva vida. Aquests eren els seus pilars i les seves accions des del dia que va sortir del ventre de la seva mare fins que va partir cap a la sepultura. Aquestes són les virtuts i les obres que sempre realitzava: es llevava a mitja nit, es purificava i llegia les benediccions fins a *wa-ani evarakem*³⁴ -llevat de dues benediccions que són, per una banda, *ha-noten la-šekwi*³⁵ etc., | que s'ha de dir al 2v despuntar l'albada, i per l'altra, *oṭer Yišra'el be-tif'eret*³⁶, en el moment de col·locar-se les filactèries³⁷-. Després de llegir fervorosament les seves benediccions amb els *tiqqunim* dels cabalistes³⁸ al costat de la *mezuzà* a la porta, iniciava la recitació de la pregària del profeta Elies -beneïda sigui la memòria del just-, introduïda al pròleg dels *Tiqqunim* de rabí Šim 'on

²⁷Pr 15,30. | ²⁸Pr 2,6, però amb la diferència que és Déu qui dóna aquests atributs. | ²⁹Desgraciadament no apareixerà en el text, com altres temes sobre els quals voldrà parlar. | ³⁰Al relat del llibre de *Šivḥe ha-Ari* la trama succeeix a Israel i no a Egipte: איש היה בארץ הצבי. BENAYAHU, «*Sefer Toledot ha-Ari*», p. 238. | ³¹Gairebé idèntic al relat del *Šivḥe ha-Ari*. Veure l'estudi literari del Capítol 2 i op. cit. | ³²A tots els relats de *Šivḥe ha-Ari* el nom del pare de Yišhaq Lúria és Šelomo i no Moše. Veure op. cit. | ³³Mixnà *Avot* 1,12. | ³⁴“I jo us beneiré”. Aquesta cita és la part final de la pregària del *Birkat ha-Šaḥar*, “la Benedicció matinal”. És a dir, que la llegia tota. Aquesta pregària conté, entre altres passatges, una sèrie de quinze benediccions que formen part de l'oració del matí de *Šaḥarit*. Originalment era una pregària personal, i més tard ha format part del culte sinagoga. Aquestes benediccions comencen totes per la fórmula “Beneït siguis Tu, Senyor, rei de l'Univers”. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 14, p. 492. | ³⁵“El qui dóna al gall [l'habilitat de distingir el dia de la nit]”. Malgrat que pertany a la Benedicció del matí, també forma part de Jb 38,36: מי נתן לשכוי בינה. És la primera de les quinze benediccions citades en la nota anterior. | ³⁶“Embolcalla Israel amb glòria”. Pertany també a l'oració de la Benedicció del matí, és l'onzena benedicció. | ³⁷L'embolcallament d'Israel per la glòria de Déu inspira també el simbolisme de cobrir-se amb les filactèries, una capsula lligada entorn del braç davant el cor, per fer ben presents les accions i els sentiments, i una altra al front, en referència a la intel·ligència. | ³⁸Les obres dels cabalistes, la intenció de les quals és la “reparació” del món. Aquesta doctrina està estretament vinculada al Trencament dels Vasos.

ויושבת לפניו, והוא פותח בשולחן [ערוך] ומפרש לה דיני נשים, ובס' חובת הלבבות גם כן מפרש לה יראת ה' ויחודו, והם מצות מתרי"ג מצות, והם חיוב גם נשים כאנשים לידע כי ה' אחד ושמו אחד. והיה מפייס את אשתו בכמה נחמות של תורה, כי עצבים היו איש ואשתו שניהם בעו"ה שלא היה להם בן, ובפרט שעבר חצי ימיהם. | לכן היה הצדיק הזה מפרש לה תנחומים מס' חובת הלבבות, ושם הספר עצמו מוכיח שרובו ככולו רפואה ללב לבל ידאג. וכשהיה זה הצדיק מפייס את אשתו, היתה אותה הצדקת א' מן האמהות צרה²⁵ ממש, כי היא ילדה את יצחק לעת זקנותה, ואולם שרה היה ג"כ²⁶ שמה, ואני הדל הכותב שכחתי, וברוך יודע האמת.

²⁵Probable joc de paraules entre צרה i שרה, en referència al possible plany per la seva esterilitat. | גם כן²⁶

bar Yoħa'i³⁹ -que en pau descansi-, i que és *Ribbon 'alamin de-anat hu ħad we-la be-ħošban*⁴⁰ etc. Llegia tot el que s'acostumava a llegir i després despertava la seva dona del seu son. Ella es llevava corrent, es purificava, se n'anava a l'habitació, portava el llibre del *Šulħan 'Aruk*⁴¹ i el llibre de *Ĥovat ha-levavot*⁴², els donava al seu marit i s'asseia davant seu. Ell obria el *Šulħan* [*'Aruk*] i li comentava les normes referents a les dones⁴³. Feia el mateix amb el llibre del *Ĥovat ha-levavot*, li explicava el temor de Déu i el seu monoteisme⁴⁴, que són uns dels sis-cents tretze manaments⁴⁵: l'obligació tant per part de les dones com pels homes de reconèixer que Déu és únic i que el seu nom és un de sol⁴⁶. Ell reconfortava la seva dona amb algunes consolacions de la Torà, perquè els dos, tant l'home com la dona, estaven afligits per no tenir cap fill a causa del nombre dels seus pecats i sobretot perquè ja els havia passat mitja vida. | És per això que aquell just 3r exposava a la seva dona les consolacions del llibre del *Ĥovat ha-levavot*, ja que pel propi nom del llibre s'evidencia en gran part com una cura perquè el cor no s'angoixi. Així que aquest just consolava la seva muller. La dona virtuosa es va convertir en una de les

³⁹Que no és altre llibre que el llibre de *Tiqqune ha-Zóhar*, llibre diferenciat del Zóhar i tradicionalment atribuït a Šim'on bar Yoħa'i. Segons la tradició, aquest personatge va ser deixeble del rabí 'Aquila en el segle II de la nostra era i després de la revolta de Bar Koķva i la conseqüent derrota, hagué de refugiar-se a l'Alta Galilea, on passà la major part del seu temps amagat en una cova a la muntanya de Meron (Safed) on dedicà el seu temps a l'estudi de la Torà. Fou el líder de la comunitat jueva que vetllà per l'observança de la Llei malgrat la prohibició romana. La seva vida, obra i pensament es citen en la Mixnà, la Tosseftà i en altres escrits midràixics. L'autor del Zóhar va escollir Šim'on bar Yoħa'i com a prototip per la càbala medieval, i no debades, tradicionalment se li ha atribuït erròniament l'autoria de diversos llibres de temàtica cabalística. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 18, p. 593-594). | ⁴⁰En arameu: "Senyor del món, ets l'únic sense múltiple". Aquesta cita apareix en la segona introducció dels *Tiqqune ha-Zóhar* (17a), i és l'anomenada *Pataħ Eliyahu*, "Elies va començar dient", i fonamentalment tracta les deu *sefirot* i l'ordenament del món per Déu. En les comunitats sefardites forma part del l'oració de *Šaħarit* i *Minħa*. | ⁴¹Es tracta del llibre escrit per Yosef Caro al segle XVI i fa recopilació i codificació de les lleis i normes de conducta del judaisme. Està organitzat en quatre blocs, a grans trets són: preceptes diaris i les oracions; puresa, lleis d'alimentació i altres; casament i divorci, i lleis civils i contractuals. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol.18, p. 529-530. | ⁴²Conegut més popularment per *Ĥobot ha-Levavot*, "Els deures dels cors" de Bahya ibn Paquda de Saragossa, escrit en judeoàrab al s.XI, i traduït a l'hebreu al segle XII per Yehuda ibn Tibbon i Yosef Qimħi. En l'obra, de caràcter religiós, es relaciona la vida espiritual amb les virtuts, tot enfocat des d'un punt de vista íntim i personal. Veure [IBN PAQUDA], *Los Deberes de los corazones*; intr., trad., anot. i índexos de Joaquín Lomba Fuentes, Madrid, Fundación Universitaria Española, 1994. | ⁴³Aquests normes apareixen en aquest llibre en la secció anomenada *Even ha-'Ezer* (no confondre amb els capítols de l'*Even ha-'Ezer* del llibre *Arba'a Ĥurim* de Ya'aqov ben Ašer del s.XIII-XIV), sobre les lleis que regulen la relació entre un home i una dona, lleis de la procreació, el matrimoni, els documents de boda, el repudi, els levirats, etc. | ⁴⁴Es pot trobar en el primer capítol del llibre *Ĥovot ha-Levavot* titulat, *Be-bi'ur ofne ħiyuv yiħud be-lev šalem*, "Explicació de la forma d'adhesió a la unitat de Déu de tot cor". Veure [IBN PAQUDA], *Los Deberes de los corazones*. | ⁴⁵Es tracta de la suma de tots els manaments, positius i negatius -faràs i no faràs- continguts al llibre del Pentateuc. | ⁴⁶Za 14,9.

והיתה זה²⁷ הצדקת מטה את אזנה לשמוע דברי אלהים חיים ומלך עולם ופיוס אותו צדי' שהיה מפייס אותה, וידה [על] לחיה, וכן דרכי נשים צדקניות לתת יד על הלחי כדי לחקור שום דבר, כאדם שנותן ידו על זקנו ונושא ונותן בה באצבעותיו ובתוך שיניו כדי לחקור או לזכור שום דבר. וכן זה הצדקת היתה עושה ונאנחת וממירות לבה היתה נופלת מעט מעט²⁸ כאדם שמתעלף, ומפיל[ה] ראשה על ברכי בעלה. ואותו צדיק מקים אז עיניו מעל הספר ונופל גם הוא²⁹ על צוארה ובוכה ומפיס אותה, וקמים שניהם³⁰ איש ואשתו דמעתם על לְחַיִּים, ומתחננים לפני אלהי אברהם שיזכור להם כאשר זכר את אברהם³¹ | ואת שרה ונתן להם בן לזקונם. וכשעלה עמוד השחר היו סוגרים את פתח הבית והולכים אל בית הכנסת איש ואשתו, זה לב"ה³² של אנשים ואשתו לב"ה של נשים, כי כן הוא שכל בתי כנסיות אשר באותם המקומות יש לה[ם] מעלה ומטה, למטה מתפללים אנשים ולמעלה חלל גדול שמביטים לקהל וארבע צדדיו מסובב ברשת של ברזל או עץ, ושם מתפללים הנשים³³ ומביטים ספר תורה. ומעולם הצדיק הזה ואשתו הצדקת היו ראשונים לבית הכנסת, והוא היה אחרון אחרון ליציאה מב"ה.

וכשהיה יוצא מבית הכנס' היה הולך וחוזר משיבה לשיבה ומי³⁴ מבוי למבוי³⁵ לראות אם ימצא שום אדם מתעצב לשמחו במיני פיוסים של נחמה ולהסיר עצבונו מלבו, או שום אדם מתקוטט עם חבירו להטיל שלום ביניהם³⁶, ואם לא היו מקבלים היה בוכה ומתחנן לפניהם

²⁷Hauria d'haver escrit זאת. | ²⁸Si la intenció del copista era escriure "a poc a poc", en hebreu és לאט לאט. Així que possiblement aquí es tracti d'una mala traducció i calc de la llengua romànica que parla Sàson H̄ay: "poc/a", מעט. A més, aquesta expressió מעט מעט apareix força vegades al llibre del *Mišne Tora*, però malgrat a això, el seu significat fa referència a quantitat. Aquesta mateixa expressió la trobem al foli 5r amb el mateix significat que aquí, נופל מעט מעט בשינה. | ²⁹Sobrevolat. | ³¹Similar a Gn 19,29: ויזכור אלהים את אברהם. | ³²לבית הכנסת. | ³³Com dèiem en el l'estudi lingüístic del Capítol 2, és l'estil de Sàson H̄ay. Tot allò que faci referència a נשים serà concordat en terminació de plural masculí ים-. | ³⁴Hauria d'haver escrit מן, o bé l'hauria pogut unir en pròtesi a la paraula següent מבוי. | ³⁵Aquesta paraula aquí la traduïm com a "carreró", tot i que en el capítol d'Abraham ibn Ezra el traduirem amb el significat de "barri". Veure més endavant el f. 67r. | ³⁶Sentència del Talmud de Jerusalem que apareix de la següent forma: להטיל שלום בין איש לאשתו, a *Pe'a 4b*, i להטיל שלום בין אברהם לשרה, a *Šabbat 80a* i *Sukka 5b*.

matriarques planyívoles⁴⁷, perquè va infantar Yišḥaq en la seva vellesa⁴⁸, i tal vegada també es deia Sara, però jo, el pobre que escriu⁴⁹, ho he oblidat. Beneït sigui el qui sàpiga la veritat⁵⁰.

Aquesta dona virtuosa parava l'orella i escoltava les paraules del Déu viu, el Rei de l'univers⁵¹, i les paraules de confort amb què la consolava aquell just. Ella tenia la mà recolzada a la galta -posar-se la mà a la galta és un costum de les dones íntegres quan estan indagant alguna cosa, de la mateixa manera que un home es posa la mà a la barba, l'aixeca, se la posa entre els dits i entre les dents per investigar o recordar qualsevol cosa-. Això és el que feia aquesta dona piadosa, i també es lamentava. Per l'amargura que sentia en el cor anava caient a poc a poc, com una persona que es desmaia, i deixava caure el cap sobre la falda del seu marit. Llavors, aquell just aixecava els ulls per damunt del llibre i també deixava caure el cap en el coll d'ella, plorant i consolant-la. Tant a l'home com a la dona els baixaven les llàgrimes per la galta i imploraven al Déu d'Abraham que els recordés, de la mateixa manera que havia recordat Abraham⁵² | i Sara i els havia donat un fill en la seva 3v vellesa. Quan despuntava l'aurora solien tancar la porta de casa, i marit i muller anaven a la sinagoga, ell a la sinagoga dels homes i ella a la de les dones. És així, totes les sinagogues d'aquells indrets en tenen una a dalt i una a baix. A baix hi resen els homes i a dalt hi ha un gran espai des d'on es pot contemplar la comunitat, amb els quatre flancs envoltats per una reixa de ferro o de fusta. Allí és on resen les dones i observen el llibre de la Torà. Aquell just i la seva dona pietosa eren sempre els primers d'arribar a la sinagoga i ell era ben bé l'últim de sortir-ne.

Quan sortia de la sinagoga anava i venia d'una congregació a una altra i d'un carreró a un altre per veure si trobava algú afligit per alegrar-lo amb ànims reconfortants i

⁴⁷En el text hebreu, *šara*, “plany”. O bé es tracta d'un error com apunta Yehuda Avida (AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 107) i el copista hauria hagut d'escriure el nom de Sara -a qui fa referència tot seguit en el text-, o bé, la intenció de l'autor ha estat voler fer un joc de paraules entre aquestes dues paraules, “matriarques del lament”, i que faria referència al plany de les dones bíbliques pel fet de no poden tenir fills. A tall d'exemple Anna, la mare del profeta Samuel, 1Sa 1,10. | ⁴⁸En el relat de Gn 21,1-7 s'explica com Sara va tenir un fill amb Abraham essent aquest un ancià. És per aquest motiu que Sara va riure -i d'aquí prové l'etimologia de Yišḥaq- i va dir: *Jo li he donat un fill a les seves velleses*, (זקוניו). És a dir, no a les d'ella sinó a les d'Abraham, però en la història del llibre de Šašon Ḥay, és la vellesa d'ella i no de Moše Lúria. | ⁴⁹L'autor utilitza sovint al llarg de l'obra aquestes expressions de considerar-se com el més humil entre els homes, el més desgraciat, el més pobre, etc. per emfasitzar el seu paper de penitent a ulls del poble i de Déu. | ⁵⁰Es tracta d'una afirmació interessant que no trobarem en cap més altre lloc de l'obra de Šašon Ḥay, ja que sempre estarà segur d'allò que parla. “Beneït el qui sàpiga la veritat” és un senyal inequívoc de l'escepticisme de l'autor en aquest capítol que està escrivint, potser per la seva mancança de fonts i de dades. Tal vegada una de les conseqüències d'aquesta manca d'informació hagi estat el fet d'atorgar al pare de Yišḥaq Lúria el nom de Moše. Veure el Capítol 1 l'apartat d'Autor i obra. | ⁵¹Aquesta cita forma part de la lectura del *Šema* ' en el *Sidur* de versió sefardita, *Sidur Siman Tov*. | ⁵²Similar a Gn 19,29.

עד שהיו עושים שלום ומנשקים זה את זה. ואחר תפלת מנחה היה חוזר בפונדקים אשר שם מקום שחונים האורחים, לראות אם בא שום בר ישראל אורח, אם עני הוא | להוליכו אל ביתו, ואם עשיר וסוחר הוא ושואל בשלומו ושלום אנשי מדינתו ומה היא סחורתו, והיה אומר לו כך וכך היא סחורתו, היה משיב לו עצה טובה ואומר לו: יהי לבך שמח מכל צד כי סחורה טובה הביאתה³⁷, ובע"ה מהרה תמכור אותה ותרויח בה ככל אהבת נפשך. והיה הסוחר שמח בלבו כי בודאי אדם בהול על ממונו' ולבו פורח לומר איך יהיה ואיך אעשה, וכשהיה אותו היהודי שומע עצות טובות וברכות מפי הצדיק הזה, היה נותן הודאה להשם³⁸ ברוך הוא ואומר: ירבו כמותך בישראל. ובכל זאת מעולם לא קבל הצדיק הזה מתנה משום בריה, לקים מה שנאמר: ושונא מתנות יחיה. ומ"מ³⁹, אפילו אומות העולם שהיו מכירים אותו היו מביאים לו נדר ונדבה, והוא היה מקבל אותה כדי לנהוג דרך ארץ עם א"ה⁴⁰, והיה מפזר אותם המתנות ליתומים ואלמנות. זה הם מדותיו ומעשיו של [ה]צדיק הזה כל ימיו וכן אשתו כמוהו, זאת עושה בתוך הנשים וזה באנשים.

ומעולם זה הצדיק לא ישן ליל יציאת | שבת שהיא⁴¹ ליל אליהו, וכן היה עושה אחר שיבדילו הקהל הבדלה ויסימו מערי' והולכים איש אל ביתו, היה הולך ויורד אל מערת אליהו הנביא, שהיא תחת הארץ⁴² מצד ההיכל והיא למטה מאד, שצריך לירד⁴³ ל"ב רגלי סולם, והיא סולם של שיש. ושם לא היו יכולים לירד⁴⁴ היחידים מפני יראה ורעדה⁴⁵ וזיעה שיפול באדם אלא אם כן יורדים ג' או ד' בפעם אחד בכמה נרות בידם, וכן עד היום הזה כך הוא. וזה הצדיק היה יורד שם בלילה הזה בכמה שירות ותושבחות, ומסדר בארבע פינות המערה נרות ואח"כ

³⁷)Pels verbs perfectius de segona persona del singular masculí acabats en *he*, vegeu l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ³⁸)Un tret de l'hebreu rabínic és la fossilització de l'article en determinades paraules, com aquesta i להרב | ³⁹)מכל מקום | ⁴⁰)אומות העולם | ⁴¹)ליל és de gènere masculí, per tant el copista hauria d'haver escrit שהוא. Tal vegada és una interferència del sociolecte vernacle de l'autor, que és de base castellana, i que aquesta paraula seria de gènere femení. | ⁴²)Segurament és un calc del sociolecte de Saïon *Ḥay* perquè en hebreu és més comú trobar-se amb הקרקע | ⁴³)Sobre els verbs infinitius d'arrels irregulars, vegeu l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ⁴⁴)Yehuda Avida llegeix לילך. Veure AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 109. | ⁴⁵)El grup semàntic de יראה, רעדה i פחד anirà sortint al llarg del text de forma permutada en grup de dos -com en aquest cas-, ja siguin en forma de substantius o de verbs.

llevar la tristesa del seu cor; o trobar algú que s'hagués barallat amb el seu company perquè així fessin les paus entre ells⁵³, i en el cas que no l'acceptessin, plorava i els suplicava fins que feien les paus i es besaven l'un a l'altre. Després de la pregària de la *Minħa*⁵⁴ anava per les fondes⁵⁵ -que és on fan parada els viatgers- per veure si hi havia algun israelita allotjat. Si era pobre, | el conduïa a casa seva, i si era un ric comerciant, volia saber coses d'ell, de la gent del seu país i quin era el seu negoci. Llavors li deia: “el meu negoci és tal o tal altre”. Ell li responia amb un bon consell dient-li: “que el teu cor sigui feliç a qualsevol indret, perquè has dut una bona mercaderia i, amb l'ajut de Déu, la vendràs ràpidament i guanyaràs tant com desitgi la teva ànima”. El comerciant se n'alegrava de tot cor, i és clar, perquè era un home inquiet pel que fa al seus diners i el seu cor floria quan deia: “com succeirà, i com ho faré?”. Quan aquell jueu sentia els bons consells i les benediccions de boca d'aquest just, donava gràcies a Déu -beneït sigui-, i deia: “que es multipliquin a Israel els que són com tu⁵⁶”. Tot i això, aquest just mai no va acceptar cap regal de cap criatura, per acomplir allò que es diu [en les escriptures]: *qui rebutja el suborn allargarà la vida*⁵⁷. De tots els indrets, fins i tot de les nacions dels gentils que el coneixien, li portaven ofrenes i regals⁵⁸, i si ho rebia era per tal de comportar-se cortesament⁵⁹ amb les nacions dels gentils. Solia repartir aquells regals als orfes i a les vídues. Aquestes, doncs, eren les virtuts i les obres d'aquest just durant tota la seva vida, i la seva dona era com ell: ella les feia entre les dones i ell, entre els homes.

Aquest home pietós mai no dormia en la nit de sortida | del dissabte -que és la nit d'Elies⁶⁰-. Això és el que solia fer després que la comunitat celebrés la *havdala* i enllestís el *ma'ariv* i tothom se n'anés a casa seva: baixava a la cova del profeta Elies, que estava sota terra, al costat de l'arca de la sinagoga, molt avall, tant que calia baixar per dotze graons d'una escala, una escala feta de marbre. No s'hi podia anar sol a causa del pànic, l'estremiment i la suor que s'abatien sobre les persones, a no ser que baixessin tres o quatre

⁵³Expressió del Talmud de Jerusalem *Pe'a 4b*, *Šabbat 80a* i *Sukka 5b*. | ⁵⁴És l'oració de la tarda, la segona de les tres que es realitzen durant el dia: *šaharit* -matí-, *minħa* -migdia- i *arvit* o *ma'ariv*-tarda-. | ⁵⁵En el text apareix פונדקִים, *pundaqim*. Es tracta d'una paraula manllevada del grec a través de l'àrab, فندق, *funduq*. | ⁵⁶TB *Šabbat 31a*. | ⁵⁷Pr 15,27. Tot i així, la paraula del text, מתנה, *matana*, depenent del context tant vol dir “present”, “regal”, com “suborn”. | ⁵⁸TB *Menahot 90b* i *91a*. | ⁵⁹Mixnà *Avot 2,2*. | ⁶⁰La nit del *Moša'e Šabbat* és la nit que s'esdevé entre el dissabte i el diumenge, per tant ja no és *Šabbat*. Per algunes comunitats jueves orientals, com per exemple els jueus de Líbia i de Marroc anomenen aquesta nit la “Nit d'Elies”. De fet un dels *piyuim* que es canten a la pregària de la *havdala* -la cerimònia que marca la fi del *Šabbat* i l'inici del diumenge-, titulat *Eliyahu ha-Navi*, fa referència al desig de la ràpida vinguda del profeta Elies i amb ell, el Messies.

עולה למעלה וסוגר פתחי הקהל, והולך אל ביתו ומסדר שלחנו לה[ע]לות את השבת בשירות ותושבחות ומבדיל וסועד ומשמח את אשתו, ויקום וילך אל בית הכנ' ויורד למטה במערה ויושב וקורא עד קרוב עלות עמוד השחר. ואז יעלה⁴⁶ מן המערה והולך אל ביתו ובודק בנקביו, ומטה[ר] עצמו ואומר ברכותיו ובקשותיו, ולובש טלית ותפילין, וחוזר לבית הכנסת והוא ראשון מי'.

5r וזה דרכו של צדיק זה כל ימיו, עד שתפלתו ותפלת אשתו הצדקת קרעה קירות טירות השמים, עד שבאה תחינתם לפני אל שוכן | מעונה ונכמרו רחמיו על הצדיק הזה ועל אשתו הצדקת, וניתן לאליהו זצ"ל להתראות לו ולבשרו בבן זכר.

והנה לילה אחת והוא במערה כמנהגו, ככל האמור לעיל, וספר א' פתוח בידו ונפל לו שינה כשינה הסוס ונופל מעט מעט בשינה על הספ' בראשו, ומתוך השינה נתראה לו אליהו הנביא זצ"ל ואומר לו: חזק ונתחזק אל תירא ואל תחד⁴⁷ כי ה' אלהי אברהם שמע קול תחנונך, והנה בן לשרה אשתך וקראת את שמו יצחק, והוא יאיר עיני עורים רבים בפתחי הקבלה והסוד, ואני אליהו המבשר.

ויתעורר החסיד⁴⁸ הזה בפח נפש, ורעדה אחזתהו, ועלה מן המערה והלך לפני פתחי ההיכל ונפל לפני הספרים ומתגלגל בקרקע ובוכה בכיה גדולה ומרה⁴⁹, לומר: איך לא זכיתי לראות פני אדוני אליהו בקיץ⁵⁰ כי אם בחלום, ומה תרדמה נפל[ה] עלי בלילה הזה לישן מכל הלילות.

⁴⁶Hauria d'haver escrit על היה עיל. ואז היה עיל. | ⁴⁷Clarament és un error, hi ha d'aparèixer escrit תפחד, però en el manuscrit sembla ser que ha estat vocalitzat amb un *holam*. אל תירא ואל תפחד, que també apareixerà més endavant, està inspirat en Pr 3,25, אל תירא מפחד. | ⁴⁸Fins ara utilitzava el terme de צדיק i utilitza aquest nou terme com a sinònim. | ⁴⁹És una oració paral·lela a ומה גדולה ומרה que apareix més endavant en el text (Est 4,1 i Gn 27,34). | ⁵⁰Evidentment no es tracta de "a l'estiu" sinó d'un error. Hauria d'haver escrit בהקיץ, "en vetlla", tal i com proposa Yehuda Avida (AVIDA, «Ma 'ase Nissim», p. 109). Una observació interessant és que en els mots להשמ i להרב la *he* de l'article preval, com dèiem en una nota anterior, però en canvi en aquest cas desapareix.

en una sola tanda amb llànties a la mà. I això és així fins al dia d'avui⁶¹. Aquell just hi baixava aquella nit amb càntics i lloances⁶², preparava llànties en els quatre racons de la cova i després pujava a dalt, tancava les portes de la sinagoga⁶³ i se n'anava a casa. Ordenava la taula per exalçar el dissabte amb càntics i lloances, realitzava la *havdalà* i ajudava i feia feliç la seva dona⁶⁴. S'alçava i anava a la sinagoga, baixava a la cova, s'asseia i llegia fins ben a tocar de la sortida del sol. Llavors pujava de la cova i se n'anava cap a casa. Es netejava les mans, es purificava, deia les seves benediccions i oracions, es vestia amb el tal·lit i les filactèries i tornava a la sinagoga, essent-hi el primer dels jueus.

Aquest era el costum d'aquell just durant tota la seva vida fins que la seva pregària i la pregària de la seva dona pietosa van esquerdar els murs del palau del cel; fins que la seva súplica va arribar davant el Déu que habita | entre els núvols i el cor se li va 5r commoure⁶⁵ a favor d'aquell just i d'aquella justa. Va permetre que Elies -beneïda sigui la memòria del just- se li aparegués i s'encarnés en nen⁶⁶.

Heus aquí que una nit es trobava a la cova -com era el seu costum segons tot el que s'ha dit més amunt- amb un llibre obert a la mà, i va anar caient de son, com una son de cavall, i a poc a poc el cap li anava caient sobre el llibre. Durant el son se li va aparèixer el profeta Elies -beneïda sigui la memòria del just- i li va dir: “Sigues fort i tingues coratge⁶⁷, no temis ni tinguis⁶⁸ por perquè el Senyor, Déu d'Abraham⁶⁹, ha escoltat la veu de les teves súpriques⁷⁰. Heus aquí que la teva dona Sara tindrà un nen⁷¹ i li posaràs per nom Yišhaq⁷², que il·luminarà els ulls de molts cecs amb les portes la càbala i els seus secrets⁷³. Jo sóc Elies, l'anunciador⁷⁴”.

Aquell home pietós es va despertar mort [de por]⁷⁵ i li va agafar un estremiment. Va pujar de la cova i es va dirigir cap a les portes de l'arca. Va caure davant dels llibres i va rodolar pel terra plorant amb un gran plany ple d'amargura⁷⁶: “Com és que no he aconseguit veure la cara del meu senyor Elies quan estava desvetllat i en canvi sí que ho he

⁶¹No hi ha cap referència a la cova del profeta Elies a Egipte. Com relata Benjamí de Tudela en el seu llibre de viatges, la cova d'Elies estava situada a la muntanya del Carmel, a Haifa, al capdemunt de la qual es conserva l'altar que va reedificar en temps del rei Acab (1Re 18,30-33). | ⁶²TB *Sanhedrin* 92b. | ⁶³En el text apareix *qahal*, קהל, “congregació”, però en el context s'ha d'entendre com un lloc físic, “sinagoga”. | ⁶⁴Com en Dt 24,5. | ⁶⁵Gn 43,30. | ⁶⁶En el text, בן זכר, “nen masculí”, per diferenciar bé que el present de Déu és un nen i no una nena. Una referència així la trobem en el llibre del profeta Jr 20,15: יולד לך בן זכר, que en català, per no crear ambigüitats, s'ha traduït com “un fill, un nen t'ha nascut”. | ⁶⁷2Sa 10,12. | ⁶⁸Inspirat en Pr 3,25. | ⁶⁹1Cr 29,18. | ⁷⁰Inspirat en Sl 28,2, però en primera persona del singular. | ⁷¹Gn 18,10. | ⁷²Gn 17,19. | ⁷³Una vegada més es pot observar el paper que l'autor dóna a Yišhaq Lúria, aquell que va il·luminar i va fer veure els misteris de la Càbala i va permetre el seu accés, fins i tots a aquells que van quedar cecs després de la mort de Lúria (veure f. 1v). | ⁷⁴En f. 4v s'apunta al paper que desenvolupa el profeta Elies en la salvació. | ⁷⁵Aquesta expressió també apareix en Jb 11,20. | ⁷⁶Prové del llibre d'Est 4,1 i Gn 27,34.

והנה קרוב עלות עמוד השחר והלך אל ביתו והוא נאנח ועיניו אדומים מרוב הבכי, ובדק נקביו וטהר עצמו, ואשתו הביא לו המטפחת ושואל[ת] לו: מה לך אדוני כי אתה נאנח ועיניך אדומות. אמר לה אל תדאג[י] כי היא בכיה של שלום. והוא הלך לב"ה וקבל עליו תענית הפסקה שבועה⁵¹ א', ויבוא⁵² אל ביתו ואשתו מפיס[ת] אותו ואומר[ת] לו: וכי הלא אתה הוא | שתפייס⁵³ בדברי נחומים לכל העולם, ועתה מה יום מיומים. אמר לה: העבודה⁵⁴ היא, שכך וכך נתבשרתי במערה מפי אליהו זצ"ל, אבל בחלום, ולא זכיתי בקיץ⁵⁵ כדי לראות פניו, לכן אני מצטער ומקדים תפלה ותחנונים, אולי יובא⁵⁶ ה' ויתקים בשורה זו לנו בחלומי זה. אמרה אשתו: אמת ויציב ונכון וקים וישר⁵⁷ הבשורה הזאת, כי מה' יצא הדבר. והניח[ה] את אישה בבית, וקם והלך גם היא לב"ה והפיל[ה] עצמה ארצה לפני הספרים ונתגלגלת בקרקע ובוכהת⁵⁸, ככל אשר עשה בעלה שבעתים היא עשתה, ומתחננת לפני אדון הכל שיתקים להם בשורה זו.

ויהי בבקר, והוא יום שני, אחר שיצאו כל הקהל וזה [ה]צדיק נשאר אחרון אחרון כמנהגו הטוב והוא יושב אצל ההיכל וקורא במשניות, והנה אליהו זצ"ל לקראתו ומזיו אור פניו נתבהל הצדיק הזה ומהר נפל לרגליו, ואמר לו אליהו: שלום עליך, אל תירא. לך אל ביתך ואכול תעניתך ושמח את אשתך ועבוד את ה' בשמחה ואל תחליש לךך ושמור את הבשורה ככל אשר בשרתיך, כי פי ה' דבר. ונעלם ממנו אליהו ז"ל, והוא פניו בקרקע מקום רגלי אליהו ז"ל. וקם על רגליו ורואה בארבע פינות בית⁵⁹ הכנסת והנה הוא לבדו, ויתישב דעתו וקם והלך אל ביתו שמח וטוב לב.

⁵¹Hi sobra la *he* final. | ⁵²Com hem vist en l'estudi lingüístic, al verb לבוא li dóna sentit d'*anar* i d'*arribar*.
⁵³Hauria d'haver escrit שמפייס. L'ús dels temps verbals en aquest paràgraf és molt irregular. Veure comentari lingüístic. | ⁵⁴Hauria de dir העובדה. | ⁵⁵Hauria de dir בהקיץ. | ⁵⁶Yehuda Avida corregeix amb יאבה אליהם, "Que Déu es digni", com en Dt 29,19. De fet, l'error que comet el copista és de confusió de les grafies *alef* i *he*, i li sonaria igual *yove* que *yo ve* (יבא, יבך, יבך). Veure AVIDA, «*Ma 'ase Nissim*», p. 110 i l'estudi lingüístic en el Capítol 2. | ⁵⁷Tots aquests adjectius haurien d'haver estat escrits en femení concordant amb הבשורה.
⁵⁸El fet d'afegir un sufix de femení singular en un participi פייס és un error morfològic molt sorprenent, com si la *he* formés part de l'arrel. Hauria d'haver escrit ובוכה, i tot i que el copista suposa que el lector diferenciarà el masculí del femení, el gènere del subjecte ja queda prou clar en el context. Veure l'estudi lingüístic en el Capítol 2. | ⁵⁹Sobrevolat.

aconseguit somniant? Quin son m'ha sobrevingut aquesta nit que m'ha fet dormir a diferència de les altres nits⁷⁷?”.

Heus aquí que a punt de sortir el sol se'n va anar a casa sanglotant amb els ulls envermellits de tant plorar. Es va netejar les mans i es va purificar. La seva dona li va dur el xal i li va preguntar: “Què et passa senyor meu que gemegues i tens els ulls vermells?”. Ell li va respondre: “No et preocupis, perquè és un plor de pau”. Se'n va anar a la sinagoga i es va imposar un dejuni d'una setmana⁷⁸. Quan va tornar a casa la seva dona el va consolar dient: “Que no ets aquell | que consola tot el món amb paraules reconfortants? I ara, què té 5v el dia d'avui d'especial⁷⁹?”. Li va respondre: “El fet és el següent, d'aquesta o de tal altra manera a la cova vaig rebre una bona nova per boca d'Elies -beneïda sigui la memòria del just-, però en un somni i no pas despert per poder veure-li la cara. És per això que em lamento i avantposo l'oració i la pregària⁸⁰, potser Déu s'hi digni⁸¹ i ens faci realitat la bona nova del meu somni”. La seva dona digué: “Aquesta bona notícia és veritable, ferma, autèntica, real i justa⁸², perquè la paraula ve de Déu⁸³”. Ella va deixar el seu marit a casa, va aixecar-se i, també ella, se'n va anar a la sinagoga. Es va deixar caure a terra davant els llibres i va rodolar per terra plorant, tal com ho havia fet el seu marit, però ella set vegades més, i implorava davant del Senyor de Tot que s'acomplís aquella bona nova.

Ocorregué que un matí -era dilluns-, després que tota la comunitat sortís [de la sinagoga], aquell just va quedar ben bé l'últim, tal i com era el seu bon costum. Va seure a prop de l'arca llegint les *mišnayot*⁸⁴ quan heus aquí que Elies -beneïda sigui la memòria del just- va venir al seu encontre. El just va quedar consternat per la resplendor de la llum de la seva cara i va caure ràpidament als seus peus. Elies li va dir: “Que la pau sigui amb tu, no tinguis por. Vés-te'n a casa, trenca el dejuni, fes feliç la teva dona⁸⁵, serveix Déu amb alegria⁸⁶, que la teva força no s'afebleixi i compleix la bona nova tal com t'he anunciat,

⁷⁷Variant de la pregunta del *Seder Pesah*: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, “en què es diferencia aquesta nit de totes les altres nits?”, amb la introducció del verb לישון, “dormir”. | ⁷⁸Ta 'anit *Hafsqa* és la imposició d'un dejuni sense menjar ni beure que s'imposa un mateix i que els cabalistes feien allargar durant una setmana sencera en els dies de *Šovevim* (acròstic de les *parašiyot* de: *Šemot, Wa-Era, Bo, Be-Šallah, Yitro* i *Mišpatim*), amb pregàries i *tiqqun* en què es “repararan” no només els pecats, sinó també les seves arrels insanes que vénen de més lluny. La imposició d'un dejuni en el context cabalístic està estretament lligat, doncs, a la penitència pels pecats i el dany comès contra la divinitat. Veure tesi doctoral de NAVARRO, *Tiqqun: mi-qabbalat ha-Ari*, p. 38-41. | ⁷⁹TB *Sanhedrin 65b* i *Bava Meši'a 59b*. | ⁸⁰Dn 9,3. | ⁸¹Yehuda Avida (AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 107) corregeix el text. Aleshores la cita és com en Dt 29,19. | ⁸²La llista d'adjectius podria haver seguit amb molts més elements, ja que és part de l'inici de l'oració *Birkat Emet we-Yašiv* que forma part del llibre d'oracions, el *Sidur*. | ⁸³Gn 24,50. | ⁸⁴Les *mišnaiyot* són els paràgrafs que constitueixen els diferents capítols dels tractats de la Mixnà, el llibre de la Llei oral del judaisme. Sovint també s'usa aquest terme per fer referència al global de l'obra. | ⁸⁵Com en Dt 24,5. | ⁸⁶Com en Sl 100,2.

6r ואשתו ג"כ | היתה בתענית ורא[ת]ה את בעלה שמח, ואמר לה: מהר עשה⁶⁰ מטעמים כיום טוב והביא[י] יין לפני ונשתה ונשמח כי פקד ה' את שרה לתת לה בן לזקוניו⁶¹, והתיר לנו ה' את תעניתנו על פי אליהו זצ"ל. לכן אני מצוך שתעשה⁶² אכילה כיום טוב. וכששמע[ה] אשתו כדברים האלו וישמח שמחה גדולה⁶³ ועש[ת]ה כפלים⁶⁴ ממה שצוה בעלה. והנה האשה אחרי טבילתה והנה היא הרה, ומיום שנתעברה הצדקת הזוה⁶⁵ לא הי[ת]ה זזה משיבה של ר' יהודה החסיד ע"ה⁶⁶, והוא היה רב של מצרים, ערב ובקר וצהרים. עד שיום א' הסתכל בה הרב וראה פניה מאירות מזיו השכינה, אמר לה: אשת מי את. אמרה לו: אשת פלוני אמתך. וכששמע הרב כך נתן הודאות לה' יתברך. פתח ואמר: אשריהם הצדיקים שתפלתם בוקע חלוני רקיע ומגעת עד כסא הכבוד. ואמר לה: בן אתה⁶⁷ יולדת והוא יהיה מורא הוראות בישראל. וימלאו ימיה ללדת ויהי בליל ראשון בשבת ואישה בב"ה, ילדה בן ותרא אותו כי טוב והאיר את הבית. ויבשרו את ה"ר משה לוריאי אשכנזי זצ"ל | בב"ה וכשומעו בנו הנולד לו, וימהר ויפול על פניו לפני 6v היכל ה' ונותן שבח והודאה לאל שוכן מעונה העונה אותו ומבשרו על פי שליח אליהו הנביא זצ"ל. וקים את דברו⁶⁸ הטוב ונתן לי בן זכר, לכן אקדשהו לה', עבד תורתו יהיה לעולם. ברוך אברהם לאל עליון⁶⁹ אשר זכר חסדו ואמיתו⁷⁰ לתת בן לשרה אמתו⁷¹. ויקרא משה את שם בנו

⁶⁰Hauria de dir עשי. | ⁶¹Hauria de dir לזקוניי perquè es refereix a Sara i no a Abraham, com apareix a la cita en què s'ha inspirat, Gn21,2. ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניי. | ⁶²Hauria de dir שתעשי. | ⁶³Inspirat en 1Cr 29,9, però el verb en el text s'hauria d'haver escrit en femení, ותשמח. | ⁶⁴Yehuda Avida afegeix en el text "en va fer molt més que el doble" (AVIDA, «Ma'ase Nissim», p. 110). tot i que l'expressió ja dona sentit per si sola, "en va fer el doble". | ⁶⁵Hauria d'haver escrit והזאת או הזאת. | ⁶⁶עליו. | ⁶⁷Hauria d'haver escrit את. | ⁶⁸Hauria d'haver escrit ויקם, llavors s'hauria inspirat en Dn 9,12: השלום. | ⁶⁹Gn 14,19, on Abraham encara era escrit ויקם את דבריו. | ⁷⁰Fusió entre Sl 98,3: זכר חסדו ואמונתו. | ⁷¹Podria haver estat inspirat per Gn 18,10: הנה בן לשרה אשתך. | לא עזב חסדו ואמיתו: Gn 24,27.

perquè la boca de Déu ha parlat⁸⁷”. Elies -beneïda sigui la memòria del just- va desaparèixer de davant seu mentre ell tenia la cara a terra en el lloc on Elies -beneïda sigui la memòria del just- havia tingut els peus. Es va posar de peu i va mirar els quatre racons de la sinagoga, efectivament estava sol. Va recobrar la serenitat⁸⁸, va alçar-se i se'n va anar cap a casa alegre i amb bon ànim⁸⁹.

La seva dona, | que igualment estava fent dejuni, va veure llavors el seu marit 6r content, i ell li va dir: “Ràpid, fes menjars exquisits com en un dia festiu, porta'm vi i bevem, alegrem-nos que Déu es va recordar de Sara⁹⁰ i li va donar un fill en la seva vellesa⁹¹. El Senyor ens ha permès deixar el dejuni per boca d'Elies -beneïda sigui la memòria del just-. Per això et comando que facis un àpat com un dia festiu”. Quan la seva dona va sentir aquelles paraules va tenir una gran alegria⁹² i va fer més del doble del que li havia manat el seu marit. Heus aquí que la dona, després del bany ritual⁹³, va quedar prenyada. Des del dia que aquesta dona justa va quedar embarassada no es va moure ni de nit, ni matí ni tarda de la *yešiva* del rabí Yehuda he-Ḥasid -que la pau reposi sobre ell-, que era un rabí egipci⁹⁴. Fins que arribà un dia que el rabí la va mirar, va veure el seu rostre il·luminat per la brillantor de la presència divina i li va dir: “De qui ets esposa?”. Li va dir: “La teva serventa és dona de tal persona”. Quan el rabí ho va sentir va donar gràcies al Senyor -beneït sigui-. Va començar dient: “Feliços els justos, la pregària dels quals travessa les esferes del firmament⁹⁵ i arriba a tocar el tron de la Glòria⁹⁶”, i va dir també: “Infantaràs un nen que serà mestre del Talmud a Israel”.

Quan es van complir els dies pel naixement⁹⁷, va succeir que en la primera nit de dissabte⁹⁸, estant la dona a la sinagoga, va parir un nen. Ella el va mirar, va veure que estava bé i que il·luminava la casa. Llavors, van donar la bona notícia al rabí Moše Lúria

⁸⁷Is 1,20, 40,5 i 58,14. | ⁸⁸Expressió del Talmud de Babilònia que apareix, entre altres llocs, en *Yoma* 82a, ‘*Araḳin* 17a, *Menahot* 29b i 43b. | ⁸⁹Est 5,9. | ⁹⁰Inspirat en 1Sa 2,21, però amb Sara enlloc d'Anna. | ⁹¹Inspirat en Gn 21,2: ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו, “Sara es va quedar embarassada i va infantar un fill a Abraham, tot i que ja era vell”. | ⁹²Inspirat en 1Cr 29,9. | ⁹³*Tevila* és el bany ritual preceptiu del judaisme, la finalitat del qual és la purificació física i espiritual del cos. Les dones casades, a més, han de banyar-se en un *miqwe* a causa de la menstruació (Lv 15,19) i abans de mantenir relacions sexuals. | ⁹⁴Sembla ser que no era egipci. Yehuda ben Šemu'el he-Ḥasid, rabí asquenazita del s.XII-XIII, dels mestres més prominents en el camp de l'ètica i de la teologia, i fou mestre d'El'azar ben Yehuda de Worms. Als s.XV-XVI van proliferar les llegendes sobre la vida d'aquest personatge com a místic, pietós, humil, salvador dels jueus davant les amenaces dels gentils. És autor del *Sefer ha-ḥasidim*, un dels llibres d'ètica més importants del nord d'Europa. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 11, p. 490-491. Quant a la *yešiva* que porta el seu nom a Egipte, no hi ha cap referència que ens la situï i el fet que Šašon Hay ens porti aquest nom, no fa més que donar prestigi i autoritat a la dona de Moše Lúria, a l'empara de la influència del gran rabí. Avida apunta que *Raši* (rabí Šelomo bar Yišḥaq, o Yišḥaqi) cita en el seu comentari d'*Avot* 2,8 que la mare de Yehošua' ben Ḥananya -rabí tannaïta- tampoc es va moure de la *yešiva* abans de quedar embarassada. Veure AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 110. | ⁹⁵Expressió que apareix en diferents *piyutim* i obres rabíniques. | ⁹⁶TB *Yoma* 86a. | ⁹⁷Gn 25,24. | ⁹⁸És a dir, la nit entre dissabte i diumenge.

הנולד לו יצחק⁷². וילך אל ביתו בשמחה גדולה, ויקח את בנו בחיקו ויחבק לו וינשק לו.

ויעבור כ-ד' שעות⁷³ מעת הולד[תו] ולא קבל לינק חלב⁷⁴, והשכינות היו מתקוטטים זו עם זו לומר: אני הניק⁷⁵ אותו, וזו אומרת, לא כי אני הניק אותו. והוא לא היה [מ]קבל⁷⁶ משום אשה. והיו כמה נשים צדקניות מניקות זכר, והמה היו באים⁷⁷ מרחוק דרך ב' פרסאות רוכבים⁷⁸ על החמורים או עגלה כדי להניק את התינוק הזה לזכות בו, והוא לא היה [מ]קבל לעולם.

והיה האיש משה מתעצב אל לבו לומר: ח"ו⁷⁹, אולי נמצא בי שום עון לפני קוני. וקם והלך אל ב"ה ולבש טלית ותפילין להתודות ולבקש מלפני אל מלך יושב על כסא רחמים, והנה אליהו ז"ל לקראתו. ויחרד האיש חרדה גדולה. ויאמר לו: שלום עליך משה, אל תירא. לך קח אלי את התינוק ואניקהו⁸⁰ דבש | מסלע וחלב מחלמיש צור⁸¹. וירוץ זה [ה]צדיק אל ביתו ואמר לאשתו: תן⁸² לי את הילד ואל תדאג[י] כי כך וכך הוא. וישב⁸³ האשה על המטה ברעדה גדולה, ויקח⁸⁴ את הילד ויטהר⁸⁵ אותו ויחליף⁸⁶ שמלותיו ויריח⁸⁷ תחתיו כמה מיני בשמים טובים

7r

⁷²Gairebé idèntic a Gn 21,3: ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לא שרה יצחק. | ⁷³Sobrevolat. | ⁷⁴Tal vegada hauria d'haver escrit לינק חלב לינק. ולא קבל חלב לינק. La forma rabínica i להניק ja ha aparegut en el comentari lingüístic. | ⁷⁵Aquí i més endavant hauria d'haver escrit אניק. | ⁷⁶Sobrevolat | ⁷⁷Hauria d'haver escrit רוכבות. | ⁷⁸Hauria d'haver escrit רוכבים. | ⁷⁹ח. חס ושלום חס וחלעה. | ⁸⁰Sembla que en el text hi aparegui una *nun* en comptes d'una *alef*, ויניקהו. | ⁸¹Gairebé idèntic a Dt 32,13: ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור. La diferència rau en la persona del verb i en el canvi שמן per חלב, el motiu del qual és traslladar el lector a un context de lactància i, amb seguretat, al passatge bíblic d'Ex 13,5: ארץ זבת חלב ודבש "el país on raja llet i mel". | ⁸²Hauria d'haver escrit תני. | ⁸³Hauria d'haver escrit ותשב. | ⁸⁴Hauria d'haver escrit ותקח. | ⁸⁵Hauria d'haver escrit ויטהר. | ⁸⁶Hauria d'haver escrit ותחליף. | ⁸⁷Hauria d'haver escrit ויריח.

Aškenazi -beneïda sigui la memòria del just- | que es trobava a la sinagoga, i així que va 6v
sentir que li havia nascut un nen, ràpidament va llençar-se de cara davant l'arca del Senyor
i va donar lloança i gràcies⁹⁹ al Déu que habita en els núvols, perquè li havia respost i li
havia anunciat la bona nova per boca d'un missatger, el profeta Elies -beneïda sigui la
memòria del just-. “Ha complert la seva bona paraula¹⁰⁰ i m'ha donat un nen. Per això el
consagraré al Senyor, per sempre més serà el servent de la seva Llei. Beneït sigui,
Abraham, pel Déu altíssim¹⁰¹ que va recordar ser bondadós i fidel¹⁰² i va donar un nen a
Sara, la seva serventa¹⁰³”. Moše va posar el nom de Yišhaq al nen que li havia nascut¹⁰⁴.
Llavors se'n va anar a casa amb una gran alegria, es va posar el seu fill al pit, el va abraçar
i el va besar¹⁰⁵.

Havien transcorregut vint-i-quatre hores des que havia nascut i encara no l'havien
alletat. Les veïnes es barallaven les unes amb les altres i deien: “Jo l'alletaré” i l'altra:
“Que no, que l'alletaré jo”. Però no va rebre [llet] de cap dona. Algunes dones justes¹⁰⁶ que
alletaven nens havien vingut de lluny, per un camí de dues parasanges¹⁰⁷, muntades sobre
ases o carros per tal d'alletar aquell infant, per ser mereixedors d'ell, però mai no en va
rebre.

A l'home, a Moše, se li afligia el cor¹⁰⁸ i deia: “Déu no ho volgués, tal vegada hi
hagi en mi algun pecat [comès] contra el meu Creador?”. Es va aixecar i se'n va anar a la
sinagoga, es va posar el tal·lit i les *tefilin* per tal d'agrair i suplicar davant Déu, el Rei que
seu en el tron de misericòrdia¹⁰⁹. Però heus aquí que se li va aparèixer Elies -de beneïda
memòria-. L'home va sentir un gran estremiment¹¹⁰. Li va dir: “Que la pau sigui amb tu,
Moše. No temis, vés i porta'm l'infant, que l'alletaré amb mel | de roca i amb la llet extreta 7r
de la roca dura¹¹¹”. Aquell just va córrer cap a casa i va dir a la seva dona: “Dóna'm el nen
i no et preocupis, perquè la cosa va així”. La dona es va asseure al llit amb una gran
esgarripança, va agafar el nen, el va netejar, li va canviar la roba, va perfumar les seves
natges amb unes bones fragàncies i el va deixar en mans del seu marit. L'home es va alçar,
se'n va anar i va baixar a la cova d'Elies -beneïda sigui la memòria del just-. Enmig de la

⁹⁹TOS *Šabbat* 8,11. | ¹⁰⁰Inspirat en Dn 9,12. | ¹⁰¹Gn 14,19. | ¹⁰²Combinació de Sl 98,3 i Gn 24,27.
¹⁰³Inspiració en Gn 18,10. | ¹⁰⁴Gairebé idèntic a Gn 21,3. | ¹⁰⁵Gn 29,13. | ¹⁰⁶Apareix en TB *Sanhedrin* 112a, *Sota*
11b-12a i *Araḳin* 7b. | ¹⁰⁷Cada parasanga, que originalment era una unitat de mesura dels perses, equival a uns 6
quilòmetres, és a dir, en el text 12 km. | ¹⁰⁸Com en Gn 6,6. | ¹⁰⁹Es tracta d'un dels *piyyuṭim* recitats durant els
dies de *Selihot* abans del dia de l'expiació dels pecats, el *Yom Kippur*. En aquest *piyyuṭ* ressalta la justícia de Déu al
perdonar a tots els pecadors per les seves faltes. | ¹¹⁰Gn 27,33. És una cita que s'usa freqüentment quan es parla de
l'aparició del profeta Elies. | ¹¹¹Gairebé idèntic a Dt 32,13

ויתניהו⁸⁸ ביד בעלה. ויקום האיש וילך וירד אל המערה של אליהו ז"ל. ובאמצע המערה אבן גדולה של שיש אשר מניחים עליה ספרים. ויקח הילד וישב אותו על האבן והוא נפל אפים ארצה ומתחנן לפני קונו. והנה אליהו זצ"ל נראה לתינוק כצורת אמו, ויקח הילד ויתן לשונו בפי התינוק והילד יונק ומשחק ושמח. והצדיק הזה, אביו, רואה אור גדול ושומע קול התינוק שמח ומשחק ואינו מרים ראשו, עד שרואה שנחשך המערה. כי המערה מקום אפל הוא, כי תחת הקרקע⁸⁹ היא וכל מי שרוצה לירד שם⁹⁰ מדליק נר גדול, וקוראים בלשון ערבי משעלה⁹¹, בשביל שעושה שלהבת גדולה. וזה הצדיק היה רואה אור גדול מפני אליהו ז"ל, אור השכינה, וכשרואה נחשך המערה אז יודע לו שנעלם ממנו אליהו ז"ל והלך לו אז יקום⁹² הצדיק פניו מעל הקרקע וילך ליקח את הילד, וירא והנה מבהיק פני הילד בגזרת יהלם וריחו ריח גן עדן אשר ברכו ה'. ויקח [את] הילד וילך אל ביתו ותתניהו⁹³ לאמו. | ויקח⁹⁴ אשתו הילד מיד בעלה והנה ריח בגדיו⁹⁵ כריח לבנון⁹⁶, כי חיבק אליהו ז"ל אותו. ויקח⁹⁷ את המסוה לראות פני הילד, ולא יוכלה⁹⁸ אמו להסתכל בפני הילד מפני אור שכינה שעליו, כי נשק לו אליהו זצ"ל. ושמחים אלו הצדיקים, איש ואשתו, במתת אלהים אשר חנן להם⁹⁹, כן¹⁰⁰ יענה ה' לכל המאמין בשמו הגדול הגבור והנורא ויודע ליחדו יחוד שלם, כי בז"את יבא אהרן אל הקדש, ולא בכל עת. ובזא"ת ימצא חפץ כל המבקש מאתו י"ת. ואז הוא יתברך ויתרומם נמצא לכל דל ושואל. ולכל הקורא בספר הניסים הזה ויאמין בלבו שהוא י"ת בעל הניסים והנפלאות והוא י"ת עושה נס ופלא אפילו עם פרטי מישראל ולכל שכן עם הצדיקים, ובפרט צדיקים כאלו, ככל השבח הכתוב לעיל.

⁸⁸Hauria d'haver escrit ויתנהו. De la *yod* entre el verb i el pronom sufixat ja se n'ha parlat en l'estudi lingüístic. | ⁸⁹Aquí ha corregit ja el que havia aparegut més amunt (תחת הארץ, f. 4v). | ⁹⁰La manca de preposició després del verb de moviment és una constant en el llibre. | ⁹¹De l'àrab, مَشْطَلَةٌ, *maš'ala*, "torxa". ⁹²No té sentit que aquest verb estigui en imperfectiu i que no estigui en forma causativa *hifil*. Hauria d'haver escrit ויקח או ויקח. | ⁹³Hauria d'haver escrit ויתנהו. | ⁹⁴Hauria d'haver escrit ותקח. | ⁹⁵En el text repeteix dues vegades aquesta mateixa paraula. | ⁹⁶Variant de Ct 4,11: וריח שמונתין כריח לבנון. | ⁹⁷Hauria d'haver escrit ויקח. | ⁹⁸Hauria d'haver escrit יכלה. Ha allargat el *qamaš qatan* al timbre *o* en una *waw*, de יִכְלֶה a יִכְלֶה. | ⁹⁹Similar a Gn 33,5: חנן אלהים את עבדך. | ¹⁰⁰Al text hi havia escrit כן que ha estat corregit per כן.

cova hi havia una gran pedra de marbre on hi deixaven els llibres. Va agafar el nen, el va asseure sobre la pedra i es va llençar de cara a terra suplicant al seu Creador. I heus aquí que Elies -beneïda sigui la memòria del just- va aparèixer davant l'infant amb l'aparença de la seva mare, va agafar el nen i va posar la seva llengua a la boca de l'infant, i l'infant mamava, jugava i estava content¹¹². Mentrestant, el seu pare, aquell just, veia una gran llum i sentia la veu contenta de l'infant que jugava. No va alçar el seu cap fins que no va veure que la cova s'havia enfosquit. Perquè aquella cova és un lloc obscur que es troba sota terra i tot el qui vol baixar-hi encén una gran torxa, anomenada en llengua àrab *maš'ala*¹¹³, a fi que faci una gran flama. Aquell just havia vist una gran llum provinent de la cara d'Elies -beneïda sigui la memòria-, la llum de presència divina¹¹⁴. Per això, quan va veure que la cova s'enfosquia, va saber llavors que Elies -de beneïda memòria- havia desaparegut i se n'havia anat. Aleshores, el just va aixecar la cara de terra i se'n va anar a agafar el nen. Heus aquí que va observar que la cara del nen brillava com el tall d'un diamant i la seva olor era com l'aroma del jardí de l'Edèn que va ser beneït pel Senyor. Va agafar el nen i se'n va anar cap a casa i el va donar a la seva mare. | La dona va agafar el nen dels braços del seu marit i va sentir que l'olor dels seus vestits era com la fragància del Líban¹¹⁵, perquè l'havia abraçat Elies -de beneïda memòria-. Va agafar el vel per veure la cara del nen, però la mare no la va poder mirar a causa de la llum de la presència divina que tenia, perquè l'havia besat Elies -beneïda sigui la memòria del just-. Aquells justos, tant l'home com la seva dona, es van alegrar pel present de Déu, perquè s'havia compadit d'ells¹¹⁶. Així és com respon Déu a tots els que creuen en el seu Nom, el Gran, el Poderós i el Temible¹¹⁷, conegut per la seva unicitat, una completa unicitat. Perquè amb això Aharon entrarà dintre el lloc més sant¹¹⁸, però no en qualsevol moment. Tot aquell que demani al propi Déu -sigui beneït- trobarà complaença en això. Llavors, Ell, sigui beneït i enaltit¹¹⁹, es trobarà amb tots els miserables i qüestionadors, i també amb cada lector d'aquest "Llibre de miracles", que llavors creurà de tot cor que Ell -beneït sigui- és el Senyor dels miracles i de les meravelles. Ell -beneït sigui- és el que fa miracles i prodigis amb qualsevol individu

¹¹²Aquesta escena pot recordar tots aquells passatges bíblics que diuen així: "va anunciar per boca del profeta". Alhora, teològicament parlant és una forma d'expressar que Yišḥaq Lúria va nodrir-se directament de la saviesa i l'autoritat que li dóna Déu a través del seu profeta Elies. | ¹¹³De l'àrab, مشعلة, *maš'ala*, "torxa". | ¹¹⁴La llum de la presència divina, la *šekina*, és la manifestació del poder immanent de Déu en tota la creació, identificada com la presència de Déu. Els cabalistes entenen que la *šekina* s'havia exiliat d'aquest món i mitjançant les pregàries de *tiqqun* intentaven unir aquest món i el món de les emanacions de Déu en un de sol. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol.18, p. 440-444, i vol.11, p. 670-671. | ¹¹⁵Variant de Ct 4,11. | ¹¹⁶Similar a Gn 33,5 ¹¹⁷Ne 9,32. | ¹¹⁸Lv 16,3. | ¹¹⁹Apareix a TJ *Beraḳot* 65b i *Ta'anit* 4b.

וזה דרכם לעשות שמחה בכל יום ויום, ומדי יום ביומו¹⁰¹ מוליך הצדיק הזה את הילד אל המערה פעם א' ביום ועושה ככל הנז"ל. ויהי ביום השביעי והוא הביא את הילד אל המערה והנה אליהו ז"ל לקראתו ותפש [את] הילד מידו, והוא נפל על פניו. ויאמר לו אליהו: קום מחלתי לך. ודע כי מחר יום מילה, ושלי הי[ת]ה מצוה זאת [למול] את בנך, אבל הוא י"ת רצה שתזכה אתה, כי ביצחק יקרא לך זרע. ודע כי מחר אני באצלך בעת שתמול את הילד ואל תירא, כי לא יראוני אדם כי אם | אתה והילד. חזק ונתחזק ואל תירא. ולא תתן על המילה שום דבר כי אם מעט שמן זית מגליל העליון מזיתי רשב"י אשר במירון, והניק את הילד כמו בכל יום.

ויקח אביו את הילד וילך אל ביתו ויתן הילד לאמו. ויספר לה את כל אשר בישרו אליהו ז"ל. למחר שלך¹⁰² הצדיק הזה שמש לבקש שמן זית בכל מב[ו]יות מישראל, והנה שמן זית הרבה, אבל לא כאשר צוה אליהו ז"ל. ויהי בעת תפלת המנחה והוא בבית הכנסת אצל כמוהר"ר יהודה החסיד ז"ל, והצדיק הזה נאנח ודואג על דבר השמן, והרב אומר לו: מה לך אתה אחי לדאוג, ומחר שמחת מילה בידך, והלא כתיב דאגה בלב איש¹⁰³ וכ"ו. אמר לו: ח"ו שאני דואג על שום דבר דעלמא הדין, כי אם לדבר צורכי מילה אני דואג. אמר לו: מעט שמן זית של צפת טוב¹⁰⁴ אני צריך. אמר לו: יש לי. אמר לו: הרבה מצאתי, אבל אינו מזיתי מירון של הרשב"י זצ"ל. אמר לו: בודאי שזכיתה לראות פני אליהו ז"ל. וזה הצדיק נפל על פניו ואומר: מה [אני] ומה חיי לזכות לזה. והרב מסתכל בפני החבירים, והנה חרדים בראותם ענותנותו של אותו צדיק ואיך נופל על פניו ורועד. אז אמר הרב: אשריך מוהר"ר משה לורייתא אשכנזי ואשרי הרך¹⁰⁵ | הנולד לך. ויאמר הרב לשמשו: לך אל ביתי ואמר לבתי הגדולה פי"רלה, רוצה לומר מורב'ארי והיא מרגלית. ויכנס לחדר של ספרים, ויפתח ההרגז קטנה שלי ושם צנצנת

¹⁰¹Tant en diversos passatges bíblics (a tall d'exemple, Ex 16,4) i talmúdics (com TJ *Ro š ha-Šana 7a* o TB *Megilla 20b*) sempre i en tot moment aquesta construcció apareix en la forma דבר יום ביומו. En canvi, la mateixa estructura que tenim en el text la podem trobar en les fonts de la literatura rabíniques. | ¹⁰²Hauria d'haver escrit שלח. | ¹⁰³Pr 12,25: טוב ישמחה ודבר טוב ישמחה. | ¹⁰⁴דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחה. | ¹⁰⁵Els traços de les grafies d'aquest text no permeten una bona lectura.

d'Israel, però sobretot amb els justos, i especialment com aquests justos, segons l'elogi que s'ha escrit més amunt¹²⁰.

Aquesta és la forma per crear alegria dia rere dia. Constantment, aquell just duia el seu fill a la cova, una vegada al dia, i feia allò que està escrit més amunt. Va succeir que el setè dia va dur l'infant a la cova i heus aquí que se li va aparèixer Elies -beneïda sigui la seva memòria-, va agafar-li el nen dels braços i [aquell just] va caure de cara. Elies li va dir: “Aixeca't, quedes autoritzat. Sàpigues que demà és el dia de la circumcisió, i em corresponia a mi executar aquest manament de [circumcidar] el teu fill, però Ell -beneït sigui- vol que ho facis tu, perquè la teva estirp s'anomenarà Yišhaq¹²¹. Sàpigues que demà seré amb tu quan circumcidis el nen, però no tinguis por, perquè no em veurà ningú excepte | tu i el nen. Sigues fort i tingues coratge, no tinguis por¹²². No li posis res sobre el penis, 8r tan sols una mica d'oli d'oliva de l'Alta Galilea, de les oliveres de Šim'on bar Yoħa'i i del Meron¹²³”. Llavors va alletar el nen com cada dia.

El pare va agafar el nen, se'n va anar a casa i el va donar a la seva mare. Li va explicar tot el que Elies -de beneïda memòria- li havia anunciat per l'endemà. Aquell just va enviar un servent a buscar oli d'oliva a cada carreró dels jueus. L'oli d'oliva era abundant, però no com el que Elies -de beneïda memòria- havia ordenat. Succeí que a la pregària de la *Minħa*, [el pare] es trobava a la sinagoga del nostre honorable mestre i professor rabí Yehuda he-Ĥasid -de beneïda memòria-, i aquell just es lamentava i es preocupava per la qüestió de l'oli. El rabí li va dir: “Què tens, germà, per què et preocupes? Demà t'encarregaràs de la festa de la circumcisió. Que potser no està escrit *Una pena al cor de l'home*, etc.¹²⁴?”. Li va respondre: “Déu em salvi si em preocupés d'alguna cosa d'aquest món, tan sols em preocupa una cosa necessària per a la circumcisió”, i va [continuar] dient: “Necessito una mica d'oli d'oliva de Safed -que sigui reconstruïda i restablerta ràpidament en els nostres dies-”. El rabí li va dir: “Jo en tinc”. [El just] li va dir: “N'he trobat molt, d'oli, però no de les oliveres del Meron de Šim'on bar Yoħa'i -beneïda sigui la memòria del just-”. El rabí li va dir: “Això és que segurament has aconseguit veure el rostre d'Elies -beneïda sigui la seva memòria-”. Llavors aquell just va caure de cara dient: “Què [som jo] i la meua vida per haver aconseguit això?”. El rabí va mirar-se la cara dels seus companys i heus aquí que estaven trasbalsats de veure la humilitat d'aquell just,

¹²⁰Šašon Hay utilitza el terme *ševaħ*, “elogi”. Tal vegada l'ús d'aquesta paraula no és casual si tenim en compte que tota aquesta història està inspirada en les llegendes del naixement, infantesa i vida de Yišhaq Lúria, que duen en el títol aquesta mateixa paraula, i que són els *Toledot Šivħe Ari*. Veure BENAYAHU, «Toledot ha-Ari». | ¹²¹Gn 21,12. ¹²²2Sa 10,12. | ¹²³Veure nota anterior, f. 2v. | ¹²⁴Pr 12,25: “Una pena al cor deprimeix, una bona paraula porta alegria”.

קטנה, יתן לך וקח ובא מהר¹⁰⁶. הלך השמש ועשה כן, והביא את הצנצנת לפני הרב. ויקח אותה הרב ויאמר למוה"ר משה: קח אחי שמן כאשר ביקשתה, והיא דורון ג' שנים אשר שלחו לי מגליל העליון והוא מזיתי הרשב"י, צריך כבודך להיות שמח ולא דואג, כי אלהי אברהם בעזרך והוא מתקין כל צורךך. וקמו [והלכו] איש אל ביתו בשלום.

ויהי בבקר אחר התפלה ויתחילו המזמרים לזמר והפייטנים עמהם בקול רם וניגון נאה ונבל וכינור¹⁰⁷, עד שהביאו את התינוק. ויוריד אותו אביו תחילה אל המערה של אליהו ז"ל והנה אליהו ז"ל לקראתו, ויתפוס בילד ויניקהו ויחזיק אותו שלא יבכה בעת המילה, ויתן אותו ביד אביו, ואמר לו: משה משה, חזק ונתחזק ככל מה [ש]צויתך אתמול, כי לא תראני בלתי היום¹⁰⁸. לך מעלה מהר ולא תתן טורח צבור. ויעל משה מן המערה וכל הקהל רואים תימה גדולה ונתרעדים רעדה גדולה לומר: איך נתן לב הצדיק הזה במקום אפל כזה בלא נר ולא פחד והילד עמו, מקום שאנו מתפחדים לירד אפילו ג' או ד' ביחד. וכל העם אז רעדו מזה | הצדיק. ואז לקח הרב את הילד ובא אצל הכסא אשר משימים אנחנו לשם אליהו ז"ל, וישב הרב בה. אמרו החבירים: אולי הרב טעה. ואמרו לו: ימחול אדונינו כי זה הכסא. והשיב להם: אמת הדבר, ואני לא טעיתי, אבל בכסא הזה ראוי למול את הילד הזה ולו נאה. אז כולם שמו פניהם ארצה. והנה אבי הילד¹⁰⁹ מבולבל דעת, כי לא נזדמן אדונו אליהו ז"ל, והוא מסתכל בד' פינות ב"ה, וכל העם רואים אותו מבולבל דעת. אמר לו הרב: מה לך ר' משה, מהר עשה מצותך

9r

¹⁰⁶En la seqüència de verbs d'aquesta oració, en comptes de ויכנס, ויפתח, ויתן i הauria d'haver escrit ותכנס, ותפתח, תתן i ותפתח, en femení. | ¹⁰⁷Seguint SI 150,3, hauria d'haver escrit וינור וכינור. | ¹⁰⁸A Gn 21,26 també s'usa aquesta forma adverbial de temps per a un altre òrgan del sistema sensorial: גם אנכי לא שמעתי בלתי היום.

¹⁰⁹Hauria d'haver escrit אב, deu haver estat un error pel fet de vacil·lar entre escriure אביו הילד o אב הילד.

de com queia de cara i tremolava. Aleshores va dir el rabí: “Feliç tu, -el nostre mestre, el rabí- Moše Lúria Aškenazi, i feliç el | teu nou nat”. El rabí va dir al seu servent: “Vés a casa meua i digues a la meua filla gran, *Perla*¹²⁵ -que vol dir *morvari*¹²⁶ i que és *margalit*¹²⁷-, que entri a la sala dels llibres, que obri el meu bagul petit i allí hi haurà un petit flascó. Que te'l doni, agafa'l i vine ràpidament”. El servent se'n va anar i així ho va fer: va portar el flascó al rabí. El rabí va agafar-lo i va dir al nostre mestre rabí Moše: “Germà meu, agafa l'oli tal com has demanat, és un present. Fa tres anys me'l van enviar des de l'Alta Galilea, és de les oliveres del rabí Šim'on bar Yoħa'i. Pel teu honor has d'estar content, no pas amoinat, perquè el Déu d'Abraham acudirà a ajudar-te¹²⁸ i satisfarà totes les teves necessitats”. Llavors cadascú se'n va anar en pau a casa seva.

Pel matí succeí que després de la pregària, els cantors i els poetes van començar a cantar en veu alta¹²⁹, amb agradables melodies, amb arpes i violins¹³⁰, fins que varen dur l'infant. Primer, el seu pare el va baixar a la cova d'Elies -de beneïda memòria- i heus aquí que Elies -de beneïda memòria- se li va aparèixer, va agafar el nen, el va alletar i el va agafar perquè no plorés quan li fessin la circumcisió. El va deixar als braços del seu pare i li va dir: “Moše, Moše, sigues fort i tingues coratge tal com et vaig manar ahir, perquè no em veuràs més a partir d'avui. Vés ràpidament a dalt i no deixis que la comunitat es preocupi¹³¹”. Moše va pujar de la cova i tota la comunitat el va contemplar amb gran astorament i gran tremolor. Van dir: “Com pot dirigir aquest just el seu pensament en un lloc tan fosc com aquest sense cap torxa, sense por i amb un nen? És un indret al qual tenim por de baixar encara que hi anem tres o quatre junts”. Llavors tot el poble va tremolar a causa d'aquell | just. Aleshores, el rabí va agafar el nen i el va dur a la cadira que col·loquem en honor d'Elies¹³² -de beneïda memòria- i el rabí s'hi va asseure. Els seus companys van dir: “Pot ser que el rabí s'estigui equivocant?”, i li van dir: “Que nostre Senyor et perdoni perquè aquest és el tron [d'Elies]”. Els va respondre: “Així és, i no m'he equivocat, però és convenient circumcidar aquest nen en aquesta cadira, perquè li és

¹²⁵Nom clarament romànic, del sociolecte vernacle de l'autor, de base castellana. No és sorprenent és trobar noms en aquesta llengua encara que el context geogràfic és Egipte, on la majoria de població jueva tenia la llengua àrab com a idioma matern. Cal no oblidar la immigració de jueus sefardites provinents d'Europa. | ¹²⁶Del persa, مروارید, *marwārīd*, “perla”, “gemma”. | ¹²⁷De l'hebreu, מרגלית, *margalit*, “perla”, “gemma”. Etimològicament té el seu origen en el grec, μαργαρίτης, *margaritis*, “perla”, d'on les llengües romàniques, com el català, han manllevat en “margarita”. Alhora, és un manlleu del persa, veure nota anterior. | ¹²⁸Adaptat de TB *Beraĳot 6b*. | ¹²⁹Dt 27,14. ¹³⁰Sl 150,3. | ¹³¹*Ťirħa de-Šibbora*, en hebreu, *Ťoraħ Šibbor*. Expressió que prohibeix donar motius de preocupació i de pèrdua de temps a la congregació. | ¹³²La tradició marca que al costat de la cadira on s'asseu el *sandaq*, el padrí de la criatura, que en aquest cas és el rabí, es col·loqui una cadira en honor al profeta Elies, a qui el *mohel* dedica una benedicció abans de començar la circumcisió: “Aquesta és la cadira d'Elies, beneïda sigui la seva memòria”. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 6, p. 337-338.

בזריזות. אמר: אמת הוא, אבל מטפחת ה[ת]ה על ראש הילד ואיני יודע אם נפל[ה] בבית או בדרך.

בין כך¹¹⁰ ובין כך נזדמן אליהו ז"ל אצלו. אז נטל המסוה מעל פני הילד ויאיר את כל הקהל מאור זיו השכינה ונתן עיניו הילד אל פני כל הקהל ושחק. ונתן ידו על פיו והוא מביט בידי אביו לראות מה יעשה לו. והרב המחזיק בילד לא היה לו עוד כח להחזיק בו מרוב הרעדה, כי ראה [ש]הילד עצמו היה מלאך ה' צבאות. וכשפתח אביו את שוקיו לקחת¹¹¹ את האבר בידו, והנה יצא ממנו ריח טוב כריח לבנון¹¹², ועשה אביו כל צורכי המילה ואליהו ז"ל בצד ימינו¹¹³ בכל אשר הוא עושה, ונתן השמן של הרשב"י הנז"ל¹¹⁴ לשם רפואה על המילה, כאשר מראה לו אליהו ז"ל שהוא בצדו, כי ברכה ועשית המילה עשה אביו, וכל הצריך עוד עם אליהו הוא עושה כאשר יראה לו. והוא לבדו והילד רואים את אליהו ז"ל ולא שום אדם אחר. וזה מאמרם [ח]ז"ל באומרם שאליהו ז"ל מל את הרב. ור"ל מאחר שהוא בישר על הילד הזה ברשותו י"ת לאביו ולאמו ונתן לו רשות להתראות להם בעת מצות המילה בתוך קהל קדוש¹¹⁵, עם רב כמשלשת אלפי רגלי איש¹¹⁶ מלבד טף ונשים שבאו למצות המילה, והוא ז"ל היה מראה לו כל צורכי מילה ומתעסק עמו, וידי אליהו על ידי זה הצדיק עד שגמר המצוה, ונחשב כאלו הוא מל אותו. וזה הוא שאמרו [ח]ז"ל, שאליהו מל אותו, ר"ל חשוב כאלו הוא מל כאמור. אבל אביו הוא מל וברך ברכה למול את הבן והוא הדין: שאבי הבן רשאי לברך ברכה זו ולא אחר משום ברכה לבטלה, כי אינו בנו ואיך יברך ברכה זאת והיא ברכה לבטלה. ועוד כי לא נתן רשות לאליהו ז"ל להתראות לשום אדם כי אם לצדיק הזה ולבנו, וא"כ איך יכול לעשות מצות מילה שצריך שכל הקהל יראו בפני

9v

¹¹⁰Sobreliniat. | ¹¹¹Hauria d'haver escrit לקח. | ¹¹²Ja havíem vist una expressió sobre l'olor del vestit del nen en el f. 7v, i és una variant de Ct 4,11: וריח שמלותיך כריח לבנון, però a diferència del primer cas, el penis, no la roba. | ¹¹³Confusió a l'hora de col·locar el pronom possessiu, podria haver escrit הימין. Però tal vegada ha comès aquest error per la influència amb una expressió bíblica que apareixerà més endavant al f. 10v, ידו הימין i que en cap cas no és הימין. | ¹¹⁴נוכר לעיל. | ¹¹⁵Com a comentari lingüístic destaca la concordança en singular amb el substantiu קהל, que com hem dit en l'estudi lingüístic, apareix la majoria de vegades en plural. En general la concordança és en singular en els adjectius, i els verbs, en canvi, en plural. Veure f. 11r en què apareix adjectiu i verb alhora amb concordança diferent. | ¹¹⁶Desviació d'Ex 32,28: כשלשת אלפי איש.

idònia”. Llavors tothom va mirar cap a terra. Heus aquí que el pare de la criatura estava confós perquè el seu senyor Elies -beneïda sigui la seva memòria- no havia aparegut. Anava mirant els quatre cantons de la sinagoga i tot el poble l'observava desconcertat. Li va dir el rabí: “Què tens rabí Moše? Realitza ràpidament el teu precepte, de pressa”. Va dir: “Així serà, però el nen tenia un mocador al cap i no sé si ha caigut per casa o pel camí”¹³³.

Entre una cosa i l'altra se li va aparèixer Elies -de beneïda memòria-. Llavors va apartar el vel de la cara del nen que va il·luminar tota la comunitat amb la llum radiant de la presència divina i els ulls del nen es van mostrar davant tota la comunitat mentre anava rient. Es va posar la mà a la boca i observava les mans del seu pare per veure què li faria. El rabí, que aguantava el nen¹³⁴, no tenia prou forces per subjectar-lo a causa de la gran tremolor, perquè havia vist que el propi nen era un àngel del Déu dels exèrcits¹³⁵. Quan el seu pare va obrir els seus bolquers per agafar-li el membre amb la mà, vet aquí que en va sorgir una bona olor, com la fragància del Líban¹³⁶. El pare va fer tot el que era menester per a la circumcisió, mentre Elies -de beneïda memòria- estava a la seva dreta durant tota l'estona que ho va estar fent. | Li va posar l'oli de Šim'on bar Yoħa'i, citat més amunt, per 9v
guarir-li el penis, com li havia indicat Elies -beneïda sigui la seva memòria-, que estava al seu costat, perquè la benedicció i la realització de la circumcisió la va fer el seu pare¹³⁷. Tot el que calia fer, encara que estigués amb Elies, ho va fer ell com li havia mostrat. Només ell i el nen veien Elies -de beneïda memòria- i cap altra persona. En els escrits dels [savis] -de beneïda memòria- diuen que Elies -beneïda sigui la seva memòria- va circumcidat el rabí¹³⁸. Vull dir que després d'anunciar la vinguda del nen al pare i a la mare amb el permís de Déu -sigui beneït-, va donar-li permís per aparèixer davant d'ells¹³⁹ en el moment del manament de la circumcisió¹⁴⁰ en el si d'una comunitat santa, amb un rabí i amb uns tres mil homes¹⁴¹, sense comptar els nens i les dones que van anar al precepte de la circumcisió. Ell -beneïda sigui la seva memòria- li mostrava tot allò necessari per a la circumcisió i se n'ocupaven junts, les mans d'Elies estaven sobre les mans d'aquell just fins que es va acabar el manament i es podia considerar com si ell l'hagués circumcidat. Això és el que

¹³³En una altra versió, el pare diu que encara no havien vingut tots els familiars. BENAYAHU, «Toledot ha-Ari», p. 239. | ¹³⁴Aquest és el càrrec del סנדק, *sandaq*, el padri de la criatura, que sosté la criatura sobre els seus genolls. Sol ser l'avi del nen, i és un càrrec d'honor i de mèrit religiós, que segons els cabalistes aporta una funció de regeneració de les bones qualitats. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segons versió, 2007, vol. 18, p. 10. | ¹³⁵Mi 2,7. ¹³⁶Variant de Ct 4,11, que ja ha sortit anteriorment. | ¹³⁷El *mohel* ha de ser el pare del nen, però pot delegar aquest càrrec. | ¹³⁸En la circumcisió de Yišhaq Lúria relatada en el *Toledot ha-Ari*, és Elies qui circumcida el nen i el pare és el *sandaq*. Veure BENAYAHU, «Toledot ha-Ari», p. 239. | ¹³⁹En aquest “ells” s'engloba tant el pare i el fill com la mare de Yišhaq, per tant ella també va veure el profeta Elies en el moment de la circumcisió, pel fet de ser una dona justa. | ¹⁴⁰Precepte anunciat al Gn 17,1-14. | ¹⁴¹Inspirat en Ex 32,28.

van dir [els savis]-de beneïda memòria-, que Elies l'havia circumcidat, és a dir, va ser considerat com si l'hagués circumcidat, com s'ha dit. No obstant això, va ser el pare qui el va circumcidat i va fer una benedicció per tal de circumcidat el seu fill, ja que així és la llei, que el pare del nen és el qui està facultat per fer aquesta benedicció i ningú més, perquè la benedicció seria feta en va pel fet que no es tractaria del seu fill¹⁴². Com faria aquesta benedicció? Seria feta en va. Tenint en compte que [Déu] no va donar permís a Elies -de beneïda memòria- per aparèixer-se a la gent, només en aquell just i al seu fill, com podria fer el manament de la circumcisió en el qual cal que tota la comunitat contempli el *mohel*¹⁴³, senti la benedicció per boca seva i llavors respongui tota la comunitat “amén”? Que no és que fins que no es veu la cara de l'oficiant | i se sent la benedicció per boca del que beneeix que no es pot respondre “amén”, o el *qadiš*¹⁴⁴, o altres tipus de preceptes? Si és així, com faria Elies -de beneïda memòria- el manament de la circumcisió davant tota la dificultat que comporta, com ara descobrir el gland, la succió, la benedicció, el *qadiš*¹⁴⁵ i altres, sense que ningú el veiés? No és possible fer-ho de conformitat amb la Llei, que hem escrit més amunt. Certament res d'això mai no va ser fet públicament per Elies -beneïda sigui la memòria del just-, ans fortuïtament, com algú que es troba en un camí o en un hostal tot sol, essent un home honest que crida el seu Déu a fi que l'ajudi en moments de desgràcia. Si la seva pregària és acceptada pel seu Creador, llavors li enviarà Elies -beneïda sigui la memòria del just- perquè li faci un miracle¹⁴⁶. De la mateixa manera que en un proverbi que apareix al Talmud, en què un home virtuós que estava de viatge i, per tal d'observar el dissabte, se li va fer un miracle, com aclariré més endavant per decret de Déu¹⁴⁷.

Tornem al nostre tema. Inequívocament va ser el pare qui va circumcidat el seu fill, per tot el que s'ha dit més amunt. Va agafar el nen dels braços del rabí¹⁴⁸, van recitar el

¹⁴²Es tracta d'aquella pregària que es recita quan no hi ha cap necessitat de dir-la, és la pregària que no és necessària, és a dir, dir el nom de Déu en va. Segons el Talmud de Babilònia, *Beraġot 33a*, no es pot fer servir per beneir. | ¹⁴³El *mohel* és l'encarregat de circumcidat l'infant per delegació del pare. | ¹⁴⁴És la funció de la comunitat en una circumcisió. El *qadiš*, שִׁדְּוֹ, una de les oracions principals del judaisme, en arameu, que consisteix a l'exaltació i la santificació pública del nom de Déu en el qual es demana la vinguda del messies, la redempció i la visió del regne de Déu. En el món sefardita és costum llegir-la en la cerimònia de la circumcisió. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 11, p. 695-698. | ¹⁴⁵Amb aquest quatre elements ha fet un resum de la cerimònia de la circumcisió. | ¹⁴⁶La curiositat d'aquesta sentència que acaba d'escriure l'autor és el fet que el necessitat de consol, ajuda, empara, etc., no cridi auxili a Déu, sinó que invoquí directament el profeta Elies; però és Déu qui escolta la pregària del penitent i decideix llavors enviar el profeta. Cal destacar aquí el paper de Déu, que bé que clement, no deixa de ser un paper secundari, per bé que Elies realitza la voluntat de Déu. ¹⁴⁷Com en altres llocs del llibre, l'autor no desenvoluparà més endavant la matèria que ens introdueix i no sabem de quin passatge talmúdic es tracta. | ¹⁴⁸És a dir, el rabí de la comunitat era realment el *sandaq*.

10v וירא אבי הבן שנחשך¹²³ | המערה, קם מעל הקרקע ולקח [אותו] ועלה והלך אל ביתו וראה את הרב וכל החבירים וכל העשירים עמהם ונבל וכינור פייטנים ומזמרים וכל מיני ניגון עמהם. וכשראו שבא הצדיק הזה והילד עדין בידו, ועתה מביא את הילד הביתה, והוא כמה שעות עבר [מ] שנעשה מצות מילתו. אמר הרב: הלא דבר הוא. וקם הרב לפני בעל הבית וכל העם עמו. אז צעק הרב ואמר: יבוא כבודך מוהר"ר משה לורייא ויביא את בנו¹²⁴ ידיד ה' ידיד נפשך ונפשינו יצחק לורייא ונזכה לקבל פני שכינה. ויבוא ויתן את הילד ביד הרב, ויקח אותו הרב מידו ויפתח את שוקיו לראות את המילה, ויאיר הבית מאור זיו השכינה וריח טוב כריח לבנון¹²⁵. והילד פתח עיניו ומסתכל ברב ושוחק, ונותן על פניו יד ימינו כי מתביש הוא. וראה הרב [את] המילה והנה נתרפה ואין בה אפילו רושם, כאלו נמול הוא משנה. פתח הרב ואמר: אשריך ר' יצחק ואשרי אביך ויולדתך ואשרי הדור אשר אתה בו ואשרי התלמידים הלומדים נפלא נפלאות מסודות רזי תורתו י"ת שילמדו ממך [ך] וכל הניסים אשר אתה [עושה] מעכשיו, כי נגע בכך יד אדונינו אליהו זצ"ל. ויברך אותו ויתניהו ביד אביו.

11r וישבו לאכול ולשתות ועשו | שמחה גדולה¹²⁶ ותבקע הארץ מקולם. ויאמר הרב לבעל הבית: דבר צו לי הצבור, שאומר למעכ"ת¹²⁷, בתנאי שלא תשיב פני ופניהם ריקם¹²⁸, ואז אני אומר למעכ"ת. אמר לו: יאמר מעכ"ת כי איני משיב פניהם ריקם, ומה אני ומה חיי להשיב פני צבור [ריקם] ומעלה פני מעכ"ת אפילו בנטילת הנשמה. אמר לו: אל תשבע בחיי בנך יצחק אור עינינו. אמר: חי אלהי אברהם אשר זכר את שרה לתת לו בן זכר וקרא את שמו יצחק¹²⁹ כי לא השיב¹³⁰ פניכם ריקם. אז אמר לו הרב: אחי משה, כל הקהל הקדוש הזה יודעים¹³¹ ומעידים על האמת, שמעכ"ת שונא¹³² מתנות¹³³, ועתה

¹²³Hauria d'haver escrit שנחשך | ¹²⁴Hauria d'haver escrit בנו בן en comptes de | ¹²⁵Aquestes expressions ja han sortit anteriorment als ff. 7v i 9r. | ¹²⁶Similar a Ne 8,12: לעשות שמחה גדולה. | ¹²⁷למעלת כבוד תורתו. | ¹²⁸Com Ex 34,20, ולא יראו פני ריקם. | ¹²⁹Com Gn 17,19, però l'acció es trasllada de segona persona del singular a la tercera. | ¹³⁰Hauria d'haver escrit אשיב. | ¹³¹Com dèiem anteriorment la paraula קהל té un adjectiu que concorda en singular però alhora els verbs ho fan en plural. | ¹³²Hauria d'haver escrit שונא, no en forma de plural en estat constructe. No obstant això, cal tenir en compte que tant l'un com l'altre, שונא i שונאי, sonen de la mateixa manera en la pronunciació sefardita de l'hebreu. | ¹³³Pr 15,27, שונא מתנות.

qadiš i tots els membres de la comunitat se'n van anar a casa. Aquell home just va agafar el nen, va baixar a la cova, el va posar damunt una pedra de marbre que es trobava al bell mig de la cova i va caure de cara, perquè Elies -de beneïda memòria- ja li havia dit que no se li apareixeria més. Per això, Elies va aparèixer, va alletar el nen, va agafar els draps banyats d'oli que havien col·locat sobre el penis, els va treure, i a continuació en va ungir el cos i els seus costats i va llençar els draps i se'n va anar.

El pare del nen va veure que la cova | s'havia enfosquit. Es va aixecar de terra, va 10v agafar [el nen], va pujar i va marxar cap a casa seva. Va veure que el rabí, tots els seus companys i tots els rics havien portat arpes i violins, poetes i músics amb tot tipus de melodies¹⁴⁹. Quan van veure que aquell just venia i encara tenia el nen als braços, que el duia a casa i que havien transcorregut unes hores des del precepte de la circumcisió, llavors el rabí va dir: “Com pot ser possible?¹⁵⁰”. El rabí es va aixecar davant el cap de família, i amb ell tot el poble, i llavors va dir cridant: “Que vingui l'honorable -el nostre mestre professor i rabí- Moše Lúria i que porti el seu fill¹⁵¹, amic de Déu¹⁵², amic de la teva ànima i de la nostra, Yišhaq Lúria, i així puguem rebre la presència divina!”. Ell va aproximar-se i va deixar el nen als braços del rabí. El rabí el va agafar en braços i va obrir els seus bolquers per veure'n el penis¹⁵³. Aquest va il·luminar la casa amb la llum radiant de la presència divina i amb una bona olor, com de la fragància del Líban. El nen va obrir els ulls, va mirar el rabí somrient i es va posar la mà dreta a la cara perquè se n'averkonyia. El rabí va mirar el seu penis i vet aquí que s'havia guarit, no tenia ni una sola marca, com si hagués estat circumcidat feia un any. El rabí va començar dient: “Feliç tu, rabí Yišhaq, feliços el teu pare i la teva mare, feliç la generació a la qual pertanys i feliços els deixebles que aprendran els meravellosos prodigis dels misteris dels secrets de la Llei de Déu -sigui beneït- i que estudiaran de tu i de tots els miracles que faràs a partir d'ara, perquè t'ha tocat la mà del nostre senyor Elies -beneïda sigui la memòria del just-”. El va beneir i el va deixar en braços del seu pare.

Llavors van seure a menjar i beure. Van fer | una gran festa¹⁵⁴ i semblava que la 11r terra anés a esberlar-se de tant renou¹⁵⁵. El rabí va dir al cap de família: “La congregació

¹⁴⁹Ja hem vist una construcció similar al segon paràgraf del foli 8v. | ¹⁵⁰1Sa 17,29. | ¹⁵¹En el text, en tota aquesta oració es pot apreciar l'ús de la tercera persona enlloc de la segona. Això és degut que no parla amb ell directament, sinó amb “el seu honor”, una fórmula de respecte. | ¹⁵²Dt 33,12. | ¹⁵³Per quin motiu el rabí hauria de comprovar que la criatura hagués estat circumcidada si actuava com a *sandaq*, com a padrí de la circumcisió? És possible que fos una manca de confiança del rabí cap a Moše tot i ser considerant un home pietós? O simplement volia mostrar-ho a tota la comunitat, per tots aquells que no haguessin estat presents a la cerimònia de la circumcisió? El que ressalta a la vista és que en aquest fragment el rabí no representa l'autoritat moral de la comunitat, sinó simplement del portaveu. | ¹⁵⁴Com Ne 8,12. | ¹⁵⁵1Re 1,40.

הקב"ה מדד למעכ"ת מדה כנגד מדה והוא שכנגד שמ"עכת שונאי מתנות, הוא י"ת נתן לך בן שעתיד להיות כמלך ונביא בישראל. ואולם, גם אולם, יש ניצוץ משיח בו ועתידיים להביא לו דורונות ומנחות מד' פינות כל הארץ: ימה וקדמה, צפונה ונגבה. לכן אחי, עיני כל הקהל עליך, והבן אינו בנך בלבד, כי הוא גם לנו כמלאך ה' צבאות הוא בתוכינו. לכן אחי כל הק' הק' הזה מתאווים לבוא אל בית מעכ"ת לקבל פני שכינה לראות את בנך יצחק, וכל א' יודע [את] רצון לבו מה חפץ |
 11v לעשות, ויראים ממעכ"ת. לכן אחי, אל תמנע טוב מבעליו, כי הם מתאווים לשם מצוה. לכן אחי, פתח לבך בדבר הזה ויהיו כל הקהל גילים ושמחים עם מעכ"ת.

אז אמר הצדיק הזה: אם בדבר הזה יהיו הצבור גילים ושמחים מה טוב ומה נעים שיהיו הצבור בלב שמח מלפני אלהים חיים ויעבדוהו בשמחה, דכתיב ועבדת את ה' אלהיך בשמחה, ומה אני ומה חיי למנוע טוב מבעליו והוא עון פלילי. לכן יעשה איש רצונו ואני ובני עבדי ה' ועבדי הצבור. ואז שמחו הקהל שמחה גדולה וישבו לאכול ולשתות בנבל וכינור בניגון יפה. וביום הזה נדבו נדבה האנשים היושבי' במשתה כמו אלף גורושים, שהם אלף וחמש מאות רופיאס. וקמו והלכו איש אל ביתו בשלום, וכל הקהל אין שבועה בפיהם כי אם בחיי ר' יצחק לוריא.

m'ha ordenat que digui una cosa a sa eminència, el rabí, però amb la condició que no recusi ni la meva ni la seva petició¹⁵⁶. Només llavors la formularé a sa eminència, el rabí". [Aquell just] li va respondre: "Que sa eminència l'expressi, perquè no els rebutjaré la seva petició. Què som jo i la meva vida per rebutjar [res] a la congregació i a l'honorable de sa eminència, encara que sigui en perill de mort?". [El rabí] li va dir: "No ho juris per la vida del teu fill Yišhaq, la llum dels nostres ulls". [Aquell just] va dir: "Que visqui el Déu d'Abraham que es va recordar de Sara donant-li un nen¹⁵⁷ i li va posar el nom de Yišhaq¹⁵⁸, perquè no havia refusat la seva demanda". Llavors, li va dir el rabí: "Germà meu, Moše, tota aquesta comunitat santa sap i dóna testimoni de la veritat, del fet que sa eminència, el rabí, detesta els regals¹⁵⁹, i ara, el Sant -beneït sigui-, ha respost a sa eminència, el rabí, segons les seves accions¹⁶⁰: en contra d'allò que volia sa eminència, el rabí, que detesta els presents, Ell -sigui beneït-, li ha donat un fill¹⁶¹ que està destinat a ser com un rei i profeta a Israel. Per altra banda, tanmateix, en ell hi ha l'espurna del messies¹⁶² i està designat a que li siguin portats obsequis i regals dels quatre cantons de la terra: oest, est, nord i sud¹⁶³. Per això, germà meu, els ulls de tota la comunitat estan posats damunt teu. El teu fill no és només el teu fill, sinó que n'és també nostre, com si un àngel del Senyor dels exèrcits¹⁶⁴ estigués dins seu. Per això, germà meu, tota aquesta comunitat santa anhela venir a casa de sa eminència, el rabí, per rebre la presència divina en veure el teu fill Yišhaq. Cadascú coneix què és el que el cor vol, què desitja | realitzar¹⁶⁵, i ells respecten sa eminència, el rabí. Per això, germà meu, no privis de favor a qui el necessita¹⁶⁶, perquè anhelan complir aquest manament. Per això, germà meu, obre el teu cor en aquesta qüestió i tota la comunitat estarà alegre i feliç¹⁶⁷ amb sa eminència, el rabí".

Aleshores aquest just va dir: "Si amb això la comunitat ha d'estar alegre i feliç, quin goig i quina joia¹⁶⁸. Que la congregació estigui amb el cor content davant el Déu

¹⁵⁶Com Ex 34,20. | ¹⁵⁷Finalment es pot veure quin és el paper que juga Sara en tota aquesta història: de la mateixa manera que Déu es va recordar d'ella per convertir-la en mitjancera, per complir l'objectiu de donar un fill baró a Abraham, així va actuar la dona de Moše Lúria. El text mostra la combinació de Gn 19,29 i Jr 20,15. | ¹⁵⁸Com Gn 17,19. | ¹⁵⁹Pr 15,27. | ¹⁶⁰És una de les formes talmúdiques (TB *Sanhedrin* 90a: *mida ke-neged mida*) de la llei del talió (Ex 21,23-25, Lv 24,18-20 i Dt 19,21: *'ayin taħat 'ayin*, etc.). | ¹⁶¹Ideològicament molt interessant, ja que Moše, així com els altres protagonistes de les històries d'aquest Llibre d'Obres Miraculoses, rebutgen els regals que se'ls dóna. La recompensa d'aquesta conducta és el regal més preciós que pogués provenir de Déu: un fill en la vellesa estèril. La similitud amb Abraham és explícita. | ¹⁶²És el terme *ניצוץ משיח*, *nišoš mašiah*, és la luminiscència espiritual del messies que es troba a l'interior de cada jueu, mitjançant la qual es fa possible l'aparició del messies en el temps de la diàspora. Cada u participa en l'ànima del messies per salvar Israel. L'espurna del messies es troba en més rellevància en els nens perquè les forces internes s'oculten menys. | ¹⁶³Gn 28,14. | ¹⁶⁴Ml 2,7. | ¹⁶⁵1Re 9,1. | ¹⁶⁶Pr 3,27. | ¹⁶⁷Trobem aquesta expressió al comentari del Càntic dels Càntics de rabí Šelom Yišhaq (*Raši*), del verset 1,4 del terme *מישרים אהבוך*. | ¹⁶⁸Sl 133,1.

viu¹⁶⁹, que el serveixi amb alegria perquè està escrit: *Serveix el Senyor, el teu déu, amb alegria*¹⁷⁰, i què som jo i la meua vida per negar un favor a qui el necessita? Seria un pecat mortal¹⁷¹. Per això mateix, que cada u faci segons la seva voluntat, que jo i el meu fill serem servents del Senyor i servents de la congregació.” Llavors la comunitat se'n va alegrar amb una gran felicitat i tots van seure a menjar i beure, amb arpes i violins en una bella melodia. En aquest dia la gent que seia en el banquet va fer una donació d'unes mil piastras¹⁷², que són mil cinc-centes rúpies¹⁷³. Es van aixecar i cadascú se'n va anar a casa seva en pau, i tota la comunitat ja només jurava sobre la vida de rabí Yišḥaq Lúria.

Des del dia que aquest just va néixer, mai no havia plorat malgrat ser un nadó, sinó que tenia la boca repleta de rialles, llevat d'un dia que el van dur als banys. Als banys hi havia una dona que no era jueva¹⁷⁴, era la dona del gran ministre de la Porta del rei¹⁷⁵. Aquesta dona va veure el nen i el va desitjar amb tota l'ànima. Ell ja havia complert tres mesos, però el nen n'aparentava tenir dotze. La dona va dir a la mare de l'infant: “Deixa'm el nen, que el besaré”. Va dir la mare del nen: “Per què vols besar el meu fill? Tu no ets jueva i nosaltres som jueus”. Li va respondre: “Tot i això, | dóna-me'l, que el besaré”. Va 12r
continuar insistint a la mare del nen i el va agafar amb força dels seus braços. Les hebrees estaven atemorides perquè ella tenia esclaves que la servien, esclaus a l'exterior i un carruatge daurat tirat per sis dels cavalls del rei. Aquella maleïda va agafar el nen dels braços de la seva mare per besar-lo i volia introduir la seva llengua a la boca del nen, com fan les dones quan juguen amb els infants. Vet aquí que el nen ho va pressentir i va pensar:

¹⁶⁹Cita bíblica molt freqüent, per exemple, Jr 10,10. | ¹⁷⁰Dt 28,47. De fet es tracta de la transformació de l'oració bíblica de context negatiu a una de positiva. | ¹⁷¹Jb 31,28. | ¹⁷²*Guruş* en el text, com en turc *kuruş*. Era la moneda de l'Imperi Otomà, la *piastra* de plata, قِرْش *qirş* (sg) / قُرُوش *qurūş* (pl), la moneda oficial fins que va ser substituïda per la lliure turca, esdevenint 100 *kuruş* una lliura fins el dia d'avui. Gairebé tots els països de l'Orient Mitjà que van estar sota domini otomà encara conserven aquest nom per a la centèsima part de la seva moneda oficial (lliura egípcia, dinar jordà, lliura libanesa, lliura síria, etc.). Veure PEMUK, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, p. 160. | ¹⁷³El canvi és d'una rúpia i mitja per a cada piastra otomana. La rúpia era la moneda de plata de l'Índia, Afganistan i Pakistan. La seva aparició en el context del text està vinculat amb l'activitat econòmica de Šašon Hay a l'Índia i el lloc d'escriptura del llibre, probablement a Afganistan. | ¹⁷⁴En el text s'escriu *goya*, però en la traducció d'aquest fragment hem preferit per traduir-la com “no ser jueu” pel fet que escriure “gentil” com a sinònim de “pagà” duria a una confusió amb la paraula “gentil” sinònima de “afectuos”. No obstant això, quan no hi hagi confusió utilitzarem el terme “gentil”, com “les nacions gentils”, אומות העולם. | ¹⁷⁵Expressió sinònima a “el gran ministre del govern otomà” a Egipte. Quan Šašon Hay escriu “rei”, no sempre fa referència al sultà otomà, sinó als governadors d'aquestes províncies otomanes controlades des del govern d'Istanbul (*Bab Ali*, “la Sublim Porta”, el govern imperial). Si cada “reialme” el podem associar amb una província otomana, és a dir amb cada *eyalet*, la divisió administrativa de l'imperi, el seu rei seria el seu governador, el seu paixà (del turc *padişah*, “sultà”, però també “rei”, entès com el rei que governa per delegació del sultà). Així doncs, en el context del llibre s'està referint a la dona del gran ministre del paixà egipci.

אבל עשה ה' נס עם הילד, ויהי לו כח כאר"י, ויטול ידו ויך את האשה הזונה הזאת על לחיה, ותחשב עינה ליפרד, ובשר לחיה עלה טפח למעלה ונפלה¹⁴⁹ בפניה ארצה. ויקום הילד על רגליו וירוץ לקראת אמו | ויבכה בכי גדול, וירדפו השפחות לתפוס את הילד ויראו אותו בחק אמו והוא בוכה. וישלח¹⁵⁰ יד א' מן השפחות ליקח את הילד, והנה ידו¹⁵¹ יבשה, והיא צועקת צעקה גדולה. ויקומו העבריות ברתת ורעדה לברוח מבית המרחץ¹⁵², ויפיל, תתברך שמו¹⁵³, תרדמה על כל יושבי המרחץ, וילכו העבריות לבתיהם¹⁵⁴, ואפילו שכר המרחץ לא היה מי שתובע מהמה, כי הפיל ה' תרדמה על היושבי' במרחץ.

וילך¹⁵⁵ אם הילד אל ביתה, ויצא ר' משה לקראת אשתו לקבל את בנו, כי נפשו קשורה בנפשו. וירא והנה הילד בוכה ונאנח. והנה אביו נשפך דמו בקרבו, לומר: מה יום מיומים כי ג' חדשים שנולד בני ולא נשמע ממנו בכי כי אם שחוק, ועתה מה לילד הזה הלא דבר הוא ולא חינם זה הבכי. אמרה אשתו, וגם היא דמעות על לחיה: מה אומר, שכך וכך עבר¹⁵⁶ במרחץ, וכך וכך עשה בנך יצחק וכל היהודים בצער, והוא י"ת יודע מה יהיה.

¹⁴⁹Hauria d'haver escrit ונפל perquè לחי és masculí. | ¹⁵⁰Hauria d'haver escrit ותשלח. | ¹⁵¹Hauria d'haver escrit ידה. | ¹⁵²De vegades el copista escriu el març i d'altres el març. | ¹⁵³Hauria d'haver escrit יתברך שמו. | ¹⁵⁴Hauria d'haver escrit לבתיהן. | ¹⁵⁵Hauria d'haver escrit ותלך. | ¹⁵⁶Que l'autor hagués escrit el verb enlloc de לקרות podria ser una interferència del seu sociolecte vernacle de base castellana, on els dos verbs hi tenen el sentit de "passar", malgrat que la primera la semàntica es refereix a "mourre's d'un lloc a un altre" i el segon a "succeir". Veure estudi lingüístic.

“Com ha de profanar aquesta bagassa¹⁷⁶ el lloc on Elies -de beneïda memòria- va introduir la seva llengua?”. Llavors, el Senyor va obrar un miracle a favor del nen¹⁷⁷, que va adquirir una força com la d'un lleó¹⁷⁸. És per aquest motiu que fins al dia d'avui, per recordar aquest gran miracle escrivim el seu nom *ha-Ari* -beneïda sigui la seva memòria-. Cap dels rabins de la Mixnà i del Talmud no s'escriuen amb les lletres *he-alef*. *Ha-Ari* vol dir: “el rabí, el nostre senyor rabí Yišḥaq”¹⁷⁹. Igualment, existeixen rabí Yehuda, rabí Yoḥanan, rabí Yosi, rabí Yona, etcètera. Tots comencen per la lletra *yod* i els podríem haver escrit *ha-Ari*, que tots tindrien el mateix sentit¹⁸⁰.

Tot i això, Déu va obrar un miracle a favor del nen, que va esdevenir fort com un lleó. Va aixecar la mà¹⁸¹ i va picar la galta d'aquella dona, la bagassa. Va semblar que hagués de perdre un ull i la carn de la galta hagués de saltar-li, picar a dalt i caure a terra, davant d'ella. El nen es va posar dret sobre les cames, va córrer a trobar la seva mare | i 12v llavors va esclatar en un gran plor¹⁸². Les esclaves van perseguir el nen per atrapar-lo i el van veure plorant al pit de la seva mare. Una de les esclaves va allargar la mà per agafar el nen, però heus aquí que la mà li va quedar rígida i va xisclar amb un gran crit. Les hebrees es van aixecar amb esparverament i estremiment per escapar dels banys. Ell, beneït sigui el seu nom, va fer caure un son damunt de tots els qui romanien als banys i així les hebrees van poder marxar cap a casa sense que no hi hagués qui els exigís pagar l'import dels banys¹⁸³, perquè el Senyor havia fet caure un son damunt de tots els que hi havia als banys.

La mare del nen se'n va anar cap a casa i el rabí Moše va sortir a l'encontre de la seva dona per rebre el seu fill, perquè l'ànima de l'un estava lligada a la de l'altre¹⁸⁴. Va veure que el nen plorava i es planyia. Heus aquí que al seu pare li va bullir la sang i va dir:

¹⁷⁶El tractament despectiu de “puta”, “bagassa”, no només se li dóna a aquesta dona, tractada d'impura que comet actes indignes com es veurà més endavant, sinó també a Maria, la mare de Jesús, en la història d'Abraham ibn 'Ezra que llegirem al final del llibre. | ¹⁷⁷Clarament el text diu que és Déu qui va fer el miracle, en contra dels miracles que l'autor atribueix a Yišḥaq Lúria. Veure f. 10v. | ¹⁷⁸Efectivament és un joc de paraules entre l'abreviatura הארי, *ha-Ari*, i la paraula lleó en hebreu, אריה o ארי, *ari* o *ariye*. D'aquesta manera es pot entendre el perquè del sobrenom de Yišḥaq Lúria. Un dels objectius d'aquesta llegenda ha estat justificar el sobrenom d'*Ari* com a “lleó”, per la qual cosa ha desenvolupat aquesta història fantàstica sobre la seva força física causada pel miracle, única en la literatura popular hebrea. | ¹⁷⁹**Ha-rav Adonenu Rabi Yišḥaq**. Alteres fonts desenvolupen les sigles de הארי amb: האלהי רבי יצחק, “el diví rabí Yišḥaq”, que és la forma més estesa. La manca del substantiu “diví” en la versió de Šašon Ḥay és significativa. | ¹⁸⁰Malgrat que el nom abreujat de rabins de gran reputació i respecte per ר"י, només un d'ells té el privilegi de dur הא-רי, Yišḥaq Lúria, האריי. Com diu l'autor, aquests rabins són extrets de les històries del Talmud i de la Mixnà: rabí Yehuda ha-Naši, rabí Yoḥanan, rabí Yosi bar Ḥananya, rabí Yona i rabí Yosef. | ¹⁸¹Expressió similar a TOS *Yadayim* 1,1. | ¹⁸²Paral·lel a Ez 38,3. | ¹⁸³Resulta gairebé còmic en un moment de transcendència en què la vida de l'infant corre perill, veure la preocupació que li suposa a Šašon Ḥay el fet de no pagar el preu de l'entrada als banys. Tal vegada ens trobem davant la manifestació de la faceta més comerciant del nostre autor, en què el diner se situa en un lloc destacat en les preferències. | ¹⁸⁴Gn 44,30. El text es refereix a l'ànima del pare amb la del fill.

ושם במרחץ קם אותה הארורה בצעקה גדולה והלך¹⁵⁷ אל ביתה ויצעק¹⁵⁸ לפני בעלה, ואמרה לו: מה אתה ומה גדולתך והיהודים שלטו ומשלו בישמעאלים, והנה אנחנו מוכים מילדי העבריות בלי עון וכלי פשע¹⁵⁹. וירא השר את פני [א]שתו והנה ה' | אצבעות הילד רשומים¹⁶⁰ על פניה, וימלא השר חמה¹⁶¹. וירא עוד [את] השפחה והנה מושלכת על המטה. ויאמר מה לזאת השפחה, ויאמר אשתו גם היא מוכה כמוני. ועוד חמתו¹⁶² בערה בו. ויצא החוצה וישלח חילים לבקש את הילד בתוך היהודים להרוג אותו. ונשמע הדבר בכל מצרים¹⁶³, וישמע משה איש האלהים את הדבר ויפחד מאד, ויאמר לאשתו: הנה אני לוקח את הילד ואלך אל המערה. וכן עשה. והיהודים בצער גדול, וקבצו כמה וכמה יהודים ונתן בכבל ברזל רגלם.

ובחמלת ה' עליהם נתגייר¹⁶⁴ מלך מצרים ויבוא מלך חדש מקושטאנטינה, כי שורש המלוכה שם היא, ושם פלטרין מלך אונקאר¹⁶⁵, ומתחת ידו אלו המלכים באים, והם ארבע[ה] וחמישים מלכים. והוא שולח לכל מדינה ומדינה מלך כראוי לאותה המדינה, כמו מצר"ים, וארץ ישר"אל, וד"משק, צי"דון, ארם צ"ובא, פתו"רה, ארם נה"רים, אשו"ר, בב"יל, בצ"רה, וכל כיוצא בזה, כי מי יכול לספור במלכות רום כי רב הוא.

לכן בא ונכנס המלך החדש אל מצרים¹⁶⁶ ועמו יהודי עשיר גדול מאשטנבול, ובא במבוי היהודים. ויצאו כל עשירי מצרים | [לקראתו]¹⁶⁷ וקבלו אותו ואת כל הנלוים עמו בסבר, והוליכו אותו אל בית הרב, והרב פינה [את] הבית הגדול אשר בחצרו והיא קדש בשביל עשירי אשטנבול המלאים יראת ה', המוסרים נפשם וממונם לאהבת ה' י"ת

¹⁵⁷Hauria d'haver escrit והלכה. | ¹⁵⁸Hauria d'haver escrit ותצעק. | ¹⁵⁹Com en Jb 33,9: זך אני בלי פשע חך אנכי. | ¹⁶⁰Hauria d'haver escrit רשומות. | ¹⁶¹Com en Est 3,5: וימלא המן חמה. | ¹⁶²Aquesta paraula apareix repetida en el text, una a final de línia i l'altra a principi de la línia següent. | ¹⁶³Similar a Ex 2,15: נפגר, que és com apareix en altres llocs del text. En aquest cas sembla que hi hagi escrit que "es va convertir al judaisme". | ¹⁶⁴Clara confusió de consonants, hauria d'haver escrit וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה, ויקום מלך חדש על מצרים. Probablement llavors hauria d'haver escrit: על מצרים. | ¹⁶⁵Del turc, *hünkār*, "sultà", "sobirà". Veure al Capítol 2 l'estudi lingüístic. | ¹⁶⁶A Ex 1,8 apareix: ויקום מלך חדש על מצרים. | ¹⁶⁷Aquesta paraula és el reclam que apareixia en el foli 13r, però el copista s'ha oblidat d'escriure-la en el cos del text.

“Què ha succeït avui perquè hagi estat un dia especial¹⁸⁵? Fa tres mesos que va néixer el meu fill i no l’havia sentit plorar, només l’he sentit riure. Què té aquest nen ara? Com pot ser possible¹⁸⁶? Aquest plor no és gratuït”. La seva dona, també amb llàgrimes a la galta, va dir: “Què puc dir, tal i tal altra cosa ha passat als banys, i tal i tal altra cosa ha fet el teu fill Yišhaq. Tots els jueus es troben en desgràcia. Només Ell -sigui beneït- sap què passarà”.

Allà, als banys, aquella maleïda es va aixecar i va deixar anar un gran crit. Se’n va anar a casa seva i va dir al seu marit tot xisclant: “Què ets tu i la teva grandesa? Els jueus han sotmès i dominat els ismaelites. Heus aquí que som colpejats pels fills de les hebrees sense tenir culpa ni pecat¹⁸⁷”. El ministre va observar que a la cara de la seva dona hi havia els cinc | dits del nen marcats al rostre. Llavors el ministre va omplir-se de ràbia¹⁸⁸. Alhora, 13r va veure que l’esclava es llençava al llit. Va dir: “Què li ha passat en aquesta esclava?”. La seva dona va dir: “Ella també ha estat colpejada, com jo”. La seva ira encara es va encendre més. Va sortir a l’exterior i va enviar soldats a buscar el nen entre els jueus i matar-lo¹⁸⁹. Això va ser propagat per tot Egipte¹⁹⁰. Moše, home de Déu, va sentir-ho i va agafar molta por. Va dir a la seva dona: “Mira, agafaré el nen i aniré a la cova”. Així ho va fer. Els jueus es trobaven en gran perill, i molts jueus van ser agrupats i lligats per les cames amb una cadena de ferro.

Per la clemència que va tenir el Senyor vers ells, el rei d’Egipte va morir. Va arribar un nou rei, que provenia de Constantinoble, perquè és allí on hi ha la seu del regne, on hi ha el palau del rei *hünkiar*¹⁹¹. Sota el seu poder es troben els següents regnes amb cinquanta-quatre reis¹⁹². A cada un dels països envia un rei adequat al territori, com ara Egipte, la Terra d’Israel, Damasc, Sidó, Alep¹⁹³, Petor¹⁹⁴, Aram Nahrain, Assur, Babel, Bàssora, etcètera. Perquè qui podria comptar els països de Rum¹⁹⁵ de nombrosos que són?

Així doncs, va arribar el nou rei i va fer la seva entrada a Egipte¹⁹⁶. Amb ell venia un jueu ric i poderós d’Istanbul que es va dirigir al barri dels jueus. Tots els egipcis rics van sortir | al seu encontre, a ell i a tot el seu seguici de confiança, i el van conduir a la casa 13v

¹⁸⁵TB, *Bava Meši’a* 59b. | ¹⁸⁶1Sa 17,29. | ¹⁸⁷Com en Jb 33,9. | ¹⁸⁸Com en Est 3,5. | ¹⁸⁹La similitud amb l’episodi bíblic de l’Èxode en què el faraó ordena matar els fills de les hebrees és evident (Ex 1,15-22). En tot aquest capítol destaca el fet que a simple vista la comparació entre el ministre del paixà otomà amb el faraó - ambdós enemics dels jueus-, i Yišhaq Lúria amb Moisès. | ¹⁹⁰Similar a Ex 2,15. | ¹⁹¹Es refereix a la seu del califat, la capital de l’Imperi i la ciutat de Constantinoble, des d’on governa el sultà otomà, a qui en llengua turca otomana se solia referir per *hünk’âr* (en escriptura àrab خنکار, i en el text אונקאר). | ¹⁹²Ja hem dit que en alguns contextos del text, “rei” equival a governant, que en aquest cas seria paixà, governant de les províncies sota el poder del sultà otomà. | ¹⁹³En el text *Aram Šoba*, forma tradicional dels jueus de referir-se en aquesta ciutat. | ¹⁹⁴En el text *Petora*, que és com apareix a Nm 22,5, i que Šašon Hay li ha conservat el sufix de direcció -a del context del passatge bíblic. | ¹⁹⁵Rum és el nom amb què els àrabs coneixien l’imperi bizantí i que va ser succeït, bé que militarment, per l’Imperi Otomà. Veure *The Encyclopaedia of Islam*, vol. 8, p. 601-606. | ¹⁹⁶Molt similar a Ex 1,8.

בעד קטן א' מקטני ישראל. וישיבו במטב הבית ועשרה בטלנים יש לרב בחצר לשרתו, וכלם מקדש הם. ויאמר הרב לשמשים: לכו מהר חמשה מכם והשתדלו במאכל ומשתה וחמשה מכם יעמדו לפני העשיר. והעשיר יושב ולפניו עשרים בחורים מגיבורי ישראל, איש חרבו על יריכו, מלבד כמה מא"ה¹⁶⁸ כלם משרתים אל דברו. ויאמר לנערים: מהרו לי סוס וארכוב ואלך לשאול בשלום המלך ואקח רשות ממנו שלא יבקש אחרי עד ג' ימים, כי נפשו קשורה בנפשי, ואבוא ונשב עם הרב לאכול ולשתות בשמחה.

14r אז זלגו דמעות הרב מעיניו¹⁶⁹ ונתן [את] קולו בבכי¹⁷⁰ וצועק ואומר: אר"י אר"י, א"דונינו ר"בי י"צחק לורייתא אשכנזי¹⁷¹, איך יתכבה נר ישראל¹⁷² ומי ירוץ בהלכה כאר"י, ומי ירוץ בפרדס התורה כאר"י, ומי יכנס בחדרי חדרים של זוהר של הרשב"י כאר"י. ונפל הרב לאחוריו, והחברים קבלו את הרב על ידם ואומרים: לה' הישועה. והעשיר [עמד על]¹⁷³ רגליו ואומר: | ח"ו¹⁷⁴, אולי בישביל שאמרתי לילך אצל המלך מצטער הרב. אמרו החברים: ח"ו, אלא צער גדול יש ביהודים, וגם כל הצבור גזרו תעני' ג' ימים, ואדונינו אור עינינו זה שני ימים שהוא ברוח תחת ארץ¹⁷⁵, והנה הוא במערה ונרתת ונתרעת¹⁷⁶ ונודעזע מאד. וחבק את הרב והושיבו באצלו. ואמר לרב: יספר נא אדוני לעבדו בנחת את כל הענין ואל תפחדו, כי בחיי אלהי [אבי] אברהם ואלהי אבי יצחק, ה' השומר אותי יעקב מכל צרה, ובפרט מצער

¹⁶⁸מאלה | ¹⁶⁹Una construcció similar és: זלגו עיניו דמעות que trobem en la Tosseftà i el Talmud, per exemple Tos *Yadayim* 2,7, TB *Pesahim* 118a i TJ *Soṭa* 33b. | ¹⁷⁰Com en Gn 45,2: בבכי ויתן את קולו בבכי.

¹⁷¹L'abreviatura de האר"י desenvolupada amb el cognom complet. | ¹⁷²Similar a 2Sa 21,17: ולא תכבה את נר ישראל, en què ha canviat el subjecte de l'oració (ara és ישראל) convertint en *hitpa'el el pi'el*, tot convertint l'oració en reflexiva. | ¹⁷³Avida va llegir-ho perfectament al manuscrit però avui ja no s'hi pot identificar res.

Veure AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 118. | ¹⁷⁴חס וחלילה però també podria ser חס ושלום¹⁷⁴. Aquesta darrera expressió no apareix desenvolupada en les fonts talmúdiques però la primera sí que ho està, per exemple a M *Eduyyot* 5,6, Tos *Soṭa* 6,3, TB *Sanhedrin* 26a i TJ *Hagiga* 9b. | ¹⁷⁵Hauria d'haver escrit תחת הקרקע.

¹⁷⁶Hauria d'haver escrit ונתרעד. La terminació -t- pot ser influència de la paraula anterior que en porta dues de seguides.

del rabí. El rabí [li] va preparar una gran casa de la seva finca destinada als rics [que venien] d'Istanbul, plens de veneració cap a Déu, que donen la seva ànima i fortuna a l'amor del Senyor -beneït sigui- a favor del més insignificant dels petits dels jueus. El van instal·lar al millor lloc de la casa. El rabí tenia deu homes desocupats¹⁹⁷ al servei de la seva finca i tots vivien de donacions piadoses. El rabí va dir als servents: “Cinc de vosaltres aneu ràpidament a procurar-li menjar i beguda, i cinc de vosaltres estigueu-vos amb el ric”. El ric es va establir amb vint joves, jueus forts, cada un amb una espasa cenyida a la cuixa¹⁹⁸, i llevat d'alguns d'ells, tots acataven les seves ordres. Va dir als mossos: “Afanyeu-vos i proporcioneu-me un cavall. Cavalcaré per anar a saludar el rei. Aconseguiré que em doni un permís per tal que no em requereixi fins d'aquí tres dies, perquè la seva ànima està lligada a la meva¹⁹⁹. Llavors vindré i seurem amb el rabí per menjar i beure amb alegria”.

Aleshores, dels ulls del rabí van començar-li a rajar llàgrimes²⁰⁰, es va posar a plorar molt fort²⁰¹ i va dir cridant: “*Ari, Ari*, el nostre senyor rabí Yišḥaq Lúria Aškenazi²⁰², com s'apagà la llàntia d'Israel²⁰³? Qui recorrerà la *halakà*²⁰⁴ com l'*Ari*? Qui recorrerà els jardins de la Llei com l'*Ari*²⁰⁵? Qui entrarà en el lloc més recòndit del Zóhar²⁰⁶ de rabí Šim'on bar Yoḥa'i com l'*Ari*?”. El rabí va caure d'esquena, però els seus companys el van recollir amb els braços dient: “La salvació ve del Senyor²⁰⁷”. El ric es va posar dempeus i va dir: “Déu nos en guard! | Tal vegada al rabí li ha sabut greu que hagi dit d'anar a casa 14r del rei?”. Van dir els companys: “Déu nos en guard! No és això, sinó que els jueus ens trobem en gran perill. A més, tota la congregació ha decretat fer dejuni durant tres dies. El nostre senyor, la llum dels nostres ulls, fa dos dies que va fugir a sota terra. Es troba en una cova, espantat, tremolant i molt trastornat”. Va abraçar el rabí i el va fer seure amb ell. Va

¹⁹⁷Tot i que la paraula del text בּטלן, *baṭlan*, fa referència a “ociós”, “vagarós” i “inútil”, el terme fa referència a aquelles persones que no treballaven ja fos per la seva pobresa o per la seva edat, i que pel seu temps desocupat es dedicaven a les necessitats de la comunitat i de la sinagoga, sobretot pel que fa a completar el *minyan*, motiu pel qual s'estaven tot el dia a la sinagoga i vivien de la caritat. En aquest aspecte apareix també els עשרה בטלנים, com apareix en el nostre text, i que és el nombre mínim de *baṭlanim* necessaris perquè una població sigui considerada ciutat, en cas contrari seria una poble (M *Megilla* 1,3). Benjamí de Tudela a la seva visita a Bagdad escriu que els *baṭlanim* no es dediquen a altra feina que no fossin les necessitats de la comunitat i que actuen com a jutges de la comunitat quan no ho feia el rabí. Veure *Encyclopedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 3, p. 213. | ¹⁹⁸Ex 32,27. | ¹⁹⁹La relació ja no és només entre el sultà i els jueus -com podem veure en el f. 81v les 4 famílies de jueus que “veuen la cara del sultà”-, sinó entre el governador de cada província -*eyalet*- i els jueus. | ²⁰⁰Cita que apareix sovint en els dos Talmuds i la Tosseftà. | ²⁰¹Com en Gn 45,2. | ²⁰²*Adonenu Rabi Yišḥaq Lúria Aškenazi*. És una segona versió de les sigles del nom del cabalista. Veure f. 1v i nota del f. 12r. | ²⁰³Similar a 2Sa 21,17. | ²⁰⁴El cànon de les lleis i tradicions legals de la religió jueva, bona part dels quals sorgeixen de la Bíblia, la Mixnà i el Talmud, que tracten de les obligacions religioses a què s'han de sotmetre els jueus en les seves relacions amb la creació i amb Déu. | ²⁰⁵Jardí, *pardes*, entès com a filosofia esorètica, i per tant component de la Càbala. | ²⁰⁷Sl 3,9.

גלי[ם] מִימִימִי¹⁷⁷ הים ונדרתי לפניו י"ת, שיצילני מן הים אל היבשה ואני עבד לה' כל ימי, לרוץ אחרי מצותיו, מצוה קלה כבחמורה¹⁷⁸, אף אם אתן את נפשי וממוני וכל אשר לי, ואולי ראשון לציון התחיל הק"ב¹⁷⁹ להזמין מצות לפני, ועתה למה אתם שותקים הגידו לי.

ואז הרגיש הרב כי נס אלהים הוא לגלות סוד הילד האר"י לוריא לסובב [את] הסבה, ויבוא מלך חדש למצרים¹⁸⁰ עד שיבוא העשיר הזה, איש נבון וחכם ושמו יעקב ושם אביו רב ר' יצחק שונשינו, כלם חכמים שלמים בכל ענין. אז פתח הרב וסיפר לעשיר [כל הנסים שנעשו] מיום שנולד האר"י עד הנס שעשה בתוך | המרחץ והגזרה שגזר השר הרשע להמית את הילד והיהודים אשר בבית האסורי', וכי חילים חוזרים בכל מבוני ישראל ומכים מכה גדולה ביהודים. אז קם העשיר בחמה גדולה כי שמע שמכים עם טמא לעם קדש, וכתוב: קדש ישראל לה' בראשית¹⁸¹ תבואתה כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'. ויאמר העשיר לבחורים: מהר הביאו אלי [את] הילד האר"י לוריא. וילכו ג' בחורים וישלח [את] השמשים [של] הרב עמהם וכמה חברים. והלכו על פי המערה וידליקו נרות וירדו מן החברים¹⁸² אל המערה ובחורי העשיר עמהם, והנה הילד מושם על האבן ואביו מושלך פניו ארצה. ויקימו את ר' משה וישאלו בשלומם ובשלום הילד ויבשרו אותו בשורות טובות ועל נס השם¹⁸³ אלהי ישראל שעשה לחדש¹⁸⁴ המלוכה למלך אחר ושיבוא עמו איש קדוש העשיר הזה. ולקח את הילד ואמר: ברוך ה' אלהי [אדוני] אברהם אשר לא עזב חסדו עם בנו עם יצחק.

¹⁷⁷L'oració hauria d'haver-se escrit o bé גלים מימי הים, o bé גלי מימי הים. La paraula מימימי és la preposició sufixada מ- davant de l'estat constructe de מים que és מימי. No s'accepta un estat constructe interromput per una preposició, per tant no pot ser גלי sinó גלים. Quant a מימימי, la primera yod tampoc hauria d'aparèixer perquè és part de la vocalització de la preposició sufixada i encara que s'escrivís en escriptura plena mai apareixeria aquesta semiconsonant. Així és tal com surt a Ex 4,9 i 7,24: מממימי היאור. | ¹⁷⁸Trobem una expressió similar a M Avot 2,1: מצוה קלה כמצוה חמורה, i en TB Nedarim 39b: במצוה קלה כבחמורה. Sembla ser que el nostre autor hauria pres del Talmud de Babilònia. | ¹⁷⁹הקדוש ברוך הוא. | ¹⁸⁰Com en Ex 1,8: ויקום מלך. | ¹⁸¹Hauria d'haver escrit ראשית. | ¹⁸²Ús forçat del partitiu. Tal vegada hauria estat millor usar חברים. | ¹⁸³És la primera vegada que el l'autor usa el nom de Déu en aquesta forma. | ¹⁸⁴Hauria estat millor que hagués usat un verb causatiu de la mateixa arrel, com ara להתחדש o להחדיש.

dir al rabí: “Si us plau, senyor, explica tranquil·lament al teu servent tot aquest assumpte i no tinguis por, per la vida del Déu d'Abraham, el Déu del meu pare Yišhaq²⁰⁸, el Senyor que va protegir Jacob de tot tipus de dificultats, especialment del perill de les onades de les aigües del mar. Vaig fer un vot davant Seu -beneït sigui-, que em socorregué del mar i [em duqué] a terra ferma. Sóc servent del Senyor tots els dies de la meua vida per córrer a complir els seus manaments, tant el precepte fàcil com el difícil²⁰⁹, per oferir la meua ànima, la meua fortuna i tot el que tinc. Primer que ningú, jo dic a Sió²¹⁰, que el Sant -beneït sigui- em va brindar a complir els manaments²¹¹. Ara digueu-me, per què cal·leu?”.

Aleshores, el rabí va pressentir que el miracle de Déu consistiria a descobrir el secret del nen, el diví rabí Yišhaq Lúria, capgirant aquell assumpte. Havia fet arribar un nou rei a Egipte²¹² a fi que vingués aquest ric, un home intel·ligent i savi²¹³. Es deia Ya‘aqov i el seu pare era el rabí Yišhaq Šonsino²¹⁴, tots dos savis en qualsevol matèria. Llavors el rabí va començar explicant al ric [tots els miracles que s’havien produït] des del dia que havia nascut el diví rabí Yišhaq fins al miracle que havia ocorregut en els banys, | 14v la sentència decretada pel malvat ministre per matar el nen i els jueus de la presó, i que els soldats intensificaven la recerca per tots els barris dels israelites i batién completament els jueus²¹⁵. Llavors va ser quan el ric es va aixecar amb gran fúria perquè havia sentit que un poble impur havia colpejat el poble sant, perquè està escrit: *Israel era consagrat a mi, el Senyor, com el primer fruit de la collita. Si algú gosava menjar-ne, m’ofenia, i els desastres li queien al damunt. Ho dic jo, el Senyor*²¹⁶. El ric va dir als mossos: “Afanyeu-vos i porteu-me el nen, el diví rabí Yišhaq Lúria”. Tres mossos se n’hi van anar, acompanyats dels servents del rabí que també els havia enviat amb uns companys. Van arribar a la boca de la cova, van encendre llànties i els companys amb els mossos del ric van baixar a la cova. Heus aquí que el nen estava col·locat sobre la pedra i el seu pare s’havia llençat de cara a terra. Van alçar el rabí Moše i li van preguntar com estaven ell i el nen, i li van anunciar les bones noves i el miracle del Senyor, Déu d'Israel, que havia refet el regne

²⁰⁸Gn 32,10. | ²⁰⁹Cita que podem trobar en diferents passatges de la Mixnà i en el Talmud de Babilònia, com per exemple M *Avot* 2,1 i TB *Nedarim* 39b | ²¹⁰Is 41,27. | ²¹¹Podria tractar-se de les pròpies experiències de Šason Hay. Al final del llibre explica com Déu el va salvar del mar i com ell va retornar a Ell (ff. 85v-86v). Sembla ser que l'autor posa en aquesta última intervenció del rabí la seva pròpia experiència a la mar, on el component del planyi de lamentació, la penitència i la salvació juguen un paper destacat en l'obra. | ²¹²Com en Ex 1,8. | ²¹³Gn 41,33. | ²¹⁴La família Šonsino, o Sonsino, Soncino, Çoncino, Alçoncino, etc., són una família coneguda a Istanbul. No obstant això, Ben Zvi explica que en el llibre de A.Yaari, “*Mi-šese'e Šonšin*”, a *Qiryat Sefer*, vol.13, p.122, no hi ha cap referència a aquest personatge. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 187. | ²¹⁵Com Js 10,10. | ²¹⁶Jr 2,3.

ויעלו מן המערה לבוא לפני העשיר. הם קרבו אל פתח הרב והנה
 15r לקראתם ו' חילים מחילי אותו השר | הרשע, ויחזיקו ביהודים
 להוליכם¹⁸⁵ וליקח את הילד מידם, ובעל רומח א' ב[י]ניהם שמפח[י]ד
 [את] היהודים להוליכם¹⁸⁶. וירוץ לקראתו בחור א' מגיבורי העשיר,
 ויאחוז בראש הסוסו¹⁸⁷, ויאמר: בשם אלהי אברהם. וישבר צואר הסוס
 ויפול ארצה עם רוכבו ויקח הרומח מידו וישבר אצבעותיו, וישבר
 הרומח לג' חלקים, ויתן לב' חביריו הבחורים ויאמר: תכו. ונשמע הקול
 באזני העשיר. ויאמר: מה קטטה זה בחוץ. ויאמרו לו: ימהר אדוני, כי
 באו חילי אותו הרשע, באו להרוג את הילד. ובשומעו, הרב נתן¹⁸⁸ ידיו
 לתלוש את זקנו ובוכה. והעשיר קם בחורי אף וחרבו שלופה בידו,
 ויצעק לגיבורים שלו, וירוצו אחריו ויבואו לפני החילים. וירא והנה ג'
 גיבוריו נלחמים עמהם. ויאמר להם אדונם: תכו, אל תפחדו. ויהי כאשר
 ראו את אדונם שמחזיק לבם¹⁸⁹ להכות, וירוצו לקראתם בחורי אף
 ויכום, ויפולו¹⁹⁰ מעל סוסייהם ויפשיטום. ויביאו אותם לפני אדונם.
 ויאמר להם: קשרו ידי הרשעים האלו ותביאום אל הבית.

ויקח העשיר את הילד וילך לבית. ויביא את אם הילד אל בית
 הרב. ויאמר לרב: אדוני ישבו הצדיקים האלו בכאן ונראה עד שתשב
 דעתינו מן המלחמה הזאת ולה' הישועה, ואת[ם] לא תפחדו. | וימהר
 15v העשיר וילך אל המלך ויצעק צעקה גדולה, ויאמר: אדוני המלך תן לי
 רשות ואלך אל ביתי ולא ימיתוני בארץ לא לי. ועתה אתה יודע שאבי
 וכל משפחתי רובם ככולם הם משרתים למלך הגדול מלך אונקאר וח"ו
 לא יקרא¹⁹¹ אסון ויהרגוני המצרים הרשעים האלו, שכבר מקדמא דנא
 ידע האדון כי הם ארורים מפי ה' אלהי ישראל, בשביל שהם שונאי
 ישראל ואויבים הם מזמן פרעה הרשע, שהיה גוזר להרוג את ילדי
 ישראל. וזה המנהג נשאר להם ירושה עד היום הזה. ויען לו המלך
 לאמר: כל מי שעושה כדבר הזה בודאי שאינו מזרע ישמעאל אלא כופר
 הוא. ויענו חכמי א"ה¹⁹² הישבים לפני המלך ויאמרו: אמת א[ד]ונינו

¹⁸⁵Hauria d'haver escrit בהוליכם | ¹⁸⁶Hauria d'haver escrit בהוליכם | ¹⁸⁷Hauria d'haver escrit בראש הסוס o bé o bé o bé סוסו | ¹⁸⁸Sobrevolat. | ¹⁸⁹Com en Ex 7,13: ויחזק לב פרעה | ¹⁹⁰Hauria d'haver escrit ויפלו | ¹⁹¹Gn 42,4: פן-יקראני אסון. Veiem que també apareix en lletra *alef* en el relat bíblic i el sentit que té és de "succeir". | ¹⁹² חכמי אומות העולם) | ¹⁹² חכמי אומות העולם, que apareix de forma desenvolupada en el f. 20r.

instaurant un altre rei, i que amb ell havia arribat un home sant, aquell ric. [Moše] va agafar el nen i va dir: “Beneït sigui el Senyor, Déu d’Abraham que sempre és bondadós²¹⁷ amb el seu fill, amb Yišḥaq”.

Van pujar de la cova per presentar-se davant el ric. Quan eren a prop de la porta de casa del rabí vet aquí que se’ls van aparèixer sis soldats d’aquell ministre | malvat. Van 15r
retenir els jueus per emportar-se’ls i van agafar el nen. Entre ells hi havia un llancer que tenia els jueus atemorits amb la idea d’emportar-se’ls, però un mosso, un dels homes forts del ric, va córrer cap a ell, va agafar-se del cap del cavall i va dir: “Pel nom del Déu d’Abraham!”. Llavors va trencar el coll del cavall, que va caure a terra amb el seu genet, li va agafar la llança de la mà, va trencar-li els dits i va esmicolar la llança en tres bocins, els va donar als seus dos companys mossos dient: “Ataqueu!”. El brogit va arribar a l’oïda del ric i va dir: “Què és aquesta baralla de fora?”. Li van dir: “Senyor meu, afanyi’s, perquè han vingut els soldats d’aquell malvat, han vingut a matar el nen”. Quan ho va sentir, el rabí es va dur les mans a la barba per arrencar-se-la i va plorar. El ric es va aixecar indignat²¹⁸ brandint una espasa a la mà²¹⁹, va cridar els seus homes forts, que van córrer darrere seu, i van comparèixer davant els soldats. Va veure que hi havia tres homes forts lluitant contra ells. Els va dir el seu senyor: “Ataqueu, no tingueu por!”. Quan van veure que el seu senyor els encoratjava²²⁰ a atacar, van córrer cap a ells amb fúria i els van atacar. Els soldats van caure dels cavalls, els van desvalisar i els van dur davant el seu senyor. Ell els va dir: “En aquests malvats, lligueu-los les mans i porteu-los a casa”.

El ric va agafar el nen, se’n va anar a casa i va fer venir la mare de la criatura a casa del rabí. Va dir al rabí: “Senyor meu, que aquests justos s’allotgin aquí i esperem fins que recobrem la serenitat a causa d’aquesta guerra. La salvació ve del Senyor²²¹, i vosaltres no tingueu por”. | El ric se’n va anar ràpidament [a veure] el rei i va dir deixant anar un gran 15v
crit²²²: “Rei i senyor meu, dóna’m permís per anar-me’n a casa sense que em matin a mi en aquest país. Has de saber que el meu pare i gairebé tota la meva família serveixen el gran rei, el rei *hünkiar*, i Déu ens guardi que no succeeixi²²³ cap desgràcia i em matin aquests malvats egipcis. El senyor sap que fa molt de temps que estan maleïts pel Senyor, Déu d’Israel, perquè odien els israelites i són enemics des del temps del malvat faraó²²⁴, que va decretar matar els infants dels israelites²²⁵. Aquest costum els ha romàs com a herència fins

²¹⁷Gn 24,27. | ²¹⁸Expressió bíblica, per exemple Ex 11,8, ja que també es parla d’Egipte i del faraó. | ²¹⁹Expressió bíblica, per exemple Nm 22,23. | ²²⁰Com en Ex 7,13. | ²²¹Sl 3,9. | ²²²Gn 27,34. | ²²³Gn 42,4. | ²²⁴Finalment es pot veure la relació entre el relat bíblic del llibre de l’Èxode i la història que narra Šáson Ĥay a l’Egipte en temps de l’Imperi Otomà. El nexa d’unió és el malvat faraó i el ministre, que tenien els mateixos propòsits respecte els jueus. | ²²⁵Ex 1,22.

המלך וכך הוא. ויאמר המלך: מי הוא זה ואיזה הוא אשר ימלא לבו לעשות כך¹⁹³, להרוג ילדים אשר הם כמלאכים בלא עון ואינם יודעים טוב או רע ואין להם לשון, ומי הארור אשר יעשה כדבר הרע הזה והוא חיב סקילה. ויען העשיר ויאמר: ועתה אתה אדוני המלך, זה ב' ימים שנכנסנו בארץ מצרים ושלח אותנו מלך אונקאר¹⁹⁴ שתהיה אתה מלך על ארץ מצרים, ואני עבדך להיות כותב ומסדר המלכות בידך. ועתה אדונינו המלך אונקאר אם הוא שומע הדבר הזה, שהמצרים הם כופרים כימי קדם בזמן פרעה הרשע שהיה מתיעץ עם עמו הרשעים להרוג ילדי העברים, בודאי שהוא תובע דם הילדים ממנו ונהיה אתה ואני חטאים לאדונינו המלך אונקאר, ומה תשובה נשוב לאדונינו המלך ואנחנו אשמים. ועתה אדוני לא ידעת, ואני הלכתי לחון בתוך עמי עבדך, היהודים, ואני עדין לא נתישב[ה] דעתי¹⁹⁵ לישב בתוך הבית אשר הכינו לי לכבודך. ואשמע והנה נתבקע[ה] הארץ¹⁹⁶ מקול בכי היהודים. ואשאל ויאמרו לי, אדוני מה אתה שואל, מהר ותציל נפשות כשרים מיד צרים זרים אכזרים¹⁹⁷ מְצַרִּים¹⁹⁸ אשר כפרו במי שאמר והיה העולם¹⁹⁹ ובנביא אמת | משה בן עמרם ובאו להרוג ילד צדיק מבטן אמו מבושר על פי אליהו זצ"ל. ואקום אני והנערים ואלך לראות אם אמת הדבר, ואראה והנה ו' חילים בעלי רומח וכלי זין באו לקראתינו ומכים את היהודים ונלחמים עמנו. ואומר בלבי, אולי לא נתישב המלכות ביד אדוני המלך, וכי לא נפל[ה] יראת אדוני המלך עליהם עד שהם באו להרוג את עבדיך. ואתחזק לנערים עבדיך, ואומר להם, התחזקו

16r

¹⁹³) Amb petits canvis, tot aquest fragment és d'Est 7,5: מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן | ¹⁹⁴) מלך | ¹⁹⁵) Mi 1,4 parla de forma similar: והעמקים יתבקעו | ¹⁹⁶) Aquesta expressió freqüent en aquesta obra i que apareix en diferents passatges del Talmud de Babilònia, en el sentit literal "assentar-se el seny", i figurat, "recobrar el seny". ¹⁹⁷) Aquesta expressió זרים זרים אכזרים serà recurrent en l'obra de Šašon Hay tal com veurem més endavant a partir del f. 24v. | ¹⁹⁸) Precisament, i cas excepcional en aquesta obra, el copista vocalitza la paraula i afegeix quan ja no calia doble yod per diferenciar-la de la paraula Egipte, מצרים | ¹⁹⁹) Adaptació de la pregària del Sidur, el llibre d'oracions: ברוך שאמר והיה העולם.

al dia d'avui²²⁶". El rei li va respondre dient: "Tot aquell que actuï d'aquesta manera, de ben segur que no és de l'estirp d'Ismael, sinó que és un infidel²²⁷". Els savis de les nacions dels gentils que seien davant el rei van respondre dient: "Rei i senyor nostre, és veritat, així és". Va dir el rei: "Qui és aquest? Qui és el que s'atreveix a fer tal cosa²²⁸, matar nens que són com àngels sense pecat, que no saben distingir entre el bé i el mal i que no tenen parla? Qui serà el maleït que faci una acció tan dolenta com aquesta? Ha de ser lapidat²²⁹". El ric va respondre dient: "Ara tu ets el rei i senyor meu. Fa dos dies que vam entrar a la terra d'Egipte perquè ens hi va enviar el rei *hünkiar* perquè siguis tu el rei que governi sobre la terra d'Egipte. Jo sóc el teu servent, sóc el teu escripturista i l'organitzador del regne que es troba sota les teves mans²³⁰. Ara, si el rei *hünkiar* i senyor nostre arribés a sentir una cosa així, que els egipcis són infidels com en els dies antics en temps del malvat faraó, que es feia aconsellar pel seu poble de malvats per matar els nens dels hebreus²³¹, de ben segur que ens exigirà la sang dels nens i tant tu com jo serem culpables davant el nostre senyor i rei *hünkiar*. Quina resposta donarem al nostre senyor rei? Som culpables. Potser no sabies, senyor meu, que he anat a establir-me amb els del meu poble, els jueus, els teus servents. Encara no m'havia recobrat i estava acomodant-me a la casa que m'havien preparat en honor teu que vaig sentir que el terra s'enfonsava²³² pels crits del plor²³³ dels jueus. Vaig preguntar i em van dir: «Senyor nostre, per què preguntes? Afanya't, salva la vida dels justos de la mà dels egipcis cruels, opressors i estrangers que van renegar de "Aquell que va dir i es va crear el món"²³⁴ i del profeta de la veritat²³⁵, Moisès, fill d'Amram²³⁶. | Han vingut a matar el fill del just anunciat per Elies -beneïda sigui la memòria del just-²³⁷ al ventre de la seva mare». Em vaig aixecar, i els joves amb mi, i vaig anar a veure si tal cosa era certa. Efectivament vaig veure que sis soldats amb llances i armes havien vingut al

²²⁶Sobre hàbits i pràctiques de matar jueus que comenta l'autor, podem veure més endavant el relat sobre els habitants de Roma que també tenien aquest costum i que ja els venia de ben antic. Veure el relat d'Abraham ibn 'Ezra als ff. 62v-80r. | ²²⁷La legitimitat dels sobirans d'un país és inqüestionable en aquesta obra, malgrat sigui cristià o musulmà. Si un país ofèn Déu amb el seu comportament, serà culpa del rei també, però el rei rectificarà, farà penitència i Déu el perdonarà perquè té la legitimitat. En canvi, el poble, els ministres, com en aquest cas en el text, els virreis i els escripturistes tindran un destí ben diferent com veurem més endavant (El destí del rei persa i el seu virrei en el f. 51v, i igualment, la del rei de Roma i dels escripturistes ff. 74v-76r). | ²²⁸Amb petits canvis, Est 7,5. | ²²⁹TB *Šabbat* 154a. | ²³⁰Heus aquí que se'ns revela quina és la funció de Ya'aqov Šonšino en la cort del governador d'Egipte. | ²³¹Com la nota escrita més amunt en el f. 13r, la referència i el paral·lelisme entre el context bíblic i l'escena del petit Yišḥaq Lúria es fa literalment evident altra vegada. | ²³²Mi 1,4 parla de forma similar. | ²³³Is 65,19. | ²³⁴Adaptació de l'oració ברוך שאמר יהיה העולם. | ²³⁵Tots els profetes bíblics són נביא אמת, *navi emet*, en contraposició amb els que no són profetes de veritat, els נביא שקר, *navi šeqer*. Veure Jr 23,23-31. ²³⁶El Moisès que tragué els hebreus d'Egipte és conegut en Nm 26,59 com a Moisès fill d'Amram. | ²³⁷Com la història de l'anunciament de Yišḥaq Lúria (veure f. 5r) i, a més, Elies és l'anunciador de la salvació per excel·lència.

ותלחמו עם האנשים הרעים האלו פן נהיה לבוז אנו ואדונינו המלך באומרם באו המצרים והכו ושללו את עבדי המלך [ה]חדש הבא עלינו, ומי שמכה את השליח כאלו מכה את השולח אותו. ועתה אתה אדוני המלך. אם אנחנו שלוחים בדבר אדונינו המלך אונקאר [ל]פה מצרימה²⁰⁰ לשלוט בה, א"כ אין מורא המלך, עד שהרשעים האלו באים להכות ולשלול את עבדיו. לכן אדוני המלך בא אתה ואנחנו עבדיך, נשובה ונלכה אל אדונינו המלך אונקאר ונספר לו את כל | הרעה הזאת אשר מצרים עושים אותה, וישלח חיל גדול ויהפוך את המדינה הרעה הזאת אויבי ה' ואויבי הבריות, כהפיכת שהפך ה' את סדום ואת עמורה²⁰¹, ולא ישאר מהם שריד ופליט²⁰².

ויהי כשמוע המלך את כל דברי העשיר הזה, והוא נפשו קשורה בנפשו, ויאמר לו: והיכן האנשים הנלחמים עמכם, ואיך לא הרגתם אותם, כי כל מי שהרים יד במלכות חיב מיתה, וכל מי שהרים יד בכס כאלו הרים יד במלך אונקאר, כאשר אני ואתה כלנו עבדים לו. ועתה למה לא נתחזקתם על האנשים להרוג אותם. ויאמר העשיר למלך: הנה הנערים עבדיך גברו על האנשים ויקשרו את ידם והנה הם בבית. ויקרא המלך בחרון אף את קל²⁰³ עבדיו, וישלח [אותם] להביא את האנשי הרשעים האלו. והלכו והביאו אותם לפני המלך. וישלח המלך לקרות²⁰⁴ את כל חכמי מצרים וכל שריה. ויתקבצו כל גדולי מצרי²⁰⁵ אל בית המלך, ויביאו את האנשים לפני המלך. ויאמר להם המלך: מי נתן לכם רשות | להרוג נפשות. והשר הרשע, צורר היהודים, אדוניהם²⁰⁶ יושב שם בתוך השרים, וכאשר ראה את עבדיו כך, פרחו נשמתו וארכובו²⁰⁷

²⁰⁰)Amb el sufix de direcció ה-, dóna a מצרים un valor direccional, "Enviats a Egipte". No obstant això, l'ús de la partícula פה reforça el valor locatiu del sintagma, que no el direccional, per la qual cosa el copista hauria d'haver escrit לפה. | ²⁰¹)A Jr 49,18 i Dt 29,22 apareix la construcció similar: כמהפכת סדום. ולא יהיה להם שריד ופליט: Jr 42,17, o עד בלתי השאיר לו שריד ופליט: Js 8,22. | ²⁰²)Com aquesta expressió, en què també es parla d'Egipte. El significat canvia lleugerament per l'ús de la partícula מהם. | ²⁰³)Hauria d'haver escrit כל. | ²⁰⁴)Per a la confusió de לקרוי i לקרות, veure l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ²⁰⁵)Text paral·lel a 1Sa 8,4: ויתקבצו זקני ישראל. | ²⁰⁶)Hauria d'haver escrit אדונם, "el senyor d'ells -els soldats-", i no אדוניהם, "els senyors d'ells". | ²⁰⁷)וארכובותיו.

nostre encontre per atacar els jueus i lluitar-hi. Em vaig dir per dins: «Pot ser que el regne encara no s'hagi consolidat en mans del meu senyor rei? Si no fos així, la ira del rei, el meu senyor, els hauria caigut a sobre a raó que han vingut a matar els teus servents²³⁸». Vaig encoratjar els joves, els teus servents, dient-los: «Sigueu forts i lluiteu contra aquesta mala gent, que els jueus i el nostre senyor, el rei, no ens convertim en mofa²³⁹ pel fet que els egipcis puguin dir que van anar a atacar i a saquejar els servents del nou rei que ens havia arribat. El qui ataca l'emissari és com si ataqués el propi emissor». Ara tu ets el meu senyor, el rei. Si nosaltres som realment els emissaris aquí a Egipte de la paraula del nostre senyor i rei *hünkiar* per tal de governar-hi, no hi ha doncs cap respecte al rei, perquè aquells malvats han anat a atacar i a saquejar els teus servents. Per això, vés, rei i senyor meu, i nosaltres els teus servents amb tu, tornem-nos-en i anem [a veure] el nostre senyor rei *hünkiar* i expliquem-li tota aquesta maldat | que han fet els egipcis. Llavors, ell enviarà 16v un gran exèrcit i destruirà aquest mal país, enemics del Senyor i enemics de la humanitat, amb la mateixa forma de destrucció que va realitzar el Senyor a Sodoma i Gomorra²⁴⁰: no va quedar cap supervivent, ni un sol fugitiu²⁴¹».

Quan el rei va sentir totes les paraules²⁴² d'aquell ric, amb qui l'ànima del qual estava lligada, va dir-li: “On és la gent que lluita contra vosaltres? Com és que no els heu matat? Tot aquell que es revolti contra el regne haurà de morir, i tot aquell que us ataqüi és com si ataqués el rei *hünkiar*, essent que tant jo com tu, tots nosaltres, som servents seus²⁴³. Per què no vau encoratjar la gent a matar-los²⁴⁴?”. El ric va dir al rei: “Els teus servents són joves, s'han fet forts contra aquella gent i els han lligat les mans. Heus aquí que es troben a casa [meva]”. El rei, furiós, va cridar tots els seus servents i els va enviar a portar-li aquella gent malvada. Se'n van anar i els van dur davant el rei. El rei va fer cridar tots els savis d'Egipte i tots els seus ministres, i heus aquí que tots els poderosos d'Egipte s'havien reunit²⁴⁵ a la casa del rei. Van dur aquella gent davant el rei i els va dir: “Qui us ha donat permís per matar | algú?”. El malvat ministre, que odiava els jueus²⁴⁶, els seus senyors²⁴⁷, 17r es trobava allí assegut entre els altres ministres. Quan va veure els seus servents [lligats] d'aquella manera, va defallir, els genolls li tremolaven l'un contra l'altre i es va quedar

²³⁸Com veurem també més endavant, sembla ser que Ya'aqov Šonšino posa a prova el poder que té el governant otomà d'Egipte, i condueix la decisió del rei cap el seu terreny, a favor seu i a favor dels jueus. | ²³⁹Gn 38,23. ²⁴⁰A Jr 49,18 i Dt 29,22 apareix una construcció similar. | ²⁴¹Com aquesta expressió, Js 8,22 i Jr 42,17 en què, casualment o no, la segona cita es parla d'Egipte. | ²⁴²Re 6,30. | ²⁴³Acaba de fer referència a la relació que hi ha entre tots els súbdits del sultà de l'Imperi Otomà amb la font de poder, tant se val quin sigui el grup. | ²⁴⁴Després que Ya'aqov Šonšino posés a prova el governador, finalment aquest recolzarà la sol·licitud dels jueus. | ²⁴⁵Text paral·lel a 1Sa 8,4. | ²⁴⁶Es tracta d'una expressió que apareix freqüentment en el llibre d'Est 3,10, 8,1 i 9,10. ²⁴⁷Expressió massa agosarada que només es pot entendre en un context literari.

נקשן דא לדא ולא נשאר עוד רוח בו²⁰⁸. ויענו פה א' לפני המלך לאמר: אדונינו המלך מה פשעינו ומה חטאתינו²⁰⁹, מאחר שאנחנו עבדים ואדונינו שולח אותנו לעשות כן, והנה בביתו כמה יהודים בבית האסורים שלו. אמר להם: וכי אדוניכם מלך הוא, עד שיגזור גזרת מיתת נפשות וגם לו בית אסורים לבדו, ועוד חמתו בערה בו. ויאמר להם: איזה הוא הרשע אדוניכם הביאו אותו לפני.

ויקומו האנשים ויחזיקו באדונם וימשכו אותו לפני המלך, ויאמרו: הנה זה אדונינו יבקש אדוני המלך את פיהו ואנו מה חטאתינו. וישאל המלך לו, ואמר: מי שמך למלך על מצרים לגזור להרוג נפשות, ולא עו' אלא יהודים, ולא עוד אלא ילדים שאין להם לשון²¹⁰, מעשה כופרים כגזרת פיר²¹¹ שלכם פרעה הרשע, ומודעת זאת בכל הארץ, כי כל הנוגע בקטון א' מן היהודים כאלו נוגע בבת עינו של אדונינו המלך הגדול שולטאן אונקאר, כי נפשו קשורה בנפש היהודים. ועתה אתה פרעה הרשע מה לך עם ילדי היהודים. ויען הרשע, פי כסיל וכו'²¹², ויאמר: אדוני המלך עון אשתי הוא זה, כי הלך²¹³ למרחץ ורצ[ת]ה לנשק ילד אחת מילדי העבריות, וקם הילד והכה את אשתי על פניה עד שחשבה עינה ליפרד²¹⁴, וגם יד שפחה א' יבשה. ויאמר המלך: תביא אנשי ביתך לפני ונשמע מפיהם. וישלח ויביא את אשתו ושפחותיו לפני המלך, וישאל המלך את פי האשה ויאמר לה: מה לך זונה עם ילדי העבריו'. ויען²¹⁵ למלך לאמר: אדוני המלך, הנה אני ושפחותי בבית המרחץ והנה ילד א' יפה תואר, ילד ג' חדשים מילדי העבריו', וחשק לבי בו לנשקו. וארצה אותו מיד אמו ולא רצ[ת]ה לתת אותו לי ואקח אתו מחקה בכח, ושחקתי מעט עמו. ויהי כאשר רציתי

17v

²⁰⁸Aquesta estructura no apareix a la Bíblia, però en podem trobar una de paral·lela a 1Re 10,5, ולא היה בה עוד רוח, i Jos 5,2, ולא היה בם עוד רוח. Semànticament és similar al fragment que sortia més amunt de Js 8,22: ולא En sentit literal, ²¹⁰En sentit literal, מה עוננו ומה חטאתנו | ²⁰⁹Provindria de la cita de Jr 16,10: ישאר מהם שריד ופליט "llengua", "parla". En figurat, לשון fa referència que no s'ha comès cap acte que els perjudiqui. En SI 140,12 apareix aquesta paraula relacionada a איש לשון com a "calumniador", "difamador", "malparlat", "detractor", etc. | ²¹¹Avida ens diu que significa קדש\כבד "sant, honorable" però no diu de quina llengua prové. Veure AVIDA, «Ma'ase Nissim», p. 121. Es tracta d'una paraula persa پير pīr, "ancià", "cap religiós", "guia espiritual", "patriarca". Referència de diccionari persa: STEINGASS, Francis Joseph, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, p. 264. | ²¹²"L'etcètera" és la continuació del verset Pr 18,7: פי כסיל מחיתה לו ושפתיו ויחשוב ען להפרד²¹⁴. כי הלכה מיד אמו ולא רצ[ת]ה לתת אותו לי ואקח אתו מחקה בכח, ושחקתי מעט עמו. ויהי כאשר רציתי | ²¹⁵Hauria d'haver escrit ותען.

sense alè²⁴⁸. Aquest va ser el moment en què un va respondre al rei dient: “Rei i senyor nostre, quines són les nostres culpes i quins són els nostres pecats²⁴⁹? Som servents i el nostre senyor ens ha manat fer-ho. A la seva residència hi ha alguns jueus a la presó”. Els va dir: “El vostre senyor és el rei, ell dicta sentència de mort i la presó és seva, i només d’ell”. La seva fúria encara el cremava²⁵⁰. Els va dir: “Qui és el vostre senyor, el malvat? Porteu-lo davant meu”.

Aquelles persones es van aixecar, van agafar el seu senyor i el van arrossegar davant el rei dient: “Aquest és el nostre senyor. Que el nostre senyor rei li exigeixi una explicació. Quina és la nostra culpa?”. El rei li va preguntar dient: “Qui t’ha erigit rei sobre la terra d’Egipte per decretar la mort de ningú? I no només això, sinó de jueus, i no només això, sinó de nens que no tenen parla. És un acte d’infidels, com l’edicte del vostre patriarca²⁵¹, el malvat faraó. Que se sàpiga per tota la terra que tot aquell que toqui algun infant dels jueus, és com si toqués la nineta dels ulls | del nostre senyor, el gran rei, el sultà 17v *hünkiar*, perquè la seva ànima està lligada a la dels jueus. Ara tu ets el malvat faraó²⁵², què tens contra els nens dels jueus?”. El malvat, *la boca del neci etc.*²⁵³, li va contestar: “Senyor rei meu, la culpa és de la meva dona, perquè va anar als banys i va voler besar un nen de les hebrees. El nen es va aixecar, va pegar la meva dona a la cara, gairebé va perdre un ull, i va fer que la mà d’una esclava se li quedés rígida”. Li va dir el rei: “Porta’m davant meu la gent de casa teva i ho escoltarem de boca seva”. Va manar fer portar la seva dona i les seves esclaves davant el rei. El rei va interrogar la dona i li va dir: “Bagassa, què tens contra els nens de les hebrees?”. Va contestar al rei dient: “Senyor rei meu, vet aquí que jo i les meves esclaves ens trobàvem als banys i hi havia un nen d’aspecte formós²⁵⁴, un nen de les hebrees de tres mesos. Vaig desitjar besar-lo de tot cor i el vaig voler [agafar] de braços de la seva mare, però no me’l va voler donar, així que el vaig agafar amb força

²⁴⁸Paral·lel bíblic a 1Re 10,5 i Js 5,2. | ²⁴⁹Provindria de la cita de Jr 16,10. | ²⁵⁰Est 1,12. | ²⁵¹En el text, פִּיר, del persa, پیر, *pīr*, que significa “ancià”, “cap religiós”, “guia espiritual”, “patriarca”. | ²⁵²La maldat del faraó no és comparada amb la d’un monarca, sinó amb la dels ministres d’aquests. Veure nota anterior al foli 15v. | ²⁵³Del verset de Pr 18,7: “la boca de l’insensat és la seva ruïna, els seus llavis son un parany per a la pròpia vida”. Amb aquesta sentència l’autor ja està pronosticant quin serà el destí del ministre egipci. | ²⁵⁴Gn 39,6.

לנשק אותו, ויתחזק עלי ויקום על רגליו כבן שלושים וכחו כאר"י,
 18r וירים ידו ויכני על פני, והנה עיני חשבה ליפרד. | ויקום הילד על רגליו
 ויברח לאצל עמו²¹⁶ וירדפו אחריו השפחות לתפוש אותו ולא יוכלו²¹⁷
 לו. והנה שפחה א' גם יבשה ידה והיא צועקת יומם ולילה. ויתמהו כל
 העם על דברי האשה הזאת, ויאמר המלך לחכמים: בודאי אצבע אלהים
 הוא, כי איך יתכן לילד בן ג' חדשים לעשות כדברים האלו.
 ויאמר המלך אל העשיר: לך והביא אלי את הילד הזה ונראה את
 התימה הגדולה הזאת²¹⁸. וירוץ העשיר וירכוב על הסוס ויבוא אל מבוי
 היהודים, והיהודים בוכים וזורקים עפר על ראשיהם. ויאמר העשיר
 לרב: ולמה מעכ"ת²¹⁹ יניח את הענים האלו שיצטערו כ"כ והלא אמרתי
 למעכ"ת כי אתן את נפשי ונפש כל ביתי על צפורן קטנה מזרע ישראל.
 ויאמר הרב: יחי אדונינו המלך, יעקב עטרת תפא"רת²²⁰ ישראל. ויאמר
 העשיר לרב: יקח²²¹ מעכ"ת את הילד ואת אביו ואמו ונלך לפני המלך
 18v ולה' הישועה. ויקום | הרב וכל החברים וילכו לפני המלך. ויקח העשיר
 [את הילד] ויביאו לפני המלך והשרים. ויעשה ה' אלהי אברהם נס גדול
 עם זרעו עם יצחק²²², ויפיל פחד ורעדה גדולה בלב המלך
 והשרים וכל עבדיו ורעש גדול בכל בית המלך, עד שנחשב פלטרין
 המלך ליפול ארצה, ונתחלחלו כל העם חלחלה²²³ גדולה ונתרעד²²⁴
 המלך רעדה גדולה, ויקום מלוא קומתו²²⁵ לפני האר"י, וכל העם קמו
 לפני הילד ברעדה גדולה. ויטול המלך את מסוה מעל פני הילד ואור
 פניו הבהיק והאיר את בית המלך כצאת השמש בגבורתו, עד שלא
 יוכלו²²⁶ להסתכל בו מאור השכינה אשר חופף אותו, ויריחו כל העם

התמה הגדול הזה Hauria d'haver escrit²¹⁸ | יכלו Hauria d'haver escrit²¹⁷ | אמו Hauria d'haver escrit²¹⁶ perquè *q̄ma* és una paraula masculina i ha confós la *hei* de l'arrel amb marca de femení. Un altre fenomen que afecta aquesta paraula és l'allargament del timbre *e* del *šewa* amb suport *yod*. | ²¹⁹Ja ha sortit anteriorment, *עם* en tercera persona i pel seu títol, veure *Šulhan 'Aruk, Yore De'a*, 252,1 i 252,15. | ²²²Variante de Gn 21,10: *עם* | ²²⁴Anteriorment hem vist aquesta paraula escrita així: ונתרעת, f. 14r. | ²²⁵Justament el contrari de 1Sa 28,20: קומתו | ²²⁶Hauria d'haver escrit *יכלו*, però és un error de caire ortogràfic, no fonètic, perquè ha allargat el *qamas* *יכלו* a *waw* sense canviar la pronunciació.

del seu pit i vaig jugar una mica amb ell. Quan vaig voler besar-lo va succeir que se'm va resistir, es va posar dempeus com si tingués trenta [anys] i amb la força d'un lleó²⁵⁵ va aixecar la mà i em va pegar a la cara. Heus aquí que gairebé perdo un ull. | El nen es va posar dret i va córrer cap a la seva mare. Les esclaves el van perseguir per enxampar-lo, però no van poder. A una esclava se li ha quedat la mà rígida i crida nit i dia". Tot el poble es va quedar sorprès de les paraules d'aquella dona, i el rei va dir als savis: "No hi ha dubte que és el dit de Déu, perquè com pot ser que un nen de tres mesos faci unes coses com aquestes?"

El rei va dir al ric: "Vés i porta'm aquest nen. Veurem aquest gran prodigi". El ric va córrer, va muntar a cavall i va arribar al barri dels jueus. Els jueus ploraven i tiraven terra enlaire sobre els seus caps²⁵⁶. El ric va dir al rabí: "Per què sa eminència, el rabí, ha deixat que es lamentin tant aquests pobres? Que potser no vaig dir a sa eminència, el rabí, que donaria la meua vida i la vida de tota la meua casa per una petita unglya de la descendència d'Israel?". El rabí va dir: "Visca el nostre senyor rei, Ya'aqov, ets la corona de la glòria²⁵⁷ d'Israel". El ric va dir al rabí: "Que sa eminència, el rabí, porti el nen, el seu pare i la seva mare. Acudirem davant el rei. La salvació ve del Senyor²⁵⁸". El rabí | i tots els seus companys es van aixecar i van acudir davant el rei. El ric va agafar [el nen] i el va dur davant el rei i els ministres. El Senyor, Déu d'Abraham, va fer llavors un gran miracle amb Yišhaq, que era de la seva estirp²⁵⁹. Yišhaq va produir temor i un gran tremolor al cor del rei, dels ministres i de tots els seus servents. Es va sentir un gran terrabastall per tota la casa del rei fins al punt que el palau del rei va estar a punt de caure a terra. Tot el poble es va estremir en una gran convulsió²⁶⁰ i el rei va tenir un gran tremolor. Es va aixecar amb tota la seva alçada²⁶¹ davant el diví rabí Yišhaq i també es va dreçar tot el poble amb un gran estremiment davant el nen. El rei va apartar el vel de la cara de l'infant i la llum de la seva cara va brillar i il·luminar la casa del rei com si fos la sortida del sol en tota la seva majestat²⁶², fins que no van poder mirar-lo a causa de la llum de la presència divina que el

²⁵⁵L'escrivà ha marcat aquesta la paraula, אר"י, per fer evident el joc de mots entre l'abreviatura del nom de Yišhaq Lúria i el lleó. | ²⁵⁶Jb 2,12. | ²⁵⁷Is 62,3. | ²⁵⁸Tercera vegada que usa aquesta expressió, Sl 3,9. | ²⁵⁹Variant de Gn 21,10. | ²⁶⁰Una de les dues vegades que aquesta paraula apareix a la Bíblia fa referència en el context egipci, Ez 30,4, per la qual cosa lliga amb el text. | ²⁶¹Justament el contrari que 1Sa 28,20. | ²⁶²Jt 5,31.

ריח טוב כריח גן עדן ממש. וישם ה' דבר בפי כל העם²²⁷, ויאמרו: אדונינו המלך, ודאי שהילד הזה הוא זרע קדוש²²⁸, ועיני חידיר פִּיגְאֻנְבָר²²⁹ אליהו ז"ל עליו, ואיך יכולה זאת [ה]אשה [ה]מטונפת ו[ה]טמאה ליקח אותו לשחק²³⁰ בצדיק הזה. והארורה הזאת עומדת לפני המלך.

19r אז כשמוע הרב דברי א כל העם, ויאמר למלך: אדוני המלך בודאי כי מה יצא הדבר, ואדוני ישאל על הילד הזה שמיום שנולד עד היום הזה לא בא לעולם הזה כי אם בניסים ונפלאות ככל הפלא אשר ראו עיניכם היום. לכן יודע לאדוני המלך שהנס הראשון הוא זה שאמו לא נטמאה בעת ילדותו כדרך הנשים, שהם מתטמאים²³¹ בעת הלידה בכמה דמים וכיוצא בו. והב' שאמו לא הרגישה חבלי לידה כי אם בשמחה, והיא יושבת בתוך הנשים²³² אמרה להן: אחותי²³³, בחיי כי אם דומה לי שהילד מפייס אותי בתוך מְעִי והוא מפשפש למצא פתח החדר, ואני שמח[ה] בלבי עד מאד ואני מתביש לומר לכם. אז נשים צדקניות קמו בשמחה והכניסו את אם הילד אל החדר, וישיבו אותה כדרך הנשים שיושבים²³⁴ ללדת, ויהי ב[נ]י שיבתה²³⁵ והנה הילד הזה יצא מבטן אמו כאיש היוצא מפתח החדר לחוץ, ויצא וטבל [את] עצמו במים טהורים ולבש [את] חילוקיו וישן בחק אמו ויד אשה לא נגע[ה] בו. והג' שכל הנשים היו מתקוטטים באומרם²³⁶ זו לזו: אני אזכה להיות מינקת לילד [הזה] והוא ל[א] חפץ לינוק מ[חלב שום אש]ה ואף משרי אמו²³⁷ | לא ינק כי אם פעמים או שלוש עד היום הזה, והוא כדי לשמח לב אמו. ואל

19v

²²⁷Nm 23,5, però se substitueix “Balaam” per “poble”: וישם יהוה דבר בפי בלעם. | ²²⁸En Is 6,13 apareix זרע קודש, i קודש és substantiu, en canvi aquí s’escríu קדוש que és adjectiu. | ²²⁹Fa referència a la paraula de l’àrab الْخَصْر, *al-ḥadır*, o الْخَضْر, *al-ḥidr*, “el servent de Déu”. Quant a la segona paraula del text, פיגאנבר és la variant del mot persa پیامبر, *payāmbār*, “missatger”, “enviat”, “apòstol”, “profeta”, etc. Veure nota paral·lela al text català i l’estudi lingüístic. | ²³⁰El copista repeteix dues vegades la paraula, una es troba al final de la línia i l’altra al principi de la següent. | ²³¹Hauria d’haver escrit מתטמאות. | ²³²Sobrevolat. | ²³³Hauria d’haver escrit אחיותי. | ²³⁴Hauria d’haver escrit שיושבות. | ²³⁵Hauria d’haver escrit שיבתה i no ישיבתה, “la seva posició assegurada” enloc de “la seva tornada”. | ²³⁶Hauria d’haver escrit באומרן. | ²³⁷L’última línia i mitja del foli està estripada, però entre claudàtors s’introdueix la proposta d’Avida, veure AVIDA, «*Ma ‘aše Nissim*», p. 123.

cobria. El poble va sentir una bona olor, com si realment fos l'olor del Jardí de l'Edèn²⁶³. El Senyor va posar la paraula als llavis de tot el poble²⁶⁴ i deien: “Rei i senyor nostre, segur que aquest nen és d'estirp santa, damunt seu té els ulls del servent de Déu, el profeta²⁶⁵, Elies -de beneïda memòria-. Com ha estat capaç aquesta dona repugnant i impura d'agafar aquest just per jugar-hi? Mentrestant, aquesta maleïda s'està dreta davant el rei”.

Aleshores, a mesura que el rabí escoltava les paraules | de tot el poble, va dir al rei: 19r
“Rei i senyor meu, és clar que aquestes paraules han sortit del Senyor²⁶⁶. Que el meu senyor preguntí sobre aquests nen, perquè des del dia que va néixer fins al dia d'avui ha vingut acompanyat en aquest món amb miracles i meravelles, com el prodigi que avui acabeu de veure amb els vostres ulls. Per això, que el meu senyor rei sàpiga que el primer miracle és aquest: la seva mare no es va quedar en estat d'impuresa en el moment del naixement, a diferència del que és usual en les dones, que queden impures en el part a causa de la sang i etcètera. El segon, que la seva mare no va sentir dolors de part sinó alegria. Asseguda entre les dones ella els deia: «Germanes, per la meua vida que em sembla que el nen m'està tranquil·litzant en el fons del meu cor²⁶⁷ i va palpejant per trobar l'obertura de l'estança. Estic molt feliç de tot cor i m'avergonyeixo d'explicar-vos-ho». Llavors, les dones justes es van aixecar amb alegria, van introduir la mare del nen a l'habitació, la van fer jaure com solen fer les dones que jauen per parir. Quan estava jaguda, el nen va sortir del ventre de la seva mare com una persona que surt cap a fora per la porta d'una sala. Va sortir, ell mateix es va netejar amb aigua pura, es va posar els bolquers i es va adormir al pit de la seva mare. La mà de cap dona no l'havia tocat²⁶⁸. El tercer, que totes les dones anaven discutint l'una amb l'altra dient: «Jo seré la que alletaré el nen i no tindrà ganes de mamar la llet de cap altra dona». Això és perquè dels pits de la

²⁶³Fins aquest punt l'expressió que havia fet servir era del Ct 4,11: כריח לבנון, veure ff. 7v, 9r i 10v. Ara, en canvi, el seu aroma puja de categoria i és més sublim, “fragància del paradís”. | ²⁶⁴Nm 23,5, però se substitueix “Balaam” per “poble”. | ²⁶⁵Tot el poble egipci és el que està parlant en aquests moments, i per tant aquestes paraules de tradició islàmica són pronunciades en boca dels musulmans. En el text, חידיר פיגאנבר, *hidir piganbar*. Aquest terme, חידיר, prové de l'àrab الْأَخْضِر, *al-ḥaḍīr*, o الْأَخْضَر, *al-ḥiḍr*, que és el personatge que apareix a l'Alcorà, sura *al-Kahf* 65-82, “el servent de Déu” que fa de guia en el viatge de Moisès. La tradició li atorga el paper de servent honorat de Déu i l'exegesi, a més, li dona un paper esotèric. Diversos intèrprets li donen també una categoria de profeta o sant immortal, com Idris, Jesús o Elies. *Al-ḥaḍīr* apareix en diverses versions de les històries dels profetes on, per exemple, se l'associa amb aquell que va buscar la barca del petit Moisès, o igualment el seu nom és associat etimològicament al profeta Elies. Veure *Encyclopaedia of the Qur'ān*, vol. 3, p. 81-83. Pel que fa a la segona paraula del text, פיגאנבר és la variant del mot persa پیامبر *payāmbār*, “missatger”, “enviat”, “apòstol”, “profeta”, etc. En definitiva, aquest fragment de text és una mostra del coneixement de l'autor d'algunes idees islàmiques i del fet de posar-se a la pell d'una altra cultura, i utilitzar els elements que no li són propis a fi de donar un grau més elevat de veracitat al relat del llibre. | ²⁶⁶Gn 24,50. | ²⁶⁷Sl 40,8. | ²⁶⁸Tot i que la història és impressionant, pel que sembla el contacte d'una dona el convertiria en impur, fins i tot la seva mare al parir-lo.

ידאג²³⁸ אלא א"כ אביו מוליך אותו²³⁹ אל מערת חידיר
²⁴⁰ ר"ל עליו השלום, ומניח אותו שם על אבן שיש אשר
 במערה, ואחר זמן הולך אביו ויקח את הילד ויבוא אל ביתו, והנה הילד
 שמח וטוב לב ויד אשה לא יגע²⁴¹ בו מלבד אמו באשר היא אמו, והיא
 טהורה שלא נטמאה בלדת אותו כאשר נטמאים²⁴² נשים היולדות.
 והרביעי נס גדול שביום שמלנו אותו בב"ה בו ביום ב[א]נו לבקר בבית
 אותו²⁴³ ונראה והנה מילתו נתרפה ושבה כבשרו ואפילו רושם אין בו.
 ומעולם לא בכה זה הילד עד היום זה, שהחזיקו בו במרחץ נשים
 טמאות, וזה [ה]נס [ה]גדול שנעשה לו במרתץ כי הוא י"ת יודע מה היו
 רוצים²⁴⁴ לעשות בו אלו הטמאות, עד שהוא י"ת עשה את הנס הגדול
 הזה לתת כח לבן שלשה חדשים להכות בידו ולהציל את נפשו מיד
 טמאות כאלו, כי בודאי שום דבר מום יש במ²⁴⁵ עד שנעשה הנס הזה.
 וזה לך האות, שנתיבשה יד השפחה בשביל שרצתה להחזיק [בילד]
 אותה השפחה [.....]²⁴⁶ | כל האמת.

20r

ויענו כל חכמי אומות העולם ויאמרו: אמת ויציב כל דברי הזקן
 הזה, וגם אנחנו שמענו כבר את כל הניסים הללו בילד הזה, וגם אביו
 צדיק גמור וראוי לבן כזה. וישלח המלך כמה מלאכי חבלה²⁴⁷ אחר
 אותה השפחה ויבואו ביתה אותו [ה]שר הרשע ויקחו את השפחה
 ויביאו אותה לפני המלך, ויאמר לה המלך: מה כואב יש בידך²⁴⁸. אמרה
 לו: אדוני המלך, אין לי כואב²⁴⁹ כי אם מיום שרציתי להחזיק בילד הזה
 מאותו יום נתיבשה ידי מכל וכל. אמר לה: וכי מה עשה לך הילד עד
 שיבשה ירך. אמרה לו: לא עשה לי מאומה, כי אם בנטותי ידי להחזיק
 בילד ראיתי כשלהבת אחת יצא²⁵⁰ מלפניו, ואחז את ידי ושרף את כל

²³⁸Hauria d'haver escrit ולא דאג | ²³⁹Sobrevolat. | ²⁴⁰Tres paraules en àrab, però curiosament dues de les quals en bona cal·ligrafia àrab i que ortogràficament correcte és الْخَيْرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ. Es tracta de la primera de les dues vegades en què el copista (o l'autor) escriu en lletra àrab, la segona ja no queda rastre de les lletres (veure f. 25v). A l'edició d'Avida li manca aquesta inscripció àrab, però va deixar un espai en blanc en el lloc on hauria de ser, tal vegada esperant omplir-lo en un altre moment. | ²⁴¹Hauria d'haver escrit נגעה. Veure en l'estudi lingüístic el comportament de לעת-נגע, ליגע-יגע, ליגע-נגע. | ²⁴²Hauria d'haver escrit נטמאות. | ²⁴³Tal vegada millor hauria d'haver escrit בבית אותו לבקר אותו בבית. Veure l'estudi lingüístic. | ²⁴⁴Hauria d'haver escrit רוצות. ²⁴⁵Hauria d'haver escrit בו. | ²⁴⁶Hi manca una porció del foli amb línia i mitja de text. | ²⁴⁷L'expressió חבלה apareix en els dos talmuds, per exemple, TB *Ketubbot* 104a i TJ *Ta'anit* 9a. | ²⁴⁸Hauria d'haver escrit מה כאב יש בידך. Utilitza un verb enlloc d'un substantiu. | ²⁴⁹Hauria d'haver escrit כאב. | ²⁵⁰Hauria d'haver escrit יוצאת.

seva mare | només ha mamat dues o tres vegades fins al dia d'avui²⁶⁹, tan sols per alegrar el cor de la seva mare²⁷⁰. Però que [el rei] no es preocupi, perquè el seu pare el va dur a la cova del servent de Déu, *'alayhi al-salām*²⁷¹, que vol dir la pau descansi sobre seu. El va col·locar sobre una pedra de marbre que hi havia a la cova, i passat un temps, el seu pare el va agafar i se'n va anar a casa. El nen estava content i alegre. Cap dona no l'havia tocat, tret de la seva mare ja que és la seva mare, que era pura i que en el moment del part no es va quedar impura com les altres dones que pareixen²⁷². El quart, que el gran miracle del dia que el vam circumcidat a la sinagoga. Aquell dia vam anar a visitar-lo a casa seva i vam veure²⁷³ que el seu penis s'havia guarit i estava sa com la resta del cos²⁷⁴, fins a tal punt que no tenia cap marca. Aquest nen mai no havia plorat fins al dia que les dones impures el van agafar en els banys. Aquest és el gran miracle que se li va fer en els banys. Ell -beneït sigui- sabia què volien fer [al nen] aquelles impures. Ell -beneït sigui- va fer el gran miracle de donar força a un nen de tres mesos per pegar un cop de puny i salvar-se de les mans d'unes impures com aquelles, perquè és clar que ell no tenia cap imperfecció quan es va produir aquell miracle. Aquí tens la prova, la mà de l'esclava està paralizada perquè aquesta va voler agafar el nen [...] ²⁷⁵ | tota la veritat".

19v

20r

Tots els savis de les nacions dels gentils van contestar dient: “Totes les paraules d'aquest ancià són totalment certes. Nosaltres també hem sentit ja aquests miracles d'aquest nen. El seu pare també és completament just i adequat per a un fill així²⁷⁶”. El rei va enviar alguns àngels de destrucció²⁷⁷ a buscar aquella esclava. Van arribar a casa del malvat ministre, van agafar l'esclava i la van dur davant el rei. El rei li va dir: “Quina dolència tens a la mà?”. Li va dir: “Senyor rei meu, em fa mal des del dia que vaig voler agafar aquest nen. Des d'aquell mateix dia la mà se'm va quedar completament paralizada”. Li va preguntar ell: “Què et va fer el nen perquè se't paralitzés la mà?”. Ella li va dir: “No em va fer res. Quan vaig estendre la mà per agafar el nen, vaig veure una mena de flama que sortia de davant seu. Em va agafar el braç i em va cremar tota l'extremitat i

²⁶⁹Es tracta d'una construcció que ja havíem vist més amunt en el f. 6v, quan les dones jueves venien a alletar el recent nascut Yišḥaq Lúria. | ²⁷⁰Una característica més d'aquest personatge que mostra un gran acte de generositat el fet d'haver acceptat ser alletat només per alegrar la seva mare. | ²⁷¹En el text hi ha escrit en àrab *عَلَيْهِ السَّلَام*. ²⁷²Veure nota més amunt en el f. 19r. | ²⁷³Com veiem en la nota del f. 10v, sembla ser que el fet que el rabi examinés el membre del nen era per assegurar-se que hagués estat circumcidat, tot i que ell havia estat el seu *sandaq*. | ²⁷⁴Ex 4,7. | ²⁷⁵Hi manca un tros del foli amb una línia i mitja de text. | ²⁷⁶Una mostra de la fama del just, fill de just, bé que exagerada, davant de tota la comunitat. | ²⁷⁷Expressió talmúdica que apareix, a tall d'exemple, en TB *Ketubbot* 104a.

אברי וגידי כחתיכת עור שמשליכים בתוך תנור של אש. ויקום הרב ויאמר: הודו לה' כי טוב וכו' ²⁵¹, כי המה בעצמם מודים על הנס כי הילד לא עשה דבר כי אם מה' יצא הדבר. ועתה אדוני המלך בחייך ובחיי כל העם הזה העומדים לפניך כי אם השפחה הזאת מודה עונה ועון גבירתה ורוצה מחילה מן הילד על מה שעשו לו והם טמאים ²⁵², בודאי אני ערב שימחול לה | הילד ויתרפה וישוב ²⁵³ כמו שהי[ת]ה. ^{20v}

וישמע ²⁵⁴ השפחה וישמח ²⁵⁵ בלבה לומר אולי ישוב ²⁵⁶ ידי כמו שהי[ת]ה. ויען ²⁵⁷ השפחה ויאמר ²⁵⁸ לרב: אם ישבע לי המלך שאל ימסור אותי עוד ביד גבירתי אלא יתנני לשפחה אל הילד הזה ואשרתיהו במאור עיני ²⁵⁹ כל ימי חיי. ויען המלך ויאמר: חי אדונינו המלך הגדול מלך אונקאר כי כדברך כן יהיה ²⁶⁰. אז מרחיב[ה את] לבה השפחה, וה' שם דבר בפיה ²⁶¹ וירים פחד מלבה, ויען ²⁶² אל המלך ואמרה: אדוני המלך מאחר שנדרת לי שתתן אותי לשפחה אל אדוני הילד הזה אף אני הגיד ²⁶³ לאדוני המלך את כל הרעה והטומאה הנמצאת בבית השר הרשע אדוני ואשתו הזונה. ועתה יודע לאדוני המלך כי אדוני השר הוא מושל על שלשה כפרים. והם על שפת נהר נילו' ²⁶⁴, דרך שהולכים הספינות לקפוטקייא ²⁶⁵, שם הם בחצי הדרך, ולסטים הם ג' [ה]כפרים הללו בנהר וביבשה, וזה הרשע שר עליהם ולא יעבור יום שאינם שופכים דם נקי בידים [ה]רעים שלהם ²⁶⁶, ופחד מאלהים או מלך אין בהם, כי חזקים הם ג' [ה]כפרים הללו ורבים ועשירים | הם מרוב שלל אשר לוקחים מכל ספינה וספינה, כי אין לה ^{267, 21r} ²⁶⁸

²⁵¹)Com SI 118,1 i 1Cr 16,34: הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו. | ²⁵²)Hauria d'haver escrit טמאות ויהן טמאות Hauria d'haver escrit. | ²⁵³)Hauria d'haver escrit ותשמח Hauria d'haver escrit. | ²⁵⁴)Hauria d'haver escrit ותתרפה ותשוב Hauria d'haver escrit. | ²⁵⁵)Hauria d'haver escrit ותען Hauria d'haver escrit. | ²⁵⁶)Hauria d'haver escrit ותאמר Hauria d'haver escrit. | ²⁵⁷)Com Pr 15,30: מאור עינים. | ²⁵⁸)Altra vegada apareix la cita similar a Nm 23,5: וישם יהוה דבר בפי בלעם. | ²⁵⁹)Hauria d'haver escrit ותען Hauria d'haver escrit. | ²⁶⁰)Que és sinònim de Jt 11,10: כדברך כן נעשה. | ²⁶¹)Hauria d'haver escrit וירים Hauria d'haver escrit. | ²⁶²)Hauria d'haver escrit וישם יהוה דבר בפי בלעם. | ²⁶³)Hauria d'haver escrit ופחד מאלהים או מלך אין בהם, כי חזקים הם ג' [ה]כפרים הללו ורבים ועשירים | הם מרוב שלל אשר לוקחים מכל ספינה וספינה, כי אין לה ²⁶⁴)Hauria d'haver escrit ופחד מאלהים או מלך אין בהם, כי חזקים הם ג' [ה]כפרים הללו ורבים ועשירים | הם מרוב שלל אשר לוקחים מכל ספינה וספינה, כי אין לה ²⁶⁵)Capadòcia. En el Talmud de Jerusalem apareix diverses vegades sota la forma de קפודקייא. | ²⁶⁶)Hauria d'haver escrit ופחד מאלהים או מלך אין בהם, כי חזקים הם ג' [ה]כפרים הללו ורבים ועשירים | הם מרוב שלל אשר לוקחים מכל ספינה וספינה, כי אין לה ²⁶⁷)El número de foliació ha estat oblidat. A partir d'aquí la foliació no coincidirà amb Avida, Ben Zvi o Ben Menahem. | ²⁶⁸)Hi sobra לה perquè no és possessiu, "no té", sinó de inexistència, "no hi ha".

els nervis com si fos un tros de pell que es llença a la llar de foc²⁷⁸". El rabí es va aixecar i va dir: "Enaltiu el Senyor, que n'és, de bo, etc.²⁷⁹, perquè elles mateixes reconeixen que el miracle no va ser fet pel nen, sinó per Déu²⁸⁰. Ara, senyor rei meu, per la teva vida i per la vida de tot el poble que es troba davant teu, si aquesta esclava reconeix el seu pecat i el pecat de la seva senyora i vol obtenir el perdó del nen per allò que li van fer -i són ben impures-, estic disposat a intervenir perquè el nen | la perdoni. Llavors es curarà i tornarà a ser tal com era²⁸¹". 20v

Quan l'esclava ho va sentir es va alegrar molt de tot cor dient: "Potser la meva mà tornarà a ser com era!". L'esclava va respondre al rabí dient: "Si el rei em promet que no m'enviarà altra vegada a mans de la meva senyora, sinó que em cedirà com a esclava de la mare d'aquest nen, el serviré amb alegria²⁸² tots els dies de la meva vida²⁸³". El rei va respondre dient: "Que visqui el nostre senyor, el gran rei *hünkiar*, perquè es farà tal com has dit²⁸⁴". Llavors el cor de l'esclava va quedar satisfet. El Senyor va col·locar les paraules als seus llavis²⁸⁵ i li va llevar la por del cor. Ella va respondre al rei tot dient: "Rei i senyor meu, ja que m'has promès que em donaries com a esclava al meu senyor, aquest nen, també relataré al rei i senyor meu tot el mal i la impuresa que es troben a casa del ministre malvat, el meu senyor, i de la seva dona, la bagassa. Ara, sàpigues, rei i senyor meu, que el meu senyor, el ministre, controla tres poblacions. Es troben situades a la riba del riu Nil, a la via per on naveguen les barques cap a Capadòcia²⁸⁶. És allà on es troben, a meitat de camí²⁸⁷. La [gent] d'aquelles tres poblacions són bandits, tant per riu com per terra. Aquell malvat els controla i no hi ha dia que no es vessi sang innocent per les seves males mans²⁸⁸. No tenen temor, ni a Déu ni al rei, perquè en aquelles tres poblacions hi són forts, nombrosos i rics | per tot el pillatge que s'emparen de cada una de les barques, 21r²⁸⁹

²⁷⁸En el text, תנור של אש, "forn de foc". | ²⁷⁹Com Sl 118,1 i 1Cr 16,34. | ²⁸⁰Gn 24,50. Efectivament és Déu qui realitza els miracles tot i que Šašon Hay al llarg de tot el text parla dels "miracles que va fer Lúria". Són els miracles que Déu va fer a través de la figura de Yišhaq Lúria com bé ha dit el rabí. | ²⁸¹D'aquí sorgeixen algunes preguntes teològiques que l'autor no resol. Com hauria de convèncer el petit Yišhaq si tot ell és pur i ningú hi té influència? Per quin motiu el petit hauria de fer cas de les paraules del rabí quan aquest està imposant ja quina hauria de ser la voluntat de la criatura? | ²⁸²Com Pr 15,30. | ²⁸³Referència bíblica que ja apareix en Sl 9,9, 27,4 i 23,6. | ²⁸⁴Sinònim a Jt 11,10. | ²⁸⁵Similar a Nm 23,5. | ²⁸⁶קפוטקייא, *Qapotaqiya* en el text. En turc *Katpatuka*. La primera vegada que el nom de Capadòcia apareix en hebreu la trobem en la Mixnà *Ketubbot* 13,11 amb la mateixa forma que l'autor del llibre, קפוטקיא. En canvi, en el Talmud de Jerusalem apareix en diferents passatges amb la forma קפודקיא, *Qapodaqiya*. | ²⁸⁷Dir que els canals del Delta del Nil estan a mig camí entre el Caire- i la Capadòcia no és ser massa realista. El Nil, però, es divideix en dues branques principals més avall del Caire, una que es dirigeix cap el nord-est, i l'altra cap al nord-oest. Šašon Hay podria estar fent referència al primer canal, que avui desemboca a les ciutats de Damietta i Port Said, i que prendrien la direcció cap a Àsia Menor. | ²⁸⁸Similar a Pr 6,17. | ²⁸⁹El número de foliació ha estat oblidat. A partir d'aquí la foliació no coincidirà amb Avida, Ben Zvi o Ben Menahem.

דרך אחר לעבור כי אם מלפני הכפרים של [ה]רשעים האלו, והם על סמך זה עומדים על שפת הנהר וכמה בלוסטראות²⁶⁹ וקשת ורומח וכל מיני כלי זין עמהם, והספינה אינה יכולה לברוח מידם ובאה באצלם²⁷⁰ על כורחה שלא בטובתה, והם נכנסים לתוכה ולוקחים מה שהם רוצים מתוכה, בין בים ובין ביבשה. כך הוא מעשיהם, גדולים וקטנים. ואפילו פה העירה מצרים²⁷¹ כל גנב שימצא, מהם הוא, ו[את] כל גניבתם ביתה אדוני הרשע יביאו, והוא חולק ביניהם. כן מעשיו כל הימים.

וזה מעשה אשתו הזונה, שיש לה ב' אוהבים, שר פלוני ושר פלוני. והא' מת ונפגר²⁷², והב' הו' חי. והיה לזה²⁷³ ארורה שפחה א' אהובה מאד וכל סוד ביתה היא והשפחה יודע[ו]ת ואין אנו יודעים מאומה. ועתה כמה ימים שנפגר ג"כ אותה השפחה. ועתה הקדים אותי, אמתך, לשרת לפניך ואראה והנה בכל יום, מאחר שהולך הארור בעלה מן הבית, והנה פתח קטן מתחת הקרקע מקום שהיא יושבת בחדר, ואשמע קול מתחת הקרקע כעכבר המנקר את [ה]לחם היבש | ואראה 21v והנה קם²⁷⁴ הארורה הזאת ופנ[ת]ה את החדר וקישט את עצמה ויפתח את פתח הקרקע, ויצא אוהבה מתחת הקרקע והוא שעשה דרך מביתו תחת לארץ²⁷⁵ עד בית הזונה הזאת, ובא ויושבים שניהם לאכול ולשתות, ועושים כל מין זינות²⁷⁶, ואני רואה ומפחד[ת] לדבר. וכל זמן שלוקחת רשות מבעלה לילך אל המרחץ, היא הולכת תחילה לפרדס של אוהבה ועושים רצונם, ואח"כ הולך למרחץ. וכן אדוני המלך אותו היום שעשה ניסים הילד הצדיק הזה במרחץ, אותו יום זה²⁷⁷ ארורה מאחר שעש[ת]ה כל תועבה בפרדס עם אוהבה, והנה אנו באים לצאת מתוך הפרדסים וגדר מזה וגדר מזה, והנה כנעני א' יושב ומשתין ואבר שלו כאבר החמור, וגם הוא משונה מכל הבריות, שחור כפחם

²⁶⁹Hauria d'haver escrit בליסטראות, que és una paraula d'origen llatí, el significat de la qual és "ballesta", "catapulta", que ja va adoptar l'hebreu rabínic. | ²⁷⁰Els verbs de direcció no regeixen preposició -ב i hauria d'haver escrit אצלם. | ²⁷¹Hauria d'haver-ho escrit sense sufix de direcció: פה בעיר מצרים. | ²⁷²להיפגר és el terme que s'usa enlloc de להיפטר quan el difunt no és jueu. | ²⁷³Hauria d'haver escrit לזאת. | ²⁷⁴Hauria d'haver escrit קמה. | ²⁷⁵Hauria d'haver escrit תחת הקרקע. | ²⁷⁶Hauria d'haver escrit זנות. Ha fet un allargament del timbre e de la šewa inicial. Veure l'estudi lingüístic. | ²⁷⁷Hauria d'haver escrit זאת.

perquè no hi ha cap altra via llevat de la que passa per davant d'aquells pobles malvats. Sobre aquesta manera de viure, se situen a la llera del riu amb ballestes, arcs, llances i amb tota mena d'armament. Les barques no en poden escapar i són conduïdes cap a ells contra llur voluntat, no precisament pel seu benefici. Entren en el seu interior i n'agafen tot el que volen, ja sigui per mar²⁹⁰ o per terra. Així són les seves accions, tant dels grans com dels petits. Fins i tot aquí, a la ciutat d'Egipte²⁹¹, tot lladre que s'hi trobi els pertany, i tots els seus furts són enviats a la casa del meu senyor malvat. Així és com actuen cada dia”.

“Aquests són els fets de la seva dona, la bagassa. Ella té dos amants: un tal ministre i un tal altre ministre. El primer ja és mort i ben difunt, i el segon és viu. Aquella maleïda tenia una esclava molt estimada, i tant ella com l'esclava coneixien tots els secrets de la casa, dels quals nosaltres no en sabíem res. Fa uns dies que també va morir l'esclava, i ara, em va nomenar a mi, la teva serventa, per atendre-la. Vaig veure que cada dia, després que el maleït del seu marit se n'anava de casa, apareixia una porteta a terra, sota el lloc on ella seu a la sala. Vaig sentir un soroll de sota terra, com si un ratolí rossegues pa sec, | i llavors 21v vaig veure que aquella maleïda s'aixecava i se n'anava a l'habitació, s'engalanava, obria la porta del terra d'on sortia el seu amant de sota terra. Aquest era el qui havia fet un camí per sota terra des de casa seva fins a la casa d'aquesta bagassa. Arribava i els dos seien, menjaven, bevien i feien tota mena de fornicacions. Jo ho veia i tenia por de parlar. Cada vegada que ella obtenia el permís del seu marit per anar als banys, primer anava al jardí del seu estimat i feien el que volien. Després, anava als banys. També ho va fer així, rei i senyor meu, en el mateix dia que el nen, el just, va fer els miracles als banys²⁹², aquella maleïda [havia vingut] després d'haver fet tot tipus d'abominacions al jardí amb el seu amant. Vet aquí que quan sortíem dels jardins, mur per aquí i mur per allà²⁹³, vam veure un esclau negre²⁹⁴ que s'ajeia per orinar²⁹⁵. El seu membre era com el membre d'un ase i ell

²⁹⁰En el text diu “mar”, pel costum d'escriure sempre de la mateixa manera aquesta expressió. No obstant això, és un error, perquè anteriorment ha fet servir “per riu i per terra”. Tal vegada es podria entendre *yam* com “aigua”.

²⁹¹Es refereix al Caire. | ²⁹²Com hem fet referència més amunt sobre l'autoria dels miracles, el rabí té clar que l'autor és Déu i no el nen. No obstant això, el poble, és a dir, els musulmans, no ho entenen així en el text i segueixen atribuint a la criatura els miracles. Veure f. 20r. | ²⁹³Nm 22,24. | ²⁹⁴En el text “cananeu” que tant s'entén “negre” com “esclau”. Al llibre de Gn 9,25 trobem: “Maleït sigui Canaan, que sigui esclau dels esclaus dels seus germans”. | ²⁹⁵Avida ens aporta informació sobre el fet d'orinar assegut que apareix en el llibre del *Šulhan 'Aruk*, *Orah Hayyim*, 3: לא יעמוד אדם וישתין, “ningú no s'estarà dret i orinarà”. Veure AVIDA, «*Ma'ase Nissim*», p. 124.

ושפתותיו א' למעלה וא' למטה, קרבן ילך לשפתי הגמל. וזה²⁷⁸ הזונה חשק[ה] נפשה באיש החמור הזה, והחזיק[ה] בו והוליק²⁷⁹ אותו אחר הגדרים, וישכב²⁸⁰ עמו. ויקום²⁸¹ ונבוא אל המרחץ, והנה הילד הזה במרחץ, ויחזיק²⁸² זאת הטמאה בכח ליקח [את] הילד מיד אמו ורצונה היה להכניס לשונה בפי הילד, והוא צדיק וישר ולא רצה | לקבל לשון של חמורתה הטמאה [ה]זאת בתוך פיו²⁸³. וקם הילד כאר"י ובכה, ועשה [את] כל הניסים שעשה בתוך המרחץ, וגרם²⁸⁴ לי זאת הארורה הזונה שנתבשה ידי בעונה כי טוב לי מות²⁸⁵ מחיים²⁸⁶.

ויקום הרב לפני כל העם ויאמר: ברוך ה' אלוהי אברהם ואלהי יצחק אשר נתן תורת אמת לעמו ישראל²⁸⁷, מפורסמת לעיני ע"ב אומות, כן פְּרָסָם²⁸⁸ היום חכמת האר"י וניסיו בתוך ע"ב אומות כיום הזה. לכן אדוני המלך יתן רשות לשפחה הזאת שיפול²⁸⁹ על רגלי הילד ויתחנן²⁹⁰ לו, וישים²⁹¹ ידה בַּחֵק הילד ונראה עוד נפלאות י"ת שיעשה היום. ויקרא המלך לשפחה, ויאמר לה: בא[י] עשה²⁹² כאשר דבר הרב, והנה הילד ביד המלך בחיקו. וילך²⁹³ השפחה ויפול²⁹⁴ על רגלי הילד בבכי גדול, ואמרה: ימחול לי אדוני כי ידעתי כי אני ובית אדוני השר הרשע כלנו רשעים טמאים ואתה צדיק וקדוש וטהור, כי צדיק וישר ה' אלהיך ומשפטיו צדק ואמת. ויקח המלך יד השפחה שנ[ת]יבשה ויתן אל חֵיק | הילד, וישא הילד את עיניו ויסתכל בעיני המלך ויצחק בפניו. וירגיש המלך והנה כתנור אש בוער בחיקו. וירעד המלך רעדה גדולה. וירא והנה הילד נתן ידו על יד השפחה ויחזור²⁹⁵ ידה לכמו שהי[ת]ה מקדם. ויוציא המלך את ידה מַחֵק הילד לחוץ לעיני כל העם. ויראו כל העם בעיני, והנה חזרה לכמו שהי[ת]ה מקדם ונתרפה. ויפלו כל העם על פניהם, ויאמרו: ה' הוא האלהים והמשפט לאלהים הוא והוא ידין דיין הילד הזה וינקום נקמתו מיד הטמאים האלו.

וּתְשַׁכַּב Hauria d'haver escrit²⁸⁰ | וְכֹלִיכָה Hauria d'haver escrit²⁷⁹ | וְזֹאת Hauria d'haver escrit²⁷⁸
 Hauria d'haver escrit²⁸⁴ | Sobreliniat.²⁸³ | וְתַחֲזִיק Hauria d'haver escrit²⁸² | וְתִקּוּם Hauria d'haver escrit²⁸¹
 Sembla ser la intercalació d'Ex 3,6:²⁸⁷ | וּנְבַחַר מוֹת מַחִיִּים Com en Jr 8,3:²⁸⁶ | Sobreliniat.²⁸⁵ | גַּרְמָה Hauria d'haver escrit
 a dins del fragment de 1Re 8,56: יהוה אשר נתן מנוחה לעמו ישראל, אלהי אברהם אלהי יצחק
 Hauria d'haver escrit²⁸⁹ | פְּרָסָם Hauria d'haver escrit²⁸⁸ | תּוֹרַת אֱמֶת del text bíblic per מנוחה
 Hauria d'haver escrit²⁹² | וְתִשִּׁים Hauria d'haver escrit²⁹¹ | וְתַחֲנֵן Hauria d'haver escrit²⁹⁰ | שְׂתַפּוֹל Hauria d'haver escrit
 Hauria d'haver escrit²⁹⁵ | וְתַפּוֹל Hauria d'haver escrit²⁹⁴ | וְתַלַּךְ Hauria d'haver escrit²⁹³ | עָשִׂי.

mateix també era diferent de tots els homes: era negre com el carbó i els seus llavis, un cap amunt i un cap avall, no distaven dels llavis d'un camell²⁹⁶. Aquella bagassa va desitjar aquell home-ase amb [cos] i ànima. Ella el va agafar, se'l va endur darrere un mur i va jeure amb ell. Quan es va aixecar vam anar als banys. Heus aquí que aquest nen era als banys i aquesta impura va aferrar-lo amb força i va agafar el nen dels braços de la seva mare. Ella volia introduir la llengua a la boca del nen, però ell és just i recte²⁹⁷ i no va voler | rebre la llengua d'aquella somera impura a l'interior de la seva boca²⁹⁸. Ell es va aixecar 22r com un lleó, va plorar i va fer tots els miracles que va fer en els banys. Aquesta maleïda bagassa va provocar que se'm paralizés la mà a causa del seu pecat. M'és més agradable la mort que la vida²⁹⁹.

El rabí es va aixecar davant de tot el poble i va dir: “Beneït sigui el Senyor, Déu d'Abraham i Déu d'Isaac, que va donar la Llei veritable al seu poble, Israel³⁰⁰, que és coneguda per les setanta-dues nacions³⁰¹. Igualment, avui i en aquest dia les setanta-dues nacions han conegut la saviesa del diví rabí Yišḥaq i els seus miracles. Per això, rei i senyor meu, dóna permís en aquesta esclava per caure davant dels peus del nen i demanar-li misericòrdia. Que posi la mà al pit del nen i avui veurem més miracles que farà Déu -beneït sigui-”. El rei va cridar l'esclava i li va dir: “Vine, fes això que ha dit el rabí”. El nen s'estava als braços del rei, contra el seu pit. L'esclava hi va anar i va caure als peus del nen amb un gran plor dient: “Senyor meu, perdona'm perquè sabia que tant jo com la casa del meu senyor, el malvat ministre, tots érem malvats i impurs, mentre que tu ets just, sant i pur, perquè el Senyor, el teu Déu, és just i recte, les seves sentències són justes i rectes”. El rei va agafar la mà de l'esclava que s'havia quedat paralizada i la va col·locar sobre el pit | 22v del nen. El nen va alçar els ulls, va mirar els ulls del rei i se'n va burlar. El rei ho va advertir i el seu pit va cremar com un forn. El rei va tremolar amb un gran estremiment i va veure que el nen posava la seva mà sobre la mà de l'esclava. La mà d'ella va tornar a ser com havia estat anteriorment. El rei va apartar la seva mà del pit del nen davant de tot el poble i tots ho van veure amb llurs propis ulls: [la mà] havia tornat a ser com era anteriorment i s'havia guarit. Tot el poble va caure de bocaterrosa: “El Senyor és Déu³⁰² i

²⁹⁷Dt 32,4. | ²⁹⁸Cal recordar que, a més del fet que Yišḥaq era beneït des del dia del seu naixement, la seva boca era un lloc consagrat lluny de la impuresa de la dona impúdica del ministre, pel fet que el nen havia aspirat el coneixement de boca del profeta Elies -tant al·legòricament com literal- o com es narra en el text, f. 7r, “[Elies] va posar la llengua a la boca del nen, i ell mamava”. | ²⁹⁹Com en Jr 8,3 | ³⁰⁰Combinació d'Ex 3,6 i 1Re 8,56. ³⁰¹Anteriorment, en el f. 13r, havia parlat de cinquanta-quatre reis sota el poder del sultà otomà. Sembla ser que aquest nou nombre té una referència bíblica clara, i és que efectivament són les setanta nacions del món derivades dels setanta descendents de Noè -veure Gn 10-, més els llinatges d'Esau i d'Ismael -cristians i musulmans-. ³⁰²Aquesta cita la trobem ja en Dt 4,35, 2Cr 33,13, 1Re 8,60 i 1Re 18,39.

ויהי כשמוע השר הרשע את מעשה הזינות שעשתה אשתו הרישעה ואת כל מטמוני סודות ביתו נודע לרבים מפי שפחתו, ויבוא לאצל²⁹⁶ אשתו ויקח סיכינו²⁹⁷ בידו, והם לפני המלך, ויפיל את אשתו ארצה, וישחוט אותה. ויקרא המלך בחמה גדולה לאמר: תיפשו את האיש הלסטי הזה. ויתפסו²⁹⁸ אותו כמה מלאכי חבלה העומדים לפני המלך. ויאמר המלך באזני כל העם לאמר: הראיתם איש רשע כזה שישפוך דם לפני מלך ושרים בלא רשות. ואולם אין לאשה | משפט מות כי היא זונה, ויכולה לחזור בתשובה. אבל הוא רשע ולסטים²⁹⁹, ככל אשר דבר[ה] השפחה, עד שהוא יעשה עז פנות כזה להרוג את אשתו לפני מלך ושרים. אין לסטים³⁰⁰ גדול מזה בעולם. ויקום³⁰¹ כל העם על רגליהם וירימו קול יחד לאמר: אדוניני³⁰² המלך יחי לעולם³⁰³, ויאיר משפטו לעד, ואל יפיל אחור דבר א' מכל אשר דיבר[ה] השפחה, כי כל דבריה צדק ואמת. וישמע המלך את דברי כל העם לב א' ופה א' כלם מעידים על האמת, אז נתן רשות המלך ויאמר: לכו תלו את הרשע הזה על עץ. ויוליכו אותו ויעבירו אותו בכל ארץ מצרים ויצעקו לפניו ככה יעשה לאיש אשר ישלח ידו להרוג ילדי העברים כמעשה פרעה הרשע, על כן ישיב ה' מחשבתו הרעה על ראשו ויתלו אותו³⁰⁴ על העץ. ויאמר המלך אל העשיר ואל הרב: הרי נתתי את בית הרשע הזה לילד, לכו אתם עם חילי ותמשילו בביתו ובכל אשר לו, וזה³⁰⁵ השפחה ישרת³⁰⁶ אל הילד עד יום מותה. ויגזור המלך על ג' [ה]כפרים של זה הרשע, ויעשו כליה בעמו וישללו | [להם]³⁰⁷ שלל³⁰⁸, רק בתולות אשר לוא³⁰⁹ ידעו איש אותם³¹⁰ יביא[ו] למלך. ויצאו עם רב ממצרים למהר לעשות כדבר המלך שמחים וטובי לב, ויזעק כל העם פה אחד, ויאמרו: יחי אדונינו המלך³¹¹ לעולם, כי תנין גדול הרג היום ועבר, אבד שמו

²⁹⁶Com hem vist, la partícula אצל en aquesta obra, mai no apareix sola, sinó que ve acompanyada d'una preposició prefixada. | ²⁹⁷Enlloc d'emprar el terme hebreu סִכִּינָא per a "ganivet", utilitza al llarg del text la forma סִכִּינָא que és en llengua àrab, سِكِّين, *sikkīn*. | ²⁹⁸S'usa indistintament els verbs לתפוס o לתפוס, que són sinònims, veure l'estudi lingüístic. | ²⁹⁹Hauria d'haver escrit לסטי en singular. | ³⁰⁰Hauria d'haver escrit לסטי en singular. | ³⁰¹Hauria d'haver escrit ויקומו. | ³⁰²Hauria d'haver escrit אדונינו. | ³⁰³Sembla la traducció de l'inici del text arameu de Dn 2,4: מלכא לעלמין חי. | ³⁰⁴Sobrevolat. | ³⁰⁵Hauria d'haver escrit וזאת. | ³⁰⁶Hauria d'haver escrit תשרת. | ³⁰⁷Aquesta paraula manca en el text, però apareix com a reclam de l'anterior pàgina. | ³⁰⁸A Ez 38,12 i Is 10,6 podem veure la següent expressió: לשלול שלל. | ³⁰⁹Sobrevolat. ³¹⁰Hauria d'haver escrit אותן. | ³¹¹Similar a 1Re 1,31: יחי אדוני המלך דוד.

la sentència és de Déu³⁰³. Ha impartit justícia a través d'aquest nen i cometrà la seva venjança contra aquells impurs”.

Quan el ministre malvat va sentir els actes de fornicació que havia realitzat la seva malvada dona i que tots els amagatalls secrets de casa seva s'havien fet públics a través de l'esclava, es va dirigir cap a la seva dona i va agafar un ganivet amb la mà. Eren davant el rei, però va fer caure la seva dona a terra i la va degollar. El rei va cridar amb gran fúria dient: “Agafeu aquest bandit d'home”. Uns àngels destructors³⁰⁴ que estaven davant el rei el van agafar. El rei va dir a oïdes de tot el poble: “Heu vist mai un home tan malvat com aquest que vessi sang davant del rei i els ministres sense autorització? La dona no hauria tingut | una sentència de mort només pel fet de ser una bagassa i hauria pogut penedir-se'n. 23r Però ell és un malvat i un bandit, tal com ha dit l'esclava, fins al punt d'haver fet la impertinència³⁰⁵ de matar la seva dona davant el rei i els ministres. No hi ha cap bandit més gran que aquest en el món”. Tot el poble es va posar dret i van cridar a l'uníson dient: “Rei i senyor nostre, que visqui per sempre³⁰⁶, la seva sentència il·luminarà per sempre. No deixis enrere ni una sola paraula d'allò que ha dit l'esclava, perquè cada paraula seva és justa i recta”. El rei va escoltar les paraules de tot el poble, tots testimonien la veritat en un sol cor i unànimement. Llavors el rei va donar autorització dient: “Aneu i pengeu aquest malvat d'un arbre”. El van conduir i el van fer passar per tota la terra d'Egipte. Davant seu clamaven: “Això és el que se li farà a l'home que ordeni matar els fills dels hebreus, com va fer el malvat faraó³⁰⁷”. Per això, el Senyor va fer retornar els seus mals pensaments al seu cap i el van penjar de l'arbre.

El rei va dir al ric i al rabí: “He donat la casa d'aquest malvat al nen. Aneu amb els meus soldats, feu-vos vostra la casa i tot el que li pertany. Aquesta esclava servirà el nen fins al dia que ella mori”. El rei va sentenciar els tres llogarrets d'aquell malvat, va exterminar la seva gent i els va espoliar | dels seus botins³⁰⁸, només les verges que no 23v havien conegut home van ser dutes davant el rei. El poble egipci sencer va sortir ràpidament a complir el que havia dit el rei, contents i amb alegria³⁰⁹. Tot el poble

³⁰³Dt 1,17. | ³⁰⁴Sinònim de soldats terribles, expressió talmúdica que ja ha aparegut al f. 20r. | ³⁰⁵Dt 28,50 i Dn 8,23. | ³⁰⁶Com Dn 2,4. | ³⁰⁷De fet no se'l jutja per haver volgut matar el nen dels hebreus, sinó que el motiu de la seva condemna a mort és el fet de matar la seva dona sense l'autorització reial, i segons l'autor també per no haver-li donat la oportunitat de penedir-se del seu pecat com havia fet l'esclava. Per tant, tot i que sí que es pot comparar el ministre amb el malvat faraó, el crim contra Yišhaq no és el tema principal. | ³⁰⁸Expressió que també apareix en Ez 38,12 i Is 10,6. | ³⁰⁹Com 1Re 8,66 i 2Cr 7,10.

מתוך ארץ מצרים, תנין גדול אשר אכל כמה שרים וכמה מלכי מצרים, לכן יחי אדונינו המלך כי עתה ידענו שנתישב[ה] המלכות בידו. ויחי אדונינו הילד האר"י שעל ידי ניסיוניו הוא סיבה שגלה הקב"ה סוד העון האנשים הרשעים הטמאים האלו, כדי שיאבד המלך שמם מתחת כל גבול מצרים להתישב מלכותו בידו.

ויהי כשמוע המלך את דברי כל העם כי רשע גדול היה זה השר והוא היה סיבת הריגת המלכים אשר היו באים למצרים, ושיבחו אותו ונתנו שבח לאל י"ת, ולילד האר"י שהיה סיבה. ושמח המלך שמחה גדולה³¹² בלבו. ויאמר המלך לכל השרים העשירים באזני כל העם לאמר: אתם ידעתם את צדקת הילד הזה טוב ממני, ועיניכם ראו את כל הניסים והנפלאות אשר עשה אלהים עמו לעינינו היום. לכן כל אוהב ה' ו[את] הילד הזה ואותי ידור נדר ויתן לפני [ה]ילד הצדיק הזה. ויען³¹³ כל העם למלך לאמר: בחיי [א]דונינו המלך כי כדבר אשר היה בלבינו כן צוה, ו[אנ]ו היינו מפחדים שלא ירע הדבר בעיני המלך. ויתן איש ידו בכיסו, וישליכו כסף וזהב לפני המלך. ויקרא המלך אל העשיר, ויאמר לו: תספור את המעות הזה. ויספור אותם ז' אלפים וג' מאות רופיי"אס. ויאמר המלך אל העשיר: הנה אני נדרתי ונתתי [את] בית השר הרשע לילד, והנה זה נדר העם אשר [נדרו לילד], לכן לך שב עם אחיך היהודים ותעשו שמח[ה] גדולה³¹⁴ כטוב בעיניכם, ומששה שעות ולמטה אל | יראה³¹⁵ גוי מצרי בתוך מבויי היהודים, וכל ההולך בחוזק תסקלו אותו באבנים ומת דמו בראשו ואתם נקיים.

24r

ויקום העשיר מלפני המלך וירכוב על הסוס וכל בחוריו עמו, ויבואו אל תוך מבויי ישראל. וכל היהודים טף ונשים עיניהם אל הדרך להם³¹⁶ תלויות, וכשראו היהודים את העשיר והנה הוא בא כמלך על הסוס בכבוד גדול, בשמחה גדולה, וכל חייליו עמו וכמה מעבדי המלך מלויים אותו. אז הרימו קול יחדיו כל ישראל טף ונשים פה אחד ואמרו

³¹²Com 1Cr 29,9: שמח שמחה גדולה. | ³¹³Hauria d'haver escrit ויענו, en plural com fins ara ha escrit en aquesta obra. | ³¹⁴Similar a Ne 8,12: לעשות שמחה גדולה. | ³¹⁵אל יראה. Aquí trobem una forma volitiva de tercera persona, un jussiu. No és infreqüent veure la negació אל en els jussius, com per exemple SI 121,3: אל יתן. Veure GESENIUS, Wilhelm, *Gesenius' Hebrew Grammar*, 1909. | ³¹⁶No hauria calgut afegir res, però pel fet d'haver escrit בה es podria millorar substituint-lo per זה.

unànimement va clamar: “Que visqui per sempre el rei i senyor nostre³¹⁰, perquè avui ha matat un gran cocodril, que ja ha passat i el seu nom s’ha perdut³¹¹ en la terra d’Egipte. Un gran cocodril que va devorar ministres i reis egipcis. Per això, que visqui el nostre senyor i rei, perquè ara sabem que el regne ha estat consolidat per la seva mà. Que també visqui el nostre senyor, el nen, el diví rabí Yišhaq, que a través de les seves experiències³¹² ha estat el motiu pel qual el Sant, beneït sigui, ha revelat el secret del delictes d’aquella gent malvada i impura. Que el rei faci desaparèixer el seu nom en tot el territori d’Egipte perquè el seu regne es consolidi sota el seu poder”.

El rei va escoltar les paraules de tot el poble sobre aquell ministre, que havia estat un gran malvat i havia estat el motiu de la mort dels reis que havien arribat a Egipte. El van lloar i van fer alabances a Déu -beneït sigui- i al nen, el diví rabí Yišhaq, perquè n’havia estat el desencadenant³¹³. El rei se’n va congratular de tot cor amb una gran alegria³¹⁴ i va dir a tots els rics ministres a oïda de tot el poble: “Coneixíeu l’honestat d’aquest nen millor que jo, els vostres ulls han vist els miracles i meravelles que Déu ha fet avui amb ell davant els nostres ulls. Per això, tot aquell qui estimi el Senyor, aquest nen i a mi, que ofereixi una ofrena davant d’aquest nen just”. Tot el poble va respondre dient: “Per la vida del nostre senyor i rei que ens ha ordenat allò que ja teníem als nostres cors. Teníem por que no li semblés bé, al rei³¹⁵”. Cada un es va posar la mà a la butxaca i van llançar plata i or davant el rei. El rei va cridar el ric i li va dir: “Compta aquesta xavalla”. La va comptar i sumava set mil tres-centes rúpies³¹⁶. El rei va dir al ric: “Heus aquí que he fet una ofrena, he donat la casa del malvat ministre al nen. Aquest també és el vot que el poble ha fet al nen. Per això, vés i queda’t amb els teus germans jueus i feu una gran festa³¹⁷, com vulgueu³¹⁸. Que d’aquí a sis hores en endavant no | es vegi cap egipci que no sigui jueu al carreró dels israelites. Tot aquell que hi vagi, llanceu-li pedres violentament i que mori amb sang al cap: sereu innocents³¹⁹”.

El ric es va alçar de davant el rei i va anar a muntar el cavall. Tots els seus mossos l’acompanyaven i van arribar al barri dels israelites. Tots els jueus, nens i dones³²⁰, tenien els ulls fixats en el camí. Quan els jueus van veure aquell jueu arribant com un rei sobre el

³¹⁰Similar a 1Re 1,31. | ³¹¹SI 41,6. | ³¹²L’autor es deixa portar per la fervor i l’opinió popular del poble egipci, però cal recordar que l’obrador de miracles és Déu. | ³¹³És a dir, s’atribueix a Yišhaq Lúria el fet d’haver descobert indirectament un complot polític, tot i que sembla ser que tot poble ho sabia n’era conscient. | ³¹⁴Com 1Cr 29,9. | ³¹⁵Com Est 2,4, Est 1,21 o 2Cr 30,4. | ³¹⁶A tall de comparació, els jueus li havien fet un donatiu de mil piastras, equivalents a mil cinc-centes rúpies. Veure f. 11v. | ³¹⁷Similar a Ne 8,12. | ³¹⁸Com en Gn 19,8 o Est 8,8. | ³¹⁹Violència clara i desproporcionada del governador a favor dels jueus. No serà però l’última vegada que veurem un cas com aquest, veure relat d’Abraham ibn ‘Ezra en els ff. 62r-80r. | ³²⁰Com les cites d’Est 3,13 i 8,11.

ה' מלך, ה' מלך, ה' ימלוך לעולם ועד. ויאמרו שרי המלך אשר מלויים את העשיר, ויאמרו לו: מה הקול החזק הזה?³¹⁷ כי נחשבה הארץ ליבקע תחתינו וחרדה גדולה אחזתנו, אבל לבינו שמח במאד מאד בקול הנאה הזאת.³¹⁸ אמר להם: לכן תדעו נא שעם בני ישראל אינם כפויי טובה, וזה הקול ששמעתם היא³¹⁹ שראו היהודים אותנו באים בשמחה ושלום, לכן נותנים הודאה למלך מלכו של עולם ולמלך אדונינו ולשרים וכל הממלכה שיהיו בשמחה ושלום לעד אמן. ויקחו עבדי המלך רשות מהעשיר לחזור אל אדונם המלך והנה קול היהודים נשמע עד בית המלך. וכשחזרו עבדיו שאל מהם לומר: מה הקול הזה בתוך ארץ מצרים. ויענו לו עבדיו לאמר: אשריך אדונינו המלך ואשרי כל הממלכה [אשר] אתה מושל בה, כי אתה וכל ממלכתך מבורכים הם מפי עם בני ישראל, כולם גבורים | כלם קדושים ומרימים קול יחדיו³²⁰ לאלהים חיים ומלך בשבח והודאה לברך את אדונינו המלך ולכל הממלכה שנהיה בשמחה ושלום לעד אמן. וישמע המלך את הדבר הזה וישמח המלך מאד כי מלכותו היא תחת יד עשירי אשטא"נכול והיא קושט"אנטינה.³²¹

ועני אני הדל³²² זעירא מכל אנשא ושפל מארעא ששון לבית קשטיא"ל ראיתי לפרש³²³ בכאן למה נקרא[ת] העיר המהוללה הזאת בשתי³²⁴ שמות הללו ושמה הראשון העיקרי מקדם הוא קושטאנטי"נה. ודע לך שמיום שנחרב בית קדשינו ותפראתינו בעו"ה וגלינו מעל אדמתינו³²⁵ היינו מסורים ביד אדונים קשים צרים זרים אכזרים. כלם זרע עשו הרשע, נוצריים, כי באותו זמן לא היו מלכי ישמעאל כי אם

³¹⁷)Recorda lleugerament a 1Sa 4,6: מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה היהודים | ³¹⁸)Hauria d'haver escrit
היה. | ³¹⁹)Hauria d'haver escrit הוא. | ³²⁰)Avida es descuida la numeració de foli, veure AVIDA, «Ma'ase
Nissim», p. 127. | ³²¹)Šašon Hay només utilitzarà aquests dos noms per referir-se en aquesta ciutat. A les fonts
hebrees també acostuma a aparèixer amb les formes קושטנדינא, *Qostandina*, i קושטא, *Qosta*, però no en
aquesta obra. | ³²²) Bé podria ser el sincretisme dels fragments de Sl 25,16: ועני אני, i So 3,12: עני ודל.
³²³)Sovint el verb hebreu לראות té significats que no tenen res a veure a veure amb els ulls, sinó que adquireix
altres significats segons el context, per exemple, Co 1,16: לבי ראה הרבה חכמה, "Mira que n'he acumulat de
saviesa". En aquest cas s'ha preferit adequar aquest verb a "veure oportú". | ³²⁴)Hauria d'haver escrit שני.
³²⁵)Simplificació de מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, l'origen del qual el podem trobar al *Seder*
d'Amram Gaó (per exemple, al *Seder Pesah* o al de *Šavu'ot*).

cavall, amb gran majestat i amb una gran alegria, amb tots els seus soldats i alguns servents del rei que també l'acompanyaven, tot Israel, nens i dones, van aixecar la veu junts a l'uníson dient: “El Senyor és rei, el Senyor regnà, el Senyor regnarà per sempre més³²¹”. Els ministres del rei que acompanyaven el ric van dir-li: “Què és aquest soroll tan fort? Sembla que la terra s'hagi d'esfondrar sota nostre i ens ha agafat un gran espant, però el nostre cor està extraordinàriament feliç amb aquest soroll tan agradable”. Els va dir: “Sapigueu que el poble dels fills d'Israel no és ingràt³²². El soroll que heu sentit és perquè els jueus ens han vist venir alegres i en pau. Per això donen gràcies al Rei, rei de l'Univers³²³, també al nostre senyor rei, als ministres i a tot el regne, perquè visquin en pau i alegria per sempre, amén³²⁴”. Els servents del rei van rebre l'autorització del ric per tornar amb el seu senyor, el rei, i heus aquí que la veu dels jueus va arribar fins a la casa del rei. Quan els seus servents van tornar, els va preguntar dient: “Què és aquest soroll a la terra d'Egipte³²⁵?”. Els seus servents li van contestar dient: “Feliç el nostre senyor i rei, i feliç el regne que governes, perquè tu i tot el teu reialme heu estat beneïts a través del poble dels fills d'Israel. Tots són forts, | tots són sants i eleven la veu al Déu viu i Rei amb lloança i 24v³²⁶ agraïment per haver beneït el nostre senyor, el rei, i tot el reialme perquè visquin amb alegria i pau per sempre més, amén”. El rei ho va sentir i se'n va alegrar molt perquè el seu regne es trobava sota el poder dels rics d'Istanbul³²⁷, que és Constantinoble³²⁸.

Jo, el més pobre, miserable³²⁹ i petit de tots els homes, humiliat per arreu, Šáson de la casa de Castiel³³⁰, he vist oportú d'explicar aquí per què aquesta cèlebre ciutat s'anomena amb aquests dos noms. El seu primer nom de ben antic va ser Constantinoble. Sàpigues³³¹ que des del dia que es va destruir el nostre sant temple, la nostra glòria³³², -per la quantitat dels nostres pecats- vam ser desterrats de la nostra terra³³³ i lliurats a mà de

³²¹Pertany al *sidur* de ritu sefardita de *Selihot*, que es llegeix durant les quatre setmanes anteriors al *Yom Kippur*, el dia de l'expiació dels pecats. | ³²²TB *Avoda Zara 5a*. | ³²³TB *Soṭa 15a i 15b* i en *Megilla 15b i 16a*.

³²⁴Reconeixement i desig de bon auguri no només al rei sinó a tot el seu govern de gentils. D'aquí es desprèn que la identitat dels jueus no només la marcava la religió sinó també el país on residien. | ³²⁵Similar a 1Sa 4,6.

³²⁶Avida es descuida la numeració de foli. Veure AVIDA, «*Ma 'ase Nissim*», p. 127. | ³²⁷El motiu de l'alegria del rei no es deu al fet que els jueus rics d'Istanbul l'hagin sotmès, sinó per tota la benaurança que els jueus li acaben d'augurar. | ³²⁸Ben Zvi agafa el relleu de l'edició d'Avida i error de paginació de Ben Zvi, que escriu f. 23v. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 427, i Capítol 2. | ³²⁹És recurrent veure la veu humil de l'autor en algunes obres literàries de caire popular i sobretot en el llibre, com al f. 3r: *אני הדל הכותב*. No és un fet gratuït si considerem l'objectiu del llibre. | ³³⁰És la primera vegada que apareix el nom de l'autor. Per comparar les altres variants del nom veure el Capítol 2 sobre els seus orígens familiars. | ³³¹Un dels molts exemples del caràcter instructiu de l'obra, dirigint-se al lector com si fos un interlocutor. | ³³²Is 64,10. | ³³³Una expressió similar apareix al *Seder* de 'Amram Ga'on, al *Seder* de *Pesah* i el de *Šavu 'ot*.

מלכי יִן הַרשעה, והמלך שהיה בעיר הנז"ל היה שמו קושטאנטין מלך, והוא בנה את העיר הזאת. והיא על שפת הים הגדול, ים המלח, והיא על ז' הרים³²⁶ וסיבב חומה סביב סביב מאבנים גדולות כלם אבני שיש גבוהה³²⁷ מאה אמה חץ הקשת לא יושג למעלה ועוביה י' אמה עד ששתי עגלות הולכות בנחת על עובי החומה, ועשה מ"ו פתחים בה והם כלם של ברזל ומפתח לפתח דרך שעה או יותר ובין פתח לפתח מעיין | מים חיים וכמה אילנות עושי פרי, ולפני כל פתח ופתח³²⁸ שדה גדול באורך ורוחב ושם חונים הספינות הסוחרים³²⁹, וכל פתח יש לה³³⁰ שם ידוע כמו שער החיטים, ר"ל כי זה הפתח והשדה שלפניה³³¹ מיחדת³³² לדבר זה כמו חיטים ושעורים, אפונים, קמח ואורז וכל כיוצא בזה מביאים הספינות ואינם חונים³³³ כי אם בשפת השדה אשר לפני הפתח הזה ולכן

25r

³²⁶Primer havia escrit ערים però sobre la lletra 'ayin ha sobrevolat una he. | ³²⁷Hauria d'haver escrit גבוהה, "la seva alçada", perquè després apareix עוביה, "la seva amplada". | ³²⁸Per a dir "cada un de" Šašon Hay utilitza el recurs de repetir l'element. "Cada porta", כל פתח, "cada una de les portes", כל פתח ופתח. | ³²⁹Mal ús de l'estat constructe i del gènere del verb, hauria d'haver escrit חונות ספינות הסוחרים. | ³³⁰Hauria d'haver escrit en concordança amb פתח לו, enlloc de לה. | ³³¹Hauria d'haver escrit שלפניו. | ³³²Hauria d'haver escrit מיחדים. | ³³³Hauria d'haver escrit חונות ואינן חונות, tot en plural femení. Veure l'estudi lingüístic.

senyors cruels, opressors, estrangers i desprietats³³⁴. Tots ells cristians de l'estirp del malvat Esaú³³⁵, perquè en aquell temps no hi havia reis ismaelites³³⁶, sinó reis de la malvada Grècia³³⁷, i el rei de la ciutat -citada més amunt- es deia rei Constantí. Va construir aquesta ciutat a la riba del Gran Mar, el Mar de la Sal³³⁸. S'assenta sobre set turons i al seu voltant la rodeja una muralla de grans pedres, totes elles de marbre, de cent colzes d'alçària³³⁹, la fletxa de l'arc no arribarà a la part de dalt, i d'un gruix de deu colzes³⁴⁰, fins al punt que dos carros passen tranquil·lament per la seva espessor. Va fer-hi quaranta-sis portes, totes de ferro. D'una porta a l'altra hi ha una hora de camí, o més³⁴¹, i entre porta i porta hi ha una font | d'aigua viva i uns quants arbres fruiters. Davant de cada una de les portes hi ha un terreny de gran llargada i amplada on amarren les embarcacions dels comerciants. Cada portal té un nom conegut, com ara la Porta del Blat, que vol dir que aquesta porta i el solar de davant seu es caracteritzen per això, com és el blat, civada, pèsols, farina, arròs, etc., 25r

³³⁴Aquesta és la idea del càstig, en què Déu puneix el seu poble a causa dels seus pecats a través d'altres nacions o els seus sobirans, com es pot veure en molts dels relats bíblics, com per exemple 2Cr 21,11-17 en què Déu castiga el rei de Judà Jeroam instigant contra ells els pobles enemics per haver comès actes d'idolatria. En el cas del text la mà castigadora de Déu són els sobirans cruels de diferents nacions. | ³³⁵L'estirp d'Esaú, germà de Jacob, enemics dels descendents de Jacob. Veure llibre del Gènesi. | ³³⁶La Bíblia no diu explícitament que els àrabs són descendents de l'estirp d'Ismael, sinó tan sols la descendència d'aquest fill d'Abraham, entre d'altres Nebaiot i Quedar. Veure Gn 25,13. Malgrat això, sí que apareix així en molts textos de la literatura hebrea i amb el temps aquest terme va fer referència també als musulmans. En aquest text fa referència als musulmans, i en concret als turcs otomans que no són precisament àrabs. La identificació d'ismaelites i àrabs ja es pot trobar en inscripcions reials dels assiris i els babilonis de la primera meitat del primer mil·lenni abans de la nostra era, en què es relaciona el rei de Quedar amb el rei dels àrabs i el rei dels ismaelites. Veure STETKEYVICH, *Muhammad and the Golden Bough*, p. 76. | ³³⁷Quant l'autor parla al llarg del text de la "malvada Grècia", no es refereix a l'Imperi bizantí, l'últim imperi cristià a caure en mans dels musulmans, sinó a l'Imperi romà en general, i per la situació geogràfica s'estaria referint en aquest cas a l'Imperi romà d'orient, no fa cap tipus de distinció entre els dos imperis. Per això, el motiu d'anomenar "malvats" als grecs o "malvada" a Grècia, és la memòria que conserven dels romans que van destruir el Temple de Jerusalem. Veure més endavant el relat de Abraham ibn 'Ezra (ff. 62v-80r). ³³⁸Efectivament, l'emperador Constantí va fer construir la ciutat l'any 330, com a una nova Roma. Quant a "Mar de la Sal", és un cas que no deixa d'encuriosir al lector. Sempre l'anomena així, de la mateixa manera que s'anomena en hebreu a la Mar Morta, ים המלח, *yam ha-melaḥ*, "el mar de la sal". Tal vegada, Šašon Hay estaria especificant amb "mar de la sal" un tipus de mar obert, a diferència dels mar interiors, el mar Caspi i el mar d'Aral, pensant que els destinataris de la seva obra era principalment els jueus de l'àrea d'influència persa, al sud d'aquests dos mars. ³³⁹Aquesta mesura ja la trobem a la Bíblia, Dt 3,11: ארבע אמות רחבה באמת איש, "la seva amplada era de quatre colzades d'home". Tot i que surti a la Bíblia, és una mesura que gairebé totes les cultures antigues van utilitzar pel fet de tractar-se d'una mida antropomètrica: la distància entre el colze i la punta del dit, així que el seu valor oscil·la al voltant del mig metre. | ³⁴⁰Amb una base de deu colzades i una alçària de cent, tot i exagerar les mides per demostrar la magnificència de la muralla, sembla una construcció molt inestable, ben al contrari del que de veritat és. L'amplada sí que sembla més ajustada a la realitat, uns cinc metres, però l'alçada és exagerada, en cap cas arriba als cinquanta metres, sinó deu. Veure TURNBULL, Stephen, *The Walls of Constantinople AD 324-1453*, Oxford, Osprey Publishing, 2004, (Fortress; 25). | ³⁴¹De ser així, el perímetre podria arribar a unes xifres molt elevades, depèn de la velocitat del caminar, estariem parlant entre 100 i 200 km, quan de fet, les muralles tenen un recorregut de 22 km (5,5 km el tram del Corn d'Or a la part nord, 6,5 km el tram terrestre occidental i 9 km el tram sud i sud-est al mar de Màrmara). Veure Op. Cit.

נקרא שער החיטים. וכן שער השמן שכל מין שמן, וחלב, גבינה, וכל כיוצא בזה אינם באים כי אם לפני הפתח הזה. וכן כל הפתחים עד שער העצים ושער הפחמים, והוא כי לרוב גודל העיר ורוב העם אשר בה שלא ילאו למצא כל דבר אלא בנחת ימצא כל המבקש חפצו, וכל זה חוץ לחומה. ובפנים מן החומה בחר בז' הרים הללו ובנה בהר גבוה מכולם פלטרין שלו כלו אבן שיש ויוכל לראות אדם אותו פלטרין מדרך ג' ימים. ג' הרים בנה אותם חנותים ועשה אותם שוק שוק לבדו כמו שוק של מרגליות ובגדים טובים וכל מין סחורה. ואין אשה יכולה להתראות בשוקים הללו כי אם אנשים. וג' הרים אחרות עשה אותם מבויות ובהם בתים אין חקר ואין מספר. הרי לך ז' הרים שאומרים קושטאנטי'נה על ז' הרים בנויה, ואמת הדבר כדכתיבנה לעיל.

25v וזה הרשע קרא את שם העיר על שמו כי הוא, ימח שמו, קושטאנטי'ן לכן קרא שם העיר כן | וכן³³⁴. שם אשטנבו"ל ר"ל איסלאם בול והוא בול לשון טורקי רוחב ואיסלאם הוא כמשמעו, שר"ל עם של משוגה³³⁵, כי מתחילה היו מועטים ולא היה בהם כח ולא היה להם דת

³³⁴)El copista ha oblidat introduir aquesta paraula en el cos del text, que sí que ha escrit en el reclam.

³³⁵)Possible joc de paraules entre משוגה, "errata", i משוגע, "boig", que es refereix claríssimament al profeta de l'islam, Mahoma.

que porten els vaixells, els quals només amarren al costat del solar que està davant aquell portal. Per aquest motiu s'anomena Porta del Blat. De la mateixa manera succeeix amb la Porta de la Llet, on només arriben davant aquesta port tot tipus d'oli, llet, formatge, etc. Això és igual en tots els portals, fins i tot a la Porta de la Fusta i la Porta del Carbó. Això és així perquè per la gran magnitud de la ciutat i la gran població que té, que no es fatiguin buscant qualsevol tipus de producte, que aquell qui busca el seu article el trobarà amb tranquil·litat. Tot això a extramurs. A l'interior de les muralles [el rei Constantí] va escollir aquells set turons i en el més alt de tots va edificar el seu palau, tot ell de marbre, visible des de tres jornades de camí. En tres turons va construir comerços i va fer mercats independents, com el mercat de les gemmes, de les bones teles i de tot tipus de productes. Cap dona no pot deixar-se veure en aquests mercats, només homes³⁴². Als altres tres turons va construir barris amb un sense fi de cases. Aquí tens els set turons que es diuen Constantinoble, construïda sobre set turons³⁴³. Això és veritat, tal com està escrit més amunt.

Aquest rei malvat va anomenar la ciutat segons el seu nom, perquè s'esborrés el seu nom, Constantí, per això la va anomenar així. | El nom d'Istanbul vol dir *islam bol*. *Bol* és 25v amplitud en llengua turca³⁴⁴ i *islam* és el que sona³⁴⁵, que vol dir poble de l'errat³⁴⁶. Des

³⁴²Història relacionada amb l'episodi de l'afaitat de la barba dels ff. 31v, 34v, 38r-40v, 61v i 80v. | ³⁴³Segurament el copista volia dibuixar la ciutat però no ha deixat lloc per a cap il·lustració. | ³⁴⁴En turc modern, *bol* significa "abundant", "molt", "ample", etc. | ³⁴⁵L'origen etimològic d'Istanbul varia segons la tradició. Segons la versió més acceptada acadèmicament, l'origen és grec, εἰς τὴν Πόλιν, que en pronunciació bizantina d'època medieval sonava *Is-tim-bolin*, "Vers la ciutat". En canvi, en la cultura popular islàmica es recull exactament la mateixa tradició que aporta Šašon Hay, *Islam-Bol*, "On l'islam abunda", una hipòtesi etimològica popular creada després de la conquesta otomana de la ciutat per assentar i legitimar el nou poder de la ciutat com a capital de l'Imperi Otomà. Veure *The Encyclopaedia of Islam*, entrada "Istanbul", vol. IV, pàg. 224. | ³⁴⁶Mahoma, el profeta de l'islam. Probablement es tracti d'un joc de paraules entre משוגע, *mešuga*, "errat", i משוגע, *mešuga*, "boig", per no haver d'escriure res insultant al profeta de la religió de la majoria de la població dels territoris per on es movia Šašon Hay. Per una banda podria reflectir -amb errors gramaticals- allò que ha quedat plasmat en la literatura rabínica, on Mahoma és considerat un boig (veure per exemple els rabins catalans d'època medieval Nissim ben Re'uven ha-Gerundi, el comentari de *Hiduše Sanhedrin*, p.125-126 -f. 61v-, i *responsum* núm. 367 de Šelomo ben Adret, o veure també Maimònides, *Igeret Teman*, en l'edició de [MAIMÒNIDES], *Ris'alah al-Yam'aniyah*, p. 14-15, n. 16, en què tots apliquen el mateix apel·latiu a Mahoma, un atribut antic que se sol acompanyar de l'adjectiu פסול, *pasul*, "inadmissible", "inepte". En aquesta nota s'apunta també que la llei de l'Alcorà és קלון, *qalon*, "ignominia"). En aquest sentit, doncs, s'hauria de substituir משוגע, *mešuga*, per משוגע, *mešuga*. És a dir, que estariem parlant de "el poble de Mahoma, el boig". Però per altra banda, hauríem de considerar que tal vegada no és un error ortogràfic, sinó que es tracta d'una paraula ben utilitzada que significaria el "errat". De ser així, podria ser que es trobés un fonament en la literatura rabínica per tractar l'islam i el seu profeta d'error? Efectivament, l'islam és considerat un error, però a diferència del cristianisme, no és un acte d'idolatria (Maimònides defineix el cristians com idòlatres al *Mišne Tora*, llibre *ha-Mada*, 'Avoda Zara, 9,4). Maimonides va arribar a dir fins i tot que Mahoma era un analfabet i un fals profeta pel fet de contradir la Torà i la Mixnà. Veure SHAMIR, Yehuda, «Allusions to Muhammad in Maimonides' Theory of Prophecy in His "Guide of Perplexed"», en: *The Jewish Quarterly Review, New Series*, vol. 64. núm. 3 (Gener 1974), p. 212-224. Alhora, aquest mateix metge i filòsof escriu un comentari fent referència

כי אם מכירים את ה' י"ת ואברהם אבינו ע"ה ובנו ישמעאל, כאשר הם זרעו, והיו מיחדים [את] ה' ואומרים לָא עֵילָא אֶלָא אללהו ואברהים חֵלִיל אללהו³³⁶, ובכתיבתם הוא כן]
 [³³⁷ר"ל לא אלהים אלא ה' ואברהם ידידו, כמו המבדיל שאנו אומרים אברהם אוהבו.

ועד היום יש ממין הזה שאינם מאמינים במשוגה כי אם אברהם וישמעאל זה דתם. ואני העבד הכותב ראיתי בעיני ממין זה בערי כוש, כי מתחילה היו מפוזרים ממצרים ולמעלה עד מכה שלהם וממכה עד

³³⁶Bona part de l'oració aljamiada està vocalitzada. Així és com seria la transcripció de l'àrab de tota l'oració: *lā 'ilaha 'illā l-lahu wa-'ibrāhīmu ḥalīlu l-lahi*, i així és la transcripció de com apareix en el text aljamiat: *la 'ila 'ila 'allahu wa-'ibrahim ḥalil 'allahu*. Ressalta la geminació de la lletra *lamed* de la paraula, אללהו, 'Allahu quan l'àrab hi afegeix una *šadda*, الله. La vocalització de la paraula "Déu" el copista escriu en cas nominatiu (*u*) i hauria de ser genitiu (*i*). Quan a la vocalització de "déu", l'escrivà recrea el timbre vocàlic *a* quan en àrab es tracta d'un *alif waṣla*, i en aquesta mateixa paraula destaca el fet d'haver escrit la primera lletra amb 'ayin, עילא, essent *alef* en àrab, ا. Igualment ressalta la realització de *ḳ* de l'àrab en la *ḥ* de l'hebreu. Veure l'estudi lingüístic. Quant al contingut semàntic de la frase, el text és similar a la *šahāda*, la professió de fe islàmica: *lā 'ilaha 'illā l-lahu wa-muḥammadu' rasūlu l-lahi*, "No hi ha cap divinitat fora de Déu i Mahoma és el profeta de Déu". | ³³⁷El text en àrab ha estat censurat, és a dir, no només s'ha dissolt la tinta, sinó que a més el paper mostra característiques d'haver estat raspat intencionadament amb una eina abrasiva. El text esborrat es troba en la meitat d'una línia i la meitat de la següent. Només és apreciable el diacrític de la lletra خ de خلیل.

d'un principi eren minories i no tenien poder ni religió, sols coneixien Déu -beneït sigui- i el nostre pare Abraham -que en pau descansi- i el seu fill Ismael, d'on prové la seva estirp³⁴⁷. Proclamaven la unitat de Déu³⁴⁸ i deien: “*La 'ilah ila allahu wa-ibrahim ḥalil allahu*³⁴⁹”, que en la seva escriptura és així³⁵⁰. Vol dir: “No hi ha déu fora de Déu i Abraham és el seu amic”, com per diferenciar que nosaltres diem: “Abraham és el seu estimat³⁵¹”.

Fins el dia d'avui n'hi ha que no creuen en l'errat, sinó en Abraham i Ismael, i aquesta és la seva religió³⁵². Jo, el servent que escriu, d'aquests, en vaig veure amb els

que els ismaelites no practiquen la idolatria perquè professen la unitat de Déu tal com és deguda -com indica tot seguit el text de Šašon Hay-, tot i que creu que conserven antics costums d'idolatria. Veure Maimònides, *Tešuvot*, núm. 369, versió de l'edició a càrrec d'Abraham Hayyim Freiman, publicacions de *Meqise Nirdamim*, Jerusalem, 1933-34). A grans trets, la major part de la comunitat jueva va acceptar la idea de Maimònides que l'islam no era idolatria. Rabí Nissim, no obstant això, tant afirma com nega la idea que l'islam sigui idolatria en el comentari que se li atribueix, el *Ḥiduše Sanhedrin*. Rabí Nissim opina que si els fidels es prosternen davant un home, no és considerat idolatria a no ser que se'l divinitzi, és a dir, que tant els sants del cristianisme com el "boig" dels ismaelites no entrarien en els ritus idòlatres perquè formen part del seu ritus i no els han divinitzat, perquè és lícit prosternar-se davant d'un home, tal com ho va fer Jacob davant d'Esau, Gn 33,3, i Josep davant de Jacob, Gn 48,12, sempre i quan no formi part d'un ritual. Per altra banda, en el *responsum* núm. 5 de rabí Nissim tampoc creu que els musulmans siguin idòlatres: "els *ge'onim* van acordar que el vi dels ismaelites no està prohibit, ni per beure a plaer, pel fet que no són idòlatres". No obstant això, en el *Ḥiduše Sanhedrin* trobem la idea incorrecta i estesa entre la societat cristiana medieval que els musulmans es prosternaven al seu profeta (seguint aquesta percepció, a l'islam també se l'ha anomenat mahometisme), i per això és consideraria idolatria.

³⁴⁷Šašon Hay veu en els ismaelites, descendents d'Ismael, els seguidors d'una religió anterior a la crida profètica de Mahoma. Sobre l'origen i identificació dels ismaelites, hi ha qui considera que eren un conjunt de tribus, algunes de les quals eren d'ètnia àrab. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 1, pàg. 85-86. No obstant això, més tard i igual que l'autor d'aquest text, es va associar als ismaelites la idea de musulmà, fos quin fos el seu origen ètnic. Veure nota anterior del f. 24v sobre els ismaelites. | ³⁴⁸Senyal inequívoc que demostra que l'autor del text és conscient que hi ha altres religions monoteistes -en aquest cas el monoteisme preislàmic- que creuen en el mateix Déu. | ³⁴⁹En el text חליל אללהו, *ḥalil allahu*, de l'àrab خليل الله, *ḥalilu al-lahi*, "l'amic de Déu". És un epítet d'Abraham, l'amic de Déu, que ja surt citat d'aquesta manera a l'Alcorà, *al-Nisā'* 124: "i Déu va prendre Abraham com un amic". Curiosament, a la ciutat antiga de Jerusalem, a la porta de Jafa (en àrab *Bāb al-Ḥalil*, "la porta de la ciutat d'Hebron", anomenada també al-Ḥalil pel fet que Abraham hi va residir) hi ha unes inscripcions en àrab d'època otomana on s'hi pot llegir aquesta mateixa frase. Benjamí de Tudela anomena aquesta porta com la Porta d'Abraham, veure [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa'ot*, p. 75. Però per quin motiu Šašon Hay no escriuria la professió de fe islàmica, la *šahāda*, i utilitza aquesta altra menys comuna? Tal vegada la resposta a això seria el fet de no haver d'escriure -i per tant de reconèixer- que Mahoma era el profeta de Déu, quan ell, a més, el considerava un boig: لا إله إلا الله ومحمد رسول الله, *lā 'ilahu 'illā al-lahu wa-Muḥammad rasūlu al-lahi*, "No hi ha més déu que Déu i Mahoma és el seu profeta". | ³⁵⁰لا إله إلا الله وإبراهيم خليل الله. El text en àrab ha estat censurat, esborrat i el paper raspat. | ³⁵¹Cita que apareix en els diferents *responsa* i en diversos *midrašim*. | ³⁵²És probable que l'autor s'estigui referint al sabeisme, més que no pas als mandeus o seguidors del zoroastrisme. El sabeisme era una religió preislàmica del sud de la península aràbiga, al regne de Sabà, que poc a poc va ser absorbit per l'islam. Veure l'entrada "Sabea" a *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 17, p. 631. En aquest mateix article de l'enciclopèdia es parla dels abissinis, que també apareixen descrits a l'obra de Šašon Hay, que són els que posen punt final al poder polític dels sabeus.

meus propis ulls a les ciutats de Cuix³⁵³, perquè des del principi estaven disseminats per Egipte i més al sud³⁵⁴, fins a la seva Meca³⁵⁵ i d'allà fins més al sud, a les ciutats del Iemen, davant la terra de Cuix, i és el mar que separa Cuix del Iemen. Ara, totes aquelles ciutats de Cuix properes a la Meca s'anomenen Abissínia³⁵⁶. Tots ells són negres i no saben què és el fred, sols la calor. Són els fills de Cam, pare de Canaan³⁵⁷, van tots nus i copulen com si fossin gossos³⁵⁸. No tenen cases, només forats i més forats sota terra. Viuen a la vora del país d'Havilà, i el riu Fison és a prop seu³⁵⁹. És allí on van, a la llera d'aquest riu, hi neden i juguen com bèsties. La sorra d'aquell riu és tota d'or pur³⁶⁰, omplen bótes d'aigua amb aquesta sorra d'or i a dins la sorra s'hi troben pedres precioses i gemmes. Amb aquesta sorra fan un fang amb què decoren els forats on resideixen, per dins i per fora, i quan el sol pica sobre aquells forats la terra resplendeix i enlluerna a unes quantes jornades de camí. [Aquesta gent] es multipliquen com les bestioles per | tal lloc i per tal 26r altre.

Cada any els egipcis, a través del riu Nil, s'apropen a llur terra i s'emporten un abundant botí i un nombre incomptable de persones, perquè la seva terra és molt vasta. La

³⁵³S'identifica amb "el país dels negres", que en aquesta obra és tant Àfrica com l'Índia (Hinducuíx). El Cuix històric és el que s'ha conegut pels occidentals com el territori de Núbia, tot i que els antics egipcis feien servir el mateix terme que l'hebreu. El Cuix bíblic tant és un personatge com un territori. És fill de Cam, fill de Noè, germà de Mitsràim, Put i Canaan. Alhora és pare de Sebà (o Sabà) i Havilà, entre altres, tal i com podem veure en Gn 10,6-7 i 1Cr 1,8-9. Quan a la Bíblia es parla del regne de Cuix, es fa referència a un territori una part del qual seria més tard el regne de Núbia. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 5, p. 343-344; WELSBY, *The Kingdom of Kush*. El Cuix bíblic es va assentar al nord-est d'Àfrica, al territori que avui ocupen el Sudan, el sud d'Egipte, Eritrea, Djibouti, Etiòpia i Somàlia, tot i que hi ha qui ubica Cuix al sud de la Península aràbiga. A Est 1,1 apareix la magnitud del regne de Xerxes, des de l'Índia fins a Etiòpia (de *Hodu* a *Cuš*). No obstant això, per Šašon Hay utilitza el terme de Cuix i de cuixita per referir-se indistintament als negre i reialmes de negres. De fet, la relació entre la zona geogràfica, el nom de Cuix i el fet de ser negre també ha deixat marca en el català: el Diccionari de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans defineix una accepció del terme *negre* com "de raça etiòpica". | ³⁵⁴Sobre l'orientació i els punts cardinals, veure el Capítol 3 dels viatges de l'autor. | ³⁵⁵Amb la Meca dels ismaelites es refereix aquí a la ciutat santa dels musulmans, la Meca, a l'actual Aràbia Saudita. ³⁵⁶Abissínia, *Habeš* en el text és un dels noms amb què també s'ha conegut segons la tradició àrab (*al-Habaš*) a Etiòpia i els seus països adjacents del Corn d'Àfrica. En el context en què es va escriure aquest llibre, part d'Abissínia formava part de l'imperi otomà, però amb aquest nom es coneixia les dues ribes del Mar Roig, és a dir, entre el Golf d'Edén i Egipte. Veure *The Encyclopaedia of Islam*, vol. 3, p. 11. | ³⁵⁷Així apareix en Gn 10,6-7 i 1Cr 1,8-9. | ³⁵⁸Referència dels cuixites al Capítol 4 sobre l'alterir. | ³⁵⁹Com s'ha dit en sis notes més amunt, Havilà va ser fill de Cuix, tal i com apareix en Gn 10,6-7 i 1Cr 1,8-9. També és, però, un element geogràfic que apareix en Gn 2,10-12 on un dels quatre rius que sorgeixen de l'Edén, el Fisson -també mencionat al text-, recorre tot el país de Havilà, que és un país ple d'or fi, resina olorosa de bdellí i pedra d'ònix. Havilà, pel fet de ser una país antediluvià la tradició jueva no l'identifica amb cap país contemporani de la Bíblia, tot i que possiblement se situaria entre Àfrica i Àsia. Per aquest motiu Šašon Hay prefereix no arriscar-se a precisar la seva ubicació i tria l'expressió: "propers al país de Havilà". | ³⁶⁰Extret del relat bíblic de Gn 2,10-12.

המלח. והים הזה היא³⁴⁵ מתערב עם ים סוף לפני עיר ג'יך והיא על שפת ים סוף ושם חונים הספינות שהולכים למיכה של ישמעאלים. והיא למעלה מעיר ג'ידה דרך יום ביבשת ורוכבים על הגמלים וכן הולכים למיכה דרך ים ואין מקום לחון [את] הספינות כי אם בעיר ג'ידה. ועל שפת ים סוף קרוב לעיר קבר גדול ואבן שיש גדולה ומ' אמה אורך האבן הזה, היא ציון על הקבר הזה, וברוך היודע מה הוא הקבר הזה, וישמעאלים אומרים שהוא קברו של אדם הראשון ומשתחוים לו ותועים הם, ואולם בספר בן גוריון מביא סיפור זה. ומעיר זה יתפרד הספינה³⁴⁶ ונכנסת בתוך ים סוף. ובתוך שבוע אם יהיה

ומעיר זאת תתפרד הספינה Hauria d'haver escrit³⁴⁶ | הוא Hauria d'haver escrit³⁴⁵

seva ciutat principal és *Bender Šurit*³⁶¹, que es troba a la costa del Gran Mar, el Mar de la Sal³⁶². Aquest mar es barreja amb el Mar Roig davant la ciutat de Jiddah³⁶³, a la riba del Mar Roig, on amarren els vaixells que es dirigeixen a la Meca dels ismaelites, per damunt de la ciutat de Jiddah, a un dia de viatge per terra muntats a camell³⁶⁴. És així com es va a la Meca a través del mar, i no hi ha cap indret per amarrar les embarcacions si no és a Jiddah. A la riba del Mar Roig, a prop d'aquesta ciutat, hi ha una gran tomba i una gran llosa de marbre. Aquesta pedra té quaranta colzes de llargada i senyalitza el lloc on es troba aquesta sepultura. Beneït qui sàpiga què és aquesta tomba. Els ismaelites diuen que és la tomba d'Adam³⁶⁵ i s'hi prosternen. Van errats. És possible que en el llibre de Ben Gurion

³⁶¹*Bender Šurit* significa “El port de Surit” en persa, بندر, *bandar*, “port”. Podem veure aquest topònim en moltes de les ciutats costaneres d'Iran, tant del Golf Pèrsic com del Mar Caspi. La presència de topònims perses en aquesta zona es deu als contactes comercials i migratoris perses ja abans de l'aparició de l'islam i després de la introducció d'aquesta religió en el territori. A més, cal dir que l'àrab i el turc otomà van manllevar aquest mot. En el cas del text podríem relacionar *Bender Šurit* amb “el port de Surat”, en referència a l'important comerç entre el litoral de Somàlia i el de la ciutat índia de Surat. Veure ALPES, *Gujarat and the Trade*, p. 45. En aquest cas estariem parlant de Mogadiscio, l'actual capital de Somàlia, la ciutat portuària més important d'aquesta zona durant l'Edat mitjana i l'època moderna. En aquest país trobem altres localitats amb el mateix nom, com *Bender Cassim*, *Bandar Murcaayo* o la regió de *Banadir*. | ³⁶²En aquest cas és l'Oceà Índic. | ³⁶³La ciutat portuària del Mar Roig més propera a la ciutat de la Meca, des d'on es dirigeixen els peregrins musulmans quan s'hi dirigeixen per mar. Veure l'entrada “Djudda” a *The Encyclopaedia of Islam*, vol. 2, p. 571-573. No és davant de Jiddah on es barregen les aigües del Mar Roig amb les de l'Oceà Índic, sinó davant del triangle que formen Djibouti, Eritrea i el Imen, uns mil kilòmetres al sud-oest de la ciutat de Jiddah, l'estret de Bāb al-Mandib. No obstant això, Šašon Hay l'identifica correctament amb la principal ciutat portuària que connecta amb la Meca, la principal ciutat dels musulmans (ismaelites en el text), on desembarquen els peregrins provinents d'Àfrica. Cal no oblidar que el motiu pel qual l'autor coneix bé aquestes aigües es deu al fet que en aquesta època Jiddah i la Meca estaven sota domini de l'Imperi Otomà, formant part de l'*eyalet* de *Habeš* (Abissínia), que comprenia les dues costes del Mar Roig. En aquest segle el comerç internacional dels otomans, que utilitzava aquesta zona per comerciar espècies amb l'Índia, havia entrat en fase de declivi, lluny de l'era d'or dels segles XVI i principis del XVII, a causa de la incursió dels portuguesos al llarg de les costes africanes i al sud-est asiàtic. Veure FISCHER, *ha-Yehudim be-Hodu*. | ³⁶⁴Altra vegada utilitza el temps com a unitat de longitud. La distància entre la Meca i la ciutat de Jiddah és de 72 kilòmetres. | ³⁶⁵Tal vegada seria la tomba d'Eva, i no d'Adam. Émile Felix Gautier creu que la ciutat de Jiddah s'hauria de pronunciar Jaddah, que en àrab seria la mateixa paraula que s'empra per “àvia”, pel fet que la tomba d'Eva -la matriarca de la humanitat- se situava prop d'aquesta ciutat. Es tracta d'una tomba monumental de cos allargat, 130 metres de llargada per 4 d'amplada, amb construccions i monòlits als extrems i al bell mig, la simbolització dels peus, el melic i el cap d'Eva. Veure GAUTIER, *Moeurs et costumes des Musulmans*, p. 65-68, i també *The Encyclopaedia of Islam*, vol. 2, p. 571. Sorprenentment, en comparació, les mesures del monòlit que descriu Šašon Hay no semblen exagerades. Estariem parlant tan sols de la tomba d'Eva, i no la d'Adam, perquè tot i que segons la tradició islàmica van ser enterrats junts, també es diu que més tard el cos d'Adam va ser traslladat a Jerusalem, a l'església del Sant Sepulcre. Veure *The Encyclopaedia of Islam*, vol. 1, p. 178). Quant a testimonis que l'han descrit com a la tomba d'Eva, l'investigador Angelo Pesce destaca, entre altres, Ibn Jubayir, del segle XII, que narra l'existència d'una construcció antiga i noble, la tomba d'Eva, i també Ibn al-Mujāwir i Ibn Haliqān, del segle XIII, que situen clarament la tomba d'Eva a Jiddah. Veure PESCE, *Jiddah: Portrait of an Arabian City*, p. 126-130.

רוח טוב יגיעה³⁴⁷ הספינה לפני הרי אררט, ושם בראש ההר תיבת נח הצדיק, והיא חרבה³⁴⁸ אבל כל דמות התיבה קים³⁴⁹. ועד לפני ההרים הללו מגעת³⁵⁰ גבול ארץ חביש הנז"ל. ומ[ה]הרים הללו לוקח[ת] הספינה מים לשתות וממלאים כל הכלים, ומשם יתפרד והולך לבוא³⁵¹ מצרים וטרם שיראו יבשה, כמו דרך ג' ימים בתוך ים, הספינה בסכנה גדולה כי יום א' הולכת בתוך איי הים, מפשפשים למצא [את] הדרך כעור המפשפש בכותל, כי לא נמצא[ת] ארץ באיי הים הזה³⁵² כי אם כולם הרים קטנים של [ה]אבן השואבת³⁵³, בין מתחת לים ובין ביבשת כלם [ה]אבן השואבת, וח"ו שימצא בספינה מסמר אחד של ברזל כי מושך [את] הספינה לתוך אותם הרים | וישבר ולא ישאר ממנה שריד ופליט, ואפילו כל מין ברזל שיש בתוך הספינה, כמו סכינים³⁵⁴ ומחט'

26v

³⁴⁷Hauria d'haver escrit תגיע. Cal observar la terminació -עה- perquè en tots els ל"ע amb vocal de timbre *a* al final de paraula apareixen amb aquesta marca -ה-. | ³⁴⁸El verb usat és el que apareix en el capítol de Gn 8, un dels verbs utilitzats a la història del desembarcament de Noè, i fa referència a "eixugar-se": חרבו המים, "les aigües s'havien eixugat". En el context de l'obra, però, sembla ser que no hi tindria aquest sentit, i s'hauria de traduir com "esmicolada". | ³⁴⁹Ho hauria d'haver escrit en femení, קימת. | ³⁵⁰Hauria d'haver escrit [הספינה] ומשם מתפרדת והולכת. | ³⁵¹Hauria d'haver escrit ומשם מתפרדת והולכת. | ³⁵²Hauria d'haver escrit האלה. | ³⁵³אבן שואבת, "pedra que atrau", significa tant un punt d'atracció com un imant. En aquest context pot significar les dues coses. Igualment, no usarem "magnetita" per tractar-se d'un tecnicisme. | ³⁵⁴La versió de Ben Zvi escriu סיכות, veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 430. Curiosament, aquí el copista no ha escrit סיכין com en els altres llocs d'aquest text, ff. 22v, 68v i 73v.

s'esmenti aquesta llegenda³⁶⁶. És des d'aquesta ciutat que el vaixell s'allunya i s'endinsa a l'interior del Mar Roig. Després d'una setmana, si fa bon vent, l'embarcació arribarà davant les muntanyes de l'Ararat³⁶⁷. Allí, al capdamunt de la muntanya hi ha l'arca de Noè, el Just³⁶⁸. Està destrossada, però té tota una similitud amb l'arca. Just davant d'aquestes muntanyes s'arriba als límits del país d'Abissínia -mencionada més amunt-. Els vaixells agafen aigua per beure d'aquelles muntanyes i n'omplen totes les gerres, i d'allà s'allunyen i es dirigeixen cap a Egipte. Però abans que es vegi terra passen unes tres jornades a dins del mar. El vaixell es troba en un gran perill perquè durant tot un dia sencer travessa unes illes i va explorant per trobar un camí, com un cec que furga per la paret. Això és així perquè en aquestes illes no hi ha terra, totes són petites muntanyes de roca amb poder d'atracció. De sota l'aigua fins a terra ferma són totes de roca que té poder d'atracció, i Déu nos en guard que en el vaixell hi hagués un sol clau de ferro, perquè l'arrossegaria cap a aquestes muntanyes, | s'esmicolaria i no hi hauria qui se'n salvés ni se n'escapés³⁶⁹. Més 26v

³⁶⁶El llibre al qual l'autor fa referència és l'obra de la literatura historiogràfica, el *Yosipon*, d'autor anònim, però atribuït a Yosef Ben Gurion ha-Cohen. A les edicions consultades no apareix la descripció de cap tomba als afores de Jiddah tal i com proposa l'autor, tan sols parla de la muntanya d'Ararat, a l'Àsia menor. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 11 ,p. 461-462; i la versió judeocastellana LAZAR, Moshe (ed.) i PUEYO (ed.), *Sefer Ben Gurion (Yosipon): first Ladino translation by Abraham Asa (1753)*, Lancaster: Labyrinthos, 2000; o la versió hebrea FLUSSER, David (ed.), *Sefer Yosipon*, Jerusalem, Mosad Bialik, 1980-1981. El *Yosipon* és un llibre creat, segons un dels manuscrits, l'any 953, per Yosef ben Gurion. Sembla ser que el seu origen es trobaria al sud d'Itàlia durant el període bizantí. Els fets que narra succeeixen en l'època del segon Temple, on descriu les diferents nacions i ètnies des del moment de la creació, i després de descriure la història de Roma durant el segon Temple, finalitza l'obra amb la destrucció de Massada. El seu relat es troba molt influenciat pels escrits de Flavi Josep i d'aquí parteix l'atribució de la seva autoria: *Yosipon* és el terme grec per Josep (Yosef), és a dir, Yosef ben Gurion, que no és altre que Yosef ben Matatiah, Flavi Josep. Clarament és un llibre que Šašon Hay té en compte a l'hora d'escriure el seu llibre. | ³⁶⁷No pot tractar-se de la muntanya de l'Ararat. Tant en la tradició jueva com en la islàmica, la muntanya de l'Ararat se situa en el territori de l'actual Turquia amb el límit d'Armènia. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 2, p. 360-361; *The Encyclopaedia of Islam*, vol. 1, p. 251-252; *Encyclopaedia of the Quran*, vol. 1, p. 146-147). Ben Zvi, apunta que ens trobem amb l'únic cas on la muntanya de l'Ararat se situa davant de la costa del Mar Roig (BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 430). Tant podria tractar-se de les muntanyes d'Etiòpia com les muntanyes del Iemen. En el llibre de *Yosipon* ens apareix dues vegades la zona de l'Ararat, però per fer referència al país dels alans, una nació a cavall entre Pèrsia i la península de l'Anatòlia. Veure LAZAR (ed.) i PUEYO (ed.), *Sefer Ben Gurion*, cao. 96, p. 650-654; FLUSSER (ed.), *Sefer Yosipon*, vol. 2, p. 98.

³⁶⁸Segons el que apareix a Gn 8,4. | ³⁶⁹La navegació per aquest mar ha estat sempre important al llarg de la història, sobretot des del moment que els egipcis van obrir canals des del Nil fins al llac Timsah i el Gran Llac Salat, al nord de la ciutat de Suez, per poder comunicar el Mar Roig amb el Mediterrani. Amb tot, és llegendària la dificultat de navegar-hi a causa dels esculls coral·lins, dels corrents i del vent en contra (sobretot allí on conflueixen els vents provinents del golf d'Àqaba amb els del Mar Roig). A tall d'exemple, els vaixells indis no s'endinsaven més enllà del golf d'Edén o Jiddah. Per aquest motiu les dimensions de les embarcacions de mercaderies eren més petites i passaven ben a prop del litoral, tot i el poc nombre de ports. Davant de tots aquests perills s'han succeït un seguit de llegendes que intenten donar resposta als riscos del mar. Una d'aquestes històries explica que al sud de la ciutat de Kulzum (l'antiga Clysmà, adjacent a la ciutat de Suez) hi ha una muntanya magnètica, motiu pel qual les embarcacions de la zona en cap cas eren construïdes amb ferro. Veure *The Encyclopaedia of Islam*, vol.1, p. 931-933. Aquesta llegenda -així com la versió de Šašon Hay- podria ser una

ושיפודים וכדומה לצורך אנשי הספינה, מקבצים אותם אל מקו' אחד יום קודם שיגיעו למקום זה, ויש להם אבנים שואבות בתוך הספינה וטומנים³⁵⁵ כל מין דבר של ברזל בתוך האבנים הללו ומושכים כל כח הברזל ונדבק עם האבנים ומת כאלו לא היה ברזל מעולם. וכן יעבור³⁵⁶ הספינה ממקום זה בכמה צער עד שיבוא קרוב לעיגולים ר"ל מקום שהכה משה רע"ה³⁵⁷ במטהו בים סוף ונקרע הים לי"ב שבילים הדרך אשר עברו בני ישראל את הים ביבשה.

וזאת היא השאלה ששאל[ה] מלכה שבה³⁵⁸ לשה"עה³⁵⁹, באומרה איזה³⁶⁰ ארץ שברא הקב"ה³⁶¹ תחת השמש ולא רא[ת]ה מעולם שמש כי אם יום א' בלבד, אמר לה זה³⁶² ארץ תחום³⁶³ ים סוף שהיכה משה רבינו ע"ה במטה האלהים ונקרע הים והיה לי"ב דרכים ושם עברו עם בני ישראל את הים ביבשה, ואותו יום לבד רא[ת]ה הארץ ההיא שמש ולא עוד, וזה³⁶⁴ סיבת העיגולים האמור[ים] לעיל כי כל מקום שנעשה דרך מי"ב דרכים הוא היום עיגול במקום, ר"ל שהתחום³⁶⁵ הוא רותח ומתקוטט עם המים, שרוצה לעלות ולראות אור עולם ושמש, כאשר ראה יום א' ואין רשות מאתו י"ת, וכועס הים וסובב סובב דרך עיגול, ו[ה]מקום שהי[ת]ה הדרך הוא באמצע העיגול והוא אטום כי התחום³⁶⁶ רוצה לדחות את המים מעליו והמים סובבים סביב³⁶⁷ למקום

³⁵⁵Hauria d'haver escrit טומנות | ³⁵⁶Hauria d'haver escrit תעבור | ³⁵⁷De fet, té un altre significat, i és el de considerar Moisès com a pastor, entenent Moisès com el pastor espiritual que guia Israel cap a la salvació de Déu. | ³⁵⁸Hauria d'haver escrit מלכת שבה | ³⁵⁹לשלמה המלך עליו השלום | ³⁶⁰Hauria d'haver escrit זאת | ³⁶¹הקדוש ברוך הוא | ³⁶²Hauria d'haver escrit תחום | ³⁶³Hauria d'haver escrit תחום | ³⁶⁴Hauria d'haver escrit וזאת | ³⁶⁵Hauria d'haver escrit שהתחום | ³⁶⁶Hauria d'haver escrit המים סובבים סביב | ³⁶⁷Anteriorment hem vist i ara סובב סובב

encara, qualsevol tipus de ferro que hi hagi en el vaixell, com ara agulles, punxons, rostidors i semblants, necessaris per a la gent del vaixell, els arrepleguen en un mateix lloc un dia abans d'arribar en aquest indret. En el vaixell disposen d'unes pedres amb poder d'atracció a l'interior de les quals amaguen qualsevol tipus d'objectes de ferro, i amb tota la força succiona el ferro, que s'enganxa a les pedres i mor com si mai hi hagués hagut ferro³⁷⁰. És d'aquesta manera com el vaixell passarà per aquest indret, amb molt de desgrat, fins que arribarà a prop dels remolins, és a dir, el lloc del Mar Roig on el nostre rabí Moisès -que en pau descansi- va picar amb el seu bastó i el mar es va partir en dotze camins de pas, el mar eixut per on travessaren els fills d'Israel³⁷¹.

Aquesta és la pregunta que la reina de Saba preguntà al rei Salomó -la pau sigui amb ell³⁷²-: “Quina és la terra que el Sant -beneït sigui- creà sota el sol i només ha vist el sol un dia?” Li va respondre que era la terra del fons del Mar Roig que el nostre rabí Moisès -la pau sigui amb ell- picà amb la vara de Déu³⁷³, i el mar es va esquinçar en dotze camins per on el poble dels fills d'Israel va travessar la mar eixuta. Aquest va ser l'únic dia que aquella terra va veure el sol. Mai més no l'ha vist. Això és el desencadenant dels remolins citats més amunt, perquè cada lloc que es va crear pels dotze camins, enlloc seu avui s'hi troba un remolí. És a dir, l'abisme bull i renyeix amb l'aigua, perquè vol pujar i veure la llum del món i el sol, tal com va veure un dia, però no té permís de Déu, i el mar s'enfada i gira i gira mitjançant el remolí. L'indret on hi havia un camí es troba ara enmig del remolí i és opac, perquè l'abisme vol apartar l'aigua de damunt seu i l'aigua gira al voltant d'aquest indret opac arremetent en forma de remolí contra el centre d'aquest lloc.

possible explicació al fet que el Mar Roig i la part occidental de l'Índia construeixen els vaixells sense ferro, simplement tramant taulons. No obstant això, moltes mites i llegendes tenen un element verídica, i és que realment existeix una singularitat magnètica al Mar Roig que ressegueix el rift que separa Àsia i Àfrica, al fons del mar. El magnetisme es deu a unes roques amb una gran força d'atracció al nivell del sòl marítim, que és més intensa davant les costes de Sudan fins gairebé arribar a Urgada, Egipte. Així doncs, la meitat de la superfície del Mar Roig es veuria afectada pel magnetisme. Veure PHILLIPS i ROSS, «Magnetic anomalies in the Red Sea», p. 205-217.

³⁷⁰Això només causaria que el poder magnètic de la magnetita de la caixa s'afeblís per la quantitat de ferro, però el ferro seguiria patint l'atracció de les pedres magnètiques de les illes. | ³⁷¹Sense dubte el text a què fa referència es tracta del pas del Mar Roig d'Ex 14. Quant a un camí per a cada una de les tribus dels israelites, ja apareix al *Pirke de-rabi Eliezer*, cap. 42. Veure [Rabí Eliezer], *Pirke deRabbi Eliezer*, p.330. | ³⁷²Tant en 1Re 10 com en 2Cr 9, que són textos gairebé idèntics, es narra la visita de la reina de Sabà al palau del rei Salomó per veure si la seva fama era merescuda, per la qual cosa ella li va formular una sèrie d'enigmes, però el rei Salomó va saber resoldre'ls tots. En la tradició rabínica, s'han reproduït diverses preguntes que li podria haver preguntat. Podem trobar un exemple de les preguntes que li va fer la reina de Saba al rei Salomó en les llegendes hebraïques traduïdes al castellà en l'obra de ROMERO, *La ley en la leyenda*, p. 447-452. | ³⁷³Moisès va alçar la vara i va estendre la mà, tal i com li havia manat Déu, i va ser això que va fer que el Mar Roig s'obris (Ex 14,16-21), no el cop de la vara. És en Ex 17,1-8 on s'explica que quan els hebreus no tenien aigua en la seva travessia pel desert, Moisès va picar la pedra amb la vara dues vegades. No obstant això, en el *Me'am Lo'ez*, *Šemot*, s'explica precisament el mateix que explica Šašon Hay.

27r האטום ומכים באמצע המקום הזה כעיגול. וכן | לי"ב דרכים הם נעשים י"ב עיגולים ונלחמים יומם ולילה עד היום הזה. ואוי לספינה אם נופלת בא' מעיגולים הללו כי בולעה³⁶⁸ אותה אותו העיגול ולא ישאר ממנה שריד ופליט, ומעולם מקום הים [ה]זה היא³⁶⁹ בעברה וזעם, והספינה שם היא כאשר מעוברת או תלד ויעבור בשלום או תמות בעונה, כי בולעים העיגולים אותה ויאבד וילך³⁷⁰ לתהום רבה³⁷¹ כאלו לא הי[ת]ה ולא נברא[ה]. וכשיעבור³⁷² בשלום מן המקום הזה אז נותנים הודאה כל אנשי הספינה ונודרים נדרים איש לאלהיו, ואז הם מגיעים בשמחה אל עיר סואיס³⁷³, והוא המקום אשר היו ישראל חוננים על הים, ומשם הולכים למצרים בג' ימים דרך יבשה.

וכל המקומות אשר כתבנו לעיל הם הם מקומות אשר היו יושבים כל זרע ישמעאל, קודם שנולד המשוגה, והיו על שפת הים, וסימן גבולם, מקום יושבם מקדם הוא כח"ת: כוש חביש תימן עד המיכה ועד קרוב למצרים.

ובמצרים היה מלך זרע עשו הרשע סייא"ן פיטר"ו והוא היה קיסאר בעיר הגדולה ציציליה יחרב מהרה בע"ה כי הם רשעים גמורים עד היום הזה, כי אוי לזרע ישראל שיפול בידם, אין לו עוד לינצל כי אם דוקא שורפים אותו בשמחה גדולה, מהרה תביא עליהם נאם ה'. ומשם בא זה הרשע והמליכו אותו על ארץ מצרים, ומארץ מצרים והלאה כל

³⁶⁸Hauria d'haver escrit בולע l'estudi lingüístic. | ³⁶⁹Hauria d'haver escrit הוא. | ³⁷⁰Hauria d'haver escrit תחום quan anteriorment havia escrit תחום. Tal vegada no és escrit ותלך ותאבד. | ³⁷¹Finalment escriu bé תהום de Sl 36,7 i Am 7,4. | ³⁷²Hauria d'haver escrit וכתעבור. | ³⁷³Transcripció de Suez des de l'àrab, السويس, *al-Suways*.

Així, | de dotze camins es van fer dotze remolins i lluiten nit i dia fins al dia d'avui³⁷⁴, i ai 27r del vaixell que caigui en un d'aquests remolins, perquè el remolí se l'empassarà i no en quedarà cap supervivent, ni un sol fugitiu. Aquesta zona del mar sempre ha estat d'indignació i de càstig³⁷⁵, en què el vaixell es pot comportar com una dona prenyada: o infantarà i ho superarà en pau, o morirà, pel seu pecat³⁷⁶, perquè els remolins se l'empassaran, es perdrà i anirà a gran profunditat, com si mai no hagués existit ni hagués estat creat. Quan se supera en pau aquesta regió, tots els homes del vaixell donen gràcies, cadascú fa vots al seu déu i aleshores arriben amb goig a la ciutat de Suez³⁷⁷, l'indret on van acampar els israelites davant el mar³⁷⁸, i d'allí es dirigeixen a Egipte³⁷⁹ durant una travessia de tres jornades per terra.

Tot els indrets que hem escrit més amunt³⁸⁰ són llocs en què s'assentava tota l'estirp d'Ismael abans que nasqués l'errat, situats a la costa, i l'abreviatura dels límits de l'àrea del seu antic assentament és *K.H.T.*: Cuix, Abissínia i Iemen³⁸¹, amb la Meca i ben a la vora d'Egipte.

A Egipte hi hagué un rei de la nissaga d'Esau³⁸², el malvat *Sian Pietro*³⁸³, emperador de la gran ciutat de Sicília³⁸⁴ -sigui destruïda ràpidament amb l'ajuda de Déu-, perquè són absolutament malvats fins al dia d'avui. Ai de l'estirp d'Israel que caigui en el seu poder, ja no tindrà salvació sinó que el cremaran amb gran alegria –que ràpidament els

³⁷⁴No es conserva cap llegenda com aquesta que els remolins fossin originats per la rivalitat entre el terra de la mar Roja amb les aigües que té al damunt. | ³⁷⁵Sl 78,49. | ³⁷⁶Una de les expressions i dites de Šašon Ḥay dignes de recordar que sorprèn per la seva originalitat. | ³⁷⁷Des del segle XVI era una ciutat portuària valuosa per l'Imperi Otomà, que li donava accés al mercat amb l'Índia. | ³⁷⁸Sobre el lloc descrit en el llibre de l'Èxode, els acadèmics accepten que es refereix als afores de la ciutat de Suez, al que era conegut com el Gran Llac Salat. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 17, p. 160. | ³⁷⁹La ciutat del Caire. | ³⁸⁰Cal destacar aquí l'ús de la primera persona del plural per a la veu del redactor. | ³⁸¹En el text כח״ת: *Kuš*, *Habeš* i *Teman*. Com veiem, Šašon Ḥay recorre fàcilment als acrònims fins i tot per a termes que no apareixen sovint a la literatura hebrea, per exemple aquest terme suara descrit, que no apareix. No obstant això, amb aquest acrònim podem veure la importància com a unitat geogràfica i cultural d'aquesta àrea descrita. | ³⁸²Ja hem dit més amunt que els cristians són considerats de l'estirp del malvat Esau. Veure per exemple els ff. 22r i 24v. | ³⁸³*San Pietro*, Sant Pere del Vaticà. | ³⁸⁴Aquí fa referència als romans, però també podria fer-ne als grecs. Els emperadors romans, grecs i romans del primer mil·lenni aC, italians i europeus d'època moderna, i fins i tot cananeus i filisteus dels escrits bíblics, són considerats per Šašon Ḥay reis de la malvada Grècia. La referència de Sant Pere és clara, s'està referint al cap de la seu del cristianisme occidental, el papa del Vaticà, a Roma, però l'autor fa un sincretisme exagerat entre emperadors i papes: tant cristians, romans com grecs representen el mateix. Més endavant veurem com l'emperador romà té la seu a l'església de Sant Pere de Roma, dita en el ff. 72r-72v com el gran temple de la idolatria.

העולם היה ביד מלכות יִן הרשעה, וכל זה היה בחורבן בית ראשון בעו"ה ונשארנו יתומים ביד אדונים קשים, ומד' צידות ארץ תפארתינו³⁷⁴ | סבבנו כלבים וכ"ו, ולא היו מניחים אותנו לקרות³⁷⁵ 27v בתורת אלהינו והיינו מתחב[א]ים תחת הארץ³⁷⁶ כדי לקרות³⁷⁷ תורה, כעובדה שהיה עושה הרשב"י³⁷⁸ וחבריו שהיו כל ימיהם במערות וכמו שכתב בעל הגמרא על כמה צרות שהיו מצירים אותנו מלכות יון הרשעה, ובפרט מה שכתוב בתלמוד בבלי בכמה מעשיות על כל המעשים וגזרות רעות שהיו גוזרים עלינו, ועד חורבן הבית היינו בכמה צרות ובחמלת ה' עלינו³⁷⁹ שלח לנו כמה וכמה נביאים השכם ושלוח³⁸⁰, ואעפ"י ששמענו להם או לא שמענו להם³⁸¹ הכל היה לטובתנו. עד שבא שמואל הנביא ובזמנו נתאוו עם קדש למלך והוא ממרירות לבינו שהיינו רואים מלכים בזרעו של עשו הרשע, והיו צוררים ואויבים לנו, ולא היה לאל ידינו בעו"ה³⁸², והוא י"ת עשה כרצוננו ונתן לנו מלכות והמליך את שאול על יד שמואל הנביא ע"ה ונתישב המלוכה בידינו נלחמנו ויכולנו עם אויבינו ככל הנקמו³⁸³ שעשה דוד מלך ישראל עם פלישתים ובפרט בזמן שלמו³⁸⁴ בנו [ה]מלך³⁸⁵, בנה בית לשמו, מלך מלכו של עולם, והיינו בשמחה וששון איש תחת גפנו ותחת תאינתו³⁸⁶ והיינו מתפללים בתוך בית קדשינו ותפארתינו לפני ה' אלהינו ושכינתו

³⁷⁴A Lm 2,1 apareix: תפארת ישראל, "l'esplendor d'Israel", és a dir, Jerusalem i el seu Temple. | ³⁷⁵Hauria d'haver escrit תחת הקרקע o תחת האדמה. | ³⁷⁶Anteriorment ja hem proposat un canvi de vocabulari, enlloc de תחת הארץ. Veure ff. 4v i 7r. | ³⁷⁷Hauria d'haver escrit לקרוא. | ³⁷⁸הרבי שמעון בר יוחאי. | ³⁷⁹A Gn 19,16 apareix: ושלח יהוה אליכם את כל עבדיו. | ³⁸⁰Similar a Jr 25,4; 29,19; 35,15 i 44,4. בחמלת יהוה עליו. | ³⁸¹És un resum de la segona part d'alguns dels versets que acabem de citar, Jr 7,13; 25,4; 26,5; 29,19, que es sintetitzen en: ולא שמעתם. | ³⁸²A Gn 31,29 trobem la cita inversa en la qual s'ha inspirat Sa'ason Hay: יש לאל ידי לעשות עמכם רע. | ³⁸³נקמות. El tema de la venjança és important en aquesta obra. | ³⁸⁴Amb waw. Hauria de dir שמלה. Ben Zvi escriu שלו, veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 432. | ³⁸⁵L'aposiçió de בנו "fill seu" sembla forçada, tal vegada hauria estat millor escriure: בנו שלמה המלך. | ³⁸⁶Cita que apareix tant en Mi 4,4 com en 1Re 5,5. Cal observar que tot i ser una cita bíblia, ja sigui en escriptura plena o defectiva, "la seva figura" apareix com a תאנתו, en canvi el copista escriu, com és el seu costum, תאינתו.

caigui el decret del Senyor-. Aquest malvat va venir d'allà i el van fer rei de la terra d'Egipte, i de la terra d'Egipte i més enllà³⁸⁵, tot el món estava en poder del regne de la malvada Grècia. Tot això va succeir en temps de la destrucció del primer Temple³⁸⁶ -per la quantitat dels nostres pecats-, vam quedar orfes a mercè de senyors severos i procedents dels quatre cantons de la terra de la nostra glòria | ens van rodejar gossos³⁸⁷, etcètera³⁸⁸. No ens 27v van deixar llegir la Llei del nostre Déu i ens amagàvem sota la terra per llegir la Torà, com feia el rabí Šim'on bar Yoħa'i amb els seus companys, que van viure tota la vida en coves³⁸⁹. Succeí com va escriure l'autor de la Guemarà sobre les desgràcies que ens assetjaven des del regne de la malvada Grècia³⁹⁰, i particularment el que està escrit en el Talmud de Babilònia en uns quants relats sobre tots aquests esdeveniments i els malvats edictes que decretaven en contra nostre³⁹¹. Fins a la destrucció del Temple³⁹² vam patir moltes tragèdies però gràcies a la misericòrdia de Déu vers nosaltres³⁹³, que no es va cansar d'enviar-nos nombrosos profetes³⁹⁴, i encara que els escoltéssim o no³⁹⁵, tot era pel nostre bé. En temps de la vinguda del profeta Samuel, el poble sant va anhelar tenir un rei a caua de l'amargura del nostre cor, perquè vèiem que els reis de l'estirp del malvat Esau³⁹⁶ ens oprimien i ens eren enemics, i les nostres mans estaven netes de pecat contra Déu³⁹⁷. I Ell -beneït sigui- ens va donar un regne, com volíem, i va nomenar rei Saül per mitjà del profeta Samuel -la pau sigui amb ell-, i la monarquia es va consolidar entre nosaltres. Vam lluitar i vam poder contra els nostres enemics amb totes les represàlies que féu David, rei d'Israel, contra els filisteus³⁹⁸, i sobretot en temps del seu fill, el rei Salomó, que va

³⁸⁵Les ribes del Mediterrani. | ³⁸⁶De fet, els grecs, els romans i el cristianisme aparegueren durant l'època del segon temple de Jerusalem. Podria estar parlant del segon temple, entre el s.VI aC i el s.I dC. El primer temple se situaria entre els segles IX-VI aC., una data massa allunyada en el temps per a l'aparició dels grecs a l'Orient mitjà. | ³⁸⁷Com Sl 118,10: "totes les nacions m'envoltaven". Possible paral·lelisme entre "nacions" i "gossos". ³⁸⁸La relació entre els pecats del poble, la destrucció de Jerusalem i el patiment del poble a la diàspora queden molt ben reflectits en el llibre de Lamentacions, però també al llarg de l'obra. Veure el comentari de la Salvació en el Capítol 5. | ³⁸⁹La tomba de Šim'on bar Yoħa'i era venerada a la muntanya de Meron, a Safed, molt abans que s'iniciés el culte a la tomba de Yišħaq Lúria. No obstant això, mentre que el pare de rabí Šim'on era amic dels romans, Šim'on era el seu més acèrrim enemic. Va haver d'ocultar-se d'ells durant tretze anys, tancat en una cova, moment en què va poder aprofundir en els coneixements legals i místics del judaisme. Veure EPSTEIN (ed.), *The Babylonian Talmud*, p. 87, n. 8. | ³⁹⁰Per veure les persecucions romanes contra els jueus en la literatura hebraica, vegeu TB *Avoda Zara 5a, 8b i 18a*. | ³⁹¹En concret, apareix al TB *Avoda Zara 8b*, en què el govern romà decreta i ordena que els rabins siguin assassinats i el poble on resideixen sigui destruït. | ³⁹²En aquest cas sí que estaria parlant de la destrucció del primer temple de Jerusalem. | ³⁹³Similar a Gn 19,16. | ³⁹⁴En els diferents passatges de Jr 25,4; 29,19; 35,15 i 44,4 trobem aquesta cita, amb petites diferències entre elles. | ³⁹⁵Resum de la segona part d'alguns dels versets que acabem de citar, Jr 7,13; 25,4; 26,5; 29,19. | ³⁹⁶Aquesta vegada els esauïtes són els *goyim* de 1Sa 8,5 i 8,20. Concretament se'ns parla que els israelites volgueren un rei a imitació de les altres nacions, per administrar justícia i comandar els exèrcits, tot i les advertències del profeta Samuel. | ³⁹⁷Cita inversa de Gn 31,29, "estaria a la meua mà fer-te mal". El destí de és efecte ni depèn del que es faci, sinó exclusivament de la voluntat de Déu. | ³⁹⁸Com el que està relatat en 2 Sa.

שרויה בתוכינו³⁸⁷ כי היינו ראויים לכך כי שבנו מקושי עורפינו³⁸⁸. וכמו
 28r שאמר הרשב"י זלה"ה³⁸⁹ בשעתא דבנה שלמה בית | מקדשא ואשתלים
 עלמא תתאה כגוונא דעלמא עילאה ישראל כולהו הוו זכאין וכ"ו³⁹⁰.
 ובכל זאת תעינו כשה אובד מדרך הישר³⁹¹, ועוד חזרנו וחטאנו לה'
 אלהינו וחרה אפו עלינו וסילק את שכינתו מתוכינו³⁹² כי עזבנו את
 תורתו והיינו משתחויים בב[ה]מות ובעגילים ועזבנו את ה' אלהינו³⁹³
 אשר היה עונה אותנו ביום קוראינו אותו³⁹⁴ בכל לבינו. ובעונותינו
 הרבים חרב את בית קדשינו ותפארתינו ושימם את עיר הקדש ירושלים
 ונתן אותנו לחרפה בעיני אויבינו מלכות יון הרשעה זרע עשו הרשע,
 ובכל זאת זכר זכות אבותינו ולא עזב אותנו לגמרי והשכם ושלח לנו
 כמה וכמה נביאים עד שגמל חסדו עלינו והוציאנו מאפילה לאורה
 ושלח לנו את ירמיהו הנביא להראות לנו את הדרך אשר נלך בה למצוא
 אור ונציל את נפשינו מלדרוך בדרך האפילה ולשוב לראות באור זיו
 שכינת אלהינו. ועוד תעינו ונקשינו עורף ומרדנו בתורת אלהינו וגם
 בנביא שולחו ירמיהו מנבא מפי ה' על כל הרעה העתידה לבוא עלינו
 ולא שמנו עצותיו על לוח לבינו וכמה מלכי ישראל מרדו בו על שהיה
 מתנבא על חורבן בית תפארתינו על רוב עונותינו ובפרט מלך צדקיהו
 דכתיב (ויעש הרע בעיני ה' אלהיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי
 ה')³⁹⁵ ועוד כתיב וישלח ה' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם
 28v ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו | ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים
 ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין

³⁸⁷En la porció de *gemara* del TB *Yoma 57a* apareix l'expressió: שכינה שרויה ביניהן. | ³⁸⁸Tant a Ex 32,9; 333 i 34,9 i Dt 9,6, apareix com a adjectiu. En el text ens apareix en forma de substantiu. Aquesta expressió es tradueix com "anar a la seva" (Bíblia Catalana Interconfessional) o "ben rebel al jou" (Bíblia de Montserrat).
³⁸⁹En arameu, cita de *Zohar Hadaš, Megillot, Megillat Šir ha-Širim 4b*. No obstant això, en totes les versions del *Zohar Hadaš* consultades apareix בי מקדשא enlloc del text.
³⁹⁰En arameu, cita de *Zohar Hadaš, Megillot, Megillat Šir ha-Širim 4b*. No obstant això, en totes les versions del *Zohar Hadaš* consultades apareix בי מקדשא enlloc del text.
³⁹¹Inspirat en SI 119,176: תעיתי כשה אובד. | ³⁹²En alguns *midrašim* apareix una expressió molt similar (מהם o ממנו enlloc de מתוכנו), *Midraš Tanhuma, paraša Be-ħuqqotay 5* i *Midraš Tehillim, Mizmor 4,8*. | ³⁹³La frase anterior és un paral·lel amb un canvi d'estructura de 1Sa 12,10: כי עזבנו את יהוה ונעבוד את-הבעלים ואת. | ³⁹⁴Similar al que apareix a *Derašot ha-Ra"n* (de rabí Nissim ben Re'uben ha-Gerondi), *Deraša 1*: העשתרות. | ³⁹⁵Ús dels parèntesis en el text, aquí i més endavant en el paràgraf.

edificar el Temple per al seu Nom, Rei de l'Univers³⁹⁹. Tot era gresca i festa⁴⁰⁰, cadascú sota la seva parra i sota la seva figuera⁴⁰¹, i resàvem a l'interior del nostre Sant Temple de la nostra glòria⁴⁰² davant el Senyor, Déu nostre, i la seva presència divina s'havia establert entre nosaltres⁴⁰³ perquè érem dignes d'això, ja que havíem deixat enrere les nostres obstinacions⁴⁰⁴. Com digué el rabí Šim'on bar Yoħa'i -que la seva memòria visqui en el món del més enllà-: “Quan Salomó va construir el Temple, | moment en què el món 28r inferior va ser complet com el superior, tots a Israel eren justos⁴⁰⁵”, etcètera. Malgrat tot això, ens vam perdre com un xai que s'esgarria del camí ral⁴⁰⁶, vam tornar a pecar contra el Senyor, el nostre Déu⁴⁰⁷, es va enfurismar en contra nostre⁴⁰⁸ i va retirar la seva divina presència d'entre nosaltres⁴⁰⁹ perquè havíem abandonat la seva Llei i ens havíem postrat davant bèsties i vedells. Havíem abandonat el Senyor, Déu nostre⁴¹⁰, que ens havia respost el dia que l'havíem cridat⁴¹¹ amb tot el nostre cor. Pels nostres nombrosos pecats va destruir el nostre Temple Sant de la nostra glòria⁴¹², va desolar la ciutat santa de Jerusalem i vam ser humiliats pels nostres enemics⁴¹³, el regne de la malvada Grècia, estirp del malvat Esaú. No obstant això, va recordar el mèrit dels nostres patriarques i no ens va abandonar completament i ràpidament ens va enviar profetes. Va ser caritatiu amb nosaltres, ens va treure de la foscor perquè anéssim cap a la llum. Ens envià el profeta Jeremies per mostrar-nos el camí per on transitaríem per trobar la llum i salvar les nostres ànimes del camí de la foscor i tornar a veure la llum esplendorosa de la divina presència del nostre Déu. Vam tornar a extraviar-nos, vam entossudir-nos i vam rebel·lar-nos contra la Llei del nostre Déu i contra el profeta Jeremies, el seu enviat, que profetitzava per boca de Déu tots els mals que ens vindrien en el futur. No vam fixar els seus consells en els nostres cors i alguns reis d'Israel es van rebel·lar en contra seu per haver profetitzat la

³⁹⁹TB *Sota* 15a i 15b i en *Megilla* 15b i 16a. | ⁴⁰⁰Aquesta expressió apareix en Est 8,17. | ⁴⁰¹Cita de Mi 4,4, que també apareix a 1Re 5,5. | ⁴⁰²Is 64,10. Referència explícita al Temple de Jerusalem. | ⁴⁰³Expressió que apareix en TB *Yoma* 57,1. | ⁴⁰⁴Ex 32,9; 333 i 34,9 i Dt 9,6. | ⁴⁰⁵Cita de *Zohar Hadaš, Megillot, Megillat Šir ha-Širim* 4b. En la linealitat del text, ens està aportant una mostra del mereixement dels jueus de la salvació per part de Déu, perquè havien arribat a un punt en què ja eren dignes. Veure Capítol 5. | ⁴⁰⁶Inspirat en Sl 119,176. | ⁴⁰⁷Jr 16,10. ⁴⁰⁸Inspirada en Jb 32,2-3 o 2Re 23,26, amb Déu com a protagonista en aquest últim cas. | ⁴⁰⁹Una expressió molt similar apareix en *Midraš Tanħuma, paraša Be-ħuqqotay* 5 i *Midraš Tehillim, Mizmor* 4,8. | ⁴¹⁰Paral·lel a 1Sa 12,10. | ⁴¹¹Similar a cita de *Derašot* de rabí Nissim ben Re'uben ha-Gerondi, *Deraša* 1: “ens contestava sempre que el cridàvem”. | ⁴¹²Tota aquesta oració la podem trobar gairebé idèntica en les *Derašot* de rabí Yehošua' ibn Šu'ayib (deixeble de rabí Šelomo ben Adret i que a més va mostrar interès per la càbala, veure Encyclopaedia Judaica, segona edició, 2007, vol. 9, p. 694, *paraša Mišpatim vi-Šeqalim*. En el context del *Sefer Ma'ase Nissim* altra vegada es fa palesa la tònica que la destrucció del Temple per part dels romans no és res més que la voluntat de Déu de destruir-lo pels pecats del poble, i els destructors són la seva mà dreta per castigar els jueus. | ⁴¹³Fins aquí, el que s'ha dit fins ara es pot resumir amb el que diu Dn 9,16: “Pels nostres pecats i per les culpes dels nostres pares, Jerusalem i el teu poble són la befa de tots els països que ens envolten”.

מרפא (סוף דברי הימים) וגילה אותנו מארצנו וחרב את בית קדשינו ומסר אותנו [ל]אויבים צרים זרים אכזרים כי ניתן רשות למשחית ובא מלך כשדים אל עיר הקדש ארץ צבי, צבי ירושלים והרג כל בחורינו בחר בתוך בית מקדשינו ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישיש הכל נתן בידו כי עשינו הרע בעיני ה' אלהינו כי עזבנו את תורתו ומרדנו בנביאיו והיינו מפוזרים בין הגוים בכמה צרות ופחד אויבינו עד מלאות ע', שבעים שנה, כאשר היה דבר ה' אל ירמיהו, עד שבחמלת ה' עלינו כי שבנו אליו בכל לבינו ומלך מלך כורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו ככל הכתוב בס' עזרא, והשיב ה' אלהינו אותנו מארץ שביינו ונבנה גם בית מקדשינו בית שני ורבים מהכהנים והלויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו³⁹⁶ זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול³⁹⁷.

עזרא³⁹⁸. והוא כי בעו"ה כי כל הבנין שבנה שלמה מלכא דישראל הכל היה ברוח הקדש וכמה סודות עליונים כידוע ליודעי חן. והמלך שלמה, מלכא דישראל, אינו דומה לשאר מלכי דעלמא ואינה דומה שמחת בית שני לשמחת בית ראשון. כך כתוב בזוהר הנגלה בכמה |
 29r דוכתי. ודע לך שבמקומות הרבה תמצא זוהר נגלה, ר"ל שיש זוהר נגלה וזוהר נסתר, והנגלה הוא מה שהעיר ה' את רוח אדונינו מלכינו מלך הקבלה האלהי מלאך ה' צבאות הוא עינינו וקירות טירות מוחא דראשינו ה"ה³⁹⁹ האר"י זצ"ל, מפתח עינינו שפתח לבו [את] הצנורות שהיו סתומים בתוך הזוהר של הרשב"י זלה"ה וניתן רשות לאדונינו

³⁹⁶Ben Zvi corregeix el text de la següent manera: ביסדו, i no ha parat esment que pertany a la cita bíblica d'Esd 3,12 i que allí apareix גִּיְסָדוּ. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 433. | ³⁹⁷Ben Zvi s'equivoca i cita Esd 4,12 enlloc d'Esd 3,12. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 433. | ³⁹⁸El text apareix encerclat. L'autor, tot aprofitant que ha citat el llibre d'Ibn Ezra en el paràgraf anterior, tal vegada tenia la intenció de parlar ja sobre les anècdotes d'aquest personatge que apareix més endavant. No obstant això, es desvia del tema dels miracles d'Abraham ibn Ezra i, a mode de parèntesi i allargant-se vora de 40 folis fins al f. 62v, l'autor parla de les seves pròpies experiències. | ³⁹⁹הלא הוא.

destrucció del Temple de la nostra Glòria pels nostres nombrosos pecats⁴¹⁴, especialment el rei Sedecies, que està escrit: *Ofenia el Senyor, el seu Déu⁴¹⁵, amb el seu comportament i no s'humilià davant el profeta Jeremies, que li parlava de part del Senyor⁴¹⁶, i també està escrit: El Senyor, Déu dels vostres pares, els advertia sense parar mitjà dels seus missatgers, perquè no volia fer desaparèixer el seu poble i el santuari on residia. | Però 28v
ells feien befa dels missatgers de Déu, menyspreaven la paraula de Déu i es burlaven dels seus profetes, fins que la indignació del Senyor contra el seu poble s'arborà tant que ja no hi hagué remei⁴¹⁷ -fi del llibre de les Cròniques-. Ens va expulsar de la nostra terra i va destruir el nostre Temple. Ens va lliurar als enemics opressors, estrangers i despietats, perquè es va permetre l'extermini, i va venir un rei caldeu⁴¹⁸ a la ciutat santa, la terra d'Israel, la bella Jerusalem i va matar a tots els nostres representants en un sot a l'interior del nostre Temple i no va tenir misericòrdia ni de jove, ni de verge, ni d'ancià, ni de vell. Tot ho va deixar a les seves mans⁴¹⁹ perquè havíem ofès el Senyor, Déu nostre⁴²⁰, perquè havíem abandonat la seva Llei i ens havíem rebel·lat en contra dels seus profetes. Vam ser disseminats entre els gentils amb molt de patiment i de por dels nostres enemics. Fins acomplir-se setanta anys, moment en què Déu parlà a Jeremies i la misericòrdia de Déu va tornar vers nosaltres per haver tornat a Ell de tot cor. El rei Cirus, rei de Pèrsia, regnava per acomplir la paraula de Déu per boca de Jeremies⁴²¹, tal com està escrit en el llibre d'Esdras⁴²², i el Senyor, el nostre Déu, ens va fer tornar de la terra del nostre captiveri. També es va edificar el nostre Temple, el segon, i molts sacerdots, levites i ancians caps de llinatge que havien vist el primer Temple, quan veien que posaven fonaments en aquest temple, ploraven en veu alta mentre que molts altres aclamaven amb crits de festa⁴²³.*

'Ezra⁴²⁴. Això va passar pels nostres pecats, perquè l'edifici que va construir Salomó, rei d'Israel, estava tot construït per l'esperit sant i amb secrets altíssims, com bé

⁴¹⁴Tot aquest discurs és un resum de l'avis de Déu per mitjà del profeta Jeremies davant dels pecats del poble d'Israel, entre el tretzè any del regnat de Josies fins a la destrucció del regne de Judà pels babilonis. Això es pot llegir en el llibre de Jeremies, sobretot entre els deu primers capítols on parla dels pecats del poble, del desastre futur i la tràgica ruïna que els sobrevindrà. | ⁴¹⁵2Cr 36,5. | ⁴¹⁶2Cr 36,12. | ⁴¹⁷Efectivament, es tracta de l'últim capítol del Segon Llibre de Cròniques, 2Cr 36,15-16, però no són els últims versets del capítol. ⁴¹⁸Nabucodonossor. | ⁴¹⁹2Cr 36,17. | ⁴²⁰Com en 2Cr 36,12. | ⁴²¹Esd 1,1. | ⁴²²A més del llibre bíblic, podria tractar-se "el Llibre d'[Abraham ibn] 'Ezra". Abraham ibn 'Ezra, una de les seves activitats va ser la de comentar els textos bíblics. En els seus comentaris del llibre d'Esdras, concretament d'Esd 1,1, en la definició de la paraula *liklot* l'autor ens narra el mateix que ens ha explicat Šašon Ḥay sobre la tornada dels jueus després de transcorreguts setanta anys a l'exili. | ⁴²³L'autor ha escrit aquí tot el verset d'Esd 3,12. | ⁴²⁴En el text apareix encerclat. L'autor, tot aprofitant que ha parlat de la destrucció de Jerusalem i de l'exili, tal vegada tenia la intenció de parlar ja sobre les anècdotes d'Abraham ibn 'Ezra a la ciutat de Roma, lloc on s'explicarà que van ser duts captius els fills d'Israel, veure ff. 62v-80r. No obstant això, es desvia del tema dels fets d'Ibn 'Ezra i, a mode de parèntesi i allargant-se vora de 40 folis, l'autor parlarà ara de les seves pròpies experiències.

המלך האר"י וקם האר"י ונטל מפתח ביד ימינא ימינא עילאה ופתח ופתחא דזוהר קדישא ואזיל ליה מאתר לאתר ומדרגא לדרגא מלתתא⁴⁰⁰ לעילא ומעילא לתתא. ונכנס כבן בית לפלטרין של מלך מלכו של עולם ונכנס בכמה חדרי חדרים וגנזי המלך והוציא לאור תעלומות פתח לנו שערי אורה ופתח הקבלה וגילה לנו סתרי סודות ונפלא נפלאות ורוזין עילאין מזוהר הנסתר, והוא כי דבריו ברמז וכל סודותיו בו' ימי ברא"שית ומיתת י' מלכים ובפרט בסודות שבירת הכלים ובקיעת⁴⁰¹ האורים⁴⁰² וחסדים וגבורות ודקנא עילאה ושערות רחל עין לא ראתה אלהים זולתך, ואדונינו האר"י זלה"ה נכנס בכל אלו הפרדסים ולקט שושנים והריח לחבירים מסודות עליונים ורוזין עמיקין אשר לא נתגלו מיום שבנה הרשב"י זלה"ה את זוהר הקדוש הנסתר ההוא עד שבא הצדיק הזה לדור הזה, אשריהו, אשרי יולדתו ואשרי הדור והתלמידים אשר למדו תורה מפיהו וכן | לעולם תלמיד שלמד לפניו לא שכח תלמודו מעולם אלא הוא כמעייין נובע. והלא תראה שתלמידו הראשון הוא אור עולם צדיק בן צדיק מזה בן מזה למד תורה אור מזה המעייין, מעייין גנים באר מים חיים⁴⁰³ ונוזלים מלבנו' עץ⁴⁰⁴ שתול על פלגי מים

29v

⁴⁰⁰Hauria d'haver escrit מתתא, la *lamed* és l'indicador de direcció que sortirà més endavant, i no forma part de l'arrel de la paraula, תתא. | ⁴⁰¹Està repetida dues vegades, una a fi de línia i l'altra a principi de la següent.

⁴⁰²És més freqüent trobar-se el terme בקיעת האורות que no pas com l'escriu Śāṣon Ḥay. | ⁴⁰³Sobrevolat באר מים חיים. | ⁴⁰⁴Apareix al marge.

saben els experts en màgia⁴²⁵. El rei Salomó, rei d'Israel, no s'assemblava a la resta de reis del món, així com l'alegria del segon Temple no s'assemblava a la del primer, i així és com està escrit en alguns passatges del Zóhar que es revela. | Sàpigues que en molts llocs 29r trobaràs un Zóhar que es mostra i un Zóhar que s'oculta⁴²⁶. El que es mostra és el que Déu va revelar a l'esperit del nostre senyor, rei nostre, rei de la Càbala, el diví, l'enviat de Déu dels exèrcits, és els nostres ulls, els murs de les tanques del cervell del nostre cap, sens dubte el diví rabí Yišḥaq Lúria -de beneïda memòria-, clau dels nostres ulls, que va obrir el seu cor als canals d'influència [de les *sefirot*] que estaven ocults a l'interior del Zóhar de rabí Šim'on bar Yoḥa'i -que el seu record perduri a la vida del món futur-. El nostre senyor rei, diví rabí Yišḥaq, se li van atorgar facultats. El diví rabí Yišḥaq es va aixecar i va rebre la clau a la mà dreta, la dreta superior, i va obrir l'entrada del sant Zóhar, el va fer fluir d'un lloc a l'altre, d'un nivell a un altre, d'avall cap amunt i d'amunt cap avall⁴²⁷. Va entrar com un familiar al palau del Rei, rei de l'Univers. Va entrar en els racons més recòndits i en els tresors del rei. Va desvetllar secrets, ens va obrir les portes de la claredat⁴²⁸, va obrir la Càbala i ens va descobrir els amagatalls dels secrets, extraordinàries meravelles i els misteris suprems del Zóhar que s'oculta. Les paraules [del Zóhar que s'oculta] es troben insinuades i tots els seus secrets es troben en els sis dies del Gènesi⁴²⁹, la mort dels deu reis⁴³⁰ i sobretot en els secrets del trencament dels vasos⁴³¹, l'eclosió de les llums⁴³², els

⁴²⁵Els savis coneixedors dels aspectes ocults de la *halakà*, és a dir, els cabalistes. Aquesta última oració apareix també en el llibre *Lešon Limmudim*, de Ḥayyim Luzzato, veure versió de Hrodna, 1836, p.49. A més, cal remarcar la relació citada per Šašon Hay entre el Temple de Salomó i la càbala. Veure DAUBER, «Image of the Temple», p. 199-235. | ⁴²⁶Són el *Zohar ha-negale* i el *Zohar ha-nistar*, respectivament. Tot seguit en el text l'autor defineix aquests dos conceptes. | ⁴²⁷Aquest vocabulari i expressions per separat apareix pertot al llarg del llibre del Zóhar. ⁴²⁸Com l'obra de Yosef ibn Giquitilla, *Ša'are Ora*, considerat com un dels llibres bàsics de la càbala i que Yišḥaq Lúria va considerar com una de les claus de la *Torat ha-Sod*, la mística esotèrica. | ⁴²⁹Fa referència als dies de la creació de l'univers. Les doctrines que aquí s'inclouen recorren des de les que es troben al *Sefer Yešira*, "el Llibre de la Creació", fins al *Ma'ase Berešit*, "l'Obra de la Creació". El sisè dia de la creació és el dia en què es va completar l'obra de Déu, en què va ser creat l'home. El setè dia és quan l'home va haver de començar a corregir la creació, que s'anomenen els Sis dies o els Sis Mil Anys (ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים), "els dies de la creació són tots els dies de l'univers perquè la seva existència serà de sis mil anys", rabí Mošė ben Naḥman, *Paršanut* a Gn 3,2). Ja siguin sis dies o sis mil anys, són una al·legoria de les sis *sefirot*: *hesed*, *gevuaà*, *tišeret*, *nešaḥ*, *hod* i *yesod*. El dissabte, el setè dia, és considerat un dia especial perquè les ànimes s'omplen amb la llum suprema. Veure LAITMAN, *The Secret Meaning of the Bible*, capítol de *Seven Days of Creation*. | ⁴³⁰Es tracta d'una al·legoria del trencament dels vasos de les deu *sefirot*, el שבירת הכלים (veure nota següent). També representa una al·legoria dels reis que apareixen a Gènesi 36,31-39, una successió de reis en què els versets comencen amb la mort de cada un d'ells, i que representen les set *sefirot* més dèbils -pel fet que en el relat bíblic apareixen sols sense la seva reina, a diferència de l'últim rei de Gn 36,39- i les tres *sefirot* més fortes, que són *keter*, *gevura* i *bina*. Veure el capítol llibre del Zóhar, *Sifra de-Seniuta*. | ⁴³¹Segons la cosmogonia cabalística luriana, els vasos van ser creats per poder limitar la llum infinita que emanava de l'*En-Sof* (אין-סוף, "l'infinít", al·legoria de la pura essència de Déu). No obstant això, aquests no varen poder suportar tota l'energia divina i gairebé tots es van trencar. De les restes, קליפות, *qelipot*, "les clofolles", se'n diu que són l'origen del món

מְמִימֵי⁴⁰⁵ החסד ע"ב גשרים⁴⁰⁶ אשר לא כזבו מימיו⁴⁰⁷ מעולם ה"ה כמוהר"ר⁴⁰⁸ חיים ויטאל זצלה"ה⁴⁰⁹, והוא חיבר את ספר עץ החיים והוא קרא ספרו על שמו כי שמו חיים ויטאל, וקרא את שם הספר עץ חיים ר"ל כי מרוב התומכות והמוסרים⁴¹⁰ והעצים אשר היכה אותו רבו האר"י זלה"ה, זכה לחבר את הספר הקדוש הזה עץ החיים, אשר לא זכינו להבין בו אחד מאלף ושנים ממשפחה, ובעו"ה לא זכינו שיבוא לדפוס כי אם פעם א', ופזרו אותם שנתפסו⁴¹¹ אלף וז' מאות ספרי עץ החיים בפעם אחד, פזרו אותם בתוך מדינות הרבנים וחכמים ועשירים ובכל זאת לא הגיעה א' לאלף ושנים למשפחה⁴¹², והיו מוליכים אותם בדורון לכל מקום מעיר הגדולה אשר נדפס בה, מסט"ירדמה, אשר הקדיש [את] ממון דפוס הספר הקדוש הזה השר הגדול, הוא מלך א' מי"ב מלכים המולכים בשנה. ר"ל שבמדינה ההיא יש ע"ב סנהדרין

⁴⁰⁵Anteriorment ho havia escrit מימימי f.14r. | ⁴⁰⁶Molt similar al que apareix al llibre del comentarista i cabalista Menahem Recanati, *Peruś 'al ha-Tora*, a Lv 26,3: ומעיב גשרים אשר במים בעליונים הנקראים מימי | ⁴⁰⁷Sobrevolat. | ⁴⁰⁸כבוד מורנו ורבנו הרב רבי⁴⁰⁸. | ⁴⁰⁹זכר צדיק לחיי העולם הבא⁴⁰⁹. | ⁴¹⁰Ben Zvi ha interpretat aquesta paraula com a התוכחות ומוסרים. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 434. De ser així estaria fent referència al que apareix freqüentment en la literatura rabínica i que té el seu origen en Pr 6,23: כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר | ⁴¹¹Hauria d'haver escrit שנדפסו com també proposa Ben Zvi. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 434 i estudi lingüístic. | ⁴¹²Concordança de l'expressió que acaba de sortir en la nota paral·lela del text en català, amb l'afegit que la preposició que escau en el paper sintàctic dins de l'oració hauria de ser ל- enlloc de מן.

atributs de l'amor, la justícia, la barba suprema⁴³³ i els cabells de Raquel⁴³⁴, que cap ull ha vist, Déu, fora de tu⁴³⁵. El nostre senyor, el diví rabí Yišḥaq -el seu record perduri a la vida del món futur- va entrar a tots aquells jardins⁴³⁶, va collir roses i va perfumar els seus companys amb els secrets altíssims i els misteris profunds que no havien estat revelats des del dia que el rabí Šim'on bar Yoḥa'i -el seu record perduri a la vida del món futur- va erigir aquell sant Zóhar que s'oculta; fins que va arribar aquell just d'aquesta generació, feliç sigui, venturosa qui el va parir i benaurada la generació i els estudiants que aprengueren la Llei de boca seva. Així, | l'estudiant que aprengué davant seu mai no oblidà 29v el seu ensenyament, mai de la vida, sinó que fou com una font que raja. Observa que el seu primer deixeble és la llum del món, un just fill de just, un sacerdot fill de sacerdot, que aprengué la Llei -que és llum⁴³⁷- d'aquesta font, deu de jardins, pou d'aigua viva que flueix del Líban⁴³⁸, arbre que arrela vora les aigües⁴³⁹ de justícia, els setanta-dos ponts⁴⁴⁰, aigua que mai no s'ha assecat, l'honorable rabí nostre, mestre, rabí Ḥayyim Vital -el record del just perduri a la vida del món futur-. Va escriure el llibre de l'*Arbre de la vida*⁴⁴¹ i va

material on hi resideix el mal. Veure SCHOLEM, *Grandes tendencias*, p. 290-293. | ⁴³²L'eclosió de les llums. Després del *šimšum*, la reducció altruista de la divinitat per deixar lloc a la creació, cada *sefira* es constitueix amb una llum infinita que prové de l'*En-Sof* vessada en un vas per delimitar-la. La llum s'adapta a cada vas per expressar la natura de cada un d'aquests, per això la única diferència entre elles prové de les característiques dels diferents vasos. Veure op. cit., p. 290-291.

⁴³³La Barba suprema és sense dubte la barba de Déu, que s'ha mantingut oculta a qualsevol humà per sant que fos, motiu pel qual no apareix en els llibres bíblics. No obstant això, que no sigui mencionat en aquests llibres no vol dir que no sigui un cosa preciosa i suprema, sinó que és mantinguda en secret. Šim'on bar Yoḥa'i ja adverteix d'ai d'aquell que gosés acariciar la barba suprema i oculta de Déu (Zóhar, *Idra Raba* 130b-131a, citat de l'edició de LEIBS, *Studies in the Zohar*, p. 183. | ⁴³⁴No són els cabells de la matriarca Raquel a qui fa referència ara, sinó als de l'esposa del rabí 'Aquiva, Raquel filla de Calba Šavu'a, que durant vint-i-quatre anys es va anar venent el seu preciós cabell per sufragar els estudis del seu marit (TJ *Soṭa* 46a). Gràcies a ella, 'Aquiva, així com els seus deixebles, van poder aprendre la Torà. Pel judaisme és un exemple de model a seguir que gràcies al seu esforç i al seu treball dur el seu marit podia estudiar la Llei (TB, *Ketuvot* 62b; *Nedarim* 50a; *Šabat* 7d; *Avot de-Rabi Natan*, versió 1, capítol 6 i versió 2, capítol 12). Veure article "Akiva" a l'*Encyclopaedia Judaica*, segona edició, vol. 1, p. 562-563. | ⁴³⁵Is 64,3. | ⁴³⁶En el text פֶּרְדֵּס, *pardes*, "jardins" sempre entès amb doble sentit, com a font de jardí, o com a font de coneixement místic, ja que *pardes* també significa filosofia esotèrica, la consideració de tots elements de la càbala com un jardí (o paradís). De fet, segons la literatura rabínica, i cabalista en particular, *pardes* significa la mística jueva dels misteris divins (la literatura esotèrica i la mística de la Carrossa divina -*merkava*-). Segons TB *Ḥagiga* 14b o TJ *Ḥagiga* 77b i en diferents passatges del llibre del Zóhar: אַרְבַּעַ נְכֻסֵי לְפֶרֶדֶס, "són quatre els que van entrar al jardí", concretament aquests són Šim'on ben Zoma, Šim'on ben 'Azai, Eliša' ben Abuya i rabí 'Aquiva, quatre grans savis que estudiaren la mística i dels quals només 'Aquiva sortí viu. Sobre aquest tema veure LEIBS, Yehuda, *Ḥet-o šel Eliša' Arba'a še-niḵnesu le-pardes we-tib'a šel ha-mišṭiqa*, Jerusalem, Akademon, 1990. | ⁴³⁷De Pr 6,23: "el manament és llàntia, i la Llei és llum". | ⁴³⁸Ct 4,15. | ⁴³⁹Sl 1,3. | ⁴⁴⁰Similar al *Peruš 'al ha-Tora* de Menaḥem Recanati, de Lv 26,3: "setanta-dos ponts de les aigües superiors, anomenades aigües de justícia". | ⁴⁴¹En efecte, Ḥayyim Vital va compondre el llibre *Eš Ḥayyim*, "l'Arbre de la Vida", on a part d'anotar acuradament centenars de petits detalls sobre el seu mestre, Yišḥaq Lúria, és l'obra en la qual va dedicar la seva vida, i que inclou els sistemes filosòfics de Lúria. Veure SCHOLEM, *Grandes Tendencias*, p. 279-280.

30r המבדיל בין טומאה לטהרה כנגד בית המקדש, וכל | מדינתם היא בנויה מאבן שיש, ואפילו קרקעות השוקים מאיר[ות] לאדם בהולכו בהם⁴¹³ כמו אספקלריה ממש, ורואה אדם [את] כל דמותו באבנים, ובכל חדש ממליכים עליהם מלך בחדש א' בגורל, ר"ל כי בכל חדש מפילים גורל בין אותם הע' [ב] אנשים הנז"ל ולמי שיפול לו הגורל הוא ימלוך באותו החדש. ויש יהודים עשירים מופלאים ג"כ בתוך השבעים [ושני] האנשים הללו ולהם ג"כ יפול גורל המלוכה, ואחד מעשירים הללו הקדיש כל צורך הוצאת ממון להדפסת ספר עץ החיים ויצאו בדפוס א' אלף וז' מאות ספרים ושלח אותם בהרגיזים⁴¹⁴ לדורון בכל המדינות הגדולות של ישראל, הוא העשיר המופלא השר הגדול כה"ר⁴¹⁵ שב"תאי קורי"אל ז"ל שזכה בממנו להזכות את הרבים, וה' יודע כמה הוא עשה הוצאה להדפסת הספר הקדוש הזה, והוא לא שם [את] מספר הוצאת הממון בספר מרוב ענותונותו⁴¹⁶ כמו שהמנהג הוא כל מי שמקדיש הדפסת ספר כותבים שבחה ושיר בהקדמת הספר, וזה העניו לא הניח⁴¹⁷ לעשות כן ועכ"ז⁴¹⁸ על פי השמוע' נשמע מאנשי בית הדפוס כי ג' אלף קורוש שלהם, שהוא כל א' ב' רופייה, הלכו כדי לסדר [את] האותיות של [ה] ספר הקדוש הזה ושאר ההוצאות ה' יודע. ואותיות הס' הזהם אותיות גדולים וקטנים מחותכות מרובעים וקוצי אותיות וציור האילן

⁴¹³Hauria d'haver escrit בהן. | ⁴¹⁴Ben Zvi apunta que hauria d'haver escrit ארגזים. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 434. | ⁴¹⁵כבוד הרב. | ⁴¹⁶Hauria d'haver escrit ענותונותו. Resulta curiós la pronuncia del *qamaş qatan* en timbre o de עֲנִיתוֹנִיתוֹ en עֲנִיתוֹנִיתוֹ. | ⁴¹⁷Ben Zvi interpreta el text com וזה ענין לא הגיח. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 435. | ⁴¹⁸עם כל זאת.

anomenar el seu llibre amb el seu propi nom, perquè el seu nom és Hayyim Vital. Va posar *Arbre de la vida* al seu llibre perquè de tantes amonestacions, càstics⁴⁴² i pallisses⁴⁴³ amb què el pegava el seu mestre⁴⁴⁴, el diví rabí Yišḥaq -el seu record perduri a la vida del món futur- va aconseguir escriure aquest sant llibre de l'*Arbre de la vida*, que ni un de cada clan ni dos de cada família no hem pogut entendre. Pels nostres nombrosos pecats no hem estat dignes que s'arribés a imprimir més d'una vegada⁴⁴⁵, i els van dispersar, perquè van ser impresos mil set-cents llibres de l'*Arbre de la vida* d'un sol cop⁴⁴⁶. Els van repartir pels països dels rabins, savis i rics, i tot i així, ni un de sol va arribar a un de cada clan ni a dos de cada família. Els van dur com a obsequis a tots els indrets de la gran ciutat on es va imprimir, Amsterdam, on el gran senyor es dedicà a finançar la impressió d'aquest sant llibre, un rei entre dotze monarques que governen durant l'any. És a dir, que en aquell país hi ha setanta-dos membres del sanhedrí que separen la impuresa de la puresa, com en el Temple. Tot | el seu país està construït de marbre, fins i tot el terra dels mercats enllumena la gent quan hi transita, com un mirall: qualsevol persona veu la seva figura a les pedres. Cada mes, establien a sorts un rei nou, és a dir, que cada mes trien a sorts entre aquelles setanta persones citades més amunt i aquell a qui li toqui, governarà durant aquell mes⁴⁴⁷. Fins i tot entre aquelles setanta persones hi ha jueus extraordinàriament rics i també els pot tocar la sort per governar. Un d'aquests rics va consagrar tota la despesa monetària necessària per a la impressió del llibre de l'*Arbre de la vida*, i en una sola impressió van sortir mil set-cents llibres i els va enviar en caixes com a present a tots els països de jueus.

⁴⁴²Ben Zvi corregeix el text i s'estaria fent referència al verset que hem vist anteriorment, Pr 6,23: "Perquè el mestratge és una llàntia; la instrucció, una llum, i la reprensió i la disciplina, un camí de vida". | ⁴⁴³En el text, 'ešim, "arbres", "fustes", etc. S'ha d'entendre no com les "vares de fusta" amb què el pegava el seu mestre, sinó que en el context escau millor "pallisses", que si bé l'hebreu no contempla aquesta accepció, tal vegada hi hauria la influència del sociolecte vernacle de l'autor, de base castellana, en què *leña* és també "pallissa". | ⁴⁴⁴La proposta de Šašon Hay és ben original, perquè en cap més lloc trobem aquesta referència als cops de fusta amb què Yišḥaq Lúria picava a Hayyim Vital. No obstant això, aquí podríem veure reflectit el costum de moltes obres de la literatura rabínica de posar el nom de l'autor camuflat en el títol del llibre (com per exemple *Toledot Ya'aqov*, de Ya'aqov Sasportas, o *Bet Yosef*, de Yosef Caro, o *En Ya'aqov*, de Ya'aqov ben Ḥabib), i en el nostre cas, *Eš Hayyim*, de Hayyim Vital. Tot i això, aquesta hipòtesi coexisteix amb altres teories sobre el nom del llibre. Una d'elles és que el títol insinua el contingut cosmogònic cabalístic de l'obra: l'evolució dels mons en la via de l'emanació divina de forma jeràrquica, que es diversifica en moltes branques. Una altra fa referència als arbres del Paradís del llibre del Gènesi, concretament l'Arbre de la Vida -Gn 2,9-) amb l'esoterisme i que Hayyim Vital explica en aquest mateix llibre: "la Saviesa de la Veritat s'anomena Arbre de la Vida" o "el pecat del primer home en l'Arbre del Coneixement del Bé i del Mal rau en el fet que no va escollir dedicar-se a l'Arbre de la Vida, que és la Saviesa de la Càbala". Veure el llibre del *Eš Hayyim*, Introducció de Hayyim Vital al pòrtic de les Introduccions del llibre. | ⁴⁴⁵Sembla ser, doncs, que segons l'autor el nombre d'edicions del *Eš Hayyim* entre el segle XVII i els primers anys del segle XVIII seria només una única edició. | ⁴⁴⁶Seria el número d'exemplars per a la primera edició impresa del *Eš Hayyim*. | ⁴⁴⁷Per aquest motiu parla dels dotze reis que governen durant l'any, un rei al mes.

הקדוש י' ספירות בכמה פנים וציור המנורה הטהורה בכמה ציורים
 נפלאים וציור המרכבה העליונה ושרפים וחיות הקודש עין לא ראתה
 אלהים זולתיך | וגודל הספר הוא פעם וחצי כספר בית יוסף ועוביו ג'
 30 פעמים כמוהו, ובעו"ה לא זכו כל המדינות בספר הקדוש הזה כי [אם]
 מכתיבת יד מעט מכאן ומעט מכאן מכל ענין וכן כמה ספרים שהוציאו
 חכמי הקבלה, תלמידי תלמידיו של כמו"הרר חיים ויטאל זל"ה כמו
 ספר שברי כלים ובקיעת האורים וס' הגלגול ופירוש משניות ספרים
 אחרים. כולם הוציאו⁴¹⁹ מספר עץ החיים בדפוס קטן כדי לזכות את
 הרבים בסודות הספר הקדוש שהוא וזכה בו העשיר הנז"ל. ובא וראה
 וחשוב כמה הוצאה הוציא העשיר הזה להדפיסו.

⁴¹⁹Element arcaïtzant d'un verb amb un sufix pronominal. No obstant això, l'ús del sufix en aquest context hi
 sobra. Hauria d'haver escrit només הוציאו. Veure l'estudi lingüístic.

L'esplèndid ric, gran senyor, l'honorable rabí Šabbeta'i Curiel⁴⁴⁸ -beneït sigui el seu record-, va fer que molts tornessin al bé⁴⁴⁹. Només Déu sap quina despesa va realitzar per imprimir aquest sant llibre. No va escriure en el llibre la quantitat de la despesa monetària a causa de la seva humilitat, en contra del que és costum, perquè tot el qui es consagra a imprimir un llibre, se li escriu a la introducció del llibre un elogi i un poema, però no va deixar fer-ho així. No obstant això, d'acord amb el rumor que van propagar la gent de la impremta, tres mil piastras d'aquell país -cada una de les quals equival a dues rúpies⁴⁵⁰- és el que es va destinar per ordenar les lletres d'aquest sant llibre i la resta de despeses només el Senyor les sap. Les lletres d'aquest llibre són lletres grosses, menudes, tallades de forma quadrada amb puntes a les lletres, i hi ha el dibuix del sant arbre de les deu *sefirot* en algunes cares, el dibuix d'un canelobre d'or pur representats en il·lustracions meravelloses i el dibuix de la carrossa divina, amb serafins i animals del Sant, que cap ull ha vist, Déu, fora de tu⁴⁵¹. | La mida del llibre és una vegada i mitja més gran que el llibre de *Bet Yosef*, i 30v el seu gruix és tres vegades més que el d'aquest⁴⁵². Pels nostres nombrosos pecats cap país no va ser digne d'aquest sant llibre, tan sols [el vam llegir] en manuscrit, una mica d'aquí i una mica d'allà de cada tema, com alguns llibres que van realitzar els savis de la Càbala, els deixebles dels deixebles del nostre honorable mestre i rabí, el mestre rabí Hayyim Vital -el seu record perduri a la vida del món futur-, com el Llibre del Trencament dels Vasos i el de l'Ecllosió de les Llums⁴⁵³ i el Llibre de la Transmigració de les Ànimes⁴⁵⁴ i l'explicació de relats i altres llibres. Tots els van realitzar a partir del llibre de l'*Arbre de la vida* en petita edició per atorgar a un gran nombre de persones els secrets d'aquell llibre sant. I el

⁴⁴⁸Šabeta'i Curiel. Aparentment pertany a la família Curiel, també anomenats Nuñez da Costa, un membre de la qual és citat en la introducció del llibre *Puertas del Cielo*, traduït per David Curiel, de la mateixa època en què Šašon Hay naixeria o que seria jove. Šabeta'i, no obstant això, no apareix en cap font. Veure família Curiel a Amsterdam a *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 5, p. 341. | ⁴⁴⁹Com M *Avot* 5,18. | ⁴⁵⁰Canvi monetari de dues rúpies per una piastra. Estaríem parlant que va pagar unes tres mil piastras per pagar la preparació l'edició. El text no parla de quina és la suma de les despeses per a cada llibre. | ⁴⁵¹Is 64,3. | ⁴⁵²El *Sefer Bet Yosef* va ser escrit per Yosef Caro, entre Adrianòpolis i Safed. La primera edició impresa és de 1559 de Sabbioneta, Itàlia. No obstant això, s'acostumava a editar el llibre del *Bet Yosef* juntament amb el llibre *Orah Hayyim* de Ya'aqov ben Ašer (*Ba'al ha-Turim*), que també es recull en el *Šulhan 'Aruḳ*. És difícil de saber a quina edició d'aquest llibre s'està referint Šašon Hay, però el que sí sembla clar és que atribueix al '*Eš Hayyim* unes dimensions bastant generoses. | ⁴⁵³No hi ha un llibre anomenat així, però sí que és un dels capítols del llibre del '*Eš Hayyim*, concretament en la part segona, *Heḳal Nequdim*, el segon capítol, *Ševirat ha-Kelim*, on també es parla de les "llums" de l'emanació divina i del trencament dels vasos. | ⁴⁵⁴El llibre d'Abraham bar Hiya, *Sefer ha-Gilgul*, que tracta sobre la transmigració de les ànimes, teoria que l'escola de Yišḥaq Lúria va desenvolupar. Per saber més d'aquest tema veieu SCHOLEM, *Las grandes tendencias*, p. 306-309. Hi ha però, un altre llibre sobre la transmigració de les ànimes escrit per Hayyim Vital, el *Sefer ha-Gilgulim*, diferent del que Šašon Hay descriu en el text. Tal vegada podria ser aquest el llibre al qual hauria d'haver fet referència.

לכן אומרים בני הגולה, יש מדינה א' [של] ישראלים שיש מלך בתוכם והיא המדינה הזאת מסט'ירדם והם גם הם אומרים⁴²⁰ אם אנו מתפללים על ביאת המשיח הוא בשביל אחינו בני הגולה שהם תחת המלכות אבל אנחנו יש לנו⁴²¹ מלך וכל מין עושר ושררה וכבוד. וכן אחי, הוא האמת ואני עני הדל ונבזה ששון לבית קשט"יאל מעיד אני על כל מה שראו עיני בהולכי למדינות האלו, שהם ערי פרינג והוא כולו מלכות יון הרשע', לסחורה. ועשיר גדול שלנו שיש תחת ידו כמה מלכים אינו נחשב בעיני עשיר שלהם כיתוש לפני רוח מרוב עושרם ושררה אשר להם, ומעולם אינם הולכים על רגלם כי אם בתוך הבית אבל בחוץ כולם הולכים בעגלות של י"ב סוסים, וב[י]נוני שבהם בו' סוסים אפילו עני שבהם לא | יחסר עגלתו מב' סוסים. והסוסים מושכי עגלות שלהם הם ביוקר כל א' בערך ד' מאות וחמש מאות רופייא ופחות פחות מהם ישוה ב' מאות רופ', וצריך שיהיו הסוסים הללו בגוון א' כולם או לבנים או אדומים או כרכומים או שחורים ושיהיו דומים איש לחבירו ולא יהיה שום דבר מום בהם. וכן עגלות שלהם כולם מעשה עצים של סאנדאל, והוא עץ חשוב שיש בו ריח טוב ועושים ממנו משריקות⁴²² והוא ביוקר, וכמה מרגליות וזהב וכסף בכל סביבות העגלה, ובני המעלה [ה]עגלה שלהם היא בנויה⁴²³ מאספקלריה מאירה, ו[ה]עניי שבהם עגלתם לפחות מלוחות של בקאם, ומשם ניקר⁴²⁴ שהוא עני בתוכם ומרחמים לו⁴²⁵, ונותנים לו הספקה. ואינם הולכים לשום מקום כי אם איש ואשתו רוכבים על העגלה, והוא מנהגם

31r

⁴²⁰Hauria d'haver escrit והם גם אומרים, hi sobra un הם. | ⁴²¹Aquesta expressió sembla un calc de les llengües europees. | ⁴²²Hauria d'haver escrit מסרקות. | ⁴²³La concordança ha de ser amb המעלה בני i no amb העגלה, així que hauria d'haver escrit הם בנייים. | ⁴²⁴Hauria d'haver escrit ניכר. | ⁴²⁵Hauria hagut d'escrivre מרחמים עליו. Ben Zvi ha vist un לא que cal corregir per לו. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 436.

ric anteriorment citat va ser qui ho va atorgar. Ves, mira i pensa quina va ser la despesa que es va gastar aquest ric en la seva impressió.

És per aquest motiu que la gent de la diàspora diu que hi ha una ciutat de jueus que té un rei, i aquesta ciutat és Amsterdam. I també diuen: “Si resem per la vinguda del Messies és per als nostres germans de la diàspora que estan sota altres regnes, perquè nosaltres tenim un rei, tot tipus de riquesa, potestat i honor”. És així, germà⁴⁵⁵, és veritat, i jo, el més pobre i desprestigiats Şaşon de la Casa de Castiel, testifico tot el que van veure els meus ulls quan vaig viatjar per comerciar a tots aquells països⁴⁵⁶, que són les ciutats dels francs⁴⁵⁷, tot és el regne de la malvada Grècia. Un gran ric dels nostres que tingui alguns reis sota el seu poder, no és vist per un ric dels seus sinó com un mosquit davant del vent, per la riquesa i potestat que tenen⁴⁵⁸. Mai van a peu, excepte a dins de casa, però a l'exterior tothom va en carruatges de dotze cavalls, els de classe mitja amb sis cavalls i fins i tot els pobres no | els falta el seu carruatge de dos cavalls. Els cavalls que empenyen els seus carros són cars, cada un té un valor de quatre-centes i cinc-centes rúpies i els que menys, equivaldrien a dues-centes rúpies. Cal que tots aquells cavalls siguin d'una sola gamma de color, blanc, bru, safrà o negre, i que siguin semblants els uns amb els altres i no tinguin cap imperfecció⁴⁵⁹. Així són els seus carros, tots de treball de fusta de *sàndal*⁴⁶⁰, un arbre valuós de bona olor del qual es fan pintes, i és car. Per tot el voltant del carro hi ha gemmes, or i plata i la part superior dels seus carros està construïda de cristall transparent, i els carruatges dels pobres estan enllistonats com a mínim de fusta de l'arbre del

⁴⁵⁵Inici de les marques del narrador que es dirigeix directament al lector. | ⁴⁵⁶Apunt de veracitat del que diu l'autor. Gràcies a aquest petit detall a final del discurs sabem per boca de l'autor quins van ser el motius que el portaren, segons ell, per tots els països europeus. | ⁴⁵⁷Ciutats d'Europa. “Les ciutats dels francs”, per extensió, “ciutats dels europeus”. Quan els musulmans van iniciar en el segle VIII la seva expansió pel sud d'Europa van anomenar els territoris del nord amb el nom de la gent que els governava, el francs, فرنج, *faranj*, o إفرنجي, *ifranjî*, “franc”, “europeu”, الإفرنج, *al-’ifranj*, “col·lectiu dels francs”, “europeus”, i per últim, فرنجة, *faranja*, “terra dels francs”, “Europa”. La forma en què ho escriu Şaşon Hay no sembla reflectir la pronúncia àrab, sinó l'otomana, que tot i escriure's de forma semblant, فرنك, sembla ser que es pronunciarà *firenk*. Veure REDHOUSE, *An English and Turkish Dictionary*, p. 852-853). | ⁴⁵⁸La comparació parla per si mateixa: els jueus rics de l'Imperi Otomà no es poden comparar amb la riquesa dels jueus d'Amsterdam. | ⁴⁵⁹Tal vegada Şaşon Hay estaria meravellat pels carruatges i pels cavalls pel fet que en aquest territori europeu no es prohibia als jueus d'anar en cavall. A l'Imperi otomà, com a seu del califat islàmic, la base de la dimma (ذمة, *dimmah*, el contracte de protecció de les minories en els països islàmics) era ben bé al contrari, si més no en la teoria, on no es podia permetre muntar cavalls ni camells. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 5, p. 631-632, o també FAROQHI (ed), *The Later Ottoman Empire*, vol. 3, p. 293-295. | ⁴⁶⁰סאנדאל, *sandal*, en el text.

בין בעשׂוים ובין בישראלים והוא להם גדולה. ויופי העולם לא ניתן כי אם במקומות הללו והוא מזרחו של עולם⁴²⁶. ונשים שלהם אינם דומים⁴²⁷ כי אם דוקא צורה ציורה, ולובן בשרם⁴²⁸ כשלג היורד מן השמים על ראש הגג שלא נגע בו יד, ובאמצע הפנים שלהן כשושנה סומכ'⁴²⁹ כמו שאדם ששוחט עוף ויתזו הדם על השלג, איך ידמה הדם האדום על השלג הלבן, כך הוא דמות פניהם⁴³⁰. ואינו ניקר⁴³¹ | מנשים 31v לאנשים כי אם בלבוש, כי אנשי פרינג אין בהם זקן ולא שיפה כי הם משחי'⁴³² זקן ושיפה וח"ו שימצא שער א' בפניהם בין בגויים ובין בישראל. וזה מנהג הרע שלהם.

ובכאן ראיתי אני העבד ליודעי התורה ולמבין חן לספר מעשה שקרה לי, והוא כי מקטנותי היתה תאנתי לדרוך דרכים לראות מעשה עולם השפל הזה בין בים ובין ביבשה הכל אנה יצרי הרע כדי להטעות אותי מדרך הטוב לדרך הרע ולצוד אותי במצודתו הרעה, וכמה מנעלי ברזל חתך זה הרשע אחרי לטרופ את נפשי ואני נער בוער⁴³³ לא הרגשתי מי רודף אחרי, והוא נתן רסם⁴³⁴ על לחיי ורכב על צוארי והדריכני כחמור ומשך אותי בהבלי העולם ממון ושררה תועבת ה' גם שניהם, ויוליכני דרך ים ויבשה בכמה צרה וצוקה בעונותי הרבים.

⁴²⁶Sobre els punts cardinals veieu el capítol 3 i l'orientació de l'autor. | ⁴²⁷Hauria d'haver escrit דומות. | ⁴²⁸Hauria d'haver escrit בשרן. | ⁴²⁹Ben Zvi proposa סומכא enlloc de סומכה. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 436. Potser Ben Zvi hauria d'haver proposat senzillament סמוקה. Veure l'estudi lingüístic per la confusió dels sons. | ⁴³⁰Hauria d'haver escrit פניהן. | ⁴³¹Hauria d'haver escrit ניכר. | ⁴³²משחיתים. | ⁴³³Ben Zvi hi veu בער בוער. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 436. | ⁴³⁴Com apunta Ben Zvi, hauria d'haver escrit רסן. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 436.

campetx⁴⁶¹. És així com es pot saber si a l'interior hi va un pobre, que llavors la gent se n'apiada i li donen manutenció. Els homes i les dones no van enlloc sinó és muntats en el carruatge, i és un costum entre els esauites i els jueus, que tenen grans carruatges⁴⁶². La bellesa del món ha estat atorgada en aquests llocs, que és al nord del món⁴⁶³. Les seves dones no semblen dones, excepte per la forma de la seva figura, i la blancor del seu cos és com la neu que cau del cel al capdamunt de la teulada, que no ha estat tocada, i enmig de la cara hi tenen una mena de rosa roja, com si un home sacrificués un pollastre i espargís la sang damunt la neu. Què semblaria la sang vermella sobre la blanca neu? Doncs així és l'aparença del seu rostre. Si no fos pels seus vestits, no es distingiria | una dona d'un home, 31v perquè els francs⁴⁶⁴ no tenen ni barba ni bigoti perquè s'afaiten barba i bigoti, i ai que es trobi un sol pèl a la cara, tant dels gentils com dels jueus! Aquest és el seu mal costum⁴⁶⁵.

Aquí he volgut explicar, jo, servidor dels coneixedors de la Llei i dels qui entenen la màgia del Llibre⁴⁶⁶, un fet que em va succeir. Des de petit tenia l'ambició de viatjar per veure els fenòmens d'aquest món obscur, tant per mar com per terra. El meu mal instint ho ambicionava tot per tal d'extraviar-me del bon camí cap al mal camí i caçar-me en el seu mal parany. Aquell malvat em va fixar tanques de ferro per devorar la meva ànima, i jo, jove estúpid, no vaig pressentir qui em perseguia i em va col·locar una brida a les galtes, em va muntar al coll i em va guiar com un ase i em va conduir cap a les vanitats mundanes: diners i potestat, les dues abominables per Déu, i em va guiar per mar i per terra, estant jo angoixat i afligit pels meus nombrosos pecats⁴⁶⁷.

⁴⁶¹*Biqam* en el text. Prové de l'àrab, بَقَمٌ, *baqqam*, "arbre del campetx", "arbre del brasil", "guilandina". Tots aquests són arbres del continent americà la fusta dels quals es feia servir com a tint, i eren molt valorades a Europa, sobretot a Amsterdam a través del comerç portuguès. De ser així, resulta sorprenent que els carruatges de la gent més pobra fossin d'aquesta fusta tant preuada. | ⁴⁶²Vol dir que és un costum molt establert. | ⁴⁶³Es refereix a l'extrem nord del continent, "del món". Veure el sistema d'orientació en el Capítol 3. | ⁴⁶⁴Europeus. D'aquí en endavant i seguint el text, en la traducció farem servir "francs" per europeus i "terra dels francs" per Europa. ⁴⁶⁵A Lv 19,27 ja s'alerta sobre aquesta pràctica. Per l'afaitat de la barba, veure els ff. 31v, 34v, 38r-40v, 61v i 80v. Veure el capítol 4 de l'alteritat (Venècia-Istanbul), i també BENAYAHU, «*Sefer Toledot ha-Ari. Gilgule*», p. 33 i 114. | ⁴⁶⁶Servent dels cabalistes. | ⁴⁶⁷Declaració de la salvació de Déu a Šašon Hay i dels principis dels seus pecats. Veure la salvació al final del Capítol 5.

וזה מה שאירע לי בהולכי דרך ים למערב וכמה מדינות יש שם עד
 אין מספר ויש להם מלך בפני עמם⁴³⁵ ושמו מַאֲלָה ישמעאל ועיר
 המלוכה שמה פס, ומשם הוא הרב אלפסי ז"ל, והרבה יהודים יש
 במלכותו והם כולם ערביים ורבים, תלמיד[י] חכמים ובני עליה יש
 ביניהם והם בצער גדול וגלות גדול עליהם | מן הגויים כי צוררים וצרים
 32r אכזרים הם על עם בני ישראל, וכמו שאירע לרבינו הקדוש הרמב"ם
 ז"ל שהעיר ה' את רוחו להציל כמה מדינות של יושבי ישראל מלעשות
 בהם ח"ו כליה, כאשר אבאר בסוף הספר את מעשה שלו וכמה מעשים
 אחרים טובים ומתוקים מנופת צופים בגזרת האל י"ת.
 וגבול מלכות מערב הוא רוחב מאד. ראש אחד היא⁴³⁶ על שפת הים
 הגדול, מקום שמתחבר ים זה עם הים הגדול והמופלא ים אוקייאנוס,
 ודע לך שהכל ים א' ומים אחדים הם אבל ר"ל שהים [ה] זה שאנו
 הולכים בה בסחורה היא נקרא קטנה לפני אותה הים, כי בזה הים מצאו
 מבעלי התכונה היננים הקדמונים דרך לדרוך בים הזה ממקום למקום
 בהכרת הכוכבים ויודעים ומכירים הכוכבים של כל עיר ועיר, ומדריך⁴³⁷
 הספינה על דרך הכוכבים אל מקום חפצם, וביום מכירים בשמש בצל
 הספינה שהולך⁴³⁸ בים, ואם תאמר, אולם בלילה שהיא⁴³⁹ חושך ומעונן

⁴³⁵Ben Zvi proposa עמם quan només hi ha tres lletres i les restes d'una quarta. Podria tractar-se com bé diu d'una *šade* que en el manuscrit apareix esborrada. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 436. | ⁴³⁶Hauria d'haver escrit שהוא. | ⁴³⁷Hauria d'haver escrit [הדרך] מדריכה שהוא. | ⁴³⁸Hauria d'haver escrit שהולכת. | ⁴³⁹Hauria d'haver escrit שהוא.

Això és el que em va succeir quan anava per mar cap al Magreb⁴⁶⁸. Quantes ciutats hi ha! Una infinitat. Tenen un rei propi, i el seu nom és *mawlà* Ismael⁴⁶⁹ i la ciutat principal del reialme es diu Fes, d'on prové el rabí al-Fassí⁴⁷⁰ -beneïda sigui la seva memòria-. En el seu regne hi ha molts jueus, són tots àrabs⁴⁷¹, i entre ells hi ha molts estudiants, savis i homes eminents. Tenen una gran aflicció i estan en la gran diàspora | entre els gentils⁴⁷², 32r perquè són opressors, estrangers i desprietats amb els fills d'Israel, i com va succeir al nostre sant rabí Moše ben Maimon⁴⁷³ -beneïda sigui la seva memòria-, a qui Déu va estimular l'esperit per salvar de l'extermini algunes ciutats on residien jueus, Déu no ho vulgui. Al final del llibre explicaré la seva obra i alguns altres fets, més bons i més dolços que la mel verge de la bresca⁴⁷⁴, per designi de Déu -beneït sigui-⁴⁷⁵.

El territori del regne del Magreb és molt ample. Té un cap a la costa del Gran Mar, un indret on s'uneix aquest mar amb el gran i meravellós mar Oceànic⁴⁷⁶. Sàpigues que és un sol mar i unes soles aigües, és per això que el mar per on naveguem per fer negocis⁴⁷⁷ s'anomena petit, en front d'aquell mar, perquè en aquest mar nostre els antics astrònoms grecs van trobar una via per viatjar d'un lloc a l'altre per mitjà del coneixement de les estrelles. Sabien i coneixien les estrelles de cada una de les ciutats, i guiaven el vaixell amb el sol, per l'ombra del vaixell que navegava pel mar. I si diguessis, però durant la nit, que és fosca, amb núvols i no hi ha estrelles? Igualment, en un dia ennuvolat, que feien?

⁴⁶⁸Tota la riba sud del mediterrani, els països del Magreb. No és, com podríem pensar, l'Occident europeu, sinó que està pres des d'una perspectiva islàmica. Enfront d'això hi hauria Europa, que en el text situa a "Orient", *mizrah*. Veure Capítol 3. | ⁴⁶⁹Mot provinent de l'àrab, مولى, *mawlà*, "senyor", "protector", utilitzat sobretot pels títols del monarca de Marroc. El personatge a qui fa referència l'autor és Mawlà Ismā'īl bin al-Šarīf, nascut el 1645, monarca del Marroc des de 1672 fins a la seva mort el 1727, així que va ser el governant de Marroc durant els viatges de Šašon Hay, malgrat que el text no diu que trepitges terra marroquina. La reputació d'aquest personatge era de ser un enemic sanguinari, qui sempre va perdre contra els turcs en la seva visió de conquerir l'Algèria otomana. Segons cita Ben Zvi, el en llibre *Ner ha-Ma'arav*, de Ya'aqov Moše Toledano (s.XIX-XX), els jueus van tenir una bona època de confort sota el seu mandat. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 436. | ⁴⁷⁰Sembla clar que pel nom de Yišhaq ben Ya'aqov al-Fasi era de la ciutat marroquina Fes (en àrab فاس, *Fās*). Aquest rabí dels segles XI-XII és l'autor d'un de les primeres gran obres i més importants quant a la *halakà*, el *Sefer ha-Halakot*, on va resumir i compilar tota una sèrie de dictàmens del Talmud. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 1, p. 639-641. | ⁴⁷¹De costum *mustarabí*, de cultura assimilada a la cultura i llengua àrabs. En àrab, مستعربي, *musta'rabí*. | ⁴⁷²En el text, *goyim*. En la majoria de casos que apareix aquest terme en aquest llibre, els *goyim*, "els gentils", són els musulmans, a diferència dels cristians que són els esauites. | ⁴⁷³Maimònides, *raMBaM*, *rabi Moše ben Maymon* en el text. Fa referència a l'advertència de Déu a Maimònides que fugís cap a Egipte, primer d'abandonar Còrdova i d'establir-se a Fes. | ⁴⁷⁴SI 19,11. | ⁴⁷⁵Malhauradament és una de les tantes històries que l'autor diu que escriurà i que finalment no s'inclouran en aquesta obra. | ⁴⁷⁶Així doncs, el Gran Mar és el Mar Mediterrani, i el Mar Oceànic no és altre que l'oceà Atlàntic, nom que no apareix en aquesta obra. L'indret on es barregen les aigües del Mediterrani amb les de l'Atlàntic és sense dubte l'estret de Gibraltar, i el cap al qual fa referència ha de ser la punta septentrional de Marroc, entre Ceuta i Tànger. | ⁴⁷⁷El Mediterrani, com diu, principal ruta de comerç de l'Imperi otomà i altres nacions.

ואין כוכבים וכן יום מעונן מה הם עושים. דע לך שיש להם ספרי הים על כל הענינים הללו והספר הזה הוא כולו ציורים והוא ציור הים מראש ים אוקיינוס לפני מערב כנז"ל עד ראש השני שהיא ים סוף אשר לפני סואים הוא המקום אשר היו חונים בני ישראל | על הים, וסביב ציור הים ציור כל מדינה ומדינה כמשמעו וציור כמה איי הים אין מספר קטנות גם גדולות וחיות ודגים גדולים אוכלי ספינות ובנות בתולות הים, ר"ל שיש בתוך הים בריה א' והיא צורת אדם ממש והיא מחציה ולמעלה היא כצורת אדם ויש לה פנים יפות וידיים, והנקבות שבהם הם⁴⁴⁰ בתכלית היופי ואנו קורים אותה בלשון לע"ז סירינ"ה דימר⁴⁴¹, ר"ל בעלה של ים⁴⁴², ויש לה צורה, מה רבו מעשיך ה', ויש לה שערות שמכסה⁴⁴³ כל גופה סעופים⁴⁴⁴ כגון⁴⁴⁵ זהב הטוב ומבהיקות כמרגליות. ואני עני הדל הכותב כאם זוכר אני בקטנותי כי יום א' ואני יושב בבית אבי והנה כל השכנים נתקבצו אל תוך הבית להסתכל בעד החלונות אל הים, והיה זה בעת צאת השמש בגבורתו⁴⁴⁶, וכל בתי היהודים רובם על שפת הים, וכל החלונות שלנו הם מזכוכית ואספקלריהות⁴⁴⁷, ובפרט פלטרין והמלך שהוא ג"כ על שפת הים, ויצא[ה] צורה זאת על שפת הים אצל פלטרין של מלך והמלך היה מתפלל וראה והנה הפלטרין

⁴⁴⁰Hauria d'haver escrit שבהן הן. | ⁴⁴¹*Sirena de mar* en el text, en el sociolecte vernacle de base castellana de l'autor. | ⁴⁴²En hebreu és més freqüent veure ים בת *bat yam*, "filla del mar" o *betulat ha-yam*, "verge de mar". Però també apareix com a ים בעלת *ba'alat yam*, "senyora de mar", com en el text. | ⁴⁴³Hauria d'haver escrit שמכסות. | ⁴⁴⁴Hauria d'haver escrit סעופות. | ⁴⁴⁵Hauria d'haver escrit כגון en comptes de כגון, en estat constructe. | ⁴⁴⁶Hauria d'haver escrit גבורתה. | ⁴⁴⁷No calia que després d'escriure-ho en singular hagués afegit el sufix plural femení -ות. Hauria d'haver deixat escrit ואספקלריה.

Sàpigues que tenien un llibre nàutic per aquests casos i aquest llibre és tot il·lustrat. És un dibuix del mar des del cap del mar Oceànic, davant del Magreb -com s'ha citat més amunt- fins al segon cap, que es troba al mar Roig enfront de Suez, el lloc on van acampar els fills d'Israel | davant el mar⁴⁷⁸. Al voltant de la il·lustració del mar hi ha un dibuix de cada un dels països, tal com sonen, i el dibuix d'una infinitat d'illes, petites i grans, animals i grans peixos que s'empassen vaixells, i sirenes⁴⁷⁹, és a dir que sota del mar hi ha un ser amb forma humana i de la meitat en amunt són extremadament belles i nosaltres l'anomenem en llengua no hebrea⁴⁸⁰ *sirena de mar*⁴⁸¹, que vol dir dona de mar⁴⁸² i té una forma... que en són, de variades, Senyor, les teves obres⁴⁸³, i té cabells que cobreixen tot el seu cos, similars a la tonalitat del bon or i brillen com gemmes. Jo, el que escriu, el més pobre i humiliat, com si [fos ahir] recordo que quan era petit un dia que estava assegut a casa del meu pare. De sobte, tots els veïns es van reunir a dins de casa per veure el mar a través de les finestres. Era l'hora en què el sol sortia amb força. La majoria de les cases dels jueus estaven a la costa⁴⁸⁴ i totes les nostres finestres eren de vidre i cristall, sobretot el palau del rei, que estava situat a la costa. És a la platja del palau del rei on va sorgir aquesta criatura.

⁴⁷⁸No estaria parlant del Mediterrani, sinó del Mar Roig a les costes del Sinai, el cap de *Ra's Muḥammad*.

⁴⁷⁹Com veiem al llarg de l'obra Šašon Hay està més interessat en les llegendes populars que no en explicar en profunditat els temes tècnics dels quals parla, com la geografia. Ha explicat i definit què és una carta marítima, però no pot dir res més sobre els astres perquè sembla no tenir bagatge en astronomia. | ⁴⁸⁰En el text utilitza el terme *lo 'ez*, "parla estrangera". | ⁴⁸¹En la sociolecte vernacle de l'autor, de base castellana. | ⁴⁸²Sobre les sirenes, el rabí Ḥayyim Yosef David Azula' i en el seu llibre *Midbar Qedemot* diu: *יש בים שקורין סירינייה מחציו ולמעלה* "Hi ha un peix al mar que s'anomena *sirena*. De la meitat cap amunt és com la imatge d'una dona verge i de la meitat cap avall com la figura d'un peix. El lloc on viu es troba entre les pedres i els indrets perillosos del mar. Sempre que passa un vaixell començar a entonar i cantar amb una veu molt plaent, fins que a tota la gent del vaixell els agafa somnolència. Després, entra a dins seu, mata i es menja els seus tripulants" [ḤAYYIM YOSEF DAVID AZULA' I], *Midbar Qedemot*, p. 35). Tot sembla partir de la història de l'Odissea d'Homer: "Arribaràs de primer a les Sirenes, que encisen tots els humans, quisvulla que siguin que arriben a elles. Que per follia amaina i al so de la veu dona orel·la de les Sirenes, ja mai la muller ni els fills criatures no el sortiran a rebre, tornant a casa, joiosos: no, les Sirenes l'encisen amb llur cançó prima i clara, des del punt on s'estan; i entorn blanqueja una rima d'ossos de gent que es corromp; i la pell que els cobreix va enxiuquant-se". [HOMER], *L'Odiessa*, poema XII, v. 37, p. 215. | ⁴⁸³Sl 104,24. | ⁴⁸⁴Per veure una distribució de les comunitats jueves a la ciutat d'Istanbul en aquesta època, veure HEYD, «The Jewish Communities of Istanbul», p. 299-314. A la pàgina 309 d'aquest mateix article apareix un mapa on es pot veure com gairebé totes de les trenta comunitats istambuliotes es troben al costat del mar, la immensa majoria a la riba sud del Corn d'Or, repartits en la franja entre les muralles i el palau imperial.

בוער באש, והוא כי הצורה הזאת ישרה על שיש א' על שפת הים והיא ממשריקת⁴⁴⁸ שערותיה בידיה ומבהיקות השערות שמכה בהם⁴⁴⁹ השמש, מבהיק[ה] כל מקום שיש בו זכוכית לכל שכן בית המלך, שכולה מרגליות. לכן פתח המלך את החלון וירא והנה צורת בת, בת ממש, מחציה ולמעלה | צורת בת לבנה ככפור ושערותיה כאמור לעיל,^{33r} ומחציה ולמטה היא בשר דג, אז אמר המלך אם מת אם חיים⁴⁵⁰ שיצודו לו אותה הצורה, וכמה חיצים ובלוסטראות⁴⁵¹ זרקו לה מפלטרין של מלך ולא שלטו בה, והוא נס כי כל מין כל⁴⁵² זין לא ישלוט בה. וכמה אומנות עשו הציידים לצוד אותה ולא יוכלו לה וברחה אל תוך הים, ואוי לאיש שיפול בידה כי אדם הנופל בידה היא חושקה⁴⁵³ בו מאד ומחבק[ת]ו ונושק[ת] אותו ומוליך⁴⁵⁴ אותו לתחתית הים בחיקה והיא יורדת כחץ וחושב[ת] שהוא חיים⁴⁵⁵ ומשחק[ת] עמו עד סוף ג' ימים, ואח"כ [כ]שרואה שאין בו ממשות משים⁴⁵⁶ פיה בנחיריו ומושך⁴⁵⁷ ממנו כל מין לכלוך גופו, אז מניח[ה] אותו מידיה והים בולטו למעלה אחר ג' ימים.

ונחזור לענינינו, שאין דבר קטון או גדול בים שאינו מצויר באותו הספר הנז"ל, וכל הספינות הולכים⁴⁵⁸ ממקום למקום ע"פ הספר ההוא, וקורין אותו בכל לשון קר"תה, ר"ל לוח לדרכי הים, ואין הספינה נאבדת לגמרי, אם תועה דרכה בים זה כי כל סביבותיה ארצות וכמה איים יש בתוך ים זה שיכולה הספינה לימלט בהם. אבל ים אוקייא"נוס אינה כן, כי בים זה אינם הולכים ספינות מרוב רוחבה ואין מי שיודע גבול ים בה⁴⁵⁹ כי אם הוא יתברך שברא | אותה ולא מצאו האומנים בדרכי הים בעלי התכונה הנז"ל לא שיעור עומקה ולא שיעור רוחבה ולא ארצות סביבותיה ואיים כאשר יש בים הזה אשר אנחנו הולכים בה,

⁴⁴⁸Hauria d'haver escrit מסרקת. Veure l'estudi lingüístic. | ⁴⁴⁹Hauria d'haver escrit בהן. | ⁴⁵⁰Imitació del que apareix a 2Sa 15,21 i que hauria d'haver escrit אם לחיים אם למות, "tant per mort com per vida". No obstant això, si s'aparta del text bíblic i escriu segons el seu criteri, hauria hagut d'escriure adjectius, per la qual cosa hauria d'haver escrit אם מת אם חי, o en femení, אם מתה אם חיה. | ⁴⁵¹Hauria d'haver escrit בליסטראות, sense la conjunció copulativa. Evidentment no li llençaren les ballestes sinó les fletxes de les ballestes i catapultes. ⁴⁵²Sobrevolat. | ⁴⁵³Hauria d'haver escrit חושקת. | ⁴⁵⁴Hauria d'haver escrit מוליכה. | ⁴⁵⁵Altra vegada utilitza el substantiu en comptes de l'adjectiu, hauria d'haver escrit שהוא חי. | ⁴⁵⁶Hauria d'haver escrit משימה. | ⁴⁵⁷Hauria d'haver escrit מושכת. | ⁴⁵⁸Hauria d'haver escrit הולכות. | ⁴⁵⁹Apareix unes lletres [ע] [בה] gairebé esborrades que ben Zvi no va inserir en la seva primera edició. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 438.

Mentre el rei estava resant, va mirar i de sobte semblava que tot el palau estigués en flames⁴⁸⁵, i és que aquesta criatura s'havia assegut damunt una roca de marbre a la platja i es pentinava els cabells amb les mans. Els cabells li brillaven quan els tocava el sol i el reflectien en qualsevol lloc que hi hagués vidre a casa dels veïns del palau del rei, perquè era tota de gemmes. Per això el rei va obrir la finestra i va mirar i heus aquí que va veure una noia, una simple noia, de la meitat en amunt tenia | la forma d'una nena blanca com el 33r
gebre i els cabells com s'ha dit amunt, i de la meitat en avall tenia cos de peix. Llavors el rei va dir que viva o morta⁴⁸⁶ li cassin aquella criatura. Des del palau del rei li van llançar fletxes i projectils i no van tocar-la. Va ser un miracle, perquè cap tipus d'arma no va poder amb ella. Els caçadors van fer estratagemes per caçar-la, però no van tenir èxit i es va escapar al fons del mar. Ai de l'home que caigui a les seves mans, perquè de l'home que cau a les seves mans, ella se n'enamora molt, l'abraça, li fa petons i el condueix al fons del mar baixant-hi com una fletxa. Ella creu que ell és viu i hi juga fins passats tres dies, i després de veure que no té solidesa, li posa la boca en els forats del nas i li xucla tota mena de brutícia del seu cos. Llavors el deixa anar i el mar el fa emergir després de tres dies⁴⁸⁷.

Tornem al nostre tema, que no hi ha ni cosa petita ni gran en el mar que no aparegui dibuixada en aquest llibre -citats més amunt-. Tots els vaixells navegaven d'un lloc a l'altre seguint aquest llibre, i en qualsevol llengua se l'anomena *carta*, és a dir una taula de les rutes marítimes⁴⁸⁸. El vaixell no estarà totalment perdut si erra el seu camí per aquest mar perquè tot el seu contorn és terra i a l'interior d'aquest mar hi ha algunes illes on el vaixell pot refugiar-s'hi. Ben al contrari, el mar Oceànic no és així, perquè en aquest mar no navegaven els vaixells a causa de la seva amplada, i no hi ha qui en conegui els seus límits marítics, excepte Aquell -beneït sigui-, que el va crear. | Els experts en vies marítics, els 33v
astrònoms -citats més amunt-, no van trobar ni la mesura de la seva profunditat ni la de l'amplada, i no té terra al seu voltant ni illes, com té aquest mar per on naveguem. En

⁴⁸⁵No cremava literalment, sinó que dels reflexos de la sirena es reflectia tota la llum del sol, com s'ha dit anteriorment i a continuació. | ⁴⁸⁶Imitació de 2Sa 15,21. | ⁴⁸⁷Per altres relats de criatures fantàstiques en la literatura hebrea d'aquest segle, com unicorns i sirenes, veure TWERSKY i SEPTIMUS, *Jewish Thought in the Seventeenth*, p. 344-352. | ⁴⁸⁸Carta marítima. Efectivament, en les llengües romàniques el terme "carta" prové del llatí *charta* i alhora del grec *χαρτης*, "mapa".

כי אם בים ההיא שמים ממעל ומים ממטה. והספינה שט[ו]עה בים הזה אין לה תקומה לימלט אלא א' מאלף אם ירחמו עליה מן השמים. וכן אני עני ודל העבד הכותב. פעם א' בהיותי במדינות מערב ובלשון גוים קורין את מער' מאג"ריב ובלשון עשוי' קורין כל גבול מערב ברבי"רייה. ושם הייתי במדינה א', טונוס, ובאותו זמן הגיעה ספינה א' שטע[ת]ה בים הנזכר והיו מספרים כל הקורות אשר קרה⁴⁶⁰ להם, והוא שהלכו י"ח חדש בלב ים ורעבו וצמאו למים עד שהיו שותים מים במסורה⁴⁶¹ והם וכולה תולעים וריח מטונף במים, הרחמן לשזבינן⁴⁶², וכמה אנשים מתו מרעב והשליכום אל הים ובהיות כט' חדשים שנאבד' בתוך הים הגיעו אל מקום שפל של ים, ר"ל שיש מקומות כ"כ אטומות שהספינה שנופל[ת] שם אין לה עוד תקומה לעלות למעלה לאור עולם כי שם היא קבורתה, וספינה זאת לא נגזר[ה] עליה שיפול שם. והיו הולכים סביב סביב אותו האטום ג' חדשי', ובחמלת ה' על יהודי א' חכם וכהן עניו וחסיד שהיה בתוך הספינה והנה רוח דרומית נפח[ה] | מדרום ונשא[ה] את הספינה אחור אחור ומאחר ג' חדשים ראו ארץ הר גבוה ושמחו האנשים מאד ונתנו פניהם להר ההיא⁴⁶³ עד שהגיעו לפני ההר והוא לילה, ויראו האנשים והנה ההר בוער ולוהב מארבע פינות ההר שלהבות לשמים וריח ההר כריח גופרית. ויהי בבקר והנה ארץ שחורה שרופה והיא אחד מאיי הים ואינה ארץ קיימה ואמרו האנשים [לבעל הספינה] כל מה שיהיה יהיה תוציא אותנו לחוץ ונבקש מים לשתות. ויאמר להם בעל הספינה לא תוכלו למצוא בכאן מים כי מקום רע, ואולם שמעתי מאבותי כי בים זה יש כמה מקומות רעות⁴⁶⁴ שהם נובעות מחדרי תהומות של גהינם⁴⁶⁵ ואולם זה א' מהם, ואעפ"י שתמצאו מים לא תוכלו לשתות מהם כי רעים הם והם אומרים לא⁴⁶⁶ כי נצא לחוץ. לכן יצאו לחוץ ליבשה וחפרו בכמה מקומות וכולה ארץ שרופה וריח גופרית עד שמצאו מקום

34r

⁴⁶⁰Hauria d'haver escrit קרו. | ⁴⁶¹Hauria d'haver escrit מים במשורה תשתה: Com en Ez 4,11. | ⁴⁶²Expressió que l'autor ha escrit meitat en hebreu i meitat en arameu. Apareix escrita en el llibre del Zóhar, *Šemot* 196b i *Wa-Yiqra* 85a: רחמנא לשזבינן, en hebreu יצילנו הרחמן. | ⁴⁶³Hauria d'haver escrit ההוא. | ⁴⁶⁴Hauria d'haver escrit רעים. | ⁴⁶⁵Hauria d'haver escrit גיהנם o גיהנם. | ⁴⁶⁶Com bé diu Ben Zvi, hauria d'haver escrit לו. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 439.

aquell mar tan sols hi ha cel per sobre i aigua per sota. El vaixell que es perd en aquest mar no té protecció per refugiar-se, només un de cada mil si des del cel se n'apiaden.

D'aquesta manera, jo, pobre i maltractat, servidor que escriu, [t'explicaré un fet que m'ocorregué] una vegada quan vaig estar a les ciutats del Magreb, que en llengua gentil⁴⁸⁹ el Magreb s'anomena *Magrib*⁴⁹⁰, i en llengua esauita⁴⁹¹ tot el territori del Magreb s'anomena *Berberia*⁴⁹². Allí em trobava en una ciutat, Tunis⁴⁹³, i al mateix temps va arribar un vaixell que s'havia perdut pel mar ja citat i van estar explicant totes les històries que els havien succeït. Havien navegat divuit mesos pel mig de la mar. Havien patit fam i assedegats, havien hagut de racionar l'aigua⁴⁹⁴ que estava plena de cucs i amb una flaire repugnant, que ens en lliuri el Misericordiós⁴⁹⁵. Uns quants havien mort de fam i els havien llençat al mar. Després de nou mesos d'estar perduts en mig del mar, van arribar a un indret fosc, és a dir que hi ha llocs tan opacs que el vaixell que hi cau no té més protecció que pujar cap a munt, a la llum del món, perquè allí es troba la seva tomba. Aquest vaixell no es va veure empès a caure-hi i van navegar per tot el voltant de la foscor durant tres mesos. Per gràcia de Déu vers un jueu sant, cohén⁴⁹⁶, humil i pietós que hi havia en el vaixell, va bufar un vent | del sud i va endur-se el vaixell ben lluny. Després de tres mesos van veure 34r terra: una gran muntanya. La gent se'n va alegrar molt i van dirigir-se cap aquella muntanya fins que hi van arribar de nit. Els homes van veure que cremava i flamejava pels quatre cantons de la muntanya, unes flamarades que arribaven fins al cel i l'olor de la muntanya era com l'olor del sofre. Es va fer de dia i la terra era negra i cremada. Havien arribat a una illa i no pas a terra ferma, i la gent va dir [al capità]: “Passi el que passi, deixa'ns baixar a buscar aigua per beure”. Els va dir el capità: “Aquí no podreu trobar aigua perquè és un mal lloc. No debades vaig sentir dir dels meus avantpassats que en aquest mar hi ha alguns mals llocs per on flueix l'aigua de les estances de les profunditats de l'infern. Podria ser que aquest fos un d'aquests llocs, i tot i que trobéssiu aigua no en podríeu beure perquè seria dolenta”. Li van dir: “Baixarem”. Així doncs, van baixar a terra i van excavar forats en alguns llocs. Tot era una terra cremada i d'una olor de sofre, però

⁴⁸⁹En el text, *goyim*. | ⁴⁹⁰Com s'ha dit a una nota més amunt, els *goyim*, “gentils”, són els musulmans i en aquest cas prové de la llengua àrab, المغرب, *al-Magrib*, el Magreb. | ⁴⁹¹La llengua dels cristians, amb tota seguretat, la variant italiana de Venècia. | ⁴⁹²Com s'ha dit a una nota més amunt, els esauites són els cristians, i la llengua a què es refereix podria ben ser un dels dialectes de l'italià, que és la llengua europea més propera per via marítima amb l'imperi otomà. | ⁴⁹³En el text, *Tunus*. Com a país, Tunísia, i com a ciutat, Tunis, que en hebreu és més comú escriure-ho תוניס, *Tunis*, que respecta les consonants i vocalització àrabs, تونس, *Tūnis*. | ⁴⁹⁴Com en Ez 4,11. ⁴⁹⁵Del Zóhar, *Xemot* 196b i *Va-Yiqra* 85a. | ⁴⁹⁶D'estirp sacerdotal.

רך וחפרו שם, והנה יצאו מים ירוקים וריח גופרית אשר אין אדם יכול להשיג אצלם ועכ"ז⁴⁶⁷ מלאו כמה כלים להוליך אל הספינה, הם הגיעו אל שפת הים לרכוב בסנד"אל⁴⁶⁸, ר"ל ספינה קטנה שמוליך ומביא כל דבר מספינה הגדולה ליבשה ומן היבשה אל הספינה. אלו אנשים עמדו לרכוב בסנ"דאל והנה על ראש ההר דמות אנשים ופחדו האנשים וברחו מהר בתוך סנדאל ונתרחקו מן היבשה. והנה האנשים ירדו מראש ההר, הם בצורת אדם ולהם עין א' במצחם וכולם מלאים שער כדוב וציפורנס כדוב והולכים על ארבעה ופניהם אדומים כאש בוער, ובאו כמה מהם על שפת הים וצועקים בקול גדול כצעקת אריה ומחתכים את הארץ תחתיהם, והנה ב' אנשים מאנשי הספינה רעבים גם צמאים בחצי נשמה. | שתו מן המים המכוערים והרעים ההם וכאב לבם ביותר, ושכבו במקום המים יותר מתים מחיים וחביריהם הניחו אותם והלכו להם כי אמרו ודאי ימותו הם בספינה או בדרך לכן נשארו אצל המים. והנה בצעקת האנשים הבהמות האלו אשר נתרעש[ת] הארץ מקולם שמעו החולים האלו וקמו ראש לראות, והנה החברים הלכו להם והנם בתוך הים ויחרד לבם כי הנשמה מתוקה בגוף האדם, ויתחזקו לרוץ אל שפת הים והנה לקראתם הבהמות בצורת אדם ויחזיקו באנשים האלו ויטרפו אותם בציפורניה⁴⁶⁹ זה מכאן וזה מכאן ויעשו אותם חתיכי חתיכות ואכלו אותם כריפרוף עין. ואנשי הספינה ונתרעדו⁴⁷⁰ ונסעו משם והלכו להם בלב ים נע ונד מדחי לדחי בתוך גלות ושברי הים, ר"ל שגלי הים באים בכח ונשברים כשמכים גל עם גל והספינה אם נמצאת בתוכם גם היא יחשב ליפקע ולישבר. בקיצור מאחר ו' חדשים אחרים הגיעה הספינה אל עיר טונ"וס אשר אנחנו בה ונשארו חיים⁴⁷¹ מאנשי הספינה אשר היו בתוכה ממאה וכ"ז אנשים י"ז איש והשאר כולם מתו, והאיש [ה]יהודי הנז"ל הוא חי בתוכם, ונוליך אותו אל מבוי היהודי ויחלפו שמלותיו ויוליכוהו אל בית המרחץ עד שישוב רוחו בקרבו.

⁴⁶⁷עם כל זאת ס עם כל זה⁴⁶⁷ | ⁴⁶⁸De l'arab, صندل, sandal, "barca", "barcassa". | ⁴⁶⁹Hauria d'haver escrit "que es talli les uncles", ועשתה את צפרניה: Dt 21,12: "que es talli les uncles", però són "les uncles d'ella", no les d'aquestes criatures. | ⁴⁷⁰Hauria d'haver escrit "que es talli les uncles", ועשתה את צפרניה: Dt 21,12: "que es talli les uncles", però són "les uncles d'ella", no les d'aquestes criatures. | ⁴⁷¹Al marge del text.

van trobar un indret de terra tova i hi van fer un forat d'on va sorgir una aigua verda que tenia olor de sofre que ningú no podria imaginar. Amb tot, van omplir els cossis per dur-los al vaixell. Van arribar a la platja per pujar en el *šandal*, és a dir, una petita embarcació que transporta i du qualsevol cosa del gran vaixell a terra i de terra al vaixell⁴⁹⁷. Aquella gent estava a punt de pujar en el *šandal* quan de sobte van aparèixer unes figures humanes en el cim de la muntanya, i els homes es van atemorir i es van escapar ràpidament amb el *šandal*, allunyant-se de terra. Aquells humans van baixar del cim de la muntanya, i tenien forma humana però tenien un sol ull al front⁴⁹⁸ i estaven tots plens de pèl com els óssos, amb unes ungles com la dels óssos, anaven de quatre potes i tenien la cara vermella com el foc roent. Alguns d'ells van arribar a la platja fent grans crits com els rugits d'un lleó i esfondraven la terra sota seu. Dos homes de la tripulació, afamats, assedegats i mig morts | havien begut 34v d'aquella aigua desagradable i dolenta, i els havia fet molt de mal al cos. S'havien estirat al costat de l'aigua, més morts que vius, i els seus companys els havien abandonat i se n'havien anat perquè deien que els esperava una mort segura en el vaixell o durant el trajecte, i per això els havien deixat al costat de l'aigua. A causa del crit d'aquells homes-bèsties que estremien la terra amb la seva veu, aquells malalts en sentir-lo van aixecar el cap per mirar. Els seus companys se n'havien anat i ja es trobaven mar endins. Van quedar horroritzats, i perquè l'ànima és dolça en el cos humà⁴⁹⁹, van agafar forces i van córrer cap a la platja. Les bèsties de forma humana van córrer cap a ells, van atrapar-los i els van desmembrar amb les ungles, un per aquí i l'altre per allí, els van fer bocins i se'ls van menjar en un obrir i tancar d'ulls. La gent del vaixell es va quedar tremolant, van fugir d'allí i se'n van anar mar endins, errants i fugitius⁵⁰⁰, de fracàs en fracàs, entre les onades i les calamitats del mar, és a dir, les onades del mar venien amb força i es trencaven picant-se unes contra les altres, i si el vaixell es trobés entremig seu, també estaria a punt de trencar-se i fer-se miques. Resumint, després d'uns sis mesos més el vaixell va arribar a la ciutat de Tunis on ens trobàvem. De la gent del vaixell, que n'havien estat cent vint-i-set, van quedar-ne disset de vius i la resta havien mort tots. El jueu -citad més amunt- era un dels que havien sobreviscut⁵⁰¹, i el vam conduir al barri dels jueus i li van canviar la roba i

⁴⁹⁷Anteriorment en el f. 31r hem vist la paraula *šandal* com a fusta bella i aromàtica per construir els carruatges de la ciutat d'Amsterdam. No obstant això, a part d'aquesta accepció en botànica, la paraula en àrab *صندل*, *šandal*, també s'entén com a "barca", "barcassa". El turc també va manllevar aquesta accepció. | ⁴⁹⁸Efectivament està parlant de ciclops. Veieu la nota al final d'aquest paràgraf. | ⁴⁹⁹Aquesta oració, tot i ser una de les sentències més boniques de l'autor, mostra la innocència i la puresa de l'ànima humana, que més endavant veurem quin paper té això en la salvació de l'ànima. Veure Capítol 5. | ⁵⁰⁰Gn 4,12. | ⁵⁰¹En el f. 33v apareixien les seves qualitats: sant, *kohen*, humil i pietós, per la qual cosa el vaixell es va salvar.

והוא יודע וחכם חשוב אשכנזי היה, והוא היה מספר מקורותיו אשר קרהו⁴⁷² לו בספינה בים אוקייאנו"ס, הרחמן ליצילן⁴⁷³.

ונחזור לענייננו כי בים הזה לא מצאו האומנים שום שיעור כדי לדרוך בה. ומאחר שכתבתי באור של ים כמשמעו, נחזור לענייני של ערי פרינג שמשחיתי את הזקן. והוא שבאתי בעיר טונ"וס במערב | ומערב 35r הוא לפני מזרח, ושם כל הערי עשו⁴⁷⁴ והם הנקראים בכל לשון ערי פרינג, ואין שם שום זרע ישמעאל כי אם עבדים ושפחות, וממערב לשם הוא קרוב ובין מזרח למערב כמו י"ב יום דרך ים בין זה לזה, ומים זה ואילך יחשב ים אוקייאנוס. ומעיר טונ"וס נכנסתי בספינה אני וחברי לילך לעיר וניצ"י העיר היפה, ורצוני לפרש לכם מעט מעיר הזה ויופיה.

ודע לך שעיר ויני"ציא היא א' מאיי הים, ומתחילה היא חורבה ואין יושב בה כי אם אנשים צידים שצודים⁴⁷⁵ דגים. ויום א' הלכו כמה אנשים מהם לצוד דגים בתוך איי הים בספינה קטנה, והנה יצאו בא' מאיי הים וראו שם ג' אנשים שכבים כעיגול א', וג' זכוכים גדולים ביניהם, וכלב א' צועק ומלקק את פניהם, ויקרבו האנשים לראות מה הדבר הזה ויראו והנה ג' אנשים מתו, ככר וכמה⁴⁷⁶ לחם וגבינה ודברי אכילה אצלם, ויתמהו האנשים לאמר וכי כ"כ אכילה אצלם ואיך מתו, לכן פשפשו בבשרם לראות היש⁴⁷⁷ בהם מכת שום כלי זיין ואין בבשרם

⁴⁷²Hauria d'haver escrit קרו. | ⁴⁷³En el Talmud Babilí apareix aquesta mateixa expressió: "el Misericordiós ens salvi", TB Šabbat 84b i Ta'anit 9b. | ⁴⁷⁴Hauria d'haver escrit ערי עשו. | ⁴⁷⁵Hauria d'haver escrit לצוד perquè tot i que existeix el verb לצדות com a sinònim de לצוד, en la mateixa línia apareixerà לצוד דגים. | ⁴⁷⁶Aquesta paraula manca a l'edició de Ben Zvi. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 440. ⁴⁷⁷L'autor ha utilitzat היש per expressar i introduir una oració condicional.

el van dur als banys fins que es recobrés el seu ànim. Era un conegut i important savi asquenazita, i va explicar les històries que li havien succeït en el vaixell en el mar Oceànic, Déu ens salvi⁵⁰².

Tornem al nostre tema, perquè en aquest mar els experts no troben cap fita per navegar-hi. Després d'escriure el comentari del mar, segons el seu significat, tornem al tema de les ciutats dels francs, en les quals s'afaita la barba⁵⁰³. Vaig arribar a la ciutat de Tunis, al Magreb. | El Magreb està situat al davant d'Europa⁵⁰⁴, allí tot són ciutats d'Esau⁵⁰⁵ i són les anomenades en qualsevol llengua: ciutats dels francs i no hi ha cap estirp d'Ismael⁵⁰⁶, llevats d'esclaus i d'esclaves. El Magreb és ben a prop seu, i entre el Magreb i Europa hi ha, entre l'un i l'altre, unes dotze jornades a través del mar. D'aquest mar en endavant es considera el mar Oceànic. A la ciutat de Tunis vaig pujar en un vaixell, amb els meus companys per anar cap a Venècia, la bella ciutat, i us vull explicar una mica d'aquesta ciutat i de la seva bellesa⁵⁰⁷. 35r

Sàpigues que la ciutat de Venècia és una illa i ja des del principi es trobava desolada sense cap habitant, tot just caçadors i pescadors. Un dia, uns d'aquests van anar a pescar en una illa, en una petita embarcació. Heus aquí que van baixar [de la barca] en una illa i van veure-hi tres persones ajagudes formant una mena de cercle, entre ells tres recipients grans de vidre⁵⁰⁸ i un gos que udolava i els llepava la cara. Els homes s'hi van acostar per veure què passava i van veure que les tres persones eren mortes, amb una fogassa i una mica de pa, formatge i altres productes alimentaris. Els homes es van quedar estupefactes i deien: “Tenint tant de menjar, com és que han mort?”. Per aquest motiu van escorcollar el seus

⁵⁰²Ben Zvi apunta que és la llegenda dels ciclops de l'Odissea d'Homer (BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 439). No obstant això, ambdós relats coincideixen i difereixen entre sí en molts punts. Els dos diuen que el vaixell arribà primer en un lloc obscur, on no hi havia llum, negra nit, i després arribaren a una illa amb altes muntanyes, on després d'una sèrie de vicissituds uns éssers d'un sol ull van devorar com si fossin lleons part de la tripulació de la manera més salvatge. Els punts diferents són que Šašon Ħay descriu una illa volcànica, cremada, amb flames per tot arreu, negra on no es podia trobar ni menjar ni aigua, i l'Odissea explica que l'illa estava plena de tota mena d'ordi, forments, vinyes, prats i dolls d'aigua que sorgien de la roca. A més, els ciclops descrits per Homer són gent d'aspecte monstruós, orgullosa, sense llei, amb capacitat de parla i que fins i tot munyien cabres i elaboraven formatge. En canvi, Šašon Ħay els descriu com bèsties peludes amb urpes similars a óssos que només bramen. Veure [HOMER], *L'Odiessa*, poema IX, p.159-165. | ⁵⁰³Torna a introduir el tema de l'afaitat de la barba que ens ha aparegut també més amunt f. 31v, i que finalment després de la història que vindrà ara explicarà, ff. 38r-40v.

⁵⁰⁴Davant del Magreb hi ha les costes del sud d'Europa. A l'altra banda d'Occident hi ha Orient. Com ja hem dit, per Šašon Ħay, Europa és l'Orient del món. Vegeu Capítol 3 sobre els viatges de l'autor. | ⁵⁰⁵La cristiandat.

⁵⁰⁶Com encertadament descriu l'autor, la terra dels francs (فرانجة *faranja* en àrab i فرنكستان *firengistān* en turc otomà) són aquells països europeus que no pertanyen a l'Imperi otomà (Redhouse, *An English and Turkish Dictionary*, p. 852-853). | ⁵⁰⁷Marca estilística del narrador per obrir un gran parèntesi narratiu en el fil de la història. | ⁵⁰⁸En el text, *zekukim*, podria ser qualsevol objecte de vidre d'una vaixella, tasses de vidre, copes, plats de vidre com proposa Ben Zvi, BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 441.

שום רושם דבר, ואמרו אולם מצמא כי מים אין באצלם. ויקחו את כל מאכל אשר מצאו שם וישבו לאכול והכלב צועק לפניהם והם זורקים לו לחם והכלב זורק אותו ברגליו וצועק, והם ישבו ואכלו והנה הלחם בתוך פיהם ונפלו כולם על צידם, פגרים מתים⁴⁷⁸. והנה ב' אנשים מהם נשארו בתוך הספינה והם | שומרים ואמרו איש אל רעהו מה נתעכבו האנשים האלו, וקשרו את הספינה בדקר נעוץ בקרקע ביבשה⁴⁷⁹ והלכו לבקש את אחיהם, וראו והנה הם בתוך העצבים⁴⁸⁰ מושלכים ארצה, פגרים מתים, ולחם בתוך פיהם וכמה אכילה לפניהם וכלב א' צועק ביניהם. ויתמהו האנשי' מאד וראו את ג' האנשים לבדם וג' זכוכים גדולים מלאות עצבים⁴⁸¹ לפניהם והכלב סובב אותם ומלקק את פניהם, והאנשים אמרו איש אל אחיו בודאי דבר סוד הוא ולא נוכל להבין דבר זה כי אם מתנועות הכלב הזה, ויקחו מן המאכל וישליכו לפני הכלב והוא עוד בחוזק צועק וזורק את האכילה ברגליו, ויבינו האנשים שבאכילה יש דבר ואינו כי אם סם המות. ויקחו האנשים מן הלחם שלהם והשליכו לפני הכלב, אז אכל וקשקש בזנבו ובה⁴⁸² לפניהם, ויפשפשו האנשים בחק המתים הללו וימצאו ספר רפואות, והוא מפרש על כל מין עשב שבעול' וסגולתו. ושם מפרש כל מעשה הקימ"יאי והעצבים⁴⁸³ הצריכים לה, וימצאו שם הג' האנשים הללו כתובים בראש הספר ובם מתלמידי אריס"טולוס הרופא, ויצאו בחכמת הספר ההוא למצוא עשבים ידועים למעשה הקימ"יאי, ר"ל שיש עצב א' בעולם שאם תקח ק' כיכרים נחושת או ברזל ותרתיח אותם | כמו הצורף את הכסף ותכתוש מן העשב ההיא עם כמה בסמים אחרים ותשליך מעט מהם בתוך הדבר שאתה צורף אם ברזל או נחושת ויהפך הכל לזהב מזוקק. לכן הבינו האנשים בדעתם כי זכוכים הללו מלאים מאותו העשב וסיבת מיתת האנשים האלו הוא⁴⁸⁴ המחשבה [ה]רעה שחוש' איש לחבירו כי חופר חפירה לאחר הוא יפול בה⁴⁸⁵. והוא כי ג' אנשים

⁴⁷⁸)Tant en Is 37,36 com en 2Re 19,35: והנה כולם פגרים מתים. | ⁴⁷⁹)L'última part d'aquesta oració resulta una mica feixuga per la repetició de dos mots paral·lels: דקר, "pic", amb נעוץ, "clau", i קרקע, "sòl" amb יבשה, "terra". Veure l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ⁴⁸⁰)Com proposa Ben Zvi hauria d'haver escrit העשבים. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 441. | ⁴⁸¹)Hauria d'haver escrit עשבים. | ⁴⁸²)Hauria d'haver escrit ובא. ⁴⁸³)Hauria d'haver escrit והעשבים com en la línia anterior. | ⁴⁸⁴)Hauria d'haver escrit היא. | ⁴⁸⁵)Com el refrany: זה שחופר חפירה יפול בה הוא עצמו: Veure comentari de Maiomònides de *Peruš Megillat Ester* 4,1.

cossos per si tenien algun cop de garrot, però els seus cossos no tenien cap marca de res i van dir: “Potser de set, perquè no tenen aigua”. Van agafar tots els aliments que hi varen trobar i van seure a menjar. El gos bordava davant seu i li llençaven pa, però el gos el retirava amb les potes i udolava. Van seure i van menjar, i tenint el pa a la boca van caure de costat, morts i cadàvers⁵⁰⁹. Dos dels seus homes s’havien quedat a l’embarcació | 35v vigilant, i es van dir l’un a l’altre: “Per què s’entretenen tant?”. Van lligar l’embarcació a un clau punxegut al terra i van anar a buscar els seus germans. Van veure que es trobaven entremig de les herbes, tirats per terra, cadàvers i morts. Tenien pa a dins la boca, menjar davant seu i entre ells un gos que udolava. Es van sorprendre molt. Van veure les tres persones soles, els tres grans recipients de vidre plens d’herbes davant seu i el gos donant voltes al seu voltant i llepant-los la cara. Es van dir l’un a l’altre: “Realment és un fet misteriós i no podríem entendre-ho si no fos pels moviments d’aquest gos”. Van agafar el menjar i el van llençar al gos i, altra vegada, va bordar amb força i va apartar el menjar amb les potes. Van entendre que hi havia alguna cosa en el menjar que no podia ser altra cosa que una droga mortal. Van agafar del seu propi pa i el van llençar al gos i, llavors, se’l va menjar i va sacsejar la cua i se’n va anar amb ells. Van escorcollar el pit d’aquells morts i van trobar un llibre de remeis que explicava tots els diferents tipus de plantes del món i les seves propietats⁵¹⁰. S’hi explicaven totes les obres d’[al]químia⁵¹¹ i les herbes que s’hi necessitaven. Aquells tres havien trobat unes inscripcions en el capçal del llibre dels deixebles del metge Aristòtil. Interpretant aquell llibre, havien sortit a buscar herbes conegudes per elaborar l’[al]químia, és a dir, que hi ha una herba en el món que si agafes cent peces de coure o ferro i les fons | com l’argenter a la plata, i triturés aquella herba amb 36r algunes altres fragàncies i en lences una mica a l’interior d’allò que fons, ferro o coure, ho transforma tot en or pur. D’aquesta manera i segons el seu coneixement, aquella gent va entendre que aquells recipients de vidre estaven plens d’aquella mateixa herba i que la causa de la mort d’aquella gent havia estat el mal propòsit que havien concebut l’un contra

⁵⁰⁹Expressió que apareix tant en Is 37,36 com en 2Re 19,35. | ⁵¹⁰Es tracta d’un llibre de cures i de remeis. Essent que la medicina dels jueus sefardites de l’Imperi otomà és hereva de la pràctica de la medicina dels jueus medievals, aquesta segueix, entre d’altres, la Matèria Mèdica de Dioscòrides, manual de medicina gal·lènica. ⁵¹¹Llibre d’alquímia, l’art o doctrina de transformar la matèria. A Šašon Ḥay li interessa més parlar de la pedra filosofal i dels seus atributs que no pas de la connexió entre la química, la idea filosòfica de l’alquímia i la Bíblia. Veure SCHOLEM, *Šedim, ruḥot we-nešamot*, p. 183-185. Veure el Capítol 5 pel significat de l’alquímia en la càbala.

הללו היו מחכמי פילוסופייה ומתלמידי אריסטוטלוס הרופא והגיע לחכמה זו של קימ"ייא לעשות מנחשת זהב וגם מצאו כל חפצם מעשבים הצריכים לענין זה. ולבם⁴⁸⁶ אינם שוים איש ברעיהו, ויבקשו להמית איש את חברו בלבו, והנה חשב איש בליבו לאמר נעשה⁴⁸⁷ אני מעט אכילה מעורב[ת] בסם המות ונשים לפני ב' חברי והם יאכלו וימותו ואני אקח את הזכוכים של עשבים הללו ואליך⁴⁸⁸ ואעשה⁴⁸⁹ לי שם ואמלוך על עם רב⁴⁹⁰ בכח ממון, כלל העולה ששלשתם חשבו מחשבה א' ועשו כל א' אכילה כפי מחשבתו הרעה וישם איש לפני חברו ולא ידע איש [את] רעת לב חברו וישבו לאכול ויקח איש את לגימתו בפיו ויסתכל איש בפני רעיהו ויאמרו מה מרירות טעם האכילה הזאת, ויפולו⁴⁹¹ איש על צידו פגרים מתים, וזה אמת החופר חפירה לחברו הוא | יפול בה ויאבד מן העולם⁴⁹², כן יאבדו כל אויביך ה'.

36v

וירגישו ב' [ה]אנשים הללו בדבר ויאמרו איש אל אחיו בודאי זה מתת אלהים לנו, לכן קמו ויפשטו [את] האנשים המתים האלו ויקחו [את] כל [ה]ממון הנמצא בחיקם ואת הזכוכים וגם [את] הכלב לקחו עמם וירדו אל הספינה וילכו לבתיהם, ויהיו ב' [ה]אנשים הללו בלב א' ויעשו את מעשה הקימ"ייא⁴⁹³ ויקבצו כמה ככרים נחושת ויצרופו⁴⁹⁴ אותם וישליכו בתוכם מן העשבים האלו ויהפך לזהב טהור. ויקבצו האנשים האלו זהב לרוב ויאמרו איש אל אחיו בא ונבנה לנו עיר גדולה בכל מין יופי ונמלוך בתוכה שנינו כאיש א' ויהי שם המלוכה בין זרעי ובין זרעיך לדורי דורים⁴⁹⁵ עד עולם. ויסכימו שניהם על דיבור א' בלב א'. ויקומו האנשים וילכו לעיר הגדולה פאדובה והיא עיר המלוכה מקדם וישכרו להם אנשים אומנים [ה]בונים כל מיני בנין וכמה וכמה

⁴⁸⁶Seguint l'estil del text hauria d'haver escrit וליבותיהם. | ⁴⁸⁷Aparentment el pensament de cada un dels components del grup està en primera persona del plural. Segurament aquí hi ha intervingut la forma del cohortatiu del en el sociolecte vernacle de l'autor. Veure estudi lingüístic. | ⁴⁸⁸En l'estil de l'autor hauria d'haver escrit ואילך. | ⁴⁸⁹Al contrari que la nota anterior, l'autor posa ara els pensament en la primera persona del singular. | ⁴⁹⁰Sobreliniat. | ⁴⁹¹Hauria d'haver escrit ויפלו. | ⁴⁹²Aquí podem observar l'oració anterior completa. | ⁴⁹³Observem que *ma'ase* en singular מעשה, ens indique "obra, fet, llibre,...". Tal vegada per la concordança hauria d'haver escrit en plural constructe, *ma'ase*, מעשי, com a "fets", per "fets prodigiosos". Observem que la paraula en singular té un significat de plural en מעשה נסים, que traduïm com "Llibre de miracles", o "Fets miraculosos". | ⁴⁹⁴Hauria d'haver escrit ויצרפו. | ⁴⁹⁵Tot i que és més freqüent l'expressió דורי דורים la que ens apareix en el text דורי דורים també apareix freqüentment, per exemple, en el llibre del *Mišne Tora*.

l'altre: qui cava un forat per a algú altre, hi caurà ell⁵¹². Aquelles tres persones eren savis filòsofs i deixebles del metge Aristòtil, que va arribar al coneixement de l'[al]químia aconseguint or a partir de coure. Havien trobat amb tot el desig les herbes necessàries per aquesta empresa, però el cor dels uns no era similar al dels altres, i interiorment van voler matar-se els uns als altres. Vet aquí que un va pensar per dins: “Faré una mica de menjar barrejat amb una droga mortal i l'oferiré als meus dos companys. En menjaran, moriran i prendré el vidre d'aquelles herbes i m'aniré fent un nom i regnaré un gran poble amb el poder dels diners”. Aparentment, els tres van rumiar el mateix pensament i cada u va fer un menjar segons el seu mal pensament i el va col·locar davant els altres sense que ningú sabés la maldat interior del seu company. Van seure a menjar i cada u va agafar el seu mos a la boca, es van mirar un a l'altre i van dir: “Quin gust més amarg que té aquest menjar”, i van caure de costat, tots cadàvers. I és veritat, qui cava un forat per al seu company | hi caurà ell i serà aniquilat del món. Així es perdin tots els teus enemics, Senyor⁵¹³. 36v

Aquelles dues persones van percebre-ho i es van dir l'un a l'altre: “No hi ha dubte que és un regal per a nosaltres de part de Déu⁵¹⁴”. Per això es van aixecar, van despullar aquella gent morta, van agafar tots els diners que tenien en el pit, el recipient de vidre, i també van agafar amb ells el gos. Van baixar cap al barca i van anar a casa seva i aquells dos homes actuaven com en un sol cor⁵¹⁵ i van fer obres d'[al]químia. Van reunir uns quants talents⁵¹⁶ de coure, els van fondre i van tirar-hi aquelles herbes i es va convertir en or pur. Van reunir una gran quantitat d'or i es van dir l'un a l'altre: “Anem a construir-nos una gran ciutat, amb tot tipus de bellesa i hi regnarem els dos com un de sol, i serà un regnat entre la meva nissaga i la teva, de generació en generació per sempre⁵¹⁷”. Els dos van estar d'acord sobre aquestes paraules, com un sol cor⁵¹⁸. Els homes es van aixecar i se'n van anar a la gran ciutat de Pàdua, l'antiga ciutat reial, i van contractar constructors

⁵¹²Refrany utilitzat ja en època de Maimònides. Veure [MAIMONIDES], *Peruš Megillat Ester*, p. 39. | ⁵¹³Jt 5,31.

⁵¹⁴Coh 3,13 i 5,18. | ⁵¹⁵Aquesta és la diferència entre el segon grup de persones i el primer: uns “unànimement”, *be-lev ehad*, literalment “amb un sol cor”, i els altres *libam enam šawim iš be-re'ehu*, literalment, “els seus cors no s'assemblaven els dels uns amb els dels altres”. | ⁵¹⁶En el text *kikar*, “talent”, és la unitat bíblica de pes més gran i equival, en època del nou testament a 58,9 quilograms. Veure la p. 703 de l'entrada “Weights and Measures” a *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 20, p. 700-709. | ⁵¹⁷Podem apreciar també l'èmfasi amb què l'autor destaca l'empresa exitosa quan es fa entre dos i el fracàs quan cada u exerceix per la seva banda sol.

⁵¹⁸Altra vegada ressalta la unió a través dels cors.

עניים נודדים ללחם לקחו עמהם ויורידו אותם בספינות אל איי הים שלהם ובכל יום שולחים את המשרתים ומקבצים אוכל לרוב ומורידים בספינות אל המקום הזה, ויתנו יד האומנים לבנות חומה סביב סביבות האיי הים הזה ויבנו מקום גדול על שפת הים שיחוננו שם הספינות, | 37r לכן קבצו האנשים האלו ממון כחול אשר על שפת הים ויבנו להם פלטרין של מרגליות טובות ויביאו אבני שיש לרוב ויבנו את העיר הזאת כולה אבן שיש בתים וחנותים⁴⁹⁶ וקרקעות כל העיר אבן שיש והיא בתכלית היופי, וכן קראו את שם העיר ויניציי"אה ובלשון לעז הוא לשון יופי. ויעשו מקום משובח בכמה ציורים וצורות וקבעו את המקום הזה לדפוס בו זהובים והוא קים עד היום הזה, וקראו את שם הזהוב הנתפס⁴⁹⁷ שם ויניציי"אנו, ר"ל בשם העיר הנקראת ויניציי"אה כי בסיבת זה הזהב אשר למדו לעשות אותו ממעשה הקימיי"א ככל הנז"ל [נבנ]ת[ה] העיר הזה⁴⁹⁸ בתכלית היופי, כי הכסף יענה את הכל והיא מהוללה בכל ערי עשו הנקראים⁴⁹⁹ בכל לשון ערי פירינק, ושם הזהוב של מדינה זו בארבה⁵⁰⁰ מקומות קוראים אותו דובוטי⁵⁰¹, ודומה לי שהוא לשון פר"סי כי הזהב ההוא יש לו⁵⁰² שתי צורות והם⁵⁰³ צורת אותו האיש ומרים הזונה⁵⁰⁴ אמו והיא מצוירת בפנים א' של [ה]זהוב ובנה הממזר⁵⁰⁵ בחיקה והם ב' צורות כצלם וצלם בלשון פרסי הוא בוט⁵⁰⁶, ולכן קוראים אותו דובוטי, ר"ל שתי צורות שתי צלמים יש בו

⁴⁹⁶Hauria d'haver escrit חנויות, veure comentari lingüístic. | ⁴⁹⁷Hauria d'haver escrit הנדפס. | ⁴⁹⁸Haura d'haver escrit הזאת. | ⁴⁹⁹Hauria d'haver escrit הנקראות. | ⁵⁰⁰Hauria d'haver escrit בהרבה. | ⁵⁰¹Hauria de dir דוכוטי (de *ducat*) malgrat que sempre escriu דוכוטי. En aquest mateix foli apareix també dues vegades més. Ben Zvi hi veu una *kaf* enloc d'una *bet*. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 442. | ⁵⁰²Hauria d'haver escrit לזהב ההוא יש. Veure l'estudi lingüístic del Capítol 2 pels canvis d'ordre sintàctic per influència del sociolecte de base castellana que parlaven els jueus sefardites de l'imperi otomà. | ⁵⁰³Hauria d'haver escrit הן. | ⁵⁰⁴Ben Zvi en la seva edició censura aquesta paraula, הזונה, "la prostituta", que fa referència a Maria, la mare de Jesús de Natzalet, i hi posa punts suspensius. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 442. | ⁵⁰⁵Igual que la nota anterior, Ben Zvi torna a recórrer als punts suspensius per censurar aquesta paraula quan parla de Jesús, "el bastard". Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p.442. | ⁵⁰⁶Altra vegada Ben Zvi hi veu una *caf*. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 442. Paraula persa: بت, *bat* (*but*), "ídol, imatge", qualsevol imatge d'adoració, i segons el diccionari Persa que hem fet servir: "the figure stamped upon a golden coin", veure STEINGASS, Francis Joseph, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, p. 154.

experts en tot tipus d'edificació, i amb ells van agafar moltíssims pobres que deambulaven demanant pa i els van baixar als vaixells que es dirigien a la seva illa. Cada dia enviaven els seus servents i reunien una gran quantitat de menjar, el baixaven als vaixells per dur-lo cap aquest lloc⁵¹⁹. Els artesans van ajudar a edificar una muralla tot al voltant d'aquesta illa i van construir un gran indret a la costa on amarressin els vaixells⁵²⁰. | Aquells homes van 37r reunir una fortuna tan gran com la sorra de la platja⁵²¹. Es van fer construir un palau de bones gemmes i es van fer portar gran quantitat de pedres de marbre i van edificar aquesta ciutat, tota ella de marbre, cases, comerços i immobles, tota la ciutat de marbre. Era el sùmmum de la bellesa, i així és com el nom de la ciutat va ser Venècia, que en llengua no hebrea és expressió de “bellesa”⁵²². Van fer un lloc excel·lent amb pintures i escultures. Van fixar aquest lloc per encunyar monedes d'or⁵²³ i que perdura fins al dia d'avui⁵²⁴, i van posar nom a la moneda d'or, que pren del nom de *veneziano*⁵²⁵ en honor al nom de la ciutat anomenada Venècia. Gràcies a l'or que van aprendre a elaborar a través de l'[al]químia - com s'ha dit més amunt-, es va construir aquesta ciutat en el sùmmum de la bellesa -perquè el diner ho avala tot- i és cèlebre en totes les ciutats d'Esaú, que s'anomenen en qualsevol llengua “ciutats dels francs”. En molts indrets el nom de la moneda d'or d'aquesta nació se l'anomena *dobuti*⁵²⁶, i em sembla que és de llengua persa perquè aquella moneda d'or té dues cares, hi apareixen les figures d'aquell home⁵²⁷ i Maria, la bagassa⁵²⁸, la seva mare,

⁵¹⁹Feien *šedaqa*, contribuïen al sufragi dels més pobres, com a exemple i model del bon esperit dels dos companys. | ⁵²⁰Com podem veure, port i muralla, comerç, luxe i defensa són els elements més rellevants de la ciutat que veu l'autor, un jueu comerciant. | ⁵²¹Expressió bíblica que ens apareix en 1Sa 13,5, Jo 11,4, 1Re 5,9 i Gn 22,17. | ⁵²²Completament erroni. Relacionar Venècia amb bellesa (Venezia-Beleza) és una falsa etimologia popular. El seu nom prové de la regió dels vènets, és a dir, tota la terra dels vènets. De la bellesa i de la riquesa d'aquesta ciutat en parlarà a continuació. | ⁵²³En el text *zehuv*, terme utilitzat en hebreu per “flori”, “ducat”, etc. ⁵²⁴Està referint-se a la seca de Venècia, la *Zecca*. Veure una de les primeres obres pioneres sobre aquesta institució a PAPADOPOLI, Niccolò, *Le monete di Venezia*, Venezia, 1919. | ⁵²⁵És el ducat venecià, que en italià *ducato veneziano*, *zecchini veneziano*, “sequins”. Des de 1554, amb el dux Francesco Venier el ducat d'or començà a nomenar-se *zecchino*, gairebé tot ell d'or pur. El nom prové dels tallers d'encunyació de moneda, la seca, *zecca*, que tant en català com en venecià provenen de l'àrab, *سكة*, *sikka*. Veure LAZARI, Vincenzo, *Scrittura di Jacopo Sansovino e parti del Consiglio de' Dieci riguardanti la rifabbrica della Zecca di Venezia ora per la prima volta pubblicate*, Venedig, 1850. | ⁵²⁶En el text només escriu *duboti* malgrat que fa referència al *ducat*. El motiu ve a continuació i és el motiu etimològic. | ⁵²⁷Šašon Hay s'està referint al personatge de Jesús de Natzaret. En el text apareix *אותו האיש*, “aquell home”, que també apareix, per exemple, en el llibre de viatges de Benjamí de Tudela: *וישם נקבר אותו האיש שהולכים כל הטועים אליו*, “allí hi ha enterrat aquell home a qui segueixen tots els errats”. Veure [BENJAMÍ DE TUDELA], *Massa'ot*, p. 75. | ⁵²⁸Ben Zvi censura en la seva edició aquesta paraula (BEN ZVI, «*Massa'ot*», p. 442).

מצוירות, ולכן דובוטי ב' צלמים וכן בלשון לעז שלנו קוראים אותו
 37v רוס"פידו⁵⁰⁷, ר"ל שיש בו צורת זונה וזהב זה | הוא משובח בין כל
 הזהובים שבעולם. וישלימו ב' האנשים האלו הנז"ל לבנות את העיר
 הזאת היא ויניצ"יאה הבירה וימלוכו⁵⁰⁸ בעיר הזה, ויבואו כמה אנשים
 מד' פינות סביבות ארצם וישכונו⁵⁰⁹ בעיר הזאת תחת יד מלכות ב' בעלי
 העיר הנז"ל לעיל ויבנו להם בתים איש כפי רצונו, ויתמלא העיר אנשים
 טף ונשים וירבו ויעצמו מאד בעושר וברוב עם ויתישב המלוכה
 בידיה[ם של] האנשים הנז"ל ויתחזקו מאד ברוב חייל ורוב עם ובפרט
 ממון אשר⁵¹⁰ אין לו קץ כנז"ל, ויתחזקו האנשים ויבקשו מלחמה עם
 כמה מדינות בין ביים ובין ביבשה וגברו על כמה מדינות ולקחו אותם
 ונתרחב מראותם מאד בין ביים ובין ביבשה עד היום הזה, והוא א' מז'
 מלכי עשו שהם באים להילחם עם המלך אונ"קייאר מלך של
 קושטא"נטינא.

ויש בעיר הזה⁵¹¹ ג' אלף [בעלי] בתים ישראל והם עשירים
 מופלאים, ומשם יצאו כמה רבנים חשובים כמו ה"ר רבינו אהרן אבוהב
 ז"ל. אבל מנהג המדינה גהינם והוא רע מאד, והוא ראשונה שבכל
 38r [ה]מדינות הללו של ערי פירינק שיש בהם יהודים. הם שותים יין נסך
 עם הגויים, וגם יש ביניהם קדישות מבנות ישראל והם | ג"כ משחיתים
 את הזקן והשיפה, ודומים לנשים ממש ולובשים שערות בראשם, ר"ל

⁵⁰⁷Ruspido, de l'italià, "en brut". | ⁵⁰⁸Hauria d'haver escrit וימלכו. | ⁵⁰⁹Hauria d'haver escrit וישכנו.

⁵¹⁰Al marge del text. | ⁵¹¹Hauria d'haver escrit הזאת.

pintada també a l'altra cara de la moneda d'or amb el seu fill bastard⁵²⁹ al pit⁵³⁰. Són dos dibuixos, com una imatge, i imatge en llengua persa és *but*⁵³¹, i per això se l'anomena *dobuti*, és a dir té dibuixats dos dibuixos, dues imatges, per això *dobuti*, dues imatges. Però en la nostra llengua no hebrea l'anomenem *ruspido*⁵³², que vol dir que té la figura d'una bagassa⁵³³. Aquest or | és excel·lent entre totes les monedes d'or del món. Aquells homes 37v citats més amunt van acabar de construir aquella ciutat, Venècia, la capital, i van regnar en ella. Van anar arribant gent dels quatre extrems que rodejaven el seu país i van residir en aquesta ciutat sota el poder del reialme dels dos propietaris de la ciutat -citats més amunt-, i els van construir cases segons volia cadascú. La ciutat es va omplir d'homes, de nens i de dones, es van multiplicar i es van fer molt poderosos⁵³⁴ quant a riquesa i nombre de població. El regne va ser consolidat a través de la gent que s'ha citat més amunt i es va fer molt fort en nombre de soldats i de gent, i especialment en fortuna, que no té límit, com s'ha dit més amunt. La gent es va fer forta i va declarar la guerra contra alguns estats, marítims i terrestres, i en va vèncer alguns. Es va apoderar d'ells i es va ampliar molt el seu domini, tant per mar com per terra fins al dia d'avui, i és un dels set reis d'Esau que vénen a lluitar contra el rei *hünkiar*, rei de Constantinoble⁵³⁵.

En aquesta ciutat hi ha tres mil caps de família jueus i són rics distingits. D'allà han sortit alguns rabins importants com rabí *rabenu* Aharon Aboab⁵³⁶ -beneïda sigui la seva memòria-. Però el costum del país és infernal, molt dolent. Primer, en tots els països de les ciutats dels francs on hi ha jueus, aquests veuen vi d'idols⁵³⁷ amb els gentils, i entre ells hi ha prostitutes jueves. | Igualment, s'afaiten la barba i el bigoti. Realment semblen dones i 38r

⁵²⁹Ben Zvi torna a censurar aquesta paraula en la seva edició (BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 442). | ⁵³⁰Sembla que Šašon Hay descriu la moneda erròniament. Segons ell, en una cara apareixen Jesús i Maria, i per l'altra Maria amb l'infant Jesús. De fet, les il·lustracions dels sequins venecians -és a dir, els ducats venecians- s'han mantingut inalterables durant més de cinc-cents anys, des del segle XIII al XVIII. En una cara apareix Jesús amb un llibre a la mà (el nostre autor hi veuria Maria amb l'infant Jesús al pit) i en l'altre Sant Marc, el patró de Venècia, assegut i davant seu el Gran Dux de Venècia agenollat (en què l'autor veuria Jesús assegut i Maria davant seu). CARLI-RUBBI, *Delle monete e dell'instituzione*, p. 122-123. | ⁵³¹Del persa, بیت, *bat* i *but*, "ídol", "imatge", "figura estampada en la moneda". | ⁵³²Un dels altres noms amb què es coneix aquesta moneda en italià venecià és el *zecchino* (o *ducato*) *veneziano ruspido*. Veure BONGHI, *Glossario goldoniano: ruspido: ruvido, (da ruspo) detto di moneta di fresco conio che non ha ancora perso la sua ruvidezza, perché non sono state mai maneggiate*. ⁵³³Segons la nota anterior, *ruspido* seria la moneda verge, justament el contrari de la definició de "bagassa" de l'autor. | ⁵³⁴Oració parcialment idèntica a Ex 1,7. | ⁵³⁵En el f. 56r parla de nacions cristianes enemigues dels jueus, que bé podrien ser els mateixos països que fan la guerra amb l'Imperi Otomà: Castella i Espanya, Lisboa i Portugal, França, Gènova, Malta i Sicília. | ⁵³⁶Aharon Aboab, en el text *Abuhav*. El cognom Aboab és conegut a Venècia en el segle XVII on hi destaca un important rabí, Šemu'el. No obstant això, no hi ha constància del gran rabí Aharon. Ben Zvi apunta a una confusió de l'autor. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 443. | ⁵³⁷Vi no caixer, no apte. És el vi *neseḳ*, el vi dedicat al culte dels idols. Veure TB *'Avoda Zara 29b*: "Aquestes són les coses dels idòlatres que estan prohibides, i la prohibició s'estén a qualsevol benefici que derivi del vi, vinagre, [...]".

שמי שיש לו שערות טובות בראשו מעצמו הרי טוב, מגדל אותם וממשרק⁵¹² ראשו ומשליך שערותיו אחור וקדם כאן ולכאן, וכן הולכים בשוק. ומי שאין בו⁵¹³ שערות מעצמו או שאינו יכול לגדל שער ראשו יש אומנים שעושים כובע משערות ומוכרין אותם, ויש כובע שערות ששוכרין אותה עד אלף רופ"י ויעוד ביותר וקונים אותם אלו האנשים כקונה [ב]פרוטה ירקות ולובשים, כן כולם גדולים וקטנים, ולא תכיר מאיש לאשה כי אם מהלבוש והדיבור.

ובעיר הזאת היא שקרה לי העבד הכותב עם חבירי לראות נס בהשחתת הזקן. והוא שיצאנו ממערב מעיר טונ"וס הנז"ל אנו ד' חברים בתוך הספינה, והנה יהודי אחד מעיר ויני"צייאה גם עמנו והוא אדם הטוב ות"ח, והנה קרבו הימים שנגיע לעיר, והנה יום א' יצאתי מ[ה]חדר שלי לטייל בספינה ואראה והנה היהודי הזה יושב בחדר שלו, ומשרק בידו ואספקלרייה לפניו והוא מסתכל בה ומושך בזקנו ובוכה דמעות שלישי. ואני כאב לבי בראותי לו בוכה⁵¹⁴, ואילך⁵¹⁵ | אל חברי ואספר להם ויאמרו הנסתרות לה' ומי יודע מה יש [ל]כל אחד במדינתו, ואולם יש חובות לו ועתה קרוב לנו להגיע אל העיר והוא חושב [על] החובות, או⁵¹⁶ כיוצא בו מדאגות שיש בלב איש. אמרתי להם בואו נלך אל [ה]חדר שלו ונדע מה היא דאגתו ונתן לו נחומים. לכן קמנו והלכנו באצלו, וצוינו למשרתים שישיגו אחרינו מאכל ומשתה, לכן שאלנו בשלומנו ואכלנו ושתינו ופשפשנו את כל חדרי לבו לידע על מה דואג הוא. ויפתח לנו את מנעול חדרי לבו ויאמר לנו האיש: אחי אין לי דאגה בשום דבר שבעולם כי אם בעיר שלנו משחיתים את הזקן בתער, ועתה אחי גם אני עשיתי את המעשה המכוער הזה ומיום שיצאתי ממדינתי עד היום הם ט' שנים, ובשנה הראשונה שנכנסתי בעיר טונ"וס, היא מערב כנז"ל, באותו זמן הגיעה⁵¹⁷ ג"כ שליחא דרחמנא החכם הכולל ראש הדרשנים כמוה"ר יוסף נואוי⁵¹⁸, זכרו לחיים

38v

⁵¹²Hauria d'haver escrit משרק. L'autor ha pres per arrel la paraula "pinta" sense tenir present que és l'arrel en un esquema de substantius instrumentals que comencen per un prefix *mem*. | ⁵¹³Sobrevolat. ⁵¹⁴Hauria d'haver escrit בוכה אותו בוכה. | ⁵¹⁵Aquesta mateixa paraula es repeteix a la primera línia del foli 38v, segurament per haver-la confós com a reclam. | ⁵¹⁶A partir d'aquí es canvia el càlam i la lletra es fa més petita. No obstant això, sembla ser que la mà segueix essent la mateixa. | ⁵¹⁷Hauria d'haver escrit הגיע. ⁵¹⁸És més comú veure aquest cognom escrit נאווי.

es vesteixen amb uns cabells al cap, és a dir, que qui té bons cabells al cap, prou bons, els fa créixer i els pentina cap enrere i endavant, d'aquí cap allí, i així van al mercat. En canvi, qui no té prou cabell o no li creix el cabell, hi ha uns artesans que fan gorres de cabells i les venen. Hi hagut una gorra de cabells⁵³⁸ que la van llogar per mil rúpies, i més encara, aquella gent les compra com qui compra verdura i roba per un cèntim. Això tots, grans i petits, i no reconeixerà un home d'una dona si no és pel vestit i per la parla.

En aquesta ciutat és on em va succeir a mi, el servent que escriu, i als meus companys, de veure un miracle relacionat amb l'afaitat de la barba⁵³⁹. Vam sortir del Magreb, de la ciutat de Tunis -citada més amunt- en un vaixell, nosaltres, els quatre companys. Amb nosaltres també hi havia un jueu de la ciutat de Venècia, un home bo i erudit⁵⁴⁰. S'anaven apropant els dies per arribar a la ciutat i un dia vaig sortir de la meua cambra per passejar pel vaixell i vaig veure que aquest jueu estava assegut a la seva cambra, amb una pinta a la mà i un mirall davant seu. S'hi contemplava tot tocant-se la barba i plorant llàgrimes en abundància⁵⁴¹. Em va fer mal el cor veure'l plorar i vaig anar | 38v a trobar els meus companys i els ho vaig explicar. Van dir: "Els secrets pertanyen a Déu⁵⁴² i qui sap què té cadascú al seu país. Tal vegada té deutes i ara que estem a punt d'arribar a la ciutat pensa en els deutes, o en preocupacions similars que hi pugui haver en el cor d'un home". Els vaig dir: "Anem a la seva cambra i sabrem què el preocupa i podrem donar-li consol". Així doncs, ens vam aixecar i hi vam anar. Vam manar als servents que ens portessin menjar i beguda. Vam preguntar-li com estava, vam menjar i beure, i vam escodrinyar tots els racons del seu cor per saber què el preocupava. Ens va obrir el forrellat de les estances del seu cor i l'home ens va dir: "Germans, en aquest món només em preocupa el fet que en la nostra ciutat els homes s'afaiten la barba amb navalla. Germans, també jo vaig fer aquest acte desagradable⁵⁴³. Des del dia que vaig sortir del meu país fins avui han passat nou anys. El primer any que vaig arribar a la ciutat de Tunis -és al Magreb com s'ha dit més amunt-, en la mateixa època va arribar també l'enviat del Misericordiós, el rabí general, cap dels exegetes, el nostre honorable mestre i professor rabí Yosef Nawi⁵⁴⁴

⁵³⁸Perruques. | ⁵³⁹No es tracta d'un miracle en sí, sinó la transformació espiritual i el retorn a la fe, que és a grans trets del què tracta aquest llibre: no de miracles, sinó dels prodigis de la fe. Veure Capítol 5. | ⁵⁴⁰Šašon Ḥay mai no podrà ser imparcial quan es parli dels justos. | ⁵⁴¹Sl 80,6. | ⁵⁴²Dt 29,28. | ⁵⁴³Altra vegada la parcialitat de l'autor condemna els mals costums. | ⁵⁴⁴Yosef Nawi de Safed, fill de rabí Eliša Nawi de Damasc i després establert a Safed. Veure BENAYAHU, *Lequtot le-Toledot*, p.v59, i BENAYAHU, *Sefer Toledot ha-Ari, Gilgule*, p. 114, on apareix escrit נאוי.

טובים. ושמעתי שהיה דורש מעשה א' מס' מעשה ניסים להרב האלהי⁵¹⁹ האר"י זצלה"ה על סוד השחתת פאות הזקן, שאמר אפילו תחת הזקן לא יגלח בתער מפני שמושך אליו שער של פאה, ועל זה יבוא אדם בגלגול פרה, וכן במ"ק⁵²⁰ פאה עולה פרה, כזה : פ' שמנה ר' שנים הרי י', ה' חמשה הרי ט"ו, וכן פאה עולה י"ד, ותצרוף ג"כ הרי ט"ו, וכן שור עולה כזה, והוא מעשה נאה כאשר אבאר להלן בתוך הניסים בג"ה | י"ת⁵²¹.

39r

והנה בשומעי את דרש החכם ואני עד אותו הזמן הייתי מגלח פאה וזקן כמנהג הרע של מדינתנו, ומזמן ההוא עד הנה זה ט' שהנחתי זקן והנה גדלה בשער טוב, ואני שמח שהיא כאור שכינה בפני, ואשר על כן אני בוכה ואיני יודע מה לעשות עם אנשי ביתי כי בודאי אינם מקבלים אותי בזקן הזה בתוך הבית ומוכרח אני לגרש את אשתי על דבר זה. ונאמר לו: אחינו אתה ואלף נשים כאשתך יאבדו ויתגרשו ושער א' מזקנך אל יאבד ואל יגרש, והנה אנחנו עמך בכל אשר תאוה נפשך, וכמה מדינות ישראל לפניך ומה לך לשכון בעיר ערלים כאלו, לכן אל תדאג ויהי יראת ה' עליך ואל תפחד כי מצותיו תשמור. ויהי סוף ג' ימים והספינה הגיעה אל מקום⁵²² חפצה בשלום ונצא האורחים לחוץ אל תוך העיר והוא יום חמישי, ויהי אחר השבת ביום שני ואנו יוצאים מב"ה ונראה מלחמה ונשים צועקים⁵²³ וב"ד יושבים בעזרה של ב"ה, ויקראו אותנו ונשב עמהם ויבואו בעלי הדינים לפני ב"ד, ונראה והנה הוא היהודי אשר היה עמנו בספינה וישאלו ב"ד לאשה לאמר, למה תתקוטט[י] עם בעליך והוא אתמול בא מן הדרך. אמרה להם: בעלי הלך מאצלי בלא מום ועתה בא אלי מלא מום, וטראו | את זקנו כזנב של

39v

⁵¹⁹Ben Zvi s'equivoca en la versió de 1957 i escriu האהלי , però corregint-la a la de 1967. Fruit d'aquesta equivocació, en el llibre de *Toledot ha-Ari* que citen l'obra de Šáson Ḥay a través de la publicació de Ben Zvi de 1957 cita l'error com si fos inherent del *Ma'ase Nissim*. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1957, p. 161 i BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 444 i BENAYAHU, «*Sefer Toledot ha-Ari. Gilgule*», p. 33, n. 2 i p. 114. | ⁵²⁰ במספר ⁵²¹ | קטן. Hauria d'haver escrit בע"ה, abreviatura de בע"ה יתברך. | ⁵²²Ben Zvi en la seva edició de 1967 substitueix aquesta paraula per una paraula sinònima, מחו. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 444. ⁵²³Hauria d'haver escrit צועקות.

-el seu record per la bona vida-. Vaig sentir que estava comentant un esdeveniment del llibre *Ma'ase Nissim* del diví rabí Yišḥaq Lúria⁵⁴⁵ -la memòria del sant per la vida del món futur- sobre el misteri de l'afaitat de les patilles de la barba. Va dir que la navalla no havia de rapar ni la porció de sota la barba perquè tocava el pèl de la patilla, i així un home vindria reencarnat en vaca. En petits números, una patilla equival a una vaca, és a dir: *pe* vuit, *reš* dos, en portem deu, *he* és cinc, total quinze⁵⁴⁶. Igualment una patilla equival a catorze⁵⁴⁷, i suma-li també els quinze, que així el toro equival el mateix⁵⁴⁸. És un fet bonic que aclariré més endavant⁵⁴⁹ en el [Llibre de] Miracles, amb l'ajuda de Déu | -beneït sigui-

39r

”.

“Quan vaig sentir el comentari del savi, fins llavors solia afaitar-me la patilla i la barba com a mal costum del nostre país. A partir d'aleshores i fins ara, ja són nou anys, m'he deixat barba i heus aquí que ha crescut amb bon pèl iestic feliç que sigui com la llum de la presència divina en el meu rostre. És per això que ploro i no sé què fer amb la gent de casa meva, perquè segur que amb aquesta barba no m'acceptaran a casa i estaré obligat a repudiar la meva dona a causa d'aquest assumpte⁵⁵⁰”. Li vam dir: “Ets el nostre germà, que mil dones com la teva dona es perdin i siguin repudiades, que ni un sol pèl de la teva barba no es perdrà ni serà repudiat. Estem amb tu en tot el que anheli la teva ànima. Tens molts països amb jueus⁵⁵¹, per què vols viure en una ciutat d'incircumcisos com aquesta⁵⁵²? No et preocupis, tem Déu i no tinguis por perquè observis els seus preceptes”. Els tres dies van arribar a la fi i el vaixell va arribar en pau al port desitjat i els passatgers vam sortir a fora, a la ciutat. Era un dijous. Va succeir que després del dissabte, dilluns, mentre sortíem de la sinagoga vam veure una batussa, unes dones que cridaven i un tribunal jueu assegut al pati de la sinagoga. Ens van cridar, vam seure amb ells i van venir els litigants davant el tribunal. Vam veure que justament era el jueu que era amb nosaltres al vaixell i el tribunal va preguntar a la dona: “Per què et querelles amb el teu marit? Si va venir ahir del viatge!”.

⁵⁴⁵És a dir, que el model que volia imitar i assolir l'autor era l'obra que atribueix erròniament a Yišḥaq Lúria, un llibre en què també apareixen la transmigració de les ànimes (*guilgul*) i no és casualitat que en el llibre objecte del nostre estudi també hi aparegui. Veure el Capítol 5. | ⁵⁴⁶Vaca (פרה *para*): *pe*-8, *reš*-2 i *he*-5. Sumats, 15.

⁵⁴⁷Patilla (פאה *pe'a*): *pe*-8, *alef*-1 i *he*-5. Sumats, 14 | ⁵⁴⁸Toro (שור *šor*): *šin*-3, *waw*-6 i *reš*-2. Sumats, 11, que és el valor que obtenim de la doble suma 15 (de la vaca) i 14 (de la patilla), 29, i alhora 2+9, 11. No s'entén la idea, a no ser que hages volgut dir que un toro sense patilla equival a una vaca. Si en canvi volia dir que si traiem un sol pèl de la patilla ens obtingués una vaca, els números haurien de ser inversos, ja que “patilla” és el número més baix. Veure Capítol 4 sobre l'alteritat. | ⁵⁴⁹De fet no, no ho explicarà. Serà un dels molts temes que romandran suspesos en aquesta obra. | ⁵⁵⁰Està parlant dels membres de la família, però realment sembla ser, com es veurà més endavant, que només hi ha un responsable al fet que no se'l rebí com és degut i és, efectivament, la dona d'aquest jueu. | ⁵⁵¹És a dir, països en els quals viuen jueus. | ⁵⁵²La qüestió que es formula és si Šašon Hay parla obertament de la preferència de viure en els països musulmans.

חמור על לחיו, ושער[י] ראשו גלוחים והוא דומה בעיני כשדים⁵²⁴, ואיני יכולה לראות פניו, ואם הוא רוצה אותי ילך ויגלח זקנו ויתקן עצמו כמנהג אנשי מקומנו וילבש שערי ראשו, ובכך אני אשתו ואם לאו יתן את גיטי. אז אמרו הדיינים לבעלה מה תשובה תשיב לאשתך. אמר להם: רבותי, אמת דברי אשתי וטענות שלה, אבל אני זה כמה פעמים שהלכתי מביתי ובאתי בשלום ובכל פעם ששבתי אל ביתי הייתי מתקין את עצמי ג' ימים קודם שנתקרב אל העיר כדרך שעושים כל הסוחרים שלנו, ר"ל שבכל מדינות ערי עשו הנקראים בכל לשון ערי פרינק ששם כולו מלכות עשו ויהודים ארבה⁵²⁵ שם, וגם ערי איט"לייא הם שם, וכלם הם במנהג הרע הזה להשחית זקן ולשתות יין נסך, ויש קדשות ביניהם⁵²⁶, וכל בתייהם מלא צורות, וכל בתייהם מאבן בנויות⁵²⁷ וכמה שמנים מגוונים רבים עושים ומציירים צורות אדם וחיות ומלכים יושבים על כסאות ומלחמות וכמה דברי עולם כיוצא בזה כולם בציור בתוך בתייהם⁵²⁸. וכן אין חצר א' פחות מהם שלא ישוה ט"ו או כ' אלף רופ"י, וכשישראלים הללו הולכים לסחורה אל מקומות שלנו אינם יכולים לעשות כמנהגם הרע להשחית את זקנם אלא מניחים זקנם שיגדל וכן יכולים לבוא אל תוך מקומינו ויעשו סחורה ואם לאו אינם יכולים לצאת ולבוא בתוכינו, והוא גזרה מרבני קושטא נטינא יע"א, שלא יכול שום בר ישראל⁵²⁹ לעשות שום סחורה עם האנשים כאלו כי כל מעשייהם כנשים ממש, לכן מניחים זקן ואם רוצים מגלחים ראשם ואם לאו לאו, כי בזה אין בו עון כזקן, לכן הם הולכים בזקן בתוכינו, אבל כשרוצים לחזור אל מדינתם מסתלקים מבינינו ב' או ג' חדשים קודם הולכם ומגלחים זקנם ומקשטים עצמם וכן חוזרים אל ביתם. וזה מה שאמר היהודי הזה בעל האשה הנז"ל, בכל פעם שהייתי חוזר אל ביתי הייתי מתקן עצמי כמנהג הרע הזה, אבל בפעם הזה⁵³⁰ שהלכתי לעיר טו"נוס הנז"ל ובשנה ההיא הגיעה שליחא דרחמנ' מגליל העליון

40r

⁵²⁴Aquesta paraula no hauria d'estar en plural. | ⁵²⁵Hauria d'haver escrit הרבה. | ⁵²⁶Com en el f. 37v, però aquesta vegada el substantiu קדשות es troba en escriptura defectiva i vocalitzat. | ⁵²⁷Hauria d'haver escrit בניים. Tal vegada la confusió de gèneres seria una interferència del sociolecte vernacle de base castellana de l'autor, veure l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ⁵²⁸Part d'aquesta oració, des de צורת אדם וחיות fins a כיוצא, בזה כולם, Veure BEN ZVI, בציור בתוך בתייהם, Ben Zvi la col·loca després de les tres últimes paraules de la frase, וזה מה שאמר היהודי הזה בעל האשה הנז"ל, בכל פעם שהייתי חוזר אל ביתי הייתי מתקן עצמי כמנהג הרע הזה, אבל בפעם הזה⁵³⁰ שהלכתי לעיר טו"נוס הנז"ל ובשנה ההיא הגיעה שליחא דרחמנ' מגליל העליון | ⁵²⁹בר ישראל | ⁵³⁰Hauria d'haver escrit הוואת.

Ella els va dir: “El meu marit se’n va anar del meu costat sense cap imperfecció i ara em ve plenament esguerrat. Mireu | la seva barba, com la cua d’un ase a la galta, i els cabells del cap rapats, als meus ulls em sembla un dimoni. No puc mirar-li la cara. Si em vol, se n’anirà a afaitar la barba i s’arreglarà com és costum de la gent del nostre país⁵⁵³ i es posarà una perruca. De ser així, seré la seva dona, i si no, que em doni el repudi”. Llavors els jutges li van dir al seu marit: “Quina resposta li tornaràs a la teva dona?”. Els va dir: “Senyors meus, les paraules de la meva dona i els seus arguments són veritat, però són diverses vegades que he marxat de casa meva i he vingut en pau. Totes les vegades que he tornat a casa m’arreglava tres dies abans d’apropar-nos a la ciutat, tal com fan tots els nostres comerciants”, és a dir, que en tots els països de les ciutats d’Esaú, que s’anomenen en totes les llengües ciutats dels francs, que tot és regne d’Esaú, els jueus hi són nombrosos. També ho són a les ciutats d’Itàlia, tots tenen aquest mal costum d’afaitar-se la barba, de veure vi d’ídols i entre ells hi ha prostitutes⁵⁵⁴. Totes les seves cases estan plenes de figures i les cases són fetes de pedra i hi pinten a l’oli dibuixos molt variats, com formes humanes, animals, reis que seuen en trons, guerres i altres coses mundanes i similars, totes són pintures a l’interior de les cases. No hi ha cap pati que no valgui almenys quinze o vint mil rúpies. Quan aquests jueus se’n van a comerciar als nostres països no poden seguir el seu mal costum d’afaitar-se la barba, sinó que es deixen créixer la barba i així poden | venir 40r als nostres llocs i comerciar, i si no, no poden sortir i venir amb nosaltres, perquè és un decret dels rabins de Constantinoble -que l’Altíssim la consolidi, amén-, que cap jueu no pot fer cap tipus d’activitat comercial amb gent com aquesta, perquè tots els seus actes són simplement com si els fessin dones⁵⁵⁵. Per això es deixen créixer la barba, i si volen, s’afaiten el cap, i si no, no, perquè en això no hi ha falta com en la barba⁵⁵⁶. És per això que marxen del nostre país amb barba, però quan volen tornar als seus països, se separen de nosaltres dos o tres mesos abans i van a afaitar-se la barba, s’engalanen i és així com tornen a casa seva. Això és el que va dir aquest jueu, marit de la dona -citada més amunt-: “Cada vegada que tornava a casa meva m’arreglava, segons aquest mal costum, però aquesta vegada que vaig anar a la ciutat de Tunis -citada més amunt-, en aquell any va arribar l’enviat del Misericordiós, des de l’Alta Galilea, de Safed -que es reconstrueixi i es

⁵⁵³Del que es tracta, i el que l’autor emfasitza, és el xoc de costums entre Orient i Occident, no de religions, sinó de costums diferents ens coreligionaris jueus. | ⁵⁵⁴Com en f. 37v. | ⁵⁵⁵Com deia en el f. 25r les dones no es poden deixar veure en el mercat, per la qual cosa no es tractaria només d’una qüestió inherent a les lleis del judaisme, sinó que estaria vinculada també al context de les terres islàmiques on vivia l’autor. | ⁵⁵⁶En aquest sentit, només és una falta afaitar-se la barba.

צפת תוב"ב⁵³¹ יע"א⁵³² החכם הכולל ראש הדרשנים כמוה"ר⁵³³ יוסף נוא"וי זצ"ל⁵³⁴, והיה דורש מסתרי סודות של רב האר"י זצלה"ה⁵³⁵ על עניין השחתת הפאות והזקן כי כל השומע תצלנה שתי אזניו, ואני בכיתי על מנהג הרע הזה שלנו, ואני חזרתי לקוני וקבלתי עלי דלא אשחית עוד זקני ולא הניח עוד שערות ראשי, לכן יודע לאשתי שאיני יכול לעבור מצות קוני כאשר קבלתי עלי, ועל זה הייתי אני בוכה בדרך בספינה, ואלו האנשים ת"ח סוחרים מעיר קושטאנ"טינא, הם עדים |
40v נאמנים איך בתוך הספינה בכיתי על ענין זה, כי כבר ידעתי שכך הי[ת]ה צריך⁵³⁶ לעשות אשתי.

ואקום אני העבד הכותב ששון חי עם חבירי [ו]אומר לדיינים וכי במדינתכם הדין הוא שאשה מתגרש מבעלה מדעתה או האיש צריך לגרש את אשתו בין מדעתה ובין שלא מדעתה, א"כ האיש הזה אינו רוצה לגרש את אשתו ואתם באיזה דין יכולים לכופף אותו שיגרש, ומה מום נמצא באיש הזה שכופין אותו עד שיגרש, הבשביל שמקים מצות ה' אלהיו צריך לכופף אותו שיגרש את אשתו. לכן נתנו להם הדיינים זמן בית דין שלשים יום אולי יתרצו⁵³⁷ איש ואשתו. בקיצור שלא נתרצה זאת הארורה לקבל את בעלה בזקן וקבל[ה] לצאת ממנו בלא כתובה. ודע לך שכתובת המקומות הללו היא, עני עני⁵³⁸ שבהם לא יחסר כתובתו מי"ב אלף רופי"א, העשיר על א"כו[כ]⁵³⁹.

ונחזור לעניינינו שעד העיר הזאת הוא גבול עשו מלכי אדום, ומכאן והלאה בין בים בין ביבשה הכל מלכות ישמעאל תחת יד המלך הגדול אונקייאר מלך אשט"נבול, ומכאן מתפרדים המנהגים לסימן סמא"טי, פירוש המנהגים איך מתפרדים⁵⁴⁰: ספ"רדי מסט"ערבי⁵⁴¹, והם אלו אנשי

זכר⁵³⁴ | כבודו מורנו ורבנו הרב רבי⁵³³ | יכוננה עליון אמן ו יגן עליה אלהים⁵³² | תבנה ותכונן במהרה בימינו⁵³¹ |
"Voler"⁵³⁷ enlloc de | צריכה Hauria d'haver escrit⁵³⁶ | זכר צדיק לחיי העולם הבא⁵³⁵ | צדיק לברכה
"estimar" és influència del sociolecte vernacle de l'autor. Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2.
Aquesta última⁵⁴⁰ | אל אחד כמה וכמה⁵³⁹ | עניה עניה Hauria d'haver escrit⁵³⁸ |
En hebreu s'acostuma a⁵⁴¹ | מוסתערבי o מסתערבי escriure la mateixa paraula en el f. 80v en escriptura plena.

restableixi ràpidament en els nostres dies, que l'Altíssim la consolidi, amén-, el rabí general, cap dels exegetes, el nostre honorable mestre i professor rabí Yosef Nawi -el seu record per la bona vida-. Comentava els secrets misteriosos del diví rabí Yiřhaq Lúria -la memòria del sant per la vida del món futur- sobre el qüestió de l'afaitat de les patilles i de la barba⁵⁵⁷, i tothom qui ho sentia quedava esbalaït⁵⁵⁸. Vaig plorar a causa d'aquest mal costum nostre⁵⁵⁹, vaig tornar al meu Déu i vaig prometre que no m'afaitaria més la barba i no em deixaria créixer més els cabells. Per això, que es faci saber a la meva dona que no puc transgredir els manaments del meu Déu quan els vaig prometre. És per aquest motiu que plorava durant el viatge en el vaixell i aquestes persones erudites, comerciants de la ciutat de Constantinoble, són testimonis | fidels⁵⁶⁰ que vaig plorar per aquesta qüestió en el vaixell, perquè ja sabia que la meva dona actuaria d'aquesta manera”.

Jo, el servent que escriu, Šáson Háy, em vaig aixecar amb els meus amics dient als jutges: “És que en el vostre país la llei és que una dona sigui repudiada del seu marit a parer d'ella, o és l'home qui ha de rebutjar la seva dona a parer o no d'ella⁵⁶¹? De ser així, aquest home no vol rebutjar la seva dona, i vosaltres, per alguna llei, podeu forçar-lo a rebutjar-la? Quina imperfecció té aquest home que l'obligueu fins i tot a rebutjar-la? Pel fet de complir els manaments del Senyor, el seu Déu, se l'ha d'obligar a rebutjar la seva dona?”. Llavors els jutges els van donar un temps⁵⁶², trenta dies, potser l'home i la seva dona es tornarien a desitjar. En resum, aquella maleïda no va voler acceptar el seu espòs amb barba i va acceptar abandonar-lo sense un escrit⁵⁶³. I sàpigues que el contracte de matrimoni d'aquests llocs és així: als pobres no els falta el contracte de dotze mil rúpies i el del ric, moltíssim més.

Tornem al nostre tema⁵⁶⁴, que aquesta ciutat es troba als límits d'Esaú, reis d'Edom, i d'aquí en endavant, per mar i per terra, tot és reialme d'Ismael, sota el poder del gran rei *hünkiar*, rei d'Istanbul⁵⁶⁵. A partir d'aquí els costums [dels jueus] es diferencien, la seva

⁵⁵⁸1Sa 3,11 i també 2Re 21,12. | ⁵⁵⁹El penediment o el coneixement de la culpa juguen un paper important en l'obra de Šáson Háy. Veure Capítol 5. | ⁵⁶⁰Una altra vegada una afirmació o una pròpia definició de Šáson Háy per boca d'altri: testimoni fidel, constantinopolità, comerciant, etc. Però el que eleva el seu prestigi moral és ser *talmid haqam*, “deixeble de savis”, és a dir, l'autor es considera deixeble de rabins, cosa que pot ajudar a donar més informació sobre la seva biografia. Veure Capítol 2 sobre autor i obra. | ⁵⁶¹Un clar exemple de la concepció des del món otomà sobre quina era la potestat de la dona i el pes de les seves decisions. | ⁵⁶²Aquest terme, *zeman bet din*, fa referència al temps que el *Bet Din* dona a l'imputat per necessitat d'una acció o altra. | ⁵⁶³La *ketuva* és el contracte escrit de matrimoni. En canvi, en el repudi, *geř*, es redacta un document per escrit, que el marit ha de fer entregar a la muller i ella ha d'acceptar per tal de donar per realitzat el repudi. | ⁵⁶⁴Anteriorment havia parlat de Venècia, però no és un dels elements que vol descriure, com veurem a continuació. | ⁵⁶⁵Geogràficament ha de parlar dels territoris europeus que no es troben en mans dels cristians. L'autor els fa tots sota el poder dels otomans, i més concretament, qualsevol musulmà és per l'autor un ismaelita.

41r ערביים, אשכנזי טלייאני יוני. ודע | לך אחי אני העבד עפר רגלי יודעי התורה והח"ן, ונ"ח מצא חן בעיני ה', ואך כי אני העבד הכותב ששון חי לבית קשתי"אל, עם היותי דאיני דומה כשועל לבין האריות, עכ"ז⁵⁴² נתתי אל לבי לכתוב בספר הקדוש הזה מעשה נסים כל דבר נס שראו עיני, ואפרש כל מקום ומקום וגבולו ומנהגו עיר ועיר אשר דרך כף רגלי למען יומתקו דברי אמת לעיני כל הקורא בספר הניסים הזה שרובו ככולו דברי ניסים הם.

ודע לך מעיר קושטאנ"טינא, ועיר שאלונ"יקי, ועיר א"זמיר, סו"פייא ובלירג"אט, הם נקראים ערי רום, והם גדולים, מדיני חומות חזקים⁵⁴³ מאד. ואם המדינות שברום וכל גבולו היא העיר המהוללה אשט"אנבול עיר התנאים [ו]האמוראים, עיר החוזק ועושר וגדולה, ויש בתוכה ל"ו אלף בעלי בתים מישראל מה שהם בפנקס המלך⁵⁴⁴ כתובים, לבד טף ונשים. ועיר שא"לוניקי יש בה י"ח אלף בעלי בתים ישראל, והיא עיר התורה והלימוד. ומלבד ב' מדינות הללו⁵⁴⁵ לא ימצא כ"כ מדינה שיהיה בה ריבוי ישראל כאלו ב' מדינות. והם גדולי מלכי ספרד⁵⁴⁶ כלם מנהג א' בתפלות ורגלים ושחיטה מפוארת וגלויה בלא נפיחה, כי נסרכה בכל מקום שתסרך היא טריפה. וגבול מנהג ספרד מתחיל מגבול עיר ויניצ"י, והיא בכלל מנהג ספרד אע"פ | שהיא

41v

⁵⁴²עם כל זאת | ⁵⁴³Hauria d'haver escrit חוקות חומות חזקות | ⁵⁴⁴Aquesta paraula de final de línia apareix repetida al principi de la següent. | ⁵⁴⁵Sobreliniat. | ⁵⁴⁶Tal vegada volia referir-se a ספרד "els grans dels savis de Sefarad".

abreviatura és *S.M.A.T.Y.*, és a dir: sefardita, *mustarabí* -que són aquella gent àrab-, asquenazita, italià i grec⁵⁶⁶. Sàpigues | germà que jo, el servidor, sóc pols dels peus dels coneixedors de la Torà i de la màgia⁵⁶⁷, Noè⁵⁶⁸ va agradar al Senyor⁵⁶⁹, i jo, el servent que escriu, Šašon Hay de la casa de Castiel, no sóc com una guineu entre lleons⁵⁷⁰. No obstant això, vaig deixar que el meu cor escrivís en aquest sant llibre d'Obres Miraculoses cada fet miraculós que van veure els meus ulls, i comentaré cada un dels llocs, els seus límits i els seus costums, ciutat rere ciutat que van ser trepitjades per la planta dels meus peus, a fi que els fets verídics endolceixin els ulls de tots aquells que llegeixin aquest Llibre de Miracles, la major part del qual són fets prodigiosos⁵⁷¹. 41r

Sàpigues que la ciutat de Constantinoble, la ciutat de Salònica, la ciutat d'Izmir, Sofia i Belgrad, són anomenades ciutats de Rum⁵⁷². Són grans ciutats de muralles molt fortes. La mare de les ciutats de Rum i de tot el seu territori és la cèlebre ciutat d'Istanbul, ciutat de tanaïtes i emoraïtes⁵⁷³, la ciutat de poder, riquesa i grandesa. A dins seu hi ha trenta-sis mil caps de família jueus inscrits en el quadern del rei, però no nens i dones⁵⁷⁴. La ciutat de Salònica té divuit mil caps de família jueus i és ciutat de Torà i d'estudi⁵⁷⁵. Fora d'aquestes dues ciutats, no hi ha cap ciutat que tingui un nombre de jueus com tenen aquestes dues, i són dels grans savis de Sefarad⁵⁷⁶. Tots són d'un sol costum en les oracions, en les festes i en el brillant i clar sacrifici [d'animals], sense edemes, perquè [la carn] no seria apte en qualsevol part que erressis, i no seria caixer⁵⁷⁷. El territori del costum de Sefarad comença en el límit de la ciutat de Venècia, que és totalment de costum de

⁵⁶⁶En hebreu, שֵׁמֶרֶת: *Sefaradi, Mustaravi, Aškenazi, Taliani* i *Yewani*. Fins al moment, no ha estat possible localitzar en la documentació unes sigles similars que facin referència a la totalitat dels diferents costums dels jueus. | ⁵⁶⁷Una altra definició pròpia de l'autor: "pols dels peus dels coneixedors de la Torà i la Màgia (càbala). Veure Capítol 2 sobre autor i obra. | ⁵⁶⁸La posició de les dues paraules en el text, una seguida de l'altra i amb l'afegit dels dos *gerašim* indica un joc de paraules entre נח, Noè, i חן, "màgia", "gràcia". Un joc de paraules forçat que en el context del text, amb la repetició d'una altre oració, "Noè va agradar Déu". | ⁵⁶⁹Gn 6,8. | ⁵⁷⁰Altra vegada una definició pròpia: "no m'assemblo pas a una guineu entre lleons", adaptació d'Ez 19,2, "lleona entre lleons". És a dir, que no és astut davant el perill. Veure Capítol 2 sobre autor i obra. | ⁵⁷¹Aquí trobem un altre dels objectius del llibre: fer veure als altres els prodigis que ell a vist en els seus viatges pel món. Veure Capítol 5. ⁵⁷²Els territoris europeus de l'Imperi Otomà, el que era la Romània, l'Imperi Romà d'Orient i més tard succeït per l'Imperi Bizantí. | ⁵⁷³Savis mestres en temps de la Mixnà i del Talmud, respectivament. | ⁵⁷⁴Així doncs, en els comptes administratius només es registraven els cap de família. Els llibres de registre de l'Imperi Otomà amb la finalitat de recaptació d'impostos i del cadastre s'anomenaven *Defter*, "registre". COSGEL, Metin, «Ottoman Tax Registers (Tahrir Defterleri)», en: *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, núm. 37:2 (2004), p. 87–100. | ⁵⁷⁵Yaron ben Naeh utilitza aquesta oració del llibre pel seu article sobre la comunitat jueva de Salònica en els segles XVI i XVII. Veure BEN NAEH, Yaron, «*Ir ha-Tora we-ha-Limmud. Saloniqi ke-merkaz ha-Tora be-me'ot ha-t"z we-ha-y"z*», en: *Pe'amim* [Jerusalem], núm. 80 (1999), p.62-80. ⁵⁷⁶En el text apareix escrit "els grans reis de Sefarad". | ⁵⁷⁷S'ha d'apuntar que Šašon Hay en el f. 52r ens donarà informació sobre la seva activitat com a escorxadador d'animals segons la forma *kašer*. En el f. 82v parlarà de les lleis de sacrifici aplicades en un búfal.

ממלכי אדום הנקראים ערי פירינק כנז"ל, ואלו הם המדינות שנוהגים בהם מנהג ספרדי מערי פירינק: אינגלי"טירה, והיא עיר גדולה ומשובחת מאד בעושר וכבוד, והיא מגעת גבולה עד ראש גבול ארץ כוש, ראש מלכות כוש ממזרח ולמטה⁵⁴⁷, שהיא ראש מלכות הינדיס"טאן, ושם מקום הבסמים כמו פילפיל וקורנפיל⁵⁴⁸, קנה וקינמון, ג'וז ביבה⁵⁴⁹, ועיר גדולה יש על שפת הים ושם העיר פיגום והיא מבאנג"לה ולמעלה, ושם מקום הילקוט ומוכרים אותם במ[א]זנים כמו ששוקלים [את] האורז⁵⁵⁰.

ואני, ששון, זה הייתה⁵⁵¹ ראש סיבת עושרי לרעתי, והוא שפעם א' הלכתי עם ב' חברים, א' יהודי וא' יוני, וזה הרשע אומן במרגליות, ושמנו כל א' ו' אלף רופייה לילך לעיר הרע[ה] הזה⁵⁵² פי"גום הנז"ל לקנות ילקוט⁵⁵³ וכדומה מרגליות אשר שם, ונבוא בשלום אל העיר הזה והיא ארץ חמימות ארבה⁵⁵⁴ וכל אנשיו הולכים ערומים כבהמות כי אם מטפחת לפניהם לבד מזה אין⁵⁵⁵ לובשים דבר, וגם נשים כאנשים. והם הולכים לההרים⁵⁵⁶ הידועים להם ומלקטים משם ילקוט בתוך שקים עם עפר ואבנים וחול ומלאים את כליהם ומביאים אל העיר וכך הם מוכרים בלא הפריד⁵⁵⁷ החול ואבנים כי אם כל מי שקונה הוא, ומזלו או ירויה מא'⁵⁵⁸ י' או ילך הא' ולא ימצא דבר במקנה | כי קונה הקונה באלף רופייה עשרה אלף משקלים מזה עפר וחול ואבן כנז"ל והוא כל י' משקל ברופי' א', ומבקש הקונה הוא, ומזלו בתוך העפר ההוא, אם בעל

42r

⁵⁴⁷Aquesta última frase explicativa apareix en el marge. | ⁵⁴⁸De l'àrab, قرنفل, *qaranful*, "clau", "clavell d'espècia". | ⁵⁴⁹De l'àrab, جوز بوا, *jawz buwā*, "nou moscada". | ⁵⁵⁰Veure l'explicació de les espècies més endavant, ff. 53v-55r. | ⁵⁵¹Hauria d'haver escrit זה היה. | ⁵⁵²Hauria d'haver escrit הזאת. | ⁵⁵³Confusió entre ילקוט, *yalqūt*, de l'hebreu "bossa", "antologia", amb ياقوت *yāqūt*, del persa "gemma". A tall d'exemple, una de les formes de referir-se al "robi" en persa ياقوت احمر *yāqūt-i 'ahmar*, literalment "gemma vermella". Veure els préstecs perses en l'estudi lingüístic en el Capítol 2. | ⁵⁵⁴Hauria d'haver escrit הרבה. | ⁵⁵⁵Hauria d'haver escrit אינם. | ⁵⁵⁶Hauria d'haver escrit להרים o per extensió, com el SI 121,1 אל ההרים. | ⁵⁵⁷Hauria de concordar-hi un substantiu, que en aquest cas és הפךד en escriptura plena. | ⁵⁵⁸Això és מאלף.

Sefarad malgrat | que pertany als reis d'Edom⁵⁷⁸, que s'anomenen ciutats dels francs -com 41v
s'ha dit més amunt-. Aquests són els països de les ciutats dels francs que es guien segons el
costum sefardita: Anglaterra, que és una ciutat gran⁵⁷⁹ i molt cèlebre en riquesa i opulència.
El seu territori s'estén fins a l'extrem del territori de la terra de Cuix, la capital de Cuix es
troba al sud-est⁵⁸⁰, que és la capital del regne de l'Hindistan⁵⁸¹, l'indret de les espècies com
el pebre, el clau⁵⁸², la canya [de sucre], la canyella i la nou moscada⁵⁸³. A la costa s'hi
troba una gran ciutat anomenada Pegu⁵⁸⁴, al sud de Bengala, i és el lloc de les joies: les
venen en balances com si pesessin l'arròs.

Jo, Šašon, [confesso que] aquesta va ser la principal font de la meua riquesa, en
contra meua. I és que una vegada vaig anar en aquesta ciutat amb dos socis, un jueu i l'altre
grec, i aquest malvat era artesà de les gemmes⁵⁸⁵. Cadascú vam posar sis mil rúpies per
viatjar en aquesta mala ciutat de Pegu -citada més amunt- per comprar joies, així com
perles. Vam arribar en pau en aquesta ciutat. És una terra molt calorosa i tota la gent va
despullada com les bèsties⁵⁸⁶, excepte que duen un drap al davant, i llevat d'això no porten
res, tant homes com dones. Solen anar a les muntanyes que coneixen i arrepleguen les joies
en sacs, amb pols, pedres i sorra. Omplen els seus recipients, els porten a la ciutat i així les
venen, sense separar-les de la sorra i de les pedres. Tot aquell qui compra s'ho juga a la
sort, perquè o de cada rúpia en guanyarà deu, o aquesta rúpia es perdrà perquè no trobarà
res⁵⁸⁷. En la compra, | l'adquiridor paga mil rúpies per deu mil pesos d'aquesta pols, sorra i 42r
pedra -com s'ha dit més amunt-, és a dir que deu pesos valen una rúpia. El comprador

⁵⁷⁸Resulta ben curiós aquests incís, com si fos la norma que els jueus sefardites visquessin en el món islàmic, exceptuant com diu l'autor, Anglaterra, Amsterdam i algunes ciutats italianes. | ⁵⁷⁹Quan parlàvem de la ciutat d'Amsterdam ja apuntàvem que amb el nom de la ciutat podia referir-se al país, però també amb el nom del país es pot referir com en aquest cas a la ciutat capital, Londres. | ⁵⁸⁰Aquesta vegada ha utilitzat bé el sistema de coordenades en hebreu. Veure el sistema dels punts cardinals al Capítol 3. Aquesta expressió també apareix en els folis finals sobre els territoris colonials europeus al sud-est asiàtic. | ⁵⁸¹És a dir, que no estaria parlant de la terra de Cuix a Etiòpia, sinó a l'Hindocuíx, la serralada entre el Pakistan i l'Afganistan, és a dir, la frontera natural entre el món persa i la Índia. | ⁵⁸²De l'àrab, قرنفل, *qaranful*, "clau", "clavell d'espècia". | ⁵⁸³De l'àrab, جوز بوا, *jawz buwā*, "nou moscada". Per una explicació de les espècies més detallada, vegeu més endavant, ff. 53v-55r. | ⁵⁸⁴Pegu, o també Pegum, Bago, el 1519 els portuguesos hi van construir factories, com els anglesos el 1612, a través de la Companyia Britànica de les Índies Orientals. Veure FISCHER, *Ha-Yehudim be-Hodu*, p. 159-160, i DIJK, Will. *Seventeenth-century Burma and the Dutch East India Company, 1634-1680*. Singapur: Singapur University Press, 2006. | ⁵⁸⁵Tant el mot hebreu חבר, *haver*, com l'àrab صديق, *ṣaḏīq*, signifiquen "amic" però se li ha de donar també la connotació de soci comercial sobretot en els viatges de llarga distància en què era freqüent l'associació entre diferents particulars. Queda clar en el text que no poden ser amics després d'aquesta última definició del grec. ⁵⁸⁶Al f. 25v l'autor definia els habitants de Cuix de manera similar: "tots van despullats i copulen com gossos" i "juguen com bèsties". | ⁵⁸⁷És a dir, que de la pròpia experiència ens està vaticinant que és un mal negoci.

מזל הוא ימצא ילקוט וסאיילאן והוא ירויח בכל רופי' א' י' רופ"יה, ואם אין לו מזל יפסיד האלף רופייה כי לא ימצא בתוך העפר דבר שישוה אפילו א' רופי'.

ואני עם היותי בשוק יום א' ואראה והנה אשה ערילה בא לאצל משרתי עזריאל כהן שמו וקרא[ה] לו אל מקום פנוי ואמר[ה] לו, אם אתם קונים עפר ילקוט או ילקוט עצמו, אדום ירוק לבן וכן כל גוון, יש לי בבית, כי בעלי היה ג' י' ידאר⁵⁵⁹, ועתה ב' שנים שנפגר ואין לי לא בן ולא בת ולא שום קרוב כי אם אִם⁵⁶⁰ זקנה, עכשיו אם אתה מן הקונים בא עמי אל הבית ואראה לך. ויאמר לה: תמתיני בכאן עד שאקרא את אדוני. ויבוא הנער ויספר לי כל הענין. ואקום בבהלה ונלך אל בית האשה, והנה הוציא[ה] לפני סל א' מלא מכל דבר מרגלית, ויפתח כיס א' וישם לפני ואמרה זה עפר של ילקוט ואראה אני שאין בתוך הכיס משקל א' עפר או חול כי אם כולו פרודי ילקוט, ר"ל | כי האנשים שילכו ללקוט מן הילקוט הזה הם כולם הולכים בקרדומות וכשמוצאים מקום המַאָדִין של [ה]מרגלית הזאת הם מכים בקרדומות בתחתית ההר וכשמכים במקום שיש אבן משתבר האבן ומתפרד[ים] לכאן ולכאן פרודין פרודין⁵⁶¹, והבקי שבהם, שהם אומנים, מקבצים [את] הפרודין הללו לבדם כי הם הם המרגלית ועפר חול ואבנים לבדם ומוכרים כל דבר לבדו בערך כי הפרודין אין להם ערך כי הם בעצמם המרגלית כי יש פרודין שישוה א' משקל א' רופי' וכפלים וכפלי כפלים כערך הפרודין, אבל עפר המעורב היא י' משקל ברופיה. וזה האשה בעצמה אומרת כי זה עפר כאותו עפר המעורב ואומר לה כמה [ה]ערך של העפר הזה ובכמה משקלים את מוכרת בא' רופי', ויען⁵⁶² האשה ואמרה כל הסוחרים יודעים ש[ה]עפר המעורב בכמה חול ואבנים י' משקלים א' רופי', אבל זה עפר אינה⁵⁶³ כמו אותו עפר כי בעלי היה אומן ויודע

42v

⁵⁵⁹Del persa, خریدار, *harīdār*; “client comercial”, “comprador”. Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2.

⁵⁶⁰En aquest cas el motiu de la vocalització destaca per la similitud en consonants de la paraula anterior.

⁵⁶¹Hauria d'haver escrit aquí i més endavant פרודות | ⁵⁶²Hauria d'haver escrit ותען | ⁵⁶³Hauria d'haver escrit אינו.

busca tenir sort en aquella pols, si és afortunat trobarà joies i *ceilan*⁵⁸⁸, i guanyarà per cada rúpia, deu rúpies, i si no té sort perdrà les mil rúpies perquè no trobarà res entre la pols equivalent a una rúpia.

Estant jo un dia al mercat vaig veure que una gentil es dirigia al meu servent, que es deia Azri'el Kohen⁵⁸⁹. El va citar en un lloc sense ningú i li va dir: “Si compreu pols de joies o les joies mateixes, vermelles, verdes, blanques, de tots els colors⁵⁹⁰, sàpigues que en tinc a casa, perquè el meu marit n'era comprador⁵⁹¹. Fa dos anys que va morir i no tinc ni fills, ni filles, ni cap parent fora d'una mare anciana. Si tu ets un dels compradors, vine a casa amb mi i te les ensenyaré”. Ell li va dir: “Espera aquí fins que cridi el meu senyor”. El jove va venir i em va explicar tota la qüestió. Em vaig aixecar d'un sobresalt i vam anar a casa de la dona. Em va treure un cistell ple de tot tipus de gemmes. Va obrir una bossa i m'ho va posar davant meu dient: “És pols de joies i jo et mostraré que a l'interior de la bossa no hi ha cap pes de pols o de sorra, sinó que tot són fragments de joies”, és a dir, que | la gent que va a recollir aquestes joies tots van amb pics i quan troben una mina⁵⁹² 42v d'aquesta gemma, piquen amb els pics al subsòl de la muntanya, i quan piquen en algun lloc on hi hagi una pedra, la pedra es trenca i se separa en molts bocins, per aquí i per allà, i els experts que hi ha entre ells, que són artesans, repleguen aquests fragments per separat, perquè són les gemmes. Pols, sorra i pedres per separat i ho venen tot classificat segons el seu valor. Els fragments sols no tenen valor, però són les gemmes, perquè hi ha trossets un pes dels quals equival a una rúpia, o el doble, o moltíssim més del doble, però la pols barrejada va a deu pesos la rúpia. Llavors, aquesta mateixa dona va dir que aquesta pols era com la mateixa pols barrejada i li vaig dir: “Quin és el preu d'aquesta pols i quants pesos vendries per una rúpia?”. La dona va respondre dient: “Tots els comerciants saben que la pols està barrejada amb sorra i pedres, deu pesos a una rúpia, però aquesta pols no és com aquella pols, perquè el meu marit era artesà i sabia trobar bona pols i ho venia pel

⁵⁸⁸Ben Zvi apunta al nom d'una gemma que porta el nom amb què es coneixia el país de Sri Lanka, Cailan (Ceylon). Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 448. Podria tractar-se de la pedra preciosa més freqüent en aquesta illa en aquesta època, i que es tractaria del safir, la pedra preciosa de color blau. | ⁵⁸⁹En aquesta obra no es parla res més d'aquest personatge i no es coneix tampoc per altres fonts documentals. | ⁵⁹⁰La gemma vermella, el robí. En persa, یاقوت احمر, *yāqūt 'ahmar*, gemma vermella. La verda, possiblement maragda, la pedra preciosa de color verd. La blanca, un diamant, sempre i quan considerem el color blanc com transparent. Altres pedres precioses de Myanmar, l'antiga Birmània, podrien ser safirs, obsidians, etc. | ⁵⁹¹En el text, *jaridar*, tot i que en persa és خریدار, *harīdār*, “client comercial”, “comprador”. | ⁵⁹²De l'àrab, معادن, *ma ādin*, “metalls”, “mines”.

ללקוט עפר טוב ומעולם היה מוכר כפלים מערך השוק, ועתה אני איני⁵⁶⁴ מוכר[ת] חסר ממה שהיה מוכר בעלי שהוא⁵⁶⁵ רצונה ה' משקלים א' רופיה. ואני יושב ואשתומם ואסתכל | בפני הנער, ויאמר למה יסתכל האדון בפני, יקח המאזנים וישקול⁵⁶⁶ מהר ונעשה דבר קודם שיבוא שום פיגול באמצע כי מציאה היא לאדוני מאתו י"ת. ואשקול את הכיס והנה ב' אלף וג' מאות משקלים ויצא חשבון המעות ד' אלף ושש מאות רופיה, ואומר אל הנער לך אל חברי כ"הר יעקב ואמור לו שיקח כך וכך מעות ומהר תבוא עמו והזהר מן החביר היון⁵⁶⁷ שלא ירגיש בדבר. וילך הנער ויגד לחבירו⁵⁶⁸ כל הענין ויקחו את הממון ויבואו אצלי ואתן את הכיס ביד ר' יעקב חברי, ויפתח וירא והנה מרגליות עצמם. ויאמר לי: למה תתרושל, תן לה המעות ונלך מהר, קום שלא יבוא שום מקטרג. וניתן ב' אלף וו' מאות רופי' לפני האשה ונלך אל [ה]חדר שלנו ונסגור הפתחים ונפתח [את הכיס של] המרגליות ונחלק אותם לג' חלקים גדולים בינונים וקטנים כל חלק לבדו בכיס א'. ויאמר חברי: בא ונראה זה כיס של פרודות קטנים⁵⁶⁹ מאד לחברינו העריל ונראה אומנותו במרגלית, ונאמר לו שבעליו⁵⁷⁰ רוצה ב' אלף רופי' בעדם, ונראה מה הוא אומר. ונטמין ב' הכיסים [ה]אחרים בהרגז⁵⁷¹ שלנו, ונפתח הפתח ונשב לאכול ולשתות בלב שמח, והנה היון⁵⁷² בא מן השוק וב' אנשים | עמו ושק א' על שכמם והוא עפר של ילקוט שקנה מהם. ויאמר: זה קניתי באלף וב' מאות רופי' תראו גם אתם. ונפתח השק ונראה והנה עפר מעורב בחול וכמה דברים אחרים כנז"ל. ונאמר לו: אתה יודע, אם יש ריוח תקח, והנה גם אנחנו מצאנו זאת הכיס ביד איש כפרי והוא ב' אלפים, ואנו מצפים עליך שתבוא ותגיד לנו, אם ישוה נקח אותם ואם לאו נשיב אותם לבעלם. וירא ויאמר: איך אתם סוחרים כי תאמרו נשיב הסחורה לבעלה והא סחורה דשוה א' תרין ואתם תתנו לי זה הכיס עלי מעכשיו ואני אתן לכם חשבון אם נלך בשלום בארץ מצרים י' בט"ו⁵⁷³

⁵⁶⁴Hauria d'haver escrit איני. Segurament per la influència del sociolecte vernacle de l'autor. Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2. | ⁵⁶⁵Hauria d'haver escrit שהיא. | ⁵⁶⁶Ús de la tercera persona del singular en mostra de respecte. Veure nota del f. 18r. | ⁵⁶⁷Hauria d'haver escrit היוני. | ⁵⁶⁸Hauria de ser el company i amic de Saón Hay, per tant en el seu estil hauria d'haver escrit חברי. | ⁵⁶⁹Hauria d'haver escrit קטנים. | ⁵⁷⁰Hauria d'haver escrit בעלן "propietari de les pedres", i no "propietaris de la pedra". | ⁵⁷¹Hauria d'haver escrit ארגו. | ⁵⁷²Hauria d'haver escrit היוני. | ⁵⁷³Una relació de deu a quinze.

doble del preu del mercat⁵⁹³. No ho vendré per menys del que la venia el meu marit”. Volia una rúpia per cada cinc pesos⁵⁹⁴. Em vaig quedar assegut i em vaig quedar encantat mirant la cara del jove, que va dir: “Per què el senyor em mira | la cara? Agafi la balança⁵⁹⁵ i 43r pesi’ls ràpid i fem alguna cosa abans no s’hi fiqui algun carronyaire pel mig, perquè és una troballa donada pel Senyor -beneït sigui-”. Vaig pesar la bossa: dos mil tres-cents pesos, i va sortir una suma monetària de quatre mil sis-cents rúpies⁵⁹⁶. Vaig dir al jove: “Vés a buscar el meu soci, l’honorable rabí Ya‘aqov, digues-li que agafi tants diners i vine ràpid amb ell, però cuida’t que el soci grec no s’assabenti de res”. El jove se’n va anar i li va dir al meu soci tota la qüestió, van agafar els diners i van venir on em trobava. Vaig donar la bossa al meu soci rabí Ya‘aqov, la va obrir i va veure aquelles gemmes. Em va dir: “Per què flaqueges? Dóna-li els diners i marxem ràpid. Aixeca’t, que no vingui cap manefla”. Vam donar dues mil sis-cents rúpies a la dona⁵⁹⁷ i vam marxar a la nostra cambra. Vam tancar les portes i vam obrir [la bossa de] les gemmes. Les vam dividir en tres grups: grans, mitjanes i petites, cada grup a part en una bossa. Em va dir el meu soci: “Anem a ensenyar aquesta bossa dels fragments més petits al nostre company incircumcís i contemplarem la seva artesanía amb les gemmes. Diguem-li que el seu propietari vol dues mil rúpies per elles, a veure què diu”. Vam amagar les dues altres bosses en el nostre cofre, vam obrir la porta i vam seure a menjar i beure ben contents. El grec va arribar del mercat amb dues 43v persones | i un sac sobre l’espatlla: era pols de joies que els havia comprat. Va dir: “Ho he comprat per mil dues-cents rúpies, mireu-ho”. Vam obrir el sac i vam veure pols barrejada amb sorra i algunes altres coses citades més amunt. Li vam dir: “Ja saps que si hi ha benefici, agafa-ho. Nosaltres també hem trobat aquest sac d’un vilatà per dues mil. Esperàvem que vinguessis i ens diguessis si val la pena agafar-lo, i si no, les tornarem als seus propietaris”. Les va mirar i va dir: “Com comercialitzeu vosaltres que dieu «tornarem la mercaderia al seu propietari»? És un producte que val el doble. Doneu-me aquesta bossa a mi a partir d’ara. Us la compraré en una relació de deu a quinze, i llavors anirem en pau a la terra d’Egipte, sense taxes ni despeses de viatge”. Li vaig dir: “Dóna’m un escrit del teu puny i lletra i acceptarem les teves paraules”. Va dir: “Que sigui com dieu”. Llavors va

⁵⁹³És a dir, el preu del mercat és de deu pesos de pols a una rúpia, però el marit venia deu pesos de pols a dues rúpies. | ⁵⁹⁴Que és el equivalent al preu que amb què venia el seu marit, deu pesos de pols a dues rúpies és el mateix que cinc pesos de pols a una rúpia. | ⁵⁹⁵Cal observar que Šašon Hay usa la tercera persona del singular per la forma de respecte “vostè”, que és com descriu l’autor el tracte amb què el seu servent ‘Azri’el Cohen se li dirigeix. | ⁵⁹⁶Si la relació amb què ho ven la dona és de cinc pesos a una rúpia, dos mil tres-cents pesos equivaldrien a quatre-cents seixanta rúpies. | ⁵⁹⁷Segons s’ha explicat prèviament, haurien de ser quatre-cents seixanta rúpies en lloc de dues mil sis-cents.

בלי מכס והוצאות דרכים. ואומר לו: תן לי כתב ידך ואנו מקבלים דבריך, ויאמר: כן יהי כדברכם. ויכתוב כתב יד ויתן בידינו, אז נשב לאכול ולשתות בשמחת לב כפלים. בקיצור הדברים שהלכנו לבתינו בשלום והצליח ה' את דרכינו ונרויח בפעם ההיא בין ו' חבירים י"ז אלף רופי'.

44r ובשנה ההיא בביתי אני ששון פלטרין על הים בין בית אמי אשר קנה מחדש ובין בית שכנינו | כה"ר דוד יאני ז"ל בחדש סיון שנת הת"סג ליצירה. ובשנה ההיא היה חופת אחי הגדול כמוהר"ר אהרון חי לבית קשתי"אל זל"ט⁵⁷⁴ אמן, ונדרה אמי הצנו' שליח ציבור לנשים לכנסת בית יהודה והוא בית הלוי, ור"ל שיש לנו בעיר המלוכה אשט"אנבול יע"א שבעה מאות בתי כנסיות ידועים בשם איש לבית אבותיו למשפחותם וישיבות וכנסיות אחרים ובתי תלמוד תורה וכיוצא מדברי קדש כזה אין להם מספר, אבל הידועים בשם, ר"ל שהם גדולים ועשירים מאד כי יש ב"ה⁵⁷⁵ שימצא בו כיכר זהב טהור בין מנורות זהב ותמיד, וכמה רימונים וכן כסף יותר מב' כיכרים, כי יש לכל ס"ת⁵⁷⁶ כ"תר מלכ"ות בראשו של כסף בכמה מרגליות ועמוד כסף באמצע פתח ההיכל וכלים אחרים כולם כסף צרוף, וב"ה באמצע הפרדס בנוי וד' כותליו⁵⁷⁷ הם כולם חלונות גדודולות⁵⁷⁸ ברשת נחושת, וכולם פונים אל הפרדס, וריח שושנים יבוא מד' רוחות בית הכנסת כריח ג"ע⁵⁷⁹, וחוץ מעושר זה ימצא ביד הגבאים שהם ד' לכל ב"ה כ' אלף [רופייה] או

ספרי תורה⁵⁷⁶ | tot i que segons el context hauria d'estar indeterminat. | בית הכנסת⁵⁷⁵ | זכור לטוב⁵⁷⁴

Del substantiu כְּתוּל, hauria d'haver escrit כְּתוּלוֹ, ha escrit una waw per analogia del singular, כְּתוּלוֹ.⁵⁷⁷

גן עדן⁵⁷⁹ | גדודולות enlloc de גדולים hauria d'haver escrit.⁵⁷⁸

redactar un escrit del seu puny i lletra i ens el va donar. Aleshores vam seure a menjar i beure amb doble alegria. En resum, la qüestió és que vam marxar cap a casa nostra en pau i Déu ens va reeixir en el nostre camí, i aquella vegada vam guanyar disset mil rúpies entre els sis socis⁵⁹⁸.

Aquell any, en el mes de *siwan* de l'any 5463 de la creació⁵⁹⁹, jo, Šašon Castell⁶⁰⁰, estava a la meva casa del mar⁶⁰¹, entre la casa nova que s'havia comprat la meva mare i la casa del nostre veí, | l'honorable rabí David Yani⁶⁰² -que el seu record sigui beneït-. En 44r aquell any es va produir la cerimònia matrimonial del meu germà gran⁶⁰³, el nostre honorable mestre i professor rabí Aharon Ḥay de la casa de Castiel⁶⁰⁴ -el seu record per a la bona vida, amén-. La meva humil mare va prometre un oficiant⁶⁰⁵ per a les dones a la sinagoga Bet Yehuda, que és la Bet Levi⁶⁰⁶, és a dir que a la ciutat reial d'Istanbul -que l'Altíssim la consolidi, amén- tenim set-centes sinagogues conegudes amb el nom d'una persona, de la casa dels seus avantpassats i de les seves famílies, i escoles rabíniques⁶⁰⁷ i altres sinagogues, cases de Talmud-Torà, i de termes com aquest n'hi ha una multitud⁶⁰⁸. Però les que es coneixen pel nom, vol dir que són grans i molt opulentes. Hi ha una sinagoga en la qual hi ha un equivalent d'un talent d'or pur entre el canelobre d'or, la llàntia de la [llum] eterna⁶⁰⁹ i les magranes, així com més de dos talents de plata, perquè cada rotlle de la Torà té al capdamunt una corona reial⁶¹⁰ d'argent amb gemmes, i la columna d'argent al mig, la porta de l'arca i altres estris tots són de plata refinada. La sinagoga està construïda enmig d'un jardí, els seus quatre murs tenen grans finestres amb

⁵⁹⁸Anteriorment, en el f. 41v, havia dit que eren tres companys i no sis. | ⁵⁹⁹És a dir, entre el 16 de maig i el 14 de juny de 1703. | ⁶⁰⁰Tradució del cognom. En el text *palṭrin*, “palau”. Veure Capítol 2 d'autor i obra. | ⁶⁰¹Veure el mapa de la pàgina 309 de HEYD, «The Jewish Communities of Istanbul», p. 299-314. | ⁶⁰²Tampoc no trobem aquest personatge documentat fora d'aquesta. | ⁶⁰³Això vol dir que o bé té més germans, o que ell és el petit de dos germans. | ⁶⁰⁴Destava el nom compost חַי, Ḥay, dels dos germans i que de fet no deixa de ser curiós. | ⁶⁰⁵En aquesta època és encara sinònim de *ḥazan*, el xantre de la sinagoga, que amb la seva pregària i funció representa la comunitat davant Déu. En temps talmúdics qualsevol home de la comunitat podia exercir el càrrec de *šaliaḥ šibor* però és amb els *ge'onim*, els mestres de la llei del primer mil·lenni, que el *ḥazan* esdevé el *šaliaḥ* permanent. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 8, p. 502-503. | ⁶⁰⁶En les fonts consultades no hi ha cap sinagoga amb aquest nom Qui sap si podria tractar-se d'un oratori privat. | ⁶⁰⁷En el text *yešiva*. | ⁶⁰⁸Segons Uriel Heyd, l'Istanbul del segle XVI tenia quaranta-quatre sinagogues abans del gran incendi. La resta eren, per tant, cases d'estudi, oratoris, etc. HEYD, «The Jewish Communities of Istanbul», p. 299-314. | ⁶⁰⁹El *ner tamid*, la llàntia que crema sempre, que roman encesa. A Lv 6,2, en què es recorda que el foc de l'altar davant Déu ha de romandre encès tot el dia. Per analogia, es posa davant l'arca on es guarden els rotlles de la Torà. | ⁶¹⁰*Keter malkut*, “la corona del regne”, es fa referència a la corona, engalanada en or i argent, de l'estoig en què els sefardites custodien el rotlle de la Torà. Val a dir que la ressonància de les dues sefirot, *Keter* i *Malkut*, no és casual.

44v למעלה או למטה, ולא יחסר ב"ה מן הידועים האלו מהיות ביד הגבאים
 'אלף רופי' והם עושים משא | ומתן בממון הקדש, ומהריוח עושים ד'
 חלקים: חלק א' לגבאים, וחלק א' לעניים המתפרנסים מאותו ב"ה, וב'
 חלקים להוצאת ב"ה, כמו שמן תמיד תוקד לפני פתח ההיכל לא יכבה,
 וכן שכר שליח ציבור ומזמר ושמש ומלמד תינוקות וחכם הדרשן מדי
 שבת בשבתו, וחכם המזהיר לנשים ומלמד לבנות, ר"ל שיש בכל ב"ה
 חכם א' שהוא חוזר בבתיים ודורש לנשים דברי מוסר ומלמד לבנות
 תורה וכתובה, וכן שוחט וכל כיוצא בזה מהוצאות כלם הם על ב"ה, על
 כן יש להם [שם] ידוע והוא הכל מאיש א' שנדר ועשה ב"ה לשמו
 ונקרא על שמו לו ולזרעו אחריו, כאשר כתבתי לעיל על ב"ה שאמי שם
 שליח ציבור לנשים⁵⁸⁰, והוא נקרא קהל בית יהודה או בית לוי, והוא
 שעשיר א' ושמו יהודה הלוי וחלם חלום שיעשה את ביתו ב"ה, ונדר
 בחלומו לעשות כן, וכן בשנה ההיא⁵⁸¹ הקדיש את ביתו ובנה אותה ב"ה
 ונקרא על שמו עד היום הזה.

ונחזור לענינינו שאמי נדרה לעשות כל מיני הוצאות שצריך⁵⁸²
 לשמחת חופת אחי⁵⁸³ הגדול הנז"ל, וכשבאתי אני מן הדרך וכולם היו
 ממתניין אותי שאבוא ויעשו את השמחה הזאת, והם לי ג' שמחות: א'
 שהגיעני ה' בשלום אל בית אבי, ב' חופת אחי הגדול, ג' כל הריוח
 45r אשר נתן אלהים אל עבדו. ואומר אל אבי ואל [אמי]: | במחילה
 ובבקשה מכבודכם שתניחו לי לעשות כל צורך הוצאות של שמחה זאת
 לכבוד אחי מברכת ה' אשר ברך אותי בדרך הזה⁵⁸⁴, ויעשו כדברי.
 ואעשה בשנה ההיא אלף וז' מאות רופי, אמי כתב[ה] את כל ההוצאות
 בכתב בין בבנין הפלטרין, אשר לא זכיתי לישב בו, ובין בשמחת חופת
 אחי. בקיצור שרבו מעותי מאד כשטנים לנגדי, כי כולם היו לרעתי, כי
 במתיקות אותו הריוח גדל יצרי הרע ושכחתי את תורת אלהי ודבקתי
 בתאות עולם השפל. גאוה ושררה תועבת ה' גם שניהם, ולהרבות
 דינרים ממזרים, עושר וכבוד, עבדים ושפחות, מלבושים מזוהבים

⁵⁸⁰Sobrevolat. | ⁵⁸¹Sobrevolat. | ⁵⁸²Hauria d'haver escrit שצריכות | ⁵⁸³Repeteix la última paraula de la línia en la primera de la següent. | ⁵⁸⁴Hauria d'haver escrit הזאת.

reixes de coure. Tots els murs donen al jardí i dels quatre punts cardinals⁶¹¹ de la sinagoga arriba un aroma de roses, com l'olor del jardí de l'Edèn. A més d'aquesta riquesa es disposa de vint mil rúpies, amunt o avall, en poder dels administradors⁶¹², que són quatre a cada sinagoga, i no faltaran deu mil rúpies pels encarregats del manteniment d'aquestes sinagogues conegudes. Fan negocis | amb els diners consagrats, i del guany en fan quatre 44v parts: una part per als encarregats, una part per als pobres que viuen d'aquesta sinagoga i dues parts per a les despeses de la sinagoga, com ara l'oli de la llàntia de la [llum] eterna que romandrà encesa davant la porta de l'arca sense apagar-se⁶¹³, així com el sou de l'oficiant, el músic, el servent, el mestre dels infants, el rabí dels sermons en cada dissabte⁶¹⁴, el rabí que s'encarrega de les dones i el mestre de les nenes. És a dir, que en cada sinagoga hi ha un rabí que recorre les cases i interpreta les lectures a les dones i ensenya Torà i escriptura a les nenes. Igualment per a l'escorxador i altres càrrecs que depenguin de la despesa comunitària recauen tots en la sinagoga. Sobre les que tenen un [nom] conegut, tot ve d'una persona que va fer un vot, va construir una sinagoga, l'anomena amb el seu propi nom i de la seva descendència. Com he escrit més amunt sobre la sinagoga en què la meva mare va posar un oficiant per a les dones, s'anomena Comunitat Bet Yehuda o Bet Levi, i és que un ric anomenat Yehuda ha-Levi va somniar que convertia casa seva en sinagoga i va prometre en el seu somni de fer-ho així. D'aquesta manera, en aquell any va dedicar casa seva, va fer aquesta sinagoga i la va anomenar amb el seu nom fins al dia d'avui⁶¹⁵.

Tornem al nostre tema, la meva mare va fer el vot de fer-se càrrec de totes les despeses necessàries per a la festa del casament del meu germà gran -citad més amunt-. Quan vaig arribar de viatge, tothom m'estava esperant que vingués per fer la festa. Per a mi van ser tres alegries: la primera, que Déu m'havia fet arribar en pau⁶¹⁶ a casa del meu pare; la segona, la cerimònia del meu germà gran, i tercera, tot el guany que Déu havia donat al seu servent. Li vaig dir al meu pare i a la meva mare: | “Amb el vostre perdó i amb súplica, 45r deixeu que em faci càrrec de totes les despeses necessàries d'aquesta festa en honor del meu germà com a benedicció de Déu que m'ha beneït amb aquest viatge”. Van fer com els vaig dir. En aquell any vaig guanyar mil set-cents rúpies i la meva mare va escriure totes

⁶¹¹Za 6,5, els quatre punts cardinals. | ⁶¹²Els administradors de la comunitat jueva, *gaba'im*, tal i com defineix tot seguit. | ⁶¹³Això enllaça amb Lv 6,2. | ⁶¹⁴Com Is 66,23. | ⁶¹⁵Per veure un llistat dels barris jueus i dels noms de les sinagogues de la ciutat d'Istanbul, veure HEYD, «The Jewish Communities of Istanbul», p. 299-314. | ⁶¹⁶Com a resultat d'una secció de l'oració del viatge: ותגיענו למחרת חפצנו לחיים ולשמחה ולשום, “fes-nos arribar al lloc desitjat amb vida, alegria i pau”.

וטבעות אבן יהלם, ולא זכרתי מאמר המשורר כי לא יועיל הון ביום עברה, ועשיתי הרע בעיני ה'.

ויצאתי עוד פעם אחר אל מקומות של מרגליות, ונבוא אל עיר בצרה, והיא למעלה מעיר בבל, והיא בסוף נהר חדקל על שפת הנהר דרך ז' ימים מבבל, הוא בגדאד. ומעיר בצרה למעלה מזדווגים מי נהר חדקל עם מימי⁵⁸⁵ ים המלח דרך ב' ימים, ובים הזה היא⁵⁸⁶ הים שמוצ[י]אים משם המרגלית הנקרא מורוארי⁵⁸⁷, והוא שיש מדינה א' על שפת הים הזה והיא⁵⁸⁸ ים של הינדישטאן, וכל אנשי המדינה ההיא אין להם אומנות אחר[ת] כי אם כולם צידים ומושכים את המרגלית הזאת מקרקע הים, ויש להם עשירים⁵⁸⁹ שיש לו כ' ספינות בשביל משיכת מורוארי מקרקע הים. ר"ל שיש להם עשירים, והם ראשי המדינה, ויש להם ספינות כל א' כפי כחו, ויש להם כמה אנשים תחת ידם וכל סוחר שיבוא למקום הזה בשביל מרגלית המורוארי, צריך הסוחר שילך⁵⁹⁰ לפני אנשים האלו, בעלי הספינות. והם כלם ערביים, כי כל מקום שמתפרד מארץ מצרים למעלה דרך מזרח ביבשה ולמטה עד מיכה של גוים וארץ תימן היא ימאן⁵⁹¹ וארץ זיידים, ויש להם מלך לבדם והם כופרים בארבע מְסִיב⁵⁹² שיש לישמעאלים וסימנם ח"ם א"ש בקבורתם והם ח"אניפי, מ"אליקי, א"מבילי, ש"אפיי, ומין זה הנז"ל אין מאמינים בא' מאלו, אבל מתפללים כגוים ומאמ[י]נים בקור"עאן⁵⁹³. ואני דמיתי אותם ממש כמינים קראיים שיש בישראל, והם כולם

⁵⁸⁵Gairebé sempre al llarg del text vocalitza els estats constructes de "aigua" i de "mar". | ⁵⁸⁶Hauria d'haver escrit *marwārīd*, "perla". Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2. | ⁵⁸⁷Del persa, مروارید, *marwārīd*, "perla". Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2. | ⁵⁸⁸Hauria d'haver escrit *marwārīd*. | ⁵⁸⁹Pel context de la frase que ve a continuació hauria d'haver escrit *marwārīd*. | ⁵⁹⁰Aquest sintagma ha de ser un calc del sociolecte vernacle de l'autor: "tiene que ir", צריך שילך. Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2. | ⁵⁹¹De l'àrab, اليَمَان, *al-Yamān*, "el Iemen". | ⁵⁹²De la paraula àrab, مَذَاهِب, *maḏāhib*, "escoles de jurisprudència islàmiques". | ⁵⁹³Cal observar l'addició de la gutural 'ayin en les paraules àrabs per a *xa*, *Alcorà* i *déu*. Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2.

les despeses en un paper, tant pel que fa a l'edifici dels Castell⁶¹⁷, que no vaig ser a temps d'establir-m'hi, com pel que fa a la festa de casament del meu germà. En definitiva, que els meus diners es van multiplicar com dimonis enfront meu, perquè tots van anar en la meua contra, perquè de la dolçor d'aquell guany va créixer la meua tendència al mal i vaig oblidar la Llei del meu Déu. Vaig enganxar-me a les passions del món obscur: orgull i poder, les dues detestades pel Senyor. Per voler augmentar els diners bastards, riquesa i honor, esclaus i esclaves, vestits daurats i anells de diamants, no vaig recordar les paraules del poeta: *perquè no seran útils els diners en el Dia d'Indignació*⁶¹⁸, i vaig fer el mal als ulls de Déu⁶¹⁹.

Un altre cop més vaig sortir a comerciar als indrets de les gemmes i vam arribar a la ciutat de Bàssora, que està al sud de la ciutat de Babilònia⁶²⁰, i es troba a la costa a la desembocadura del riu Tigris, a set jornades de camí de Babilònia, que és Bagdad⁶²¹. Al sud de la ciutat de Bàssora es barregen les aigües del riu Tigris amb les del mar durant dos dies⁶²², i és on s'extreuen les gemmes anomenades perles⁶²³, i és que hi ha un país a la costa d'aquest mar, el mar de l'Hindistan⁶²⁴, on tota la gent d'aquell país no té altra artesania que la de pescadors i recol·lectors d'aquesta gemma del fons marítim. Tenen rics que posseeixen vint embarcacions destinades a la collita de la perla del fons marí. Vull dir que hi ha rics, que són els principals del país, que tenen vaixells, cadascú segons la seva capacitat, i tenen gent sota el seu poder. Cada comerciant que arribi en aquest lloc per comerciar amb les perles ha de presentar-se davant d'aquests propietaris de vaixells. Són tots àrabs, perquè així és tot indret que s'estén des de la terra d'Egipte al nord⁶²⁵, a l'est per terra i al sud⁶²⁶ fins a la Meca dels gentils, la terra de Iemen⁶²⁷, el país del zaidisme⁶²⁸. Tenen el seu propi rei i reneguen de les quatre escoles de dret que tenen els ismaelites⁶²⁹,

⁶¹⁷Deuria ser la casa nova que havia comprat la seva mare, la nova casa familiar. Šašon Hay escriu *paltrin*, “castell”, “palau”, fent un joc de paraules amb el seu cognom, com anteriorment hem vist. | ⁶¹⁸Pr 11,4. | ⁶¹⁹Cita molt recurrent que apareix en els llibres 1 i 2 de Reis, 1 i 2 de Cròniques i Jr 5,2. | ⁶²⁰Com hem vist, és el sud. Veure Capítol 3 dels viatges de l'autor. | ⁶²¹Aquesta distància de set dies entres les dues ciutats és aproximadament de 540 km | ⁶²²El Golf Pèrsic. La distància avui en dia, amb un delta més gran, és d'uns 55 km. | ⁶²³En el text, *morvari*, del persa, مروارید, *marwārīd*, “perla”. | ⁶²⁴L'Índia en hebreu és הודו, *Hodu*. Sembla que l'autor hagi preferit escriure l'Oceà Índic tal i com ho diuen els turcs, *Hindistan Okyanusu*, “l'Oceà de l'Hindistan”. | ⁶²⁵En el text “amunt”. Aquesta vegada només podria fer referència al nord. | ⁶²⁶Com la nota anterior, en el text “avall”, al sud. | ⁶²⁷En el text *yaman*, de l'àrab, اليمان, *al-Yamān*, “el Iemen”. | ⁶²⁸El país del zaidisme, que per excel·lència és el Iemen on constitueixen el 75% de la població musulmana del país. Es tracta d'una de les branques del xiisme que políticament es van revoltar contra els governs il·legítims sunnites, com per exemple, els turcs. No debades, Šašon Hay parlarà d'ells amb menyspreu. Veure *The Encyclopaedia of Islam*, vol. 11, p. 477-481. | ⁶²⁹En el text *meseib*, de l'àrab, مذاهب, *maḏāhib*. Són les quatre escoles principals de la jurisprudència islàmica (*fiqh*) dels sunnites, que són la hanafita, la maliquita, la xafiïta i la hanbalita, que podem trobar a continuació en el text. La majoria dels otomans turcs i el seu sultà i califa eren sunnites, per la qual cosa no es estrany aquesta animadversió de l'autor, jueu otomà, vers els xiïtes i seguidors del zaidisme, tal i com veurem en aquest fil narratiu del text.

46r ערביים, ובין גבול מלכות זה לבין גבול בצרה ארץ | פרס באמצע, וזה מלכות פרס ועריהם ממקום הים הזה עד בצרה דרך ים עשרה ימים, וגם מדינה שמושכים מרגלית הנז"ל היא בגבולם, ומבצרה לעיל דרך יבשה עד י' ימים הוא מלכות אשטא"נבול, כי עד בבל היה מלכות פרס מקדם, בזמן שאע אב"אס, ובזמנו גברו הפריצים מעמו בעושר וכבוד והיו מבזים למלך אשט"אנבול והיו מקשרים כלבים שחורים בקברו של אימ"אם עז"אם אשר הוא קבור בבביל, והנה ג' דיר"וישים היו בעיר בביל וראו כל הרע אשר עושים בדת של ג'אריאר והבזיון אשר הם מבזים למלכם, ויקומו וילכו עד העיר המלוכה קושטא"נטינא, ובזמן ההוא היה מלך גבור ושמו שולטאן מור"אט ולא בא עוד מלך גבור איש מלחמה ובעל מורא גדולה שנפל על כל הארצות, בקיצור אפילו תינוקות שיונקים משדי אמם כשהיו בוכים היו מפחדים אותם לומר בא בא שו"לטן מור"אט וקח את הילד [ה]זה שהוא בוכה, ומיד הילד שותק ומרתת ולא יבכה עוד אפילו אם ימות מרעב. וכן כמה אנשים ונשים מתו מפחדו. לכן באו זה ג' דירווישים לפני המלך ואמרו: | וכי אתה הוא

46v

l'abreviatura de les quals s'escriuen a les làpides, i són *H.M.A.Š.*⁶³⁰, i són: Hanafita, Maliquita, Hanbalita i Xaafita. D'aquestes escoles citades no creuen en cap, però resen com els gentils i creuen en l'Alcorà⁶³¹. Jo els comparo simplement amb les sectes caràites que hi ha a Israel, i són tots àrabs. Entre el territori d'aquest regne i el límit de Bàssora hi ha el país | de Pèrsia, al mig⁶³². Aquest és el regne de Pèrsia i les seves ciutats⁶³³. D'aquest 46r enclavament marítim fins a Bàssora hi ha deu jornades de viatge per mar⁶³⁴. El país que extreu gemmes -citat més amunt- també limita amb ells. De Bàssora en amunt per terra, a deu jornades, hi ha el regne d'Istambul⁶³⁵, perquè antigament Babilònia pertanyia al regne de Pèrsia, en temps del xa Abbàs⁶³⁶, i en la seva època els malvats del seu poble van augmentar en riquesa i honor, i menyspreaven el rei d'Istambul. Solien lligar gossos negres a la tomba de l'imam *A'zam*⁶³⁷, que està enterrat a Babilònia⁶³⁸. Heus aquí que tres dervixos⁶³⁹ que estaven a la ciutat de Babilònia van veure tot el mal que feien a la religió del profeta⁶⁴⁰ i el menyspreu amb què insultaven el seu rei. Van aixecar-se i se'n van anar a la ciutat reial de Constantinoble, que en aquell temps hi havia un rei fort anomenat sultà

⁶³¹En referència a l'Alcorà, el llibre sagrat dels musulmans, dictat per Déu a través de l'arcàngel Gabriel a cau d'orella de Mahoma. | ⁶³²De fet, no es troba entremig, sinó a l'altra banda. Aquesta ciutat sempre s'ha trobat enmig de disputes territorials entre àrabs, otomans i perses, que tenien sota la seva influència les zones costeres de l'Oceà Índic occidental. | ⁶³³Qui sap si l'autor volia fer ara una descripció dels llocs més importants dels perses, perquè no ho arribarà a fer, només citarà la ciutat d'Isfahan a forma anecdòtica. | ⁶³⁴Fa referència a les ciutats comercials del Golf Pèrsic, la principal de les quals era Hormuz. | ⁶³⁵És a dir que l'Imperi Otomà arribava a tocar la ciutat de Bagdad i Bàssora, imperi que sempre romania en confrontació amb els perses. En el temps narratiu d'aquest llibre aquestes dues ciutats pertanyen a Pèrsia, un moment que correspon entre 1623 i 1638. | ⁶³⁶Com veurem més endavant, el xa Abbàs I, el xa safàvida més prominent de la història, però amb elements característics de la vida d'Abbàs II, besnét del primer. Abbàs I va ser qui va convertir la ciutat d'Isfahan en una de les ciutats més belles del món, i malgrat que va establir la pau amb els otomans, el 1602 va conquerir Bagdad i va expandir l'imperi més enllà de l'Èufrates. Els otomans es veieren obligats a tornar als perses les terres conquerides, però el 1623, després d'un any d'assedi van recuperar Bagdad i el control comercial de l'estret de Hormuz. Abbàs II, començà a regnar l'any 1642 establint la pau amb els otomans. Tot i que se'l coneix com a un monarca tolerant amb les minories religioses, el seu visir Muhammad Beg decretà la conversió forçosa a l'islam dels jueus de l'imperi. Vegeu *The Encyclopaedia of the Islam*, vol. 1, p. 7-9. | ⁶³⁷Cal recordar que la branca de l'islam més practicada a l'Imperi Otomà era el sunnisme, i concretament seguien l'escola de *fiqh* hanafita, fundada per l'opositor a les idees xiïtes dels perses Abú Ĥanīfa al-Nu'mān ibn Tābit, anomenat també el Gran Imam, és a dir, *al-'Imām al-'A'zam*, que és com apareix en el text de Šašon Ĥay. | ⁶³⁸Entorn de la seva tomba d'Abú Ĥanīfa, *al-'Imām al-'A'zam*, s'ha construït una de les mesquites més importants de la ciutat de Bagdad, que du el seu nom: Mesquita Abú Ĥanīfa o Mesquita al-Imām al-'A'zam. | ⁶³⁹Asceta del sufisme -branca mística de l'islam- que duia a l'extrem la pràctica de l'austeritat i la pobresa, tant externa com espiritual. Aquests trets eren alhora senyal d'humilitat i, en el text, senyal de veracitat. | ⁶⁴⁰Del persa, خریدار, *harīdār*, "client", però potser hauria d'haver fet servir una altra paraula del persa, پیامبر, *piyāmbar*, "profeta", en el text apareix פיغمبر en el f. 18v.

שולטאן מור"אט שאומרים עליך ומוראתך נפלה על כל הארצות, אבל מלכותך חסר הוא ואינו שלם⁵⁹⁴, מאחר כי ראש ממלכתך צריכה⁵⁹⁵ להיות [ה]עיר הגדולה בביל, היא באגד"אד, כי שם התחלת מלכות ישמעאל ושם כל נביאים שלנו קבורים, כמו עאלי י"ש⁵⁹⁶, ובניו חס"אן וחוס"איין וכמה וכמה אחרים ממזרים, ובפרט אבי אבות הטומאה אימ"אם עז"אם י"ש, גם חבירו אימ"אם מו"סא והם שנים מי"ב נשיאים שלהם, והם קורין להם אי"מאם וכי הם בגלות ביד מלך פרס, כופר בדתינו רפא"זי⁵⁹⁷, ויעשו על ראש קברו של אימ"אם עז"אם בית הכסא ומשתינים עליו, וקושרים כלבים וחמורים על קברו ובוזים את תורתנו ואת מלכותך, א"כ הלא טוב לנו מות מחיים מאחר שראו עינינו כל הרעה הזאת, והנה באנו דרך ד' חדשים להגיד לאדונינו המלך ועתה איש חכם אתה.

ויקום המלך בבהלה וילך אצל אמו ויגד לה את כל הדברים האלו, ויאמר לו⁵⁹⁸ אמת הדבר בני, גם אביך היה כועס על הדבר הזה ומרוב שהיה לו מלחמות עם מלכי עשונים לא היה לאל ידו לילך להציל מגלות את אבות הטומאה אימאם עזאם וחביריו מיד כופרים שונאי דתינו, ויש כמה וכמה | בעלי חכמה מתורתנו שהם כופרים, והם בדת רפא"זי בסתר, והם סיבה שמסתירים הדבר הזה⁵⁹⁹ מאזני המלכות. ועתה אתה

47r

⁵⁹⁴Tot hauria d'haver estat escrit en femení en concordança amb מלכות. | ⁵⁹⁵Hauria d'haver escrit צריך. ⁵⁹⁶ימח שמו. | ⁵⁹⁷De l'árab, رافضي, *rāfiḍī*, "refusadors de l'autoritat islàmica", per extensió els xiïtes. Veure el comentari lingüístic. | ⁵⁹⁸Hauria d'haver escrit ותאמר לו. | ⁵⁹⁹Sobrevolat.

Murat⁶⁴¹, i no ha aparegut encara un rei fort [com ell]⁶⁴², guerrer, que infongués tant gran terror per tots els països. Fins i tot quan els nens que mamaven dels pits de les seves mares ploraven, els espantaven dient: “Vine, vine, sultà Murat i agafa aquest nen que plora” i el nen callava de cop tot tremolant i no plorava més encara que hagués de morir de fam. D'aquesta forma homes i dones van morir de la por que li tenien. És per això que els tres dervixos van presentar-se davant el rei i van dir: | “Tu ets el soldà Murat de qui diuen que 46v infons temor sobre totes les terres? El teu regne està mancat d'una cosa i no està complet, ja que la capital del teu regne ha de ser la gran ciutat de Babilònia, que és Bagdad, perquè allí comença el regne d'Ismael⁶⁴³ i allà hi són enterrats tots els nostres profetes, com 'Alī -maleït sigui el seu nom-, i els seus fills Ḥasan i Ḥusayn⁶⁴⁴ i moltíssims bastards més, especialment la font de la impuresa⁶⁴⁵: l'imam A'zam -maleït sia el seu nom-, i també el seu company, l'imam Musà⁶⁴⁶, que són dos dels seus dotze prínceps⁶⁴⁷. Els anomenen imam perquè van ser desterrats pel rei persa, l'infidel de la nostra religió, el refusador⁶⁴⁸, i sobre la tomba de l'imam A'zam van fer-hi una latrina i s'hi pixen, lliguen gossos i ases a la tomba i menyspreen la nostra llei i el teu regne. Així doncs, no és millor per a nosaltres la mort que la vida després que els nostres ulls hagin vist tota aquesta maldat? Hem vingut viatjant durant quatre mesos per informar al nostre senyor, el rei, tu que ets un home savi”.

El rei es va aixecar commocionat, va anar amb la seva mare⁶⁴⁹ i li va dir totes aquelles paraules. Ella li va dir: “És veritat, fill meu. El teu pare també estava enfurismat per aquest motiu. De tantes guerres que tenia amb els reis d'Esaú no va ser capaç⁶⁵⁰ d'anar a salvar la font de la impuresa, l'imam A'zam, i el seu company de l'opressió dels infidels

⁶⁴¹Certament el sultà Murad IV és tractat en la historiografia turca com un capità excepcional, el conqueridor de Bagdad, que havia restat en mans otomans des del 1534 al 1623. Regnà només entre el 1623 i 1640 i restablí l'autoritat de l'estat amb mà dura contra l'anarquia de la cort. Establí guerra contra els perses safàvides entre el 1623 i 1638, i fou així que comandà ell mateix les tropes otomanes per invadir Mesopotàmia. Invadí Bagdad el 1638-9, on la població fou massacrada. Veure *The Encyclopaedia of the Islam*, vol. 7, p. 597-599. | ⁶⁴²Dn 11,3.
⁶⁴³Reialmes dels àrabs. | ⁶⁴⁴Efectivament, 'Alī ibn 'Abī Ṭālib va ser pare de Ḥusayn i de Ḥasan. Els tres són considerats els primers imams del xiisme, tres dels dotze. Tots tres assassinats. Segons els xiïtes, 'Alī -gendre de Mahoma- hauria d'haver estat nomenat califa, el legítim successor del profeta de l'islam per dirigir la comunitat islàmica. | ⁶⁴⁵Aquest terme de font d'impuresa prové sobretot del contacte amb un cadàver. Així doncs, després del contacte, es converteix així en propagador de la impuresa. Veure el comentari de Rabi Šelomo Yišḥaḳi (Raši) en el seu comentari a Nm 19,22. | ⁶⁴⁶Musà ibn Ja'far al-Kāzīm, el setè imam del xiisme, enterrat a la ciutat de Bagdad. | ⁶⁴⁷A l'islam només hi ha un profeta, Mahoma, els altres són els dotze imams del xiisme, dels quals onze van ser assassinats i un dotze encara es manté viu i ocult de la comunitat musulmana. | ⁶⁴⁸En el text *rafazi*, de l'àrab رافضي, *rāfiḏī*. Són els que van refusar la legitimitat del lideratge i autoritat islàmiques del sunnisme. Es tracte d'un terme considerat pejoratiu amb què els sunnites es refereixen al musulmans xiïtes. Veure aquest terme a *The Encyclopedia of Islam*, vol. 8, p. 386-388. | ⁶⁴⁹La mare de Murad IV és sense dubte Anastàcia, grega de naixement, i que va formar part de l'harem d'Ahmet I. Convertida a l'islam prengué els noms de Mahpeyker Sultan i Kösem Sultan. Ha estat una de les dones amb més poder i influència en els afers de l'imperi de tota la història de l'Imperi otomà ocupant el títol de Valide Sultan, un dels càrrecs més importats després del sultà. | ⁶⁵⁰Gn 31,29.

בני שמע בקולי תבקש הדבר הזה וערב מלחמה עם שונאך כי שונאים הם לנו ולדתינו.

ויקום המלך מאצל אמו בחמה גדולה וישב על כסא מלכותו ויצו להביא לפניו את כל חכמי תורתם, ויבוקש הדבר הזה וימצא ביניהם מאנשי הכופרים האלו רפ"אזי ג' אלף ושבעים איש בעלי בתים אשר הם בסתר כופרים, ויצו המלך להרוג מהם הגדולים, וטפם ונשיהם יבזו להם לעבדים ושפחות וממונם יביאון [ל]אוצר בית המלך. וילכו עבדי המלך כמה מלאכי חבלה ויקחו את האנשים האלו ויוליכו אותם על שפת הים, ושחטו מהם ט' מאות איש ידועים והשאר בזו להם לעבדים ולשפחות וממונם הביאו [ל]בית המלך. ככל אשר צוה המלך, כן עשו. ויצו המלך שילבשו את כסא המלכות אדום, והוא לבש אדום וכל עבדי ביתו שומרי גן המלך וביתו, שהם כ"ד אלף בחור, כולם גלוחי זקן, כלם גדולי קומה דומים איש אל אחיו, אדומי עינים, כחם כאריות ונמרים, בשינם אוכלים בשר איש, כולם לבשו אדומים, והם מלבושי |
 47v זהב אדומים מדת הדין, ומכאן יודעים המון העם שהמלך בכעס או יש לו מלחמה וכיוצא בו. וכ"ד אלף אנשים הללו הם שומרי ג"ן המלך וביתו, ובזמן שהמלך בכעס הם לובשים אדומים וסובבים [את] בית המלך והגן מרחוק דרך מיל ואיש חרבו שלופה בידו, ממתנינים שיצא גזר דין מאת פני המלך להשחית לאבד ולהרוג, ואלו הם חוץ מן הפלטרין של מלך והם שומרי הגן וסביב הבית מבחוץ, מלבד י"ב אלף נערים מבין כ' שנה ומעלה כולם לובשי מלבושים לבנים משוכי כסף בעלי כח שומרים חצר המלך בפנים, וג' אלף נערים כל א' כנערה בתולה בן י"ד שנה כולם בערך א' ובקומה א' וביופי א' מלובשי מכסף

que odien la nostra religió. Hi ha moltíssims | savis de la nostra llei que són infidels, 47r
d'amagat són de la religió del refusador, i són la causa pel qual s'amaga aquest assumpte
de l'oïda del regne. Tu, fill meu, escolta la meua veu, indaga-ho i promet guerra contra el
teu enemic, perquè ens odien, a nosaltres i a la nostra religió"⁶⁵¹.

El rei es va aixecar de casa de la seva mare amb gran ira⁶⁵² i es va asseure al tron
del seu regne i va ordenar que li portessin tots els savis de la seva religió. La qüestió va ser
indagada i entre ells es van trobar infidels d'aquell refusador, tres mil setanta caps de
família que d'amagat eren infidels. El rei va ordenar matar-ne els adults, i van rebaixar les
seves dones i infants a esclaus i esclaves, i que la seva fortuna fos duta al tresor del palau
reial⁶⁵³. Els servents del rei van marxar com àngels de destrucció, van agafar aquella gent,
els van conduir a la costa i van executar nou-cents homes reconeguts, i la resta els van
rebaixar a esclaus i esclaves, i la seva fortuna es va dur a la casa reial, perquè tal i com
havia ordenat el rei⁶⁵⁴, així es va fer. Llavors el rei va ordenar que revestissin el tron de
vermell, ell mateix va vestir de vermell i tots els servents de la seva casa, guardians del
jardí reial i del palau⁶⁵⁵, que són vint-i-quatre mil joves, tots amb la barba afaitada, tots de
gran alçada, semblants els uns als altres, amb els ulls vermells, amb força de lleons i de
panteres, depreden amb les dents la carn humana, tots ells van vestits de vermell. Són
vestits | d'or vermells segons la llei, i gràcies a això la massa del poble sap que el rei està 47v
enfadat, o té guerra, o alguna cosa així. Aquelles vint-i-quatre mil persones són guardians
del jardí del rei i de la seva casa, i quan el rei està enfadat vesteixen de vermell i envolten
el palau reial. El jardí es troba a una milla de camí i cadascú té una espasa desembeinada a
la mà⁶⁵⁶ esperant que surti un edicte de la boca del rei per destruir, exterminar i matar.
Aquests s'estan a fora del palau del rei i són els guardians del jardí al voltant de casa seva,
per fora, i dotze mil nois de vint anys cap amunt, tots vestits amb roba blanca adornats
d'argent, són forts i fan guàrdia a dins de la cort del rei. Tres mil nois, cada u com una noia

⁶⁵¹La qüestió del conflicte sembla revestir-se d'un motiu religiós que no pas polític, per la qual cosa es demana una persecució religiosa contra el xiisme de la mateixa manera que Abbàs I havia massacrat el 1623 els sunnites de Bagdad per convertir-la en una ciutat completament xiita. | ⁶⁵²Aquestes últimes tres paraules apareixen en Dn 11,43 i el sentit del verset bíblic és similar al context del llibre. | ⁶⁵³Fa referència -tot i que per motius ben diferents- a la restauració del poder polític a les mans del sultà Murad entre les classes dominants, per la qual cosa va haver de prendre mesures dràstiques que comportaren l'assassinat de nombroses personalitats polítiques. ⁶⁵⁴2Re 16,16. | ⁶⁵⁵Jardí en àrab i persa, بستان, *bustān*, paraula que va ser manllevada també pel turc: la guàrdia reial del jardí i dels estables del sultà eren anomenats *bostangi* (*bostanci*), el superior dels quals era el *Bostangi Paixà* que tenia mil homes sota el seu comandament, tots al voltant del jardí del sultà. Vegeu RYCAUT, *The present State of Ottoman Empire*, p. 41, on a més es poden veure altres cossos militars otomans que Şaşon Hay no introdueix en el llibre. | ⁶⁵⁶Cita bíblica que podem trobar en Nm 22,23, 1Cr 21,16 i Js 5,13.

וזהב ומרגליות טובות לרוב, והם משרתי לפני המלך למעלה בתוך הפלטרין, וח' פתחים לפלטרין של מלך ובכל פתח יש אלף אנשים לבושים מלבושים ירוקים כולם מבן מ' שנה ומעלה וכל מיני כלי זיין אצלם, ומ' אלף אנשים שומרי סוסי המלך כולם לובשי שיריון בעלי רומח רוכבי סוס, ומ"ד אלף אנשים הולכים לפני המלך ולכל א' מהם ג' בלוסטראות, א' גדולה על שכמו וב' קטנים בחגורו. והולכים כסדר |
 48r הזוה"כ אלף מימין וכ"א אלף משמאל והמלך הולך באמצע, וג' אלף נערים יפים תואר הנז"ל מלבושיהם לבנים וסוסייהם לבנים מלא מרגליות המה וסוסייהם סובבים את המלך באמצע, ונ"ב אלף בחורים שומרי חצר המלך סובבים את הנערים הללו והמלך באמצע מלבושיהם לבנים וסוסייהם לבנים. וכ"ד אלף בחור גלוחי זקן שומרי הגן הנז"ל עיני[הם] אדומים מלבושיהם אדומים וסוסייהם אדומים איש חרבו שלופה בידו סובבים את ב' כיתות הנערים והמלך באמצע, וח' אלף אנשים שומרי ח' פתחי הפלטרין כנז"ל הם הולכים אחורי סוסי המלך, ומ' אלף איש שומרי הסוסים לבושים שיריון מלבושיהם שחורים וסוסייהם שחורים כובע נחושת בראשם כולם גבורים בעלי רומח ואלו הם הסובבים את כל הכיתות הנז"ל והמלך באמצע כחומת נחושת כעיגול פתוח וסגור, כאשר אצייר לפניך איך ילך מלך אשט"אנבול למלחמה בכל המון העם איש על דגלו כנז"ל. וכל מה שכתבנו עד הנה הוא מחנה המלך והיא שמירת המלך לבדו כל הכיתות הנז"ל, ומ"ד פינות מחנה הזה של מלך עד דרך ג' ימים ימה וקדמה צפונה ונגבה, והם דרך י"ב ימים ימין ושמאל פנים ואחור ו' ימים מכל קצה מלא
 48v אנשי | המלחמה והוא כי ממחנה המלך דרך פנים עד דרך ג' ימים הולכים שש מאות טאבורים⁶⁰⁰, וכל טאבור וטאבור הוא ז' אלפים איש גבורי חייל וכל מין כלי מלחמה עמהם, וכן בצד ימין וכן בצד שמאל ואחור, ומחנה המלך באמצע, ומשם יצא דבר המלך ודתו לכל ד' פינות הללו. וזה לך ציורם ממש⁶⁰¹. וזה לך ציור הילוכו של מלך רום

⁶⁰⁰Del turc otomà, طابور, *tābūr*, "batalló". | ⁶⁰¹Després d'aquesta paraula hi ha la il·lustració del l'exèrcit del rei, veure il·lustració núm. 1 a l'apèndix al final de l'edició del text.

verge, de catorze anys, tots ells amb el mateix grau, mateixa alçada, mateixa bellesa, amb vestits d'argent, or i bones gemmes en gran quantitat serveixen el rei a dalt al palau. El palau del rei té vuit portes i en cada una hi ha mil homes vestits de verd, tots ells de quaranta anys en amunt amb tota mena d'armament. Quaranta mil de la cavalleria reial, tots ells abillats amb armadura i llança sobre els cavalls. Quaranta-quatre mil homes marxen davant del rei i cada un d'ells té tres ballestes, una gran sobre l'espatlla i dues petites en el cinturó. Marxen en aquest ordre: | vint-i-un mil a la dreta, vint-i-un mil a 48r l'esquerra⁶⁵⁷ i el rei va enmig. Tres mil joves ben plantats -citats més amunt- amb els seus vestits blancs i els seus cavalls blancs plens de gemmes i els cavalls envolten el rei al centre. Cinquanta-dos mil⁶⁵⁸ joves guardians de la cort del rei envolten aquests nois i el rei amb vestits blancs i cavalls blancs. Vint-i-quatre mil joves amb la barba afaitada guardians del jardí, citats més amunt, d'ulls vermells, van vestits de vermell i els cavalls de vermell, cada u amb una espasa desembeinada a la mà i envolten els dos grups de nois i el rei enmig. Vuit mil homes guardians de les vuit portes del palau -citats més amunt- marxen darrere els cavalls del rei. Quaranta mil homes guardians dels cavalls van vestits amb armadura, amb vestimenta negra i cavalls negres, amb un casc de coure al cap i tots són homes forts amb la llança, i són els que envolten tots els grups citats més amunt i el rei enmig com una muralla de bronze, com un cercle obert i tancat, us dibuixaré com va el rei d'Istanbul a la guerra, amb tota la massa del poble, cada u en la seva divisió -com s'ha dit més amunt-. Tot allò que hem escrit fins ara de l'exèrcit del rei, només tracta dels grups que s'han citat més amunt per fer guàrdia al rei. El campament del rei s'estén pels quatre cantons fins a tres jornades cap a l'oest, est, nord i sud⁶⁵⁹. És un camí de dotze jornades a dreta i esquerra, a davant i darrera, sis dies d'un extrem a l'altre plens de guerrers. | Davant 48v el campament del rei transcorren fins a tres jornades marxant sis-cents batallons⁶⁶⁰, i cada un dels batallons té set mil homes forts⁶⁶¹, soldats, amb tot tipus d'armament de guerra, tant al costat dret com al costat esquerra, i darrera⁶⁶², i el campament del rei enmig, d'on sortia la paraula del rei i la seva ordre a tots aquests quatre cantons. Aquí tens el seu dibuix⁶⁶³: tens el dibuix de la marxa del rei de Rom quan va a la guerra. Quant a això, el

⁶⁵⁷Perquè coincideixin els números hauria d'haver escrit "vint-i-dos mil i vint-i-dos mil". | ⁶⁵⁸Anteriorment havia escrit dotze mil. | ⁶⁵⁹Gn 28,14. | ⁶⁶⁰En el text *taburim*, del turc otomà طابور, *tabur*, "batalló". | ⁶⁶¹Estariem parlant de quatre milions dos-cents mil soldats, una xifra per descomptat exageradíssima. | ⁶⁶²És a dir, la xifra anteriorment citada multiplicada per tres, dotze milions sis-cents mil soldats. Impossible. | ⁶⁶³Veure la il·lustració núm. 1 a l'apèndix de l'edició del text.

כשהולך למלחמה, ואשר על כן אמר התנא האלהי הרשב"י זלה"ה
 דאמר כמלכותא דלעילא מלכותא דלתתא⁶⁰², | וצדקו דבריהם⁶⁰³
 ותסתכל בכל אשר כתבנו לעיל ותשכיל ותדע כמה כח וכמה חוזק יד יש
 למלך רום, אך כי לא כתבתי מי' חלקים חלק א'.
 ונחזור לעניננו כי המלך וכל בית המלך לבשו אדומים, ויצו המלך
 שישימו פעמו על דרך⁶⁰⁴ בבל ביבשה. בקיצור שבא המלך עד קרוב בבל
 כדרך ז' ימים וילכוד כמה מדינות מערי פרס ומדי, ויהי מספר ההרוגים
 אשר הרגו אנשי רום מאנשי פרס י"ז אלף רפ"אזי, ושללו להם שלל עד
 אין חקר ואין מספר, ויקרב אל עיר בבל וילכוד אותה וישחוט את כל
 חכמיה על רגלי קבר אימאם עזאם הנז"ל, וילך עוד למעלה עד עיר
 בַּצְרָה דרך ז' ימים, וילכוד גם אותה וכל גבולה דרך י' ימים מבצרה
 ולעיל. וירא ש"אע עב"אס⁶⁰⁵ מלך איס"פעון⁶⁰⁶ היא פרס והנה מלך רום
 נכנס בכל גבולו ולחך אותו כלחוך השור את העשב⁶⁰⁷, ויאמר לחכמיו
 איך יהיה עצתכם בדבר הזה, ויאמרו לו חכמיו: אין לך תקומה לקום |
 מפני מלך רום ולא תוכל לו כי מלך גדול רב ועצום הוא מכל ממלכות
 הארץ, אך בזאת יאות לך להשיב חמת המלך מלאך המות מעליך ומעל
 ארצך וכל עבדיך, שתשפיל עצמך עד לעפר ותלך לפניו חפי רגלים
 וחפוי ראש וחבל כרוך על צוארך ותפול לפניו ארצה ותאמר לפניו
 חטאתי לה' אלהי אברהם⁶⁰⁸ חליל ורחמן⁶⁰⁹ מלך מלכי המלכים הק"בה
 מושל בעליונים ושולט בתחתונים. וגם לך חטאתי מלך גדול בכל

⁶⁰²Similiar al Zóhar, *Berešit, paraša Miqes*, 197: זכה למלכותא דלעילא ולמלכותא דלתתא | ⁶⁰³Hauria d'haver escrit amb *alef* i ara correctament escrit דבריו | ⁶⁰⁴Similar a SI 85,14: וישם לדרך פעמו | ⁶⁰⁵Abans l'havia escrit amb *alef* i ara correctament escrit עם *ayin*, عباس, *Abbās*. Veure l'estudi lingüístic. | ⁶⁰⁶Ja ha aparegut anteriorment. El canvi de timbre *a* per *o* és característic en els dialectes perses orientals, però l'addició de la lletra *'ayin*, no. Veure a l'estudi lingüístic l'addició de la lletra *'ayin*. | ⁶⁰⁷Com Nm 22,4: כלחוך השור את ירק השדה | ⁶⁰⁸A Js 7,20 Israel enlloc d'Abraham: חטאתי ליהוה אלהי ישראל | ⁶⁰⁹De l'àrab, إبراهيم الحليل الرحمان, *Ibrahīm al-ḥalīl al-raḥmān*, "Abraham, l'amic misericordiós [de Déu]".

tanaïta rabí diví Šim'on bar Yoħa'i -que visqui la seva memòria en el món futur- va dir: “com el regne de dalt, el regne de baix”⁶⁶⁴, | i les seves paraules eren encertades, mireu tot allò que hem escrit amunt, comprendràs i sabràs quin poder i quina mà forta té el rei de Rom, tot i que només n’he escrit una desena part⁶⁶⁵. 49r

Tornem al nostra tema, perquè el rei i tota la casa del rei van vestir de vermell, i el rei va ordenar que es disposessin a marxar de camí⁶⁶⁶ a Babilònia per terra⁶⁶⁷. Resumint, el rei va arribar a la vora de Babilònia, a unes set jornades, i va capturar diverses ciutats de Pèrsia i Madi, i el nombre de morts de la gent de Pèrsia que va ser assassinada pels homes de Rom va ser de disset mil refusadors, i els van prendre un botí incomptable. Es va aproximar a la ciutat de Babilònia i la va capturar. Va executar tots els seus savis al peu de la tomba de l'imam A 'zam⁶⁶⁸ -citad més amunt- i se'n va anar més al sud, fins a la ciutat de Bàssora, a set jornades de viatge, ciutat que també va capturar amb tot el seu territori, a deu jornades de Bàssora i més al sud. El xa Abbàs, rei d'Isfahan, a Pèrsia, va veure que el rei de Rom entrava a tot el seu territori i el consumia com un toro consumeix l'herba⁶⁶⁹, i va dir als seu savis: “Quin serà el vostre consell en aquesta qüestió?”. Li van dir els savis: “No et podràs mantenir dret | davant el rei de Rom i no el venceràs perquè és el rei més gran i fort de tots els regnes de la terra⁶⁷⁰. Per això, t'és convenient respondre a la còlera del rei, l'àngel de la mort, pel teu bé, per a la teva terra i tots els teus servents, rebaixant-te davant seu fins a la pols, descalç, avergonyit, amb una corda lligada al teu coll, i cauràs davant seu a terra i li diràs: «He pecat contra el Senyor, Déu d'Abraham⁶⁷¹ amic misericordiós [de Déu]⁶⁷², Rei de reis, el Sant -beneït sigui-, sobirà de les altures i governant de la terra. 49v

⁶⁶⁴El personatge citat és rabí Šim'on bar Yoħa'i, tradicionalment a qui se li atribueix l'autoria del llibre del Zóhar. La cita és del llibre del Zóhar, vol.1 (Gènesi), *paraša Miqes*, f. 197, però no diu exactament això, sinó: “va merèixer el regne suprem i el regne de baix”. | ⁶⁶⁵Fins aquest punt l'exageració de l'autor pot veure's influïda pel fet de voler expressar la magnificència i el poder del sultà d'Istanbul. Segons la Crònica de Zarain Agha el sultà va mobilitzar pel setge de Bagdad cent vuit mil cinc-cents vuitanta-nou homes, dels quals trenta-cinc mil eren d'infanteria -la majoria genissers- i la resta cavalleria. En nombre no, però en proporció és molt similar als números de Šašon Hay -quaranta mil de cavalleria entre un total de cent trenta-tres mil soldats-. Veure RHOADS MURPHEY, *Ottoman Warfare. 1500-1700*, 2006. | ⁶⁶⁶Similar a SI 85,14. | ⁶⁶⁷La distància és de 1600 km i segons el cronista i historiador Joseph von Hammer, es van fer cent deu parades i van necessitar cent noranta-set dies per arribar. Veure JOSEPH VON HAMMER, *Histoire de l'Empire Ottoman*, vol.2, 1885. | ⁶⁶⁸Els otomans van massacrar-ne la població després de quaranta dies de setge, com hem vist en les notes biogràfiques d'Abbàs I i Murad IV. | ⁶⁶⁹Com Nm 22,4. | ⁶⁷⁰Al llibre bíblic d'Esdras apareix una referència similar al rei persa Cir (Esd 1,2), però l'atribució de la grandesa no és pel rei Abbàs, rei dels perses, sinó pel sultà Murad. | ⁶⁷¹A Js 7,20 apareix Israel enloc d'Abraham. Aquest canvi s'entén perquè Abraham és el nexa comú entre els jueus i els ismaelites. | ⁶⁷²Cita de l'àrab إبراهيم الحليل الرحمان, *Ibrāhīm al-ħalīl al-raħmān*, que apareix en una de les obres historiogràfiques més conegudes en el món àrab, l'obra d'Ibn Kaṭīr, *al-Bidāya wa-al-nihāya*, “El principi i el final”. Veure Part 1, capítol *Sāliħ Nabī tamūd 'alayhi al-salām*, en la *Qiṣa: Ibrāhīm al-ħalīl al-raħmān*.

ממלכות הארץ מלך שולטן מור"אט אדון עיר הממלכה איש"טאנבו' יע"א⁶¹⁰, ועתה אתה אדוני שא נא לחטאתי ולחטאת⁶¹¹ עמי הרשעים אשר הם גרמו לי את כל הרעה הזאת לשים מלחמה ביני וביניך, ואני לא אבוא כיתוש לפני רוח לפניך, לכן שא נא לחטאתי ואכרות עם אדוני ברית עולם⁶¹² ככל אשר יאווה נפשו והנני מסרתי עצמי לפני אדוני אם למות ואם לחיים.

50r וישמע מלך פרס לדברי חכמיו ויקום ויחליף את בגדיו וילבש בגדי פרומים ויתן חבל על צוארו וגם | על שכמו ויבוא לילה בתוך מחנה מלך רום ויפול לפני רגלי המלך ויבכה ויצעק בקול מר, ויאמר: אני פלוני מלך פרס, ומה חורי האף הזה⁶¹³ לקום מלך אדיר וחזק מאד בעל הכח אשר הוא לוחם מדי שנה בשנה עם ז' מלכי עשו, הוא אדום, ומה אני ומה חיי שיקום לרדוף אחרי עוף בלא אגפיים וכל ארצי וממלכתי לא יבוא לפניו כדירת⁶¹⁴ של תרנגלים שלו, ועתה הנני אני ועמי לפני אדוננו המלך לעבדים וארצי לפניו והוא הטוב בעיניו יעשה.

ויאמר המלך רום לנערים לובשי בגדי לבן עם מרגליות: מי הוא זה האומר כדברים האלו, ויאמר' לו: הוא מלך פרס שבא והכניעה עצמו תחת כפות רגלי' ומתחנן לפני עפר רגליך ככל אשר שמעת. ויאמר המלך בכעס גדול לאמר: מה אעשה לאנשים הכופרים האלו כי אני נדרתי לעלות עד לעיר עיספ"און⁶¹⁵ ולתפוש את מלכם חי ולשחוט אותו ככלב על כסא ממלכתו⁶¹⁶ ולשרוף את כל ארצו, ועתה באו ונכנעו לפני, לכן תאמרו לכופר הזה שירד בבילה ושם נכרות עמו ברית.

50v ויצו המלך לתקוע | שופרות ולחזור אל עיר בבל, ויתקעו קול שופרות בתוך מחנה המלך וישמעו כל המחנות הסובבים את מחנה המלך כנז"ל וכצייר אשר ציירתי לעיל ממש, כי המלך באמצע ומשם יצא הדיבור לד' פינות העולם ורצים לעשות מצותו. ובקיצור חזרו כלם כיחד [ל]עיר בבל, וישב המלך רום על כסא המלוכה בעיר בבל. וירימו

⁶¹⁰יכוננה עליון אמן | . Aquesta paraula no apareix a l'edició de Ben Zvi. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 455. | ⁶¹¹Inspirat en Is 65,3: וואכרתה לכם ברית עולם. | ⁶¹²Dt 29,23: מה חורי האף הגדול הזה | ⁶¹³Hauria d'haver escrit כדירה. | ⁶¹⁴Observis el nom de la ciutat amb diferents lletres guturals. | ⁶¹⁵En l'edició de Ben Zvi apareix enlloc seu מלכותו. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 455.

També he pecat contra teu, el gran rei de tots els regnes de la terra, el rei sultà Murat, senyor de la ciutat reial d'Istambul -que l'Altíssim la consolidi-, i ara tu ets el meu senyor. Si us plau, perdona el meu pecat⁶⁷³ i el pecat del meu malvat poble, que m'han suscitat tot aquest mal d'establir una guerra entre tu i jo⁶⁷⁴. No vindré davant teu com un mosquit davant del vent⁶⁷⁵. Per això, perdona els meus pecats i faré un pacte⁶⁷⁶ amb el meu senyor per sempre per complaure la seva ànima. Heus aquí que m'he lliurat a mi mateix davant el meu senyor, sigui per morir o per viure⁶⁷⁷»”.

El rei de Pèrsia va escoltar les paraules dels seus savis, es va aixecar, es va canviar de roba i es va vestir amb parracs i es va posar una corda al coll i | a les espatlles. Va 50r arribar de nit a l'interior del campament del rei de Rom i va caure als peus del rei, plorava i cridava amb veu amarga, dient: “Sóc un quídam, un rei de Pèrsia, per què tanta severitat⁶⁷⁸? Per què s'aixeca un rei tan magnífic, fortíssim i poderós, que lluita cada any contra els set reis d'Esau⁶⁷⁹, que és Edom? Què sóc jo i la meva vida perquè s'aixequi i persegueixi una au sense ales? Tota la meva terra i el meu reialme no acudiran davant seu com cucs pels teus pollastres⁶⁸⁰. Ara, heus aquí que jo i el meu poble ens trobem davant el nostre senyor, el rei, com a esclaus, i la meva terra està davant seu. Que faci el que cregui millor”.

El rei de Rom va dir als joves que anaven abillats amb roba blanca i gemmes: “Qui és aquest que diu paraules com aquestes?” Li van respondre: “És el rei de Pèrsia que ha vingut i s'ha sotmès sota els teus peus i demana compassió davant la pols dels teus peus, tal com has sentit”. El rei va dir amb gran fúria: “Què faré a aquests infidels? Vaig prometre arribar a la ciutat d'Isfahan, capturar viu el seu rei, degollar-lo com un gos damunt el seu tron reial i cremar tota la seva terra. Ara han vingut i se m'han rendit. Així doncs, digueu a aquest infidel que vagi a la ciutat Babilònia i allí faré un pacte amb ell”⁶⁸¹.

El rei va ordenar que toquessin | les trompetes i que tornessin a la ciutat de 50v Babilònia. El so de les trompetes va ressonar pel campament del rei i d'allà per tots els altres campaments del voltant -com s'ha dit més amunt i com la il·lustració que he dibuixat més amunt-, perquè el rei estava al centre. D'allà va sortir la seva sentència cap als quatre

⁶⁷³Ex 10,17. | ⁶⁷⁴Per saber més d'aquest context en què sempre és el poble el que surt perdent i el monarca és l'únic que és perdonat, veure el Capítol 4. | ⁶⁷⁵Aquesta metàfora tan original ja havia aparegut en el f. 30v. És a dir que el rei vindrà amb tota la seva majestat. | ⁶⁷⁶Inspirat en Is 65,3. | ⁶⁷⁷Anteriorment no escrivia aquesta oració (veure f. 33r) i ara cita bé 2Sa 15,21. | ⁶⁷⁸Com Dt 29,23. | ⁶⁷⁹Fins al moment, podrien ser els set països d'Edom citats més endavant al f. 56r: Castella i Espanya, Lisboa i Portugal, França, Gènova, Malta i Sicília. | ⁶⁸⁰És a dir, que no acudirien al rei per ser víctimes de l'exèrcit otomà. | ⁶⁸¹Seria el pacte del Tractat de Zuhab, el 17 de maig de 1639.

קול יחד כל העם, גדול וקטון, ויאמרו: יחי אדונינו מלכינו מלך אדיר וחזק מאד גבור חיל איש מלחמה שולט"אן מור"אט יר"ה. ויאמר המלך להביא לפניו את מלך פרס, ויביאו אותו ואת משניהו לפני המלך, ויאמר להם המלך: שמעו נא כופרים, דאם⁶¹⁷ לא יראת⁶¹⁸ מאלהים⁶¹⁹ כי השפילתם עצמיכם ובאתם תחת כפות רגלי, ואני מה אעשה מאחר שהמלך מלך מלכו של עולם הוא השפיל אתכם, כי הוא לבדו משפיל רשעים עדי ארץ ודי לי במשפט שעשה הוא י"ת בכם לבדו. לכן אין לכם מות, אבל ככל אשר עשיתם לאב הדת אימ"אם עז"אם י"שו⁶²⁰ כן אעשה בכם לעיני כל העם כאשר הייתם קושרים כלבים בקברו.

51r ויקום המלך וירכוב⁶²¹ על מרכבתו וילך לקבר | של אימ"אם עז"אם, ואמר: פשטו את מלך פרס והמשנה שלו, ויביאו דבש וימשחו את כל גופם בדבש, וקשרו אותם בקבר הזה חבל בצוארם ככלבים וידיהם ורגליהם תקועים⁶²² בדקר נעוץ, ותפתחו כל החלונות ויבוא השמש עליהם ויחם הדבש וירבו הדיבורים וילקקו מגופם ויכו אותם בעוקצם, ותאכילו אותם מאכל ומשתה בתוך כלי ככלבים, כן תעשו להם ג' ימים. ואח"כ תביאום אלי. וירכוב⁶²³ המלך וילך, ויקחו עבדי המלך את מלך פרס ומשניהו ויפשטו אותם וימשחו את כל גופם דבש ויקשרו אותם כמאמר המלך, והוא זמן קיץ וזמן פירות. ויעופו ויריחו הדיבורים והזבובים את ריח הדבש ויחוננו על גוף האנשים האלו, והדיבורים מכים בעוקצם על כל בשרם ודם יורד מעליה והם צועקים ככלבים ואין מרחם, כי כופרים ארורים הם. ויהי אחר ג' ימים ויקחו אותם ויוליכוהו⁶²⁴ אל בית המרחץ וילבישו אותם ויוליכום לפני המלך.

51v ויאמר למלך פרס כצד הייתה⁶²⁵, זה ג' ימים, כך בא אלי אימ"אם עז"אם בחלום לומר כך וכך עושים לי אנשי איראן רפאז"י שקושרים על קברי כלבים וחמורים | וכל מיני ביזיון עושים לי, לכן עשיתי ג"כ אני את הביזיון הזה לכם לעיני כל העם, ויהי כתובה זו על לוח לבכם בעט ברזל ועופרת לבל ישכח לעולם. ועתה בואו ונכרתה ברית עמכם

⁶¹⁷L'ús del relatiu en arameu li dona un registre més elevat al discurs reial. | ⁶¹⁸Tal vegada hauria d'haver escrit יראתם אלהים. | ⁶¹⁹Com 2Sa 23,3: יראת אלהים. | ⁶²⁰Aquesta vegada amb l'abreviatura completa que no apareixia en el f. 46v, ימח שמו ויכרו. | ⁶²¹Hauria d'haver escrit וירכב. | ⁶²²Hauria d'haver escrit תקועות. | ⁶²³Hauria d'haver escrit וירכב. | ⁶²⁴Hauria d'haver escrit ויוליכום. | ⁶²⁵En l'estudi lingüístic del Capítol 2 ja hem parlat del reforç de la lletra *he* com a indicador del timbre *a* a final de paraula.

cantons del món i van córrer a complir la seva ordre. Resumint, tots junts van tornar a la ciutat de Babilònia, i el rei de Rom es va asseure al tron reial de la ciutat de Babilònia i tot el poble, grans i petits, van alçar un crit dient: “Visca el nostre senyor, el nostre rei, rei magnífic i fortíssim, valent guerrer, home de guerra, sa majestat el sultà Murat”. El rei va dir que portessin davant seu el rei de Pèrsia. Van portar-lo amb el seu virrei davant el rei, i els va dir: “Infidels, feu el favor d’escoltar. No és pel temor de Déu⁶⁸² que us heu humiliat i heu vingut sota els meus peus. Què us puc fer després que el Rei de reis, Rei de l’univers us hagi abatut? Tot sol abat els injustos fins a terra⁶⁸³ i m’és suficient amb el judici que us ha fet Ell tot sol -beneït sigui-. És per això que no rebreu la mort, però tal i com vau fer al pare de la religió, l’imam *A ‘zam* -maleït sigui el seu nom-, així us ho faré a vosaltres davant tot el poble, com quan lligàveu gossos a la seva tomba”.

El rei es va aixecar, va muntar en el seu carro i se’n va anar a la tomba | de l’imam *A ‘zam* 51r i va dir: “Despulleu el rei de Pèrsia i el seu virrei. Porteu mel, uenteu el seus cossos amb la mel i lligueu-los en aquesta tomba amb una corda al coll com si fossin gossos, les mans i els peus fixats a un clau punxegut. Llavors obriu totes les finestres i que els toqui el sol, que escalfi la mel i que proliferin les abelles, que llepin els seus cossos i els piquin amb els seus fiblons. Alimenteu-los amb menjar i beguda en uns cossis, com gossos. Feu això tres dies. Després, porteu-me’ls”. El rei va muntar [en el seu carro] i se’n va anar. Els servents del rei van agafar el rei de Pèrsia i el seu virrei, els van despullar, en van untar amb mel els cossos i els van lligar com havia dit el rei. Era temps d’estiu i de fruites. Les abelles i les mosques anaven volant, van sentir l’aroma de la mel i van posar-se sobre el cos d’aquells homes. Les abelles van picar amb els seus fiblons tota la seva carn i els regalimava la sang. Ells cridaven com si fossin gossos i no hi havia qui se’n compadís, perquè eren infidels maleïts. Després dels tres dies els van agafar i els van conduir a la casa dels banys, els van vestir i els van conduir davant el rei.

Li va dir al rei de Pèrsia: “Com t’han anat aquests tres dies? L’imam *A ‘zam* m’ha vingut en un somni dient⁶⁸⁴: «D’aquesta manera em tracta la gent d’Iran, refusadors, que lliguen gossos i ases a la meva tomba | i em fan tot tipus de befa». Per això també us he fet 51v la mateixa humiliació a vista de tot el poble. Que això sigui gravat en els vostres cors amb ploma de ferro i de plom⁶⁸⁵, perquè no se us obliidi. Ara veniu i establirem un pacte amb

⁶⁸²Com 2Sa 23,3. | ⁶⁸³Sl 147,6. | ⁶⁸⁴Veure la visita del sant en el somnis en el Capítol 4. | ⁶⁸⁵Jb 19,24.

ואמנע את חרבי מעל צואריכם, והוא כי מבצרה על דרך י' ימים שלקחתי מכם בחרבי ובקשתי לי הוא, כי אין לחזור דבר שלוקח המלך בחרבו, ר"ל עד שם הוא גבולי, ומשם והלאה הוא גבולך, ומסימן גבול זה לא תעבור עלי ולא אעבור עליך להשמיד אותך ואת כל ארצך. ויקבלו את מאמר המלך ודתו, ויכרתו ברית שניהם על זה ויאכלו וישתו.

ויאמר המלך ילבשו את מלך פרס שא"ע עב"אס בגדי מלכות, והמשנה שלו הרגו אותו בחרב, ויעשה לו משנה אחר בארצו כי זה ראה בחרפת אדונו ואין בו יראה כקדם, ותנו לו סוסים וגמלים וכל צורכו וילך בשלום אל ארצו. ויעשו כן עבדי המלך ככל אשר צוה להם, וילך מלך פרס אל ארצו, ויכנס בתוך עיר איס"פאון⁶²⁶ היא עיר המלוכה של מלכות פרס ושם רוב עמלק. וימהר מלך פרס ויקבץ ח' כיכר זהב טהור עם | כמה בגדי מלכות וסוסים וגמלים עבדים ושפחות, וישלח דורון למלך רום עד עיר בבל.

52r

וישלח המלך רום א' משריו אל עיר בצרה ויהי שם למלך עד [ה]מקום שכרתו ברית עם מלך פרס. ושם שר גדול ג"כ בעיר בבל למלך. ויקום וילך אל ארצו.

ונחזור לעניננו הראשון: שיצאתי אני עוד פעם אחר מארצי לבקש רעתי ובאתי עד עיר בצרה, יחרב מהרה, ושם מצאתי את כה"ר⁶²⁷ יעקב מארם צובא ואת שאלתיאל חבירו, והוא תלמיד שלי בשחיטה. וכשראו

⁶²⁶És la quarta vegada que aquesta ciutat apareix citada de forma diferent. En aquest cas, no hi aparèixen guturals, però es manté la pronúncia del timbre "o", que com ja hem anunciat anteriorment, és un tret característic dels dialectes perses orientals: això és Afganistan i Tadjikistan. | ⁶²⁷כבוד הרב.

vosaltres⁶⁸⁶ i trauré la meva espasa dels vostres colls. Perquè Bàssora, a deu jornades de viatge, la ciutat que us he pres amb la meva espasa i el meu arc, és meva, perquè no s'ha de retornar allò que el rei ha pres amb la seva espasa, és a dir, fins allà arriba el meu territori, i d'allà en endavant és el teu territori⁶⁸⁷. De la traça d'aquesta frontera no passaràs cap a mi i jo no passaré cap a tu per exterminar-te, a tu i a la teva terra.” Van acceptar les paraules del rei i la seva religió i sobre això els dos van establir un pacte. Llavors van menjar i beure⁶⁸⁸.

El rei va dir: “Vestiu el rei de Pèrsia, el xa Abbàs, amb vestits reials i el seu virrei, mateu-lo a fil d'espasa i nomeneu-li un altre virrei de la seva terra, perquè aquest ha vist la humiliació del seu senyor i no el veuria com abans⁶⁸⁹. Al rei, doneu-li cavalls i camells i tot allò que necessiti, i que se'n vagi en pau al seu país”. Els servents del rei ho van fer tal com els ordenava. El rei de Pèrsia se'n va anar al seu país i va entrar a la ciutat d'Isfahan, que és la ciutat reial del regne de Pèrsia, i allà hi ha molts amalequites⁶⁹⁰. El rei de Pèrsia va ajuntar ràpidament vuit talents d'or pur amb | vestits reials, cavalls, camells, esclaus i 52r esclaves, i els va enviar a la ciutat de Babilònia com a present per al rei de Rom.

El rei de Rom va enviar un dels seus ministres a la ciutat de Bàssora, que pertanyia al rei, fins a l'indret que havien pactat amb el rei de Pèrsia. Allà hi roman un gran ministre i la ciutat de Babilònia també pertany al rei, que es va aixecar i va marxar al seu país⁶⁹¹.

Tornem al nostre primer tema: que vaig sortir una altra vegada més de la meva terra per buscar el meu mal⁶⁹² i vaig arribar fins a la ciutat de Bàssora -que sigui destruïda ràpidament-. Allí vaig trobar l'honorable rabí Ya'aqov d'Aram Šoba⁶⁹³ i el seu company

⁶⁸⁶Gn 26,28. | ⁶⁸⁷D'aquí es deriva la magnanimitat del sultà, tan excels i generós que va delimitar les fronteres, podent -segons el text- conquerir tota Pèrsia. La compassió és l'únic motiu pel qual Šašon Hay s'explica que l'Imperi Persa no estigui en mans dels otomans. | ⁶⁸⁸Com ja s'ha dit, es tracta de l'Acord o Tractat de Zuhab de 17 de maig de 1639 en què es va confirmar la divisió territorial del Pròxim Orient en les fronteres entre els perses i l'Iraq actual, tot i que les disputes van seguir durant molts més anys. | ⁶⁸⁹Tal vegada aquest és el destí i càstig que Šašon Hay hauria desitjat pel visir persa Muḥammad Beg, que va decretar la conversió a l'islam de tots els jueus de l'Imperi Safàvida en època del xa Abbàs II. Com apuntàvem, mai no se li acabarien els motius per acusar els perses, però el que resulta curiós és que l'autor passés anys exiliat a Balkh -de cultura persa-, i que tot i que la seva obra fos escrita en caràcters hebraics típicament perses, sembla que volgués convèncer els perses de la maldat dels seus governants, com si actués de mitjà propagandístic dels otomans. Veure capítol 2. | ⁶⁹⁰Amalec, nét d'Esau -com ja hem dit, els descendents del qual seran enemics dels jueus, estirp del seu germà Jacob-, pare dels amalequites, enemics declarats dels israelites (Ex 17,16) i que apareixen citats en el llibre del Gènesi, l'Èxode, Jutges, Samuel i Cròniques. | ⁶⁹¹És sorprenent aquest final tan sobtat després d'una història tan rica en detalls. ⁶⁹²Anteriorment l'autor ens parlava de com la riquesa s'havia convertit en mal, i la moneda en petits dimonis, f.45r. | ⁶⁹³La ciutat d'Alep. No és possible de reconèixer qui és aquest personatge si no es disposa de més informació que el nom.

אותי שמחו מאד לאמר, זה יש לו⁶²⁸ לב ותאווה לעשות סחורה במרגלית המור"וארי והוא יראה לנו הדרך. בקיצור שנעשינו שותפים ד' נפשות מישראל: העבד הכותב, וכ"הר יעקב ושאלתיאל, וה"ר אברהם מאישכ"נדרון, ושמנו כל א' י"ז אלף רופי' באמצע בחברושה⁶²⁹ לקרן כל א', ממונו וממון אחרים אשר בידו. ויהי סך מעות החברושה ס"ח אלף רופי'.

ונקום אחר הפסח שנת התס"ט ליצירה ונצא מעיר בצרה ונלך אל עיר הזה שמושכים | מרגלית המורוארי, ונקח בית על שפת הים ונשב, ^{52v} והנה הגתא"סים⁶³⁰ נפלו עלינו לאמר ספינות שלנו טובים⁶³¹, וזה אומר כך, וכבר פירשתי לעיל איך במדינה הזאת יש ראשי עם עשירים ולהם ספינות, ואנשי הספינה הם נקראים גתא"סים, ור"ל שהם אומנים לשוט בים והולכים עד לקרקע הים ויודעים מקום הסידף⁶³², והיא אם המורוא', והוא ממש כשתי כפות ידים סגורים⁶³³, כזה⁶³⁴. והמורוארי היא בתוך שתים⁶³⁵ כפות הללו באמצע כנקודות אשר בתוך הצורה⁶³⁶, וסי"דיף זה כשהוא בקרקע הים הוא⁶³⁷ פיו למעלה פתוח והוא חי ממש, וזה אומנות הגתאסים הללו הנז"ל שיודעים ללקוט אותם, שאם ח"ו נותן ידו בתוך פי הסידף יסגור את פיו ויחתוך ידו וישאר בתוך פי הסדיף.

לכן אפרש לך הענין הזה בטוב כדי שתבין בעין שכלך ויומתק בלבך כאלו אתה עומד בתוך הספינה ורואה בעין שכלך איך ואיך עושים: לכן תדע אחי שאנו הסוחרים נלך⁶³⁸ לבעלי הספינות הנז"ל, והם אומרים לסוחרים כמה ספינות צריך לכם, וכל סוחר וסוחר אומר הצריך לו⁶³⁹ כערך ממונו, וכל א' ספינה⁶⁴⁰ לוקחים שכר עליה | ו' אלף רופי' וס' גתא"סים וי"ז מלחים נותנים בתוך הספינה ואכילת ושתי

82r⁶⁴¹

⁶²⁸Hauria d'haver escrit ליה יש | ⁶²⁹Hauria d'haver escrit בחברותה, veure a l'estudi lingüístic del Capítol 2 el canvi *šin-taw*. | ⁶³⁰De l'àrab غَطَّاس, *ḡaṭṭās*, "bus". | ⁶³¹Hauria d'haver escrit טובות | ⁶³²De l'àrab, صَنْف, *ṣanf*, "ostra", "petxina". La curiositat d'aquesta paraula, escrita סִדְף סִדְף סִדְף o סִדְף en els ff. 82v, 83r, 83v, 53r i 53v, rau en el fet que no utilitza la paraula hebrea צדף i צדפה, *sedef* i *sidfa*, "nàcar" i "petxina", molt propera al persa i a l'àrab, però sembla que l'autor o bé no la coneix o bé l'ha confós la proximitat etimològica. Veure estudi lingüístic al Capítol 2. | ⁶³³Hauria d'haver escrit סגורות | ⁶³⁴Aquí hi ha la il·lustració de la primera petxina. Veure la il·lustració núm. 2 a l'apèndix del final de l'edició del text. | ⁶³⁵Hauria d'haver escrit שתי | ⁶³⁶Tal vegada hauria d'haver escrit צור | ⁶³⁷Hi sobra. | ⁶³⁸Hauria d'haver escrit הלכנו | ⁶³⁹Tal vegada hauria d'haver escrit ו הנדרש לו | ⁶⁴⁰Hauria d'haver escrit וכל ספינה אי | ⁶⁴¹Salt de foliació. Els dos propers folis són els ff.82 i 83.

Še'alti'el⁶⁹⁴, que és estudiant meu en l'ofici d'escorxar animals⁶⁹⁵. Quan em van veure es van alegrar molt i van dir: “Aquest té ment i desig de fer negoci amb les perles i ens ensenyarà el camí”⁶⁹⁶. El cas és que ens vam fer socis quatre jueus: el servent que escriu, l'honorable rabí Ya'aqov, Še'alti'el i el rabí Abraham d'Alexandria⁶⁹⁷. Cadascú vam posar disset mil rúpies per la companyia en un fons comú amb els diners d'un i els diners dels altres. El total monetari de l'associació era de seixanta-vuit mil rúpies.

Després de *Pesaḥ* de l'any 5469 de la creació⁶⁹⁸ vam aixecar-nos i vam sortir de la ciutat de Bàssora i vam anar cap aquella ciutat que recullen | les perles. Vam adquirir una casa al costat del mar i ens hi vam establir. Aleshores, els bussos⁶⁹⁹ se'ns van llençar a sobre dient: “Els nostres vaixells són bons”, això vol dir, com ja he explicat més amunt, l'existència en aquest país d'uns dirigents del poble, rics, que tenen vaixells. Les persones del vaixell són anomenades bussos, és a dir, que són experts navegants del mar, van fins al fons del mar i saben trobar el lloc de les ostres⁷⁰⁰, que és la mare perla, que és com dues mans tancades, així⁷⁰¹. La perla es troba a l'interior d'aquestes dues mans, al mig, els punts que es troben a dins del dibuix. Quan aquesta ostra està al fons del mar té la boca cap amunt, oberta, i és ben viva, i aquells bussos experts -citats més amunt- saben recol·lectar-les, però si, Déu ens lliuri, posés la mà a dins la boca de l'ostra, tancaria la boca i li tallaria la mà, que es quedaria a dins la boca de l'ostra.

Per això t'explicaré de forma general aquest tema per tal que l'entenguis amb l'ull del teu intel·lecte⁷⁰² i s'endolceixi en el teu cor, com si tu mateix estiguessis a l'interior del vaixell veient amb l'ull del teu intel·lecte com i de quina manera ho fan. Per això, sàpigues, germà meu, que nosaltres, els comerciants, vam dirigir-nos als propietaris dels vaixells -citats més amunt-, que diuen als comerciants quants vaixells necessiten, i cada comerciant

⁶⁹⁴Igual que el personatge anterior, no es pot saber qui és. | ⁶⁹⁵D'aquí es desprèn que un dels altres oficis de Šašon Hay a part de comerciar amb productes de luxe hauria estat el d'escorxador, si més no, en la seva vessant teòrica, la *šeḥita*, el sacrifici d'animals segons els preceptes de la *kašrut*. | ⁶⁹⁶No és la primera vegada que tenim un cas com aquest. No hi ha més confiança en un mateix que escriure la pròpia definició d'un a través de la boca d'altri. Veure capítol 2. | ⁶⁹⁷Com els dos anteriors, no és possible de reconèixer qui són aquests dos personatges si no es disposa de més informació que el nom. | ⁶⁹⁸A partir del mes d'abril de 1709. | ⁶⁹⁹En el text *gaṭasim*, de l'àrab, غَطَّاس، *gaṭās*, “bus”. | ⁷⁰⁰En el text, *sedef*, de l'àrab, صَدَف، *sādaf*, “ostra”, “petxina”. | ⁷⁰¹Veure la il·lustració núm. 2 a l'apèndix de l'edició del text. | ⁷⁰²Expressió ja utilitzada en el Talmud de Babilònia i que sembla ser un calc de la filosofia àrab i europea al referir-se a l'*ull de l'intel·lecte*, relacionat amb la visió espiritual. Veure UZDAVINYS, *Ascent to Heaven*, 2011, p. 33-34.

אנשים הללו⁶⁴² היא על הסוחר אשר לוקח הספינה בשכירות, והולכים דרך ים יום א' בתוך איי הים עד מקום שמורגלים לילך שם ומשליכים לינגייר⁶⁴³ במקום שיהיה שם מ' אמות מים בים. ולינגייר הוא כלי ברזל ויש לו ד' ראשים מוכפלים למעלה וזנב לו וראש הזנב הוא נקוב ועגולה גדולה ברזל מסובב בתוך הנקב, כציוור הזה⁶⁴⁴ ומעגול הזנב קושרים אותו בחבל עב בערך כובד הלינגייר, ויש ערך ג' מאות מאנים⁶⁴⁵ ברזל ויש עד אלף מאנים וכן בחסר, וכל זה כגודל הספינה, יגדל הלינגייר: הגדול לפי גודלו והקטון לפי קוטנו, וכשילך הלינגייר הזה לקרקע הים מתגולל בתוך החול או טיט ומתחזק בקרקע, וכן קושרים [את] הספינה בתוך הים ויש ספינה שיש לה ד' לינגיירין.

ונחזור לעניננו, שמשליכים שם לינגייר אז הגתאסים באים ונחלקים כיתות כיתות ו' ו' סביבים על דפנות הספינה, והוא שיושבים כל ו' כיתה א', ויש להם כל א' חבל נ' אמה אורך וטור"בה⁶⁴⁶ א' תלויה על צוארו ומזה ידוע שהוא גתאס, והם הולכים ב' מכל כיתה תחת הים, וכצד הם עושים: כל כיתה וכיתה הם ו' השנים הם | פושטים את בגדיהם וקושר כל א' חבל שלו האמור לעיל ותולה הטור"בה על צוארו, והוא כמין שק קטן שנותנים שעורים לסוסים, והחבל קוש' על יריכו וראש החבל⁶⁴⁷ היא ביד ב' אנשים ולוקח שמן זית בפיו וישוט ויורד לקרקע הים, וכשמגיע רגלו לקרקע הוא מפזר [את] השמן שבתוך פיו בנפיחה א' ופותח עיניו ורואה כל הקרקע כאספקלרי' מאירה, והוא מסיבת השמן שממאיר⁶⁴⁸ [את] המים עד שיוכל אדם לראות אפילו מחט א' בקרקע, ואז הגת"אס רואה את הסידף וימהר ברפיון ידים שלא יגע⁶⁴⁹ ידו בפי הסידף שחותך ידו או אצבעו בנוגעו בכל מקום שהוא פתוח מן הסידף כי יסגור ב' פיות שהם ב' כפות א' על א' וסביבות כפות הללו הם חדים כחרב שתי פיות והיא חי ומרגיש כשילך שוב דבר⁶⁵⁰ בתוך פיו יסגר כ"כ כי מעולם תאמר שהיא כף ולא שתים, לכן

82v

⁶⁴²Hauria d'haver escrit הללו אנשים ושתיה לאנשים הללו | ⁶⁴³Del persa لنگر, *langar*, "àncora". | ⁶⁴⁴Aquí hi ha la il·lustració de l'àncora. Veure la il·lustració núm. 3 a l'apèndix al final de l'edició del text. Ben Zvi intercala la il·lustració tres línies més avall. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 458. | ⁶⁴⁵Hauria d'haver escrit מנים. ⁶⁴⁶Del turc طوربا, *tūrbā*, "bossa". | ⁶⁴⁷Sobrevolat. | ⁶⁴⁸Hauria d'haver escrit שמאיר. | ⁶⁴⁹Hauria d'haver escrit שום דבר תגע ידו. | ⁶⁵⁰Hauria d'haver escrit שום דבר תגע ידו.

diu quants necessita segons els seus diners. Cada vaixell té un preu | de sis mil rúpies, amb 82r⁷⁰³ seixanta bussos i disset mariners que donen menjar i beguda a aquesta gent a dins del vaixell, que ha de pagar el comerciant que contracta el vaixell. Naveguen mar endins una jornada, entremig d'unes illes, fins al lloc que tenen per costum d'anar i llancen l'àncora⁷⁰⁴ en un lloc del mar que tingui uns quaranta colzes de profunditat. L'àncora és un instrument de ferro que té quatre caps doblegats cap amunt i també una cua, al cap de la qual hi ha un forat amb una gran anella de ferro que abraça el forat, com aquest dibuix⁷⁰⁵, i del cercle de la cua hi lliguen una corda gruixuda pesada com una àncora, i té tres-cents esclavons de ferro, o fins i tot té mil esclavons, més o menys⁷⁰⁶. L'àncora dependrà de la mida del vaixell: gran segons la seva grandària i petita segons la seva petitesa. Quan aquesta àncora se'n va al fons del mar es rebolca per la sorra o el fang i s'aferra a terra. És així com es lliga el vaixell en el mar, i hi ha algun vaixell que té fins a quatre àncores.

Tornem al nostre tema. Hi llancen l'àncora i llavors vénen els bussos i es divideixen en grups de sis als laterals del vaixell. Cada sis bussos es col·loquen en un sol grup. Cadascú té una corda de cinquanta colzes de llargada i una bossa⁷⁰⁷ penjada del coll, és per això que se sap que és un bus. Només se submergeixen dos de cada grup, i ho fan així: cada un dels grups té sis persones, | es treuen la roba i cada u es lliga la seva corda -com 82v s'ha dit més amunt- i es penja la bossa al coll, que és com el petit sac amb què es dona civada als cavalls. Es lliga la corda al maluc deixant el cap de la corda a mans de dos homes, agafa oli d'oliva amb la boca, se submergeix i baixa al fons del mar. Quan el peu li toca terra espargeix l'oli de dins la boca amb una exhalació i obre els ulls i heus aquí que veu tot el fons com un cristall transparent, i és per l'oli que aclareix l'aigua i fins i tot es pot veure una agulla en el fons. Aleshores el bus veu l'ostra i s'afanya en un obrir i tancar d'ulls⁷⁰⁸, però que no toqui amb la mà la boca de l'ostra i li talli la mà o un dit pel fet de tocar qualsevol lloc obert de l'ostra, perquè tancaria els dos becs⁷⁰⁹, que són les dues mans, una sobre l'altra. Els contorns d'aquestes mans són tan esmolats com una espasa, ambdós becs, i és ben viva, pressent quan alguna cosa es mou a l'interior de la seva boca i es tanca tant que mai diries que [el bus] tenia una o dues mans. És per això que el bus té por

⁷⁰³Els dos propers folis correspondrien al ff.82 i 83 que ha estat relligats al final del llibre. El motiu d'això es deu a un relligadura posterior a l'original, però en qualsevol cas anterior a la marca de foliació. | ⁷⁰⁴En el text, *lenger*, del persa. *لنگر*, *langar*, "àncora". | ⁷⁰⁵Veure la il·lustració núm. 3 a l'apèndix de l'edició del text. | ⁷⁰⁶És a dir, no és una corda, és una cadena. | ⁷⁰⁷En el text, *ṭurba*, del turc, *طوربا*, *tūrbā*, "bossa". | ⁷⁰⁸Jr 47,3. | ⁷⁰⁹De fet, és una sola boca, el que vol dir és que són dues closques -"llavis" hauria d'haver escrit- en forma de boca.

מפחד הגתאש אע"פי שהוק[ף] ⁶⁵¹ תיק ידיים של עור גאמיש ⁶⁵² הנקרא הבופלו ⁶⁵³ בדיני שחיטה, ועכ"ז ⁶⁵⁴ הולך ברפיון ידיים מאחוריו ממקום שורשו וכן עוקר אותו ונותן בתוך הטורבה התלויה בצוארו ועוקר מהם ב' או ד'. והגתאס האומן עוקרו עד ו' והכל תלוי בנשימת הגאתס כי הולך | בתוך מים עמוקים עד למטה ונופח שמן שבתוך פיו ועוקר את ^{83r} הַסְּדֵף והכל בנשימה א', וכשאינו יכול לסבול עוד לבקש דבר תחת הקרקע מנענעה [את] ראש החבל למטה, אז מרגישים ב' [ה] אנשים אשר החבל בידם בתוך הספינה ומושכים אותו מהר למעלה, אז אם מצא דבר למטה ונתנו בתוך הט"רבה לוקחים אותה מעל צוארו והוא יושב ומתנפש שעה א' וחוזר ולוקח שמן בפיו כנ"ז ונותן ראש החבל ביד ב' חביריו וישוט וילך למטה, וכן עושים כל הגתאסים וחוזר חלילה ביניהם, כי היום יורדים לשוט בים אלו ואחרים מושכים אותם, ומחר נשארים הם למשוך, ואשר היו מושכים יורדים לשוט כדרך הזה עושים. ומקבצים כל הַסְּדֵף אשר משכו מן היום בתוך שקים וחותרם הסוחר את פי השקים, וכל זה הוא עד מ' יום מר"ח ⁶⁵⁵ אייר עד י' ימים לחדש סיון. וחוזרים אל העיר, אור"מוז זה שם העיר, ואני שכחתי ולא כתבתי שמה למעלה.

^{*83v} לכן באים לעיר ומוציאים השקים הנז"ל מן הספינה והם חתומים בחותרם הסוחר מלאים סְּדֵף והם שלו, אבל בעל המכס יש בעיר שלוקח מכל מה שיוצא מן הים ממאה ב' למלכות, ויש אומנים לבד כדי להפריד הַסְּדֵף איש מעל אחיו כי הם כשתי כפות כנז"ל, והם יודעי[ם] להפריד אותם בלא שבירה כדי שלא ישבר המרגלית בתוכו, והוא ⁶⁵⁶ אומנות להפריד אותם מאמצע כזה ⁶⁵⁷ וישאר המורארי שלם, מדובק בכפות כנקודות אשר בציור ממש, ואומנים הללו לוקחים ממאה ה',

⁶⁵¹)Proposta de BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 459. | ⁶⁵²)Del turc جاموس, *jāmūs*, "búfal". | ⁶⁵³)Del sociolecte vernacle de l'autor, de base castellana, *búfalo*. | ⁶⁵⁴)עם כל זאת. | ⁶⁵⁵)ראש חודש. | ⁶⁵⁶)Hauria d'haver escrit והיא. | ⁶⁵⁷)Aquí hi ha la il·lustració de la segona petxina. Veure la il·lustració núm. 4 a l'apèndix de l'edició del text.

malgrat que té les mans embolicades amb un sac de pell de búfal⁷¹⁰, anomenada *búfalo*⁷¹¹ en les lleis del sacrifici⁷¹². Amb tot, en un obrir i tancar d'ulls, se situa per darrere d'on té les arrels i així l'arrenca i la deixa a dins de la bossa que té penjada al coll, i n'arrenca de dues a quatre. El bus expert n'arrenca fins a sis, tot depèn de la respiració del bus, perquè es mou | en aigües profundes, fins a baix, amb una glopada d'oli a la boca, arrenca l'ostra i 83r tot això amb una sola respiració. Quan no pot aguantar més anar buscant coses sota el fons, sacseja el cap de la corda, i llavors els dos homes del vaixell que tenen la corda a les seves mans ho noten i l'estiren ràpidament cap amunt. Aleshores, si ha trobat alguna cosa a sota l'haurà deixada a dins la bossa, que li agafen del coll. Ell seu i es reanima una hora i hi torna, agafa oli amb la boca -com s'ha dit més amunt-, dóna el cap de la corda als seus dos companys, se submergeix i se'n va cap avall. Així ho fan tots els bussos, i es van tornant els papers, perquè avui aquells se submergeixen i els altres estiren, però demà aquells es queden a estirar i els altres se submergeixen. D'aquesta manera ho fan. Llavors ajunten totes les ostres que han recollit durant el dia a l'interior d'uns sacs i el comerciant sella l'obertura dels sacs. Tot això durant quaranta dies. Des del primer dia del mes d'*Iyar* fins al desè dia del mes de *Siwan*⁷¹³. Aleshores tornen a la ciutat, Hormuz, que és el nom de la ciutat, me n'havia oblidat i no l'havia escrit més amunt⁷¹⁴.

Per tant, arriben a la ciutat i treuen del vaixell els sacs mencionats més amunt, 83v segellats amb el segell del comerciant, plens d'ostres, i són de la seva propietat. Però hi ha un duaner a la ciutat que de tot el que surt del mar pren un dos per cent per al regne⁷¹⁵. També hi ha artesans específics per separar [una boca] de l'altra de l'ostra, perquè són com dues mans -com s'ha dit més amunt-, i saben separar-les sense fracturar-les perquè no es trenqui la gemma de dins. Separar-les és un art, així⁷¹⁶, i pren la perla sencera enganxada a les mans, exactament com els punts del dibuix, i aquests artesans obtenen un cinc per cent.

⁷¹⁰En el text, *gamis* o *jamis*, del turc جاموس, *jāmūs* (en turc modern “camiz”, *jamiz*). | ⁷¹¹En el text, *bufalo*, del sociolecte vernacle de base castellana de l'autor. | ⁷¹²En el f. 52r Şaşon Hay ens parlava que havia exercit de mestre en el sacrifici d'animals. | ⁷¹³Això és en els mesos de primavera. En aquell any de 1709 els dies del més de *Siwan* serien de l'11 d'abril al 19 de maig. | ⁷¹⁴Aquestes són les illes a què feia referència quan narrava que havien sortit de la ciutat de Bàssora en el f. 82r. El port de Hormuz és l'actual Bandar Abbas -davant d'una petita illa anomenada Hormuz-, a l'Iran. Aquesta ciutat va canviar de nom en honor del qui la va conquerir als portuguesos el 1614, Abbàs I. | ⁷¹⁵No debades l'etimologia del terme amb què es coneixia en el món occidental era Gamrun, paraula que deriva del persa گمرک, *gumruc*, “duana” de la qual els anglesos estaven exempts. | ⁷¹⁶Veure la il·lustració núm. 4 a l'apèndix de l'edició i traducció.

לכן מוציאים כל המרגלית הנמצא[ת] בתוך הסידף לפני הסוחר והוא נותן חשבון כמנהג כנו"ל. אח"כ מביא [אותם ל]אומנים שנוקבים המורוארי, וזה האומנות קשה מכלם. לכן לוקחים שכר מלא, כי המרגלית יוצא[ת] מתוך הכפות היא חלק עגול והטובה שבמורוארי היא שיהי⁶⁵⁸ עגולה, עיגול יפה עד שלא יוכל לעמוד בצד א' והיא מתנענע[ת] ומתגולל[ת] מכאן ולכאן ויהי⁶⁵⁹ לבנה וזיו אורה, מתלהלב בה ומאיר בעור המורוארי, וזה נקרא מִי המרגלית בתוך הסוחרים כי כל מרגלית, ומרגלית יש לה מים והוא אורה ומאורה ניכר[ת] המרגלית וכל א' כגוון שלו כך יהיה אור שלה | וכן כל המרגלית, אבל המורוארי^{53,660} בדיקותה קשה מכלם, והצער הגדול הוא לנוקבה, וכמה וכמה נשברים בעת שנוקבים אותם⁶⁶¹, ואין נוקב אותה כי אם בעפר של אילמאס והוא יהלם⁶⁶². לכן אחר שהסוחר נותן לנקוב אותם ויצא במזלו כל מה שיצא ממורוארי שלם משים אותם לבדם, וגם עפרם ופרודים שלהם⁶⁶³, והסידף השבורים והשלמים הכל לוקח והולך אל מקום חפצו, ואם הוא בעל מזל ירויח הרבה, כי כמה אנשים נעשו עשירים מופלאים בסחורת המורוארי זו, וכמה עשירים מופלאים נעשו עניים גמורים ואבדו ממונם וממוץ אחרים אשר בידם ולא יעלה בידם אפילו מורוארי א', וזה משל שאומרים אֵיזָאָר גוֹטִי בִּיכוּרְדֵם דוּרִי בְּכָף נְרִיסִיד וכ"ו⁶⁶⁴ והוא אמת. ואני א' מהם בע"וה, והוא שלפעמים לוקח הסוחר ספינה והגתאסים והולכים לאותו מקום כנו"ל והולכים לקרקע הים, ולא יעלה ביד הגתאס ב' פעמים סידף א' או ב', ואחר הטורח ועמל מאחר מ' יום חוזרים אל העיר, ובמזל הרע של הסוחר בשעה שמפרידים [את] הַסִּדְף |^{53v} אין בהם כלום והם רקנים וזה מזלו הרע, כי דרך הַסִּדְף כך הוא, שיוצאים רובם רקנים, ולא יצא מלא מרגלית אלא לאותם שיש להם מזל טוב בסחורה זו. והוא משל נמשל לצידים שהולכים על שפת הים וכל א' רשת בידו ומשליך אותה אל הים לצוד דגים, ובעל מזל מושך

⁶⁵⁸Hauria d'haver escrit. | שתהי | ⁶⁵⁹Hauria d'haver escrit. | ותהי | ⁶⁶⁰Aquí es torna a reprendre l'orde dels folis. | ⁶⁶¹Hauria d'haver escrit. | אותן | ⁶⁶²Efectivament, és el mot persa ألماس, 'almās, "diamant". L'àrab i el turc han manllevat aquesta paraula. | ⁶⁶³En tota aquesta oració els sufixos de tercer persona del plural haurien d'haver estat escrits en gènere femení. | ⁶⁶⁴Del persa, هزار غوطه بخوردم دري بكف نرسيد, hazār gōtā biḥōrdam durrī bikaf narsīd, "mil vegades m'he submergit, de les quals no he trobat cap perla".

Treuen totes les gemmes que hi ha a dins de l'ostra davant del comerciant i ell li paga com és costum -tal i com he citat més amunt-. Després les porta a uns artesans que foraden la perla, i es l'art més difícil de tots⁷¹⁷, per això obtenen un preu fix, perquè la gemma que surt de les mans és una esfera llisa. La millor és que sigui esfèrica, una bella bola que no se sostingui en cap costat i es balancegi i rodolí d'aquí cap allà, i sigui blanca i la brillantor de la llum hi flamegi i il·lumini la pell de la perla. Entre els comerciants això s'anomena “les aigües de la gemma” perquè cada una de les gemmes té una aigua que és la seva llum i per la llum es coneix la gemma, cada una té la seva tonalitat, i aquest serà la seva brillantor. | 53r⁷¹⁸

És així en totes les gemmes, però la més difícil de totes per examinar és la perla, i la gran desgràcia seria foradar-la. Una gran quantitat d'elles es trenquen quan les foraden, i no se les ha de foradar si no és amb pols d'*ilmās*, que vol dir diamant⁷¹⁹. Per això, després que el comerciant les deixi per ser foradades i hagi tingut sort, agafa totes les perles senceres per separat, la pols i els fragments, i també les ostres trencades i les senceres, ho agafa tot, i se'n va allà on té el seu negoci. Si és sortós guanyarà molt, perquè hi ha gent que s'ha fet extraordinàriament rica en el comerç d'aquesta perla. Però alguns extraordinàriament rics s'han fet absolutament pobres i han perdut els seus diners i els diners que tenien d'altres, i no aconseguiran ni una sola perla, com el proverbi que diu: *De mil vegades que em vaig submergir, no vaig pescar ni una sola perla*⁷²⁰, etc, i és veritat. I jo sóc un d'ells per culpa dels meus nombrosos pecats, i és que de vegades el comerciant adquireix vaixell i bussos i se'n van al mateix lloc que s'ha dit més amunt, se'n van al fons del mar i de deu vegades els bussos no obtenen ni una ni dues ostres, i després de la fatiga i de l'esforç, després de quaranta dies, tornen a la ciutat, amb tanta mala sort del comerciant que a l'hora de separar l'ostra | no hi hagi res i estiguin buides. Aquesta és la seva mala sort, perquè generalment | 53v

les ostres són així i la majoria surten buides i només surten plenes de gemmes aquells que tenen bona sort en aquest comerç. Podríem posar l'exemple dels pescadors de la costa, que cadascú té una xarxa i la llença per pescar peixos: el sortós la retira i sortirà plena de peixos, i qui no té sort la retira i no hi ha ni un animaló. Per això, germà meu, així són les

⁷¹⁷Per tal de netejar la perla d'impureses, donar-li simetria i perforar-la per enfilar-la. Un error pot suposar la caiguda en picat del seu preu. | ⁷¹⁸Aquí es torna a reprendre l'orde dels folis del cos del llibre des d'on s'ha fet el salt cap als ff. 80-82. Veure Capítol 1. | ⁷¹⁹En el text, *elmas*, del persa, ألماس, '*almās*', “diamant”. | ⁷²⁰Ben Zvi ja va buscar el significat literal d'aquest proverbi persa, la traducció de l'hebreu del qual oferim en el text (veure BEN ZVI, «*Massa'ot*», p. 460). Metafòricament fa referència al fet que s'intenten abarcar moltes coses a la vida, però al final no es pot aconseguir res. Agraïxo especialment aquesta última informació a la professora Concepció Ciuraneta i Virgili. Veure el comentari lingüístic al Capítol 2.

והנה מלאה דגים, ומי שאין לו מזל מושך ואין בה אפילו שרצים. לכן אחי, כן הדבר הזה תלוי במזל כי נותן הסוחר כ"כ ממון והוצאות כנז"ל, אם יש לו מזל טוב אפילו ממק' סיד"ף⁶⁶⁵ אם יוצא ה' מהם מלאים ימצא הסוחר רצונו, ואם מזלו שחור כפחם כמוני וחבירי בע"וה, אפילו מאלף לא ימצא א' מלא מרגלית ויאבד ממנו וישאר עני, ומי גרם לו כי אם מזלו השחור כשולי הקדרה.

ונחזור לענינינו, שהלכנו ד' חבירים בס"ח אלף רופי' ונתעסקנו ג' שנים בסחורה הרעה הזה בעיר אורמוז עד שאבדנו כ"ח אלף רופי', ונתבלבלה דעתנו, ונאמר איש אל אחי[ו], כצד נעשה ואפתח פי אני הדל לרעתי, ואומר להם בואו אחי נלך אל ערי אינדי"שטאן⁶⁶⁶ אל עיר פג"ום מקום הילקוט⁶⁶⁷ כי שם ארוחת⁶⁶⁸ אני כל הממון | הזה. בקיצור 54r שנזדמן אצלינו השטן בשנה ההיא, והנה ספינה א' הולכת לבנגלה וכמה סוחרים ידועים ממקומינו בספינה הולכים גם הם אל עיר פגום, בשביל סחורת הילקוט, ונשתתף עמהם ונרכוב על הספינה לבוא אל עיר בנגלה, ונבוא עד עיר קוג'ין. ושם יהודים שחורים, ומארץ ההיא יוצא הפילפילים וג'וז ביבה⁶⁶⁹, והפילפיל הם אילנות קטנות קומה ופריו כאשכלות הגפן ממש כענבי קישמישי⁶⁷⁰, והאגוז שהיא ג'וז ביבה, אילנו כאילן של אגסים וקורין לפריו מורות⁶⁷¹, והג'וז ג"כ היא כפרי הזה כשלוקחים מן האילן אותה והיא לחה ומבשלים אותה בסוכר והוא מאכל מלכים, והיבשים הללו שמוכר הבסם, ר"ל אַטְתָּאר⁶⁷² והוא שלוקחים אותם לחים וחותכים אותם מרובע כמו שאנו חותכים את

⁶⁶⁵מקום הסידף | ⁶⁶⁶Així és com es coneix la Índia en els idiomes centreasiàtics -persa i turc-, amb la característica que les del tronc persa la segona vocal pronuncien amb timbre *u* i *o*, *Hindustan* i *Hindostan*, i les del tronc turc, amb timbre *i*, *Hindistan*. | ⁶⁶⁷Del persa, ياقوت, *yāqūt*, "gemma". Veure nota del f. 41v i estudi lingüístic del capítol 2. | ⁶⁶⁸Hauria d'haver escrit הרוחתי. | ⁶⁶⁹De l'àrab جَوْز بُوَا, *jawz buwā*, "nou moscada". | ⁶⁷⁰De l'àrab كشمش, *kišmiš*, "grosella". Tot i que un dels seus significats és "pansa" (veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 460), en aquest context també s'està referint a una altra accepció de la paraula que és la "grosella", que té la forma i la distribució del seu fruit de la mateixa manera que el pebre. ⁶⁷¹Probablement de la llengua malaialam del sud de l'Índia, *maram*, "nou moscada". | ⁶⁷²De l'àrab, عَطَّار, 'aṭṭār, "perfumer".

coses, tot depèn de la sort perquè el comerciant té tanta fortuna com despeses, com s'ha dit més amunt. Si té bona sort, fins i tot en el lloc de les ostres, si en surten cinc plenes, el comerciant trobarà el que vol, i si la seva sort és negra com el carbó, com ens va passar a mi i als meus amics per culpa dels nostres nombrosos pecats, ni de mil trobarà una plena de gemmes, perdrà la seva fortuna i quedarà pobre. El qui li ha causat [la pobresa] no és sinó la seva mala sort, negra com les vores d'una cassola.

Però tornem al nostre tema. Vam anar quatre companys amb seixanta-vuit mil rúpies i ens vam dedicar tres anys en aquest mal comerç a la ciutat d'Hormuz⁷²¹ fins que vam perdre vint-i-vuit mil rúpies, i totalment desconcertats ens vam dir els uns als altres: “Com ens ho farem?” Jo vaig obrir la boca, per desgràcia meva, i els vaig dir: “Veniu, germans, anirem a les ciutats de l'Hindistan, a la ciutat de Pegu⁷²², lloc del robí⁷²³, perquè hi vaig guanyar tota aquesta fortuna”. | Resumint, que en aquell any Satanàs es trobava 54r entre nosaltres. Hi havia un vaixell que anava a Bengala⁷²⁴ i hi viatjaven alguns comerciants coneguts de casa nostra que també anaven a la ciutat de Pegu per comercialitzar amb el robí. Vam associar-nos amb ells i vam pujar al vaixell per arribar a la ciutat de Bengala. Vam passar per la ciutat de Kochi⁷²⁵, on hi ha jueus negres⁷²⁶. D'aquella terra surten el pebre i la nou moscada⁷²⁷. El pebroter és un arbre de poca alçada amb fruits com els gotims del raïm, com el fruit de la grosella⁷²⁸. Quant a la nou, que és la nou moscada, el seu arbre és com un perer i n'anomenen els fruits *morot*⁷²⁹. Aquesta nou és com aquell fruit quan l'agafen de l'arbre, i és sucós, el cuinen amb sucres i és un aliment

⁷²¹Així, deuria romandre en aquella ciutat del 1709 al 1712. Més enllà d'aquesta data no es pot saber on va residir. | ⁷²²La ciutat on Šašon Ḥay havia fet tanta fortuna en el negoci dels diamants i que ja ha sortit anteriorment en el f.41v. | ⁷²³En el text, *yalqut*, del persa, *ياقوت*, *yāqūt*. El terme es refereix a “gemma” en general, però més endavant veurem que el *ceilan* és de color vermell, per tant molt probablement fa referència al robí. Veure els comentaris lingüístics al Capítol 1. | ⁷²⁴Bengala, el territori format per l'actual estat de Bangladesh i l'estat indi de Bengala Occidental. Es troba al nord del que es coneix -i que du el seu nom- com a Mar de Bengala. | ⁷²⁵Per la ciutat índia de Kochi a l'època, i els jueus que hi vivien, veure FISCHER, «Exploration of the Jewish Antiquities», en *Journal of the American Oriental Society*, núm. 87 (1967); FISCHER, *Ha-Yehudim be-Hodu*; WOLFF, Joseph, *Missionary Labours among the Jews, Mohammedans and other sects*, Londres, 1831, p. 473-474; ⁷²⁶Efectivament, a la costa Malabar al sud-oest de la Índia ja hi havia comunitats jueves. Quan els sefardites van arribar al s.XV-XVI es referien a ells mateixos com a jueus blancs en referència als jueus negres autòctons. Veure nota anterior. | ⁷²⁷En el text *joz biva*, de l'àrab, *جوز بوا*, *jawz buwā*, “nou moscada”. Veure en el f. 41v una introducció de les espècies que es poden trobar en aquest indret. | ⁷²⁸En el text *qišmiši*, de l'àrab, *كشمش*, *kišmiš*, “pansa”, i també “grosella”. Veure el comentari lingüístic en el Capítol 2. | ⁷²⁹De difícil identificació. Possiblement de la llengua malaialam, el principal idioma del sud de l'Índia, en què la “nou moscada” és *maram*.

הרימון, והאגוז היא באמצע כשאר הפרות שיש להם גר[ע]ין בתוכו, וגר[ע]ין הפרי הזה היא האגוז, ויש לה לבוש, והוא ג' קרומים יש לה ומפרידים הקרומים הללו מעליה וישאר הג'וז ערומה, והקרומים הללו נקראים פֶסְפֶסֶה⁶⁷³ ומוכרים זה לבדו וזה לבדו. ומעיר זה באנו אל עיר סאי"לאן משם יוצא הקנה וקורונפיל⁶⁷⁴, וסאילאן הטוב | משם הוא, והיא אבן אדומה כגוון ילקוט וכן רבים נכשלים בה ולוקחים אותה בדמים יקרים בחושבם שהיא אבן ילקוט, וקורין אותה הסוחרים מרגלית כזבנית. ואילן הקנה הוא קטן כאילן שיפט"אלי⁶⁷⁵ או זיר"דאלו⁶⁷⁶, והוא כולו רפואה עצו ופריו, והפרי שלו הוא כמו אלוג'י סורח"אק⁶⁷⁷ אבל זה⁶⁷⁸ סעוף כגוון זהב⁶⁷⁹, ובתוך הפרי גר[ע]ינים גר[ע]ינים כגר[ע]יני פרושים⁶⁸⁰, ר"ל ביה"י⁶⁸¹ ממש מדובקים זו לזו. והוא עיקר ונקרא בלשון ארמית ה"ל⁶⁸², ובלשון ישמעאל קא"קולי⁶⁸³, ובלשון פרסי לאג'ין דא"ני⁶⁸⁴, ומוכרין אותו ביוקר כערך הקורונפול ועץ שלו היא הקנה. וכן אילן הקורונפול כיוצא בו עצו ופריו כלו רפואה, אבל פריו הוא דמות אחר שהוא אשכלות אשכלות כמו הפילפיל ממש, אבל זה פריו ארוך ועצו הוא כקנה ממש, אבל זה גוון סעוף⁶⁸⁵ וזה גוון שחור, אבל הכל מוכרין בערך א'.

ומעיר הזה הלכנו אל עיר בנגלה ומשם יוצא הסוכר לרוב העולם וכמה דברי סחורה אחרים אשר מנעו מלספור, ועבדים ושפחות משם יוצאים לכל העולם עד אין חקר ואין מספר ובזולים מאד, כי תמצא עבד בי' רופי' ועד א' רופיה ואפילו בחצי רופי'.

⁶⁷³De l'arab, بَسْبَسَاة, *basbāsa*, "macís de la nou moscada". | ⁶⁷⁴De l'arab, possiblement a través del turc. قَرَنْفَل, *qaranful*, i en turc, قَرَنْفَل, *qaranful*, "clau", "clavell d'espècia". | ⁶⁷⁵Del turc i els seus dialectes, شِفْتَالُو, *šiftālū*, "préssec". | ⁶⁷⁶Tant en turc com en persa, زردآلو, *zerdālū*, "albercoc", "préssec silvestre". | ⁶⁷⁷Del persa, الوجه سرخك, *aluča surħak*, "pruna vermella". | ⁶⁷⁸Sobrevolat. | ⁶⁷⁹Podria ser que la seva intenció fos escriure זהב כגוון זהב. La paraula que apareix en el text també vol dir "ramificat", però en el context de l'obra i la segona vegada que apareixerà, sembla ser que s'estigui referint a una tonalitat de color, "daurat". Veure l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ⁶⁸⁰Per la paraula que ve a continuació, hauria de voler dir "codony" en alguna de les llengües de Sason Hay. | ⁶⁸¹Del persa, به, *bihi*, "codony". | ⁶⁸²No de l'arameu sinó de l'arab, هَال, *hāl*, o هَيْل, *hayl*, "cardamom". | ⁶⁸³De l'arab, قَائِلَة, *qāqulla*, "cardamom". | ⁶⁸⁴Del persa, لاجين ايدانه, *lajin 'eldāna*, "fulles del petit cardamom". | ⁶⁸⁵Hauria d'haver escrit זהב.

de reis, i les seques són les que ven el perfumer, és a dir 'aṭṭār⁷³⁰. S'agafen tendres i es tallen a quarts, tal com tallem la magrana, i la nou es troba al mig, com els altres fruits que tenen pinyol, i el pinyol d'aquest fruit és la nou, que té una coberta i té tres membranes, se li separen aquestes pells i la nou queda nua. Aquestes peles s'anomenen macís⁷³¹ i es venen cada una per separat. Des d'aquesta ciutat vam arribar a la ciutat de Ceilan⁷³², d'allà prové la canya [de sucre], el clau⁷³³ i el millor ceilan | és d'allà, que és una pedra vermella com el robí però molts s'equivoquen amb ella i l'adquireixen per molts diners pensant que és un robí, i els comerciants l'anomenen falsa gemma. L'arbre de la canya es petit, com l'arbre del presseguer⁷³⁴ o de l'albercoquer⁷³⁵, i tot ell és remeier, arbre i fruits. El seu fruit és com la pruna vermella⁷³⁶ però és groga de la tonalitat de l'or, i a l'interior del fruit hi ha moltes llavors, com les llavors del *prusim*⁷³⁷, és a dir el codony⁷³⁸, que estan enganxades unes amb les altres. Hi ha una arrel, [el cardamom], i en llengua aramea es diu *hel*⁷³⁹, i en llengua ismaelita *qāqulla*⁷⁴⁰, i en llengua persa *laḡin eldāna*⁷⁴¹. Se'l ven car, com el preu del clau, i el seu arbre és la canya⁷⁴². L'arbre del clau se li assembla, arbre i fruits, tot ell, és remeier, però el seu fruit té un altre aspecte, té molts gotims com el pebre, però aquesta té el fruit allargat i l'arbre és com la canya, però de tonalitat groguenca i l'altre, negra, però tot es ven per un sol preu. 54v

D'aquesta ciutat vam anar a la ciutat de Bengala⁷⁴³, d'on s'exporta el sucre a gran part del món i també altres productes comercials que em resulten impossibles de numerar, i un sense fi d'esclaus i d'esclaves que se'ls emporten per tot el món en xifres insondables i innombrables, ja que podràs trobar un esclau per deu rúpies, una rúpia o fins i tot per mitja rúpia.

⁷³⁰Al text, *aṭṭar*, de l'àrab, عَطَّار, 'aṭṭār, "perfumer". | ⁷³¹En el text *paspasa*, de l'àrab, بِسْبَاسَة, *basbāsa*, "macís de la nou moscada". | ⁷³²Ha de referir-se a Colombo, la capital de l'illa de Sri Lanka, que antigament era anomenada Ceilan. | ⁷³³En el text *qoronfil*, de l'àrab -possiblement a través del turc- قَرَنْفُل, *qarānful*, i en turc, قارنفل, *qaranfil*, "clavell d'espècia", "clau". | ⁷³⁴En el text, *šiftali*, del turc i els seus dialectes, شِفْتَالُو, *šiftālū*. | ⁷³⁵En el text, *zirdalu*, tant en turc com en persa, زردالو, *zerdālū*. | ⁷³⁶En el text, *alogi surḡaq*, del persa, الوجه سرخك, *allucha surḡak*. ⁷³⁷No s'ha pogut identificar aquesta paraula amb cap dels idiomes que l'autor ha citat i que pugui significar "codony". Segons Ben Zvi, simplement l'autor hauria mal interpretat i escrit malament la paraula hebrea חבושים, "codony". BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 461. | ⁷³⁸En el text *behi*, del persa, به, *bihi*, "codony". | ⁷³⁹L'autor diu que és una paraula aramea, però de fet sembla ser la paraula de l'àrab per "cardamom", هال, *hāl*, o هل, *hil*. | ⁷⁴⁰De l'àrab, قَائِلَة, *qāqulla*, "cardamom". | ⁷⁴¹En el text, *laḡin dani*, del persa, لاجين ايدانه, *laḡin eldāna*, "fulles del petit cardamom". | ⁷⁴²El cardamom comerciable prové de les llavors, el fruit i les fulles, però no de les arrels. ⁷⁴³Segurament fa referència a la ciutat oriental de l'Índia que apareixerà citada en el f. 55v, Chennai-pattinam, absorbida per la ciutat de Madràs.

55r ומעיר זה הלכנו אל עיר פיג"ום | היא עיר הילקוט. בקיצור כי ביציאתינו לסחורה הרעה הזאת אבדנו נפשינו וממונינו ונפלנו בשבי ונתפרדנו איש מעל אחיו עד היום הזה.

ונחזור לעניינינו הראשון. ודע כי כל המדינות שזכרנו לעיל הם תחת יד מלכות עשו הוא פרינק כנז"ל, כי עיקר חפצי ורצוני להעיר את רוחי למצוא דע"ת כ"י מא"יין לי דע"ת ואני עני ודל עפר רגלי יודעי התורה ולומדיה ששון חי לבית יהו"דה קשתי"אל כשועל בין האריות האוכלים בהבל פיהם דברי כתב הספר וח"ו שיטעה הסופר לכתוב ענין שלא כענינו או דבר שאין השכל ודעת סובלו⁶⁸⁶ וכן אופן שלא כאופנו וימצא אשם בסופר⁶⁸⁷ ונשא עונו. לכן דע לך כי כל מה שסיבבני הקולמוס לכתוב באורך עיר ועיר גבול וגבול ופריו ועצו וכל כיוצא בזה, והוא כדי לכתוב דבר אמת גבול וגבול וסימניו למען ירוץ הקורא בספר הזה בכל גבול וסימנו כאלו הוא רואה אותו בעין בשרו, לכן גמרתי אל לבי לכתוב מקום ומקום עצו ופריו ומתוקו כדי להמתיק את דברי הספר הניסים הזה בחיך כל הקורא בו ויזכרני לטובה.

55v לכן | דע שכל רצוני הוא לפרש לך בספר הזה הוא המנהגים איך נתפזרו בארצות גבולות ואיקלימים ובין מלכות עשו ובין מלכות ישמעאל, למען תדע כי כל העולם כעיגול וחוזר חלילה כמו שהתחלתי לפרש לעיל בסימן הפרדת המנהגים, וכן בסימן ראש מלכות ארץ כוש והוא מעיר פי"גום מקום אבן הילקוט הנז"ל, כי כל המדינות הללו עד גי"ני פת"אן הם בגבול ארץ כוש, אבל מלכי אדום גברו על מלך כוש הוא הינדי"סטאן ולקחו כל המדינות טובות הנמצאים על שפת הים והם כלם ערי בסמים יקרים כנז"ל.

⁶⁸⁶Hauria d'haver escrit סובליהם ודעת השכל ודעת סובליהם *Hauria d'haver escrit*, cita que també utilitza el *Mišne Tora, Sefer Qinyan, Hilakot Šeluhim we-Šoftim* 6,18. | ⁶⁸⁷Hauria d'haver escrit בספר.

D'aquesta ciutat vam anar a la ciutat de Pegu, | la ciutat del robí. La qüestió és que 55r
en aquest mal viatge comercial nostre ens vam extraviar, vam perdre els nostres diners,
vam caure presoners⁷⁴⁴ i ens vam separar els uns dels altres fins al dia d'avui.

Tornem al nostre primer tema⁷⁴⁵. Sàpigues que tots els països que hem citat més
amunt estan sota el poder del regne d'Esau, que és el país dels francs -com s'ha citat més
amunt-. L'essència del meu propòsit i la meva voluntat són desvetllar el meu esperit per
trobar coneixement, perquè, què sabia jo? Jo, pobre i miserable, pols dels peus dels
cabalistes⁷⁴⁶ i dels seus deixebles⁷⁴⁷, Šáson Hay de la casa de Yehuda Castiel⁷⁴⁸, com una
guineu enmig de lleons que mengen amb l'alè de la boca les paraules de l'escriptura del
Llibre⁷⁴⁹, i Déu ens lliuri que l'escrivà s'equivoqui d'escriure algun tema que no sigui com
hauria de ser, o alguna cosa que no sigui copsada pel seu intel·lecte o coneixement⁷⁵⁰, o
d'alguna manera que no sigui l'apropiada i l'escrivà sigui culpable i se li perdoni el seu
pecat. Per això, sàpigues que el motiu pel qual el cālam em va motivar a escriure
extensament sobre cada ciutat, cada territori, els fruits i l'arbre, i altres coses, va ser per
escriure un fet verídic de cada territori i els seus trets distintius perquè el lector d'aquest
llibre recorri cada territori i les seves característiques com si ell mateix els veiés amb el seu
propi ull. Per aquest motiu vaig decidir descriure cada un dels llocs, l'arbre, el seu fruit i la
seva dolçor, per endolcir les paraules d'aquest Llibre de Miracles i que cada lector esbossi
un somriure i em recordi favorablement.

Així⁷⁵¹, | sàpigues que tot el que vull explicar-te en aquest llibre són els costums, 55v
com estan disseminats pels diferents països, territoris i climes⁷⁵², tant del regne d'Esau com
del regne d'Ismael, perquè sàpigues que tot el món és com una esfera, i circular, tal com
havia començat a descriure més amunt en el paràgraf de la separació dels diferents costums
i en el capítol de la capital del regne del país de Cuix⁷⁵³, la ciutat de Pegu, el lloc del robí -

⁷⁴⁴Les causes i motius del segrest haurien d'aparèixer en el f. 84, però només apareix la relligadura i amb alguns caràcters. | ⁷⁴⁵És en efecte un dels objectius del llibre. | ⁷⁴⁶En el text *yod'e ha-Tora*, "coneixedors de la Llei".
⁷⁴⁷És la segona vegada que relaciona la seva persona amb la càbala. Veure obra i autor en el Capítol 2. | ⁷⁴⁸La primera vegada que apareix el seu nom complet. | ⁷⁴⁹No és la primera vegada que utilitza aquesta cita, veure f. 41r però en sentit negatiu. | ⁷⁵⁰També apareix en *Mišne Tora, Sefer Qinyan, Hilakot Šeluḥim we-Šoftim*, 6,18.
⁷⁵¹Novament l'autor ofereix uns nous objectius pel llibre. | ⁷⁵²Fa referència als continents, no només als climes meteorològics. Són les regions del món, de la mateixa manera que són concebuts en la literatura àrab amb el concepte de *'iqḷīm*. | ⁷⁵³Anteriorment, Cuix feia referència a Etiòpia, Eritrea i Somàlia, però ara fa referència als territoris de Birmània, Bengala, l'Índia fins a les muntanyes de l'Hindocuix, i que és gràcies a la terminació d'aquesta última paraula que dona sentit en aquesta afirmació, malgrat que no tinguin res a veure des d'un punt de vista etimològic.

פירוש תחלת ארץ פירינק ובגבולם⁶⁸⁸. ועתה נחזור חלילה מראש גבול ערי פירינק גבול וגבול וארצו ומנהגו. והשכל ודע כי מארץ פיגום ולמעלה דרך מזרח⁶⁸⁹ כולם הם מלכותי⁶⁹⁰ אדום עד עיר ויניצ"י, והתחלת גבולם היא מארץ כוש ולמעלה כאמור, מלכות ראשון הוא פורט"וגאל וארצם היא ארץ טמאה מאד בע"ז⁶⁹¹ ושותים דם ישראל אם יפול בידם, ולהם מצוה גדולה אם יפול בידם זרע ישראל לעשות אותו צלי אש ממש ולהאכילו לכלבים. | וזה מלכות יון הרשעה שונאים ישראל יותר ממלכי אדום, והם כמו ח' גבולות שאוי לזרע ישראל שיפול בידיהם, וסימנם קלפ"א ג"ם פ"ץ: קשט"יליא, ליש"בונה, פורט"וגאל, איש"פאנייה, גינו"ביז, מלט"יס, פראנס"יס, ציצ"יליה, כלם הם מלכי אדום רשעים. וכל אלו הטמאים באו לעזור את טיטוש הרשע בחורבן בית קדשינו ותפארתנו, והם רשעים אומנים בים וגבורי מלחמה והם הם גנבים שבים.

ונחזור לענינינו למצוא חזרת גבולות הללו ומלכותם. ועיגול העולם המסובב את הישוב, כי על כן אמרו חכמי האמת שהעולם כדוריי הוא⁶⁹², וכן מצאתי אני העבד ששון בספר הקדוש יד יוסף להרב כמוה"ר יוסף צרפאתי מן רבני קושטאנ"טינא זצ"ל"ה בדרוש יום א' של שבועות וז"ל: ' ספירות בלי"מה נתעטף הקב"ה כשלמה במ והבהיק את העולם. משל לשליח צבור שיש בידו טבעת אבן יקרה מבהיק[ה] ומאיר[ה] במאד מאד ומתעטף שליח צבור בטלית נאה ומרוב בהיקות ומאירות אבן היקרה מבהיק[ה] ומאיר[ה] למטה מטליתו של שליח צבור מצד רגליו ולמטה, וזה האור שאנו משתמשים בעולם |

⁶⁸⁸Aquesta oració la trobem al marge del text, equivalent a títol de capítol. | ⁶⁸⁹Tal vegada hauria d'haver escrit מערב | ⁶⁹⁰Hauria d'haver escrit מלכויות | ⁶⁹¹עבודה זרה | ⁶⁹²Aquí i més endavant hauria d'haver escrit כדוריי הוא.

que s'ha citat més amunt-, perquè tots aquests països fins a Chennaipatam⁷⁵⁴ tot és territori del país de Cuix. Però els reis d'Edom⁷⁵⁵ van vèncer el rei de Cuix, que és Hindistan, i li van prendre totes les bones províncies que es troben a la costa, que són totes ciutats de les apreciades espècies -com s'ha dit més amunt-.

Explicació d'on comença la terra dels francs i dels seus territoris. Tornem altra vegada al principi dels dominis de les ciutats dels francs, cada territori, país i costum. Il·lustra't i sàpigues que des del país de Pegu cap al nord-oest⁷⁵⁶, tots són regnes d'Edom fins a la ciutat de Venècia⁷⁵⁷. L'inici del seu regne és des del país de Cuix i cap el sud[-oest] com s'ha dit. El primer regne és Portugal i el seu país és una terra molt impura, idòlatres, beuen la sang dels jueus que puguin caure a les seves mans i tenen un gran manament si els caigués a les mans l'estirp d'Israel: rostir-los al foc i alimentar amb ell els gossos⁷⁵⁸. | Aquest malvat regne de Grècia odia els jueus més que cap altre regne d'Edom, i 56r són uns vuit territoris que ai de l'estirp d'Israel que caigui a les seves mans. La seva abreviatura és *Q.L.P.I.G.M.F.Š.*⁷⁵⁹: Castella, Lisboa, Portugal, Espanya, Gènova, Malta, França i Sicília⁷⁶⁰. Tots ells són malvats reis d'Edom. Tots aquests països són els impurs que van acudir a ajudar el malvat Titus en la destrucció del Temple del nostre Sant i de la nostra glòria. Són malvats, experts mariners, forts en la guerra i els pitjors pirates que es poden trobar al mar⁷⁶¹.

Tornem al nostre tema de fer una repassada a tots aquells territoris, als seus reialmes i a l'esfera del món que envolta la civilització. Sobre això, els cabalistes van dir que el món és esfèric i d'aquesta manera jo, el servent Šašon, vaig trobar en el sant llibre de *Yad Yosef* del nostre honorable mestre i professor rabí Yosef Šarfati, un dels rabins de Constantinoble⁷⁶² -la memòria del just per a la vida del món futur-. En un comentari del

⁷⁵⁴En el text, *Geni Patan*. Es tracta de la ciutat de Chennaipattinam -o també pronunciat Chennaipatnam, Chennai o Chennaipatam-, al sud-est de l'Índia, i que forma part de la ciutat Madràs -Madraspattinam- des del segle XVII. ⁷⁵⁵Són els anglesos, portuguesos, francesos i holandesos, que es van fer amb les costes de l'Ocrà Índic. | ⁷⁵⁶En el text "amunt via orient", quan hauria d'haver dit "cap a occident". Que del sud-est asiàtic, de Pegu fins a Venècia tot siguin regnes cristians vol dir que passa per territoris i colònies governats per les potències europees, primer les costes de l'Índia per anglesos i portuguesos, així com les costes africanes, fins arribar al mar Mediterrani. ⁷⁵⁷S'entén que és un viatge cap al Mar Mediterrani, és a dir cap a l'oest. | ⁷⁵⁸Veure BETHENCOURT, Francisco, *La Inquisición en la época moderna: España, Portugal, e Italia, siglos XV-XIX*, Madrid, Akal, 1997. | ⁷⁵⁹Ja hem comentat anteriorment que a Šašon Hay li agrada usar les abreviatures per qualsevol tema. En el text: *Qaštilia, Lišbona, Portugal, Ispaniya, Ğenobez, Maltis, Fransis i Šiřiliya*. | ⁷⁶⁰Un fet curiós és que diferenciï Espanya de Castella i Lisboa de Portugal. | ⁷⁶¹Més endavant ens narrarà amb més detalls aquesta història, però la major part del text manca, veure f. 84. | ⁷⁶²Yosef ben Ĥayyim Šarfati, autor del llibre de *Yad Yosef*, era de fet d'Amsterdam. El seu llibre va ser imprès el 1616 a Venècia i el 1700 a Amsterda. Vegeu BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 163.

השפל הזה, כי אור הא"בן היקרה עין לא ראתה אלהים זולתיך, וזהו אור הגנוז לצדיקים לעתיד לבוא. והבין במאמר הרשב"י ז"ל, כי אינו דומה ראשו של מלך לרגליו של מלך. וכן בתיקונים של זוהר הנסתר הקדוש ז"ל, השמש נהירו דקלסתר פני שכי"נה דהוה נהיר [לה] בכל יומא ומההו' נהירו עלמא אתקיים וישראל שראן על ארעא [לרוחצנו] והאור אור שברא הקב"ה במעשה בראשית דהוה נהיר מסייפי עלמא לסייפי עלמא ואתגניז בטמירו עילהא. וממאמר הזה תבין כי העולם כלו לפניו י"ת כי ברא את הכל מרובע בסוד יה"וה הו"יה הו"הי ויהיה. והעולם מרובע וכדורי, ושמים מכסים את כל הארץ וים, וכל אשר תחת השמים כמשל הקדרה וכסותה, וחכמי האמת משלו [את] העולם הזה כדורי כביצה ממש והמשילו בה סודות עליונים. ואני העבד ששון איני יכול לפרש אותם מפני שתי סיבות, הא' מקיצור זכרוני, שאיני זוכר כל המאמר של ס' יד יוסף הנ"ז אשר כתבנו לשונו, והשני היא שמפחד[ות] נפשי רוחי ונשמתי אולם ח"ו שלא | אטעה לכתוב דבר שאיני זוכר ולא אכשול ח"ו לקצץ בנטיעות. אך כי בסוף המאמר זוכר אני שמביא משל מן הגמרא והוא, שבא מין א' לפני רבן גמליאל ואמר לו: רבי הא אתה דורש העולם סובב כלו כעיגול כביצה א"כ איך שמים וכל צבא השמים ובפרט המים אשר מעל השמים איך הם עומדים כדורי[ם], ואינם נופלים מאליהם תימה. אמר לו: בדבר ה' שמים נעשו וכו', ועוד הללוהו שמי השמים והמים וכו'.

57r

primer dia de Šavu'ot⁷⁶³ es parla d'aquest tenor: els deu números indeterminats⁷⁶⁴ amb què el Sant -beneït sigui- es va cobrir com un vestit i amb què va il·luminar el món⁷⁶⁵. Semblant a un oficiant de la sinagoga amb un anell amb una pedra preciosa que brilla i il·lumina moltíssim. L'oficiant s'embolcalla amb un bell tal·lit i per la quantitat de l'esplendor i la luminiscència de la pedra preciosa aquest brilla i il·lumina per sota el tal·lit de l'oficiant, al costat dels seus peus. Aquesta és la llum que utilitzem en aquest món | 56v
obscur, perquè la llum de la pedra preciosa no ha estat vista per ningú, Déu, fora de tu⁷⁶⁶, i és la llum conservada pels justos fins al final dels temps⁷⁶⁷. En el capítol de rabí Šim'on bar Yoħa'i -beneïda sigui la seva memòria-, va entendre que el cap d'un rei no s'assembla als peus d'un rei⁷⁶⁸. Així, en els *tiqqunim* del sant Zóhar que s'oculta⁷⁶⁹, de beneïda memòria, es diu: [... fins que no s'enfosqueixi] el sol, és a dir, és la llum del rostre de la presència divina que il·luminava el sol cada dia, i el món se sustentava per aquesta mateixa llum i Israel s'assentava a la seva terra amb tota seguretat. La llum és la llum que el Sant -beneït sigui- va crear en l'obra del Gènesi, que il·luminava des de la fi del món⁷⁷⁰ i fins al seu final, i es va ocultar en el seu amagatall suprem⁷⁷¹. D'aquest capítol entendràs que tot el món sencer es troba davant Déu, perquè en el misteri va crear tot a quarts: *yhwh*, *hwyh*, *hwyy* i *yhyh*⁷⁷². El món és quadrat i esfèric, el cel cobreix tota la terra i el mar. Tot allò que hi ha sota el cel és com una olla i la seva tapa. Els cabalistes van comparar aquest món esfèric amb un ou, governat per secrets suprems. Jo, el servent Šašon, no puc explicar-los per dues raons⁷⁷³: la primera, per la manca de memòria, que no recordo tot el capítol del llibre de *Yad Yosef* -citada més amunt-, els termes del qual hem escrit; i la segona, perquè la meua ànima, el meu esperit i el meu alè temen -que Déu no ho vulgui- | que no em 57r

⁷⁶³La celebració de la pentecosta cristiana deriva de la festa de pentecosta jueva, Šavu'ot, cinquanta dies després de Pasqua, després de la celebració del dia que Déu va donar a Moisès la Llei al Sinaí. | ⁷⁶⁴Del *Sefer Yešira* 1,3. ⁷⁶⁵Cita freqüent en la literatura midràixica. | ⁷⁶⁶Is 64,3. | ⁷⁶⁷La relació entre les gemmes i la llum en la Càbala es pot veure sobretot en el *Yad Yosef*: la llum suprema, altíssima, està reservada als justos. Aquesta llum és la resplendor de la *Šeħina*, la presència divina, però que en la càbala té un valor afegit. Es troba en l'ordre de les deu *sefirot* copartint espai amb la desena, *malꞗut*, que és la més propera al món creat. Els cabalistes la van entendre com la "Núvia de Déu" representant l'aspecte femení de la divinitat: és el *Šabbat* que a través de la qual Déu s'uneix amb la seva núvia, de la mateixa manera que Déu s'uneix amb Israel en *Šabbat*. Veure VON STUCKRAD, «Madonna and the Shekhinah», p.286-287. | ⁷⁶⁸Aquest passatge sembla ser una traducció del Zóhar, vol.2 (*Šemot*), *Parašat Yitro* 82a, que alhora està inspirat en les visions divines d'Ez 1,1-3. No obstant això, al Zóhar s'explica que va ser el rabí Yosi el personatge que va dir el que narra Šašon Hay, i tal vegada l'autor s'hagués confós entre aquest i el rabí Yosef Šarfati, creador del *Yad Yosef*. | ⁷⁶⁹El Zóhar esotèric. | ⁷⁷⁰*Zohar Hadaš*, vol.2 (*Megillot*), *Megillat Eka* 66b. | ⁷⁷¹Aquestes dues últimes paraules són una addició lliure de l'autor. | ⁷⁷²*Tiqqune Zóhar*, *Haqdama* 8b, però no apareixen ni en aquest ordre ni consecutivament. Es tracta, sense dubte, de les combinacions de les lletres del nom de Déu, que és un dels mitjans de la guematria per descobrir els secrets del món. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 7, p. 424-427. | ⁷⁷³Les circumstàncies explícites que fan que Šašon Hay escrigui o no sobre un determinat tema. Veure Capítol 2 sobre l'obra i autor.

אמר לו: רבי, והלא כתיב פלג אלהים מלא מים א"כ כל הגשמים החזקים והרפים היורדים משם איך לא יחסרו המים. אמר לו: כל מין גשמים היורדים מן השמים אינם כי אם זיעת אותם המים והמה לא יחסרו⁶⁹³ מעולם כמאמר יוצרם דכתיב כי הוא צוה ונבראו וכו'. כפר המין בזה ולא קבל בדעתו, א"ל ר"ג⁶⁹⁴: בא והעיד⁶⁹⁵ דבר הזה עליך עד שתאמין שהוא י"ת ברא את הכל מא"ין וכל העולם תלוי בנס, דכתיב תולה ארץ על בלי"מה. אמר לתלמידיו: תביאו לי מאזנים וחבל א', ויביאו לפניו | ויאמר למין: בוא ושב בכף מאזנים ונשקול אותך, ולך 57v אל המרחץ עם תלמידי וכשתבוא מן המרחץ אני מראה לך את סוד בוראינו איך ברא את הכל בחכ"מה ויצר את האדם בחכ"מה ובצלם בדמות עליון⁶⁹⁶ כדי שישכיל האדם להכיר את יחוד יוצרו, כי א"ין סוף לאחדותו. אמר לו המין: עשה כל רצונך רק תודיעני אמתת תורתך. אז אר"ג⁶⁹⁷: קשרו אותו בחבל ושיקלו אותו יפה. וישקלו אותו, ובא כך וכך משקלים ויתירו אותו מן החבל, ויאמרו לו התלמידים: קח קולמוס וכתוב את המשקלים הללו וחשוב אותם יפה כי כך ציונו הרב. ויקחו ו' מטפחות ושקלו ג"כ אותם לפניו ויאמרו לו: תכתוב ג"כ אלו המשקלים ותחשוב את כל המשקלים ותרשים אותם על הנייר שכך ציונו הרב, ונילך אל המרחץ. ויעש ככל אשר אמרו לו. ויקומו וילכו אל בית המרחץ והם הוליכו אותו אל חדר אשר הוא⁶⁹⁸ חם מאד וישבו שם, ויקחו התלמידים המטפחות בידם וישימו את המין באמצע, ויאמרו לו: 58r כך ציונו הרב שכל זיעה שיצא⁶⁹⁹ מן | גופך מנגבים אותה אנחנו מעליך במטפחות האלו. ויאמר להם: עשו ככל אשר צוה אתכם הרב. וינגבו את כל הזיעה היורד[ת] מעליו במטפחות. ויצאו מן המרחץ והלכו לפני ר"ג⁷⁰⁰, ויאמר להם: מה עשיתם. ויאמרו לו: עשינו כל מה שצוה האדון לנו. ויאמר ר"ג למין: בא ונשקול אותך ונראה כמה נחסרתה⁷⁰¹ במרחץ הזה. ויאמר לו: תשקול. ושקלו אותו והנה כובדו כמשקלים

⁶⁹³Hauria d'haver escrit | יחסרו רבי גמליאל⁶⁹⁴ | אמר לו רבי גמליאל⁶⁹⁵ | ובעיד Hauria d'haver escrit⁶⁹⁶ | Molt similar al *Deruš Ri' šon de Yehuda Moscato*: ויצר את האדם בחכמה בצלמו כדמותו נערך מאוד | Veure HARRAN, *Three Early Modern Hebrew*, p. 263. | אמר רבן גמליאל⁶⁹⁷ | Sobrevolat⁶⁹⁸ | Hauria d'haver escrit⁶⁹⁹ | שתצא רבן⁷⁰⁰ | שתצא Hauria d'haver escrit⁶⁹⁹ | אמר רבן גמליאל⁶⁹⁷ | גמליאל | Hauria d'haver escrit⁷⁰¹ | נחסרת, vegeu les he epentètiques a l'estudi lingüístic del Capítol 2.

confongui, escrigui alguna cosa que no recordi i m'equivoqui⁷⁷⁴, Déu no ho vulgui, retallant l'essència de la fe⁷⁷⁵. No obstant això, recordo que al final del capítol hi ha un exemple de la guemará⁷⁷⁶. Succeí que un heretge es va presentar a rabí Gamali'el i li va dir: “Rabí, és veritat que comentes que el món fa voltes tot ell com una esfera, com un ou? Si és així, com és que el cel i els exèrcits celestials, i en concret l'aigua de sobre el cel, es mantenen esfèrics i no en cauen? És un miracle?”. Li va respondre: “El Senyor ha fet el cel amb la paraula⁷⁷⁷, etc. A més, lloeu-lo, cel del cel i aigües⁷⁷⁸, etc.”.

Li va dir: “Rabí, no està escrit que el rierol de Déu desborda d'aigua⁷⁷⁹? Si és així, totes les pluges fortes i febles que cauen d'allí, com no els falta l'aigua?”. Li va dir: “Cada tipus de pluja que cau del cel no és sinó la transpiració d'aquesta aigua, que mai faltarà, com la paraula del seu Creador, perquè està escrit: a una ordre d'Ell, tots foren creats⁷⁸⁰, etc.”. L'heretge ho va negar i no va acceptar la seva opinió. Va dir rabí Gamali'el: “Vine, que t'ho demostraré fins que creguis que és Ell -beneït sigui- qui ho va crear tot del no-res i tot el món depèn d'aquest miracle, que està escrit: *penja la terra sobre el no-res*⁷⁸¹”. Va dir als seus deixebles: “Porteu-me una balança i una corda, i porteu-les-hi”. | Va dir a l'heretge: 57v
“Vine i seu en el plat de la balança que et pesarem. Vés als banys amb els meus deixebles i quan vinguis dels banys et farà veure el misteri del nostre Creador, que ho va crear tot amb saviesa i creà l'home sàviament a imatge i forma de l'Altíssim⁷⁸² perquè l'home sigui tan savi com per conèixer la singularitat del seu Creador, perquè la seva unitat no té fi⁷⁸³”. L'heretge li va dir: “Fes tot allò que vulguis, però fes-me saber la veritat de la teva Llei”. Llavors, va dir rabí Gamali'el: “Lligueu-lo a la corda i peseu-lo bé”. El van pesar i feia tants i tants pesos. El van deslligar de la corda i els deixebles li van dir: “Agafa un càlam, escriu els pesos i compta'ls bé, perquè així ens ho ha manat el rabí”. Van agafar sis draps, també els van pesar davant seu i li van dir: “Escriu també aquests pesos, suma tots els seus pesos i anota'ls en un paper, que així ens ho ha ordenat el rabí. Anem als banys”. Ell va fer tot el que li van dir. Es van aixecar, van anar als banys, el van conduir a una sala que feia molta calor i s'hi van asseure. Els deixebles van sostenir els draps i van embolicar l'heretge. Li van dir: “Això ens ha ordenat el rabí, que tota la suor que surti del | teu cos 58r

⁷⁷⁴Com s'havia dit abans sobre l'escrivà que s'equivocava i quedava impune, veure f. 55r. | ⁷⁷⁵Aquesta expressió apareix a TB *Hagiga* 14b, לקצץ בנטיעות, fent referència a l'apostasia. | ⁷⁷⁶En el Talmud i la Mixnà apareixen diferents Gamaliel, però no hi ha una història com aquesta. Es relaciona a Gamaliel amb la pluja, i la discussió amb heretges, però no en una llegenda d'aquest tipus. Per a la vida d'aquest rabí, veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 7, p. 364-366. | ⁷⁷⁷SI 33,6. | ⁷⁷⁸SI 148,4. | ⁷⁷⁹SI 65,10. | ⁷⁸⁰SI 148,5. | ⁷⁸¹TB *Hullin* 89a. ⁷⁸²Molt similar al *Deruš Ri'šon* de Yehuda Moscato. | ⁷⁸³Del *piyut* יגדל אלהים חי, *yigdal elohim hay*. Cal destacar la ressonància també cabalística de la citació de l'*En-sof*.

אשר שקלו אותו בראשונה לא חסר ממנו כלום, ויחשבו מספר המשקלים לפניו והנה הם הם המשקלים ששקלו אותו בראשונה. ויאמר ר"ג: תביאו [את] המטפחות ותשקלו אותם⁷⁰². ויעשו כן התלמידים וישקלו אותם והנה הם כבדים מאד שהם לחים מזיעת זה הרשע על א' שלש. ויאמר לו ר"ג: תימה וכי כל הכובד הזה יצא מעליך ואיך לא |
 58v חסרתה מכובד שלך מאומה. א"ל⁷⁰³: וכי אין חכמתך ואתה ר"ג ותאמר שבשביל שאדם שיזיע בתוך המרחץ יחסר ממנו כלום, והלא זיעה לחלוך⁷⁰⁴ הגוף הוא שמסיבת החמימות ירטב הגוף ויצא⁷⁰⁵ הזיעה והוא דבר שלא יבוא במספר. א"ל ר"ג: ישמע אזניך מה שתוציא מפיו כי אתה בשר ודם, יצא ממך כ"כ זיעה ותאמר שהוא דבר שלא יבוא במספר, וא"כ איך סובר[ת] דעתך החמור שהמים העליונים מאחר שהם פלג אלהים מלא מים. והוא י"ת כשיעלה ברצון להמטיר על הארץ מביט במים העליונים ומרוב המורא מזדעזעים ומרתעדים⁷⁰⁶ ורותחים ממש וזעים, וזה היא המטר הבא לעולם השפל הזה. א"כ איך אתה יסבור דעתך⁷⁰⁷ שיחסרו המים העליונ' בשביל המטר ולא תקח ק"ו⁷⁰⁸ מעצמך ב"ו⁷⁰⁹ ולא חסרת מאומה. ותשכיל לידע את יוצרך אשר ברא את האדם עפר מן האדמה ונתן לו לב יודע להכיר את בוראו, ועתה למה אתה תועה בטיפשות להיות מין אפיקורוס דבר אשר לא יצילך מדינה של גהינם. | אמר המין: א"כ אני מתגייר על מנת להיות שכן שלך כל ימי חיי, רק שתודיעני את דרכי ה' אלהיך. א"ל ר"ג: דע לך בני כי בשעה שאתה מתגייר לשם אלהי אברהם אב הגרים ותסיר עורלת ערוה מעל בשרך מאהבת ה' אלהי אברהם אב הגרים ותכנס תחת כנפי הש"כינה⁷¹⁰ אז יאיר קלסתר פניך מזיו אור הש"כינה כי הוא י"ת פושט ימינו לקבל שבים, וארבע פינות מחנה שכינ"ה דסימניהון ארג"מן מסובבים את ארבע אמותיך ויוסיף בכ חכ"מה דע"ת ותבו"נה, ואז תבין

59r

⁷⁰²)A partir d'aquest punt, la concordança de מטפחת-מטפחות la fa en gènere masculí. | אמר לו⁷⁰³. | ⁷⁰⁴)Com bé apunta Ben Zvi hauria d'haver escrit לכלוך. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 464. | ⁷⁰⁵)Hauria d'haver escrit ותצא. | ⁷⁰⁶)Hauria d'haver escrit מתרעדים. | ⁷⁰⁷)Hauria d'haver escrit תסבור לדעתך. | ⁷⁰⁸)קל וחומר. | ⁷⁰⁹)בשר ודם. | ⁷¹⁰)Maimònides, *Hilakot Bikkurim*, cap.4, *halakà* 3: כל העולם כולו שנכנסין תחת כנפי שכינה.

sigui eixugada amb aquests draps”. Els va respondre: “Feu tal com us ha manat el rabí”. Van eixugar amb els draps tota la suor que li traspuava. Van sortir dels banys i es van presentar davant de rabí Gamali’el, i els va dir: “Què heu fet?”. Li van contestar: “Hem fet tot el que el senyor ens ha manat”. Rabí Gamali’el va comunicar a l’heretge: “Anem a pesar-te i veurem quant has perdut en aquests banys”, i li va ordenar: “Pesa’t”. El van pesar i resultà que pesava el mateix que pesava al principi, no n’hi faltava cap [de pesos]. Van comptar el nombre de pesos davant seu i sí, eren els pesos que pesava al principi. Rabí Gamali’el va dir: “Porteu els draps i peseu-los”. Els deixebles ho van fer així, els van pesar i resultà que pesaven molt a causa de la humitat de la suor d’aquest malvat⁷⁸⁴, una proporció d’un a tres. Rabí Gamali’el li va dir: “És un miracle, perquè tot aquest pes ha sortit de tu i no | ha mancat res del teu pes”. Li va replicar: “Quina ignorància. Tu, rabí 58v Gamali’el, dius que pel fet que un home suï als banys no li ha de mancar res? Que no és veritat que la suor és la brutícia del cos que a causa de la xafogor el cos sua i surt la suor? És una cosa que no es produirà en gaire quantitat”. Va afegir rabí Gamaliel: “Que la teva orella escolti el que surt de la teva boca, perquè ets mortal. De tu ha sortit tanta i tanta suor, i afirmes que és una cosa que no es produeix en gran quantitat? De ser així, com explicaria la teva erudició d’ase que les aigües superiors després de convertir-se en un rierol de Déu ple d’aigua, Ell -beneït sigui- les pugi per fer ploure sobre la terra quan ell vol? Ell mirarà les aigües superiors i de tant temor, se sacsegeran i tremolaran, bulliran i suaran. Aquesta és la pluja que arriba en aquest món obscur⁷⁸⁵. Si és així, com explicaria el teu seny que no minvin les aigües superiors a causa de la pluja, tu, que no prens precisament el teu propi cas, mortal? Que no t’ha mancat res? Sigues intel·ligent per conèixer el teu Creador, que creà l’home de la pols del terra i li va donà un cor per saber reconèixer el seu Creador. Ara, perquè vagues amb tonteries, essent un descregut, això no et salvarà del judici de l’infern⁷⁸⁶”. | Va dir l’heretge: “De ser així, em converteixo per tal de ser veí teu tots els 59r dies de la meva vida, a canvi que em facis coneixedor dels camins del Senyor, el teu Déu”. Li va dir rabí Gamali’el: “Sàpigues, fill meu, que quan et converteixis, pel nom del Déu d’Abraham, pare dels conversos⁷⁸⁷, extirparàs del teu cos el prepuci del teu sexe per l’amor

⁷⁸⁴Aquest personatge no és només un descregut, sinó que a més era malvat. Dos termes que no necessàriament són sinònims, però que sí que ho són en l’imaginari de l’autor. Veure Capítol 2 de l’obra i l’autor. | ⁷⁸⁵En la literatura hebrea també tenim explicacions tan originals com aquesta. En Lv 26,3-4 s’explica que la pluja és una de les recompenses per observar les lleis i els preceptes de Déu, i en la Benedicció de la pluja (*Birkat ha-gešamim*) aquesta és la materialització del poder de Déu. | ⁷⁸⁶És a dir, que tant la suor de l’aigua superior -pluja- com la suor de l’home no formen part del còmput total de l’aigua, sinó que s’explica com un miracle de Déu. ⁷⁸⁷Efectivament, Abraham va ser el primer convers a les lleis de Déu, per aquest motiu es diu que Abraham és el pare en la fe. Aquesta cita apareix també en el *Midraš Tanhuma, paraša Lek leka* 6.

מעצמך בין טוב לרע ותסור מדרך הרע לדרך הטוב, ואז טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, הוא יחונך וימלא אותך רוח חכ"מה ד"עת ות"בונה⁷¹¹ ללמדך⁷¹² את חקיו ואת משפטיו ותהיה כא' מבני המלך בתוך הפלטרין, כי בני ישראל בני מלכים הם. והלא תראה את אנקילוס הגר שהיה גר כמוך איך שר[ת]ה שכי"נה עליו וזכה לפרש על התורה בלשון תרגום, ומי לנו גדול מאנקיליס והוא היה גר כמוך. ויהי כשמוע המין את כל דברי ר"ג ויתגייר וימול את בשר עורלתו ויהי גר צדק כמצות תורת ה' | אלהינו וגדל בתורה וגם לו שם במעשה התלמוד ואני הכותב שכחתי שמו.

59v

ונחזור לענינינו הראשון כי עד כאן מה שזכרתי ממאמר ס' יד יוסף כנז"ל, ומעתה נפרש לך כל ארצי אדום וגם מדינתם ומלכותם וגבולם ומקום שיש בם ישראלים ומנהגם.

⁷¹¹Ex 35,31: וימלא אותנו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה | ⁷¹²Error en la vocalització, hauria de ser verb *pi'el* i no *gal*, לְלַמְּךָ, "per ensenyar-te", enlloc de לְלַמְּךָ, "per estudiar-te".

התחלת גבול אדום הוא⁷¹³ פירינק⁷¹⁴. ודע לך שעתה נחזור כל עיגול העולם⁷¹⁵ בסיבוב יפה, ארץ ומלכותו וגם גבולו ומנהגו⁷¹⁶. ודע כי מעיר פי"גום ולעיל כנ"זל הוא התחלת מלכות פור"טוגאל, וזה מין א' שאוהבים לשתות דם ישראל ולשרוף אותם ככל הנ"זל והם גנבים וליסטים שבים ומושך מלכותם עד קרוב גבול איגלי"טיירה, והיא עיר גדולה ומהוללה מאד ויש בה יהודים הרבה וכלם מנהג ספרד. ואיגלי"טיירה היא על שפת הים והגיעה גבול מלכות זה עד גבול מלכות ארץ מסטי"רדאמה. והים הגדול ים אוקייאנו' היא אחור ג' ארצות הללו: פורט"וגאל, איגלי"טיירה, מסטי"רדאם, והוא מזרח, וים זה ממזרח למערב. והם פנים בפנים זה לפני | זה: וים אוקיי"אנוס מתערב בים זה אשר אנו הולכים בה בספינות, כי בים אוקיי"אנוס לא מצאו בה שיעור או גבול, שום מקום לדרוך בה. רק מעיר העשירה הולנ"דה, והיא מסטי"רדמא⁷¹⁷, יש בה ספינות גדולות עד מאד, ויש בתוכה⁷¹⁸ כל ספינה וספינה כמו ג' מאות בעלי בתים, והם כולם בעלי מלאכה, כמו פלטר⁷¹⁹, ויש להם שוק לבדם והם מוכרים כל מיני קוטניות וכל מיני תבשיל, ופונדק גדול באמצע השוק והוא מלא זונות, ומוכרים יין, ומרחץ באצלם, והם שומרי הספינה, שם פרים ורבים ושם ימותו ככלבים ומשליכים לים אותם זו קבורתם, והם כולם עבדי המלך. ושר א' לכל ספינה ולו ב' אלפים איש גבורי מלחמה, והם הולכים בכל ג' שנים פעם א' לדרך הים הגדול ים אוקיי"אנוס, והמשאה⁷²⁰ שלוקחים עמהם הכל הבל הבלים, והוא שלוקחים בגדים ישנים מכל מין וכלים כמו קדרות וכסותם וכל כיוצא בזה והולכים בלב [ה]ים שנה תמימה ואינם רואים ארץ עד י"א חדש, רואים מעט מזער ראשי ההרים, ועד

⁷¹³Hauria d'haver escrit. היא | ⁷¹⁴Tota l'oració és una anotació al marge en forma de títol de capítol.

⁷¹⁵Aquesta és una de les moltes vegades que l'autor crea un complement circumstancial de lloc en un verb de moviment. Veure l'estudi lingüístic en el Capítol 2. | ⁷¹⁶Hauria d'haver escrit וגם גבולה ומנהגה

⁷¹⁷En altres folis escrivia מסטירדאמה (f. 59v), מסטירדאם (f. 29v), מסטירדאמה (f. 59v) i מסטירדום (f. 30v).

⁷¹⁸Hauria d'haver escrit בתוך. | ⁷¹⁹Hauria d'haver escrit פלטר, "former, pastisser". | ⁷²⁰Hauria d'haver escrit משא.

hi ha jueus i el seu costum⁷⁹⁸. Sàpigues que ara donarem un gir per tota l'esfera del món, en una bona volta, pel país, el seu regne i també el seu territori i costums⁷⁹⁹.

Inici dels territoris d'Edom, les ciutats dels francs. Sàpigues que des de la ciutat de Pegu en amunt, com s'ha dit prèviament, és l'inici del regne de Portugal⁸⁰⁰, que és un país d'heretges a qui els agrada beure la sang dels jueus i cremar-los -com s'ha dit més amunt-, i són bandits i els més lladregots del mar. El seu regne s'estén fins a tocar el territori d'Anglaterra, que és una ciutat gran⁸⁰¹ molt cèlebre on hi ha molts jueus, tots del ritu sefardita. Anglaterra és un país coster i el territori d'aquest regne arriba fins al límit del país d'Amsterdam. El Gran Mar, que és el mar Oceànic, es troba darrere d'aquests tres regnes: Portugal, Anglaterra i Amsterdam⁸⁰². Això és Orient⁸⁰³, i el nostre mar se situa entre Orient i Occident⁸⁰⁴, que estan cara a cara, un davant de l'altre. | El mar Oceànic⁸⁰⁵ es 60r barreja amb el mar per on naveguem amb vaixell, perquè en el mar Oceànic no s'han trobat ni referències ni límits de cap lloc per fer-s'hi camí. Només a la rica ciutat d'Holanda, que és Amsterdam, hi ha un gran nombre de magnífics vaixells. Cada un dels vaixells té uns tres-cents caps de família, tots ells són professionals, com el forner, i tenen un mercat per a ells tots sols on venen tot tipus de llegums i de guisats, i una gran fonda en mig del mercat plena de prostitutes, venen vi i tenen uns banys propis. Els soldats del vaixell són homes forts i n'hi ha molts, però moriran allí com si fossin gossos i els destinen al mar: serà la seva tomba. Tots ells són servents del rei. Cada vaixell té un capità amb dos mil guerrers valents, i una vegada cada tres anys es dirigeixen al gran mar, el mar Oceànic, i el carregament que prenen amb ells són tot futilitats⁸⁰⁶: s'emporten roba vella de tot tipus, estris com ara cassoles amb tapa i altres. Es dirigeixen al si del mar durant tot un any sencer: no veuen terra fins transcorreguts onze mesos, moment què veuen alguns cims de muntanyes, i passa fins un mes per arribar a l'indret desitjat, una extensa terra amb una

⁷⁹⁸Nous objectius de l'obra, aquesta vegada diferent de les altres. | ⁷⁹⁹Queda exclòs d'aquest viatge circular al voltant del món els meridians entre el sud-est asiàtic i el continent americà, és a dir, l'Extrem Orient. | ⁸⁰⁰La direcció hauria de ser cap a l'oest, però la referència també podria ser cap a les possessions d'aquests països a l'Índia i a l'Àfrica. | ⁸⁰¹La referència és, doncs, de la ciutat de Londres, capital d'Anglaterra. | ⁸⁰²S'observa la manca de referències de la França atlàntica. | ⁸⁰³Ha de referir-se al nord. | ⁸⁰⁴Ha de referir-se de nord a sud. ⁸⁰⁵Oceà Atlàntic | ⁸⁰⁶Coh 1,2.

חדש א' מגעת אל מקום חפצה, ארץ רחבת ידים ומדינה גדולה על שפת
 60v הים, ולמעלה המינה⁷²¹ כפרים ועיירות אין להם | מספר, אבל הם אנשים
 כהמות אינם יודעים שום דבר מלאכה מעולם כי אם כבהמות אוכלים
 כבהמות בועלים וכלם ערומים ומלבושם עורות צאן. ויש אומרים
 שהוא גבול ארץ אופ"ירה⁷²², וכל הארץ ההיא מליאה עצים יפים, וכל
 אילן יפה בעל קומה עד ק' אמות, וכל עץ בעל ריח טוב. וכל כסף טהור
 משם הוא, וכסף חי גם שם ימצא, אך כי ג"כ בערי רום יצא כסף חי,
 אבל [כסף חי] של ארץ הזו יותר משובח.

וכן נפרש לך איך ימצא כסף חי הזה, נפלאות אשר ברא ה' תחת
 השמש. ודע שכל מקום שימצא כסף או זהב וכל מרגלית וכיוצא בו
 כלם נקראים מאדין⁷²³, וכן כסף חי הנקרא בלשו' פר"סי סימאב⁷²⁴ הוא
 בתוך הרים גבועות בקרקע ההרים, וההולכים לדבר זה רוכבים על
 סוסים טובים חזקים, וכמו שהם קרובים למקום זה הולכים על שפת
 ההר, וכל עשב המקום ההוא לבן הוא, וזה הסימן שהם קרובים למאדין
 של כסף חי והוא בקרקע בין ההרים כבאר מים ממש, והרוכבים על
 הסוסים רצים קרוב לבאר ההוא במרוצה גדולה וכסף חי בתוך הבאר
 61r רותח חי ממש | וכשיריח ריח בני אדם דולג מן הבאר ההוא ויוצא מפי
 הבאר כשלהבת גדולה או כגלי הים ורוצה לבלועה את האדם ואינה
 יכולה להשיג ורוצה לחזור למטה הגל של כסף חי ההוא ואינה יכולה
 לחזור כמו שיצאה מן הבאר, כי משתבר ויתפזר לכאן ולכאן וישפך

⁷²¹)Ben Zvi proposa llegir-ho com un error i que hauria d'haver escrit הַיִּמְנָה, "cap a la dreta". Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 466. | ⁷²²)Hauria d'haver escrit אופיר. | ⁷²³)De l'arab -i possiblement a través del turc-, مَعَادِين, *ma ādin*, "mines", "minerals". | ⁷²⁴)Del persa, سِيمَاب, *sīmāb*, "mercuri".

gran ciutat a la costa⁸⁰⁷. Cap el sud-oest⁸⁰⁸ s'hi troben un sense fi de pobles i ciutats, | però 60v
la seva gent són com bèsties, mai han sabut res del treball, sinó que mengen com si fossin
bèsties i s'ho empassen com bèsties. Tots van despullats i les seves vestidures són de pell
de bestiar. Hi ha qui diu que és el territori del país de l'Ofir⁸⁰⁹, i tota aquella terra és plena
d'arbres preciosos: cada arbre té una alçaria de fins a cent colzes, i tota la seva fusta té un
aroma agradable. Tot l'argent pur prové d'allà i també s'hi troba mercuri, i malgrat que de
les ciutats de Rom també s'extreu mercuri⁸¹⁰, el d'aquesta terra és de més bona qualitat.

Així, t'explicarem com es descobreix aquest mercuri, meravelles que el Senyor
creà sota el sol. Sàpigues que cada lloc on es troba l'argent, l'or, totes les joies i altres, tots
s'anomenen mines⁸¹¹. Així, el mercuri, que s'anomena en llengua persa *sīmāb*⁸¹², es troba a
l'interior d'altres muntanyes, al subsòl de les muntanyes. Els qui el busquen, munten bons
cavalls forts, i com que saben que les mines estan a prop d'aquest llocs, es dirigeixen a la
falda de la muntanya i si veuen que tota l'herba d'aquell indret és blanca, serà senyal que
estan a la vora de la mina de mercuri, que es troba al subsòl de les muntanyes, exactament
com un pou⁸¹³. Llavors els genets corren cap al pou amb una gran corredissa, i el mercuri
que es troba a l'interior del pou bull com si fos viu, | i quan sent l'olor d'un humà saltant 61r
per damunt del pou, de la boca del pou surt una mena de gran flamarada o com unes
onades de mar que volen empassar-se l'home, però no pot atrapar-lo. Aquella onada de

⁸⁰⁷Bé podria tractar-se del continent americà i, per tant, estaria parlant d'alguna colònia dels holandesos. A l'Amèrica del Sud hi trobaríem l'actual Surinam, i a l'Amèrica del Nord, Nova Amsterdam, que va passar de mans holandeses a angleses el 1664 i a partir d'aquell moment va passar a anomenar-se Nova York. Així doncs, per cronologia es deu referir al territori de Surinam. | ⁸⁰⁸Ben Zvi proposa llegir-ho com un error de l'autor i que hauria d'haver escrit *מִצְרַיִם*, "cap a la dreta" (BEN ZVI, «*Massa'ot*», p. 466). En aquest sentit, com a jueu del món islàmic i suposant que tingués el sentit de l'orientació dirigit cap el sud s'estaria referint clarament al sud-oest. Aleshores, segons això Surinam tindria molt de sentit en aquesta orientació. | ⁸⁰⁹En el text *Ofira*, amb marca de direcció *-a*. Segons la Bíblia es tracta d'un país d'on prové l'or i els bells productes naturals que eren duts pels servents del rei Salomó. Veure, per exemple, 1Re 9,28; 10,11; 22,49 i 1Cr 29,4 i 2Cr 8,18. És però 1Cr 29,4 el que parla d'aquest país en relació a la plata, que té relació amb el nostre text. | ⁸¹⁰Les principals mines de mercuri a Europa es troben a Espanya i a Eslovènia, i les mines americanes es troben sobretot a la costa est dels Estats Units, la Guaiana - Guaiana, Guaiana Holandesa que és Surinam i Guaiana Francesa- i Veneçuela. | ⁸¹¹En el text *ma'aden*, de l'àrab -i possiblement a través del turc-, *مَعَادِن*, *ma'ādin*, "mines", "minerals". | ⁸¹²Del persa, *سیماب*, *sīmāb*, "mercuri". ⁸¹³Tot i que el mercuri és un mineral en estat fluid, a la natura se'l troba majoritàriament combinat en forma de cinabri sòlid -sulfur de mercuri- vinculat a zones d'activitat volcànica i surgències d'aigua calenta. La llegenda que narra Šašon Hay podria parlar d'aquests brolladors o tal vegada sí que es podia trobar en estat pur com explica a continuació.

כמים. ויש כמה חפירות סביב לפי הבאר ויפול בהם הכסף חי, והחפירו נקובים⁷²⁵ מכל הציידים⁷²⁶ ומהם יברח ויורד עד למטה בקרקע. ואז [ה]אנשים הללו יש להם נודות של בור"גאר⁷²⁷ מעור חזק ויפה מאד ומלאים אותם ויביאו למכור. ע"כ⁷²⁸ ראיתי לפרש בכסף חי.

ונחזור לעניננו כי הספינו' [ה]גדולות הנז"ל הם הולכים⁷²⁹ בים אוקייאנוס עד ארץ אופירה כנ"זל ומוליכים הבל הבלים כמו בגדים ישנים ומיני מחיה ובאים משם מלאים כל טוב בכל מיני עצים טובים לעבודת מלכים וכסף טהור וכסף חי וכמה דברים אחרים. בקיצור שכל עושר של ב' מלכים הללו הוא מארץ הנז"ל.

61v ונחזור לעניננו הראשון כי ב' [ה]גבולות הללו אשר עניננו בהם, מסטי"רדאם ואיגל"טיירא, | הם כלם מנהג ספרדי משבט יהודה, רק יש בהם מדה רעה שמשחיתים את הזקן, ויש נשים זונות מישראל והם קדישות בתוכם, ויין נסך ככל הנז"ל. ומגבול מסט"ירדם והלאה יכנס בגבול מלכות ארץ אישפ"אנייה, יחרב מהרה, והם ג"כ שונאי ישראל ככל הנז"ל מארץ פורטו"גאל, ומתפשט [ה]גבול [ה]רע, ארץ הטמאה הזאת עד גבול ארץ, חריבה תהיה, ליזב"ונה מלכות רשע[ה], גם הם שונאי ישראל ואוהבים לשורפם. וכמה נשמות מישראל שם בארצות הרשעים⁷³⁰ האלו וכלם אנוסים ולהם עושר גדול ומתפללים תחת הקרקע, וכמה צער גדול יש להם בע"וה כי אם מרגישי[ם] הנוצרים בדבר שורפים אותם כרגע בע"וה.

ומ[ה]גבול הרע הזה יכנס בגבול ארץ פרא"נסוס והוא מלכות חזק בים וביבשה יותר מהנז"ל, והוא ג"כ שונאי ישראל כנ"זל. ומגבול זה והלאה הם כלם גבולות טובות ויפות לישראל, ומלכים רבים וקרוב גבולם זה לזה וכולם בשלום. ואלו הם: מגבול פרא"נסוס וילך

⁷²⁵Hauria d'haver escrit נקובות. | ⁷²⁶Hauria d'haver escrit הצדדים. Per a la substitució del ševà per un šere gadol mitjançant una yod, veure l'estudi lingüístic del Capítol 2. | ⁷²⁷Ben Zvi apunta la possibilitat que es tracti d'un mot persa que signifiqui "fort, dur, pesat", potser es referia a بارکش, bārkaš. Tal vegada la paraula prové del sociolecte vernacle de l'autor del llibre, borregar, "bosses de borrego, de pell d'ovella". Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 467. | ⁷²⁸עד כאן. | ⁷²⁹Ho hauria d'haver escrit en femení הן הולכות. | ⁷³⁰Hauria d'haver escrit הרשעות.

mercuri vol retornar a les profunditats, però no pot tornar de la mateixa manera que va sortir del pou perquè es trenca, s'espargeix per aquí i per allà i es vessa com l'aigua. Al voltant de la boca del pou hi ha unes rases on cau el mercuri, les van excavar amb forats per tots els costats per on s'escola i flueix avall fins al terra. Llavors, aquella gent utilitza unes bótes de *borregar*⁸¹⁴ de pell forta i molt bona, l'omplen i el porten a vendre. Fins aquí és el que he vist oportú d'explicar sobre el mercuri.

Però tornem al nostre tema, que els grans vaixells -citats més amunt- naveguen pel mar Oceànic fins a la terra de l'Ofir⁸¹⁵ - com s'ha citat més amunt- i carreguen futilitats com ara roba vella i tot tipus de provisions⁸¹⁶, i vénen d'allí plens de riquesa de tota mena, de bones fustes per a les artesanies dels reis, argent pur, mercuri i altres coses més. Resumint, tota la riquesa d'aquells dos reis⁸¹⁷ prové de la terra citada més amunt.

Tornem al nostre primer tema, perquè aquests dos territoris en els quals estem interessats, Amsterdam i Anglaterra, | són tots ells del ritu sefardita de la tribu de Judà, 61v només que tenen una mala norma: s'afaiten la barba⁸¹⁸, tenen prostitutes jueves que es prostitueixen entre ells i vi d'ídols -tal i com s'ha dit més amunt-. Del territori d'Amsterdam cap al sud⁸¹⁹ s'entra al territori del regne de la terra d'Espanya⁸²⁰ -que sigui destruïda ràpidament-. Igualment, odien els jueus -segons s'ha explicat més amunt en el país de Portugal-, i aquest mal país, terra corrupta, s'estén fins al territori del país de Lisboa, que sigui arrasat. És un regne malvat que també odien els jueus perquè els agrada cremar-los⁸²¹. En aquells països malvats hi ha ànimes jueves, tots són *anusim*⁸²², amb una gran riquesa que amaguen sota terra. No obstant això, tenen molts turments pels seus nombrosos pecats, perquè si els cristians s'adonen d'alguna cosa els cremen de seguida per culpa dels seus pecats⁸²³.

Des d'aquest mal territori⁸²⁴ s'entra al territori del país de França⁸²⁵, un regne fort tant per mar com per terra, més que el citat prèviament, i també odien els jueus -com s'ha citat abans-. D'aquest regne en endavant tots són territoris bons i apropiats pels jueus⁸²⁶,

⁸¹⁴Probablement del sociolecte vernacle de base castellana de l'autor, *borregar*, "bosses de borrego, de pell d'ovella" | ⁸¹⁵Segons el text bíblic, els vaixells de Salomó ja hi varen arribar, 1Re 9,26-28. Veure notes anteriors. ⁸¹⁶Com en el f. 60r, "portaven tot tipus d'aliments". | ⁸¹⁷Els reis d'Anglaterra i d'Holanda. | ⁸¹⁸Les referències a l'afaitat de la barba: f. 31v, f. 34v, el motiu principal del viatge de Tunis a Venècia dels ff. 38r-40v, i f.80v. | ⁸¹⁹En el text "amunt". | ⁸²⁰Tant pot referir-se a Espanya com a Hispània. | ⁸²¹Veure BETHENCOURT, Francisco, *La Inquisición en la época moderna: España, Portugal, e Italia, siglos XV-XIX*, Madrid, Akal, 1997. | ⁸²²S'entén per *anusim* aquells jueus que es van convertir al cristianisme per la força i els seus descendents. | ⁸²³Per la situació i la història dels jueus i conversos portuguesos en el segle XVI-XVIII veure PULIDO, Juan Ignacio, *Los conversos en España y Portugal*, Madrid, Arco Libros, 2003. | ⁸²⁴Espanya, resseguint la costa mediterrània cap al nord. ⁸²⁵*Fransus* en el text. | ⁸²⁶Els regnes italians.

מתחיל גבול ג'ינובה, והולכים ובאים לשם ישראלים בסחורה. וגבול זה
 62r קצר ומלכותו | מעט. ומגבול זה והלאה הוא גבול ארץ ליגו"רנה. והיא
 עיר יפה מאד וכל בנינה מאבן שיש והיא על שפת הים. ויש במלכות זה
 ישראלים ארבה⁷³¹ וכלם מנהג ספ"רדי. והולך מלכות זה⁷³² עד קרוב
 גבול רו"מה רבתה, ובאמצע הדרך יש מדינה גדולה ושמה
 פולורין"סייה⁷³³, והיא בתכלית היופי וארבה⁷³⁴ דברי[ם] נפלאות יש
 בתוכה מכל ציורים, ואיני יכול להאריך בזה. ויש בה ג"כ יהודים.
 ובעיר רו"מה רבתה גם שם יהודים הרבה, וכלם ספרדים והיא עיר
 הגדולה⁷³⁵ מאד, והיום רובה ככולה חריבה, והיא עיר המלוכה של
 טיטוש הרשע. וכמה ניסים ונפלאות נעשו בעיר הזו בזמן אברהם בן
 עזרה⁷³⁶ ואיני יכול להאריך בהם כי אין לי פנים, כי אם נרצה לכתוב כל
 גבולות הללו ומדינתם בסימנם ומה שקרה בהם, אך אם יהיו השמים
 ניירות והים דיו וכל האילנות קולמוסים אינו מספיק לכתוב מה שראו
 62v עיני. אבל ראיתי לכתוב לך בכאן מעשה נסים שנעשה | בזמן אב"ן
 עזרא בעיר רומ"ה רבתי אשר אני בענין פירוש גבולה. וזה לך מעשה
 אב"ן עזרא ממש כמו שכתוב בתלמוד והוא כן רומ"ה רבתא.
 אמר עקילוס הגר⁷³⁷: העיר הזאת גדולה עד מאד ובחוזק לא הייתה
 עיר או מדינה כ"כ [חזקה]⁷³⁸ כמוה וטיטוש הרשע מולך בה והוא הרשע
 בא דרך ים באונייות לעיר הקדש ירושלם ולקה שבי לרוב מזרע עם

⁷³¹Hauria d'haver escrit והרבה. | ⁷³²Hauria d'haver escrit והולכת מלכות זו. | ⁷³³Ressalta el fet que en el text escrigui *Folorensia*. Com en altres casos en el sociolèct vernacle de base castellana de Saón Hay, determinats fonemes com /r/ i /l/ en grups consonàntics a inici de paraula sovint necessiten una vocal epentètica per a la seva realització, Florència>Folorència, Tres>Terés. Veure MINERVI, «La formación de la *koiné* judeo-española», p. 507. | ⁷³⁴Hauria d'haver escrit והרבה. | ⁷³⁵Hauria d'haver escrit עיר גדולה. | ⁷³⁶En tot el text escriu עזרא. | ⁷³⁷En el f. 51r apareix escrit אב"ן. | ⁷³⁸Sembla evident la manca d'un adjectiu en una construcció com aquesta.

amb molts reis, els seus territoris estan molt a prop els uns dels altres i tots ells viuen en pau⁸²⁷. Aquells són: del territori de França en endavant comença el territori de Gènova, on els jueus van i vénen a comerciar. Aquest territori és menut i el seu regne és | petit. 62r D'aquest territori en endavant és el territori de la terra de Livorno⁸²⁸, que és una ciutat molt bella, cada edifici és de marbre i es troba a la costa. En aquest regne hi ha molts jueus i tots són del ritu sefardita⁸²⁹. Aquest regne segueix fins a la tocar el territori de la gran Roma, però a meitat de camí hi ha un gran país el nom del qual és Florència⁸³⁰, que és d'extrema bellesa i en el seu interior es troben moltes coses meravelloses, tot tipus de pintures, però no em puc allargar en això. També hi ha jueus. En la gran ciutat de Roma també hi ha molts israelites, tots són sefardites i és una ciutat molt gran, però al dia d'avui gairebé tota ella està en ruïnes⁸³¹. És la ciutat capital del malvat Titus. En aquesta ciutat es van produir alguns miracles i meravelles en temps d'Abraham ben 'Ezra, però no m'hi puc allargar perquè no tinc forma de fer-ho⁸³², perquè si volguéssim descriure tots aquests territoris i països amb els seus signes i el que hi va passar, encara que el cel fos paper, el mar tinta i tots els arbres càlams, res no seria suficient per escriure allò que van veure els meus ulls⁸³³. Però he volgut escriure't aquí el fet miraculós que es va produir | en temps d'Ibn 'Ezra a la 62v gran ciutat de Roma, els límits de la qual estava descrivint. Aquí tens la proesa d'Ibn 'Ezra, tal qual com es troba escrit en el Talmud⁸³⁴, que també ocorre a la gran Roma.

El convers Aquila⁸³⁵ va dir que aquesta ciutat era grandiosa i no hi havia cap altra ciutat ni estat tan fort com aquest, i Titus⁸³⁶, el malvat, la governava. El malvat va arribar per mar amb vaixells a la ciutat santa de Jerusalem i va prendre en captiveri la major part

⁸²⁷En aquesta època i els segles anterior, els regnes septentrionals d'Itàlia no van expulsar jueus sinó que va ser un focus receptor de jueus provinents, per exemple, de l'expulsió de 1492. | ⁸²⁸*Ligorna* en el text, com és usual en la literatura hebrea. | ⁸²⁹Per saber més de la història dels jueus en aquesta ciutat, veure LUZZATI, Michele, *Le tre sinagoghe. Edifici di culto e vita ebraica a Livorno dal Seicento al Novecento*, Torino, Allemandi, 1995. | ⁸³⁰No es troba ben bé a meitat de camí, sinó terra endins, a 60 km de Livorno i a la mateixa distància de Roma que d'aquesta última. | ⁸³¹No és cert que Roma estigués en ruïnes entre els segle XVII-XVIII. Tal vegada millor hagués dit que estava ple de runes, però no que la ciutat estigués destruïda. | ⁸³²Però de fet trobem que sí que explica els miracles i meravelles que Abraham ibn 'Ezra va fer a la ciutat de Roma. | ⁸³³Veure TB, *Šabbat*, 11a: , אם יהיו כל הימים דין ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקים לכתוב , “Si tots els mars foren de tinta, els joncars càlams, el cel paper i tots els homes copistes, no seria prou per escriure”. Per veure com aquesta sentència del Talmud ha afectat al cançoner romànic, en particular al català, veure ISIDOR MARÍ, “Els remots orígens d'una cançó”, a *Eivissa*, núm.4, 1973, p.44-45. A més, A partir d'aquí comença el text que va ser ja editat per Naftalí ben Menahem. | ⁸³⁴No és la història d'Abraham ibn 'Ezra la que apareix en el Talmud, sinó la història del mosquit de Titus que veurem a continuació, bona part del qual prové de TB *Gittin* 56b, tant pel que fa a la història com al vocabulari. | ⁸³⁵*Aquilo*s en el text, Aquila de Sinope. Va ser el traductor de la Bíblia, de l'hebreu al grec de forma literària. No s'ha de confondre amb Onquelos, que apareixia al f. 59r, també convers, que va traduir la Bíblia de l'hebreu a l'arameu. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 15, p. 433-434. ⁸³⁶L'emperador Titus, fill de Vespecià, i que succeí el seu pare en la campanya de Roma contra Jerusalem.

קדש ישראל לה' ונתן רשות לשלול שלל ושללו שלל רב והוא הרשע נכנס לבית קדש הקדשים ושלח יד בכלי הקדש בית ה' והכלים היו בורחים מכאן ולכאן ונבלעים בקרקע עד שנתמה זה הארור מאד ורעדה נפלה בו עכ"ז לא עבר מרישעו ושלל את בית ה' ורצה לעקור את פתחי ירושלים להוליקם אל ארצו ולא רצה ה' ונגנזו ארצה לעיניה' ורתת ורעדה נפל עליהם ועכ"ז לא ריחמו על זרע אברהם והרגו ושללו ושבו להם שבי רב וירדו באונייות לשוב אל רומה עיר הארור[ה] הזה⁷³⁹ וזה הרשע בספינה שלו שם את כל היהודים בעלי תורה ובעלי שם | אשר בתוך השבי והיה מצער אותם ובוזה את תורתנו הקדושה ושואל מהם שאילות מינות ועניים היהודים היו בוכים ומתרצים לפני אבינו שבשמים וישמע ה' את צעקתם וינער ה' את הים ויעלו גלי הים עד לב השמים⁷⁴⁰ ויחשבו כל הספינות לישבר⁷⁴¹ ו[ה]ספינה של טיטוש הרשע גדולה מכלם עלה כשפופר' של ביצה עד לב השמים וחזר וירד בכבוד כשישים אלף ריבות מאנים⁷⁴² של עופרת עד תהומות רבה של ים ורצה ה[ק]ב"ה לאבד אותו ואת עמו. אבל זה הרשע נטרפה דעתו ומסתכל ביהודים וראה שהם בוכים. אמר להם למה אתם בוכים. אמרו לו וכי לא נבכה על כל הרעה אשר מצאתנו⁷⁴³ בעבורך כי אתה מעכיס את ה' אלהינו והנה חרה אפו בך ובעמך לאבדכם מתחת השמים ואולם יציל את עמו ישראל ליבשה. אז אמר זה הרשע אמת הדבר כי אלהי היהודי אין לו כח וניסים אלא במים וכן עשה לפרעה ולסיסרה⁷⁴⁴ כי לא היה לו כח להלחם עמהם ביבשה וטבע אותם בימים לכן אתה⁷⁴⁵ חרה אפו ורוצה להרוג אותי בכח המים אבל אם הוא אלוה יניחני בים ואליך | אל ארצי ואז ילחם עמי ביבשה. ויחר אף ה' בטיטוש הרשע ויאמר לו חי אני נאם ה' כי לא אמיתך כי אם בבריה קלה שבראתי בעולמי אשר אפילו הבהמות אינם מחשבים אותה לכלום. בקיצור שהביא הקב"ה אותו בשלום אל ביתו עיר רומה רבתא ושם שלח לו י"ת היתוש אל

⁷³⁹) Hauria d'haver escrit עיר הארורה הזאת ja que עיר és una paraula femenina en hebreu. | ⁷⁴⁰)No li ha cabut la paraula a la línia anterior, l'ha deixada mig escrita, i l'ha tornada a escriure a la següent línia. | ⁷⁴¹)Similar a Jo 1,4: והאניה חשבה להשבר | ⁷⁴²)Hauria d'haver escrit כשישים אלף ריבוא מנים "seixanta mil milers d'eslavons". | ⁷⁴³)Hauria d'haver escrit מצאנו, hi sobra una *taw*. | ⁷⁴⁴) חיסרה en el text bíblic de Judges 4. ⁷⁴⁵)No està parlant amb Déu, per tant hauria d'haver escrit הוא.

de l'estirp d'Israel, el poble consagrat a Déu⁸³⁷, qui va autoritzar-lo per extreure'n un botí, i oi tant que van fer un gran saqueig. Ell, el malvat, va entrar al Temple del Sant dels Sants⁸³⁸ i es va fer amb els objectes consagrats del Temple de Déu. Els objectes van passar per aquí i per allà i van ser engolits per la terra. Llavors, aquell maleït es va quedar molt esbalaït i li va venir un tremolor. No obstant això, no va renunciar a la seva malícia, va saquejar el Temple de Déu i va voler arrencar les portes de Jerusalem per portar-les a la seva terra, però el Senyor no ho va voler i les van amagar a terra, fora de la seva vista. Un estremiment i un tremolor van caure damunt d'ells i, malgrat tot, no van sentir compassió de l'estirp d'Abraham i els van matar, saquejar, els van detenir en captivitat en gran nombre i els van dur als vaixells de tornada a Roma, aquesta ciutat maleïda. Aquell maleït va ficar a la seva embarcació tots els jueus coneixedors de la Torà i de renom | que es 63r trobaven en aquest captiveri. Solia martiritzar-los, menyspreava la nostra santa Torà i els plantejava qüestions d'apostasia. Els pobres jueus ploraven⁸³⁹, es van reconciliar amb el nostre Pare del Cel i el Senyor va sentir el seu crit. Déu va sacsejar el mar i les seves onades van ascendir fins a ple cel⁸⁴⁰. Totes les embarcacions semblaven que s'havien de partir⁸⁴¹, i l'embarcació del malvat Titus, la més gran de totes, es va elevar com si fos la closca d'un ou fins a ple cel, va tornar a baixar amb tot el pes de seixanta mil milers d'eslavons de plom fins a les vastes profunditats del mar. El Sant -beneït sigui- el va voler exterminar juntament amb el seu poble. Però aquell malvat va perdre el seny, va observar els jueus i va veure que ploraven. Els va dir: "Per què ploreu?". Li van dir: "No plorem per tot el mal que hem trobat per culpa teva, perquè fas enfadar el Senyor, el nostre Déu, i heus aquí que s'ha encès d'ira contra teu i contra el teu poble per aniquilar-vos sota el cel, però salvaguardarà el seu poble Israel a terra seca". Llavors, aquell malvat va dir: "És veritat, perquè el Déu dels jueus no té poder ni fa miracles si no és a l'aigua, perquè així ho va fer amb el faraó i Sisserà⁸⁴², ja que no tenia poder per lluitar contra ells a terra seca els va enfonsar a l'aigua. Per això Ell està encès d'ira i em vol matar amb el poder de l'aigua. Però si Ell és un déu, que em deixi anar pel mar, me n'aniré | al meu país i que lluiti amb 63v mi a terra ferma". El Senyor es va encendre d'ira contra el malvat Titus i li va dir: "Per la meua vida, oracle del Senyor⁸⁴³, que jo et faré morir amb la una criatura més insignificant

⁸³⁷Jr 2,3. | ⁸³⁸2Cr 3,8. | ⁸³⁹Construcció interessant des del punt de vista semàntic, "pobres jueus" no com expressió de lamentació sinó de pobresa econòmica, *'aniyim*. | ⁸⁴⁰Dt 4,11. | ⁸⁴¹Similar a Jo 1,4. | ⁸⁴²El relat de la fugida d'Egipte i la perdició de les tropes del faraó, engolides pel Mar Roig, a Ex 14,27-28 i el Càntic de Moisès a Ex 15,1-21. Quant a Sisserà, en Jt 4,2-7 la profetessa Dèbora va augurar la derrota d'aquest general cananeu i del seu exèrcit a la vora del riu Quixon. | ⁸⁴³Cita bíblica recurrent, com en Nm 14,28, Jr 22,24, Is 49,18 i So 1,9, en què Déu fa promesa solemne de, o bé recompensar els jueus, o bé d'exterminar els seus enemics.

תקרא יתוש אלא טיטוש שליח כראוי לו טיפה סרוחה. וכאשר כבר ידעת ענין זה הרשע שהוא מובא בכמה ספרי מפרשים ושם בתלמוד האריך בענין הזה באורך מאד בכמה פנים ומעשה על מעשה ואני העבד ליודעי התורה ששון איני יכול באורך מפני שתי סיבות. הא' מפני טרדות ודוחק הזמן. והשני מפני קוצר זכרוני כי מצאוני רעות רבות ונטרף דעתי בארץ לא לי לכן איני כותב דבר שאיני זוכר עליו בטוב, כי אם דבר שדרשתי עליו כמה פעמים עד שנחקק על לוח לבי בעט ברזל ועופרת לבל אשכח.

ועתה נחזור אל ענין המעשה של אב"ן עזרא. ודע כי מזמן טיטוש הרשע שהולך כל השבי של זרע ישראל וכשהולך אותם אל ארצו שם עליהם מס וחשב לעשות ביהודים כמה משפטי נקמות וה' לא הניח לו ושלח לו את היתוש והיה כופר בהק"ב ואומר יודע אני שחולי הזה שיש בי הוא⁷⁴⁶ | מאת אלהי העברים לכן יבואו הרופאים ויאמרו לי מה שם החולי הזה כי אין לי עוד תקומה לעמוד מפני החולי הרע הזה ויבואו כל הרופאים הנמצאים בכל גבול מלכותו וראו ופשפשו בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו ולא מצאו בו שום דבר חולי עד שאמרו לו אומר לנו האדון המלך איזה כואב⁷⁴⁷ יש לו כי אין אנו רואים בכך שום חולי בגוף איברים או גידים וכיוצא בו עד שנאמר לך כך וכך יש בכך מחולי פילאן⁷⁴⁸ וכ"ו אמר להם אמת הדבר שאין בי שום דבר חולי הגוף אבל תדעו נא כי בתוך מוח שלי כואב גדול וכן משעה לשעה דבר א' במוחי ומתנענעה⁷⁴⁹ ומנקר במוחי כנקירת התרנגול בלחם וכיוצא בו לכן תבקשו לי רפואה ואראה מה יכול לעשו' בי עוד אלהי היהודים.

⁷⁴⁶Es repeteix הוא a la primera línia de la pàgina següent. | ⁷⁴⁷Hauria d'haver escrit el substantiu כאב i no el verb כואב. | ⁷⁴⁸Aquesta paraula és l'equivalent hebreu de פלוני, "quidam". No obstant això, utilitza l'àrab, فلان, *fulān*, que va ser manllevada pel turc otomà i que en la seva variant moderna realitza *fulan* i *filan*, i que sembla la forma que recull Şaşon Hay. | ⁷⁴⁹Hi sobre una *he*, ומתנענע.

que he creat en el meu món⁸⁴⁴ i que fins i tot les altres bèsties l'han tinguda en consideració per un no res". En poques paraules, que el Sant -beneït sigui- el va conduir en pau a casa seva, a la gran ciutat de Roma, i allà, Ell -beneït sigui- li va enviar el mosquit -no llegeixis *Yattuš* sinó *Titus*⁸⁴⁵-, un enviat adequat una mica pernicios. I com ja saps, el cas d'aquell malvat és citat en uns quants llibres dels comentaristes, i en el Talmud s'estén molt àmpliament en aquest cas en diferents formes i proesa rere proesa. Però jo, el servent dels coneixedors de la Torà, Šáson, no puc [escriure-ho] àmpliament per dos motius. El primer és per la pressa i la pressió del temps, i el segon és per la curtedat de la meva memòria perquè em van venir a trobar moltes calamitats i vaig perdre el seny en una terra que no era la meva. Per aquest motiu no escric res que no recordi bé, tan sols allò que he estudiat unes quantes vegades fins que ha quedat gravat amb un estilet de ferro i plom a la tauleta del meu cor perquè no ho oblidés⁸⁴⁶.

I ara tornem a l'assumpte de la proesa d'Ibn 'Ezra. Sàpigues que fa temps el malvat Titus va conduir tots els captius de l'estirp d'Israel al seu país. Quan els va portar els va imposar un impost i va pensar de fer decrets venjatius contra els jueus. Però el Senyor no li ho va deixar fer i li va enviar el mosquit. Renegava del Sant -beneït sigui- i deia: "Jo sé que aquesta malaltia que tinc | prové del Déu dels hebreus. Per això, que vinguin els metges i em diguin quin és el nom d'aquesta afecció, perquè ja no em puc resistir més contra aquesta mala malaltia". Van acudir-hi tots els metges que es trobaven en cada un dels territoris del seu regne, el van examinar i van escorcollar cada un dels seus dos-cents quaranta-vuit òrgans i dels seus tres-cents seixanta-cinc nervis⁸⁴⁷, però no hi van trobar res malaltís. Llavors li van dir: "Senyor rei, digues-nos quin dolor tens perquè no t'hi veiem cap malaltia, ni en el cos, ni en els òrgans, ni en els nervis, etc. Llavors et direm això o això altre tens de tal malaltia, etc.". Els va dir: "És cert, no tinc cap malaltia corporal, però sapigues que a dins del meu cervell tinc un gran dolor. El cas és que tota l'estona hi ha alguna cosa que es va bellugant pel meu cervell i me'l picoteja com si fos la picada d'un pollastre en el pa, etc. Per això, busqueu-me una cura i us mostraré què pot fer encara amb mi el Déu dels jueus⁸⁴⁸".

⁸⁴⁴TB *Gittin* 56b. Tota la història que Šáson Hay explica parteix d'aquest passatge del Talmud. | ⁸⁴⁵Joc de paraules fonètic amb la forma en què s'escriuen "mosquit", יתוש, *yattuš*, i "Titus", טיטוס, *titus*. | ⁸⁴⁶Altres objectius de l'autor a l'escriure l'obra. | ⁸⁴⁷Veure la nota del foli 70r per veure que aquests números no són casualitat i què simbolitzen. | ⁸⁴⁸És la malaltia de Tinnitus que apareix en el TB *Gittin* 56b, però en altres fonts també apareix la relació entre aquest governant i la malaltia. Veure DAN, Bernard, «Titu's Tinnitus», en: *Journal of the History of Neurosciences*, núm. 14:3 (2005), p. 210-213.

וילכו כל הרופאים ויעשו מרקחת גדולה מכמה בסמים וכמה
 שְׁמָנִים וכיוצא בו מדברי רופאים אומנים והביאו לפני המלך ויספרו⁷⁵⁰
 את ראשו בתער ומשחו אותו בשמנים ונתנו את המרקחת על מוח
 וקשרו את ראשו בכמה צמר גפן ואמרו לו שישן ויתכסה בכסותות
 כבדים עד שיזיעה בטוב ואח"ך | ילך למרחץ ונראה איך יהיה תועלת
 הרפואה הזאת שהיא מסוגלת להמית כל מין תולעת ודבר חי הנמצא
 בגוף או באיבריו של אדם.

64v

וישמע אלהים את עצת הרשעים הכופרים האלו ויתן כח ביתוש
 אשר במוח טיטוש הרשע ויחדש אותו ממש בריה חדשה ויהי גודלו
 כגודל יונה ממש ומנקירה שלו כמנקירא דפרזילא. וכן אמרו בגימרא
 ששקלו אותו במאזנים ובא ליטרה א' שהיא מאה דירהים באצלינו שהם
 ס"ו משקלים וישאר דירהים א' לכן נתגבר בתוך מוחו של רשע זה
 ומנקר בכח בד' צידי מוחו.

וזה הארור צועק ואומר הסירו את הרפואה הזאת מעל ראשי. וכי
 אתם אומרים שממית כל דבר חי שימצא באיברי האדם והלא יותר
 ויותר נתחזק והנה מנקר ומשבר קירות מוחי. אמרו לו הרופאים א"כ,
 אצבע אלהים היא, לכן בא נליך⁷⁵¹ אל המרחץ ונסיר את המרקחת מעל
 ראשיך וירכוב המלך וילך והנה הוא עובר בשוק של מתקנה נחושת,
 כמו אלף חנותים הם שמתקנים כלי נחושת מכל מין, ולא יחסר חנות
 מלהיות בה ד' או ו' בני אדם שמכים בפטיש. ויהי בהיות זה הרשע
 באמצע החנותים וקול הנחושת והפטישים | חזק מאד והנה היתוש
 נבהלה דעתו ושתק במוחו של [ה]רשע הזה ואינו מנקיר עוד בו. ויאמר
 המלך קחו את האומנים האלו ונליך אל הבית כי מצאתי את רפואתי.
 ויקבצו כל אומני⁷⁵² נחושת והוליכום אל בית המלך ויצו להם שיעשו
 מלאכתם. ויכו בפטיש בכל כחם וזה הרשע ישב באמצע האומנים.

65r

⁷⁵⁰Morfològicament és incorrecte, hauria de dir ויספרו, però la vocalització al text amb un *holam* indica que es tracta d'un verb de la forma *qal* i no *pi'el*, és a dir, "i van tallar els cabells" i no "i van explicar".

⁷⁵¹Generalment situa la *mater lectionis* davant de l'arrel, נילך, com en els tipus de verbs פיי i aquest mateix verb ללכת-לילך. | ⁷⁵²Sobrevolat.

Tots els metges se'n van anar i van elaborar un gran unguent de diverses fragàncies, de diferents olis i altres productes d'especialistes mèdics. El van portar davant el rei, li van afaitar el cap amb una navalla i van untar-lo amb els olis, li van posar l'ungüent al cap i van embolicar-li el cap amb teles de cotó. Li van dir que dormís i que es cobrís amb mantells pesants fins que sués ben bé i que després | anés al bany i veuria quin profit havia tingut aquesta cura, que és capaç de matar tot tipus de cuc i qualsevol cosa viva que es trobi en el cos o en els òrgans d'una persona. 64v

Déu va escoltar el consell d'aquells malvats heretges i va donar forces al mosquit en el cervell del malvat Titus. El va transfigurar com a una nova criatura de la mida d'un colom, i la seva picada era com el repicó d'un ferro. I és que es deia a la Guemarà que el van pesar en una balança i arribava a una lliura de pes⁸⁴⁹, que per nosaltres són cent dírham⁸⁵⁰, és a dir seixanta-sis pesos⁸⁵¹ i restarà encara un dírham⁸⁵². És a dir, que es va anar enfortint a dins del cervell d'aquell malvat i picotejava amb força els quatre cantons del seu cervell.

Aquell maleït cridava i deia: “Traieu-me aquesta cura del meu cap. Heu dit que matava tota cosa viva que es trobés en els òrgans d'una persona, i no és així, que s'ha fet cada vegada més fort. M'està foradant i trencant les parets del meu crani”. Els metges li van dir: “Si és així, és que és el dit de Déu. Per aquest motiu, vinga, anem al bany i et traurem l'ungüent del teu cap”. El rei va muntar i se'n va anar, i heus aquí que va passar pel mercat dels reparadors de coure. Hi havia aproximadament unes mil tendes on es reparaven artefactes de coure de tot tipus, i no hi mancava la tenda que no tingués entre quatre i sis homes picant amb el martell. Heus aquí que quan aquell malvat passava en mig de les tendes, el soroll del coure i dels martells | era tan fort, que heus aquí que el mosquit es va quedar atordit, i va calmar-se en el cervell d'aquell malvat i no va seguir foradant-lo. 65r

El rei va dir: “Agafeu aquests artesans i anem a casa, perquè he trobat la meva cura”. Van reunir tots els artesans del coure, els van conduir a la casa del rei i els van ordenar que fessin la seva labor. Van picar amb el martell amb totes les seves forces mentre aquell malvat seia enmig dels artesans. Va dir que li portessin un rostit de porc i vi. Va menjar, va

⁸⁴⁹En el text *liṭra*, paraula aramea (ליטרא) d'origen grec (λίτρα), mesura de capacitat que seria coneguda en el món romà com a “lliura”. | ⁸⁵⁰En el text sembla dir *dirhem*, reflectint la pronunciació otomana de la paraula àrab *dírham*, que és moneda i alhora una mesura de pes. Com a moneda rep el nom de la dracma llatina. En el context del text s'entén com a mesura de pes, que equival a 3,12 gr. | ⁸⁵¹“Pes” en hebreu, *mišqal*, משקל, però tal vegada en el text faci també fa referència a *mitqāl*, מיתקל, (etimològicament idèntics), que és una unitat de pes equivalent a 4,25 gr., normalment usat per pesar metalls com ara l'or. | ⁸⁵²És a dir, 1,5 dírham equivalen a 1 pes.

ואמר להביא צלי חזיר ויין ואכל ושתה ונשתכר וכפר ואמר הלא יכולתי למצוא רפואה למכת אלהי היהודים.

ויחר אף ה' בטיטוש הרשע וירד שנת היתוש אשר במוחו והוא רעב, כי נבהל דעתו מקול הפטישים והנחושת ועתה נתישב דעתו ושומעה קול הפטיש איך מכה בנחושת וילמוד גם הוא לעשות כן. ויקים ראשו היתוש ויכה וינקר בקרום מוחו של רשע הזה, ממש כמו שמכים בנחושת, ככל הכל⁷⁵³ אשר הוא שומעה כך הוא מנקר. ויפול זה הרשע מעל כסאו ויצעק צעקה גדולה לאמר הסירו מעלי האומנים האלו ויבואו הרופאים וכל החכמים לפני.

ויעשו כן ויתקבצו כל העם לפני המלך ויאמר להם הנה נא ידעתי כי הכני אלהי היהודים ורוצה שאודה אני לו, אבל איני כן, אלא שאני חטאתי | לישוע נוצרי ולכן נפלתי ביד אלהי היהודים⁷⁵⁴ והם הם שהרגו את אלהינו ישוע נוצרי ועשו בו כמה משפטי נקמות.

לכן אני מצוה אתכם כל הירא את תורת אלהינו ישוע נוצרי ואתם הרופאים תעשו כחכמתכם ותפתחו עצם מוחי לראות את החולי הרע הזה ואם יכולתם לרפות אותי, אני יודע מה אעשה ביהודים ואם אמות זה המצוה אשר תעשו עם אלהיכם שתקחו מס מן היהודים ותפילו גורל בהם מדי שנה בשנה⁷⁵⁵ ועל מי יפול הגורל מהם תקחו אותו ותתנו אותו בבית העז⁷⁵⁶ פלונית מ' יום וכל מה שרוצה תתנו לו ויאכל וישמן ואחר מ' יום תשרפו אותו צלי אש בתוך הע"ז ותשמחו שמחה גדולה ויהי לכם חג חק ומשפט לדורותיכם ותכריזו לפניו נקמנו⁷⁵⁷ ממך נקמת אלהינו ישוע נוצרי וכל נביאיו ככל אשר עשיתם אתם בני יעקב עם בני אחיו עשו ומה עשה אביכם יעקב עם אבינו עשו, שלקח בכורתו וברכתו, לכן אתם אויבים בני אויבים עד היום הזה. לכן היום הזה ינקום מדמך אלהינו.

⁷⁵³Aquesta paraula hi sobra. | ⁷⁵⁴La he de l'article apareix repetida i sola a la línia anterior. | ⁷⁵⁵1Sa 7,16.

⁷⁵⁶העבודה הורה | ⁷⁵⁷La primera nun apareix repetida i sola a la línia anterior.

beure, es va embriagar i renegava dient: “No veieu que he pogut trobar el remei contra l’assot del Déu dels jueus?”.

El Senyor es va encendre d’ira contra el malvat Titus i va retirar el son del mosquit que es trobava al seu cervell. Estava afamat perquè s’havia quedat consternat pel soroll dels martells i del coure. Ara havia recobrat la serenitat i escoltava el soroll del martell com anava picant el coure, i ell també va aprendre a fer-ho. El mosquit va aixecar el cap i va picar i foradar el teixit del cervell d’aquell malvat, com si piqués el coure. Cada vegada que els sentia, així anava foradant. Aquell malvat va caure del seu tron i va fer un gran crit dient: “Traieu-me de sobre aquests artesans i que vinguin davant meu els metges i tots els savis”.

Així ho van fer i tot el poble es va reunir davant del rei i els va dir: “Sé perfectament que el Déu dels jueus m’ha atacat i vol que jo el reconegui, però no sóc així, sinó que he pecat | a Jesús de Nazaret, i per això he caigut per mà del Déu dels jueus, que són els que van matar el nostre déu, Jesús de Nazaret, i li van fer diverses sentències venjatives⁸⁵³”.

“Per això us ordeno, a tots els temedors de la llei del nostre déu, Jesús de Nazaret, que vosaltres els metges procediu segons la vostra saviesa: obriu-me l’ossam del meu cap per veure aquesta mala malaltia. Si aconsegiu guarir-me, sé ben bé què faré amb els jueus, i si moro, aquest és el manament que fareu al vostre Déu, feu pagar un tribut als jueus: anualment triareu a sorts qui serà l’escollit entre ells, l’agafareu i el deixareu a un temple qualsevol de la idolatria⁸⁵⁴ durant quaranta dies, i tot el que vulgui, li donareu, menjarà i s’engreixarà, i transcorreguts els quaranta dies, el cremareu rostit al foc⁸⁵⁵ en [el temple de la] idolatria. Us alegrareu amb una gran festa. Per a vosaltres serà una festivitat, llei i ordenament a través de les generacions i exposeu-li: «a través teu vengem el nostre déu, Jesús de Nazaret, i tots els seus profetes tal com vosaltres els fills de Jacob heu fet amb els fills del seu germà Esaú, i el que va fer el vostre pare Jacob amb el nostre pare Esaú, que va prendre la seva primogenitura i la seva benedicció. Per això, vosaltres sou enemics, fills d’enemics, fins el dia d’avui. En conseqüència, que avui es vengi el nostre déu a través de la teva sang»”.

⁸⁵³La idolatria rau en el fet de divinitzar el personatge de Jesús. | ⁸⁵⁴Es refereix a una església, perquè les esglésies són temples d’idolatria, en canvi les mesquites no ho són. Veure Rabí Nissim i Maimònides, en la nota del f. 25v. La qüestió tracta de la prosternació dels cristians a la figura humana de Jesús divinitzat, al contrari que Mahoma, que no és divinitzat, només considerat profeta. Divinitzar un home és per tant un acte d’idolatria. | ⁸⁵⁵Ex 12,8.

וישמעו כל העם ויטב הדבר בעיניהם ויתנו יד הרופאים⁷⁵⁸ בראש
 66r המלך במיני דברים שמרקיב | את העצם והנה העצם נרקב ונפקע כובע
 עצם הראש ונראו קרומות מוחו של רשע זה ובכל זה הוא הוא כופר
 ואומר⁷⁵⁹ אל תתנו שמחה לאלהי היהודים. מהר תראו מה הדבר הזה אם
 למות ואם לחיים ונמלט מן הדבר הזה. אמרו לו הרופאים יודע לאדון
 המלך שהעצם נרקב ונפקע ועתה נשאר קרום המוח ואם ג"כ הוא ירקב
 אתה תמות. אמר להם טוב לי מות מחיים⁷⁶⁰. וישברו את קרום מוחו של
 זה הרשע וראו והנה בריה א' עומד[ת] באמצע המוח ורצו הרופאים
 ליקח אותה והיא כיונה ורגליו טמונים בתוך המוח. בקיצור שנשברו
 גידי מוחו של רשע זה ונכנס בו רוח ונפגרו⁷⁶¹ הרשע הזה ככלב טמא
 טיטוש הרשע שם רשעים ירקב עולם ועד כי"ר.
 ויכתבו הרשעים סופרי המלך כל הצוהה⁷⁶² אשר צוה זה הרשע על
 היהודים ומלך טודרו"ש בן טיטוש הרשע למלך על רומה רבתא
 66v ובאותה שנה הפיל הרשע הזה גורל | בשנה הראשונה למולכו ויפול
 הגורל בין היהודים על בת ת"ח יפת תאר ויפת מראה וחכמה עד מאד
 ועשו בה ככל הציווי אשר כתבו בספרי המלך טיטוש הרשע כנז"ל
 לעיל⁷⁶³ אחר הדף הסמוך לה. ויהי להם לחק ומשפט לשרוף יהודיא⁷⁶⁴
 בכל שנה ושנה עד זמן שנולד אברהם בן עזרא ע"ה וגידל ונדף ריח שם
 תורתו בד' פינות העולם ושם עירו פאדוב"ה ובינה ובין עיר רומה דרך
 י' ימים. בין מלכות איט"לייה והוא מנהג טליי"אני שאנו מזכירים
 בהפטרות. ובין רומה והנה בשנה א' הפילו גורל היהודים והנה נפל
 הגורל על בין⁷⁶⁵ הרב הכולל גורל הזהב ראש הגולה כמוה"ר יצחק
 והוא משפחת בעל ספר מעיל שמואל אשר עשה פירוש על שברי לוחות
 וספר שבירת הכלים עין לא ראתה אלהים זולתך. כאשר נפל הגורל על
 בן הצדיק הזה שמחו העשנים⁷⁶⁶ שמחה גדולה לאמר בן גדול היהודים

⁷⁵⁸La he de l'article apareix repetida i sola a la línia anterior. | ⁷⁵⁹La conjunció waw apareix repetida i sola a la línia anterior. És el quart fenomen que ens trobem amb consonants soles a final de línia perquè no li caben al paper. Curiosament aquests casos apareixen en els folis encarats, tal vegada l'autor patia moments de distracció. | ⁷⁶⁰Similar a Jo 4,3: טוב מתי מחיי. | ⁷⁶¹No és la primera vegada que Šašon Ḥay utilitza aquest verb, ja que s'utilitza per als no jueus, mentre que pels jueus seria להיפטר. | ⁷⁶²Hauria d'haver escrit הצואה. ⁷⁶³Aquesta paraula sobraria per redundància perquè ja està inclosa en l'acrònim כנז"ל. ⁷⁶⁴Aquesta paraula, en arameu. | ⁷⁶⁵Allargament del timbre e, hauria de dir בן. | ⁷⁶⁶La he de l'article apareix repetida i sola a la línia anterior.

Tot el poble ho va sentir i ho va veure bé. Els metges van posar-se a la feina amb el cap del rei amb uns objectes que desintegraven | l'ossam. Heus aquí que l'os es va descompondre, la closca de l'os del cap va trencar-se i es van poder veure les membranes del cervell d'aquell malvat. Amb tot, era ell mateix, renegava dient: “No doneu una alegria al Déu dels jueus. Observeu de seguida què és aquesta cosa. Si moro o visc, em lliuraré d'això”. Els metges li van dir: “Que sàpiga el senyor rei que l'os ha estat desintegrat i trencat. Ara resta la membrana del cervell, que si també es trenca llavors moriràs”. Els va dir: “Més m'estimo la mort que la vida⁸⁵⁶”. Van trencar el tel del cervell d'aquell malvat i van veure una criatura al bell mig del cervell. Els metges van voler agafar-la. Era com un colom i tenia els peus amagats a dins del cervell. En resum, les venes del cervell d'aquell malvat es van trencar i hi va entrar aire. Aquell malvat va morir com un gos impur, el malvat Titus -que el nom dels malvats sigui oblidat per sempre més, amén, que així sigui- 66r

Els malvats escrivans del rei van redactar cada manament que els havia ordenat aquell malvat sobre els jueus. El rei Teodorus, fill del malvat Titus⁸⁵⁷, governava a la gran Roma, i en aquell mateix any, | el primer any del seu mandat, aquest malvat va triar a sorts 66v entre els jueus i li va tocar a la filla d'un savi, bonica de cara i d'aspecte, sàvia en extrem. Van fer amb ella tot el que estava comandat, tal com havien redactat en els llibres del malvat rei Titus -com s'ha mencionat més amunt, en el foli anterior-. Tenien com a llei i ordenança cremar jueus any rere any fins al moment que va néixer Abraham ibn 'Ezra -que en pau descansi-. Aquest va créixer espargint l'aroma de la fama de la seva doctrina pels quatre cantons de la terra. El nom de la seva ciutat és Pàdua, i entre aquesta ciutat i la ciutat de Roma hi ha unes deu jornades de camí. La gent del regne d'Itàlia té el ritu italià⁸⁵⁸, que mencionem al final del llibre⁸⁵⁹. Pel que fa a Roma, heus aquí que un any van triar a sorts entre els jueus i li va tocar al fill del rabí general⁸⁶⁰, daurada sort, exiliarca, el nostre honorable mestre i professor rabí Yišhaq, que era de la família de l'autor del llibre *Me'il Šemu'el*⁸⁶¹ i que també va fer un comentari sobre el Trencament de les Taules de la Llei i el llibre del Trencament dels Vasos, que cap ull no ha vist, oh Déu, fora de tu. Quan el destí va tocar el fill d'aquell just, els esauites van tenir una gran alegria dient: “El nostre Déu ha

⁸⁵⁶Similar a Jo 4,3. | ⁸⁵⁷En el text *Todros*. No hi ha cap emperador de l'Imperi romà anomenat així, tal vegada Todros es refereix a Teodosi I, del s.IV d.C., però de lluny no pot ser el fill de Titus. Teodosi I va decretar el 27 de febrer de l'any 380 el cristianisme com a religió oficial de l'Imperi romà. Així doncs, l'animadversió cap aquest personatge per part de Šašon Hay no seria gratuïta. | ⁸⁵⁸*Taliani* en el text. | ⁸⁵⁹Veure f. 80r-80v. | ⁸⁶⁰Rabí general, *rav kolel*, el principal rabí de la ciutat. | ⁸⁶¹Aquesta obra va ser escrita pe poeta i gramàtic Šemu'el David Otolingo el 1705, de la ciutat de Casale, Itàlia, va viure entre Venècia i Pàdua. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 15, p. 519.

67r נתן אלהינו בידינו ויקחו אותו ויוליכוהו אל בית הע"ז להיות במשמר | שם מ' יום כאמור לעיל. והרב וכל ביתו וכל היהודים לבשו שק וזורקים עפר על ראשיהם ובוכים על הגזרה הרעה הזאת והיא יפול ממש בחג הפסח כי חגם של הרשעים האלו היא בחול המועד שלנו ויקום הרב ויאמר מי גבור חיל בכם יקום וילך אל עיר פא"דובה אולי ימצא שם בכיתו רבינו א"בן עזרא, יבוא ויתפלל עמנו אולם יאבה ה' לשמוע בקול צעקתינו ויקומו ה' גבורים מעם קדש ואמרו אנחנו נלך. ונחזור לענינינו הראשון ממעשה אב"ן עזרא והוא שהלכו ה' הגבורים הללו אל עיר פדו"בה ובאו קרוב למבוי היהודים והנה אברהם בן עזרא לפנייהם והם נתנו לו שלום ואינם מכירים אותו ושאלו ממנו באיזה דרך נלך אל בית אדונינו אב"ן עזרא. אמר להם בואו עמי אני מראה לכם את ביתו וילך לפנייהם ויורה להם הפתח ויאמר להם זה ביתו תלכו למעלה. הם הלכו למעלה והוא רץ מפתח בית הנשים והקדים את האורחים ויצא לפנייהם וסבר להם פנים | יפות⁷⁶⁷ ושאל בשלום הקהל ושאל בשלום בן הרב שלהם והאנשים נתמהו מאד על הסימנים אשר הוא שואל מהם⁷⁶⁸ ויאמרו איש אל אחיו בודאי שהוא שמע כל הענין ולכן שואל לנו כדברים האלו. וישאו האנשים את קולם⁷⁶⁹ בבכי ויאמרו לו מאחר שהאדון שמע את כל הצער הגדול אשר מצאתנו ק"ק רומה, לכן ימהר האדון עמנו לבקש רחמים מאל מלך ישב על כסא רחמים. ויען להם אב"ן עזרא לאמר אל תפחדו ואל תבכו לפני הקהל שלא יתעצבו בלבם גם הם על אחיהם כי לא נשמע בשורה רעה הזאת עד עתה כי אם אני חלמתי וראיתי את צער אחי אבל אל תיראו כי היא לטובתכם ושלום יהי לכם ושלום לבן הרב ואתם לכו מהר בשרו את⁷⁷⁰ הקהל בשלום ויאכלו וישתו בשמחה ויאמרו לו אם תהרגנו לא נלך כי אם ביחד. אמר להם לא תהיו קטני אמנה, כל מה שאני אומר לכם תעשו ג' מכם ילכו וב' יעמדו כאן. ויאמרו האנשים טוב הדבר אנו ג' נלך

⁷⁶⁷Similar a *Avot de-Rabbi Natan* 13,4: והיו מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. | ⁷⁶⁸Cal dir que trobem el verb לשאול amb totes les preposicions possibles (מן, -ל, -על), però cap amb la partícula את. | ⁷⁶⁹Similar a *1Sa* 11,4: וישאו כל העם את קולם. | ⁷⁷⁰Aquest verb apareix poques vegades amb la partícula את d'acusatiu, i en aquest cas és similar a *Jr* 21,15.

lliurat a les nostres mans el fill d'un gran d'entre els jueus". El van agafar i se'l van endur al temple de la idolatria per tenir-lo empresonat | quaranta dies com s'ha dit més amunt. El rabí, tota la seva casa i tots els jueus van vestir-se de sac, es llençaven pols sobre el cap⁸⁶² i ploraven per aquell pervers edicte. Havia caigut precisament en la festa de Pasqua, perquè la festa d'aquells malvats coincidia amb el nostre *Hol ha-Mo'ed*⁸⁶³. El rabí es va aixecar dient: "Qui serà el guerrer valent⁸⁶⁴ d'entre vosaltres que s'aixecarà i anirà a la ciutat de Pàdua? Tal vegada el nostre rabí Ibn 'Ezra es trobi a casa seva. Que vingui i que resi amb nosaltres. El Senyor no es negarà a escoltar la veu de les nostres lamentacions". Es van aixecar cinc valents d'entre el poble sant i van dir: "Nosaltres hi anirem"⁸⁶⁵. 67r

Tornem al nostre primer tema sobre la proesa d'Ibn 'Ezra. Els cinc valents van anar a la ciutat de Pàdua i varen arribar a prop del barri dels jueus. Heus aquí que Abraham ibn 'Ezra es trobava davant seu, i ells el van saludar. No el coneixien i li van preguntar: "Quin camí hem de prendre per anar a casa del nostre senyor Ibn 'Ezra?". Els va dir: "Veniu amb mi, us mostraré la seva casa". Va anar per davant seu i els va mostrar la porta. Els va dir: "Aquesta és casa seva. Pugeu a dalt". Ells van pujar a dalt i ell corregué per la porta de la casa de les dones, anticipant-se als viatgers. Va aparèixer davant seu i s'hi va mostrar amb simpatia⁸⁶⁶. | Va preguntar com estava la comunitat i el seu rabí. Aquella gent va restar atònita per les qüestions que els havia formulat. Es van dir els uns als altres: "De ben segur que ja ha sentit tot aquell assumpte i per això ens pregunta coses com aquestes". Aquella gent va cridar tot plorant⁸⁶⁷ i dient: "Ja que el senyor ha sentit la gran lamentació des que vam sortir de la santa comunitat de Roma, que s'afanyi el senyor i vingui amb nosaltres per demanar clemència a Déu, que seu en el tron de misericòrdia⁸⁶⁸". Ibn 'Ezra els va contestar dient: "No tingueu por, i no ploreu davant la comunitat, que no tinguin el cor neguitós pel seus germans, perquè aquesta mala notícia no s'havia sentit fins ara. És només que he somniat i he vist el patiment dels meus germans. Però no patiu, perquè és a favor vostre: tindreu pau i el fill del rabí també tindrà pau. Marxeu de pressa, anuncieu la pau a la comunitat". Van menjar i beure amb alegria, i li van dir: "A no ser que ens matis, només hi anirem si hi anem junts". Els va dir: "No sigueu pessimistes. Tot el que us he dit, que ho 67v

⁸⁶²Jb 2,12. | ⁸⁶³*Hol ha-Mo'ed*, són el quatre dies intermediaris (cinc a la terra d'Israel) entre l'últim dia de la festivitat de *Pesah* i el primer de *Šavu'ot*. | ⁸⁶⁴Jt 11,1. | ⁸⁶⁵En canvi, no van actuar d'aquesta forma quan explicava que en el primer any del regnat del nou rei, la sort va tocar a la filla del rabí. | ⁸⁶⁶Similar a *Avot de-Rabbi Natan* 13,4. | ⁸⁶⁷Similar a 1Sa 11,4. | ⁸⁶⁸És la segona vegada que apareix aquesta pregària típica de *Selihot*. Potser la part més interessant per Šáson Háy de l'oració *piyut* és on es diu: מוחל עוונות עמו, "perdona els pecats del seu poble", i נותן מחילה לחטאים וסליחה לפושעים, "atorga perdó als pecadors i absolució als que cometen faltes", que lliga com veurem al final amb el sentiment de penitència de l'autor.

68r ולמען ה' יודע לאדון כי לא נשאר זמן לגזרה כי אם כ' יום ודרך בינינו
 ' יום. ויקומו האנשים וילכו ויבואו רומ"ה אצל אחיהם ויבשרו את
 הקהל בשלום ויספרו לרב את כל דברי אב"ן עזרא ועם כ"ז לא ישב
 דעת הקהל מדאגה וצער. והנה אברהם בן עזרא יושב בביתו ושני |
 אנשים משלוחי רומ"ה באצלו והם חושבים את חשבון המ' יום זמן
 הגזרה והנה לא נשאר רק י' ימים וישבו שניהם על הקרקע לבכות ויבוא
 הרב רבי עזרא אל בית בנו אברהם לבקר את כלתו וירא את האנשים
 יושבים על הקרקע ובוכים וירעד האיש מאד ויאמר להם השלום לכם
 אחי. ויאמרו שלום ויאמר להם אחי למה אתם מצטערים כ"כ האם
 בשביל בני אברהם שהלך לויני"צייה הלא מחר יבוא כי דרך יום הוא
 מעיר פאדו"בה לויני"צייה. אז בכו עוד בקול רם לומר וכי אנו ממתינים
 לבן האדון שימהר עמנו אל עיר רומ"ה כי לא נשאר עוד זמן והדרך
 רחוק י' ימים אימתי נלך ואיך נעשה. אז הבין הרב שהוא סוד ונס
 שאראה⁷⁷¹ הקב"ה על יד אליהו ז"ל לבנו אברהם אז אמר להם אחי אל
 תתעצבו ואל תיראו כי לה' הישועה⁷⁷² ואל תהרהרו במעש' ת"ח כי הם
 יודעים מעשיהם ואתם תשבו וראו את ישועת ה'.

והנה אחר ד' ימים בא אברהם בן עזרא אל ביתו והאנשים האלו
 נפלו על רגליו בבכי לומר מה עשה האדון להפריד אותנו מן החברים
 להניח אותנו חוץ מבתינו בגזרה הרע הזה. ויפיס אותם הרב ויאמר להם
 אל תפחדו ואל תהיו מקטני אמנה כי מחר יום ה' תראו ספר תורה בקהל
 זה ויום שבת תראו ס"ת בקהל של רומ"ה ותאכלו את החמין בבתיכם.
 68v ויתמהו | האנשים מאד על דבריו כי דרך י' ימים ביניהם וישתוקו.
 ויאמר להם אב"ע ז"ל קבלו עליכם בתפלת מנחה תענית למחר. ויאמרו
 טוב הדבר מאד. וגם הוא עשה כן ויקומו בבקר ויתפללו עם הצבור
 וראו ס"ת וילך הרב אצל אביו ר' עזרא ויקח רשות מאביו וינשקיהו
 ויקום וילך עם האנשים. הם יצאו חוץ לעיר בשדה והרב עשה בסיכין⁷⁷³

⁷⁷¹Hauria d'haver escrit שהראה | ⁷⁷²Es tracta d'una reelaboració d'Ex 14,13: אל תיראו התיצבו וראו את ישועת יהוה. L'autor ha realitzat aquí un joc de paraules per la proximitat fonètica de התיצבו del text bíblic, *hityaşşevu*, "aguanteu", amb תתעצבו del text, *al tit 'aşşevu*, "no us entristiu". | ⁷⁷³En tot el text escriu "ganivet" d'aquesta manera. En hebreu *sakkin*, en àrab *sikkīn*.

facin tres de vosaltres i que marxin. Els altres dos que es quedïn aquí”. Aquella gent va dir: “Hi estem d’acord. Nosaltres tres marxarem, però que el Senyor anunciï al senyor que no ens queda temps per a la realització de l’edecte, només vint dies i el camí és de deu jornades”. Aquella gent es va aixecar i va marxar. Van arribar a Roma amb els seus germans i van augurar la pau a la comunitat. Van explicar al rabí totes les paraules d’Ibn ‘Ezra i amb tot, la comunitat no va estar tranquil·la a causa de la preocupació i del patiment. Heus aquí que Abraham ibn ‘Ezra es trobava a casa seva amb els dos | enviats de Roma, i aquests pensaven en el còmput dels quaranta dies de l’edecte, i vet aquí que només 68r en faltaven deu. Aquells dos van seure plorant a terra i va arribar el senyor rabí ‘Ezra a casa del seu fill⁸⁶⁹, Abraham, per visitar la seva nora i heus aquí que va veure aquella gent asseguda a terra plorant. L’home va quedar atordit i els va dir: “La pau sigui amb vosaltres, germans meus”. Ells el van saludar i ell els va dir: “Germans meus, per què us lamenteu tant? Que potser és pel meu fill Abraham que ha anat a Venècia? Arribarà demà, perquè hi ha una jornada de camí entre la ciutat de Pàdua i Venècia”. Llavors encara van plorar en veu més alta dient: “Perquè estem esperant el fill del senyor, que s’afanyi i vingui amb nosaltres a la ciutat de Roma, perquè no queda temps i el camí és llarg, de deu jornades. On anirem i què farem?”. El rabí va entendre llavors que es tractava d’un misteri i un miracle que el Sant -beneït sigui- havia mostrat al seu fill Abraham a través d’Elies⁸⁷⁰ -beneïda sigui la seva memòria-. Llavors els va dir: “Germans meus, no us afligiu i no temeu, perquè la salvació ve del Senyor⁸⁷¹ i no delibereu les accions dels erudits perquè ells coneixen les seves accions. Vosaltres seieu i contempleu la salvació del Senyor⁸⁷²”.

Heus aquí que transcorreguts quatre dies Abraham ibn ‘Ezra va arribar a casa seva i aquella gent va caure plorant als seus peus dient: “Què ha fet el senyor que ens ha separat dels nostres companys, deixant-nos fora de casa nostra amb aquest decret cruel?”. El rabí els va calmar i els va dir: “No tingueu por i no sigueu pessimistes perquè demà és dijous i contemplareu el llibre de la Torà en aquesta comunitat, i dissabte veureu el llibre de la Torà en la comunitat de Roma i menjareu el *ħamin*⁸⁷³ a casa vostra”. Aquella gent es va sorprendre molt | de les seves paraules, perquè hi havia deu jornades de camí, però van 68v

⁸⁶⁹Com apunta Ben Menahem, Šašon Hay creu que Abraham ibn ‘Ezra és literàriament fill d’‘Ezra (BEN MENAHEM, «*Ma ‘aše Nissim*», p.79). El seu nom sencer és Abraham ben Me’ir ibn ‘Ezra. És a dir, el pare es deia Me’ir, i Ibn ‘Ezra és el nom de la família. | ⁸⁷⁰Como havia dit Abraham, sabia del succés de Roma a través dels somnis, i ara podem veure la relació amb el profeta Elies, que com va succeir-li al pare de Yišhaq Lúria, Elies actua com a mitjancer de la divinitat i actua a través dels somnis. | ⁸⁷¹Reelaboració d’Ex 14,13. | ⁸⁷²La segona part de l’oració d’Ex 14,13. | ⁸⁷³Es tracta d’un potatge que els jueus sefardites preparen pel Šabat i que deixen escalfant (d’aquí prové el terme) tota la nit i part del dissabte.

עיגול בקרקע וקרא מה שקרא ולקח האנשים אצלו ואח"כ נתן לכל א' נייר א' ואמר להם ישים איש ניירו בתוך פיו תחת לשונו ואל תפתחו את פיכם כי אם להתנפש ותבואו אחרי איש אחר רעיעו⁷⁷⁴ ופנים לא תראו איש באחיו.

ויעשו כן וישימו איש ניירו בפיו וילך הרב לפנייהם והם איש אחר חבירו כאמור והנה הלך [ו]עבר כחצי היום והשמש חם מאד. והנה אילן גדול חוץ לדרך תחתית ההר. וילך הרב תחת אותו האילן בצלו ויתפלל שם ויפול על פניו וישב ויאמר לאנשים יש לכם רשות עכשיו לדבר איש באחיו כי השיג הקב"ה אתכם אך בתיכם בשלום, לכן עלו נא בראש ההר הזה וראו ודעו באיזה מקום אנחנו יושבים. ויעלו האנשי[ם] אל ראש ההר וראו והנה ים המלח והספינות וחומות של עיר רומ"ה וגדר הכרמים הגיע עד קרוב ההר אשר הם עליו. ויתמהו מאד על הנס הגדול הזה. לכן חזרו האנשים לפני הרב ומתרעדים ממוראו. ויאמר להם מה ראיתם. ויאמרו לו יהי שם ה' | אלהי אברהם מבורך לעלם ולעלמי^{69r} עלמיא⁷⁷⁵ כי ראינו ניסים ונפלאות מתורתו אשר לא ראו עינינו עד הנה כי השיגנו האל י"ת ברפרוף עין דרך י' ימים אל עיר רומ"ה. ועתה אדונינו הנה באנו⁷⁷⁶ בשלום אל העיר והיא תחת מאחורי ההר הזה. ויאמר להם הרב די לכם עד הנה מה שראיתם עמי ועתה לכו מהר העירה ובשרו את אחיכם. וישמחו ויאמרו טוב הדבר מאד.

ויקומו האנשים וילכו ויבואו העירה והלכו לבתיהם ונשמע הדבר בתוך היהודים כי באו השני שלוחים שנשאר שם בבית אב"ע וישלח הרב אחרייהם וכל היהודים והרב לבושים שק. ויבואו האנשים לפני הקהל וישאלו הקהל בשלום רבינו אברהם בן עזרא ויאמרו שלום לו וגם הוא אחרינו והוא הקדים ושלח אותנו לבשר אתכם. ויהי כשמוע הקהל את הדבר הזה ויתבלבל דעת היהודים למצוא את הרב והולכים⁷⁷⁷

⁷⁷⁴Hauria d'haver escrit רעהו, o com l'autor acostuma a escriure amb l'allargament del timbre *e* del sufix, רעהו. És remarcable l'equivalència fonètica de l'autor del llibre sobre el so de la lletra *he* i la de la *ayn*.

⁷⁷⁵Com en el *Mišne Tora* de Maimònides, *Sefer Ahava, Seder Tefilla*, 28 i 30: יהא שמיה רבה מברך לעלמא לעלמי. יהי שם יהוה מבורך מאתה ועד עולם, i עלמיא.

⁷⁷⁶En petit i al marge del text. | ⁷⁷⁷Hauria hagut d'escriure un infinitiu, ללכת, o a l'estil de l'autor, לילך.

callar. Els va dir Abraham ibn 'Ezra -beneïda sigui la seva memòria-: “Us tocarà fer l'oració de *Minħa ta 'anit*⁸⁷⁴ de demà”. Van dir: “Ho acceptem”. Ell també ho faria. Es van llevar al matí, van resar amb la congregació i van contemplar el llibre de la Torà. El rabí va anar amb el seu pare, rabí 'Ezra, i li va demanar permís, el va besar, es va alçar i se'n va anar amb aquella gent. Van sortir fora de la ciutat, a camp obert, i el rabí va fer un cercle a terra amb un ganivet, va dir el que va dir, va agafar la gent i després va donar un paper a cadascú i els va dir: “Cada u que es posi el seu paper a la boca, sota la llengua, i no l'obriu excepte per respirar. Aneu un darrere l'altre de forma que ningú no vegi la cara de l'altre”.

Ho van fer així, cada u es va col·locar el seu paper a la boca. El rabí anava davant seu i ells, un darrere l'altre com s'havia dit. Heus aquí que transcorregut mig dia el sol cremava molt i fora del camí, al peu de la muntanya⁸⁷⁵, hi havia un gran arbre. El rabí va anar a l'ombra, sota d'aquell mateix arbre, va resar i s'hi va prosternar. Va dir a aquella gent: “Ara teniu permís per parlar l'un amb l'altre perquè el Sant -beneït sigui- us ha fet reeixir i del cert que les vostres cases es troben en pau. Per això, feu el favor de pujar al cim d'aquesta muntanya, mireu i sabreu en quin lloc ens trobem”. Aquells homes van pujar al cim de la muntanya, van mirar i vet aquí que hi havia el mar, els vaixells i les muralles de la ciutat de Roma. Els bancals de les vinyes arribaven fins ben a la vora de la muntanya sobre la qual es trobaven. Es van sorprendre molt per aquell gran miracle. Per aquest motiu, aquella gent va tornar davant el rabí tremolant per la veneració que li tenien. Els va dir: “Què heu vist?”. Li van dir: “Que sigui el nom del Senyor, | Déu d'Abraham beneït des d'ara i per sempre⁸⁷⁶, perquè hem vist miracles i meravelles de la seva Llei que els nostres ulls no havien vist fins avui, perquè Déu -beneït sigui- ens ha fet assolir en un obrir i tancar d'ulls un camí de deu jornades cap a la ciutat de Roma. Ara, senyor nostre, hem arribat en pau a la ciutat, que es troba darrere el revers d'aquesta muntanya”. El rabí els va dir: “Fins aquí ja en teniu bastant del que heu vist amb mi. Ara, marxeu ràpidament cap a la ciutat i aviseu els vostres germans”. Ells es van alegrar i van dir: “Molt bé”.

Aquella gent es va alçar, se'n van anar, van arribar a la ciutat i van fer cap a casa seva. Els jueus van sentir que els dos enviats que s'havien quedat a casa d'Abraham ibn 'Ezra havien arribat. El rabí va enviar gent a buscar-los⁸⁷⁷. Tots els jueus i el rabí vestien de sac. Aquella gent va arribar davant la comunitat i els van preguntar com estava el rabí

⁸⁷⁴*Minħa Ta 'anit*, l'oració del vespre en temps de dejuni. | ⁸⁷⁵Ex 19,17. | ⁸⁷⁶Inspirat en el *Mišne Tora* de Maimònides, *sefer Ahava, seder Tefilla*, 28 i 30. | ⁸⁷⁷Similar a 2Cr 25,27.

לפניו אבל שום אדם⁷⁷⁸ אינו יכול להכירו מפני מלבושיו כי מעולם לא קבל לבוש טוב על בשרו כי אם בגדי[ם] ישנים מחותכים סמרטוטים דומה לעני שבעניים ואינו מכיר אותו⁷⁷⁹ אלא מי שישב עמו פעמים ג' או בשעה שהוא דורש שמאירי' פניו כזיו זוהר השכינ"ה ואין אדם יכול להסתכל בפניו. לכן כל קהל של רומ"ה יצאו לקראתו ו[ל]קבל פני שכינ"ה ולכבדו וזה הצדיק מעולם ברח מפני | השררה והכבוד וגדולות ומעולם לא קבל ממון כי אם הלחם אשר הוא אוכל וכל מלבושים שהיו נותנים לו היה מפזרם לעניים. ולכן אמרו [ח]ז"ל⁷⁸⁰ כי רבינו הקדוש נולד בראש המזל ואב"ן [עזרא] נולד בזנב המזל ולכן זה עני וזה עשיר וכמה מעשים טובים יש לה"ר א"בן עזרא מתוקים מנופת צופים⁷⁸¹ ואכתבם בג"ה⁷⁸² אחר המעשים של האר"י זצ"להה.

ונחזור לענינו כי כל היחידים יצאו לבקש אותו והוא ראה ב' יהודים עניים באים מן הכפר והולכים אל תוך העיר ויבוא אצלם וישתתף עמהם. הם קרבו לעיר והיהודים בד' פינות עיניהם אל הדרכי⁷⁸³ ופגעו כמה יהודים בעניים הללו ושאלו להם מהיכן אתם. ויקדים לפנים אב"ע ויאמר להם אנשי[ם] הכפרים נחנו. אמר[ו] להם הראיתם שום אורח ישראל בדרך. אמר להם יש כמו חצי שעה שבמעייין שתינו מים וגם אורח בא שם ושתי מים ואני שאלתי שמו ואמר אברהם והוא מעיר פדובה. אמרו לו וכי היכן הוא. אמר להם בבית הכנסת או בבית המדרש תמצאו אותו כי קל ברגליו הוא כי [חצי] שעה שעברנו המעיין בעת ההיא ראינו אחוריו שהוא הגיע בשערי העיר. והלכו היהודים ויספרו כל הענין אל הרב שלהם ויאמר הרב אמת הדבר שאין יכולים אנחנו למצוא אותו בחוץ והוא עושה אלף תחבולות כדי לברוח משררה וגדולות. לכן | חזרו כל הקהל איש למקומו. ואברהם בן עזרא קדם לכולם ועבר לפניהם ולא היכירוהו והלך וישב בישיבת הרב והשמשים אמרו איזה עני הוא שנכנס לישיבה. והם שומרי הישיבה כי יש שם עניים לרוב וחוזרים כן בישיבות והם גונבים ספרים בעו"ה ומוכרים אותם ממקום למקום כה מעשיהם כל הימים. לכן נכנסו השמשים לבדוק אותו וראו עני מדולדל יושב ועושה חשבונות באצבעותיו ואוכל

חכמינו זכרונם לברכה⁷⁸⁰ | ואין מכירים אותו Hauria estat millor que hagués escrit⁷⁷⁹ | Sobrevolat.⁷⁷⁸
אל הדרך Hauria d'haver escrit⁷⁸³ | בגזירת השם⁷⁸² | מתוק מדבש ונופת צופים⁷⁸¹ Cita parcial de SI 19,11.

Abraham ibn 'Ezra. Ells van dir: "Es troba en pau i ve darrere nostre. S'ha avançat i ens ha enviat perquè us aviséssim". Quan la comunitat va escoltar aquestes paraules els jueus es van quedar consternats, haurien volgut anar a trobar el rabí i rebre'l, però ningú no el podia reconèixer per les seves vestidures perquè mai no havia acceptat dur bons vestits, tan sols roba vella i esparracada, draps. Semblava el més pobre dels pobres i no se'l reconeixia si no fos que se l'hagués trobat tres vegades o que en el moment que comentava la Torà, la seva cara s'il·luminés com la llum de la resplendor de la presència divina i ningú no podia contemplar la seva cara. Per això, tota la comunitat de Roma va sortir a trobar-lo, per rebre la cara de la presència divina i honorar-lo. Però aquell just sempre defugia | l'autoritat, la veneració i la grandesa. Mai no va rebre diners, sinó el pa que menjava, i tots els vestits que li donaven els repartia entre els pobres. Per això els nostres savis -de beneïda memòria- deien que el nostre sant rabí⁸⁷⁸ va néixer al principi de la fatalitat i Ibn 'Ezra va néixer a l'extrem de la fatalitat. Per això, un era pobre i l'altre era ric. El rabí Ibn 'Ezra feia molt bones accions, més dolces que la mel que regalima de la bresca⁸⁷⁹, i les he escrites, amb l'ajuda de Déu, després de les proeses del diví rabí Yišḥaq Lúria -que visqui la memòria del just en el món futur- 69v

Però tornem al nostre tema, que la flor i nata de la comunitat va sortir a buscar-lo. Ell, però, va veure dos jueus pobres que venien de poble i anaven cap a la ciutat, van arribar allà on ell era i se'ls va unir. Van apropar-se a la ciutat i els jueus tenien els quatre ulls posats al camí. Es van trobar amb alguns jueus pobres com ells i els van preguntar: "D'on sou?". Abraham ibn 'Ezra se'ls va avançar i els va dir: "Nosaltres som gent de poble". Els van dir: "Que heu vist algun viatger jueu pel camí?". Els va respondre: "Deu fer una mitja hora ens trobàvem en una font, estàvem bevent aigua i també hi ha vingut un viatger i ha begut aigua. Li he preguntat quin era el seu nom i m'ha dit Abraham i que és de la ciutat de Pàdua". Li van dir: "Si és així, on és?". Els va dir: "El trobareu a la sinagoga o a la casa d'estudi, perquè té els peus lleugers. Fa una mitja hora que hem passat la font i l'hem seguit amb la mirada mentre arribava a les portes de la ciutat". Els jueus se'n van anar i van explicar tota aquesta qüestió al seu rabí: "Sembla ser que és veritat que no podem trobar-lo a fora i farà mil estratègies per defugir l'autoritat i la grandesa". Per aquest motiu, | cada membre de la comunitat va tornar a casa seva. Abraham ibn 'Ezra va avançar-los a tots, va passar per davant seu i no el van reconèixer. Se'n va anar a seure a l'escola rabínica del rabí i els encarregats van dir-se: "Qui és aquest pobre que ha entrat a 70r

⁸⁷⁸Yišḥaq Lúria, tot i que anteriorment també s'ha utilitzat aquest terme per Ibn 'Ezra. | ⁸⁷⁹Cita parcial de Sl 19,11.

זקנו בשיניו ושוחק. חשבו השמשים שהוא שוטה. נתנו לו שלום, החזיר להם שלום ואמר להם יצחק בהיכן הוא. אמרו לו איזה יצחק אתה מבקש. אמר להם בעל הישיבה הזה. שחקו השמשים ואמרו אמת הדבר, שוטה הוא. ביני וביני בא הרב עם החברים להתפלל מפלגת מנחה בישיבה ועוד כל א' חגור שק במאתמיו⁷⁸⁴ וישמעו השמשים יצאו⁷⁸⁵ לקראת הרב מהר ויאמר להם הרב מי בפנים. ויאמרו לו אדונינו יש כמה שעה שבא עני א' שוטה והוא יושב בקרקע ועושה דברים⁷⁸⁶ שיטות וכמה סימנים בידיו עושה ומצחק ושאל לבו בשביל האדון כך וכך.

וירים קול הרב בבכי ויאמר אבי אבי אדוני אדוני אברה' אני בנך יחידך יצחק עבדך ואשריך אב"ן עזרא שבענותנותך זאת זכיתה ליכנס בחיים באוצרות בית ה' אלהיך בכל מעשה מרכבה כולם יודעים לך ברמזים ברמ"ח איבריך וש"ס"ה גידיך וברוך אברהם לאל עליון עילת כל העילות וסיבת לכל הסיבות⁷⁸⁷ וירבו כמותך אברהם בן עזרא מקובלים בתוך עם קדש בני ישראל. ויענו כל החברים קול יחד ויאמרו אמ"ן | כי"ר.

70v

ויאמר הרב לחברים נהגו כבוד איש באחיו ובואו אחרי. ויעשו כן ויכנסו אל תוך הישיבה וילך הרב ר' יצחק הכהן ויפול על צוארו של ר' א"בן עזרא ויבכ' וישאל בשלום אביו וכל ביתו. ויאמר לו שלום. ויתפלל מנחה ואכ"ח ויקח הרב את אב"ע וילכו אל הבית והנה אין מקום בחצר להפיל אפילו גר[ע]ינה של חרדלא מרוב העם שנתקבצו שם נשים ואנשים כדי לקבל פני אברהם בן עזרא. והוא כאשר ראה כך כעס עם הרב שלהם ואמר לו תניח לי ואלך אל הישיבה ואשב שם עד⁷⁸⁸

⁷⁸⁴És un error fonètic i de vocalització. Aquesta paraula prové de מְתַנִּים, *motnayim*, però amb el sufix de tercera persona del singular, מְתַנִּי, *metanaw*. | ⁷⁸⁵Sobrevolat. | ⁷⁸⁶En el text la *mem sofít* sembla més aviat una lletra *šin*. | ⁷⁸⁷Seguint la línia de העילות כל העילות, *eilah* hauria d'haver escrit כל הסיבות, perquè en el text ha tallat un estat constructe mitjançant una preposició *lamed*. | ⁷⁸⁸Sobrevolat.

l'escola?". Feien de vigilants de l'escola rabínica perquè allí hi ha moltíssims pobres que van buscant escoles per si poden robar llibres -per culpa dels nostres nombrosos pecats- i els venen per aquí i per allà, i així ho fan cada dia. Per aquest motiu els vigilants van entrar a controlar-lo i van veure un pobre indigent assegut fent comptes amb els dits i s'entretenia posant-se la barba a la boca entre les dents. Els vigilants van pensar que era dement. El van saludar i els va retornar la salutació i els va dir: "On és en Yišhaq?". Li van dir: "Quin Yišhaq busques?". Els va dir: "El propietari d'aquesta escola". Els vigilants van somriure i van dir: "Així és, és ben dement". Mentrestant el rabí va arribar amb els seus companys a resar l'oració de la *Minħa* a l'escola rabínica i encara duien un sac lligat a la cintura. Els vigilants els van sentir, van sortir a trobar ràpidament el rabí i aquest els va dir: "Qui hi ha a dins?". Li van dir: "Senyor nostre, fa unes hores que ha arribat un pobre dement que està assegut a terra, fa coses demencials i uns senyals amb les mans, riu i ha demanat pel senyor de tal manera i de tal altra".

El rabí va aixecar la veu tot plorant i va dir: "Pare! Pare! Senyor meu! Senyor meu! Abraham! Sóc el teu fill, el teu fill únic Yišhaq, el teu servent. Feliç tu Ibn 'Ezra, que per la teva humilitat has aconseguit entrar viu als tresors del Temple del Senyor, el teu Déu, en tota l'Obra de la Carrossa Celeste⁸⁸⁰, tothom et coneix per les al·lusions dels teus dos-cents quaranta-vuit òrgans i els teus tres-cents seixanta-cinc nervis⁸⁸¹. Beneït siguis, Abraham, pel Déu altíssim⁸⁸², causa de totes les causes i causa primordial. Que es multipliquin com tu, Abraham ibn 'Ezra, els cabalistes en el si de la nació santa dels fills d'Israel". Tots els seus companys van respondre amb veu unànime dient: "Amén, | que així sigui".

70v

El rabí va dir als seus companys: "Comporteu-vos amb respecte l'un amb l'altre i seguïu-me". Així ho van fer i van entrar a dins de l'escola rabínica. El rabí Yišhaq Kohen⁸⁸³ va avançar-se i va caure plorant al coll del rabí Ibn 'Ezra. Va preguntar com estava el seu pare i tota la seva casa. Ell el va saludar, va resar la *Minħa* i després el rabí va emportar-se Abraham ibn 'Ezra a casa. Vet aquí que al pati no hi havia lloc ni per llençar-hi

⁸⁸⁰L'Obra de la Carrossa divina és una obra del corrent de pensament místic basat en les visions del profeta Ezequiel, Ez 1. Aquest llibre se centra en els diàlegs de rabí 'Aquiva i rabí Išma'el sobre els misteris del món espiritual, el coneixement dels noms de Déu i els diferents plans celestials. Veure SWARTZ, Michael, *Mystical Prayer in Ancient Judaism: An Analysis of Ma'aseh Merkavah*, Londres, Coronet Books, 1991. | ⁸⁸¹Els dos-cents quaranta-vuit òrgans i els tres-cents seixanta-cinc nervis són dos termes utilitzats en la literatura rabínica i fan referència al desig que una persona malalta es guareixi, la totalitat dels seus òrgans i nervis (com en el cas de Titus al f. 64r). Fora de l'àmbit mèdic, també significa un home complet i recte, perquè cal remarcar que la suma d'aquests dos nombres, 248 i 265 és 613, com els manaments de la Torà (els primers són els manaments positius i els segons els manaments negatius). És per tant aquest el context amb què ens trobem ara. Veure Mišna, *Ohalot* 1,8 per una descripció detallada d'aquests òrgans i nervis. | ⁸⁸²Gn 14,19. | ⁸⁸³Heus aquí el nom complet del rabí, que fins ara només en sabíem el nom.

שאעשה שליחותי ואל יבהילוני האנשים האלו שמביישים אותי לפני קוני שהם מתקבצים עלי קטון וגדול בצעקה ובכי דבר הראוי לעשות לפני אדון העולם.

ויצעק הרב והחברים על העם לאמר חדלו נא מן הבית הזה איש אל ביתו. וילכו כל העם ויתפללו מעריב וילכו איש לדרכו.

ויהי הלילה הזה ליל יום שישי ויאמר אברהם בן עזרא לבעל הבית ליל יום ראשון ישלח ה' את אליהו הנביא עם בנך אל תוך ביתיך אך שתראה בעיניך רק אל תגלה סוד עד כי יבוא עת רצון ויתום ויתבטל הגזרה הזאת מן הקהל הזה ויהי סיבה הגורל שנפל על בנך שמואל הכהן. ויען הרב ויאמר לו אני העבד אעשה ככל דבריך. ויהי בבקר אחר התפילה ויאמר בעל הבית לאנשי ביתו שיביאו לבושים להלביש את האורח להלוך⁷⁸⁹ אל בית המרחץ וכן עשו ואח"כ הלכו לטבילה ויצאו חוץ לעיר לקראת שבת מלכתא וחזרו ויתפללו | מעריב ויאכלו וישתו 71r בלילה ההוא. ויהי בקר והנה כל העהם⁷⁹⁰, טף ונשים באו אל בית הכנסת לאמר מחר ידרוש כמוה"ר אברהם בן עזרא. ויתפללו תפלה וכשהוציאו ס"ת עמד בתיבה כדרך כל הדרשנים ודרש לפני הצבור דברי נחומים רצויים בתוך קירות הלב והנפש וגלה סודות ונכנס הפרד"ס המלך ללקוט שושנים אשר ריחם משיבת נפש עד שהאירו קלסתר פניו כצאת השמש בגבורתו⁷⁹¹ עד שנבהלו היהודים מלהסתכל בו ואז הרגיש אברהם בן עזרא שאין הכל[א]ים יכולים ר"ל היחידים יכולים לסבול ויאמר קדיש וסיים ש"ץ התפלה וילכו איש לביתו.

⁷⁸⁹En comptes de ללכת o לילך en l'estil de l'autor. | ⁷⁹⁰Hauria d'haver escrit כל העם. | ⁷⁹¹Hauria d'haver escrit בגבורתה.

un gra de mostassa de tanta gent que s'hi havia reunit, dones i homes, per rebre Abraham ibn 'Ezra. Ell, quan ho va veure, es va enfadar amb el rabí de la comunitat i li va dir: “Deixa'm, que aniré a l'escola rabínica i m'estaré allí fins que realitzi el meu encàrrec. Que aquesta gent no m'amoïni ni m'avergonyeixi davant el meu Creador reunint-se al voltant meu, petits i grans, amb crits o plors, que és millor fer-ho davant el Senyor de l'univers”.

El rabí i els seus companys van escridassar el poble dient: “Si us plau, abandoneu aquesta casa, cadascú a casa seva”. Tot el poble va marxar, van resar l'oració del *Ma 'ariv*⁸⁸⁴ i cadascú se'n va anar per la seva banda.

Succeí que aquella nit era la nit de divendres i Abraham ibn 'Ezra va dir al cap de casa: “En la nit de diumenge el Senyor enviarà el profeta Elies al teu fill a casa teva, però el que veuràs amb els teus propis ulls no ho revelessis pas, és un secret fins que arribi el temps apropiat. Aquest decret finalitzarà i serà abolit d'aquesta comunitat, decret que ha estat la causa del destí que ha recaigut sobre el teu fill Šemu'el Kohen”. El rabí va respondre dient-li: “Jo sóc el servent, faré tal qual has dit”. Heus aquí que al matí després de la pregària, el cap de casa va dir als seus homes que li portessin roba per vestir el convidat perquè anés als banys. Així ho van fer. Després, van fer el bany ritual i van sortir fora de la ciutat per rebre la reina del Šabbat⁸⁸⁵. Van tornar, van resar | el *Ma 'ariv*, i aquella 71r nit van menjar i beure. Heus aquí que al matí tot el poble, infants i dones, havien anat a la sinagoga dient: “Demà el nostre honorable mestre i professor rabí Abraham ibn 'Ezra farà el sermó”. Van resar una oració i quan van treure el llibre de la Torà ell es va posar dret al púlpit com ho feien tots els sermonadors i va fer el discurs davant de la congregació amb unes paraules de consol apropiades a les parets del cor i de l'ànima⁸⁸⁶. Va revelar secrets i va entrar al jardí del Rei⁸⁸⁷ per recollir les roses, l'aroma de les quals reconfortava l'ànima⁸⁸⁸, fins que les faccions del seu rostre es van il·luminar com la sortida del sol amb tota la seva força. Els jueus es van espantar quan el van mirar, i llavors, Abraham ibn 'Ezra va adonar-se que els homes mesquiners no podien resistir-ho, és a dir, només el bo i millor ho podia suportar⁸⁸⁹. Va resar el *Qaddiš*⁸⁹⁰ i el xantre sinagoga va finalitzar l'oració i cadascú va marxar a casa seva.

⁸⁸⁴L'oració del vespre-nit. | ⁸⁸⁵La personificació del Šabbat s'entén com una reina i una núvia. | ⁸⁸⁶El terme parets del cor apareix en Jeremies 4,19 i fa referència de forma metafòrica a la cavitat del cor i del que s'hi troba. ⁸⁸⁷Com hem dit, *pardes*, “jardí” té connotacions esotèriques. | ⁸⁸⁸Sl 19,8. Una oració com aquesta ja havia aparegut en referència a Yišhaq Lúria, concretament d'entrar als jardins de la Llei (f. 13v) i d'haver recollit les roses que s'hi troben (f. 29r), en el sentit més esotèric. | ⁸⁸⁹És a dir, només aquells purs de cor poden aguantar la llum de la presència divina. | ⁸⁹⁰El *Qaddiš* és la pregària en arameu l'objectiu de la qual és la glorificació i la santificació del nom de Déu, i que el seu regne sigui revelat. És a dir, és una petició de la redempció i de la vinguda del Messies.

והנה אחר תפלת המנחה וכמוה"ר ר' אב"ן בן⁷⁹² עזרה יושב בשולחן ועושה ג' סעודות עם בעל הבית והנה איש זקן נכנס אצל הנשים הוא בוכה והנשים בוכים וכלי מלא תבשיל בידו. וישאל מבעל הבית ויאמר לו זה שמש של בני והוא מוליך לו⁷⁹³ אכילה שם במקום אשר הוא אסיר. ובוכה לומר יום שני הוא יום הגזרה וישרפו את⁷⁹⁴ אדוני ואני מה יהיו חיי. כה אומר ובוכה ואנשי הבית בוכים עמו על דבריו אלו. אמר לו ועתה להיכן הוא הולך. אמר לו הנה אכילה ויין בידו מוליך לשמואל בני עבדך. ויאמר לו יבוא בכאן | ויבוא לפניו ויאמר לו תפשיט את מלבושך מעליך. ויפשוט השמש את מלבושיו מעליו וישים לפניו ויקום אב"ן עזרא וילבוש⁷⁹⁵ את מלבושי השמש ויקח הכלי של תבשיל בידו ויאמר לבעל הזהר בעצמך אתה וכל יחידיך שאל תצאו מפתח בתיכם עד שאני שולח אחריך [שלוח] וכל מה שאתה רואה תשתוק ואל תבהל. ויען הרב ויאמר טוב הדבר מאד לא אפיל דבר א' דבר אמת אשר דברת. ויקום אברהם בן עזרא וילך אל ע"ז אשר שם בן הרב אסיר בכבלי ברזל ושלשלאות בין צוארו לידיו ורגליו וד' מנעולים סוגרים את השלשלת ויכנס א"ב בן עזרא לפניו וכלי התבשיל בידו ויראו אותו השומרים ולא היכירו והוליכו אצל בן הרב כי חשבו שהוא השמש שמביא לו מאכל וילכו וישבו השומרים אצל הפתח ואב"ע התפלל אל ה' אלהיו וישלח יד בשלשלת ויפתח את המנעולים ויאמר אל הבחור בני אל תירא ואל תפחד כי ה' אלהי אבותיך הוא ילך לפניך ואתה עתה קום קח עמך את הכלים וקנים האלו של תבשיל ולך אל בתיך⁷⁹⁶ אצל אביך ותאמר לו שלא ישכך⁷⁹⁷ כל מה שציויתי אותו ויקח לבושו וילבש לבחור והוא לבש בגדי הבחור וישם השלשלאות עליו ויסגור את המנעולים ויאמר לבחור בא ואנשק אותך ואח"כ לך לשלום. ויבוא הבחור ויפול על צוארו והוא חיבק לו בשתי ידיו ויקרא עליו מה שקרא. והנה חזר בשר הבחור וצורתו ממש כצורה | השמש ומלא זקן לבן עד חגורו לא תאמר אלא הוא עצמו שמוליך ומביא [את] התבשיל ומשרת לבחור הזה.

⁷⁹²)Hi sobra. | ⁷⁹³)En el marge del text. | ⁷⁹⁴)Sobrevolat. | ⁷⁹⁵)La conjunció waw està sobrevolada.
⁷⁹⁶)Hauria d'haver escrit ביתך. | ⁷⁹⁷)Hauria d'haver escrit ישכך.

Vet aquí que després de l'oració de la *Minħa*, mentre el nostre honorable mestre i professor rabí Abraham ibn 'Ezra s'asseia a la taula fent el tercer àpat del dia amb el cap de casa, un ancià va entrar plorant per la porta de les dones i elles també ploraven. Tenia un plat ple de menjar a les mans. [Abraham ibn 'Ezra] va preguntar al cap de casa i aquest li va dir: "És un servent del meu fill i li porta menjar allà on és pres. Plora dient: «el dilluns és el dia de l'edicte i cremaran el meu senyor, i jo, què serà de la meva vida?». Això diu, i plora, i tota la gent de la casa plora amb ell per aquestes paraules". Li va dir [Abraham ibn 'Ezra]: "I ara, on va?". Li va dir: "A les mans porta el menjar i el vi pel meu fill Šemu'el, el teu servent". Li va dir: "Que vingui aquí". | Va aparèixer davant seu i li va dir: "Treu-te els vestits". El servent es va treure la roba i la va col·locar davant seu. Ibn 'Ezra es va aixecar, es va vestir amb la roba del servent, va agafar el plat de menjar i va dir al cap [de família]: "Vés en compte, tu i tots els teus seguidors, no sortiu de la porta de casa vostra fins que no us enviï [un missatger] i no diguis res d'allò que vegis, i no t'espantis". El rabí va contestar: "Molt bé, del que has dit, ni una paraula, ni per molt veritable que sigui". 71v

Abraham ibn 'Ezra es va aixecar i se'n va anar cap al temple de la idolatria on hi havia el fill del rabí, pres amb grillons de ferro, cadenes al coll, a les mans i als peus, i quatre cadenats que fermaven la cadena. Ibn 'Ezra va entrar a dins amb el plat de menjar a les mans. Els guardes el van mirar i no el van reconèixer, el van conduir cap al fill del rabí perquè es pensaven que era un servent que li duia menjar. Els guardes se'n van anar a asseure's davant la porta. Abraham ibn 'Ezra va resar al Senyor, el seu Déu, va estendre la seva mà a la cadena i va obrir els cadenats. Va dir al jove: "Fill meu, no temis, no tinguis por, perquè el Senyor, el Déu dels teus avantpassats, anirà davant teu. Ara, aixeca't i emporta't aquests plats de menjar buits, vés a casa amb el teu pare i digues-li que no oblidis res del que li he manat". Va agafar els seus vestits, va vestir el jove i ell es va vestir amb la roba del jove, es va col·locar les cadenes a sobre i va tancar els cadenats. Va dir al jove: "Vine, que et besaré i, després, vés en pau". El jove hi va anar i va caure al seu coll, el va abraçar amb els braços i li va succeir el que li va succeir: heus aquí que el noi es va transfigurar canviant la seva forma, exactament com la fisonomia | del servent, amb tota una barba blanca fins al cinyell. Mai no hauries dit que no es tractava del mateix que havia traginat i portat el menjar i que servia aquell jove. 72r

וכן אב"ן עזרא חזר כל בשרו וצורתו כבחור הזה וירא הבחור בעיניו את הנס הגדול הזה ורואה עצמו איש זקן ונבהלה דעתו. ואמר לו אב"ע אל תתמה מאד כי תיפול ארצה קום לך לשלום אצל אביך ואל תעמוד. ויפחד הבחור מאד ויקום ויקח את הכלים וילך ויראו אותו השומרים והנה הוא איש זקן משרת הבחור ויפתחו לו הפתח וילך אל ביתו והנה אביו ואמו עיניהם תלויות אל הפתח לראות מי יבוא ויראו והנה איש זקן נכנס לפניהם. אמרו לו מה בשורה בפוך איש החסד, והוא לא נשאר בו עוד נשימה לדבר והלך ונפל על צוארי האביו⁷⁹⁸ והוא בוכה. אז הרגיש אביו בדבר ויאמר לו אל תבכה בני שמואל סוד ה' ליראיו. ויאמר הבן אל אביו כך וכך אמר לי האיש אשר שלח אותי לבית וכך וכך עשה לפני ונרעד לבי מאד. ויאמר לו אל תפחד בני וזה שאמרתי לך סוד ה' ליראיו והאיש שליח אלהים הוא.

ויהי למחר יום ראשון ויקומו כל הערלים בשמח הגדולה לסדר עצים בכמה זפת וגופרית כי כן⁷⁹⁹ היה דרכם של רשעים הללו לסדר יום קודם כמה עצים ומקום לפני הע"ז לשרוף את היהודי ומטבלים לפניו ומרקדים ואוכלים ושותים ויעשו ויתקנו כל צורך השריפה למחר. ויהי בבקר יום שני ויבוא מלך רומ"ה וכל שריו וחכמיו אל תוך הע"ז הזה היא ע"ז | הגדולה אשר [אין] כמוה בגודל ועושרה וכמה כלי בית המקדש שהוליך טיטוש הרשע. הם שם ומשתמשים בהם עד היום הזה. ויש בתוכה ג' מאות ושבעים צלמים כולם כסף וזהב, מעשה רוקם וצלמים מעץ ואבן לרוב. והיכל שלהם ליציא' השמש. ובאמצע ההיכל בין צל[מי] הזהב צלם גדול מלא מרגליות נקיבה והיא מלכות יון הרישעה שיפחא בישא, היא צורת מרים הזונה ובנה ישוע נוצרי מצוייר בחיקה ומלאים מרגליות. ובזמנו של אביו של רש"י ז"ל עשו הצלם הזה. ועשו עיניהם אבן מרגלית יקרה מאד וקורין לה בלשון לע"ז קארבו"נקאל⁸⁰⁰. ומצאו אבן אחד מזה המרגלים⁸⁰¹ בזמן ההוא ונתנו

72v

⁷⁹⁸Hauria d'haver escrit אביו | ⁷⁹⁹Sobrevolet. | ⁸⁰⁰L'origen d'aquesta paraula sembla ser del llatí, i per tant l'autor l'hauria pogut prendre de qualsevol llengua europea. En català, "carbuncle". | ⁸⁰¹Hauria d'haver escrit מרגלית no en plural.

Abraham ibn 'Ezra també es va transfigurar i va canviar la seva forma com la d'aquell jove. El noi va veure amb els seus ulls aquell gran miracle i es va veure a ell mateix com un ancià i va quedar consternat. Abraham ibn 'Ezra li va dir: “No et sorprenguis massa que encara cauràs a terra. Aixeca't i vés-te'n en pau amb el teu pare, i no et moguis d'allí”. Al noi li va agafar molta por, es va aixecar, va agafar els plats i se'n va anar. Els guardes el van veure i vet aquí que era un vell, el servent del jove. Van obrir la porta i ell se'n va anar a casa seva. Heus aquí que el seu pare i la seva mare tenien els ulls pendents de la porta per veure qui hi entraria, i estaven mirant quan va entrar davant seu un ancià. Li van dir: “Quina bona notícia portes, home caritatiu?”. A ell ja no li quedava alè per parlar i va anar plorant a raure al coll del seu pare. Va ser llavors que el pare se'n va adonar i li va dir: “Fill meu, Šemu'el, no ploris, els misteris del Senyor són pels qui li són temorosos”. El fill va dir al seu pare: “Aquesta cosa i tal altra m'ha dit l'home que m'ha enviat a casa, i tal cosa i tal altra ha fet davant meu i el meu cor ha tremolat sobre manera”. Ell li va dir: “No tinguis por, fill meu, fes cas a això que t'he dit, els misteris del Senyor són pels qui li són temorosos. Aquell home és un enviat de Déu”.

A l'endemà, diumenge, va succeir que tots els incircumcisos es van alçar amb una gran festa i preparaven fusta amb una mica de quitrà i sofre, perquè aquesta era el costum d'aquells malvats, preparaven el dia anterior algunes fustes i condicionaven un lloc davant el temple de la idolatria per cremar el jueu, i es mullaven davant seu, ballaven, menjaven i bevien. Establien cada necessitat per la crema de l'endemà. Heus aquí que el matí del dilluns el rei de Roma, amb tots els seus ministres i savis, van arribar a l'interior d'aquell temple de la idolatria. Es tracta del gran temple de la idolatria | amb el qual res no se li pot 72v
comparar en grandesa i en riquesa⁸⁹¹, i hi ha alguns dels tresors del Temple que va portar el malvat Titus⁸⁹². Encara es troben allí i els utilitzen fins el dia d'avui. En el seu interior hi ha tres-centes setanta estàtues, totes de plata i d'or, brodats i moltes estàtues de pedra i de fusta. El seu santuari està orientat cap a la sortida del sol. Al bell mig del temple, entre les estàtues d'or hi ha una gran estàtua plena de joies, és una dona, el malvat regne de Grècia, la mala esclava⁸⁹³. Té la forma de Maria, la puta, amb el seu fill, Jesús de Nazaret,

⁸⁹¹Fa referència a la basílica de Sant Pere del Vaticà. | ⁸⁹²Ja ho descrivia al principi d'aquesta part, en el f. 56r. Fa referència als objectes i tresors del segon Temple de Jerusalem. A la Bíblia apareixen els tresors del primer Temple al llibre de 1Cr 22,14 i 1Cr 22,19: objectes d'or, plata i bronze, amb l'arca de l'aliança i altres objectes sagrats. A Roma es pot veure la representació dels objectes del segon Temple essent transportats cap a aquesta ciutat en l'arc de Titus: l'arca de l'aliança, una menorà i trompetes de plata, així com un botí de presoners com Šašon Hay escrivia en el f. 24v. | ⁸⁹³Com veurem, és curiós el fet de personificar els regnes cristians amb aquesta personalitat.

אותה בעין צלם הממזר ישוע נוצרי. וישב המרגלית בעין הצלם הזה כאלו הוא רואה את רואיהו. והלכו בשמחה אנשי המלכות ממקום למק' בין בים בין ביבשה למצוא בכח ממון אבן מרגלית שנית כזה ולא נמצא כי אם ביד אביו של רש"י ז"ל. ו[א]עייין המעשה הזה אחר מעשיות אב"ן עזרא. בקיצור שנתקבצו כל העם קטון וגדול אחר המלך⁸⁰² אל תוך הע"ז הזאת. ומנהג הרשעים האלו הוא ששואלים את פי היהודי ג"פ⁸⁰³ מה הוא רוצה. וכל מה שרוצה לבו של יהודי הוא⁸⁰⁴ שואל והמה חיבים להביא לפניו כל מה ששאל | מהם. והוא קורא לקרוביו ונותן להם. ואחר כך שורפים אותו. ועתה מתיראים הרשעים הללו לאמר בן גדול היהודים זה ומי יודע מה שאלה ירצה.

73r ויצעקו לפניו המלך והעם ואמרו לו יהודי יהודי אויב אלהינו שאול נא שאלתך כי היום נקום ממך את נקמת⁸⁰⁵ ישוע נוצרי אלהינו. ויען להם ויאמר שאלתי ובקשתי היא שתביאו את אבי ואת אמי וחבירי היהודים ואז אני אעשה כדבר המלך והעם. וימהר המלך [לשלוח] שלוחים לעשות כדבר אברהם בן עזרא. ויביאו את היהודים לפניו ויאמרו לו פעם ב' שאול נא שאלתך. ויאמר להם רעב אני תביאו לי תרנגולת⁸⁰⁶, אוכל אותה עלי אש ואח"ך עשו בי כרצונכם. וישמח המלך והעם לאמר אנו חשבנו שהוא היה רוצה לשאול כמה כסף וזהב ועתה הוא שאל תרנגול אחד לבד. בודאי שהוא נס אלהינו כי סתם את פיו ובלבל את דעתו. ויביאו תרנגול ויתנו בידו.

73v וישב אברהם בן עזרא על ברכיו ושלשלת הברזל על צוארו ויקרא בקול רם ויאמר בא ממזר בן זונה ישוע נוצרי לפני. ויקום הצלם הגדול אשר באמצע ההיכל האמור לעיל ויבוא לפניו. וירא המלך והעם את הנס הגדול הזה ויפול עליהם רעדה גדולה ולא נשאר בהם | עוד נשימה

⁸⁰²Aquesta expressió, אחר המלך, només apareix a la Bíblia en situacions que no tenen relació amb el text de Saón Hay, però sí en context de persecució: וירדפו אחר המלך, 2Re 25,5. | ⁸⁰³(גי פעמים) שלש פעמים

⁸⁰⁴Sobrevolat. | ⁸⁰⁵Com en Nm 31,2: נקום נקמה. | ⁸⁰⁶Més tard apareixerà en la forma תרנגול, en masculí.

representat ple de joies en el seu pit. Va ser en temps del pare de rabí Šelomo Yišhaqi⁸⁹⁴ - beneïda sigui la seva memòria- que es va erigir aquesta estàtua. Els seus ulls van ser fets d'una pedra preciosa molt cara i l'anomenen en llengua no hebrea *carboncle*⁸⁹⁵. En aquell temps es va trobar una pedra d'aquest tipus i la van posar a l'ull de l'estàtua del bastard Jesús de Nazaret. La joia estava col·locada a l'ull d'aquesta estàtua com si mirés els que el miraven. La gent del regne anava alegre d'un lloc a l'altre, per mar i terra, per trobar una segona pedra preciosa com aquesta mitjançant l'ús de diners, però només es trobava en possessió del pare de rabí Šelomo Yišhaqi -sigui beneïda la seva memòria⁸⁹⁶-. Aprofundirem en aquest fet després de les proeses d'Ibn 'Ezra⁸⁹⁷. Resumint, tot el poble, petits i grans, es van reunir amb el rei a l'interior d'aquell temple de la idolatria. El costum d'aquells malvats era preguntar tres vegades al jueu què volia. Tot allò que el jueu volgués, ho demanava, i ells estaven obligats a portar-li tot allò que els hagués requerit, | feia venir 73r els seus parents i els ho permetien. Després, el cremaven. Ara, però, aquells malvats redubtaven dient: “És el fill d'un dels grans dels jueus, qui sap el que voldrà demanar”.

El rei i el poble li van cridar: “Jueu, jueu, enemic del nostre Déu. Sol·licita'ns el teu requeriment perquè avui perpetrarem contra tu la venjança⁸⁹⁸ de Jesús de Nazaret, el nostre déu”. Els va respondre dient: “El meu requeriment i petició són que em porteu el meu pare, la meva mare i els meus companys jueus. Llavors faré el que digui el rei i el poble”. El rei va enviar ràpidament emissaris per fer allò que havia dit Abraham ibn 'Ezra. Van portar els jueus davant seu i li van dir una segona vegada: “Sol·licita'ns la teva petició”. Els va dir: “Estic afamat, porteu-me una gallina, me la menjaré a la brasa, i després feu amb mi el que vulgueu⁸⁹⁹”. El rei i el poble es van alegrar dient: “Pensàvem que volia demanar plata i or, i ara ens demanava tan sols un únic pollastre. Segur que es tracta d'un miracle del nostre déu que l'ha fet callar i l'ha fet confondre”. Van portar un pollastre i l'hi van donar.

Abraham ibn 'Ezra estava ajagut sobre els genolls amb la cadena de ferro sobre el coll i va cridar en veu alta dient: “Bastard, fill de puta, Jesús de Nazaret, vine davant meu”. La gran estàtua que estava al bell mig del temple, com s'ha dit més amunt, es va aixecar i

⁸⁹⁴Raši, rabí Šelomo Yišhaqi, del s.XI-XII. Comentarista de la Torà i del Talmud. Els seus escrits encara són fonamentals i indispensables pels jueus en l'estudi dels textos sagrats del judaisme. | ⁸⁹⁵En el text, *carbuncal*. La pedra preciosa de color vermell encès, com el robí. Metafòricament s'ha usat en diferents llengües per descriure els ulls de les persones: *tenir els ulls encesos com petits carboncles*. | ⁸⁹⁶Es tracta d'una llegenda estesa segons la qual el pare rabí Šelomo Yišhaqi era un gran comerciant de pedres precioses i es va fer amb una joia preciosa que els cristians volien per utilitzar-la en els seus cultes, idolàtrics segons les fonts, així que aquest personatge va decidir enfonsar-la al mar abans que no el forcessin a donar-la. Com a premi, Déu va enviar-li el profeta Elies amb l'auguri del naixement d'un fill: rabí Šelomo Yišhaqi. Veure YASIF, «The Body never Lies», p. 209-210. | ⁸⁹⁷Com altres cites, no ho arribarà a fer. | ⁸⁹⁸Similar a Nm 31,2. | ⁸⁹⁹Dn 11,3.

לדבר. ויצעק הצלם לאמר מה רוצה אדוני. ויאמר לו רשע תשבר את המנעולים ותסיר את השלשלת מעלי ולך תן אותה בצואר המלך ותכה בהולכך ימין ושמאל בעם. ויקח הצלם את המנעולים בתוך ידיו וישבר אותם ויקח את השלשלת וילך לשים אותה על צואר המלך והוא [מכה] בידיו ימין ושמאל וימית הצלם מן העם מאה ושבעים איש בין ידיו ורגליו כי כובד [הצלם] כיכר זהב או יותר. ויפול המלך מעל כסאו והעם ברח מרחוק. וישם את השלשלת על צואר המלך. ויחזור הצלם לפני אב"ן עזרא ויאמר לו אדוני עשיתי כדבר[ך]. ויאמר לו ממזר בן מרים הזונה אתה ות"ח⁸⁰⁷ אתה. קח בדוק את הסיכין הזה ותשחוט זה התרנגול. ויאמר טוב. ויקח את הסיכין בידו וישחז אותו וידבוק בטוב וישחוט. ויאמר היכן אמך הזונה, יבוא ויתקן⁸⁰⁸ את העוף⁸⁰⁹ הזה. ויצעק הרב ויאמר בא[י] ארורה מרים הזונה למה תתביש[י] עתה ואתה⁸¹⁰ הארורה ובנך הממזר שרפתם כמה נפשות מישראל בע"ז הזה ועתה אל תתביש[י] בא[י] ותמלוק את העוף הזה. ויקום הצלם צורת נקיבה האומר לעיל ויבוא לפניו ויפול ארצה ואמרה לו מה אומר האדון לשפחתו. ויאמר לה מלוק את העוף. | אמרה לו אדוני עצים לא יש לעשות אש⁸¹¹. אמר לה זונה הלא אתה⁸¹² ובנך הממזר הזה גדולים בצלמים. קראו נא לצלמים האחרים של אבן ועץ וישרתו לכם ויביאו לכם כל מה שאתם צריכים. ויקום הרב ויקח מטה א' בידו ויכתוב עליה[ם] שם א' ויגע בצלמים ויקומו כל הצלמים לפניו ויאמרו מה האדון לנו.

74r

ויאמר להם בקשו כל מין דבר של עץ אשר בע"ז הזה ותביאו לפני מרים. ויאמרו טוב. ויתנו יד בחלונות ובפתחים וכל דבר עץ הנמצא בתוך הע"ז וישברו ויעקרו ויחרבו את הכל ויביאו לפני מרים ובנה הממזר. ויאמר להם הרב לכו שנים מצלמי האבן ובקשו אש בבתים ותביאו. ויצאו שני הצלמים מאבן שיש גדולה מאד ואין לכובד שלהם מספר וילכו מהר ויפגעו בהמון העם העומדים לראות. וימותו מן העם

את Hauria hagut d'escruiure⁸¹⁰. | Sobrevolat⁸⁰⁹. | תבוא ותתקן Hauria d'haver escrit⁸⁰⁸. | תלמיד חכם⁸⁰⁷.
⁸¹¹L'estructura d'aquesta oració és molt forçada en hebreu, tal vegada podria ser un calc d'alguna altra llengua que no identifiquem. O tal vegada ha volgut posar aquesta oració mal construïda en boca de Maria per desautoritzar-la i fer-la passar per beneïta. | Hauria d'haver escrit⁸¹² את.

va acudir davant seu. El rei i el poble van sentir pànic d'aquell gran miracle i van estremir-se amb un gran tremolor i es van quedar sense | alè per poder parlar. L'estàtua va cridar 73v
dient: “Què vol el meu senyor?”⁹⁰⁰. Li va dir: “Malvat, trenca'm els cadenats i treu-me la cadena de sobre meu. Vés i posa-la al coll del rei. Quan hi vagis, escomet a dreta i a esquerra contra el poble”. L'estàtua va agafar els cadenats amb la mà i els va trencar, va agafar la cadena i va anar a posar-la al coll del rei mentre escometia a dreta i a esquerra. L'estàtua va matar cent setanta persones del poble amb les mans i les cames, perquè el pes [de l'estàtua] equivalia a un talent d'or, o més! El rei va caure del seu tron i el poble va fugir ben lluny. Va col·locar la cadena al coll del rei i l'estàtua va tornar davant d'Ibn 'Ezra i li va dir: “Senyor meu, he fet el que has dit”. Li va dir: “Bastard, ets fill de Maria, la puta. Ets un bon aprenent. Agafa, examina aquest ganivet⁹⁰¹ i degolla el pollastre”. Va dir: “Està bé”. Va agafar el ganivet amb la mà i el va esmolar, va comprovar que estava bé i va degollar [el pollastre]. Va dir: “On és la teva mare, la puta? Que vingui i que em prepari aquest pollastre”. El rabí va cridar i va dir: “Vine maleïda, Maria, la puta. Per què t'avergonyeixes precisament ara? Tu, maleïda, i el teu fill, el bastard, heu cremat moltes ànimes dels israelites en aquest temple de la idolatria. Ara no t'avergonyeïxis, vine i decapita aquest pollastre”. L'estàtua de forma femenina, citada més amunt, es va alçar, va presentar-se davant seu i va caure a terra. Li va dir: “Què diu el senyor a la seva esclava?”. Li va dir: “Decapita el pollastre”. | Li va dir: “Senyor meu, no tinc fusta per fer foc”. Li va 74r
dir: “Putà, que no sou grans estàtues tu i el teu fill bastard? Crideu les altres estàtues de pedra i de fusta i que us serveixin. Que us portin tot allò que necessiteu”. El rabí es va aixecar, va agafar un bastó amb la mà i hi va escriure un nom. Va tocar les estàtues i totes les estàtues es van alçar davant seu i van dir: “Què vol el senyor de nosaltres?”.

Els va dir: “Busqueu qualsevol tipus d'objecte de fusta que hi hagi en aquest temple de la idolatria, i porteu-los a Maria”. Van dir: “Està bé”. Llavors van agafar les finestres, les portes i tot objecte de fusta que es trobava a l'interior del temple de la idolatria, els van trencar, ho van destruir tot i ho van portar davant de Maria i el seu fill bastard. El rabí els va dir: “Que dues de les estàtues de pedra vagin a buscar foc a les cases i que el portin”. Dues estàtues enormes de marbre, el pes de les quals era innumerable, van sortir i se'n van anar ràpid. Van anar danyant la multitud del poble que s'havia quedat a mirar. Van matar

⁹⁰⁰És de destacar el servilisme de Jesús, el déu dels cristians segons Šašon Ḥay, davant l'autoritat d'Abraham ibn 'Ezra. | ⁹⁰¹Aquesta revisió s'escau a les normes de sacrifici d'animals, els instruments, i en particular als ganivets, que han d'estar ben esmolats, de fulla d'un sol tall i sense osques, perquè de no ser així l'animal no seria considerat apte pel consum. Veure TB *Ḥullin* 17b.

כמו ב' אלף איש מהם מפחד ומהם שפגעו הצלמים. ויתנו יד בבתים הגבוהים וישליכו אותם ארצה ויהרסו כמו מאה בתים וישארו תחת הבתים טף ונשים לרוב. ותהי צעקה גדולה ומרה בתוך עיר רומ"ה אשר לא נהיתה כן מיום הוסדה עד הנה. וימצאו אש הצלמים ויביאו לפני אב"ן עזרא ויאמר להם עשו אש באמצע הע"ז לפני ההיכל. ויאמרו טוב. ויאמר אב"ן עזרא לרב ר' יצחק הכן בא ונשב ויביאו לנו היחידיים מאכל ומשתה. וימהר הרב וישלח להביא יין ושכר וכל מיני מאכל. ויאמר אב"ן עזרא ליהודים איכלו רעים שתו ושכרו דודים וה' אלהים אמת⁸¹³, על כן⁸¹⁴ זמרו לאלהינו והודו לשמו אשר הבדילנו מן התועים באלהי נכר מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יעילו⁸¹⁵. ויאמר לצלם ישוע נוצרי תביא בכאן את המלך בכסאו. וילך ויקח את המלך והוא יושב על כסאו ויביא אותו לפני הרב. ויפול המלך אפיו ארצה וישתחו לפני הרב ויאמר לו הרב איך שלומך ומתאי⁸¹⁶ תשרפו אותי. ויבך המלך ויתחנן לפני הרב ויאמר לו הסיר את הצלם זה מעלי ואדברה. ויכעוס אב"ן עזרא על הצלם ויכהו במטה על צוארו ויתעקם צוארו וילך אחור הצלם ונשאר צוארו עקומה.

ויאמר המלך אל הרב אדוני הישפוט אלהים צדיק עם רשע ואני מה אעשה כי ברוב עם הדרת מלך והדין יוצא מפי ב"ד חכמינו לעשות כן ויביאו הפיתקא לפני מפי ב"ד ועתה אתה תדין אני איך אעשה.

ויאמר לו הרב שלום לך אל תירא כי אנוס אתה ואנוס רחמנא פתרי⁸¹⁷ אבל תשלח אחר ב"ד שלך ויבואו בכאן ואשאול מהם שאלה א'. וימהר המלך לשלוח שלוחים לעשות כדבר הרב ויבואו עבדי המלך אצל ב"ד ויאמרו להם קומו אתם קרואים לפני המלך.

74v

⁸¹³Variante semàntica de 2Cr 15,3 en què s'escriu "Déu de Veritat", אלהי אמת, mentre que Saşon Haya escriu "Déu és veritat", אלהים אמת. | ⁸¹⁴Al marge del text. | ⁸¹⁵Extret i adaptat de Dt 4,28: מעשה ידי אדם עץ ואבן. | ⁸¹⁶Hauria d'haver escrit מתי. | ⁸¹⁷Arameu. Hauria d'haver escrit פטריה. La cita és una adaptació de TB *Nedarim 27a*: אנוס הוא ואנוס רחמנא פטריה.

unes dues mil persones, unes de por i les altres que van ser ferides per les estàtues. Van atacar cases altes i les van tirar a terra, en van enderrocar unes cent. Sota les cases van quedar-hi molts infants i dones. Heus aquí que hi va haver un gran crit ple d'amargor⁹⁰² a la ciutat de Roma, un crit que fins llavors no s'havia sentit mai des del dia que va ser fundada. Les estàtues van trobar foc i el van dur davant d'Ibn 'Ezra i els va dir: "Feu foc al bell mig del temple de la idolatria davant l'altar". Van dir: "Està bé". Va dir Ibn 'Ezra al rabí Yišḥaq ha-Kohen: "Vine, seu i que els teus servents⁹⁰³ ens portin menjar i beguda". El rabí va enviar-los ràpidament perquè portessin vi, licor i tot | tipus de menjar. Ibn 'Ezra va 74v
dir als jueus: "Mengeu amics, beveu i embriagueu-vos, estimats. El Senyor és el Déu veritable⁹⁰⁴. Per això, canteu al nostre Déu i alabeu el seu Nom, perquè ens ha segregat d'aquells que s'han esgarriat⁹⁰⁵ en divinitats paganes, obra d'homes, fetes de fusta i de pedra que no serveixen de res⁹⁰⁶". Llavors va dir a l'estàtua de Jesús de Nazaret: "Porta'm aquí el rei que seu en el seu tron". Hi va anar i va agafar el rei que seia sobre el seu tron i el va portar davant el rabí. El rei va caure de cara a terra i es va prosternar davant el rabí, i li va dir: "Com estàs? Quan em cremaràs?". El rei va plorar i va demanar clemència al rabí i li va dir: "Treu-me aquesta estàtua del damunt i deixa'm parlar". Llavors Ibn 'Ezra es va aixar contra l'estàtua, amb el bastó li va picar el coll, que se li va abonyegar. L'estàtua va fer-se enrere i li va quedar el coll enfonsat.

El rei va dir al rabí: "Senyor meu, que potser el Déu just⁹⁰⁷ jutjarà aquest poble malvat? I jo, què faré? Una població nombrosa honora el rei⁹⁰⁸ i la llei surt de la cort de justícia dels nostres savis per ser executada. Es així que em van portar el decret per boca de la cort de justícia. Ara, em jutjaràs a mi, com m'ho faré?⁹⁰⁹".

El rabí li va dir: "Tingues pau i no temis res perquè has estat forçat, i al forçat la misericòrdia l'eximeix⁹¹⁰. Però envia un missatger a la teva cort de justícia i que vinguin aquí, que els faré una pregunta". El rei va enviar ràpidament emissaris per fer allò que havia dit el rabí. Els servents del rei van arribar a la cort de justícia i els van dir: "Alceu-vos, heu estat cridats davant el rei".

⁹⁰²Gn 27,34. Aquesta cita es va repetint al llarg de tot el llibre. | ⁹⁰³Anteriorment el terme *yehidim* l'havíem traduït com a "bo i millor", o "seguidors", aquí clarament fa referència a "servents". | ⁹⁰⁴Variant de 2Cr 15,3, enlloc d'escriure "Déu de Veritat", escriu "Déu és veritat", "Déu veritable". | ⁹⁰⁵Mišna, *sefer Ahava, seder Tefilla* 33. ⁹⁰⁶Adaptació de Dt 4,28, i també a Sl 115,4: "però els ídols d'ells són de plata i d'or, obra d'homes i res més". ⁹⁰⁷Sl 7,10. | ⁹⁰⁸Pr 14,28. | ⁹⁰⁹No és inusual veure que el rei culpi el poble per la seva injustícia i així salvar-se del judici del vencedor. | ⁹¹⁰Adaptació de TB *Nedarim* 27a.

ויקומו כל הכומרים יחד ויצעקו צעקה גדולה ומרה לאמר היש לנו עוד דת או מלך או אלוה⁸¹⁸ או צלם וכי הצלמים אשר אנו משתחווים להם יומם ולילה הם החריבו את הע"ז בית מושבם ולא הניחו חלון או פתח וכל דבר עץ שלא עקרו, והרסו | כמה בתים והרגו כמה נפשות מנוצריים ועתה מה לנו עוד חלק בדת ישוע נוצרי או לילך לפני המלך לא נלך ולא נעלה. ויבואו עבדי המלך ויאמרו לו אדונינו כ"ה וכ"ה אומרים ב"ד. ויכעוס אב"ן עזרא על המלך ויאמר לו מלך עם הארץ טיפש חסר דעת כמוך לא קריתי ולא ראיתי בספרים ולא קריתה מעולם בספר מלכים לידע כי כל המורד בדבר המלך או שלוחו כאלו הוא מורד בו י"ת לכן הוא חיב סקילה. ועתה איך אתה מולך על עם רשעים אשר אינם שומעים לדברך ומורדים את פיך ואלו ב"ד שלהם א"כ⁸¹⁹ עמי הארצים על אכ"ו⁸²⁰. ועתה אתה איך תקבל גיזרת דינם השקר לשרוף נשמו' מישראל לבטלה ויאמר לו המלך הלא זה הדבר אשר אמרתי לאדוני אני איך אעשה. אמר לו הרב תהיה כאיש גבור⁸²¹ חיל ואיש מלחמה ומוראך מוטלת בד' פינות גבול מלכותך ויהי דברך אמת בפך ותעשה הישר בעיני אלהים⁸²² ואדם אז תמנה בשם מלך ולא עתה. אמר לו אמת דברי האדון ילמד לעבדו איך יעשה. אמר לו תקרא לעבדיך בכאן. ויקרא אותם ויבואו לפני אברהם בן עזרא ויאמר להם שלוחים רעשים למה לא⁸²³ הבאתם את הכומרים כמאמר אדוניכם המלך. ויענו לאמר כך וכך אמרו לנו ולא רצו לבוא. אמר להם וכי אתם הולכים בשליחו' המלך לעשו' רצונו וציוויו ולא לעשות רצון אחרים דאם רצו ולא רצו לבוא היה לכם⁸²⁴ להחזיק בהם ולהביא אותם על כורחם שלא כטובת' ולא להחזיר בשליחות ריקם לפני המלך. לכן ראו נא רשעים מבטן⁸²⁵ ודעו איך ישרתו למלך. | ויצעק⁸²⁶ הרב לגבורי היהודים ויאמרו להם לכו נא עם משרתי המלך ותביאו לפני את האנשים הרשעים האלו המכות מרדות ונזיפה. וילכו עם משרתי המלך אל בית הב"ד של אלו

⁸¹⁸)Resulta molt curiós que utilitzi aquesta paraula, precisament el singular de אלהים, per referir-se al déu dels heretges. | ⁸¹⁹)En comptes d'escriure אס כן, tal vegada hauria estat millor escriure אס כן. | ⁸²⁰) על אחד כמה. | ⁸²¹)Sobrevolat. | ⁸²²)Similar a Dt 12,25 i 21,9 canviant יהוה per אלהים. | ⁸²³)Sobrevolat. | ⁸²⁴)Al marge del text. | ⁸²⁵)Similar a Sl 58,4: רשעים מרחם. | ⁸²⁶)Convindria haver escrit ויקרא, una de les accepcions del qual és "cridar", com apareix en el text. No obstant això, en el context del llibre ha de fer referència a "convocar".

Tots els capellans es van aixecar junts⁹¹¹ i van alçar un gran crit d'amargura dient: “Que potser encara ens queda religió, rei, divinitat o imatge? Les estàtues davant les quals ens prosternem dia i nit han destruït el temple de la idolatria, la casa on resideixen, i no han deixat finestres, portes ni objectes de fusta que no hagin arrancat. Han enderrocat | algunes cases i han matat moltes ànimes cristianes. Hem d'escollir formar part de la religió de Jesús de Nazaret o bé anar davant del rei? No hi anirem ni hi pujarem”. Els servents del rei van tornar i li van dir: “Senyor nostre, a la cort de justícia diuen tal i tal altra cosa”. Ibn 'Ezra es va encolerir contra el rei i li va dir: “Rei, ignorant, estúpid, insensat! No he vist ni llegit mai algú com tu en els llibres. No em cal llegir el Llibre dels Reis per saber que tot aquell que es rebel·la contra la paraula del rei o del seu enviat és com si es rebel·lés contra Ell - beneït sigui-⁹¹². Per això se l'ha de lapidar. Ara, però, com vols regnar sobre un poble de malvats que no escolten el que dius i que es rebel·len contra teu? Aquells de la cort de justícia són clarament uns ignorants també. I ara, com podries acceptar el decret de la seva falsa llei i cremar inútilment ànimes jueves?”. El rei li va dir: “Això és el que ja havia dit al meu senyor, com m'ho faré?”. El rabí li va dir: “Comporta't com un home valent⁹¹³ i guerrer⁹¹⁴, un home de guerra, et tindran paüra en cada un dels quatre cantons dels territoris del teu regne. Que les teves paraules siguin veritat i que obris amb la rectitud que plau als ulls de Déu⁹¹⁵ i dels homes. Llavors seràs investit amb el nom de rei, però ara no”. Li va dir: “El meu senyor té raó, que ensenyi al seu servent com fer-ho”. Va dir-li: “Crida aquí els teus servents”. Els va fer cridar i van aparèixer davant d'Abraham ibn 'Ezra i els va dir: “Mals missatgers, per què no heu portat els capellans com era mandat del vostre senyor rei?”. Van respondre dient: “Tal cosa i tal altra ens van dir i no van voler venir”. Els va dir: “Vosaltres hi vau anar com a missatgers del rei per complir la seva voluntat i el seu imperatiu, i no pas per complir la voluntat dels altres, perquè tant si volien venir com si no, havíeu d'agafar-los i portar-los contra la seva voluntat, encara que no fos pel seu bé, i no pas tornar com a missatgers amb les mans buides davant el rei. Per això, maleïts ja des del ventre [de la vostra mare]⁹¹⁶, mireu i sabreu com servir el rei”. | El rabí va cridar els jueus valents i els va dir: “Aneu amb els servents del rei i porteu-me aquella gent malvada. Rebran un càstig per desobediència⁹¹⁷ i una reprimenda”. Van anar amb els servents del rei

⁹¹¹Així, qui fixava les lleis segons l'autor eren els capellans, que actuaven d'escriuans i feien prevaldre l'última voluntat de Titus. | ⁹¹²Ja s'ha discutit en f. 16r el tema de la mort dels missatgers. Però aquest cas hauria de ser contra el rei, i no contra Déu. | ⁹¹³Rt 2,1. | ⁹¹⁴Cr 28,3. | ⁹¹⁵Com Dt 12,25 i 21,9. | ⁹¹⁶Com Sl 58,4. | ⁹¹⁷El càstig per desobediència, *makot mardot*, és el terme rabínic emprat per castigar aquells que transgredeixen les lleis de la Torà, i generalment és un càstig a cops de bastó.

הרשעים. והכומרי' יושבים ע"ב איש ויאמרו להם קומו נלך אצל המלך. ויענו להם כמשפט הראשון ויקחו גבורי היהודים איש מטה בידו ויכו בם מכות מרדות עד שמתו ז' רשעים מהם וימשכו את הנשארים ויוליכום לפני הרב מלוכלכים בדמם.

ויאמר להם הרב ארורים מבטן למה אתם מריתם את פי המלך אדוניכם כי מה בידו לעשות כי הוא עם הארץ ואין בו דעת ואיך יוכל הוא לבטל את גיזרת אלהינו אלהים חיים ומלך עולם כי גיזרתו קימת וברוך הוא שהוא אומר ועושה גוזר מקיים⁸²⁷. אבל גזרתכם ודתכם הבל וריק ואין לה קיום לכן מי הוא רשע אב ב"ד יקריב לפני. ויקרב לפניו ויאמר לו רשע באיזה כתב קריתה שמתיר לך שתשרוף יהודי א' בכל שנה ובפרט בבזיון וזה אלהיכם ישב וישפוט בינינו. ויקרא הרב בקול רם ואמר בא ממזר ישוע נוצרי בין⁸²⁸ מרים הזונה. ויבוא הצלם לפניו ויאמר לו ממזר אתה נתתה רשות בתורת כלב עמך כדי שישרופו יהודי א' בכל שנה. ויאמר ח"ו. ויאמר א"כ רשעים הללו שעושים | דבר הרע 76r הזו מה דינם. אמר לו חיבים מיתה. אמר לו הרב א"כ רשע אתה עשיתה עצמך אלוה שלהם והם חוטאים לפניך ונתחייבים מיתה א"כ למה לא תעשה משפט ותהרגם לעיני כל העם ויראו. ויצעק אב"ן עזרא בקול רם לצלמים ויבואו לפניו ברעדה ויאמר להם קחו את הכומרים הרשעים אלו לאמעע⁸²⁹ הע"ז לפני היכל הצלמים ותכו אותם מכת מות. וישלחו ידיהם הצלמים ידי כסף וזהב⁸³⁰ אבן ועץ נחושת וברזל ויקחו את הרשעים האלו חמשה ביד אחד וישליכום כקורה⁸³¹ ארצה בתוך צלמי האבנים. ויהיו כלם פגרים מתים. והנה אב ב"ד נאחז בכנף המלך והמלך מתירא מאד וברח אחר הרב ונתאחז בבגדו ויאמר לו אל תירא כי לא יפול משערך א' ארצה חי ה'. ויאמר אב"ע לצלם ישוע נוצרי בא רשע וקח את אב ב"ד הרשע הזה כי הוא חיב שרפה ולא היהודי. וישלח ידו ישוע נוצרי ויך את הרשע הזה ויטול אותו מאצל המלך וישליכהו אל תוך האש וישרף ויאבד שמו עד היום הזה.

⁸²⁷Innovació inspiració en TB *Beraḳot* 57b: ברוך אומר ועושה גוזר מקיים. | ⁸²⁸Ultra allargament del timbre e, per tant hauria d'haver escrit בן. | ⁸²⁹Hauria d'haver escrit לאמעע. En el document són dues lletres 'ayn clarament. | ⁸³⁰כסף וזהב. | ⁸³¹De l'àrab كورة, *kura*, "pilota".

cap a la cort del tribunal d'aquells malvats. Hi havia setanta-dos capellans i els van dir: “Alceu-vos i anem amb el rei”. Els van respondre com en la primera vegada. Els jueus valents van agafar un bastó i els van picar com a càstig per desobediència fins que van morir set malvats. Els altres que van quedar els van seguir i els van conduir tot tacats de sang davant el rabí.

El rabí els va dir: “Maleïts ja des del ventre [de la vostra mare], per què heu desobeït la paraula del rei, el vostre senyor? Què hi podria fer ell? És ignorant i no té coneixement. Com podria abolir la sentència del nostre Déu, el Déu viu, Rei de l'univers? La Seva sentència és ferma. Beneït sigui aquell que diu i fa, sentència i sanciona⁹¹⁸. Però el vostre decret i la vostra religió són una il·lusió⁹¹⁹, no tenen consistència. Per això, qui és el malvat, el principal de la cort de justícia? Que s'apropi davant meu”. Un es va apropar davant seu, i li va dir: “Malvat, en quin escrit has llegit que se us permet cremar un jueu cada any, i concretament en ignomínia? Aquest és el vostre déu, que seu i jutjarà entre nosaltres”. El rabí va cridar en veu alta dient: “Vine bastard, Jesús de Nazaret, fill de Maria, la puta”. L'estàtua va aparèixer davant seu i li va dir: “Tu, bastard, has permès al teu poble cremar un jueu cada any mitjançant una llei pròpia de gossos?”. Va dir: “I ara!”. Va dir: “Si és així, són malvats aquells que fan | aquestes males coses? Quina seria la seva sentència?”. Li va dir: “Mereixen la mort”. Li va dir el rabí: “Si és així, ets malvat. T'has proclamat tu mateix el seu déu, ells pequen davant teu i mereixen la mort? De ser així, per què no fas una sentència i els mates perquè tot el poble ho vegi?”. Ibn 'Ezra va cridar les estàtues en veu alta i van aparèixer tremolant davant seu. Els va dir: “Agafeu aquests capellans malvats i poseu-los al bell mig del temple de la idolatria, davant l'altar de les estàtues i colpegeu-los amb un cop mortal”. Les estàtues van allargar les mans de plata i d'or, de pedra i de fusta, de bronze i de ferro, i van agafar aquells malvats, cinc en una mà, i els van llençar a terra entre les estàtues de pedra com si fossin una pilota⁹²⁰. Tots van quedar fets uns cadàvers ben morts. Heus aquí que el cap de la cort de justícia es va aferrar a l'empara del rei. Al rei li va agafar molta por i es va esmunyir darrere el rabí tot agafant-se a les seves vestidures, i li va dir: “No tinguis por, perquè ni un sol dels teus cabells no caurà a terra, per la vida del Senyor”. Abraham ibn 'Ezra li va dir a l'estàtua: “Jesús de Nazaret, vine malvat i agafa aquest pervers, el principal de la cort de justícia, perquè ha de ser ell qui ha de ser cremat i no cap jueu”. Jesús de Nazaret el va atrapat amb la mà, va

⁹¹⁸Inspirat en TB *Beraġot* 57b. | ⁹¹⁹Is 30,7. | ⁹²⁰Tot i que existeix la paraula hebrea *qora* amb el significat de “viga”, pel context sembla més escaient la paraula de l'àrab كورة, *kura*, “pilota”.

ויפול רעדה גדולה על כל העם טף ונשים כי אמרו כלנו מתים היום. ויצעקו כל העם צעקה גדולה ומרה לאמר אנו מה פשעינו. ויאמר הרב למלך מה אומרים העם. ויאמר לו המלך אדוני הרב העם לא נשאר בהם עוד נשמה מלראות את אלהיהם וכל הצלמים שקמו כלם יחד מהם מכסף וזהב נחושת וברזל דבר נס גדול כזה והם מכים והורגים בהם. אמר לו הרב תכריז הכרזה בתוך העם שאל יפחדו וילכו ויתקבצו קטון וגדול אל בית המלך ושם נכרות ברית עמך לעיני | כל העם ויתחדש מלכותך ויפול מוראך בכל גבול מלכותך ויתחזק המלכות בידך רק שלא תסור מן הברית אשר אני כורת עמך היום נגד כל עמך ככל הניסים והנפלאות אשר נתן לי רשות, אלהי אברהם, לעשות לפניכם היום. ויען המלך וכל עבדיו לאמר אמת הדבר והרי כלנו עבדים לאלהי אברהם לקים כל הברית אשר אתה כורת עימנו⁸³² היום. וישמעו כדבר הרב ויתקבצו כל העם אל בית המלך ויאמר הרב למלך תרכוב גם אתה וכל עבדיך ולך שב על כסא המלוכה ואח"כ אבוא אני ואחי היהודים לפניך. ויאמר המלך טוב הדבר מאד. וילך וישב על כסא המלוכה. ויקום אברהם בן עזרא ויאמר לכל[ם] קומו לכו לפני. וילכו. ויקח את כל היהודים אחריו וילכו אל בית המלך ולא נשאר צלם א' בע"ז שלא הלך עמהם. ויהי כראות העם את הנס הגדול הזה⁸³³ והנה הצלמים עץ ואבן הולכים על רגליהם ויראו העם מאד ויפלו על פניהם ויכנסו אל חצר המלך ויאמר אב"ע לצלמים שבו כסדר שאתם יושבים בבית הע"ז. ויעשו כן וישבו איש על דגלו באמצע החצר. ויכנס הרב עם היהודים לפלטרין והמלך וכל שריו קמו ברעדה לפני הרב וישתחו לו אפים ארצה וישימו לו כסא אצל המלך. ויחר אף הרב במלך ובעבדיו לאמר למה עשיתם את הדבר הרע הזה להשתחות לפני ואני מה אני ומה חיי עפר ואפר רימה ותוליעה היום בכאן מחר בקבר ואני עני דל ומדולדל קטון שביהודים והוא עוד היה בצורת הבחור בן הרב כנז"ל. ויאמר אב"ן עזרא לרב ר' יצחק הכהן יבוא בנך שמואל ויבוא לפניו.

76v

⁸³²Sobre aquesta paraula apareix una línia que remet al marge on hi diu: יוד יתירה, és a dir "hi sobra la yod". Doncs, l'autor, el copista o algun corrector tindrien la intenció d'escriure עמנו. | ⁸³³הזה הגדול הזה.

colpejar aquell malvat, el va allunyar de davant el rei i el va llançar a dins del foc, on va cremar, i el seu nom es va perdre fins al dia d'avui.

Tot el poble, nens i dones, van tenir un gran estremiment perquè deien: “Tots morirem avui”. Tot el poble va alçar un gran crit d'amargura dient: “Quina ha estat la nostra falta?”.

El rabí va dir al rei: “Què diu el poble?”. El rei li va dir: “Rabí i senyor meu, al poble no li queda més ànims que veure el seu déu, perquè totes les estàtues -que s'han alçat totes juntes, n'hi ha d'or i de plata, de bronze i de ferro, gran cosa miraculosa- els han atacat i els han mort”. El rabí li va dir: “Fes una proclamació al poble dient que no tinguin por, que se'n vagin i es reunixin petits i grans al palau del rei, i que allí establirem un pacte amb tu davant | de tot el poble i el teu regne serà restaurat i et tindran paüra en cada territori del teu regne. El teu regne s'enfortirà per les teves mans, només has de procurar de no desviar-te del pacte que avui establiré amb tu⁹²¹ davant tot el teu poble gràcies als miracles i les meravelles que el Déu d'Abraham m'ha permès realitzar avui davant vostre”. El rei i tots els seus servents van respondre dient: “Té raó. Efectivament, tots nosaltres som servents del Déu d'Abraham i farem prevaldre tot el pacte que avui faràs amb nosaltres”. Van fer com havia dit el rabí i tot el poble es va reunir al palau del rei. El rabí va dir al rei: “Munta també tu amb tots els teus servents i vés a seure al tron reial. Després, jo i els meus germans jueus acudirem davant teu”. El rei va dir: “Molt bé”. Se'n va anar i va seure en el tron reial. Abraham ibn 'Ezra es va alçar i va dir a tothom: “Aixequen-vos i veniu davant meu”. Hi van anar. Va endur-se tots els jueus amb ell i van anar al palau del rei. No va quedar cap estàtua al temple de la idolatria que no anés amb ells. Quan el poble va veure aquell gran miracle, que les estàtues de fusta i de pedra caminaven amb dues cames, van sentir un gran pànic i van caure davant d'elles. Van entrar a la cort del rei i Abraham ibn 'Ezra va dir a les estàtues: “Seieu segons l'ordre en què seieu al temple de la idolatria”. Així ho van fer i van seure cada una al voltant del seu estendard⁹²² al bell mig de la cort. El rabí va entrar amb tots els jueus al palau i el rei amb tots els seus ministres es van aixecar tremolant davant del rabí, se li van postrar de cara a terra i li van col·locar un tron al costat del rei. El rabí es va enutjar amb el rei i els seus servents dient: “Per què heu fet aquesta mala cosa de prosternar-vos davant meu? Què sóc jo i la meva vida? Pols i cendra⁹²³, cuc i eruga⁹²⁴, avui estic aquí i demà a la tomba, sóc el més pobre, miserable i necessitat, el més

⁹²¹Com Os 2,20. | ⁹²²Nm 2,2. | ⁹²³Aquesta expressió apareix en Gn 18,27 així com en diferents passatges del llibre de Job, i té molta relació amb la modèstia espiritual de l'autor. Té molt a veure amb la “modèstia” espiritual de l'autor. | ⁹²⁴Mišna, *Avot* 3,1.

77r ויאמר למלך הכר נא ביני ובין האיש הזה ויאמר המלך מה אנו יודעים מי הוא, אותך נכיר שאתה | בן הרב אבל זה הזקן אין אנו מכירים אותו. אז אמר אב"ן עזרא תשמע אתה המלך וכל העם אשר ברגליך ותדעו נא כי אין אני בן הרב ולא זה האיש זקן כי זה האיש הוא בן הרב ואני האיש הזקן ובזאת תדעו כי שליח אלהים אנכי לבטל את הגזרה אשר הייתם גוזרים על עם ה'. ויקרא בקול רם בשם אכתריא"ל י"ה ה' צבאות ענני⁸³⁴.

ואחז את בן הרב ויחבק אותו בחקו בשתי ידיו⁸³⁵ וינשקיהו ויקרא עליו שם א' ויתר אותו מבין ידיו וישאר הוא בצורת הזקן והזקן בצורת הבחור.

ויראו כל העם את הנס הגדול הזה ויפול עליהם רתת ורעדה ויאמרו כלם פה אחד אצבע אלהים היא. ויאמר אברהם בן עזרא בקול רם למלך ולכל העם לאמר שמעו נא נאם ה' מלכי אדום זרע עשו הרשע כי לא אתם גדולים מאבותיכם כי מה יועיל לו לעשו אבותיכם⁸³⁶ כעסו על אבינו יעקב. הלא שכרו איבוד עולם הזה ועולם הבא וכן מה יועיל לו ללבן הארמי שחשב לעקר את הכל. הלא שכרו שנעקר הוא מעו"ז ומע"ה⁸³⁷. וכן מה יועיל לו לפרעה הרשע על מה שעשה לישראל והשיב גמולו בראשו ולא נשאר מהם עד אחד. ולא עוד אלא שתשתכלו בנקמת הנס אשר הכה אלהים את טיטוש הרשע על אשר שלח ידו בבית ה' ובעמו ישראל והמית אותו בנס הגדול ההוא בבריה קלה שברא בעולמו. והוא הרשע לא שב אל ה' ויחלציהו אלא שנפגור ברשעו וטומאתו ומתיר מרירות נפשו⁸³⁸ ורישעו על היהודים הניח לכם | את החק הרע הזה לשרוף יהודי א' בכל שנה במדינה רעה הזאת עד שעלה ברצון תפלת הקהל הזה לפני אל שוכן מרומים וישלחיני ונתן רשו' לצלמים לעשות בכם נקמה כיום הזה להמית כמה נפשות מכם. ועדיין לא חזר השם מחרון אפו. והנה הצלמים עומדים בחצר אם תשובו מדרכיכם הרעה מלשנאת⁸³⁹ את עם ה' בני ישראל ויהי אהבתכם שלימה

⁸³⁴Tal vegada hauria d'haver escrit הנני | ⁸³⁵Sobrevolat. | ⁸³⁶Aquí hauria d'haver escrit אביכם perquè Esau és "el vostre avantpassat", en singular. | ⁸³⁷מעולם הזה ומעולם הבא | ⁸³⁸Sobre la segona *pe* apareix una línia que remet a la nota que apareix al marge on hi diu: יתירה, és a dir, que hi sobra una *pe*. Hauria volgut escriure, doncs, נפשו. | ⁸³⁹Hauria d'haver escrit מלשנא. Ressalta el fet que vol regularitzar un verb acabat amb timbre de vocal *o* afegint una *taw* com en els verbs פ"יו: "lišno'-l". Veure l'estudi lingüístic en el capítol 2.

petit dels jueus”. Ell encara tenia la forma del noi, el fill del rabí -com s’ha mencionat més amunt-. Ibn ‘Ezra va dir al rabí Yišḥaq ha-Kohen: “Que vingui el teu fill Šemu’el”, i va arribar davant seu. Llavors va dir al rei: “Coneix-me a mi i a aquest home”. El rei va dir: “Què sabem nosaltres sobre qui és ell? A tu et coneixem, ets | el fill del rabí, però a aquest 77r
ancià no el coneixem”.

Llavors, Ibn ‘Ezra va dir: “Escolta tu, el rei, i tot el poble que tens als peus. Sapigueu que jo no sóc el fill del rabí i que ell no és aquest ancià, ja que aquest home és el fill del rabí i jo sóc l’ancià. Amb això sabreu que sóc un enviat de Déu per abolir el decret que havíeu prescrit contra el poble del Senyor”. Llavors va cridar en veu alta: “Pel nom d’*Aktari’el-Yah-Yahweh-Ševa’ot*, respon-me!⁹²⁵”.

Llavors va agafar el fill del rabí, el va abraçar contra el pit i el va besar. Va pronunciar un nom i el va deixar. Ell va agafar forma d’ancià i l’ancià, de jove.

Tot el poble va veure aquell gran miracle i els va sobrevenir un espant i un estremiment. Tots van dir a l’uníson: “És la mà de Déu⁹²⁶”. Abraham ibn ‘Ezra va parlar al rei i a tot el poble en veu alta dient: “Escolteu l’oracle del Senyor, reis d’Edom, estirp del malvat Esaú. No sou pas més grans que els vostres avantpassats, que de què li va servir a Esaú, el vostre avantpassat, el seu enuig vers el nostre pare Jacob? No van mentir amb la perdició d’aquest món i del món futur? Igualment, de què li va servir a Laban, l’arameu, que pensava arrancar-ho tot? No van mentir dient que destrossaria aquest món i el món futur? Igualment, de què li va servir al malvat faraó allò que va fer a Israel⁹²⁷? Va ser el primer de rebre el seu merescut. D’ells, no n’ha quedat ni un. I no només això, contempleu la represàlia del miracle amb què Déu va colpejar el malvat Titus, que va fer-se amb el Temple del Senyor i amb el poble d’Israel, i el va matar amb aquell gran miracle, amb la criatura més petita que havia creat en el seu món. Aquell malvat no va tornar al Senyor sinó que se’n va despendre i va morir en la seva maldat i impuresa. Va deixar l’amargor de la seva ànima i la seva malícia contra els jueus, deixant-los | aquella mala llei de cremar un 77v
jueu cada any en aquella mala ciutat, fins que va elevar-se la voluntat de la pregària d’aquesta comunitat davant d’Aquell que mora a les altures. Em va enviar a mi i va permetre a les estàtues fer amb vosaltres la venjança que avui heu vist, matant unes quantes ànimes dels vostres. Però Déu encara no s’ha calmat de la seva còlera. Heus aquí que les

⁹²⁵Aquest és el nom complet de l’àngel que apareix a TB *Beraḳot 7a*, que en el text té connotacions cabalístiques que denoten els diferents aspectes de la Glòria de Déu. Veure les característiques d’aquest àngel i les seves fonts i la relació amb Ibn ‘Ezra, a l’*Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol.2, p.160. També SCHOLEM, *Grandes Tendencias*, p. 77. | ⁹²⁶Ex 8,15. En el cas bíblic són els mags que diuen això mateix al faraó. | ⁹²⁷Veure el llibre de l’Èxode en general.

עם היהודים. אז הוא י"ת נותן רשות לצלמים וילכו וישבו איש על מקומו. ואם לא תחזרו אל ה' בכל לבבכם ובכל נפשיכם כי בוחן כליות ולב אלהים צדיק ומלך עולם. אז הוא יתן רשות לכל הצלמים הנמצאים בכל עיר רומ"ה רבתא והם יצאו מכל בתי הע"ז ויהרסו את כל העיר ברגע א' וימיתו את כל נשמה מאדם ועד בהמה ולא וישאר מכם שריד ופליט.

ויתחלחל וירעד המלך וכל העם מאד ויצעקו צעקה גדולה ומרה לאמר למה אדונינו יאמר כדברים האלו והוא אלהי ישראל אשר אמרת שהוא בוחן כליות ולב הוא יודע כי שבנו אליו בלב ונפש וכלנו עבדים ליהודים. ויאמין הרב ויען ויאמר להם שמעו את דבר ה' מלכי אדום. כה אמר ה' אלהי ישראל כל הנוגע באחד מעמי ישראל כאלו הוא נוגע בבת עיני. לכן יהי נא הברית הזו אשר אני כורת עמכם להיות עם בני ישראל אהובים בכל ארצכם כעיניכם כי גרים הם בתוכם ואוהב

גרים⁸⁴⁰ | [...] |⁸⁴¹ ואין לי רשות מאתו י"ת לישב שלשים יום בעיר אחד

ואין לי רשות ג"כ להשתמש משום דבר של עולם הזה לא כסף או זהב ולא מלבוש ולא שום דבר מכיוצא בזה כי אם ממזונות שבעולם לבד.

ויצעק המלך ויבך לפני הרב לאמר אני ועמי יושבים וחושבים כמה מחשבות לאמר איך נעשה עם איש האלהים כזה איך נכבדו אני ברצוני שישב האדון על ימין המלך ותודיעני ותדריכני אל דרך הישר למען יגדל כבוד מלכותי בעבורך ועתה שהאדון הרב אמר כדברים האלו איך נעשה כבוד עם האדון.

ויען הרב ויאמר למלך זה הדבר אשר תעשה לכבוד ה' אלהי ישראל⁸⁴² ולכבוד עבדו אב"ן עזרא שתקרא לפניך את כל הסופרים וחכמים שלך ויביאו את ספר הזכרונות לדברי הימים אשר בגנזי מלכות רומה ותמחה את כל החוקים ומשפטים רעים אשר הניח לכם טיטוש הרשע, שם הרשעים ירקב, ותכתובו⁸⁴³ בספר את הנס הגדול הזה אשר נעשה בזמנך ותחדש כל דברי מלכותך בס' שהוא ויהי לכם לזכרון

⁸⁴⁰És el reclam que ens queda sobre l'inici del següent foli. Naftalí ben Menahem no indica absència de foli i segueix i uneix els dos discursos. Veure BEN MENAHEM, «*Ma'ase Nissim*», p. 76. | ⁸⁴¹Tot aquest foli manca.

⁸⁴²La segona vegada en el text que apareix el caràcter *alef-lamed*. En ambdós casos era l'últim caràcter de l'última paraula de línia. | ⁸⁴³Hauria d'haver escrit ותכתבו, altra vegada primer escriu el verb en singular i el corregeix afegint la *waw* final sense corregir la *waw* medial.

estàtues es troben dretes a la cort: si defugiu dels vostres mals passos d'odiar el poble del Senyor, els fills d'Israel, i el vostre amor cap els jueus esdevé perfecte, Ell -beneït sigui- permetrà que les estàtues se'n vagin i tornin cada una al seu lloc. Però si no torneu al Senyor amb tot el vostre cor i amb tota la vostra ànima⁹²⁸, perquè Ell coneix l'interior dels homes⁹²⁹ -Déu és just i és el Rei de l'univers-, llavors donarà permís a totes les estàtues que es troben per tota la gran ciutat de Roma per sortir de tots els temples de la idolatria i destruiran tota la ciutat d'una sola vegada i mataran cada ànima, tant d'home com de bèstia, i no quedarà de vosaltres cap supervivent ni fugitiu⁹³⁰.

El rei i tot el poble van començar a tremolar i a estremir-se fortament i van fer un gran crit amarg dient: “Per què el senyor diria unes paraules com aquestes? Ell és el Déu d'Israel i com has dit observa l'interior dels homes. Ell sap que hem retornat a ell amb cor i ànima i tots nosaltres som servents dels jueus”. El rabí els va creure i els va respondre dient: “Escolteu la paraula del Senyor, reis d'Edom. Així va parlar el Senyor, Déu d'Israel: tot aquell qui toqui algú del meu poble Israel és com si toqués la nineta dels meus ulls. Per això, que aquest pacte que faig amb vosaltres faci que el poble dels fills d'Israel sigui estimat en tots els vostres països com si fos els vostres propis ulls perquè viuen entre vosaltres i els agrada viure-hi | [...] | [...]”⁹³¹ | i no tinc permís d'Ell -beneït sigui- per residir trenta dies en una mateixa ciutat. Igualment, no se'm permet usar res d'aquest món, ni plata ni or, ni vestits ni res similar, només l'aliment que hi ha al món”.

78r
| 78v
| 79r

El rei va cridar i va plorar davant del rabí dient: “Jo i el meu poble estàvem asseguts i hem estat fent alguns pensaments. Què farem amb un home de Déu com aquest? Com l'honorarem? Jo voldria que el senyor s'assegués a la dreta del rei, que m'informés i em guiés cap al camí just perquè creixi l'honor del meu regne a través teu. Ara que el senyor rabí ha dit aquestes paraules, com farem honor al senyor?”.

El rabí va contestar al rei dient: “Això és el que faràs per honorar el Senyor, el Déu d'Israel, i per honrar el seu servent Ibn 'Ezra. Crida en la teva presència tots els teus escrivans i savis, que portin el llibre de les Memòries del llibre de les Cròniques⁹³² dels tresors reials⁹³³ de Roma. Esborraràs totes les lleis i les males sentències que us va deixar el malvat Titus -que el nom dels malvats es podreixi- i escriureu en el llibre aquest gran miracle que s'ha produït en el teu temps. Recrearàs cada esdeveniment del teu regne en

⁹²⁸Variant en plural de Dt 6,5, que forma part de la pregària de la Šema'. | ⁹²⁹Jr 11,20. | ⁹³⁰Cita que apareix tant en Js 8,22 com en Jr 42,17. | ⁹³¹Tot aquest foli manca. | ⁹³²Est 6,1. | ⁹³³Est 3,9 i 4,7.

לדורי דורים להיות עם בני ישראל עבדי ה' אהובים בתוככם כבת עיניכם ככל אשר עשה אלהיכם לעיניכם היום הזה והרי גם אצבעו דבוק ישאר על בת עינו לדורי דורים להיות לכם לזכרון.

79v ויאמר המלך | טוב הדבר מאד. וימהר המלך לקרות את כל העם לעשות כדבר הרב וככל אשר יצא מפי הרב כן עשו ויתרצו כל העם לפני הרב להשיב יד הצלם⁸⁴⁴ ישוע נוצרי אלהיהם אשר שם על בת עינו כנז"ל. ויאמר להם הרב אל תרבו תדברו עוד בדבר הזה כי אצבע אלהים היא להיות לכם לזכרון לדורותיכם. ויאמר המלך אמת הדבר הזה הוא י"ת יעשה רצונו ויבטל רצונינו.

ויאמר המלך לעבדיו יביאו לבוש מלכות ועטרת זהב וכיס א' מלא זהובים וישימו לפני הרב. וימהרו עבדי המלך ויעשו כדבר המלך וישימו לפני הרב ויאמר הרב למלך הלא אמרתי לך כי אין לי מזל בשום דבר מעולם הזה ועתה מה אני אעשה ממון או לבוש יהי לך אשר לך רק אל תשכח את ברית היום. ויען המלך לאמר ח"ו אבל אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחתה מנחתי זאת למען תברך את מלכותי. ויקבל הרב את המנחה ויתן הרב בעת ההיא את הלבוש לבחור בן רב ר' יצחק הכהן רב המדינה והעטרה נתן ביד הרב ואמר לו זה קדש לה' ותנו אותה על פתח היכל הספרים ויהי לכם שם לזכרון לדורותיכם עד עולם כי הציל ה' אתכם מן הגזרה הרעה הזאת. ויקח את הכיס של זהובים ויפזר אותה לעניים ליתומים ולאלמנות. ויאמר הרב ליהודים קומו נא נברך למלך. ויקום אב"ן עזרא ויפשוט ידיו | לשמים וכל הקהל אחריו 80r ויברכו למלך ולכל ממלכתו וילכו איש לאהלו בשלום ואברהם בן עזרא ישב עוד ג' ימים בתוך ק"ק רומ"ה וחזר ובא אל עיר פאד"ובה אל ביתו בשלום. עד כאן מעשה אברהם בן עזרא כאשר הובא בתלמוד מניסים שעשה בצלמים ונתבטל הגזרה⁸⁴⁵ ההיא מתוך היהודים עד היום הזה לדורי דורים⁸⁴⁶ ואל חי צור דר מעונים הוא ששמר את האבות ישמור את הבנים אשתם⁸⁴⁷ כגפן פורייה בניהם כשתילי זתים סובבים על

⁸⁴⁴Segurament hauria d'haver escrit בצלם. | ⁸⁴⁵Sobrevolat. | ⁸⁴⁶L'expressió més usual és לדורי דורות, veure nota del f. 36v. | ⁸⁴⁷Tal vegada hi escauria millor escriure ונשיהם, però segurament no ho fa així per daptar el text. Veure nota següent.

aquell llibre i es convertirà en el vostre memorial, de generació en generació, per fer que el poble dels fills d'Israel, servent del Senyor, sigui estimat per vosaltres com la nineta dels vostres ulls, mitjançant tot el que el vostre Déu ha fet davant els vostres ulls en el dia d'avui. En efecte, el seu dit també romandrà enganxat sobre la vostra nineta dels ulls de generació en generació perquè us en recordeu”.

El rei va dir: | “Molt bé”. El rei va cridar ràpidament tot el poble per fer tal com 79v havia dit el rabí. Tot allò que havia sortit de la boca del rabí, així ho van fer. Tot el poble va estar d'acord amb el rabí de tornar-se contra l'estàtua de Jesús de Nazaret, el seu déu, que el poble l'havia erigit com a nineta del seus ulls -com s'ha dit més amunt-. El rabí els va dir: “No afegiu més paraules⁹³⁴ sobre això, perquè tindreu la mà de Déu com a memorial per totes les vostres generacions”. El rei va dir: “Així és. Ell -beneït sigui- farà la seva voluntat i abolirà la nostra”.

El rei va dir als seus servents: “Porteu una vestidura reial, una corona d'or i un sac ple de ducats⁹³⁵. Que ho posin davant el rabí”. Els servents del rei es van afanyar a fer allò que havia dit el rei i ho van posar davant el rabí. El rabí va dir al rei: “És que no t'he dit que no tinc fortuna en res en aquest món? Què farà ara amb aquesta riquesa i aquest vestit? Queda't allò que és teu⁹³⁶. Només et demano que no oblidis el pacte d'avui”. El rei va contestar dient: “Déu no ho vulgui! De cap manera! Si he trobat gràcia en els teus ulls accepta aquesta ofrena meva⁹³⁷ per tal que beneeixis el meu regne”. El rabí va acceptar l'ofrena i en el mateix moment el rabí va donar el vestit al jove, el fill del rabí Yišḥaq ha-Kohen, rabí de la ciutat. La corona la va donar al rabí i li va dir: “Això es consagrarà al Senyor. Poseu-ho [a la sinagoga] a la porta de l'armari dels llibres i que us serveixi allí de record per totes les vostres generacions per sempre, perquè el Senyor us ha salvat d'aquell mal edicte”. Va agafar el sac de ducats i els va repartir entre els pobres, els orfes i les vídues. El rabí va dir als jueus: “Alceu-vos i beneirem el rei”. Ibn 'Ezra es va alçar, va allargar els braços | al cel amb tot el poble darrere seu i va beneir el rei i tot el seu regne, i 80r cadascú se'n va anar en pau a casa seva. Abraham ibn 'Ezra encara es va quedar tres dies més amb la santa comunitat de Roma. Després, se'n va tornar en pau cap a la ciutat de Pàdua, a casa seva. Fins aquí és la proesa d'Abraham ibn 'Ezra com és introduït en el Talmud, sobre els miracles que va fer amb les estàtues i com va ser abolit aquell decret contra els jueus fins el dia d'avui, generació rere generació. El Déu viu, la roca, que viu a

⁹³⁴1Sa 2,3. | ⁹³⁵En el text *zehuvim*, “moneda d'or”, sense especificar quina. L'última moneda italiana citada per Šašon Hay era el ducat venecià, el *zecchini veneziano ruspido*, en el f.37r. Més endavant també utilitza aquest terme. | ⁹³⁶Gn 33,9. | ⁹³⁷Gn 33,10.

שולחנם⁸⁴⁸ יהיו דשנים ורעננים. נאם המעתיק ששון חי עד יעמוד הכהן לאורים ותומים כי"ר⁸⁴⁹. תם⁸⁵⁰.

ועתה⁸⁵¹ ראוי שנחזור לעניינינו הראשון לפרש המנהגים ומקומם, וכבר אמרתי כי ק"ק⁸⁵² רומה הם מנהג ספרדים ובין רומה לעיר פאדובה הוא דרך י' ימים, ומצד גבול שמאל יתפשט וילך לפנים כמה עירות ומדינות כולם הם מנהג טלייאני, והיא ארץ איטלייה ומגיעה גבול ארצם עד גבול ארץ אשכנז. וכן עיר פאד"ובה כלם מנהג ספרד, ומשם דרך יום בים ילך לויני"צייא הבירה, היא עיר הדפוס הנזכרת בכל הספרים וכולם מנהג ספרדי. ומשם דרך ג' ימים בים עיר קטנה ושמה ראעו"זה ויש בה כמו מ' בעלי בתים מישראל, וכולם מנהג ספרדי. ע"כ תם גבול מלכי אדום הוא עשו, הם הם ערי פרינק הנז"ל | והם הם שמשחיתים את הזקן כנז"ל, והם במזרחו של עולם.

ופנים בפנים היא ארץ מערב ושם יהודים לרוב והם ערביים ומנהג שלהם מוסטע"רבי אבל משבט יהודה הם.

80v

ונחזור אל עיר ראע"וזה הנ"זל כי ע"כ תחום ארץ פרינק, ומכאן ואילך יתפרד⁸⁵³ הארץ לשני גבולים: הגבול הגדול היא ארץ רום אשר ביד המלך הגדול מלך אונ"קייאר יר"ה⁸⁵⁴, והגבול הקטן היא ארץ גי"ריג[וס] ויהודים שם הרבה ומנהג שלהם גירי"גוס והם משבט יהודה, וימשוך גבול זה עד קרוב לעיר שאלוניקי, ומכאן ואילך בין בים

⁸⁴⁸Readaptació de SI 128,3 en què transforma la segona persona del singular a la tercera del plural per posar-ho en el mateix context: אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחך | ⁸⁴⁹כן יהי רצון | ⁸⁵⁰Apareix en nota al marge la indicació que la història o *ma'asiyot* d'Abraham ibn Ezra s'ha acabat. | ⁸⁵¹Ben Zvi agafa el relleu de l'edició de mans de Naftalí ben Menahem. | ⁸⁵²קהל קדוש | ⁸⁵³Hauria d'haver escrit תתפרד | ⁸⁵⁴ירום הודו.

les altures, que de la mateixa manera que va protegir els patriarques protegirà els seus successors⁹³⁸. Les vostres esposes fruitaran com una parra, els vostres fills seran com plançons d'olivera que voltaran per la vostra taula⁹³⁹ plens d'ufana i de vigor. Oracle del copista Šašon Hay⁹⁴⁰, fins que es presenti el Sacerdot amb l'Urim i el Tummim⁹⁴¹. Amén, que així sigui. Fi⁹⁴².

Ara cal que tornem el nostre primer tema: descriure els costums i la seva ubicació⁹⁴³. Ja he dit que la santa comunitat de Roma és de tradició sefardita, i entre Roma i Pàdua hi ha deu jornades de camí⁹⁴⁴. Per la banda de la frontera oriental⁹⁴⁵ s'estén a l'interior, amb moltes ciutats i països, tots ells de costum italià, perquè és la terra d'Itàlia i el límit del seu país arriba fins la frontera del país d'Asquenaz⁹⁴⁶. Així, a la ciutat de Pàdua tots són de tradició sefardita, i viatjant durant una jornada per mar s'arriba a Venècia, la capital⁹⁴⁷, que és la ciutat de l'impremta citada en tots els llibres⁹⁴⁸, i tots són de costum sefardita. D'allà durant tres jornades per mar s'arriba a una ciutat petita, el nom de la qual és Ragusa⁹⁴⁹, on hi ha uns quaranta caps de família jueus, que són tots de tradició sefardita. És fins aquí on s'acaba el territori dels reis d'Edom, que és Esaú, i que són les ciutats dels francs -citades més amunt-, | que són aquelles on s'afaiten la barba -com s'ha dit més amunt⁹⁵⁰- i es troben a l'orient del món⁹⁵¹. 80v

Cara a cara [amb Esaú] hi ha la terra del Magreb⁹⁵² on hi ha un gran nombre de jueus que són àrabs, el seu costum és *musta 'rabi*⁹⁵³ però són de la tribu de Judà.

Però tornem a la ciutat de Ragusa -citada prèviament-, perquè fins aquí arriba el domini de la terra dels francs⁹⁵⁴. D'aquí en endavant la terra se separa en dos territoris: el

⁹³⁸*Midraš Rabba*, Šemot 32,9. | ⁹³⁹Adaptació de SI 128,3. | ⁹⁴⁰És a dir, que el llibre no va ser dictat, sinó escrit per ell, copista, *ma'atiq*. Per la qual cosa sembla que el llibre que tenim a les mans sigui una còpia d'un original ara perdut escrit de les seves mans. Veure Capítol 2 d'obra i autor. | ⁹⁴¹Ne 7,65. A més, aquesta última oració de Šašon Hay és tota una declaració d'intencions: l'oracle com a visió de futur i entendre'l com a fet real fins al dia del judici. | ⁹⁴²Fi de la part editada per Naftali ben Menahem i segueix altra vegada Ben Zvi. | ⁹⁴³Un altre vegada la repetició d'un dels objectius del llibre i de l'autor. | ⁹⁴⁴Aquesta distància és aproximadament avui en dia uns 600 km. | ⁹⁴⁵En el text, "frontera de l'esquerra". | ⁹⁴⁶El món germànic i eslau en general, tot i que les fronteres culturals són difícils de limitar. | ⁹⁴⁷Sorpren l'apel·latiu de capital, tal vegada la considera la capital dels regnes cristians del sud. | ⁹⁴⁸Venècia produïa més llibres impresos en hebreu que cap altra ciutat del món. Es venien allí i a les seves rodalies, i d'allà eren transportats a l'Imperi Otomà o a la resta de l'Europa occidental i oriental. Veure HELLER, Marvin, *The Seventeenth Century Hebrew Book: An Abridged Thesaurus*, Leiden, Brill, 2010. | ⁹⁴⁹Avui anomenada Dubrovnik, a Croàcia. | ⁹⁵⁰Veure ff. 31v, 34v, 38r-40v i 61v. | ⁹⁵¹Ben Zvi corregeix per מערבו של עולם, "occident" (BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 468). No obstant això, com en altres punts del llibre, significa "nord": "al nord del món", el continent europeu, al nord d'Àfrica i per sobre de l'Imperi otomà. Veure al Capítol 3 la secció sobre la orientació. | ⁹⁵²L'autor pren la paraula "occident" com la regió del Magreb, anàlogament com en àrab al-*magrib*, *al-Magrib*, que tenen el mateix origen etimològic. Veure al Capítol 3 la secció sobre la orientació. ⁹⁵³Veure nota en el f. 31v sobre l'origen àrab d'aquesta paraula. Literalment significa tots aquells assimilats a la cultura àrab, que no a la religió islàmica. | ⁹⁵⁴Els regnes cristians europeus.

ובין ביבשה לארבע פינות העולם ימה וקדמ' צפונה ונגבה הכל ביד
 מלך רום אשר כסאו בעיר המלוכה העיר הגדולה אם כל המדינות
 אישטאנ"בול יע"א, מלך רם על כל ממלכות הארץ וכל ע"ב לשונות הם
 דרים בה, וכלם בעושר וכבוד ובפרט עם זרע קדש ישראל שהם שולטים
 בה כבני מלכים ממש. וכמה מלכים היוצאים מתחת יד מלך
 קושטאנ"טינה לכל הארצות רובם ככולם הם מתחת יד בני ישראל, בני
 מלכים אשר בעיר אישט"אנבול היא קושט"אנטינה כמו איז"מיר,
 בור"וסא קוייט"חיה⁸⁵⁵, טוק"אט, דייאר ביכ"יר, אש"ור, בצ"רה,
 באגד"אד, קארקוק, | מרדין, ארם נהרים, עיר נחור אשר נולד בה
 אברהם אע"ה⁸⁵⁶ ונקרא היום בלשון ישמעאל אורפ"ה, היא עיר נמרוד
 הרשע אשר השליך את אא"עה⁸⁵⁷ לכבשן האש, והולכים היהודים בכל
 שנה לזור שם ולראות ניסים ונפלאות מאתו י"ת אשר עשה עם אא"עה.
 ואכתוב לך את המעשה הנורא הזה אחר המעשים של רב האר"י זלה"ה.

81r

⁸⁵⁵)Ben Zvi llegeix קוייט"חיה que podria ser Kuwait o Kuwaitiya, tot i que no veu clar a què es refereix. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1966, p. 468. No obstant això el text sembla clar i cal observar com s'assembla al *sanjak* de Kütahya, de l'*eyalet* de Hüdavendigâr, a l'actual Turquia. | אבינו עליו השלום⁸⁵⁶ | אברהם אבינו עליו⁸⁵⁷ השלום.

territori més gran és el país de Rum, que es troba en poder del gran rei, sa majestat el rei *hünkiar*, i el territori més petit és el país dels *guereg[os]*⁹⁵⁵, on hi ha molts jueus, el seu costum és de *gueregos* i són de la tribu de Judà. Aquest territori segueix fins arribar a prop de la ciutat de Salònica. D'aquí en endavant, ja sigui per mar o per terra, els quatre cantons del món, Oest, Est, Nord i Sud⁹⁵⁶, tot es troba en poder del rei de Rum, el tron del qual es troba a la ciutat imperial, la gran ciutat, mare de totes les ciutats: Istanbul -que sigui consolidada per l'Altíssim, amén-. És un rei sublim per damunt de tots els regnes de la terra. Totes les setanta-dues llengües hi habiten⁹⁵⁷ i tots viuen en riquesa i honor, especialment el poble de la santa estirp d'Israel, que hi governa gairebé com fills de reis. Molts governants⁹⁵⁸ que són enviats pel rei de Constantinoble a tots els països, gairebé tots estan sota el poder dels fills d'Israel⁹⁵⁹, fills de prínceps de la ciutat d'Istanbul, que és Constantinoble, com per exemple Esmirna⁹⁶⁰, Bursa⁹⁶¹, Kütahya⁹⁶², Tokat⁹⁶³, Diyarbakır⁹⁶⁴, Assur⁹⁶⁵, Bàssora⁹⁶⁶, Bagdad⁹⁶⁷, Kirkuk⁹⁶⁸, | Mardin⁹⁶⁹, Aram Nahraim⁹⁷⁰, la ciutat de 81r Nahor on va néixer el nostre pare Abraham⁹⁷¹. Avui s'anomena en llengua d'Ismael Urfa⁹⁷², que és la ciutat del malvat Nimrod, que va llençar el nostre pare Abraham a una

⁹⁵⁵*Gueregos*, en el text, "grecs", del sociolecte vernacle de base castellana de l'autor. Cal destacar la vocal epentètica de la primera síl·laba. | ⁹⁵⁶Gn 28,14. | ⁹⁵⁷Tantes llengües com el nombre de les nacions descendents de Noè, Gn 10, més els llinatges d'Esau i d'Ismael, que respectivament són els cristians i els musulmans. | ⁹⁵⁸Poden ser els països, reis de les províncies, governants de les províncies de l'Imperi otomà. En el text sovint utilitza el terme *melek*, "rei". | ⁹⁵⁹Com en la història de Yišhaq Lúria en què el nou païxà d'Egipte va arribar d'Istanbul acompanyat per un jueu de renom, Ya'aqov fill de Yišhaq Šonšino (ff. 13r-14r). | ⁹⁶⁰Aquí no estaria parlant de ciutats sinó de "països", és a dir, províncies, així que no és la ciutat d'Esmirna sinó del *sanjak* d'İzmir, a l'*eyalet* d'Aydin. | ⁹⁶¹Bursa no era un *eyalet* per si sola sinó que era un *sanjak* de l'*eyalet* de Hüdavendigâr, a l'actual Turquia. | ⁹⁶²Ben Zvi llegeix קוייטתיה en comptes de קוייטתיה i no identifica la ciutat. Es tracta del *sanjak* de Kütahya, de l'*eyalet* de Hüdavendigâr, a l'actual Turquia. | ⁹⁶³Tokat, a Turquia, *sanjak* que formaria part de l'*eyalet* de Kastamonou. | ⁹⁶⁴L'*eyalet* de Diyar-i Bekr amb la capital de mateix nom i que avui s'anomena Diyarbakır, a Turquia. | ⁹⁶⁵Assur, com diu Ben Zvi avui a la zona de Mossul (BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 468). ⁹⁶⁶L'*eyalet* de Basra, la capital del qual és la ciutat de Basra, en català Bàssora. | ⁹⁶⁷L'*eyalet* de Bagdad. ⁹⁶⁸Karkuk o també Kirkuk, en turc Kerkük, a l'actual Iraq. Era un *sanjak* pertanyent a l'*eyalet* de Mosul (Musul en turc o Mawsil en àrab). | ⁹⁶⁹La ciutat de Mardin, a l'actual Turquia, un *sandjak* de l'*eyalet* de Diyar-i Bekr, avui Diyarbakır. | ⁹⁷⁰Aram Nahraim, país dels arameus entre el riu Eufrates i el Habor, citat diverses vegades a la Bíblia hebrea, per exemple, Sl 60,2, Dt 23,5 i Jt 3,8. | ⁹⁷¹A Gn 11,24 apareix Nahor com a pare de Tèrah i en Gn 11,26 es diu que Tèrah va tenir Abram, Nahor i Haran. En canvi, en Gn 24,10 apareix Nahor com a nom d'una ciutat en referència al germà o l'avi d'Abraham: "[...] cap a la ciutat d'Aram Nahraim, cap a la ciutat de Nahor". Aquesta ciutat, doncs, es trobaria a la regió d'Aram Nahraim, a uns 70 km de Şanlıurfa. Quant a la ciutat de naixement d'Abraham, sembla ser que l'autor segueix allò que va escriure rabí Moše ben Naḥman, que no creia que hagués nascut a Ur de Caldea com ho havia fet Tèrah (Gn 11,27-31) sinó que pel que es diu a Gn 24,2, "Aniràs a buscar-li una muller del meu país [...]", i Gn 24,10, "[...] es posà en camí cap a la ciutat d'Aram Nahraim, cap a la ciutat de Nahor", on sembla ser que la ciutat natal d'Abraham era Aram Nahraim. Veure *Peruš RaMBaM la-Tora, Berešit* 11. | ⁹⁷²Així doncs, la ciutat bíblica de Nahor seria la ciutat d'Urfa, avui en dia Şanlıurfa (la Gloriosa Urfa), a Turquia. No formava un *eyalet* per si mateixa, sinó que formava part del de Síria, l'*eyalet* d'al-Šām.

לכן מעיר או"רפה יש מלך בפת"ורה עיר בלעם הרשע והיא על שפת נהר פרת, ויש כמה ספינות תחת העיר להעביר את העוברים על דרך הנהר בספינה ומכס המלך בפתח העיר, ומפ"תורה עיר אנת"אב⁸⁵⁸ וארם צובה, כא"ליב, וב' מדינות אחרים איני זוכר שמם, ומשם לעיר הגדולה אנט"וכייה והיא חרבה היום, ועיר טארא"בלוס ודמשק היא שאם, צידון היא סאיי"דה וצו"ר, ברו"ת ואדמת קדש גליל העליון צפת תו"בב יע"א⁸⁵⁹, ומלך⁸⁶⁰ ירושלים תו"בב וחברון ועזה ויפו הוא לבד לאלו המדינות. ומכאן ואילך דרך כ' יום במדבר הגדול יבוא לעיר מצרים. הרי כתבתי לך כ"ה מלכים מעיר אישטא"נבול דרך יבשה. עד שתגיע לעיר מצרים תעבור בגבול החמשה וכ'⁸⁶¹ מלכים הללו, והוא דרך ו' חדשים באורך עד למצרים, אבל לרוחב ג"כ יש דרך ו' חדשים אחרים עד לעיר בבל, באגד"אד. בקיצור שנה א' דרך מפתח עיר אישט"אנבול עד כל הגבולות הנ"זל ומכה של גוים. הם כ"ה מלכים שיוצאים מתחת יד מלך אונק"יאר | יר"ה ורובם ככולם הם יוצאים על פי היהודים [ה]עשירים המופלאים מהיושבים ראשונה במלכ', והם ד' משפחות ה"מון, עוזי"אל, רוז"אליש, צונ"צינו. אלו הם ד' משפחות עשירים⁸⁶² שבעיר אישט"אנבול רואה⁸⁶³ פני המלך, והם קונים מן הממלכות הנ"זל ושולחים מלך למי שירצה לבם במאמר המלך אונקיי"אר וככל אשר יצא מפי היהודים כן המלך עושה, וכל הגבולים

81v

⁸⁵⁸A les fonts otomanes i àrabs apareix amb el nom عنتاب, 'Antāb. Ressalta la pèrdua de la gutural en el text-. Veure l'estudi lingüístic al capítol 2. | ⁸⁵⁹Tal vegada és un error i no hauria d'escriure *melek* sinó *me'ilak*, "d'aquí cap endavant". | ⁸⁶¹Ho hauria d'haver escrit en un ordre diferent: העשירים וחמישה. | ⁸⁶²Hauria d'haver escrit עשירות. | ⁸⁶³Hauria d'haver escrit רואות.

caldera de foc⁹⁷³, i que els jueus visiten cada any per veure els miracles i meravelles que el propi Déu -beneït sia- féu amb el nostre pare Abraham⁹⁷⁴. T'escriré aquest esdeveniment terrible després dels fets del diví rabí Yišḥaq Lúria -la memòria del sant per la vida del món futur-⁹⁷⁵.

Així, més enllà de la ciutat d'Urfa hi ha el rei de Petor, ciutat del malvat Balaam⁹⁷⁶, i que es troba la riba del riu Èufrates. Aquesta ciutat té algunes naus per transportar els qui volen travessar en vaixell el riu, i també hi ha una duana del rei a l'entrada de la ciutat⁹⁷⁷. Partint de Petor hi ha la ciutat d'Antep⁹⁷⁸, Aram Šoba -que és Alep⁹⁷⁹-, i dos altres països el nom dels quals no recordo⁹⁸⁰. D'allà se segueix cap a la gran ciutat d'Antioquia, que avui en dia està destruïda, la ciutat de Trípoli⁹⁸¹ i Damasc -que és [al-]Šām⁹⁸²-, Sidó -que és Saida⁹⁸³-, Tir, Beirut, Terra Santa⁹⁸⁴, l'Alta Galilea, Safed -que sigui reconstruïda i restablerta ràpidament en els nostres dies i que l'Altíssim la consolidi, amén-, i d'aquí cap a Jerusalem -que sigui reconstruïda i reestablerta ràpidament en els nostres dies-, Hebron, Gaza i Jafa. Són només alguns d'aquests països. D'aquí en endavant durant un viatge de vint jornades pel gran desert s'arriba a la ciutat d'Egipte⁹⁸⁵. En efecte, t'he escrit els vint-i-cinc reis⁹⁸⁶ des de la ciutat d'Istambul per via terrestre, i fins que no arribis a la ciutat d'Egipte hauràs de passar pel territori d'aquests vint-i-cinc reis, un viatge que de llargada dura sis mesos fins a Egipte, però d'amplada també hi ha uns altres sis mesos de viatge fins a la ciutat de Babel, que és Bagdad. En resum, que és un viatge d'un any des de la porta de la ciutat d'Istambul fins a tots els territoris -prèviament mencionats- i la Meca dels gentils. Són vint-i-cinc reis nomenats sota el poder de sa majestat el rei *hünkiar* | i gairebé tots ells 81v

⁹⁷³Segons la tradició, Nimrod hauria enviat Abraham a ser immolat en una foguera, però Déu va transformar el foc en aigua. Veure *Midraš Rabba, Berešit* 38,13. | ⁹⁷⁴Sobre el pelegrinatge al lloc del naixement d'Abraham i el lloc on Nimrod el volia cremar, Benjamí de Tudela descriu ambdós llocs, venerats tant per musulmans com per jueus. Vegeu *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 6, p. 147. | ⁹⁷⁵Tot i que tal vegada tenia la intenció de seguir o d'escriure una segona part del llibre -tenint en compte que resten només tres folis per la fi del llibre-, ja no parlarà més de la figura de Yišḥaq Lúria. | ⁹⁷⁶En el text *Petora*, amb marca de sufix de direcció -a. Hauria d'haver escrit *Petor*. L'autor situa aquesta ciutat al costat de l'Èufrates com en Nm 22,5. Quant al personatge Balam, a Dt 23,5 se'l relaciona amb aquesta ciutat i la situa a Aram Nahraim. Es tracta d'un profeta bíblic que no és jueu, es anomenat malvat perquè si Déu no se li hagués aparegut en somnis hauria maleït el poble d'Israel. Veure Gn 22,1-19. El judaisme veu aquest personatge com un home orgullós i egocèntric que va incitar Israel a pecar per mitjà de les moabites, Nm 31,16. | ⁹⁷⁷Hi ha qui ubica aquesta ciutat bíblica de Petor al riu Sajur, a la frontera entre Turquia i Síria. | ⁹⁷⁸Antep és la forma més comuna amb què es coneix aquesta ciutat, tot i que oficialment s'anomena Gaziantep. Des del 1921 forma part de Turquia. | ⁹⁷⁹*Aram Šoba* és la forma tradicional en la literatura hebrea per referir-se a la ciutat d'Alep, en àrab حلب, *Ḥalab*. | ⁹⁸⁰Provablement es tracta d'Alexandreta i Beilan, dues ciutats importants entre Alep i Antioquia. | ⁹⁸¹Trípoli del Líban. | ⁹⁸²Amb aquest últim nom es coneixia el *sanjak* i *eyalet* de Damasc. | ⁹⁸³Respectivament en hebreu i àrab, صيدا, *Šaydā*. | ⁹⁸⁴És un dels sobrenoms de la terra d'Israel, Terra santa, també *Ereš ha-qodeš*. | ⁹⁸⁵Es refereix a la ciutat del Caire. | ⁹⁸⁶No s'havia dit això. Havia parlat diverses vegades de les setanta-dues llengües enteses com a nacions, però no vint-i-cinc. Veure ff. 22r i 80v.

אשר זכרנו לעיל עם כ"ה מלכים ההולכים להם דרך שנה ביבשת. כל זה לא יבוא עדיין רביע' מרביעה מלכות של מלך אונ"קייאר.

ועתה ראוי לחזור לענינינו הראשון כי הוא עיקר הספר הניסים הקדוש הזה בביאור מעשיו של רב האר"י ז"ל מעשה ניסים אשר עשה מיום שנולד עד יום שנתבקש בישיבה של מעלה ונסתלק אור עינינו ונשארנו עורים מפשפשים בכותלים⁸⁶⁴ למצוא דרך הקבלה ונלאינו למצוא הפתח, ואם לא כי חמל ה' עלינו והניח לנו האר"י ז"ל ישיבה מסודרת בכל מיני ספרים חדשים לבקרים וכמה תלמידים עמודי הקבלה ובפרט עמוד הימנית⁸⁶⁵ פטיש החזק ה"ה כמוה"ר⁸⁶⁶ חיים ויטאל ז"ל התלמיד הגדול, והוא נשאר כבן ממש מלא מקומו, והוא בעל ספר עץ החיים. ותלמיד שלו תיקן פירוש על ספר הזוהר הקדוש בלשון הקדש וקרא את שם הספר הנורא ההוא | ספרי זוהרי [חמה] [...] זכה להיות⁸⁶⁷ 84r
 [...] חלום ו [...] סודות [...] והם [...] שו [...] ה" [...] | [...] בהמית 84v
 [...] ים נשמת [...] תאות [...] לים [...] נגוף [...] רצון [...] שלו ל [...] 85r
 [רוב] | ברשת שלו, ודע כי אין רשת השטן אלא תאות עולם בודאי כי כשמשך את האדם לתאות עולם אז ימשוך לו לכל התענוגים טובים ורעים כתאות נפשו הבהמית אשר נטמאה ברשת הרשע הזה והכל יומתק לחכו ויחשך את עין⁸⁶⁸ שכלו וכל ימי חייב⁸⁶⁹ בהול על עולם שאינו שלו ולא יזכור את יום מותו ואיך יהיה דינו לפי קונו. ואולם אם יקיץ אדם משנתו ורואה את עצמו בחושך אסור בכבל רגליו ברשת השטן ויתן אל לבו מהר לינצל ולהמלט מרשת היצר הרע⁸⁷⁰ ויתחרט חרטה גדולה ויתודה על כל מעשיו הרעים וישוב אל ה' והוא יצילהו וימלטיהו מיד יצ"ה⁸⁷¹.

⁸⁶⁴La característica d'aquesta paraula ja no és l'escriptura en *mater lectionis* com havia fet anteriorment - כּתְּלוּ - enlloc de כְּתִילוּ, sinó que canvia el timbre vocàlic, de כְּתִילִים a כְּתִילִים. Veure l'estudi lingüístic al capítol 2.
⁸⁶⁵Hauria d'haver escrit הימיני | ⁸⁶⁶הימיני | ⁸⁶⁷Després del salt dels folis 82 i 83, el f. 84 està tot ell estripat i només resta la lligadura del paper amb el quadern amb restes de paraules, que només adjuntem a la versió hebrea. | ⁸⁶⁸Sobrevolat. | ⁸⁶⁹Hauria d'haver escrit חיי, en què canvia el significat de "obligat" a "la seva vida", malgrat que es pronuncien exactament igual, *hayav-hayaw*. | ⁸⁷⁰El "mal instint", tot i que sempre ha escrit "instint del mal", יצר הרע, | ⁸⁷¹מיד יצרי הרע.

són designats a criteri dels jueus rics i magnífics que resideixen a l'avantguarda del regne, i que són quatre famílies: Hamon, Uziel, Rozales i Sonsino⁹⁸⁷. Són quatre famílies riques de la ciutat d'Istanbul, que veuen la cara del rei, i són proveïdors d'aquests regnes citats i envien governadors segons la seva voluntat⁹⁸⁸ per edicte del rei *hünkiar*, i segons el que surti de la boca dels jueus, així en conseqüència actuarà el governador. Tots els territoris als quals hem fet referència, amb els vint-i-cinc reis que se succeeixen, es fan per viatge terrestre durant un any. Tot això encara no arriba a ser un quart de la quarta part del regne del rei *hünkiar*⁹⁸⁹.

Ara és convenient que retornem al nostre primer tema perquè és el fonament d'aquest sant Llibre de Miracles, per aclarir els fets del diví rabí Yişhaq Lúria -beneït sigui el seu record-, les obres miraculoses que es produïren des del dia que va néixer fins al dia que se'l va requerir en la congregació suprema⁹⁹⁰. Va desaparèixer la llum dels nostres ulls, ens vam quedar cecs furgant per les parets cercant el camí de la càbala⁹⁹¹ i ens vam desesperar buscant l'entrada, i certament Déu va ser misericordiós amb nosaltres. El diví rabí Yişhaq Lúria -beneït sigui el seu record- ens va deixar una escola rabínica estructurada amb tot tipus de llibres que es renoven cada dia⁹⁹² i alguns deixebles, pilars de la càbala, i especialment el pilar dret, el fort martell, no pot ser sinó l'honorable mestre, rabí de rabins, rabí Haym Vital -de beneïda memòria-, el gran deixeble, era com el seu fill, ple del seu Déu, i és autor del llibre *'Eš ha-Haym*⁹⁹³. Un deixeble va corregir els comentaris del llibre del sant Zóhar en la llengua santa i va anomenar aquell llibre extraordinari amb el nom de | 84r⁹⁹⁴
*Sifre Zohare [ama]*⁹⁹⁵ [...] | [...] majoria | a la seva xarxa. Sàpigues que la xarxa de Satanàs | 84v
no és més que els plaers mundans, indubtablement, perquè de la mateixa forma que va | 85r
atraure l'home a les passions del món, l'atraurà a tots els plaers, bons i dolents, com les passions de la seva ànima⁹⁹⁶ animal, que es tornen impures en aquesta malvada xarxa. Tot això endolcirà el seu paladar, però l'ull del seu intel·lecte s'enfosquirà i tots els dies de la

⁹⁸⁷És el cognom Sonsino que és més conegut a Istanbul, una família que ha donat a la comunitat jueva molts savis rabins. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», p. 468. | ⁹⁸⁸Aparentment aquestes famílies tenen un poder comercial i polític molt notori. | ⁹⁸⁹Això només són les possessions de l'imperi a l'Àsia menor, manquen els territoris europeus i nord-africans. | ⁹⁹⁰En el text “*yešiva de dalt*”. Així doncs, estariem tan sols en una introducció d'una obra més extensa pel fet que només ha parlat de la infantesa de Lúria i manquen els fets de la resta de la seva vida. | ⁹⁹¹És la primera vegada que Šašon Hay relaciona els seus objectius amb la paraula càbala. | ⁹⁹²Lm 3,23. | ⁹⁹³“L'arbre de la vida” que ja ha aparegut anteriorment en els ff. 29v-30v. | ⁹⁹⁴Aquest foli ha estat arrencat i només resten anotacions al marge del paper. Tal vegada l'*excursus* cabalístic de Šašon Hay no deuria passar algun tipus de censura, ja fos a l'Afganistan-Pèrsia, o a Israel. | ⁹⁹⁵És el llibre d'Abraham ben Mordeķai Azula'i (Fes, 1570 - Terra Santa, 1614). És l'autor dels llibres més essencials de la càbala de l'escola de Lúria i el llibre que tracta Šašon Hay és un recull dels comentaris sobre el llibre d'Abraham Galante sobre el Zóhar. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 2, p. 774. | ⁹⁹⁶Expressió que també apareix en Is 26,8 i Sl 10,3.

לכן אני העבד, עבד ה' ולחושבי שמו, ששון לבית קשתיאל לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבוא רוגז, רוגז גבורת הים הגדול שלקח כוחי וממוני והשבי קשה מכלם, ובהיות גדול עוני מנשוא נפלתי בכמה צרות רבות למקטנותי ועד גודלי לא נח כף רגלי בעיר א' שנה א' תמימה כי אם פה העירה בלך שישבתי באורך כמה שנים, מועטים ורעים, בלתי ספרים וגם חברים. ומה אומר ומה אדבר ומה אצטדק לפני אדון האדונים כי כאשר מדדתי כזה המדה מדד[ה] לי⁸⁷², כי מעולם תלמוד ספרים לא חסר מאצלי, אבל וחטאתי נגדי תמיד שלא הייתי קורא לשמה כי אם להתפאר בה בסכלותי, ואולי היה מניח אותי יצרי הרע לקרות בה אפילו שלא לשמה כדי שיבוא לשמה, אלא | טרוד 85v בהבלי העולם להרבות דינרים ממזרים אשר לא יועילו לי באחריתי, כי אחר כל הטורח והעמל יצאתי אל שפת הים ביבשה כי ברחתי מהשבי מהספינה אשר הייתי שם שבוי בין עם לא לי, תולדות עשו הרשע אויבי תולדות יעקב, לכן אמרתי טוב לי מות מחיים⁸⁷³. ויהי בחצות הלילה ואקום ואתפלל ואתתנן⁸⁷⁴ אל ה' אלהי אברהם, ואומר: רב"שע⁸⁷⁵ אם אני מזרע אברהם אוהבך ויש בי זכות אבות, הריני משליך את עצמי אל תוך הים הגדול הזה כי היא⁸⁷⁶ ממש מלאך המות [ה]מחנק את האדם ולוקח נפשות. לכן נשענתי על רוב רחמנותך וחסדך הרבים ותצילני מחנק הים ותוציאני אל היבשה. וכן עשה ברוב חסדיו הרבים | כי 86r השלכתי את עצמי [אל תוך]⁸⁷⁷ הים ועומק הים ג' מאות [...] ⁸⁷⁸ כן חונים ספינות גדולות של [...] לכן נתן לי כח הקב"ה ואלך תחת המים, אשוט כמו שתי שעות בנשימה אחת, כי לא יכול אדם לשוט על פני המים בלילה מפני צל הכוכבים אשר בתוך המים. והם גי מלוחים, נראים

⁸⁷²) Expressió similar a la que ja ha aparegut en més d'una vegada, מדה כנגד מדה, similar a l'expressió catalana "tal faràs, tal trobaràs" però en un sentit més escatològic. | ⁸⁷³) Com Jr 8,3: ונבחר מות מחיים. | ⁸⁷⁴) En l'edició de Ben Zvi es proposa אתחנן. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 471. | ⁸⁷⁵) רבונו של עולם. | ⁸⁷⁶) Hauria d'haver escrit הוא, que mar, ים, és masculí. | ⁸⁷⁷) Aquesta addició és proposta de Ben Zvi. Veure BEN ZVI, «Massa 'ot», 1966, p. 471. | ⁸⁷⁸) Manca el final de la primera i segona línia del *recto*, així com la primera del *verso*.

seva vida anirà amb presses per un món que no és seu, i no recordarà el dia de la seva mort i quin serà el seu judici davant el seu creador. No obstant això, si un home es despertés del seu son i es veiés a si mateix en la foscor lligat de peus amb una cadena a la xarxa de Satanàs, i si deixés que se salvés el seu cor ràpidament, s'amagués de la xarxa del mal instint, es penedís amb un gran lament, confessés les seves males accions i retornés al Senyor, Ell el salvaria i l'amagaria del poder del mal instint.

Per això jo, el servent, servent del Senyor i dels que reverencien el seu nom⁹⁹⁷, Šašon de la casa de Castiel, no vaig trobar serenitat, ni tranquil·litat, ni vaig descansar. Va arribar l'ira, la forta fúria del gran mar que em va prendre el poder i la fortuna, la captivitat més dura de totes. Com que el meu pecat era massa gran per ser perdonat, vaig caure en moltes desgràcies. Des de la meva joventut fins a la meva adultesa, la planta dels meus peus no va descansar en una ciutat ni un any sencer, excepte aquí, a la ciutat de Balkh⁹⁹⁸, on vaig assentar-me alguns anys, pocs i dolents, sense llibres ni amics⁹⁹⁹. Què diré, de què parlaré i com em justificaré davant el Senyor de senyors? Perquè Ell em va jutjar de la mateixa forma que jo vaig obrar, perquè mai em va faltar l'aprenentatge a través dels llibres, però sempre vaig pecar en contra meva¹⁰⁰⁰ que no llegia posant atenció si no era per glorificar la meva estupidesa, i tal vegada el meu mal instint em va deixar llegir sense posar atenció, però al final tindria el seu profit¹⁰⁰¹. Però vaig romandre ocupat | en les 85v vanitats del món per augmentar els meus diners bastards que al final no m'han servit de res¹⁰⁰², perquè després de tot l'esforç i treball, vaig arribar a la platja, a terra, perquè em vaig escapar del captiveri en el vaixell on estava pres, en mig d'un poble que no era el meu, genealogia del malvat Esaú, enemics de la genealogia de Jacob¹⁰⁰³. Per això, vaig dir que m'era millor la mort que la vida¹⁰⁰⁴. A mitja nit em vaig aixecar, vaig resar i vaig implorar al Senyor, Déu d'Abraham¹⁰⁰⁵, dient: “Senyor de l'univers, si sóc de l'estirp d'Abraham, el teu estimat, i tinc dret de naixement, heus aquí que em llançaré a dins d'aquest oceà, perquè és l'àngel de la mort que ofega l'home i pren les ànimes. Per això m'he recolzat en

⁹⁹⁷MI 3,16. | ⁹⁹⁸Balkh, a l'Afganistan, és l'antiga Bactra documentada pels grecs, i capital de la Bactriana. Més tard formà part del Khorasan. Tot i que la seva època daurada va ser a l'Edat Mitjana, on els jueus tenien un paper destacat com a comerciants, a l'època que Šašon Hay hi deuria arribar, entre els anys 1712-1720, es trobava plenament en decadència. Veure *Encyclopaedia Judaica*, segona edició, 2007, vol. 3, p. 91. | ⁹⁹⁹L'actitud vers els perses i els xiïtes al llarg de tota l'obra, tractant-los d'enemics acèrrims del seu sultà otomà, tal vegada té relació amb el que acaba d'explicar i és fruit de l'experiència de Šašon Hay | ¹⁰⁰⁰SI 51,5. | ¹⁰⁰¹Ben Zvi proposa la cita de TB *Pesahim* 50b: שלא לשמה בא לשמה, el significat de la qual és fer una cosa que no comportarà cap benefici, però posteriorment hi haurà una recompensa en benefici propi. Veure BEN ZVI, «*Massa 'ot*», 1956, p.184. | ¹⁰⁰²Aquest sentiment de culpa és el que s'ha de tenir en compte a l'hora de llegir tot el llibre, així, d'aquesta manera s'observa l'objectiu implícit del llibre. | ¹⁰⁰³És a dir, una forma d'anomenar els gentil, enemics dels jueus. | ¹⁰⁰⁴Com Jr 8,3. | ¹⁰⁰⁵Gn 28,13.

בלילה כמו כסף חי כשנוגע אדם במים, ואם תקח מים מן הים ותשליך⁸⁷⁹ בארץ תראה כמו כוכבים ממש בארץ. לכן כשיצאתי על פני המים ראיתי אחור והנה ראיתי שהספינה רחוקה ממני כמו מיל, ואודה את ה' שעשה עמי נס גדול. בקיצור כי מחצות לילה עד עמוד השחר נתן לי כח לשוט ואצא אל היבשה, ג' חלקים שלי מת וחלק חי, ואתפלל אל ה' | [ואברך⁸⁸⁰ בר]כת תחיית המתים.

86v

⁸⁷⁹La lletra *yod* d'aquesta paraula està sobrevolada. | ⁸⁸⁰Aquesta paraula no apareix el principi de la línia, però sí al reclam del *recto*.

la teva gran misericòrdia i copiosa benevolència, em salvaràs de l'ofec del mar i em faràs arribar a terra". Així ho va fer amb la seva gran i copiosa benevolència | perquè em vaig 86r
llançar al mar, que tenia una profunditat de tres-cents [...] així amarren els grans vaixells de [...], per això el Sant -beneït sigui- em va donar forces i vaig nedar per sota l'aigua, submergit durant dues hores amb una sola respiració, perquè ningú no pot nedar per la superfície de l'aigua durant la nit a causa de l'ombra [que li faria la llum] de les estrelles a l'aigua. És aigua salada i quan a la nit algú toca l'aigua sembla com si fos mercuri. Si agafes aigua de mar i la lences a terra, veuràs com unes estrelles al terra. Per això, quan vaig sortir a la superfície del mar vaig mirar enrere i heus aquí que vaig veure que el vaixell estava allunyat una milla de mi aproximadament Vaig agrair al Senyor que em fes un gran miracle. Resumint, que des de mitja nit fins a la matinada em va donar força per nedar i arribar a terra, tres quartes parts de mi, mortes, i una, viva. Vaig resar al Senyor | i 86v
vaig entonar la benedicció de la resurrecció dels morts.

Il·lustració 2: f. 52v Petxina

Il·lustració 3: f. 82r Àncora

Il·lustració 4: f. 83v La closca de la petxina

8. BIBLIOGRAFIA

Fonts consultades:

[ABRAHAM MIGUEL CARDOZO]. *Selected writings*. Trad. i intr. de David J. Halperin. Mahwan-New Jersey, Paulist Press, 2001.

[BENJAMÍ DE TUDELA]. *Massa'ot. Libro de viajes de Benjamín de Tudela*. Versió castellana, ed. i anot. de José Ramón Magdalena. Barcelona, Riopiedras, 1982.

[EVLIYA ÇELEBI]. *Narrative of travels in Europe, Asia, and Africa in The Seventeenth Century in Evliya Efendi*. Trad. del turc per Joseph von Hammer. Londres: Parbury Allen & Co, 1834. Primera reimpressió, Nova York: Johnson Reprint Corporation, 1968.

[GIANRINALDO CARLI-RUBBI]. *Delle monete e dell'instituzione delle zecche d'Italia, dell'antico e presente sistema di esse: e del loro intrinseco valore, e rapporto con la presente moneta dalla decadenza dell'impero sino al secolo XVI*. Vol. IV, 1760.

[HAIM YOSEF DAVID AZULAI]. *Midbar Qedemot*. Jerusalem: *Ma'ayan ha-ḥokma*, 1967. (*Ma'areket*; 4).

[HAIM YOSEF DAVID AZULAI]. *The Diaries of Rabbi Ha'im Yosef David Azulai*. Trad. i anot. de Benjamin Cymerman. Jerusalem: Bnei Issakhar Institute, 1997.

———. *Lešon Limmudim*. Versió de Hrodna, 1836.

[ḤAYYIM VITAL]. *Eš ḥayyim*.

———. *Sefer ha-ḥezyonot. Yoman-o šel R. Ḥayim Vital*. Ed. i anot. de Morris Faienstein. Jerusalem: Yad Ben Zvi, 2005.

[HOMER]. *L'Odissea*. Traducció de Carles Riba. Barcelona: Alpha, 1953.

[IBN PAQUDA], *Los Deberes de los corazones*; intr., trad., anot. i índexos de Joaquín Lomba Fuentes, Madrid, Fundación Universitaria Española, 1994.

[MAIMONIDES]. *Peruš Megillat Ester*. Ed. i trad. de Yosef Yo'el Rivlin. Jerusalem: Ben Zion Kripis, 1952.

———. *Ris'alah al-Yam'aniyah: Moses Maimonides' Epistle to Yemen*. Ed., intr. i anot. de Abraham S. Halkin, trad. de Boaz Cohen. Nova York: American Academy for Jewish Research, 1952.

[MENASSEH BEN ISRAEL]. *Mission to Oliver Cromwell*. Ed., anot. i intr. de Lucien Wolf. Londres: MacMillan, 1901.

———. *To his Highness The Lord Protector of the Commonwealth of England, Scotland and Ireland*. Amsterdam, 1651.

[MOŠE CORDOVERO]. *Pardes Rimmonim*.

[MOSEH BEN BARUK ALMOSNINO]. *Crónica de los reyes otomanos*. Ed. de Pilar Romeu Ferré. Barcelona: Tirocinio, 1998.

[NISSIM BEN RE'UVEN HA-GERUNDI]. *Ḥiduše Sanhedrin*. Jerusalem, *Defus ha-Teḥiya*, 1958-59.

[OBADIAH BERTINORO]. «Tres epístolas de R. 'Obadyah da Bertinoro (1488-1489)». Trad. i anot. de José Ramón Magdalena. En: *Relatos de viajes y epístolas de peregrinos judíos a Jerusalén (1481-1523)*. Sabadell: AUSA, 1987, p. 101-149.

[PIRI REIS]. *Kitab-i Bahriye*. TTK Yayınları, 2002.

[RABÍ ELIEZER]. *Pirke de Rabbi Eliezer*. Trad. i anot. de Gerald Friedlander. Nova York: The Bloch Publishing Company, 1916.

[YOSEF SAMBARI]. *Divre Yosef le-rabbi Yosef Sambari*. Ed. i anot. de Simon Shtober. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1994.

[ZEKARYA AL-DĀHIRĪ]. *Sefer Ha-Mūsar*. Ed. de Mordechai Yitzhari, Benei Barak, 2008.

Estudis

ADLER, Elkan Nathan (ed.). *Jewish Travellers in the Middle Ages*. Reedició. Nova York: Dover Publications, 2014.

ALEXANDER, Tamar. «*Demut-o šel ha-Ari be-sifrut ha-sefaradi-yehudi*». En: *Pe'amim* [Jerusalem], núm. 26 (1986), p. 87-107.

———. «Hagiography and biography: Abraham Ibn Ezra as a character in the Hebrew folktale». En *Abraham Ibn Ezra y su tiempo, actes del simposio internacional*. Ed. de Fernando Díaz Esteban. Madrid: Asociación Española de Orientalistas, 1990.

ALPES, Edward. *Gujarat and the Trade of East Africa c. 1500-1800*. En: *The International Journal of African Historical Studies* [Boston], núm. 9:1 (1976), p. 22-44.

AMNON, Netzer. *Kitve ha-Yad šel yehude Peras bi-meḥon Ben Zvi*. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1985.

ANGEL, Marc. «The responsa literature in the Ottoman Empire as a source for the study of Ottoman Jewry». En: *The Jews of the Ottoman Empire*. Ed. de Avigdor Levy. Princeton: The Darwin Press, 1994, p. 669-685.

ARBEL, Benjamin. «Venice and the Jewish Merchants of Istanbul». En: *The Mediterranean and the Jews*, ed. Ariel Toaff i Simon Schwarzfuchs. Ramat Gan, Bar-Ilan University Press, 1989.

ASHKENAZI, Shmuel; YARDEN, Dov. *Ošar Raše Tevot ba-lašon u-va-sifrut mi-yeme qedem we-‘ad yamenu*. Cinquena edició. Jerusalem: Reuben Mass, 1973.

ASSIS, Yom Tov. «Responsa Rabinicos y cartas reales: fuentes para el estudio de la historia de los judios en la Corona de Aragon». En: *Espacio, Tiempo y Forma* [Madrid]. Sèrie III: *Historia Medieval*, núm. 6 (1993), p. 363-376.

AVIDA, Yehuda. «Ma ‘aše Nissim le-Šašon Hay le-vet Qašti‘el». En: *Sefunot* [Jerusalem], núm. 2 (1957-8), p.103-127.

AZAD, Arezou. *Sacred Landscape in Medieval Afghanistan, Revisiting the Faḏā‘il-i Balkh*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

BAER SOLOVEITCHIK, Hayyim Ben Joseph. «Responsa: literary history and basic literacy». En: *AJS Review*, núm. 24:2 (1999), p. 343-357.

BAER, Fritz. *Die Juden im christlichen Spanien. Aragonien und Navarra. Erster Teil. Urjunden un Regesten*. Berlin: Akademie Verlag, 1929.

BARKALI, Shaul. *Luaḥ ha-pe‘alim ha-šalem*. Jerusalem: Reuben Mas Ltd., 2000.

———. *Luaḥ ha-šemot ha-šalem*. Jerusalem: Reuben Mas Ltd., 2000.

BEN MENAHEM, Naftali (ed.). «Abraham ibn ‘Ezra. Šiḥot we-aggadot-‘am». Jerusalem: Mosad ha-Rav Kook, 1943. (*Sifriyat be-Mišor*; 7).

———. «Aggadot ‘am ‘al R. Abraham ibn ‘Ezra». En: *Minḥa li-Yhuda: muggaš le-ha-Rav Yehuda Lev Zalotnik*. Ed. de S. Asaf, Y. ibn-Semuel i R. Binyamin, Jerusalem: Mosad Rav Kook, 1950, p. 141-161.

———. «Ma ‘aše Nissim ‘al Abraham ibn ‘Ezra mesupar ‘al yede Šašon le-vet Qašti‘el». En: *Maḥberot la-Sifrut* [Tel Aviv], núm. 5 (1952-3), p. 60-80.

BEN NAEH, Yaron. «‘Ir ha-Tora we-ha-Limmud. Saloniqi ke-merkaz ha-Tora be-me’ot ha-ṭ"z we-ha-y"z». En: *Pe‘amim* [Jerusalem], núm. 80 (1999), p.62-80.

———. «“We-hayeta leḳa šifhat ‘olam”: ‘avdut wa-‘avadim ba-ḥevra ha-yehudit ha-‘otma‘nit». En: *Ha-mizraḥ he-ḥadaš*, 50 (2010-1). Jerusalem: Ha-Ḥevra ha-Mizraḥit ha-Isre‘elit, 2010-1, p. 66-90.

———. «‘Ir ha-tora we-ha-limmud. Saloniqi ke-mercaz ha-tora be-me’ot ha-Ṭ"Z we-ha-Y"Z». En: *Pe‘amim* [Jerusalem], núm. 80 (1998-9), p. 62-80.

———. «‘Oni we-hitmodedut ‘imm-o ba-ḥevra ha-yehudit ba-‘impriya ha-‘otma‘nit». En: *Sefunot* [Jerusalem], 23:8 (2003), p. 195-238.

———. *Jews in the Realm of the Sultans: Ottoman Jews Society in the Seventeenth Century*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008.

BEN ZVI, Yitzhak. «*Massa 'ot Šašon Ḥay le-vet Qašti 'el*». En: BEN-ZVI, Yitzhak (ed.), *Meḥqarim u-meqorot*. Jerusalem: Yad Ben Zvi, 1966, p. 421-471.

———. «*Massa 'ot Šašon Ḥay le-vet Qašti 'el*». En: *Sefunot*, 1. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1956-7, p. 141-184.

BENAIM, Annette. «Le dixo tomadlo por Quiduixín: la validez de este fenómeno según se refleja en alguna de las “respuesta” sefardíes del siglo XVI». En: *Jewish Studies at the Turn of the Twentieth Century*, núm. 2 (1999), p. 457-463.

BENATAR, Jacqueline. «Le judéo-espagnol de Salonique à travers les Responsa de Samuel de Medina et Isaac Adarbi au 16e siècle». En *Yod*, núm. 33-34 (1993), p. 95-98.

BENAYAHU, Meir. «*Lequṭot le-Toledot gešare-hem šel ḥaḳame Ereš Yišra 'el 'im ḥaḳame Iṭalya*». En: *Sinay* [Jerusalem], núm. 35 (1964), p. 59.

———. «*Massa ' Mešullam mi-Volterra be-ereš Yišra 'el*». En: *Davar*, 1949. Crítica de YAARI, Abraham. «*Massa 'ot Mešullam mi-Volterra*». En: *Massa 'ot ereš Yišra 'el*. Tel Aviv, 1946, p. 114-125.

———. «*Piyyut we-te 'udot 'al ha-šavta 'ut be-kitve-yad mi-Pras*». En: *Sefunot* [Jerusalem], núm. 3-4 (1959-60), p. 7-38.

———. «*Sefer Toledot ha-Ari. Nusah Qušta we-tirgumaw ha-ri 'šonim be-ladino*». En: *Sefunot* (Jerusalem), núm. 10 (1966), p. 211-298.

———. «*Šivḥe ha-Ari*». En: *Arešet* [Jerusalem], núm. 3 (1960-1), p. 144-165.

———. *Rabbi Ḥayyim Yosef David Azula 'i*. Jerusalem: Ben Zvi Institute i Mosad ha-Rav Kook, 1959.

———. *Sefer Toledot ha-Ari. Gilgule Nušḥa 'otaw we- 'arḳo mi-beḥinat hištorit. Nosfu 'alaw hanhagot ha-Ari we-azkarot ri 'šonot*. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1967.

BENEDICTO GRACIA, Eugenio. «Documentos acerca del funcionamiento del sistema de insaculación en la aljama judía de Huesca (siglo XV)». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 66:2 (2006), p. 309-344.

———. «El asesinato en 1465 de Jehudá Alitienz, de la judería de Huesca». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 65:2 (2005), p. 287-325.

———. «Últimas voluntades de judíos aragoneses formalizadas ante notarios cristianos de Huesca». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 71:2 (2011), p. 435-469.

BERGER, Ruth. «Mental and bodily malfunctioning in marriage : evidence from sixteenth- and early seventeenth-century responsa from the Ottoman Empire and Poland». En: *The*

Jewish Body. Ed. de Giuseppe Veltri i Maria Diemling. Leiden i Boston: Brill, 2009, p. 215-248.

BETHENCOURT, Francisco. *La Inquisición en la época moderna: España, Portugal, e Italia, siglos XV-XIX*. Madrid: Akal, 1997.

———. *La Inquisición en la época moderna: España, Portugal, e Italia, siglos XV-XIX*. Madrid: AKAL, 1997.

BLASCO MARTÍNEZ, Asunción. «Judíos Zaragozanos comerciantes de tejidos en el siglo XIV. Anotaciones bibliográficas». En: *Acta historica et archaeologica mediaevalia* [Barcelona], núm. 26 (2005), p. 587-612.

———. «La contratación de rabí Jucé ben Josuá como “Rav” o Marbitztorá de la aljama de Zaragoza (1454)». En: *Sefarad* [Madrid], núm 67:1 (2007), p. 71-109.

———. «Los judíos de Zaragoza y el comercio de los paños (siglo XIV)». En: *El món urbà a la Corona d’Aragó, del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrès d’Història de la Corona d’Aragó = Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Barcelona, Poblet, Lleida, 7 al 12 de desembre de 2000*. Coord. de Salvador Claramunt Rodríguez. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003, vol. 1, p. 223-240.

———. «Presencia y discriminación de los judíos en la elaboración de tejidos, Zaragoza s. XIV-XV». En: *Aragón en la Edad Media* [Saragossa], núm. 19 (2006), p. 63-82.

BLASCO, Meritxell; MAGDALENA, José Ramón. *Fuentes para la historia de los judios de la Corona de Aragon: los Responso de Rabí Yişhaq bar Šéšet Perfet de Barcelona, 1368-1408*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2004.

BLAU, Joshua. *Studies in Middle Arabic and its Judaeo-Arabic Variety*. Jerusalem: The Magness Press, The Hebrew University, 1988.

———. *The Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic. A Study of the Origins of Middle Arabic*. Segona edició. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1981.

BLOOM, Herbert. *The Economic Activity of the Jews of Amsterdam*. Williamsport: Bayard Press, 1937.

BUCHMAN, Yael. *Refu’a ma ‘asit le-Hayim Viṭal: merape be-Ereṣ Yiśra’el u-sevivoteha*. Ramat Gan: Bar-Ilan University, 2006.

CABALLERO, Carmen. «El *Libro de Amor de Mujeres* o *Libro del Régimen de las Mujeres*. Un compendio de saberes femeninos escrito en hebreo». En: *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos, sección Hebreo* [Granada], núm. 48 (1999), p. 77-93.

CARLI-RUBBI, Gianrinaldo. *Delle monete e dell'instituzione delle zecche d'Italia, dell'antico e presente sistema di esse: e del loro intrinseco valore, e rapporto con la presente moneta dalla decadenza dell'impero sino al secolo XVI*. Vol. 4, 1760.

CASTAÑO, Javier. «Ketubbot en-cubiertas: fuentes para el estudio del matrimonio judío en Jaca y los Almosnino». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 69:1 (2009), p. 43-73.

CHAUDHURI, Kirti Narayan. *The Trading World of Asia and the English East India Company, 1660-1760*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

COSGEL, Metin, «Ottoman Tax Registers (Tahrir Defterleri)». En: *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, núm. 37:2 (2004), p. 87-100.

DAN, Bernard, «Titu's Tinnitus», en: *Journal of the History of Neurosciences*, núm. 14:3 (2005), p. 210-213.

DANKOFF, Robert. *An Ottoman Mentality. The World of Evliya Çelebi*. Leiden: Brill, 2004.

DAUBER, Jonathan. «Image of the Temple in 'Sefer ha-Bahir'». En: Steven Fine (ed.). *The Temple of Jerusalem: from Moses to the Messiah*. Leiden,: Brill, 2011, p. 199-235.

DEL ARCO Y GARAY, Ricardo. «La aljama judaica de Huesca». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 7:2 (1947), p. 271-302.

DEL ARCO Y GARAY, Ricardo; BALAGUER SÁNCHEZ, Federico. «Nuevas noticias de la Aljama judaica de Huesca». En: *Sefarad* [Madrid], any 9, núm. 2 (1949), p. 351-392.

DIJK, Will. *Seventeenth-century Burma and the Dutch East India Company, 1634-1680*. Singapur: Singapur University Press, 2006.

DRIVER, Samuel Rolles. *Notes on the Hebrew Text and the Topography of the Books of Samuel*. Segona edició. Oxford: the Clarendon Press, 1913.

DUCÈNE, Jean-Charles. «Les coordonnées géographiques de la carte manuscrite d'al-Idrisi». En *Der Islam* [Hamburg], núm. 86 (2011), p. 271-285.

DURAN GUDIOL, Antonio. *La Judería de Huesca*. Saragossa: Guara Editorial, 1984.

EMMANUEL, Isaac. «Šeluḥe Eres Yiśra'el be-Šaloniqi le-dorotam». En: David Racante (ed.), *Zikron Šaloniqi: gedulata we-horbana šel Yerušalayim de-Balqan*. Tel Aviv: Ha-Wa'ad le-Hoša'at Sefer Qehilat Šaloniqi, 1986, vol. 2, p. 71-80.

EPSTEIN, Isidore (ed.). *The Babylonian Talmud*. Londres: The Soncino Press-University Press Oxford, 1935.

EPSTEIN, Isidore. «The story of Ascama I of the Spanish and Portuguese Jewish Congregation of London with special reference to responsa material». En: *Studies and Essays in Honor of Abraham A. Neuman*. Ed. de Meir Ben-Horin. Philadelphia: Brill for the Dropsie College, 1962, p. 170-214.

FAROQHI, Suraiya (ed.). *The Cambridge History of Turkey*. Vol. III: *The Later Ottoman Empire, 1603-1839*. Cambridge i Nova York: Cambridge University Press, 2006.

FAROQHI, Suraiya. *The Ottoman Empire and the World around it*. Nova York i Londres: I.B. Tauris & Co, 2004.

FIERRO, Maribel. «El espacio de los muertos: fetuas andalusies sobre tumbas y cementerios». En: *Urbanismo musulmán*. Ed. de Cressiera i Van Staevel. Madrid: CSIC, 2000, p. 153-189.

FISCHEL, Walter. «Exploration of the Jewish Antiquities of Cochin». En: *Journal of the American Oriental Society* [Ann Arbor], núm. 87 (1967), p. 230-48.

———. «The Jewish Merchant-colony in Madras "(Fort St. George)" during the 17th and 18th Centuries». En: *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, núm. 3:2 (1960), p. 175-195.

———. *Ha-Yehudim be-Hodu*. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1960.

FLUSSER, David (ed.). *Sefer Yosipon*. Jerusalem: Mosad Bialik, 1980-1981.

FRIEDMAN, Mordechai Akiva; GOITEIN, Shelomo Dov. *India Traders of the Middle Ages: Documents from the Cairo Geniza "India Book"*. Leiden: Brill, 2008.

GARBELL, Irene. «The Pronouncement of Hebrew in Medieval Spain». En: *Homenaje a Millás Vallicrosa*. Barcelona: CSIC, 1954, vol. 2, p. 647-696.

GARGALLO GIL, José Enrique. *Habla y cultura popular en el Rincón de Ademuz*. Madrid: CSIC, 2004.

GAUTIER, Émile Felix. *Moeurs et costumes des Musulmans*. Paris: Payot, 1931.

GÓMEZ DE VALENZUELA, Manuel. «La actividad mercantil de los judíos de Jaca y Huesca en el alto Valle del Gállego: 1426-1487». En: *Argensola: Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses* [Osca], núm. 101 (1988), p. 97-156.

GRAU, Sergi. *La imatge del filòsof i de l'activitat filosòfica a la Grècia antiga*. Tesis doctoral, Universitat de Barcelona, 2007.

GUTWIRTH, Eleazar. «De Castellnou a Tlemcen: la crónica de Shem Tov de Tudela de Navarra». En: *Anales de la Universidad de Alicante*. 1999 (Historia medieval, 12), p. 171-182.

HARBOUN, Haïm. *Les voyageurs juifs du XVIe siècle: R. Moïse Bassola, Elie de Pesaro*. Aix-en-Provence, Massoreth, 1994.

HARRAN, Don. *Three Early Modern Hebrew Scholars on the Mysteries of Song*. Leiden: Brill, 2014.

HASAN-ROKEM, Galit. «Textualizing the Tales of the People of the Book: Folk, Narrative Anthology and National Identity in Modern Israel». En: *The Anthology in Jewish Literature*. Ed. de David Stern. Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 324-334.

HELLER, Marvin. *The Seventeenth Century Hebrew Book: An Abridged Thesaurus*. Leiden: Brill, 2010.

HEYD, Uriel. «The Jewish Communities of Istanbul in the Seventeenth Century». En: *Oriens*, núm. 6:2 (1953), p. 299-314.

HINOJOSA MONTALVO, José. «La judería de Xàtiva en la Edad Media». En: *Espacio, tiempo y forma* [Madrid]. Sèrie III: *Historia medieval*, núm. 6 (1993), p. 377-408.

———. «Solidaridad judía ante la expulsión: contratos de embarque (Valencia, 1492)». En: *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història* [València], núm. 33 (1983), p. 105-124.

HUSSAINÍ, Musayí; IBN ALÍ, Abbàs. *Nuzhatu l-jalísi wa-munyatú l-'adíbi l-'anísi* (“El passeig del contertulià i el desig de l’home de lletres confident”). Meca: Al-maktabatu l-ḥaydariyyati, 1976.

IDEL, Moshe, «*Eḥad me-‘ir u-šenayim mi-mišpaḥa*», en: *Pe‘amim*, núm. 44 (1990), p. 5-30.

———. «Encounters Between Spanish and Italian Kabbalists in the Generation of the Expulsion». En: *Crisis and Creativity in the Sephardic World 1391-1648*, ed. de Benjamin R. Gampel. Nova York: Columbia University Press, 1997.

———. *Kabbalah in Italy, 1280-1500: A Survey*. New Haven: Yale University Press, 2011.

ISAAC LAREDO, Abraham. «Las Še‘elot u-Tešubot’ como fuente para la historia de los judíos españoles». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 5:2 (1945), p. 441-456.

JIMÉNEZ MARTÍN, Alfonso. «La qibla extraviada». En: *Cuadernos de Medinat al-Zahara* [Còrdova], núm. 3 (1991), p. 189-209.

KASHANI, Reuben. *The Jews of Afghanistan*. Jerusalem: Institute for Research on the Jews of fghanistan, 2002..

KING, David. *World-Maps for Finding the Direction and Distance to Mecca: Innovation and Tradition in Islamic Science*. Leiden: Brill, 1999.

KLEIN, Ernest. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers in English*. Nova York: MacMillan, 1987.

KUTSCHER, Eduard Yechezkel. *A History of The Hebrew Language*. Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University, i Leiden: Brill, 1982.

LACAVE, José Luis. «Importante hallazgo de documentos hebreos en Tudela». En: *Sefarad* [Madrid], núm 43 (1983), p. 180-192.

LANDAU, Jacob. «Hebrew Sources for the Socio-Economic History of the Ottoman Empire». En: *Der Islam* [Hamburg], núm. 54, (1977), p. 205-212.

LAZAR, Moshe (ed.) i PUEYO (ed.). *Sefer Ben Gurion (Yosipon): first Ladino translation by Abraham Asa (1753)*. Lancaster: Labyrinthos, 2000.

LAZARI, Vincenzo. *Scrittura di Jacopo Sansovino e parti del Consiglio de' Dieci riguardanti la rifabbrica della Zecca di Venezia ora per la prima volta pubblicate*. Venedig, 1850.

LEIBS, Yehuda. *Ĥet-o šel Eliša'. Arba 'a še-niḵnesu le-pardes we-tib '-a šel ha-miṣṭiqa*. Jerusalem: Akademon, 1990.

———. *Studies in the Zohar*. Nova York: State University of New York Press, 1993.

LEONI, Aron di Leone. «The Pronuntiation of Hebrew in the Western Sephardic Settlements (XVIth-XXth Centuries). First part: Early Modern Venice and Ferrara». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 66:1 (2006), p. 89-142.

LIBERMAN, Kopel. *L'Industrie et le commerce diamantaires belgues*. Brussel·les: Duchatel, 1935.

LÓPEZ ASENSIO, Álvaro. *La judería de Calatayud: sus casas, calles y barrios*. Saragossa: Certeza, 2003. (Colección Aljamas; 1).

LÓPEZ ASENSIO, Álvaro. *Sabiduría Judía en Calatayud y Sefarad*. Saragossa: Certeza, 2009. (Colección Aljamas; 4).

LUZZATI, Michele. *Le tre sinagoghe. Edifici di culto e vita ebraica a Livorno dal Seicento al Novecento*. Torino: Allemandi, 1995.

LUZZATO, Aldo. *La comunità ebraica di Venezia e il suo antico cimitero*. Milà: Il Polifilio, 2000.

MAGDALENA, José Ramón. «Aspectos de la vida de los judíos valencianos reflejados en los “responsa” de Rabi Yiṣḥaq ben Šešet Perfet (segunda mitad del siglo XIV)». En: *Juderías y sinagogas de la sefarad medieval*. Coord. de A. López Alvarez i R. Izquierdo Benito. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2003, p. 145-157.

———. «Sinagogas, Madrazas y oratorios de la aljama de Calatayud». En: *Anuari de Filologia de la Universitat de Barcelona* [Barcelona]. Secció E, núm. 1 (1991), p. 117-123.

———. *Palestina y Eurasia a finales del siglo xii (Viajes de Rabi Yaa'qob bar Netane'el ha-Kohen y Rabi Petahyah de Regensburg)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1989.

MAGDALENA, José Ramón; SHATZMILLER, Joseph. «De Venecia a Famagusta, viaje de 'Eliyahu de Pesaro-1563». En: *Hispania Sacra* [Madrid], núm. 48 (1996), p. 67-94.

MALKIEL, David. *Stones Speak – Hebrew Tombstones from Padua, 1529-1862*. Leiden: Brill, 2014.

MARÍN PADILLA, Encarnación. «La villa de Arándiga, del señorío de los Martínez de Luna, en el siglo XV: sus judíos». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 60:1 (2000), p. 127-142.

MARX, Alexander. «Text by and about Maimonides». En: *Jewish Quarter Review* [Philadelphia], núm. 25 (1934-1935), p. 374-381.

MEVORAH, Barouh. «A collection of rabbinical responsa from Balkan countries (16th and 17th centuries) published in communist Bulgaria». En: *East European Quarterly*, 16:2, 1982, pp.249-255

MEYERSON, Mark D. *A Jewish Renaissance in Fifteenth-Century Spain*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

MINERVI, Laura. «La formación de la *koiné* judeo-española en el siglo XVI». En: *Revue de linguistique romane*, núm. 66 (2002), p. 497-512.

MOTIS DOLADER, Miguel Ángel. «Aproximación a la evolución demográfica de la comunidad judía de Jaca». En: *Homenaje a Don Antonio Durán Gudiol*. Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1995, p. 611-632.

———. «Mudéjares, judíos y cristianos nuevos en Campo de Belchite durante la Edad Media». En: *Comarca de Campo de Belchite*, coord. de Jaime Cinca Yago i José Luis Ona González. Zaragoza: Gobierno de Aragón, 2010, p. 99-112.

MUNTANÉ I SANTIVERI, Josep Xavier. *Regest dels documents de l'Arxiu Parroquial de Verdú relatiu als jueus (1265-1484)*. Barcelona: Institut Mòn Juïc, 2015. (Bet Guenazim; 2).

MURPHEY, Rhoads. *Ottoman Warfare. 1500-1700*, 2006.

NAVARRO, Assaf. *Tiqqun: mi-qabbalat ha-Ari le-gorem tarbuti*. Tesi doctoral, Universitat de Beer Sheva, 2006.

NETZER, Amnon. *Kitve ha-yad šel yehude Peras be-meḵon Ben Ševi*. Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1985.

Nomenclátor o Diccionario de las ciudades, villas, lugares, aldeas, granjas, cotos redondos, cortijos y despoblados de España, y sus islas adyacentes. Madrid: Imprenta Real, 1789.

OGRAN, Brian. *Renaissance and Rebirth: Reincarnation in Early Modern Italian Kabbalah*. Leiden: Brill, 2009.

ORFALI, Moisés. «Los responsa rabínicos y la vida interna en las aljamas aragonesas». En: *Aragón-Sefarad* [Saragossa], núm. 1 (2005), p. 161-175.

ORNAN, Uzi. *Diqduq ha-Pe we-ha-Ozen*. Tel Aviv: Bronfman, 1981.

PAPADOPOLI, Niccolò. *Le monete di Venezia*. Venezia, 1919.

- PASCUAL RECUERO, Pascual. *Ortografía del ladino, soluciones y evolución*. Granada: Universidad de Granada, Departamento de Estudios Semíticos, 1988.
- PEMUK, Sevket. *A Monetary History of the Ottoman Empire*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- PESCE, Angelo. *Jiddah: Portrait of an Arabian City*. Tucson: Falcon Press, 1974.
- PETERSON, David. *Frontera y Lengua en el alto Ebro, siglos VIII-XI*. Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 2009.
- PHILLIPS, J.D.; ROSS, D.A. «Magnetic anomalies in the Red Sea». En: *Philosophical Transaction of the Royal Society of London* [Londres], núm. 267 (1970), p.205-217.
- PULIDO, Juan Ignacio. *Los conversos en España y Portugal*. Madrid: Arco Libros, 2003.
- QUINTANA RODRÍGUEZ, Aldina. «“Responsa” testimonies and letters written in the 16th century Spanish spoken by Sephardim». En: *Hispania Judaica Bulletin* [Jerusalem], núm. 5 (2007), p. 283-301.
- RABIN, Chaim. *A Short History of Hebrew Language*. Jerusaem: The Hebrew University, 1973.
- REDHOUSE, James. *An English and Turkish Dictionary*. Londres: Bernard Quaritch, 1856.
- RÉGNÉ, Jean. *History of the Jews in Aragon: Regesta and documents, 1213-1327*. Ed. i anot. de Yom Tov Assis. Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University, 1978. (Hispania Judaica; 1).
- ROMANO, David. «Responsa y repertorios documentales». En: *Sefarad* [Madrid], núm. 26:1 (1966), p. 47-52.
- ROMERO, Helena. *La ley en la leyenda. Relatos de tema bíblico en las fuentes hebreas*. Madrid: CSIC, 1989.
- ROZEN, Mina. *Ha-qehilla ha-yehudit b-Irušalayim ba-mea ha-Y”Z*. Tel Aviv: University of Tel-Aviv, 1984.
- RYCAUT, Paul. *The Present State of the Ottoman Empire*. Londres, 1868.
- SAENZ-BADILLOS, Ángel. *Historia de la llengua hebrea*. Sabadell: AUSA, 1988.
- SAID, Edward. *Orientalismo*. Barcelona: Penguin Random House, 2013.
- SCHOLEM, Gershom. «*Levuš ha-nešamot we-“ħaluqa` de-rebanan”*». En: Esther Liebes (ed.). *Šedim, ruħot we-nešamot: meħqarim be-dimonologia*. Jerusalem, Ben Zvi Institute, 2004, p. 215-245.
- . *Grandes tendencias de la mística judía*. Madrid: Siruela, 1993.

———. *Le-Yediat ha-Qabbala bi-Sefarad 'Erev ha-Geruš*. En: *Tarbiš* [Jerusalem], núm. 24 (1955), p. 167-206.

———. *Major Trends in Jewish Mysticism*. Nova York: Schocken, 1995.

———. *Šedim, ruḥot we-nešamot: meḥqarim be-dimonologia*. Jerusalem, Ben Zvi Institute, 2004.

SHAMIR, Yehuda. «Allusions to Muhammad in Maimonides' Theory of Prophecy in His "Guide of Perplexed"». En: *The Jewish Quarterly Review, New Series*, vol. 64. núm. 3 (Gener 1974), p. 212-224.

STEINGASS, Francis Joseph, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*

STETKEVYCH, Jaroslav. *Muḥammad and the Golden Bough. Reconstructing Arabian Myth*. Bloomington i Indianapolis, Indiana University Press, 1996.

SWARTZ, Michael. *Mystical Prayer in Ancient Judaism: An Analysis of Ma'aseh Merkavah*. Londres: Coronet Books, 1991.

TISHBI, Yeshayahu. *Torat ha-ra' we-ha-qelipa be-torat ha-Ari*. Jerusalem: Schocken, 1942.

TURGEMAN, Lilach. «*Ha-rav Natan 'Amram, ŠaDa"R Hevron*», treball de fi de màster, Universitat Bar-Ilan, 2011.

TURNBULL, Stephen. *The Walls of Constantinople AD 324–1453*. Oxford: Osprey Publishing, 2005. (Fortress; 25)

TWERSKY, Isador (ed.); SEPTIMUS, Bernard (ed.). *Jewish Thought in the Seventeenth Century*. Harvard: Harvard University Center for Jewish Studies, 1987. (Harvard Judaica Texts and Studies; 6).

UZDAVINYS, Algis. *Ascent to Heaven in Islamic and Jewish Mysticism*, The Matheson Trust, 2011.

VON HAMMER, Joseph. *Histoire de l'Empire Ottoman*, vol.2, 1885.

VON STUCKRAD, Kocku. «Madonna and the Shekhinah». En: *Kabbalah and Modernity: Interpretations, Transformations, Adaptations*. Ed. de Boaz Huss et altri. Leiden-Boston: Brill, 2010, p. 283-300.

WEBSLY, Derek. *The Kingdom of Kush. The Napatan and Meroitic Empires*. Londres, British Museum Press, 2002.

WEINSTEIN, Roni, *Šivru et ha-kelim. Ha-qabbala we-ha-moderniut ba-yahadut*, Tel Aviv, University of Tel Aviv, 2011.

WINEMAN, Aryeh. «The Dialect of Tikkun in the Legends of the Ari». En: *Proof texts* [Bloomington], núm. 5:1 (1985), p. 33-44.

WOLFF, Joseph. *Missionary Labours among the Jews, Mohammedans and other sects*. Londres, 1831.

WRIGHT, William. *A Grammar of the Arabic Language*. Traducció de l'alemany. Beirut: Librairie du Liban, 1996.

YASIF, Eli. «The Body never Lies». En: *People of the Body: Jews and Judaism from an Embodied Perspective*. Ed. de Howard Eilberg-schwartz, Nova York, State University of New York, 1992.

ZIMMELS, Hirsch Jakob. «The contributions of the Sephardim to the responsa literature till the beginning of the 16th century». En: *The Sephardi Heritage*, ed. de Richard Barnett. Nova York: Ktav, 1971, p. 367-401.

ZSOM, Dora. «Converts in the Responsa of R. David ibn Avi Zimra: an analysis of the texts». En: *Hispania Judaica Bulletin* [Jerusalem], núm. 6 (2008), p. 267-292.